T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ERKEN CUMHURİYET'TE DAĞ VE KIŞ MEKÂNLARININ İNŞASI

BAHAR KAYA

DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TARİHİ VE KURAMI PROGRAMI

DANIŞMAN

PROF. DR. UĞUR TANYELİ

İSTANBUL, 2016

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ERKEN CUMHURİYET'TE DAĞ VE KIŞ MEKÂNLARININ İNŞASI

Bahar KAYA tarafından hazırlanan tez çalışması 19.11.2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Mimarlık Anabilim Dalı'nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Uğur TANYELİ

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Uğur TANYELİ

İstanbul Bilgi Üniversitesi _____

Prof. Dr. Ferhan YÜREKLİ

Maltepe Üniversitesi _____

Prof. Dr. Berrin Alper

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU

Yıldız Teknik Ünivertesi _____

Prof. Dr. Arzu ERDEM

Abdullah Gül Üniversitesi _____

ÖNSÖZ

Oldukça uzun bir zamana yayılan bu tezi gerçekleştirilebilir kılan danışmanım Uğur Tanyeli'ne çok teşekkür ederim. Sağladığı entelektüel destek, gösterdiği sonsuz sabır, sergilediği anlayış ve sunduğu akademik özgürlük bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu uzun süre içinde yaşadığım yoğun ümitsizlik dönemlerinde beni sabırla dinlemiş, desteklemiş ve yüreklendirmiştir. Her zaman ufuk açıcı olan yorumları ve ilgisi için çok teşekkürler. Ve aynı zamanda bu çalışmanın ardındaki düşünsel temellerin Uğur Tanyeli yürütücülüğündeki YTÜ Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı'nda katıldığım derslerde atıldığını da belirtmek isterim. Dolayısıyla kendisine bana yeni bir bakış açısı, görme ve düşünme biçimi gösterdiği için de çok teşekkür ederim. Aynı şekilde doktora ders sürecimden beri bilgisini ve birikimini cömertçe paylaşarak ufuk açıcı yorumlarda bulunan, dinleyen, anlayan ve dostça ilgisini esirgemeyen Bülent Tanju'ya da çok teşekkürler. Doktora tez yeterlilik jürisinin yanısıra tez izleme komitesinin de üyesi olan Ferhan Yürekli'ye de bu uzun süre boyunca verdiği destek ve gösterdiği anlayış için çok teşekkür ederim.

Bu uzun süreç içinde pek çok kişi ve kurumun desteğini gördüm. Doktora eğitimimi destekleyen Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na, TBMM Kütüphanesi'ne, elindeki malzemeyi cömertçe paylaşan Muaz Ayhan'a, Atatürk Kitaplığı'na, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'ne ve çalışanlarına çok teşekkür ederim. Cengiz Göncü ve Ali Gözeller'e Osmanlıca metinlerde verdikleri destek için, Ünal Karıncalı'ya Almanca metinlerde sağladığı destek için çok teşekkür ederim. Bu süreçte yanımda olan tüm arkadaşlarıma ve aileme ve özellikle de doktora tez teslim sürecinin zorluklarını paylaştığım Çağda Özbaki'ye verdiği maddi-manevi destek ve gösterdiği anlayış için çok teşekkürler.

Eylül, 2016

Bahar KAYA

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ vii

ŞEKİL LİSTESİ viii

ÖZET x

ABSTRACT xii

BÖLÜM 1

GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti 9
1.2 Tezin Amacı 10
1.3 Hipotez 10

BÖLÜM 2

AVRUPA'DA ALP'LERİN KEŞFEDİLMESİ VE MODERN DAĞCILIĞIN İNŞASI 11

2.1 Lanetliden "Yüce"ye: Avrupa Alpleri'nde Yeni Dağ Romantizminin Doğuşu 14
2.2 Bilimsel İlginin Nesnesi Olarak Dağlar 25
2.3 Emperyalizm ve Erillik: Viktorya İngilteresi'nde Yeni Beden Kültü ve Alplere Bakış... 32
2.4 İlk Dağcılık Kulüpleri ve Zirveleri Fethetme Yarışı 38
2.5 Dağcılığın Kitleselleşmesi Ve Alplerin Modernleşmesi... 40
2.6 Alp Turizmi, Alpler'deki Renovasyon ve Kayağın Turizm Merkezlerine Eklemlenmesi 45
2.7 Sonuç: Alp İmgesi ve Alpinizm Tarihinin Açtığı Sorunsal Alanları... 52

BÖLÜM 3

GEÇ OSMANLI'DA DAĞ İMGESİ 56

3.1 Dağın Geleneksel Anlamları 59

3.1.1 Anadolu Öncesi Türk Toplumlarında Dağ Kültü 59
3.1.2 Anadolu'da Dağ Kültünün Yansımaları: Zirvedeki Evliyalar, Kahraman Atalar..... 65
3.1.3 Merkezde ve Taşra Edebiyatında Dağ Kültünün Yansımaları 69
3.1.4 Evliya Çelebi'ye Göre Dağların Özellikleri..... ...80
3.2 Geç Osmanlıda Dağ Kavrayışının Değişimi..... ...89
3.2.1 Doğa bilimleri ile İmparatorluk Arasındaki Mesafe, "Jeoloji Sorunsalı"... 89
3.2.2 Merkez Saplantısı Taşranın Ortaya Çık(a)mayışı 96
3.2.3 Askeri Savunma Amaçlı Olarak Dağ ve Kış Sporlarının Keşfi ve Unutulması.....99
3.2.3.1 Dağlarda ideal vatan arayışı: Yeni Erillik, Militarizm ve Kendini Adama..... 99
3.2.3.2 Bir Geç Osmanlı Romantiği "Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu"nun I. Dünya Savaşı Sırasındaki Kayak Anıları 103
3.2.3.3 Doğu Anadolu Cephesi'ndeki Avusturyalı Alpinistler..... 109

BÖLÜM 4

DİNİ KİMLİKTEN MİLLİ SEKÜLERLİĞE: "ULU"DAĞ'IN KEŞFEDİLMESİ.. 125

4.1 Olimpos'tan Keşiş ya da Cebel-i Ruhban'a. 125
4.2 Keşiş'deki "Deli Avrupalılar". 134
4.3 Keşiş'den Ulu'ya: Dil, Tarih, Coğrafya 149
4.4 Dağ İmgesine İlişkin Modern Söylemler: Bilimsel Bir Hazine Olarak Uludağ 165

BÖLÜM 5

ERKEN CUMHURİYET'TE DAĞCILIK VE KIŞ SPORLARININ ÖRGÜTLENMESİ..... 178

5.1 Yazın ve Kışın Sporu: Dağ ve Kış Sporlarının Başlaması 182
5.2 Yurt Savunmasında Dağ ve Kış Sporları 186
5.3 Bir Spor Değil "Bir Nakil Vasıtası Olarak" Kayak 194
5.4 Halkçı Türkiye'de Kış Sporları: "Dağcılık ve Kayak Yurdun Her Tarafına Yayılacak" 200
5.5 Dağcılık ve Kış sporlarının Kurumsallaşması.....210

BÖLÜM 6

ULUDAĞ'IN MEKÂNSAL ÜRETİMİ 214

6.1 Uludağ Oteli..... 218
6.1.1 "Ulu"dağın Issız Zirvesindeki Medeniyet Abidesi 220
6.1.2 Dış Siyasetteki Bir Prestij Nesnesi..... 235
6.2 Kış Sporlarının Başlaması İle Uludağ'ın İmarı: Fethetmek ve Evcilleştirmek..... 237
6.2.1 Atletizm Antrenörü Alex Abraham'ın Kış Sporları ve Uludağ Raporu..... 239

6.2.2 Kışın Uludağ'da Yeni Mekânsal Varolma Stratejileri 247
6.2.3 Erken Cumhuriyet Ütopyası: "Uludağ Dünya Cennetidir Ya Da Doğu'nun İsviçresi".....262
6.2.4 Dağ ve Kış Sporlarının Yurt Çapında Mekânsallaştırılması 277
6.2.5 Uludağ'ın Kışlık Kullanımı: Yeni Bir Kamusal Alanın Doğuşu.....284
6.2.5.1 Kışın Uludağ'a Çıkan İlk Yabancılar 290
6.2.5.2 Kışın Uludağ Oteli'nde Konaklayan İlk Türk Ziyaretçiler 291
6.2.5.3 Yeni Bir Kış Tahayyülünün Ortaya Çıkışı 298
6.2.5.4 Karlı Dağ Peysajındaki Kadınlar 302
6.2.5.5 Bir Kült Oluşturma Denemesi: Uludağ'ın Zirvesine Çıkan "Üç Türk Genci".....305
6.2.5.6 Uludağ'daki İlk Kitlesel Kış Sporları Hareketi 313
6.2.6 Uludağ Kayakevi: CHP Dağ Sporları Evi 319
6.2.7 "Lüks ve Asri" Bir Dağ Oteli 342
6.3 Türkiye'deki İlk Dağcılık Kulüpleri 356
6.3.1 Bursa Dağ Sporları Külübü 356
6.3.1.1 Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün Faaliyetleri 365
6.3.2 Türk Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları Kulübü 376

BÖLÜM 7

SONUÇ VE ÖNERİLER 386

KAYNAKLAR 406

EK-A

TARANAN KAYNAKLAR 429

A-1 Arşivler 429
A-2 Süreli Yayınlar 429
A-2 Günlük Gazeteler 430

ÖZGEÇMİŞ 431

KISALTMA LİSTESİ

BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz:	Bakınız
BTGD	Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
S.	Sayfa Numarası
TİCİ	Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı
TSK	Türk Spor Kurumu
Yay.	Yayınları

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1 "Olympus Asiaticus, Prossa" başlıklı Uludağ ve çevresini betimleyen 1642 tarihli gravür 124
Şekil 4.2 Uludağ ve civarını gösteren harita 148
Şekil 4.3 Bursalı öğrenci grubu Uludağ gezisi sırasında, 21 Mart 1936.... 169
Şekil 5.1 Erzurumda açılan kayak kursuna ilişkin haber... 202
Şekil 5.2 Ankara'dan taşra illerine dağıtılmak üzere malzeme talep eden belge..... 207
Şekil 5.3 Ankara'dan taşra illerine dağıtılan kayak malzemesine ilişkin belge 208
Şekil 6.1 Günümüzde Uludağ Krokisi 217
Şekil 6.2 1930'lu yıllarda Kirazlıyayla'dan otele uzanan şose..... 218
Şekil 6.3 1929'da hizmete açılan Uludağ Oteli..... 220
Şekil 6.4 Uludağ'ın zirvesinden kameralara el sallayan sivil bir grup 228
Şekil 6.5 Otelgözü Sığınağı 255
Şekil 6.6 Uludağ Kirazlıyayla Dağ Evi 257
Şekil 6.7 Zirve Sığınağı 258
Şekil 6.8 Zirve Sığınağı önünde kulüp üyeleri..... 258
Şekil 6.9 Uludağ'da "Kış Sporları" Adı ile Çektirilen Filme İlişkin Belge..... 260
Şekil 6.10 1944 yılında M. Ataş'ın hazırladığı Bursa Kılavuzu isimli kitabın kapağı 264
Şekil 6.11 Cemal Kutay'ın Uludağ imgesine vurgu yapan yazısı..... 266
Şekil 6.12 Yedigün Kapağı 266
Şekil 6.13 Yedigün Dergisi muhabiri Naci Sadullah ve ekibinin Uludağ'ı ilk ziyaretini konu edinen Yedigün kapağı ve haberin iç sayfadaki başlığı 267
Şekil 6.14 Yedigün Dergisinde yayınlanan hayali dağ evi planları..... 274
Şekil 6.15 Karlı Uludağ peysajında Uludağ Oteli 290
Şekil 6.16 Uludağ Oteli..... 292
Şekil 6.17 Vali Muhittin Üstandağ ve Ailesi 296
Şekil 6.18a Uludağ'da kayak yapan kadınlar, erilliğe vurgu..... 303
Şekil 6.18b Uludağ'da kayak yapan kadınlar, erotizme vurgu..... 304
Şekil 6.19 Uludağ'da hayali kadın imgeleri 304
Şekil 6.20 Atatürk tarafından gönderilen tebrik telgrafı 308
Şekil 6.21 Uludağ'daki yeni kamusallaşma biçimleri..... 311
Şekil 6.22 Uludağ Oteli'nin önünde güneş banyosu..... 312

Şekil 6.23 Uludağ'da kayak talimleri 312
Şekil 6.24 Kaza geçirenlerin Bursa'ya indirilişi, arkada ön cephesindeki altı oklu amblemiyle Kayakevi görülmekte 318
Şekil 6.25 Kayakevi önünde dağcılık kulübü üyeleri, arkada varendanın ortasında altı oklu parti amlemi görünüyor....325
Şekil 6.26 Kayakevi içinde hazırlanan Atatürk Köşesi....326
Şekil 6.27 Kayakevi'nin koğuş şeklinde düzenlenmiş yatakhanesi....327
Şekil 6.28 Kayakevi, önündeki varenda camekanla kapatılmış 329
Şekil 6.29 Kayakevi, pitoresk Uludağ peysajı içinde....330
Şekil 6.30a Kayakevi'nin M. Schütte-Lihotzky tarafından yapılan tadilat projesi....332
Şekil 6.30b Kayakevi'nin M. Schütte-Lihotzky tarafından yapılan tadilat projesi....333
Şekil 6.31 Kayakevi'nin mülki durumuna ilişkin belge....334
Şekil 6.32 Uludağ Kayakevi ve dağda güvenliği sağlayan jandarmalar....341
Şekil 6.33 St. Moritz'e referans veren kalem reklamı 347
Şekil 6.34 Avrupa Alplerinde kış sporları vurgulu kış tatili turları için reklam....348
Şekil 6.35 Uludağ'daki konaklama kapasitesine vurgu yapan bir haber 352
Şekil 6.36 Bursa Dağcılık Kulübü Binası....364
Şekil 6.37 Uludağ'da yürüyüş başlıklı bir haber 368
Şekil 6.38 Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün Cumhuriyet Bayramı törengeçişi 370
Şekil 6.39 Yunan Dağcılık Kulübü'nün Bursa Dağ Sporları Kulübü'nü ziyareti....371
Şekil 6.40 Uludağ'da bayramda kış sporları faaliyetleri 372
Şekil 6.41 Türk Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları Kulübü Nizamname....376

ÖZET

ERKEN CUMHURİYET'TE DAĞ VE KIŞ MEKÂNLARININ İNŞASI

Bahar KAYA

Mimarlık Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Uğur TANYELİ

Bu tez çalışmasında Alpinizm ve dağ romantizmi üzerine yazan yabancı akademisyen ve araştırmacılardan esinlenilerek, Türkiye coğrafyasında modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile yüksek coğrafi mekânların inşa edilmesine ilişkin sürecin İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar olan dönemdeki bir kesiti, büyük ölçüde Uludağ'ın mekânsal üretimi üzerinden, geniş açılı ve uzun dönemli bir perspektifle incelenmiş ve bu doğrultuda Osmanlıdan Cumhuriyete geçişle birlikte modern dağ imgelerinin inşa edilmesinden dağ ve kış sporlarının ortaya çıkışına gelinceye kadar ki süreç, bu süreci var eden tarihsel, siyasal, toplumsal ve fiziko-sosyo-kültürel mekânsal dinamikler dikkate alınarak farklı konu başlıkları altında analiz edilip sorunsallaştırılmıştır. Söz konusu incelemenin ana eksenini premoderniteden moderniteye geçiş teşkil eder. Diğer bir ifadeyle bu tezde modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile yüksek coğrafi mekânların algılanışındaki değişimi izlemek ve kavramak modern öncesinden adım adım moderne geçişi ifade eden bir süreci imler. Bu bağlamda bu çalışmanın ürettiği metinde, Erken Cumhuriyet'te modern dağ imgelerinin inşası ile yüksek coğrafi mekân algısında ortaya çıkan değişim ve söz konusu değişimin, mimarlığın ana konularından olan yapılar ve yapılı çevreyle birlikte fiziksel çevre kavranışı ve fiziko-sosyo-kültürel mekânsal üretimler ile olan ilişkisi "modern öncesi" ve "modern" bağlamsal olguları odağında irdelenmiştir. Bunun yanısıra söz konusu bu süreç modern bir yönetim tarzı

olarak sosyal devlet olgusunun gelişimiyle koşutluk içinde ele alınmış ve bu doğrultuda aynı zamanda H. Lefebvre'nin mekân üretimine ilişkin düşünceleri referans alınarak, dağ ve kış mekânlarının inşası siyasal bir etkinlik programı dahilinde gerçekleştirilen mekânsal üretimler olarak incelenmiştir. Dolayısıyla bu çalışma mimarlık tarihi ile sosyal bilimlerin ve kültürel çalışmaların arakesitinde biçimlenmektedir. Burada metedolojik olarak disiplinlerarası ve eleştirel bir yaklaşım tercih edilirken, mimarlığı sadece yapılar ve yapılı çevre üzerinden değil, fiziksel ve kültürel mekân üretimi, fiziksel çevre kavranışı ve sosyal mekânsal pratikler bağlamında ele almak amaçlanmıştır. Tezin ana konusunu 1928-1945 yılları oluşturmaktadır. Ancak, konunun Türkiye coğrafyasında tarihsel süreç içinde geçirdiği dönüşümü anlamak üzere Geç Osmanlı dönemi ile Avrupa kültür coğrafyasındaki duruma da kısaca değinilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, tezin konusunu belirleyen problem tanımı ile ilgili kuramsal çerçeveyi ortaya koyan giriş bölümünün ardından, eleştirel söylem analizi ile her biri konuyu farklı bir açıdan kendi içinde irdeleyen ve tartışan beş bölümden oluşmaktadır. Modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile yüksek coğrafi mekânların inşa edilmesi, Erken Cumhuriyet'teki siyasal, toplumsal, zihinsel ve kültürel dönüşümlerle birlikte ulus devletin ve milli kimliğin inşa edilmesine olduğu kadar doğa ve fiziksel çevre kavranışına, turizm, dağ ve kış sporları ile milli park ve doğal çevre korumanın sosyal tarihine, görsel kültürdeki değişimlere, gündelik hayat, boş zaman ve tatil kültürüne, popüler tüketim örüntülerine ve imge üretimine, siyasi ve sivil aktörlerin mentalite tarihine ışık tutacak çok önemli veriler içermesine karşın Türkiye'de tarihyazımında hiç konu edilmemiştir. Bu açıdan tez, hiç dikkate alınmamış bir konuyu gündeme taşımakla birlikte, aynı zamanda Türkiye modernleşmesini farklı açılardan çözümlemek üzere yeni akademik çalışmalara konu oluşturacak problem alanları ortaya çıkarıp işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dağ, Alpinizm, *sublime*,Uludağ, kayak, kış sporları, mekân, mevsim, kış turizmi, modernite, kült.

ABSTRACT

CONSTRUCTION OF MOUNTAIN AND WINTER SPACES DURING THE EARLY REPUBLIC

Bahar KAYA

Department of Architecture

PhD. Thesis

Adviser: Prof. Dr. Uğur TANYELİ

In this thesis, inspired by foreign academicians' and researchers' writings about Alpinism and mountain romanticism, with the occurrence of modern mountain images in Turkish geography, related with process of constructing high geographic spaces, at the one part of period of the end of Second World War, studied in a wide angled and prolonged period, mostly by spatial production of Uludağ and accordingly with transition from Ottoman to Republic, the process from construction of modern mountain spaces until occurrence of mountain and winter sports, and taking into consideration historic, political, social and physico-socio-cultural spatial dynamics of the existence of this process, became a problematical by analyzing under the different subject topics. Main emphasis of this study is laid on transition from pre-modernity to modernity. In the other words, in this thesis observing and comprehending the changes in perception about occurrence of modern mountain images and high geographic spaces indicates the process, defining the transition from pre-modernity to modernity step by step. In this context, in the text produced by this research, in the Early Republic, the changes in the perception of the construction of the modern mountain images and high geographic space and architecture of main topics of that change`s is the relation between structures and built environment with physical environment perception and physico-socio-cultural spatial productions "pre-modern"

and “modern” contextual facts, is examined on that focus. In addition, this process dealt with parallel to the social state perception`s progress as a modern way of management and accordingly at the same time, by referring Lefebvre’s thoughts related with space production, was studied as a space production, which in turn were improved in a political program activity as constructions of mountain and winter spaces. Therefore, this study is shaped up between the intersection of architectural history with social sciences and cultural studies. Here, a methodological inter disciplinary and critical approach were chosen so as not only to take up in the context of the architecture dwelling on buildings and built environment, but also to take up in physical and cultural production, physical environment comprehension and social spaces practices. The main topic of the Thesis compromises the years between 1928-1945. But, in order to understand the transformation of the subject through historical process that undergone in geography of Turkey, both late Ottoman period and the situation in the culture of European geography are shortly mentioned. This study starts with an introduction covering the definition of the problem determining the core topic of the Thesis and related theoretical framework, and continues together with the analysis of critical discourse and five chapters where in each chapter the subject is discussed with all its aspects. With the occurrence of modern mountain images and the construction of high geographic spaces, together with the political, social, mental and cultural transformations at the Early Republican period, until the construction of nation state and national identity, despite its inclusion of very important data related with enlightening the nature and comprehension of physical environment, tourism, mountain and winter sports with national park and social history of environment protection, alterations in visual culture, daily life, leisure and vacation culture, popular consumption patterns and image production, history of mentality of the political and civil actors, has not been subjected to the history writing in Turkey. Thus, this thesis not only carries the neglected subject on agenda, but also leads and provides new academic fields of studies concerning the solutions for problems of modernization of Turkey from various perspectives.

Keywords: Mountains, Alpinism, sublime, Uludağ, skiing, winter sports, space, seasonal, winter tourism, modernity, cult.

BÖLÜM 1

GİRİŞ[1]

Bu tezde, modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile dağların mekânsal olarak inşa edilmesi sorunsalı temelinde Erken Cumhuriyet'teki iki savaş arasındaki dönemde, büyük ölçüde Uludağ'ın mekânsal üretimi üzerinden, dağ ve kış sporları alanındaki faaliyetler ve mekânsal üretimler ile bunların ifade edildiği süreç, ve bu sürece ilişkin arka planın tahlil edilmesi hedeflenmektedir. Dağ ve kış sporları sadece birer spor disiplini olmalarının ötesinde çok daha geniş, katmanlı ve derinlikli tarihsel sorulara işaret edebilme potansiyeline sahip alanlardır. Disiplinlerarası bir karaktere işaret eden bu potansiyeli ortaya çıkarmak için sosyal bilimler ve kültürel çalışmalar ile daha kuvvetli bir etkileşime girmek gerekir. Dolayısıyla bu çalışma mimarlık tarihi ile sosyal bilimlerin ve kültürel çalışmaların arakesitinde biçimlenmektedir. Burada metedolojik olarak disiplinlerarası ve eleştirel bir yaklaşım tercih edilirken, mimarlığı sadece yapılar ve yapılı çevre üzerinden değil, fiziksel ve kültürel mekân üretimi, fiziksel çevre kavranışı ve sosyo-kültürel mekânsal pratikler bağlamında ele almak amaçlanmaktadır.

Dağ ve kış sporları söz konusu olduğunda küresel ölçekte ilk akla gelen imge büyük ölçüde Avrupa Alpleri'dir. Toplumsal hafızaya "Alpler" olarak yerleşen bu imgenin çok katmanlı ve çoğul tarihsel referansları bulunur. Alp Sıradağları sadece bir dağ dizisi değildir, Avrupa tarihiyle ayrılmaz bir biçimde eklemlenmiş görsel, imgesel, kültürel, politik, coğrafi, jeolojik ve doğal bir fenomendir. "Dağların keşfedilmesi,

[1] Aksi belirtilmedikçe metinlerde yer alan tüm vurgular bana aittir.

anlamlandırılması ve mekânsal olarak inşa edilmesi" olarak tanımlayabileceğimiz bu süreç ilk Avrupa Alpleri'nde başladı ve zamanla dağları; estetik, ruhsal heyacan, bilimsel araştırma, sağlık, spor ve turizm için doğal bir kaynak olarak gören yaşam stili "Alpinizm" olarak kavramlaştı. Alpinizm tarihi toplumsal yaşamı ilgilendiren alanların her biriyle iç içe geçmiş olduğundan dolayı siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin hiçbirinden bağımsız değildir. Alpinizmi, çok genel bir soyutlama düzeyinde, modernite olarak nitelendirdiğimiz yaklaşık 1700'lerin sonlarından itibaren başlayan son iki yüzyıllık tarihsel süreçteki sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik dönüşümler neticesinde şekillenen yüksek coğrafi mekânlar ile insanlar arasındaki özel ve modern bir ilişki biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Avrupa'nın tarihsel gelişiminde dağların ve dağcılığın rolünü sorunsallaştıran akademik çalışmalarda özellikle son yıllarda dikkate değer bir artış gözlenmektedir [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16]. Bu çalışmalar Batı akademisinde ana bir disiplin haline gelen Alpinizm tarihçiliği sınırlarına dahil edilebilir.

Bu çalışmalarda yabancı araştırmacılar Alpinizm olarak kavramlaşan dağcılık etkinliklerinin kentleşmenin ve sanayi toplumunun yani modernitenin bir ürünü olduğunu gösterdiler. Alpinizm üzerine yapılan çalışmalar premodern ve erken modern Avrupa toplumlarında, gündelik hayata dahil mekânsal örüntüler olarak tahayyül edilmeyen dağların, dinsel olarak negatif çağrışımlarla algılanan ve uzak durulan coğrafi mekânlar olduğunu, Aydınlanmayla birlikte geleneksel doğa kavrayışının aşınmaya başlamasıyla dağlara yönelik negatif algılayışın da değişime uğradığını ve dağlarla modern ilişki kurma biçimlerinin inşa edildiğini ortaya koyuyor. Örneğin, Alpinizmin önemli tarihçilerinden Peter Hansen dağcılık üzerine yapmış olduğu araştırmalarda Aydınlanmanın bir ürünü olarak lanse edilen dağcılığın Aydınlanma ile eş zamanlı olarak ortaya çıktığını, tarihsel süreç içinde dağcılık ve modernitenin karşılıklı olarak hem birbirini inşa ettiğini hem de değiştirip dönüştürdüğünü ileri sürer [2]. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa kültür coğrafyasında yüksek coğrafi mekânlara ilişkin, daha önceki dönemlerde hiç olmayan yeni bir duyarlılığın geliştirilmesi ile romantik bir ilginin ortaya çıkması söz konusu olur. Fiziksel çevre kavrayışı ile yabanıl doğanın algılanışında yeni ve modern bir durumu işaret eden bu duyarlılık kısa bir zaman içinde dağ sublimasyonu

olarak kavramsallaştırılan romantik bir idealizasyon sürecini başlatır ve dağlarla yeni ve modern ilişki kurma biçimleri ortaya çıkarır.

Peter Hansen'e [2] referansla Aydınlanmayla eş zamanlı olarak modernitenin özel bir evresinde ortaya çıkan dağcılığın tarihsel süreç içinde; *sublime*, merak, buluş, bilim, boş zaman, sağlık, spor, turizm, erillik, keşif, fetih, emperyalizm gibi çeşitli modern kavramlar etrafında geliştiği söylenebilir. 1800'lerin ortalarından itibaren büyük ölçüde estetik anlamlarından uzaklaşarak modern bir spor olarak tanım kazanırken aynı zamanda emperyalizm ideolojisi tarafından da sahiplenilir ve yayılmacı dış siyasetin icrasında önemli bir işlev görür. Özellikle bu dönemde Alpinizm tarihi insanlığın dinsel ve mitolojik korkularından kurtularak yeryüzünde egemenliğini inşa etmesinin hikayesi olarak anlatılmaya başlanır[2]. Bu ilerlemeci anlatıya göre Alpler, "karanlık" çağlarda orada ikamet eden cinlerin, hayaletlerin ve ejderhaların içine giril-e-meyen bir yaşam alanıydı. Bu yaratıklar, zirveleri ölçen, florayı, faunayı ve katmanları klasifiye eden "aydınlanmış" bilimadamlarının ve dağcıların ortaya çıkmasıyla oradan kovulmuşlar ve sonsuza dek kaybolmuşlardır. Peter Hansen bu şekilde Alpinizm tarihinin diğer canlılardan bağımsız, doğa üzerinde hakimiyet kuran –Batılı- adam mitine ve Avrupa merkezli tarih anlatılarına hizmet ettiğini ifade eder [2].

Ulusçuluğun yükselişine paralel olarak 19. yüzyıl sonlarına kadar Alpinizmin milliyetçilik ve militarizm için taşıdığı potansiyeller de önemli ölçüde keşfedilir. Modern anlamda kayağın Alpinizm faaliyetleri arasına katılması da bu dönemde gerçekleşir[3]. Birinci Dünya Savaşı sırasında militarizmle olan yakın ilişkisi Alpinizmin tarihinde bir kırılma noktası olarak ifade edilir [13], [14]. Büyük savaş özellikle Almanca konuşulan ülkelerde 19. yüzyılın romantik estetiğini militerize olmuş bir ulusal peyzaj anlayışıyla değiştirir.

Avrupalı modern devletlerin biyopolitika ve militer tasarruflarında önemli bir işlev gören Alpinizm iki dünya savaşı arasındaki yıllarda yaygın biçimde etkili olur. Türkiye'de ilk ortaya çıkışı da bu döneme rastlar. Dağ ve kış sporları, iki savaş arası dönemde pek

[2] Örneğin Sir L. Stephen *Playground of Europe*'da [20] bu türden bir anlatı inşa eder.

[3] Modern kayağın sosyal tarihi için bkz: [11].

çok Avrupa devletinde olduğu gibi Türkiye'de de ideolojik olarak sahiplenilen ve üzerine ciddi mesai sarf edilen bir alan haline gelmiştir. Dağ ve kış sporlarının milliyetçilik, militarizm, halksağlığı ve fiziki kültür gibi modern devlet politikalarıyla eklemlenebilme potansiyeline sahip olması bu durumun oluşmasında önemli bir etkendir.

Avrupa'da Alpinizm bağlamında gerçekleştirilen başarılarda bilim ve teknikteki gelişmeler, endüstrileşme, kentleşme, profesyonel bir orta sınıfın ortaya çıkışı ve doğaya yönelik değişen tutumların rol oynadığı tekrar edilebilir. Ancak hiç şüphesiz dağcılığın bir kavram olarak ortaya çıkabilmesi için gereken ilk şey, nesnel bir gerçeklik olarak dağların farkına varmak ve ilgi göstermektir. Türkiye söz konusu olduğunda Cumhuriyet dönemine kadar yüksek coğrafi mekânlara yönelik Avrupa'dakine benzer bir ilginin oluşmadığı ve sivil dağcılık etkinliklerinin neredeyse hiç deneyimlenmediği söylenebilir. Aynı durum, Birinci Dünya Savaşı sırasında spontane olarak yaşanan bir tecrübe dışında, askeriye için de geçerlidir. Savaşta Almanya ve Avusturya'nın yanında yer alan Osmanlı'ya siyasi ortaklık gereği teknik yardımda bulunulmuş ve Kafkas Cephesi'nde kullanılmak üzere kurulacak bir dağ ve kayak taburunu eğitmek için Avusturyalı ve Alman Alpinistler görevlendirilmiştir. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sırasında tecrübe edilen bu etkinliklerin arka planını savunmaya yönelik militer nedenler biçimlendirir. Sosyolojik bir arka planı olmayan bu faaliyetler savaştan sonra unutulmuş, yeniden hatırlanması için 1930'ları beklemek gerekmiştir. Bununla birlikte Cumhuriyet dönemindeki dağ ve kış sporları politikalarının biçimlenmesinde büyük savaşta Kafkas Cephesi'nde savaşan asker kökenli bürokratların oradaki tecrübeleri çok etkili olmuş gibi gözükür.

Cumhuriyet dönemine kadar mevcut siyasal, tarihsel, ekonomik ve kültürel koşulların dağcılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine zemin hazırlamaya uygun olmadığı ileri sürülebilir. Dağ ve kış sporları ilk kez Cumhuriyet döneminde ve Uludağ'da deneyimlenir. Uludağ'da gerçekleştirilen bu faaliyetler, Türkiye'de dağ ve kış sporlarının gelişiminde önemli bir başlığı oluşturur. Türkiye özelinde Uludağ, dağ ve kış sporları söz konusu olduğunda hiç tartışmasız akla gelen ilk imgedir. Cumhuriyet döneminde Uludağ'ın hem metoforik hem de reel olarak kelimenin tam anlamıyla

“keşfedilmesine”, onun üzerinden yeni bir Romantizm ve mekânsal üretim inşa edilmesine tanık olunur.

Günümüzde Türkiye’nin en gelişmiş dağ ve kış sporları merkezi olan Uludağ, 1925’lere kadar “Keşiş Dağı” olarak bilinmekteydi ve isminin çağrıştırdığı gibi Cumhuriyet dönemine kadar dinsel bir kimliğe sahipti. Keşiş Dağı Erken Cumhuriyet aydınlarının gündemine imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde, ulus devlet kurma çabalarıyla eş zamanlı olarak girer. Keşiş’den Uludağ’a dönüşümün düşünsel alt yapısını yeni Türk kimliği ve coğrafyası inşa edilirken üretilen ideolojik söylemler ve yaklaşımlar oluşturur. Uludağ ismi Erken Cumhuriyette cerayan eden dil, tarih, coğrafya tartışmaları etrafında hayat bulur. Diğer bir ifade ile Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte “Keşiş” isimli dinsel kimlikli bir mekânın, yeni politik ve kültürel şartlar altında “Uludağ” adı ile yeni baştan ama seküler olarak inşa edilmesi söz konusu olur.

Uludağ’a gösterilen bu ilgi, yüksek coğrafi mekânların algılanmasına, yüksekliklerin estetik olarak duyumsanacak, bilimsel olarak keşfedilecek ve fiziksel olarak iletişim kurulacak bir gerçeklik olarak kavranmasına ilişkin ortaya çıkan yeni bir zihinselliğe işaret eder. Yabanıl doğanın müdahale edilebilir olduğu bilincini Türkiye ilk Uludağ üzerinden üretir. Geleneksel doğa kavramının aşınmaya başlaması 18. yüzyıla kadar geri götürülebilirse de, doğaya gösterilen bu ilgi yeni bir görme biçiminin ve bilimsellik kavrayışının ifadesidir. Bu nedenle Uludağ’ın keşfedilme sürecinde üretilen kültürel ve siyasal söylemler ile yeni oluşan bilimsellik kavrayışını birbirinden soyutlamadan iç içe ele almak gerekir. Ulusal kimliğinin inşası sırasında üretilen tarihsel söylemler ve kavramlar eşliğinde çeşitli bilim dallarının öne çıkarıldığı görülür. Örneğin, 1920’lerin dönümünde antropoloji, arkeoloji ve jeoloji yeni historiyografinin öne çıkardığı bilim dalları olarak önem kazanır. Doğaya doğru bu geçiş hiç kuşkusuz bir sekülerleşme sürecini de imlemektedir. Doğal mekânların dindışı, seküler ve milli anlamları icat edilmeye başlanır. 1930’larda Türkiye’de cereyan eden kültür devriminin yansımalarını Uludağ anlatılarından izleyebilmek mümkündür. Bu açıdan Avrupa’da yaşanan tecrübeyle bir benzerlik olduğu da ileri sürülebilir.

Uludağ’ın nesnel ve seküler bir gerçeklik olarak yeniden inşa edilmesiyle başlayan bu sürece 1930’larda kış sporları katılır. Bu dönemden itibaren İkinci Dünya Savaşı’nın

bitimine kadar geçen zaman diliminde, dağ ve kış sporlarına ilişkin politikalar Uludağ'ın mekânsal üretiminde temel belirleyici etmen olur. Dağ ve kış sporları kaçınılmaz olarak beden ve bedenin tasavvuruna ilişkin sorunsalları da içerir. Uludağ sağlıklı bedenler için yeni bir mekânsallık sunarken bu mekânsallığın yeni toplumsal açılımlarının olması ise kaçınılmazdır. Bu dönemde Uludağ'ın sağlık, jeoloji, spor, turizm gibi modern seküler kavramlar üzerinden tartışılması ve çeşitli mimari müdahalelere sahne olması dikkat çeker. İlk kez Uludağ'da dağ ve kış sporları mekânları kentin mekânsal organizasyonunda daha önce olmayan mimari örüntüler olarak dolaşıma girer. Yine aynı şekilde Türkiye tarihinde hiçbir öncülü olmayan sosyal ve kültürel mekânsallıklar oluşur. Uludağ'ın kamuya açılması çok katmanlı bir deneyim alanını ifade eder.

Bu nedenlerle bu çalışma ulus devlet kurulurken "yüksek coğrafi mekânların yeni bir biçimde algılanması ve ifade edilmesi" ile başlayan, dağ ve kış sporlarının ortaya çıkışıyla farklı bir boyuta taşınan süreci ve bu sürecin Erken Cumhuriyet döneminde ortaya çıkardığı kültürel, mekânsal ve toplumsal dönüşümü sözkonusu durumlar üzerinden ve büyük ölçüde Uludağ odağında irdeleyecektir. Bu tez kapsamında, dinsel kimlikli Keşiş Dağı'ndan "Uludağ" isimli milli seküler bir mekâna dönüşme sürecinde üretilen siyasi, kültürel ve mekânsal politikalar, mimari projeler, sosyal mekânsal pratikler ve faaliyetler, sadece tasarlanan ve uygulamaya geçirilen projeler değil aynı zamanda hayal edilenler ve hayata geçirilemeyenler, öneriler ve beklentilerin de tartışılması amaçlanmaktadır.

Batılı literatürde yer alan çalışmalardaki çeşitlilikte görüldüğü gibi, dağ ve kış sporlarının taşıdığı disiplinlerarası karakter, Erken Cumhuriyet bağlamında tecrübe edilen mekânsal ve kültürel dönüşümü yansıtmak açısından da farklı teorik yaklaşımlarla ele alınabilecek çok çeşitli olası soruları ve sorunsal alanlarını çağrıştırır ve aynı zamanda çok geniş bir kavramlar kümesinin içinde yer alır. Alpinizmle ilgili Avrupa kültür coğrafyasında cereyan eden tartışmalar ve konu başlıkları bu tezde önemli bir kuramsal açılımı ifade ederken farklı sorunsal alanlarını tanımlayan bu konu başlıklarından ancak bir kısmının Türkiye koşullarına uyarlanarak yeniden yorumlanmasına çalışılmıştır.

İlk defa Erken Cumhuriyet'te ortaya çıkan bir yenilik olarak toplumsal hayata katılan ve öncülü olmayan mekânsal açılımlara yol açan dağ ve kış faaliyetlerine yönelik süreci irdelemeye başlamadan önce tezin ikinci bölümde, bu faaliyetlerin ilk deneyimlendiği Batılı coğrafyalardaki durumla ilgili kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Ancak amaçlanan eksiksiz bir dağcılık kronolojisi vermek değildir; Erken Cumhuriyet dönemi dağ ve kış sporları politikalarının cereyan ettiği arka planı somutlaştırmak amacıyla sadece bazı tespitler yapmakla yetinilecektir. Aynı yaklaşımla konunun Türkiye coğrafyasında tarihsel süreç içinde geçirdiği dönüşümü anlamak üzere, tezin üçüncü bölümünde kısaca Geç Osmanlı dönemindeki dağ kavrayışı ele alınacaktır.

Bu çalışma, Türkiye'de dağ ve kış sporlarının gelişimi ile bu sporların ilk ortaya çıktığı Batılı coğraflar arasında kapsamlı bir karşılaştırma yapmak iddiasında değildir. Ancak Batı merkezli paradigmalarda öne çıkarılan Batı karşısında geç ve geri kalmışlık tezinin tuzağına düşmeden, metin boyunca değişik coğrafyalardan örneklere sık sık gönderme yapılacaktır. Bu sayede bu faaliyetleri, idealize edilmiş bir Avrupa örneğinin gecikmiş bir türevi olarak değil, geniş bir modernite süreci bağlamında diğer coğrafyalarla benzerlikleri ve farklılıkları çerçevesinde ele almak mümkün olabilecektir.

Erken Cumhuriyet yıllarında Uludağ'ın mekânsal üretimi üzerinden dağ ve kış sporlarının gelişimini ele alan bu çalışmada, 1928-1945 yılları arasında konuyla ilgili birincil metinlerin bir yakın okuması gerçekleştirilmiş, tez boyunca arşiv belgelerinden, gazetelerden, resmi dökümanlardan, raporlardan, hatıratlardan, siyasilerin ve entelektüellerin görüşlerinden sık sık alıntılar yapılmış, zaman zaman ise olaya dahil olmuş özneleri öne çıkararak sosyal tarih eksenli bir perspektifle yorumlamak üzere bilinçli olarak bireysel metin odaklı bir yaklaşım tercih edilmiştir. Bu şekilde resmi anlatının toplumsal düzlemde hayat bulmuş tüm ilişkileri, kişileri bir takım soyutlamalara ve genellemelere indirgeyen yaklaşımını ters düz ederek, Erken Cumhuriyet yıllarında bu alanda etkin olmuş aktörleri, ilkelerini, karakteristiklerini yani Türkiye modernlik tarihinde yerel koşulların yarattığı tikel tecrübelerin pratiklerini merkeze alan, çok katmanlı bir mimarlık tarihi söylemi oluşturmak amaçlanmaktadır.

Ancak, tez konusuna ilişkin birincil kaynakların saptanması ve elde edilmesi aşamasında karşılaşılan ciddi zorlukları da bu noktada ifade etmek gerekir. Bu konudaki mevcut

kaynakların çeşitliliği oldukça sınırlıdır. Düzenli kulüp arşivleri olmadığı gibi yerel yönetimlerin spor bölümleri ve arşivleri de yoktur. Devletin resmi arşivleri de bu açıdan büyük eksiklik içindedir. Bu konuyla ilgili dökümanlar sistematik olarak kayda geçirilmemiştir. Sözlü tarih çalışmaları ve hatıratlar resmi belgelerdeki normatif tanımlamaların dışındaki toplumsal performansları gözlemlemek açısından önem taşımakla birlikte, bu türden çalışmalar söz konusu olduğunda dönemi aşırı idealize eden ve bu süreci Batılılaşma ya da "medenileşme" hamlesinin bir ürünü olarak ifade eden "devlet merkezli" yaklaşımlara dayanan anlatıların çoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir[4]. Bu konuda temel kaynak olarak geriye güncel gazeteler ile dergilerdeki bilgiler kalmaktadır.

Aynı şekilde dağ ve kış sporları konusuyla ilgili yapılmış akademik çalışmalar da oldukça sınırlıdır. Varolan bir kaç çalışmada hakim ideolojik söylem kendini güçlü bir biçimde duyururken, mevcut malzemenin kronolojik bir sunumundan öteye gidememektedir[5]. Bu tezde amaçlanan çeşitli arşiv ve literatür çalışmalarına dayanarak elde edilmiş olguları betimsel bir tarzda sunmak değil; Erken Cumhuriyet yıllarında dağ ve kış sporlarının ifade edildiği süreci ve bu sürece ilişkin arka planı tahlil etmektir. Dolayısıyla bu çalışma dağ ve kış sporlarlarının Erken Cumhuriyet yıllarında ortaya çıkışına ve gelişmesine ilişkin kronolojik bir anlatı olmak amacında değildir. Her ne kadar tezin bölümleri kronolojik öğeler içerse de bu tercih, bu verileri zaman zaman olaya dahil

---

[4] Örneğin Akın Altınok tarafından hazırlanmış, oldukça çok ve önemli materyal içeren "Uludağ ve Unutulan Kulüp Bursa Dağcılık Kulübü" isimli site bu türden bir yaklaşıma örnek verilebilir. Bkz: [360].

[5] Dağ ve kış sporlarıyla ilgili yapılmış akademik çalışma neredeyse hiç yok gibidir. Kış sporlarına ilişkin en yeni çalışma, Murat Küçükuğurlu ve Bayram Ali Sivaz tarafından yapılmış olan *Erzurum Kış Sporları Tarihi 1915-2000* [193] isimli, konuyla ilgili oldukça çok ve önemli mataryel içeren ancak tarihyazımsal yöntemden yoksun kronolojik bir anlatıdır. İlk nesil spor tarihçilerinden Cem Atabeyoğlu'nun *Dağcılık ve Kayak Tarihi* [191] isimli çalışması el kitabı türünde hazırlanmış, metedoloji içermeyen kronolojik bir anlatıdır. Yiğit Akın'ın 2004 tarihli *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor* [118] isimli çalışması ise genel olarak spor tarihçiliğinde önemli bir kuramsal açılımı ifade etmektedir. Modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile dağ mekânlarının inşa edilmesine ilişkin akademik çalışma ise hiç yoktur. Uğur Tanyeli'nin gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet döneminde fiziksel çevre kavranışı, kamusal alan ve görsel kültürdeki değişimlere odaklanan çalışmaları [328]; [356]; [368]; [379] alana önemli bir kuramsal açılım getirmiştir. Dağ kavramı ise hep "dağ kültü" bağlamında, sosyolojik arka plandan ve tarihyazımsal yöntemden yoksun bir biçimde benzer temalar etrafında ele alınmıştır. Bu noktada konuyu interdisipliner biçimde ele alarak alana yeni bir bakış açısı ve kuramsal açılım getiren İlahiyatçı Ali Selçuk'un çalışmalarına da [78]; [79] dikkat çekmek gerekir.

olmuş kişileri öne çıkararak sosyal tarih eksenli bir perspektifle yorumlamak üzere bilinçli olarak yapılmıştır. Burada hedeflenen, ulusalcı historiografik ana akımın geliştirdiği yaklaşımların dışında, alternatif bir görme ve okuma biçimi gerçekleştirmek ve bu şekilde bu alanda varolan bir boşluğu doldurmaktır.

1.1 Literatür Özeti

Yukarıdaki bölümde ayrıntılı olarak belirtildiği gibi bu tez çalışmasında, "Modern dağ imgeleri nasıl ortaya çıktı, yüksek coğrafi mekân algısı ve modern dağ mekânları nasıl inşa edildi, dağlarla yeni ve modern bir ilişki kurma biçimini tanımlayan bu durum tarihsel süreç içinde nasıl Alpinizm olarak kavramsallaştı ve söz konusu durumun Türkiye coğrafyasındaki yansımaları nasıl oldu?" sorularına uzun dönemli bir perspektifle ve mimarlık tarihi ile kültürel çalışmaların ve sosyal bilimlerin arakesitinde bir yaklaşımla cevap aranmıştır. Söz konusu incelemenin ana eksenini premoderniteden moderniteye geçiş teşkil eder. Diğer bir ifadeyle bu tezde modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile yüksek coğrafi mekânların algılanışındaki değişimi izlemek ve kavramak modern öncesinden adım adım moderne geçişi ifade eden bir süreci imler. Bu bağlamda bu çalışmada, Erken Cumhuriyet'te modern dağ imgelerinin inşası ile yüksek coğrafi mekân algısında ortaya çıkan değişim ve söz konusu değişimin, mimarlığın ana konularından olan yapılar ve yapılı çevreyle birlikte fiziksel çevre kavranışı ve fiziko-sosyo-kültürel mekânsal üretimler ile olan ilişkisi "modern öncesi" ve "modern" bağlamlarında irdelenmiştir. Bunun yanısıra söz konusu süreç modern bir yönetim tarzı olarak sosyal devlet olgusunun gelişimiyle koşutluk içinde ele alınmış ve bu doğrultuda aynı zamanda H. Lefebvre'nin [17] mekân üretimine ilişkin düşünceleri referans alınarak, dağ ve kış mekânlarının inşası siyasal bir program dahilinde gerçekleşen sosyo-politik mekânsal üretimler olarak değerlendirilmiştir.

Tezin girişten sonraki ilk iki bölümü literatür taraması yapılarak yazılmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, Alpinizme ilişkin yabancı çalışmalar tezin kurgulanmasında önemli bir referans noktası olarak yer alırken, kuramsal bir açılımı ifade etmektedir. Tezin Erken Cumhuriyet dönemine odaklanan bölümleri ise literatür analiziyle birlikte birincil kaynaklar kullanılarak yazılmıştır. Bu kapsamda 1928-45 yılları arasında Cumhuriyet

gazetesi günü gününe taranmış, aynı şekilde günü gününe taranan dönem periyodikleri ve arşiv malzemeleri temel malzemeyi oluşturmuştur. Aynı zamanda hatıratlardan ve sözlü tarih çalışmalarından da yararlanılmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Giriş bölümünde ayrıntılı olarak belirtildiği gibi bu tez çalışmasında, Alpinizm ve dağ romantizmi üzerine yazan yabancı akademisyen ve araştırmacılardan esinlenilerek, Türkiye coğrafyasında modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile yüksek coğrafi mekânların inşa edilmesine ilişkin sürecin İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar olan dönemdeki bir kesiti, büyük ölçüde Uludağ'ın mekânsal üretimi üzerinden, geniş açılı ve uzun dönemli bir perspektifle incelenmesi ve bu doğrultuda Osmanlıdan Cumhuriyete geçişle birlikte modern dağ imgelerinin inşa edilmesinden dağ ve kış sporlarının ortaya çıkışına gelinceye kadar ki süreç, bu süreci var eden tarihsel, siyasal, toplumsal ve fiziko-sosyo-kültürel mekânsal dinamikler dikkate alınarak farklı konu başlıkları altında analiz edilip sorunsallaştırılması amaçlanmaktadır.

1.3 Hipotez

Modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile yüksek coğrafi mekânların inşa edilmesi, Erken Cumhuriyet'teki siyasal, toplumsal, zihinsel ve kültürel dönüşümlerle birlikte ulus devletin ve milli kimliğin inşa edilmesine olduğu kadar, doğa ve fiziksel çevre kavranışına, turizm, dağ ve kış sporları ile milli park ve doğal çevre koruma tarihine, görsel kültürdeki değişimlere, gündelik hayat, boş zaman ve tatil kültürüne, popüler tüketim örüntülerine ve tüketim imgeleri üretimine, siyasi ve sivil zihniyet tarihine ışık tutacak çok önemli veriler içermesine karşın, Türkiye'de tarihyazımı alanında hiç konu edilmemiştir. Bu açıdan tez, dikkate alınmamış bir konuyu gündeme taşımakla birlikte, aynı zamanda Türkiye modernleşmesini farklı açılardan çözümleme imkânı sunan yeni akademik çalışmalara konu oluşturacak problem alanlarını ortaya çıkarıp işaret etmeyi de amaçlamaktadır.

BÖLÜM 2[6]

AVRUPA'DA ALPLER'İN KEŞFEDİLMESİ VE MODERN DAĞCILIĞIN İNŞASI

Dağ ve kış sporları söz konusu olduğunda küresel ölçekte ilk akla gelen imge büyük ölçüde Avrupa Alpleri'dir. İsviçre, Kuzey İtalya ve Fransa'nın pek çok mekânını tanımlayan Alp Sıradağları, Avusturya'nın hemen hemen hepsini kaplar ve Almanya'nın güneyinde önemli bir yer tutar. Alpler, baştan başa İtalya'yı geçen Apeninler'i, Slovenya ve Hırvatisyan kıyısında uzanan Dinar Alpleri'ni, Balkan ve Karpat Dağları'nı içine alır. Bazı fasılalarla Anadolu'da Toroslarla devam ederek İran'a geçer ve oradan Orta Asya'ya uzanır. Kayalık, And ve Himalaya Dağları ile birlikte dünyanın en büyük kitleli dağ sıralarından biridir. Ancak, Alpler sadece heybetli bir dağ dizisi değildir: Onlar Avrupa tarihiyle ayrılmaz bir biçimde eklemlenmiş görsel, kültürel, politik, coğrafi, jeolojik ve doğal bir fenomendir. Toplumsal hafızaya "Alpler" olarak yerleşen bu imgenin çok katmanlı ve çoğul tarihsel referansları bulunur.

Dünya üzerinde el değmemiş, ıssız ve yabanıl kalmış yüksek coğrafi mekânlara rastlanabilir. Yaklaşık 1850'lere kadar büyük ölçüde Avrupa'nın erişilmesi ve geçilmesi zor bir hisarı konumunda olan Alpler ise bunun tam tersine, istinasız her köşesinde insan varlığını hissettirir: Eteklerindeki gelişmiş görkemli ortaçağ şehirleri; büyük bir dikkatle işlenmiş vadiler; yükseklerdeki bakımlı çayırlar; üzerinden geçen büyük

[6] Alpinizm üzerine genel bir çerçeve çizmek üzere bu bölümün tamamı, aralara girilen ve dipnotlarda belirtilen kaynaklarla birlikte başlıca [2], [3], [4], [6], [7], [8], [10], [11], [12], [13], [15], [16], [22], [24], [26], [29], [30], [31], [32], [36], [42], [48] ya dayanarak, söz konusu kaynakların okunması ve yeni bir bağlamda kurgulanmansıyla oluşturulmuştur.

otabanlar, altından ve içinden giden tren yolları ile, ki bunlar ilk Alp rehberini yazan J. Murray'a [18] göre insan yeteneğinin ve girişiminin en şaşırtıcı anıtlarıdır, insanoğlu (Batılı) Alpler'de adeta ilk anda asla başa çıkılamaz izlenimi veren vahşi doğanın üstesinden geldiğini ilan eder[7].

İnsanoğlunun dağlarla bu türden bir ilişki kurması, güçlenmiş bir bireyselliğe ya da bireysel iradeye işaret eden modern bir durumdur. Kuşkusuz, su ve ışık gibi ilksel fenomenlerden biri olan dağlar kalıtsal olarak semboliktir ve yerküre üzerindeki insanların kültürel evriminde çok hayati bir role sahiptir. Tehlike veya cazibe, ruhsal aydınlanma veya varoluşsal tatmin, felsefi akıl yürütme veya estetik ilham nesnesi olarak dağlar insanlık için hemen her tarihsel dönemde önem taşımıştır. Yerkürenin yükseltileri bu anlam kümeleriyle birlikte zihnin topografik yapısına sızar. Bu anlam kümeleri Batılı ve Doğulu kültürlerde dağlara ilişkin çelişen algılarda kolayca fark edilir. Dünya üzerindeki kültürlerin dağlara ilişkin tamamen farklı tanımlama ve ilişki kurma biçimleri vardır[8]. Kültür tarihçisi Harmut Böhne'nin gözlemlediği gibi dağ "mutlak bir metafordur." [19][9]. Örneğin, Bölüm 3'de tartışılacağı gibi pek çok premodern Doğu kültüründe ilksel varlık olarak yer alan dağlardan korkmak yerine özel bir saygı gösterilir[10]. Buna karşılık 18. yüzyıla kadar Avrupa kültüründe dağlar, tıpkı ormanlar ve çöller gibi yaşanması zor ve tarıma uygun olmayan yerler olarak tahayyül edildiği için hiçbir değer taşımazlar, aynı zamanda korku uyandıran ve mecburiyet dışında sakınılması gereken uğursuz coğrafi mekânlar olarak algılanırlardı. Ancak, ister korku isterse de saygı nesnesi olsun tüm premodern kültürlerde yüksek coğrafi mekânların algılanışı dinsel ve mitiktir ve dağlarla modern bir ilişki kurma biçimi yoktur.

---

[7] [18], S. xliv.

[8] Dağ, sadece değişik dünya kültürleri içinde değil aynı zamanda jeobilimsel terimler açısından da göreceli ve değişken bir konsepttir. Dağlar, tektonik, volkanik, buzulbilimsel, yerçekimsel veya iklimsel güçlerin bir ürünü olarak mütemadiyen yerküreyi biçimlendirmeyi ve formunu bozmayı sürdürür.

[9] [19], S. 46-49. Aktaran: [22], S. 2.

[10] Örneğin, premodern Anadolu'da dağ kültüyle ilgili şu çalışmalara bakılabilir: [59]; [60]; [61]; [62]; [63]; [64]; [65]; [66]; [71]; [72]; [75].

“Dağların keşfedilmesi, anlamlandırılması ve mekânsal olarak inşa edilmesi” olarak tanımlayabileceğimiz bu süreç 18. yüzyılda Avrupa Alpleri’nde başlamış ve zamanla dağları; estetik, ruhsal heyacan, bilimsel araştırma, sağlık, turizm ve spor için doğal bir kaynak olarak gören yaşam stili “Alpinizm”[11] olarak kavramlaşmıştır. Alpinizm felsefesinin dayandığı kavramların hemen hepsi de sekülerdir ve insanla yakından ilintilidir. Alpinizm modern dünyanın bir ürünüdür; Aydınlanma çağının rasyonalitesinde ortaya çıkmış, Romantizmin zihinsel iklimi içinde gelişmiştir ve bu sürecin insanı temel alan ideallerini taşır.

Alpler, 18. yüzyıldan başlayarak ilerlemeci modern kültüre ilişkin pek çok şeyi temsil eden bir sembole dönüşürken eş zamanlı olarak duygusal bir karşılık da oluşturmaya başladı ve Romantizmle birlikte küresel ölçekte “evrensel bir coğrafi mekân” olarak tanınırlık kazandı. Alpler’de keşfedilerek hayata geçirilen Alp imgesi, çok kısa bir zaman aralığında Alplerin sınırlarını aşarak dünyanın değişik coğrafyalarındaki dağları da yeniden şekillendirmeye başladı [10]. 19. yüzyıl edebiyat eleştirmeni ve ilk dağcılardan L. Stephen’ın (1832-1904) ifadesiyle “Avrupa Oyun Alanı” [20] global bir nitelik kazandı ve Alpler, dağcılık, kış sporları, doğa bilimleri, turizm, sağlık, eğlence gibi pek çok kavramı temsil eden bir metafor haline geldi.

İlk defa Erken Cumhuriyet’te ortaya çıkan bir yenilik olarak toplumsal hayata katılan ve öncülü olmayan mekânsal açılımlara yol açan dağ ve kış faaliyetlerine yönelik süreci irdelemeye başlamadan önce, bu faaliyetlerin ilk deneyimlendiği Batı Avrupa coğrafyasındaki durumla ilgili kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Ancak bu bölüm eksiksiz bir dağcılık kronolojisi vermek iddiasını taşımıyor. Erken Cumhuriyet dönemi dağ ve kış sporları politikalarının cereyan ettiği arka planı somutlaştırmak amacıyla sadece bazı tespitler yapmakla yetinilecektir. Bunun yanısıra Osmanlı'nın son döneminde bu alanların durumunu açıklamak için bu bilgilerin yeni bir okuması yapılmaya çalışılacaktır.

[11] Alpinizmin global bir imge olarak üretimi için bkz: [10].

2.1 Lanetliden "Yüce"ye: Avrupa Alpleri'nde Yeni Bir Dağ Romantizminin Doğuşu

> "Bugün bu bölgenin en yüksek dağına, Rüzgarlı Dağ olarak bilinen Ventosus Dağı'na çıktım. Böyle bir yüksekliğin nasıl olduğunu görmekten başka hiçbir amacım yoktu." [21][12] Francesco Petrarca (1304-1374)

Avrupa Alpleri'nde kaydedilen en erken tırmanışlardan biri, erken İtalyan hümanisti Francesco Petrarca'nın 1336 yılında, Güney Fransa'daki Ventoux Dağı'nın (1912 metre) zirvesine çıkışıdır [8]. Petrarca'nın zirveye çıkışı tamamen kişisel bir eylemdir. Estetik amaçlı olmasa da, yüksek bir doğa parçasının tepesine sadece aşağıya bakmak için çıkan ve ilginç bir biçimde bu deneyimden haz da duyan Petrarca [16], [22], dağcılık tarihindeki "ilk Alpinist" olarak nitelenir [2], [22]. Ancak, Petrarca'nın eylemi istisnai bir duruma işaret ediyor. Çünkü modern öncesi dönemlerde yüksek doğa parçalarıyla kurulan ilişki ve yapılan tırmanışlar çok farklı nedenlere dayanıyordu. Her şeyden önce premodern insanın doğayı kavrayışı neredeyse 18. yüzyıla gelinceye kadar farklı bir doğa kavrayışıdır. Modern öncesi dönemlerde doğa, estetik olarak deneyimlenen ve insana haz veren bir nesne olarak kavranmazdı. Doğayla kurulan ilişki fayda esasına dayanan zorunlu bir ilişkiydi, ve bu dönemde sadece tarım yapılabilen düz doğa parçaları değerliydi. Yabanıl doğa, özellikle de dağlar tam anlamıyla çorak alanlar olarak görülür, verimsiz olmaları bir yana aynı zamanda son derece tehlikeli oldukları da düşünülürdü. Dağlar, özellikle de sıradağlar insanların çok zorunlu nedenler dışında ilişki kurmaktan kaçındığı ve uzak durduğu doğa parçalarıydı [3], [6], [7], [8], [9], [22].

Klasik ideale uygun olarak "verim" ile özdeşleştirilen güzellik anlayışına göre, tarlalar, meyve ve sebze bahçeleri güzel bulunurken, dağlar tam tersi olarak betimlenirdi. Vahşi doğayı işlenmiş hale getirmekten büyük bir gurur duyan premodern Avrupalılar, bunu hem ekomomik hem de etik bir amaç olarak görmekteydiler. Toprağın işlenmesi bir medeniyet göstergesiydi ve dinsel söylem de dünyanın verimli bir hale getirilmesini emrediyordu [3]. Doğaya yönelik bu tavır büyük ölçüde yahudi-hristiyan geleneğe dayanmaktaydı. Bu uzun soluklu dinsel gelenek içinde vahşi "yararsız, yabancı, tekinsiz,

[12] [21], S. 45. Aktaran: [55]. Türkçe çeviri bana ait.

formu bozuk" ve medeni "ekili, verimli, düz" anlamlarını imler iken; "vahşilik" vahşi hayvanların (wildeor) aylak aylak gezindiği ıssız, insansız ve gelişmemiş bir yeri betimliyordu[13].

Doğadan ayrı ve üstünde bir varlık olarak insanın Tanrı'nın suretinden yapıldığını düşünen insan merkezli yahudi-hristiyan inanç sistemi, "Verimli olun, çoğalın; yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun (Tekvin 1:28.)."[22], diye buyuruyordu. Yeryüzünün restore edilmesine yönelik bu dinsel söylemin verdiği ilhamın altında yatan neden ise; kıyamet günü gelmeden önce cennet bahçesinde varolduğu düşünülen düzeni ve huzuru yakalamaya yönelik bir istekti[14] [3], [22].

Dağlara yönelik hoşnutsuzluğun altında da dinsel nedenler bulunmaktaydı. Bununla birlikte yahudi-hristiyan inanç sistemi aynı zamanda pek çok dinsel kültür gibi, bu ıssız ve yükseltilmiş coğrafi mekânlara özel ve kutsal bir konum vermeye de eğilimliydi. Örneğin, Eski Ahit'te Nuh'un gemisi Ağrı Dağı'nda karaya çıkmış, Musa Peygamber'e On Emir Sina Dağı'nda iletilmişti. Hristiyanlar ise İsa Peygamber'in Zeytin Dağı'nda dolaşmış, vaaz vermiş, gecelemiş ve hatta üzerinde çarmıha gerilmiş olduğuna inanmışlardı. Fiziksel yükseklikler ruhsallık, kendini adama ve aşkınlığın sembolik alanları olarak da işlev görmekteydi. Tevrat ve İncil'de yüksek coğrafya parçalarını olumlayan ifadelerin oldukça çok yer alması ve pek çok kutsal dağdan bahsedilmesi bir paradoks olarak görülebilir[15]. Çünkü premodern ve erken modern Avrupalılar dinsel nedenlerle yüksek ve engebeli yeryüzü parçalarından nefret ediyorlardı. Alpler gibi yüksek yeryüzü engebeleri onlara Tanrı'nın insanlık üzerindeki lanetini hatırlatıyordu. Pek çok pre-modern kültürde olduğu gibi mitolojik olarak kavranan dağlar, lanetli,

---

[13] "Vahşi/wilderness" için kullanılan bir Hibro kelime olan midbar sadece tehlikeli hayvanlarla dolu ve sakınılması gereken bir yer anlamına gelmez, coğrafi ve ekolojik anlamda kurak ve ıssız çöller ile ekilebilir ve verimli insan yerleşimleri arasındaki geçici bir bölgeyi de işaret eder. "Wilderness" kelimesi İngilizce'de ilk olarak bir 14. yüzyıl Latince İncil çevirisinde göründü. [22], S. 2-3.

[14] Yaradılış'ta geçen cennet/paradise "pairidalzadan" gelir ve bolluk içinde, bakımlı ve huzurlu bir bahçe olarak tasvir edilir. Erken İndo-İran dili olan Avestan'daki pairidalza kelimesi etrafı çevrili park ya da bahçe anlamına gelir. [22], S. 2-3.

[15] Kutsal kitaplarda geçen kutsal dağlarla ilgili bkz: [72], S. 54-73.

ürkütücü hatta korkunç canavarların yaşadığına inanılan uğursuz yeryüzü parçaları olarak görülüyordu. Bu dönemde sadece, bazı din adamları hacca gitmek ya da inzivaya çekilmek için; sıradan insanlar ise ekonomik gerekçelerle, yani mecburiyetten dağlara çıkıyorlardı [3]. Avrupalı aristokratlar ise dağlardan yani yüksek coğrafya parçalarından tamamen uzak duruyorlardı. Öyle ki, zorunlu olarak dağları aşması gereken 17. ve 18. yüzyıl gezginleri bazen bu yolculuk boyunca gözlerinin bağlanmasını istiyordu. İlginç bir biçimde amaç vertigodan sakınmak değildi; dünyanın yüzeyindeki bu tarz vahşi düzensizlikler, harmoni duygularını zedeliyordu [23][16]. Dağlar, inançlı insanların yaşadığına inanılan verimli, saf ve düz pastoral yüzeylerin tam zıttını temsil ediyordu[17]. Doğanın kaba bir ürünü olan dağlar, sadece tarımsal olarak ele avuca gelmez değil aynı zamanda estetik olarak da garipti.

Örneğin, 1188'in Şubatında Büyük St Bernard[18] geçidini geçerken dehşet içinde kalan John de Bremble isimli bir İngiliz keşişin izlenimleri o dönemde dağlara ilişkin gezginler arasında yaygın olan tipik düşünceleri yansıtır: "Cennetin kıyısına kendimi daha yakın hissederek duamın duyulacağından kesin emin oldum ve dedim ki 'Yüce Tanrım lütfen beni kardeşlerime bağışla! Bağışla ki onlara bu işkence yerine gelmemelerini söyleyebileyim.'" [7], [8]. Benzer şekilde 17. yüzyıl güncecisi ve yazarı John Evenlyn İtalya'dan başladığı yolculuğu sırasında Alpleri geçerken karşılaştığı "korkunç" kayalardan, uçurumlardan, dondurucu soğuktan ve kardan dehşete düştüğünü belirtir. Piskopos Berkeley, 1714 gibi bir tarihte Alpler'deki her bir nesnenin varlığını "aşırı derecede içler acısı ve sefil" diye tanımlar [7], [8].

Petrarca'ı istisnai yapan ve modern kategorisine sokan, o dönemin zihinsel ve toplumsal kalıplarının tamamen dışında bir tavır sergilemesidir. Çünkü ancak 18.

---

[16] [23], S. 158. Aktaran: [55].

[17] Kuşkusuz bu durum premodern insanlar dağlardan her zaman uzak durdular anlamına gelmiyor. Tarihi kayıtlar geç medival ve erken modern dönemlerde de bir dizi şaşırtıcı tırmanışın yapıldığını ortaya koyuyor. Bkz: [22], S.7; [8], "Early Mountaineers". Bu çıkışları tartışmak ya da ortaya koymak bu çalışmanın sınırlarının dışında. Ancak bu durum 18. yüzyılın ikinci yarısında Alpinizm ve romantizm doğmadan önce de dağ peyzajına hem zihinsel bir ilginin olduğunu hem de fiziksel deneyimin yaşandığını kanıtlıyor. Her ne kadar bu faaliyetler başka bir zihinsel paradigma içinde gerçekleşse de dağların premodernler tarafından hep sakınılmış olmadığını ya da uğursuz olarak tanımlanmadığını gösteriyor.

[18] Alp Dağları üzerinde, Fransa, İsviçre ve İtalya sınırlarında yer alan iki geçidin adı.

yüzyılda, doğanın estetik bir gerçeklik olarak kavranması ile "doğanın estetik deneyimlenişi" diyebileceğimiz bir süreç başladı. Doğanın bir seyir nesnesi olması, ruhsal olarak hissedilmesi, güzel olarak tanımlanması, onunla yaşanan deneyimde yüksek duygular uyandırması gibi durumlar bu süreç sonucunda ortaya çıktı. Moderniteyle birlikte doğanın kavranışı ve anlamlandırılışında başlayan değişimler 18. yüzyılda doruk noktasına ulaştı. 17. ve 18. yüzyılda *sublime* kelimesi ilk defa doğadaki nesneleri tanımlamak için kullanıldı [24]. Edebiyatın ve görsel sanatların da bu sürece katılması ve doğayı yeni bir deneyim alanı olarak tanımlamaya başlaması ile yeni bir Romantizm doğdu, ve kısa bir zaman sonra dağlar *sublime* olarak kavramsallaşacak *aesthetic wonder*ın odak noktası haline geldi. Umberto Eco'nun [25]'de "poetics of mountains"[19] olarak adlandırdığı bu süreçte dağlar, artık insanı ruhen yükselten *sublime* bir doğa harikası olarak görülmeye başlandı.

Dağlara yönelik bu algı değişiminde, 18. yüzyıldan başlayarak Avrupalılar'ın doğaya olduğu gibi "yabanıllığa" karşı yeni bir pozitif tutum geliştirmeleri de etkili oldu. Bu yeni tavrın ilk olarak İngiltere'de ortaya çıktığı söylenebilir. Teknik ve endüstriyel gelişmeler sadece kentlerin değil, kırsal alanların dönüşümünde de etkili oluyordu. Nüfusun ciddi bir artış göstermesi tarımın daha geniş ölçekli ve daha sistematik ele alınmasını gerekli kılıyordu. 18. yüzyıla gelinceye kadar, kuşkusuz tarımda meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle, İngilizler neredeyse her bir karış ülke toprağını ekili hale getirmişlerdi. Bu durum, baştan sona işlenmiş ülke topraklarında yabanıllığın çok cüzi bir seviyeye inmesi anlamına geliyordu [3].

Bu dönemde İngiltere'de güzelliğin kontrollü ve düzenli olanın tam tersinde bulunduğuna ilişkin bir düşünce doğmaya başladı. Böyle bir düşüncenin ortaya çıkışı, aşırı düzenlemeye karşı gösterilen estetik bir reaksiyon olarak da tanımlanabilir. Bu süreçte gittikçe daha da düzenli, ekili ve bayındır bir hale gelen yeryüzüne karşın, başıboş ve yabanıl yerlerdeki düzensizlik "güzel" ile tanımlanmaya başlandı. Yabanıllığı en çok muhafaza eden yerler ise o güne kadar uzak durulan dağlardı. O güne kadar

[19] [25], S. 282.

yerkürenin siğilleri, tümörleri olarak tarif edilen dağlar birdenbire aşırı hayranlık uyandıran en yüksek estetik nesnesi haline geldi [2], [4], [16], [7]. Bunun etkisiyle parklarda, bahçelerde, evlerde yabanıl peyzaj düzenlemeleri yapılmaya başlandı. Bu durum daha 1800'lerin başında doğal çevresel bir muhalefet de başlattı. Örneğin, ilk doğal çevre aktivistlerinden biri olan liberal politikacı ve filozof John Stuart Mill, "korkarım yakında İngiltere'de başıboş ve eldeğmemiş bir santimeterekare doğal alan bile kalmayacak"[20] ifadesiyle bu konudaki endişesini dile getiriyor ve doğal peyzajın neredeyse her bir santimetre karesini işlenmiş hale getiren bu zihniyete şiddetle muhalefet ediyordu [3].

Ortaya çıkan bir diğer yenilik ise kırsal alanın algılanışına ilişkindi. Örneğin, Rönesans'da kent medeniyet ile özdeşleştirilir, kırsal alan ise negatif çağrışımlarla rustik, hoyrat ve kaba olarak tahayyül edilirdi. Hızlı kentleşme, endüstri ve nüfus artışı sonucunda ortaya çıkan yeni fiziksel çevre bu düşünceyi tersine çevirdi. Artık kırsal, kentsel alandan çok daha güzel olarak tahayyül ediliyor, dağlar ise giderek artan bir şekilde doğal ve ilkel yaşamın erdemli örnekleri olarak ifade ediliyordu [3], [6]. Örneğin, İsviçreli fizyolog, anatomist, botanikçi ve şair Albert Von Haller'in, şehirlerin hırs ve sefahatinden korunmuş, basit ve pastoral insanların yaşadığı bir kırsal alanı betimleyen epik *Die Alpen* (1732)[21] şiiri tüm Avrupa dillerine çevrildi ve bir Alp ütopyasının gelişmesine çok fazla katkıda bulundu [26], [7]. Bu şiirde, erken dönem Alp gezginlerinin günlüklerinde kayda geçen yoksulluk, sefalet ve kretinizmin tersine, "saf, mutlu ve ahlaki" bir varoluşun resmi çiziliyor ve dağlar Tanrının yarattığı güzellikler olarak övülürken, insan eli değmiş kentler yeriliyordu. Dağ romantizminin tarihinde bir dönüm noktasını işaret eden bu şiir, aynı zamanda insan yapımı şehirlere karşı "Tanrı'nın eseri olarak dağ" idealinin oluşmasına da katkıda bulundu [7], [22], [26].

18. yüzyıl sonlarında, mütemadiyen büyüyen ve kalabalıklaşan kentlerin insanlar için çok karmaşık ve sağlıksız olduğunu düşünen Romantik hareket de, aşırı zenginlik ve eşitsizliği "kibir ve gösteriş" kaynağı olarak ifade ediyor ve hayali bir medival geçmişin

[20] Aktaran: [3], S. 9.

[21] A. Von Haller'in dağ idealizasyonu için bkz: [26].

kırsal basitliğine, bağımsızlık ve özgürlüğe doğru kaçışı destekliyordu. Romantizmin özellikle Fransa'da devrimsel bir etkisi oldu. İngiltere'de çok daha muhafazakar bir çehreye sahip olduysa da zihinsel olarak yerleşti. "Yerkürenin katedralleri" olarak tarif edilen dağlar, kentsel, materyalistik ve "yozlaşmış" bir dünyadan geçici bir kaçışı simgeledi [7].

Romantik hareketin öncü figürlerinden Jean Jacques Rousseau'un (1712-1778) benzer temalar etrafında Alp peyzajını kutsayan romanı *Julie ou La Nouvelle Héloïse* (1761) [27], Alpler'in eteklerindeki küçük bir köyde yaşayan iki sevgiliyi konu ediyordu ve yazıldığı dönemde adeta bir tür İncil haline geldi. Peyzaj estetiğinden ziyade kırsal hayatın sosyal ve politik etkileriyle daha çok ilgilenmesine rağmen Rousseau da dağların güzelliğini taktir edenlerdendi [3], [7]. 1732 yılında Lyon'dan Chambéry'e yaptığı bir yolculuğu anlatırken çağlayanlar, kayalar, karanlık ormanlar, dağlar ve dik yamaçların yanında onda dehşet uyandıran uçurumlara da ihtiyaç duyduğunu söylüyordu[22].

Yeryüzündeki yükseltilere gösterilen övgünün altında büyük ölçüde yeni ortaya çıkan bir duygu durumu "the atraction of being afraid" de yatıyordu. "Dehşete düşmek, irkilmek ya da korkmak" olarak ifade edilen bu duygu durumuna karşı olağanüstü bir ilginin ve çekimin başlaması yeni ortaya çıkan modern bir durumdu [25]. Örneğin, 18. yüzyılın en çok okunan İngiliz romantik şairi Thomas Gray (1716-1771) de 1739 yılındaki *grand tour*u sırasında Alpler'e yaptığı bir ziyarette "pleasure of mountain terror" olarak ifade ettiği bu duyguyu keşfetmişti [7]. Alpinizm tarihinde bir diğer kilometre taşı olan Gray'in bu gezinti metni "merak ve korku" duyguları uyandıran mekânlar olarak İngiltere'de dağ sublimasyonuna ilişkin yazılan ilk romantik eser olarak nitelendi ve çok fazla ilgi gördü [3], [26].

A Philosophical Enquiry into the Origins of Our Ideas of the Sublime and the Beautiful (İlk baskı 1756) [28] adlı eserinde, kasvetli ormanlar, uğultulu dağlar ve yalçın kayalıklar gibi dehşet verici nesnelere gösterilen duygusal karşılıklarla ilgilenen İngiliz teorisyen

[22] Aktaran: [3], S. 11.

Edmund Burke (1729-1797); ışık, yumuşaklık, kırılganlık gibi özellikler içeren ve sevgi ilham eden nesneler ile; büyük boyutlu, ürkütücü, engebeli, heybetli gibi niteliklere sahip ve korku ilham edenler arasındaki "güzellik" farkını ayırt etmeye çalışıyordu [15], [24], [29]. *Sublime*ın[23] duygusal kaynaklarını inceleyen ve nesnesini analiz eden Edmund Burke'nin düşünceleri U. Eco'nun [25]'de, C. Riding ve N. Llewellyn'nin [24]'de belirttiği gibi, 18. yüzyıldan itibaren estetik duyarlılığının gelişiminde çok önemli bir rol oynadı.

Burke'nin *sublime* tanımı kaynağını geniş ve sonsuza yakın olandan alıyordu. Boyut büyüklüğü *sublime*ın en güçlü kozuydu: "İnsan, ister yüksek bir noktadan büyük bir derinliğe, isterse de yerden yüksek bir noktaya baksın kendinden geçer." [28]. Ancak, bu kendinden geçişte acı ve tehlikeye yönelik bir arzunun da etkileri vardı. *Sublime*, ölüm korkusuyla ilişkili olarak "karanlık, belirsiz ve karışık" imajlarla doluydu. Burke, *sublime*ın aynı zamanda büyük bir zevk ürettiğini de söylüyordu. Burke'ye göre *sublime* anında zihin bu çelişkili durum içinde bulunuyor; acı, korku ve sevinç eş zamanlı olarak aynı mekânı işgal ediyordu [24]. Dikkat edilmesi gereken nokta, dehşet ancak "uygun bir mesafede kaldığı sürece" zevk üreten bir duyguydu. Burke, aynı zamanda *solitude* da *sublime* bir deneyim olarak ifade etti. Ama belli bir mesafede kalan dehşet gibi onun da "geçici" olanı makbuldü [3], [25], [29].

Bu düşünceler yeni ortaya çıkan paralı, eğitimli ve ihtiraslı profesyonel orta-üst sınıf tarafından hemen içselleştirildi. Yeni profesyonel orta-üst sınıf, hayatlarının ve çevrenin kontrolü yeterli derecede kendi ellerinde olduğu sürece, belli mesafede kalan "dehşeti ve yalnızlığı" arzu edilen bir deneyim olarak düşündü ve dağlara yapılan seyahatler ile bu ihtiyacını giderdi. Erken dönemlerde dağlara giden pek çok ziyaretçi *solitude*u bir peyzajda en çok aradıkları özellik olarak ifade etti: Doğal güzellik ve büyüklük önündeki "yalnızlık" ile açık alanlara adım atmak bir özgürlük sembolü olarak görülmekteydi [3], [7]. Örneğin, John Stuart Mill, naturel bir büyüklük önünde vücut bulan yalnızlığın

[23] *Sublime* ile ilgili yapılmış en yeni ve kapsamlı çalışmalardan biri Tate Modern'in hayata geçirdiği "The Art of Sublime" isimli proje. Bkz: [361].

sadece birey için değil toplum için de çok yararlı ve sağlıklı düşünceler ürettiğini ileri sürüyordu[24].

Alpler'e yaptığı ilk seyahatten 30 yıl sonra 1769'da, Thomas Gray'in *Lake District'e* ilişkin izlenimlerini yazmasıyla[25] *Lake District sublime* İngiliz peyzajının tartışmasız en popüler temsilcisi haline geldi. 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren orta-üst sınıftan İngilizler adeta bu mekâna akın etmeye başladılar. Aynı dönemde Kelt kültürüne karşı başlayan yoğun ilginin etkisiyle İskoçya ve Kuzey Galler'deki yüksek dağlara, kayalıklara ve şelalelere yönelik de ciddi bir çekim oluştu. Milli bir kimlik yaratma sürecini imleyen bu dönemde pek çok kişi, medeniyetle özdeşleştirilen güneyin antitezi olarak tahayyül ettiği bu coğrafyalardaki "basit ve yabanıl hayat tarzını" görmek için buralara seyahat etti. Çok daha ihtiraslı ve maceraperest olanları ise Alpler'e gitmeye başlamışlardı [29]. Kıta Avrupası'na seyahat eden turistlerin sakin ve "cultivated" peyzaj arayışlarının tersine bu gruplar, yeni farkına vardıkları sisli, loş ve tehlike çağrıştıran bu doğal büyüklükler karşısında adeta kendilerinden geçerek mest oluyorlardı. Ancak, gerek Alpler'de gerekse de *Lake District*'de bunu belli bir mesafede kalarak yapıyorlardı. 18. yüzyılın son on yılında İngiltere'de ortaya çıkan ve hemen saygıdeğer bir zaman geçirme faaliyeti olarak moda haline gelen "tepelerde yürüyüş yapmak" pratiği, insanları dağların eteklerinden tepelere doğru taşıdı. Yabanıl peyzajın estetik güzelliğini yürüyüş yaparak, yani sportif bir tavırla taktir etmek anlamına gelen bu faaliyet öncülü olmayan yeni bir pratikti ve hemen çok popülerleşti [3].

Doğal *sublimen*ın ilk İngiltere'de yeşerdiğini söyleyen M. H. Nicolson bunu "18 yüzyılın herhangi bir anında İngilizler yeni bir dünya keşfetti" diye ifade eder [16]. Bu süreçte dağların kötü imajındaki değişimle birlikte aristokratlar da dağlara farklı bir gözle bakmaya ve dağları ziyaret etmeye başladılar. Ancak dağcılığın ve estetik değişimlerin öncüsü olan, fenomenal bir biçimde gelişen Londra'nın zenginliğinden fazlasıyla payını alarak ortaya çıkan yeni orta-üst sınıftır [3], [13], [30], [31].

---

[24] Aktaran: [3], S. 12.

[25] Bkz: [416].

18. yüzyıla gelindiğinde o zamana kadar *Mont Maudit* (Lanetli Dağ) olarak adlandırılan Avrupa'nın en yüksek zirvesi, *Mont Blanc* (Beyaz Dağ) olarak anılmaya başlandı. Başlıbaşına *Mont Blanc* ismi dağların algılanışındaki değişimin amblematik bir ifadesidir. M. H. Nicolson başlığı dağların algılanışındaki bu değişime referans veren *Mountain Gloom to Mountain Glory* [16] adlı artık klasikleşmiş çalışmasında, farklı dönemlere ait yazılı eserler arasında karşılaştırmalar yaparak, estetiksel algıda meydana gelen bu keskin değişimin nedenlerini tartışır: Klasik, Medieval ve Rönesans sanatçılarında bulunmayan bir şey, tabiatın büyüklüğüyle ilgilenme durumu romantiklerde vardır. 18. yüzyıl dönümüne kadar doğanın heybetli ve gizemli görünümlerine ilişkin duygusal karşılıklar, uçsuz bucaksızlık ve genişlik duygusu hiç ifade edilmediği gibi hiç hissedilmemiştir de. Modern ve eski peyzaj arasındaki en önemli farkı yaratan keşif, bizim doğada *sublime* olarak adlandırdığımız duygu durumudur [16].

Geç 17. yüzyıldan başlayarak, insan tahayyülünün sınırlarını zorlayan, dehşet ve şaşkınlık uyandıran büyüklükleri işaret eden *sublime* ve uyandırdığı duygular, özellikle peyzajla ilgilenen görsel sanatçılar ve yazarlar için büyük bir ilham kaynağı oldu. Bu, sadece sanatçılar ve eleştirmenler açısından değil, genel anlamda yeni bir araştırma nesnesi olarak peyzajın artan önemine ve görsel kültürde meydana gelen önemli bir değişime de işaret eden bir durumdu [24].

Dikkat edilirse *sublime*ın ortaya çıkması estetiğe ilişkin aydınlanmacı ve rasyonalist düşünceye bir meydan okumadır. *Sublime*ın, proporsiyon, form ve mükemmelliğe dayanan klasik güzellik tanımıyla anlaşılamayacağını ileri süren Burke, güzellik ile *sublime*ın karşılıklı olarak birbirini dışlayan kavramlar olduğunu ilk söyleyen filozoftu [28]. Kuşkusuz Burke, dönemin tipik bir özelliği olarak, bu düşünceleri Klasik Antikite çalışmalarına dayanarak geliştirmişti. Ancak, Burke'nin düşünceleri estetik deneyime ilişkin klasik düşünceyle çelişti. Burke'ye [28] göre güzelliğin en asli niteliği "yumuşaklıktı"; sertlik ise *sublime*a ait bir özellikti. Bir tarafta *sublime* diğer tarafta ise güzel vardı. 18. yüzyılın son çeyreğinde bu karşıt kavramların bir tür uzlaştırıcısı olarak, ılıman İngiliz peyzajından, fırtınalı Alpler'de nefes kesen çağlayanlara ve yarıklara kadar

bir dizi karşıt durumu kapsamaya gücü yeten yeni bir estetik düşüncesi "picturesque" ortaya çıktı [29].

İngilizlerin Akdeniz'e ve klasiğe olan ilgisi ve *grand tour*'la olan bağlantısı, ona ulaşmak için Avrupa'yı ve Alpleri aşmayı gerekli kılıyordu. Bu gezinti Napolyon Savaşları sırasında ciddi bir kesintiye uğradı [3], [7], [29], [32], [33]. Bu süreçte domestik coğrafyaya yönelen İngilizler arasında tamamen pitoresk zevk odaklı, kırsal Britanya'nın keşfedilmesine yönelik yeni bir seyahat türü yaygınlık kazandı. James Buzard'ın [29]'de ifade ettiği gibi, "güzellik ve *sublime*" gibi iki zıt estetik fikrini birleştiren "picturesque" öncülü olmayan bu seyahat türünün tanımlanmasında çok önemli bir rol oynadı. İngiltere'de 1790'lardan sonra genel anlamda seyahat etme deneyimine ilişkin, seyahat etmenin estetik hazlarını öne çıkaran, büyük ölçüde yapılış ve yazım biçimini etkileyen yeni bir dil olarak "picturesque"in yükselişine tanıklık edildi [32], [33].

Picturesque kuramı Sir Uvadale Price (1747-1829), Reverend William Gilpin (1724-1804) ve Richard Payne Knight (1750-1824) gibi İngilizler tarafından geliştirildiyse de, turistik seyahatın önemli bir unsuru olarak kurulmasında etkili olan isim, yazar-seyyah-sanatçı din adamı W. Gilpin'di [32], [33], [34]. "Pitoresk manzarayı keşfetmek ve göstermek" amacında temellenen bir seyahat türü tahayyül eden Gilpin[26], İngiliz turistleri betimlemeye ve resmetmeye uygun özellikler içeren yeni bir peyzaj arayışına sevketti. Bu peyzajda özellikle sertlik ve **biçimsizliğin** estetiksel ve resimsel cazibesini öne çıkaran Gilpin, bu şekilde İngiliz gezginlere yeni bir hedef belirledi: "Sertlik", İngiltere'deki yabanıl ormanlar, yalçın kayalıklar, rüzgarlı arazilerle birlikte İskoçya ve Galler'deki ıssız alanları, uçurumları da kapsayan yerel peyzajın kendisiyle ilişkilendirilmeye başlandı [29], [32].

W. Gilpin'in *Picturesque* kavramının yaygınlaşmasında en çok etkili olan *Observations on Several Parts of Great Britain: Particularly the High-lands of Scotland, Relative Chiefly to Picturesque Beauty, Made in the Year 1770 (1772, 1774, 1776)* [35][27] adlı çalışması, aslında

[26] Aktaran: [32], S. 7-8.

[27] Aktaran: [29], S. 45.

kırsal Britanya'nın keşfedilmesine yönelik, İngilizlere ülke sathının nasıl inceleneceğini göstermek için yazılmış bir kılavuz kitaptı. Daha açık bir ifade ile Gilpin'in düşüncesi artık iyice yerleşmiş olan *grand tour* ideolojisine karşı yapılan açık bir muhalefetti. Kıta Avrupası'nda gerçekleştirilen klasik temelli turlarla düpedüz rekabet eden bu ideolojik yaklaşımın etkisiyle İngiliz kırsalında, klasik karşıtı yıkıntılar ve harabeler araştırılmaya ve romantize edilmeye başlandı. Bunun yanısıra yükselişe geçen "keltizim ve gotik", *grand tour* neoklasizminin zıttı olarak dönemin estetik ve kültürel değerlerinin neredeyse ayrılmaz bir üçüncü bir bileşeni haline geldi ve İngiltere'de geç 18. yüzyıl romantik duyarlılığının önemli bir parçası oldu[28].

İngiltere kırsalına adeta akın eden *picturesque* avcıları adını 17. yüzyıl manzara ressamı Claude Lorrain'den alan "Claude camları" isimli hafif boyalı aynalar kullanarak buğulu ve loş peyzaj resimleri yapmaya başladılar [32]. Claude Lorrain ve Salvator Rosa isimli iki 17. yüzyıl manzara ressamının ismi *picturesque* kontinuumdaki uzantılar için adeta stenograf haline geldi [29]. Hem manzaranın kendisine hem de manzara resmine bakmaya yönelik ilgi hızla çoğaldı. Bu ilgi bireyselliğin ifadesinde ve görsel kültürde meydana gelen önemli bir aşamaydı. Bu ressamların ve 18. yüzyıldaki haleflerinin resimlerini satın almaya başlayan İngiliz centilmenleri aynı zamanda sanat ticaretinde çok ciddi bir canlanma yarattılar. 17. yüzyıldan önce pek bilinmeyen manzara resmi, 19. yüzyılda en dominant sanat formuna dönüştü [3], [24], [32],

Bunların paralelinde yüksek coğrafi mekânların ama özellikle de Alpler'in estetik çekiciliği neredeyse tüm romantik sanatçıları etkisi altına aldı ve bu duygular şiirde, romanda, tiyatroda ve görsel sanatlarda ifadesini buldu[29]. Örneğin, 19. yüzyılın en önemli sanat eleştirmenlerinden biri olan John Ruskin (1819-1900) biraz aşırıya kaçarak romantiklerden önce heybetli dağ peyzajının neredeyse hiç tuvale yansıtılmadığını, daha önce hiç kimsenin uçurumları, yalçın kayalıkları, heybetli dağ sıralarını

[28] İngiltere ve "picturesques" kavramıyla ilgili pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Örneğin bkz: [362]; [363]; [364]; [365].

[29] Bkz: [361], [16].

önemsemediğini ve sur yıkıntılarını resmetmeye tenezzül etmediğini ileri sürüyordu[30]. Alplere olan tutkusu yüzünden "masters of the mountain" ünvanı ile anılan ve 19. yüzyılda dağ sublimasyonunun içselleşmesinde çok önemli bir rol oynayan romantik yazar Ruskin'in romantik dönem öncesine ilişkin ifadeleri M. H. Nicolson'un [16]'da dikkat çektiği gibi biraz indirgemecilik içerse de, dağ sublimasyonunun romantik ressamların elinde yeni bir görsel türe dönüştüğü söylenebilir. Örneğin, İsviçreli ressam Kaspar Wolf (1735-1783) Alp peyzajını resimleyen ilk sanatçılardan biriydi. Kaspar Wolf yüz elliden fazla çalışmasında sisli dağları, ıssız zirveleri ve buzulları resimledi [8]. Ruskin'in en çok önem verdiği sanatçı ise ünlü İngiliz ressam Joseph Mallord William Turner (1775-1851) idi. 1802-44 yılları arasında İsviçre'yi altı kez ziyaret eden [8] ve yüzlerce resimde Alp peyzajını betimleyen Turner'ın özellikle Alp Sıradağları'na ilişkin zengin bir muhtevaya sahip "Alp Sketchbook" isimli çalışması, 19. yüzyılda dağ romantizminin tanımlanmasında çok etkili oldu [3], [7], [24].

Dağların güzelliğine, ruhsal cazibesine ve insanoğlunun yüksek peyzaja gösterdiği duygusal karşılıklara vurgu yapan kontemplasyon odaklı romantik yazarlar aynı zamanda doğayla bir uyum yakalamaya da çalıştılar. Dağ romantizmi konusunda literatüre pek çok eser kazandıran İngiliz şairleri, 1700'lerden önce dağları yerkürenin siğilleri, sivilceleri ve tümörleri olarak tarif ederken, 1700'lerin ilk yarısından itibaren bu yaklaşımı terk ettiler ve Alp yüceliğine ilişkin coşkulu gazeller okumaya başladılar. Bu bağlamda gelişen romantik düşünceler Byron, Shelly, Coleridge, Wordsworth gibi, hepsi de bilinçli olarak Alp peyzajını betimleyen uzun şiirler yazmış, ünlü 19. yüzyıl romantik yazarlarının elinde yeni bir edebi türe dönüştü [16].

2.2 Bilimsel İlginin Bir Nesnesi Olarak Dağlar

Alpinizm tarihçilerinin hemfikir olduğu gibi, dağların "güzel" olarak tanımlanması ve estetik cazibesi için araştırılmaya değer bulunmasına ilişkin 18. yüzyılda ortaya çıkan düşünce devrimseldir ve bir modernite göstergesidir. "Yüce dağ" ortaya çıkarken Avrupalılar, içinde yaşadıkları evrene ve onun sadece küçük bir parçası olan dünyanın

[30] Aktaran: [16], S. 4-5.

yapısına ilişkin düşüncelerini radikal bir biçimde değiştirmeye zorlandılar. Lanetli dağ, yüce dağa yol vermeden önce teoloji, felsefe, jeoloji ve astronomi gibi modern disiplinlerinin hepsinde temel ve radikal değişimler meydana geldi [16]. Dağların kavranışında meydana gelen bu zihinsel değişim yaklaşık olarak Rönesansla başladı, Aydınlanma ile alt yapısı hazırlandı, romantizm ile hız kazandı. Doğaya hakim olmak isteyen aklın uygulama araçları olarak, deney ve gözlemin öne çıktığı Aydınlanma yüzyılında[31] dağlar, bilimsel bir ilginin ve merakın nesnesi oldular [36]. Bilimadamları glasiyoloji, botanik, jeoloji, kartografi gibi bilimsel alanlarda araştırmalar yapmak üzere çeşitli tırmanışlar gerçekleştirdiler. İleride Alpinizm olarak kavramsallaşacak olan dağcılık etkinlikleri ilk başlarda bilimsel araştırma temelli olarak başladı [2], [3], [8], [11], [29], [31]. Dağlara yönelik ilginin altında yatan ilk neden buzullardı. Avrupalı centilmenler arasında buzul dünyasını inceleyen amatör bilimadamlarının çıkması, 18. yüzyıl aydınlanmasında çok tipik bir durumdu. 17. ve 18. yüzyıl boyunca madenciler, haritacılar, doğal bilimciler, din adamları ve gezginler gibi bir grup insan kollektif olarak Alpler'deki dağların ve buzulların keşfedilmesine katkıda bulundu[32]. Her ne kadar Mont Blanc'a ilk çıkış 1786'da romantik devirde olduysa da asıl ilgi yükseklerdeki göllere yönelikti [11].

Dağlara ve Alplere ilk ilgi gösterenler İsviçre civarındaki şehirlerde yaşayan akademisyenlerdi. Başlangıcı 15. yüzyıla kadar geri götürülebilecek bu merak dünyanın ortaya çıkışına ve İncil'in tefsirine yönelik yeni sorular da ortaya çıkardı. 18. yüzyıla gelindiğinde dağlara ve Alpler'e tüm Avrupa ilgi duymaya başlamıştı. J. Ring'in [7]'de belirttiği gibi bu dönemde Alpler'le ilgili iki düşünce ortaya çıktı: İlki kentlerin yükselişine tepki olarak doğaya karşı başlayan bir yakınlık ki bu durum "soylu vahşi/*noble savage*" kavramıyla ifadesini buldu. Diğer yandan doğayı "Yaradanın eseri" olarak görmeye dayanan İncilci doğa düşüncesinin yeniden canlanmasına tanık olundu.

[31] Aydınlanma yüzyılı ile bilim arasındaki ilişkiyi inceleyen bir derleme için bkz: [366].

[32] Bkz: [8], "Chapter One Beginnings".

Erken 18. yüzyıl naturalistlerinin arayışı aynı zamanda doğadaki ilahi düzeni keşfetmekle de ilgiliydi [7], [22], [26].

Alpler'de modern anlamda ilk bilimsel araştırmalar da İsviçreli bilimadamları tarafından başlatıldı. Neredeyse Alpinizme ilişkin tüm akademik çalışmalarda söz edildiği gibi, özellikle, Alplerin cazibesine kapılmış üç bilimadamı, Zürihli Johann Jakob Scheuchzer (1672-1733), Bernli Albrecht von Haller (1708-77) ve Cenevreli Horace-Bénédict de Saussure (1740-1799)'un çalışmaları hem Alp imgesinin oluşmasında, hem dağcılığın popülerleşmesinde, hem de doğal bilimlerin gelişmesinde çok etkili oldu [3], [6], [7], [8], [22]. Yanında termometre, barometre ve grafometre gibi aletler taşıyarak dağlara giden ilk bilimadamlarından biri J. Johan Scheuchzer'di. Matematik, fizik ve doğal bilimler profesörü olan Scheuchzer, 1694-1711 yılları arasında Alpler'de oniki adet inceleme gezisi gerçekleştirdi. İsviçre lehçeleri ve geleneklerinden, flora, fauna, kayalar, mineraller hatta rüzgarlara ve çığlara kadar bir dizi doğal ve kültürel fenomeni içeren araştırmaları dört ciltlik bir eser olarak yayınlandı. Scheuchzer, jeoloji, tarih, meteoroloji ve kartografi alanlarında çok ciddi katkılarda bulunduğu Alpleri "İlahi cömertliğin bir hediyesi" olarak betimledi [22]. Londra Kraliyet Akademisi üyesi olan Scheuchzer, buzullarla ilgili ilk ciddi bilimsel gözlemleri yapanlardan biriydi. Örneğin, *Natur-Histori des Schweizerlands (Natural History of Switzerland, 1716-18)* adlı çalışması Alman romantik şair Schiller'in *Wilhem Tell* (1804) adlı eserini yazarken baş vurduğu temel referans kitabı idi[33].

Albrecht von Haller ise 20 yaşından itibaren tam otuz beş yıl boyunca botanik araştırmaları yapmak için Alpler'de seyahat etti. Meşhur *Die Alpen* şiirini 1728 yazında İsviçre Alpleri'nde yaptığı gezintideki izlenimlerinden ilham alarak yazmıştı. Haller'in botanik, felsefe ve teoloji üzerine yayınladığı eserler pek çok dile çevrildi. Albrecht von Haller için dağlara tırmanmak doğa tarihi ve naturel teoloji peşinde botanik araştırmaları yapmak anlamına geliyordu. Haller, doğadaki ilahi düzeni arayan, farklılıklara ve doğaya "onu ispatlamak ve keşfetmek" için ilgi duyan doğalbilimcilerin tipik bir örneğiydi [7], [22], [26].

---

[33] Aktaran: [22], S. 9.

Alpinizm tarihçilerinin hemfikir olduğu gibi, romantik harekete paralel olarak geç 18. ve erken 19. yüzyılda bilimin giderek artan popüleritesi dağların keşfinde itici bir güç oldu. Ancak, bu noktada özellikle baskı teknolojisi ve basılı yayında ortaya çıkan gelişmeleri de dikkate almak gerekir. Bu gelişmelerle birlikte şehirlerde ve kasabalarda halk kütüphanelerinin yaygınlaşması bilimsel bilginin tüm Avrupa'da dolaşıma girmesini sağladı ve doğal bilimler eğitimli sınıflar arasında çok popüler bir meşgale haline geldi [3]. Örneğin, Swiss bilim adamı Louis Agassiz'in 1840'da yayınladığı, buzul dönemine ilişkin veriler sunan *Études sur les glaciers (Buzullar Üzerine Çalışma)* [37] adlı kitabı özellikle İngiltere'de çok ilgi çekti. Pek çok kişi sırf bir zamanlar çok geniş bir alana yayılan bu buzul ırmağının üzerinde yürümeyi deneyimlemek için Alpler'e gitti[34].

Scheuchzer'in buzulları betimlemesinden çok etkilenen William Windham[35] isimli bir İngiliz centilmeni, 1741 yılındaki *grand tour*u sırasında Cenevre'de eğitim görürken, bu merakını gidermeye karar verdi. O zamana kadar haritalarda ve halk arasında "Mont Maudite/Lanetli Dağ" olarak geçen *Mont Blanc'*daki buzulları sırf merak ettiği için görmeye giden William Windham zorunluluk dışında bir duygunun etkisiyle dağlara gitmeye başlayan bireylerin öncüllerindendi [2], [6], [7].

Pek çok Alpinizm tarihçisine göre, 18. yüzyıl haritalarında *Mont Maudite* (Lanetli Dağ) ya da St-Bernard olarak geçen Savoy Buzulları'na bu isim 17. yüzyılda ağızdan ağıza dolaşan dinsel bir hikaye sonrasında verildi. Örneğin, P. Hansen'in [2]'de değindiği söz konusu hikayede *Col du Grand St-Bernard (Büyük Aziz Bernard Geçidi)*'da yer alan *Hospice du Grand-Saint-Bernard'*nın kurucusu olan Bernard Menthon isimli bir azizin, bir şeytanı dağa sürerek cezalandırdığı ancak bu kötü yaratığın zaman zaman ortaya çıkarak etrafa korku saldığı anlatılmaktaydı. Asla öngörülemeyen iklimi, ne zaman geleceği belli olmayan kar ve çığ kütleleri, gizemli ve ürpertici buzulları ile Alpler, büyük bir ihtimalle azizlik propagandası yapmak için ortaya atılmış bu tarz batıl hikayelerin yayılmasını kolaylaştırmış olmalı. Dağların dehşet verici varlığı, bu tarz kült ve efsanelerin oluşmasına doğal bir ilham veriyordu. Yüksek coğrafi mekânların hiç

[34] Aktaran: [3], S. 19.

[35] William Windham neredeyse tüm Alpinizm çalışmalarında söz edilen bir figürdür.

çekiciliği ve cazibesi yoktu. Halkta korku uyandıran bu mekânların, kaçınılmaz olarak cinler, periler, ejderhalar ve şeytan tarafından işgal edildiği ve her şekilde sakınılması ve uzak durulması gerektiği düşünülüyordu. Örneğin, J. Jacop Scheuchzer her ne kadar şüpheyle yaklaşsa da, *Ouresifoitis helveticus, sive Itinera per Helvetiae alpinas regiones* [38] isimli kitabının 1723 tarihli baskısında, Alpler'deki ejderhalara da bir bölüm ayırmış ve göründüğü iddia edilen bir ejderhanın detaylı bir tasvirini yapmıştı[36]. Hatta daha geç tarihli haritalarda bu tarz yaratıkların yerleri bile işaretlendi [7].

*Mont Maudite'*e ilişkin bütün bu çelişkili düşüncelerden haberdar olan Windham'a bu seyahatinde, aralarında Ortadoğu gezisinden yeni dönmüş oryantalist gezgin İngiliz Richard Pococke'ın da olduğu bir grup meraklı insan daha eşlik etti [2], [3], [6], [7], [8]. Cenevre'den yola çıkarak üç günlük zorlu bir yürüyüşün ardından Savoy'da *Mont Maudite*'a bakan küçük bir yerleşke olan Chamonix'e ulaşan Windham ve ekibi, gezinin bundan sonraki kısmında yol göstermesi için yerli rehberler kiralamış; ancak, rehberlerin götürdüğü vadinin eteklerindeki platodan tatmin olmayarak, yükseklerin uğursuzluğuyla ilgili yapılan uyarılara ve varolduğu ileri sürülen ejderhalara aldırmadan, daha yukarılara çıkmakta ısrar etmişti [2].

Çok daha sonra, arkadaşına yazdığı bir mektupta bu duruma ilişkin duygularını "Merakımız ve kararlılığımız bu cesaret kırıcılığı yenerek korkularımızın önüne geçti." cümlesiyle ifade eden Windham, üç buçuk saatlik zorlu bir tırmanışın ardından "herkesin başını döndürecek kadar olağanüstü bir manzarası olan" Montenvers isimli zirveye çıkmayı başardıklarını, ve burada "daha önce eşi benzeri görülmemiş eşşiz bir güzellikle" karşılaştıklarını anlatır. "Bunu anlatmaya kelimeler yeterli değildi." diye ekler[37].

Bu tecrübeyle *Mer de Glace (Buz Denizi)*'e ayak basan ilk turistler olarak tarihe geçen grubun kronikçisi Windham, "taşrada yaşayan bütün cahil insanlar gibi olanüstü bağnaz ve batıl inançlı" ifadeleri ile aşağılayarak tanımladığı yerli halktan cinlerle, perilerle ilgili

[36] Aktaran: [2], S. 46; [22], S. 4.

[37] Aktaran: [2], S. 37; [6], S.22; [8], "Early Mountaineers".

bir sürü saçma sapan hikaye dinlediklerini, ancak bu hikayelere aldırmadan Montenvers'e tırmanma "kararlılığını ve azmini" göstermekle, benzer bir merak içinde olan insanlara öncülük etmekten büyük bir grur duyduğunu belirtir[38]. Windham'ın buradaki ifadeleri, Alpinizm tarihini insanlığın dinsel ve mitolojik korkularından kurtularak yeryüzünde egemenliğini inşa etmesinin hikayesi olarak inşa eden ilerlemeci anlatıların ilk versiyonu olarak kabul edilebilir. Bir süre sonra *Mont Blanc'*ı keşfeden ilk kişi olarak ilan edilecek Windham, aydınlanma çağının soru sormaktan, denemekten, aramaktan ve araştırmaktan vazgeçmeyen meraklı ama kibirli örnek bireyini temsil eder. Yaklaşık bir yüzyıl sonra olgunlaşacak bu ilerlemeci anlatıya göre Alpler, "karanlık" çağlarda orada ikamet eden cinlerin, hayaletlerin ve ejderhaların içine giril-e-meyen bir yaşam alanı iken bu yaratıklar; zirveleri ölçen, florayı, faunayı ve katmanları klasifiye eden "aydınlanmış" bilimadamlarının ve dağcıların ortaya çıkmasıyla oradan kovulmuşlar ve sonsuza dek kaybolmuşlardır [2].

Bir yıl sonra 1742'de Cenevreli mühendis ve kartograf Pierre Martel aynı yere bilimsel araç gereçleriyle giderek ölçümler yapar ve buranın Alpler'deki en yüksek buzul olduğunu tespit eder. 1743'de *Journal Helvétique* isimli bir İsviçre dergisinde hem Windham'ın hem de Martel'in buzullarla ilgili betimlemelerine yer verilmiş ve bir yıl sonra bu bilgiler İngilizce bir broşür olarak yayınlanmıştır. Bu broşür "Mont Blanc" isminin ilk defa geçtiği yazılı mecralardan biridir. 1844 yılında Pier Martel'in hazırladığı Chamonix Vadisi haritasında yakınlardaki tepelerden biri "Mont Blanc" olarak işaretlenir. Bunun "Mont Blanc" isminin basılı olarak göründüğü ilk harita olduğu söylenmektedir [2].

İsviçreli aristokrat Horace-Bénédict de Saussure[39] *Mont Blanc* ve bilimsel Alpinizm söz konusu olduğunda neredeyse en önemli aktördür. 1760 yılında 20 yaşında iken katıldığı Haller başkanlığındaki bir botanik gezisinde ilk defa Alpler'i yakından inceleme fırsatını bulan ve buradaki bilimsel incelemelerini 30 yıl kesintisiz olarak sürdüren De Saussure, tutkulu bir botanikçi, jeolog ve doğal bilimler profesörüydü. Alpler'in

[38] Aktaran: [2], S. 37; [6], S.22.

[39] Horace-Bénédict de Saussure ve Alpler için bkz: [3], [4], [6], [7], [22].

çekimine kapılan iki bilim adamının hemen dostluk kurduğu, ancak, Haller'e göre oldukça maceraperest ruhlu olduğu belirtilen Saussure'un, özellikle *Mont Blanch*'ın zirvesine tırmanmayı bir takıntı haline getirdiği bilinmektedir [22]. Öyle ki, pek çok çağdaşı gibi *Mont Blanc*'ın büyüsünden kurtulamayan De Saussure, *Mont Blanc*'a (4.807 metre) ilk çıkış için büyük bir ödül ortaya koymuş ve bir kaç başarısız denemeden sonra nihayet 8 Ağustos 1786'da Chamonix'li iki yerli (Doktor Michel Paccard ile avcı ve rehber Jaccues Balmat) Avrupa'nın en yüksek zirvesine tırmanmayı başarmıştır [6]. *Mont Blanc*'a ilk çıkış Chamonix'de büyük bir heyecanla izlenmiş ve çığır açıcı bir eylem olarak hemen "aydınlanmış" Avrupa'da dolaşıma sokulmuştur [7].

Bir yıl sonra 1787'de, Alpler'in en yüksek zirvesine yapılan üçüncü çıkışa De Saussure, 18 rehber tarafından taşınan bilimsel araç gereç takımlarıyla birlikte, kendisi de katıldı. De Saussure'un bilimsel gözlemlerini anlattığı 8 ciltlik devasa eseri *Voyages dans les Alpes* (1779-96)'in [39] ilk cildinin yayınlanması dağcılığın popüleritesini çok fazla artırdı [8]: Çünkü bilimadamı Alpinizm tarihçilerinin dikkat çektiği gibi başka pek çok şeyin yanında tüm ayrıntılarıyla deniz seviyesinden 4800 metre yükseklikteki *Mont Blanc*'a tırmanışını da anlatıyordu[40] [22].

Dağcılığın kavramlaşması ve temsil edilmesi ile fiziksel olarak deneyimlenmesi eş zamanlı olarak ilerledi. 18. yüzyılda *locus horribilis'*tan *locus amocnus*'a [40] dönüşen dağ peyzajına hem duygusal ve zihinsel bir ilgi gösterildi, hem de fiziksel olarak deneyimlendi. Varlıklı Avrupalılar da bu süreçte dağları ziyaret ettiler ama aşağıda dağların vadilerinde yani güvenli bir uzaklıkta kalarak yaptılar bunu. Bu dönemde dağlara tırmanmıyorlardı, dağlar sadece uzaktan seyredilerek karşısında kendinden geçilecek, hayaller kurulacak bir nesneydi. Ancak, bilim adamları ve bazı bireysel romantikler dağlara tırmanıyordu, ve bu kişiler zevk için ya da spor olsun diye ya da

[40] Benzer şekilde jeologlar ve botanikçiler İngiliz dağlarının keşfedilmesinde de etkin olan öncülerdi. Örneğin, İngiltere'nin en yüksek tepesi olan Ben Nevis'e (1344 metre) ilk kez 1771'de bitki örneği toplamak için çıkıldı. İngiliz dağcılığının kurucu figürlerinden olan James Forbes İskoçya'da, Alpler'de ve Pireneler'de çeşitli bilimsel amaçlı tırmanışlar gerçekleştirdi. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bilimsel Alpinizmi başlatan bilimadamları arasında John Ball ve James Forbes gibi İngilizler olsa da asıl Gottlieb Studer, Louis Agassiz, the Meyer family, Désor, F. J. Hugi, P. Giordani, G. Gnifetti, J. N. Vincent gibi İsviçreli ve İtalyan bilimadamları çoğunluktadır. Hatta bu İtalyanların varlığı İsviçre-İtalya sınırındaki Rosa Dağ zincirindeki pek çok isimde görülebilir. Bkz: [31], [8].

macera için dağlara tırmanmıyordu, bunu sadece bilim adına yapıyorlardı. Ya da bilim onları yükseklere çeken asıl güdülere bir bahane oluyor ve dağlara yapılan tırmanışlara etik bir meşruiyet sağlıyordu. Çünkü bir sonraki kuşak ihtiraslı İngiliz dağcıların tipik bir öncülü olarak tanımlanabilecek Windham ve arkadaşını daha yükseklere sürükleyen şey sadece buzullar değildi. De Saussure da tersini iddia etse de satır aralarında onu yukarılara çeken şeyin sadece bilim olmadığına ilişkin ip uçları veriyordu.

P. Hansen'in [2]'da, J. Ring'in [7]'de vurguladığı gibi, 1786'da *Monc Blanch*'a çıkılmasıyla zirveye ilk önce çıkma takıntısı başladı ve pek çok kişi ilk çıkan/keşfeden/fetheden'in kendisi olduğunu iddia etti. *Mont Blanc*'ın keşfedilmesi dağcılık ve modernite anlatılarına kurucu bir mit olarak hizmet etti. Nitekim bir süre sonra *Mont Blanc*'a ilk çıkan kişilerden biri olan Windham'dan *Mont Blanc*'ı ve Chamonix'yi **keşfeden** ilk kişi olarak bahsedilmeye başlandı [2], [7]. Windham'ın merakı/*curiosity*, ki bunun 1760'larda bilimsel araştırmalara, 1770'lerde dağların keşfedilmesine ve 1780'lerde ise zirvelere tırmanılmasına yol açtığı söyleniyordu. Hristiyan düşünürler yüzyıllarca *curiosity*'i ruh için büyük bir tehlike kaynağı olarak tanımlamıştı. 18. yüzyılda *curiosity* eski negatif anlamlarının dışında medeni bir toplumun asli bir unsuru olarak tanımlanmaya başlandı [41]. Bu lineer anlatıya göre, Windham'dan öncesi, modernitenin öncülüğünde bütün öz kısıtlamaların terkedilmesini ve bireysel iradeyle merakın ortaya çıkmasını bekleyen bir boşluktu.

2.3 Emperyalizm ve Erillik: Viktorya İngilteresi'nde Yeni Bir Beden Kültü ve Alplere Bakış

Üst bölümlerde belirtildiği gibi, geç 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ortasına kadar ruhbanlar, keşişler, bilimadamları ve Alp ülkelerinde yaşayan Avrupalılar tarafından Alpler'deki zirvelere çeşitli başarılı çıkışlar yapıldı ve bu şekilde ifade edilmese de bu tırmanışların pek çoğu sadece zevk ve macera amaçlıydı[41]. Bu süreçte Alpler'deki dokuz önemli zirveye tırmanılmıştı ve İngilizler bu tırmanışların hiçbirinde yer almadı. Yeni orta-üst sınıftan İngiliz centilmenleri 1854 yılından itibaren yoğun olarak Alpler'e seyahat

[41] Bkz: [8], "Chapter One Beginnings"

etmeye başladılar. Ancak ilginç bir biçimde sadece seyahat etmiş olmak, *sublime*dan hoşlanmak ya da bilimsel araştırma yapmak için değil, düpedüz tırmanmak için dağlara gidiyorlardı [31]. İngilizlerin dağcılığa olan aşırı ilgisi ve bu konudaki yoğun motivasyonları oldukça dikkat çekiciydi. Alpler'de bulunan otuz dokuz temel zirveye ilk defa dağcılığın altın çağı olarak tanımlanan 1854-1864 yılları arasında çıkıldı, ve bu otuz dokuz zirvenin otuz bir tanesine ilk defa İngilizler tırmandı [3], [8]. 1854'e kadar dağcılık "modern bir spor" olarak tanımlanmıyordu. İngilizlerin dağcılık tecrübesi, dağcılığın bu algılanışını değiştirdi, pek çok Alpinizm tarihçisi modern anlamda tırmanma sporunun İngilizler tarafından yaratıldığı konusunda hemfikirdir[42].

P. Hansen'in [42]'da belirttiği gibi, Viktoryen dağcılar ilk tırmanışlarını Alpler'in fethedilmesi olarak tarif ederler. Örneğin, aynı zamanda ilk İngiliz dağcılar arasında yer alan L. Stephen [20]'da 19. yüzyıldaki diğer pek çok üst sınıf dağcı gibi kendi Alp seyahatini sıradan turizmden ayırır ve bu farkı, kendi seyahatini bir "buluş ve keşif biçimi" olarak tarifleyerek dile getirir; tırmanışını ise bir fetih biçimi olarak tanımlar[43]. Bu noktada "İngilizler neden Alpler'e tırmandılar, onu keşfetmek ve fethetmek isteğini duydular?" ya da "neden modern dağcılığı icat ettiler?" diye bir soru sormak anlamlı olabilir.

Alpinizm çalışmalarında dikkat çekildiği gibi, Avrupa'da dağcılık alanındaki başarılarda bilim ve teknikteki gelişmeler, endüstrileşme, kentleşme ve doğaya yönelik değişen tutumların rol oynadığı söylenebilir. Ve tartışmasız, Büyük Britanya bu alanların hepsinde liderdir. 1815'deki Waterloo Zaferi'nden sonra İngiltere'de emsalsiz bir barış aralığının oluşması, zenginlik ve boş zamanın artışı, tarihte eşi görülmemiş bir biçimde kompleks, yapay ama düzenli bir sosyal sınıfın oluşması, ve bu koşullar sonucunda ortaya çıkan bu modern sınıfın aynı zamanda bu stabil duruma bir tepki göstermesi modern dağcılığın ortaya çıkışında çok etkili oldu. Bireysel özgürlük duygularını tatmin etmek ihtiyacı duyan bu modern insanlar, kentlerdeki kalabalık ve karmaşık yaşamdan, dağların vadettiği enerji, güzellik ve maceraya bir kaçış olanağı sunduğu için, bu sporun

[42] Örneğin, [3], [6], [7], [8], [12], [42].

[43] Aktaran: [42], S. 210.

cazibesine hemen kapıldılar [7], [8]. Ve S. Thompson'ın [3]'de vurguladığı gibi, dünyanın başka hiçbir düz ülkesinde İngiltere'de olduğu gibi dağlar ve tırmanmak milli kimliğin oluşumunda "doğa ve güzellik", "kahramanlık ve ölüm" gibi romantik kavramlara ilişkin değişen tutumları hem yansıtan hem de etkileyen bir rol oynamadı.

Viktoryen dağcılığın önemli tarihçilerinden biri olan Peter Hansen [30]'da dağcılığın 19. yüzyıl ortalarında Britanya'da giderek artan popülerliğini, erilliğe ve İngiliz İmparatorluğu'nun zenginliğine karşı duyulan endişelerle de ilişkilendirir. Biyolojik evrim kuramı Viktorya İngilteresi'nde neredeyse hayatın her alanına sızmıştı [43]. 19. yüzyılın ortalarında İngiltere İmpatatorluğu en görkemli zamanını yaşıyordu ve bu söylem kuşkusuz emperyalizm teorilerine bir meşruiyet sağlıyordu. Ama aynı zamanda bütün bu zenginlik ve konforun bir dekadans yaratacağına ilişkin şüpheler de doğurdu. Orta-üst sınıftan İngiliz erkeklerinin 1850-60 yılları arasında "10 yıl krizi" olarak bilinen bir dönemden geçtiğini belirten P. Hansen, İngiliz toplumu en varlıklı dönemini yaşarken, aynı zamanda erkekler arasında fiziksel fitliğe ilişkin ciddi bir endişenin hakim olduğunu söyler [30].

19. yüzyıl İngilteresi'nde Avrupa'nın pek çok coğrafyasında olduğu gibi sağlık en çok tartışılan konulardan biriydi. Buna paralel olarak R. Holt'un uzun dönemli bir perspektiften İngilizler ile spor arasındaki ilişkiyi irdelediği çalışmasında [43] vurguladığı gibi, bedensel yenilenmenin ve fitliğin oluşmasında bir araç olarak görülen spor ve atletizm gittikçe daha fazla önem kazanıyordu. Sağlıklı beden ve bedenin korunması, ilerlemenin ve gelişmenin merkezine yerleştirilen bir tür çağdaşlık göstergesi haline gelmişti. Spor bu bağlamda kanıtlayıcı bir özellik kazanmış, adeta bir gelişme güvencesine dönüşmüştü. En iyinin ayakta kalma teorisi İngiliz erkeklerini güçlerini göstermeye itti [7], [43].

Bunun yanısıra 18. yüzyılın narin boş zamanı yerini gerçek enerjik dış mekân aktivitilerine bırakıyordu. Ancak Viktoryenler için sağlığın görüntüsü, basit bir biçimde temiz havanın ve egzersizin değerinin takdir edilmesinden daha derine gidiyordu. Zihinsel problemlerin, bedensel zayıflığa ve defolara bağlı olduğuna ilişkin yaygın bir inanç vardı. Hatta zihinsel dengesizliklere bazı yanlış bedensel koşulların yol açtığı düşünülüyordu [43].

Fiziksel zayıflığı gidermek üzere yeni arayışlara girişen ihtiraslı İngiliz centilmenleri, dağcılık gibi fiziksel üstünlüklerini gösterebilecekleri ve geliştirebilecekleri faaliyetlere yönelerek, keşiflerin ve (Arktik ile Afrika'daki) güncel kaşiflerin macera dilini dağcılık terminolojisine adapte ettiler. P. Hansen'in [30]'de belirttiği gibi, bu şekilde dağcılığa yönelik ilgiyi bilimsel temellerinden uzaklaştırarak "keşif ve fetih" gibi eril emperyal kavramlarla birleştirerek, Birleşik Krallık'ta, dağcılık üzerinden yeni bir eril beden kültü inşa ettiler. Bu aynı zamanda romantik bir kuşaktı. S. Thompson'un [3]'de vurguladığı gibi, 1800'lerin ortalarında risk ve tehlike arayışı etik olarak arzu edilen bir davranış haline geldi. Örneğin, 1854'de ilk kez Wetterhorn'a tırmanan İngiliz centilmeni A. Wills'in[44] temel motivasyonu fiziksel egzersiz ve kişisel gelişimdi ki, bu kendine saygı duyan her İngiliz centilmeninin temel göreviydi [8]. İlk kuşak İngiliz dağcılarının çoğu aynı zamanda başarılı sporculardı. Viktorya İngilteresi'nde cesaret ve dayanıklılık önemli ve hayranlık duyulan bir erdemdi ve dağcılık bunu göstermek için iyi bir fırsat sunuyordu [3], [43].

Alpinizm tarihçilerinin dikkat çektiği gibi, bütün ilk kuşak Viktoryen dağcılar orta-üst sınıfa mensuptular[45]. Endüstri devrimiyle güçlenen bu yeni sınıf için sosyal pozisyonlarını güçlendirmek ve genişletmek, sadece alt sınıflardan değil aynı zamanda İngiliz aristokratlarından ayrışmak için de önemliydi. Bunun için bir tür orta-üst sınıf kimliği yarattılar. Aristokrat sınıf kimliği ve kültüründen de farklı olan tamamen yeni ve aktif bir kimlik arayışı içindeydiler. Bu aktif kimlik arayışı dağcılığın ardındaki temel motivasyonlardan bir diğeriydi. Pek çok Alpinizm tarihçisi dağcılık ve İngiliz yeni orta-üst sınıf kimliği arasında devam eden bir ilişki olduğunu ileri sürer[46].

P. Hansen'e göre [30] dağcılık adeta bu yeni kimliğin vücut bulmuş bir haliydi: Bu kimlik başlıca **erillik** ve **emperyalizm** kavramlarına dayanıyordu. Keşifle kombine edilmiş bu iki kavram arasında organik bir ilişki vardı. Erillik üzerine vurgu, İngilizlerin, Büyük

---

[44] A. Will için bkz: [8].

[45] Hepsi de orta-üst sınıfa mensup meşhur 19. yüzyıl İngiliz dağcıları arasında Leslie Stephen, John Tyndall, F.F. Tuckett, E.S. Kennedy, the Mathews family, C. Hudson, T.W. Hinchcliff, A.W. Moore, Alfred Wills, Albert Smith sayılabilir. Söz konusu dağcılara odaklanan bir çalışma için bkz: [8].

[46] Örneğin [30], S. 304.

Britanya'nın emperyal gücünü devam ettirme hayalinin onaylanması anlamına geliyordu. Büyük Britanya dünyadaki en büyük koloniye sahip imparatorluktu, orta-üst sınıf İngilizler bu imajı korumayı ve koloniler ötesine yaymayı istiyorlardı. Dağlar bu kimliği somutlaştımak için en mükemmel mekânlardı [30].

19. yüzyılın ilk yarısında kutupların keşfedilmesi ve bu amaçla yapılan bilimsel araştırmalar da modern dağcılık üzerinde çok etkili oldu. 1815'den sonra gelen barış aralığında İngiliz Kraliyet Donanması, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Sovyet ve Amerikan uzay programlarından önce, dünyanın en pahalı bilimsel keşif programlarını gerçekleştirdi. Donanma, haritalardaki Sahra, Kongo ve Sahel kuşağındaki boşlukları doldurmak için çeşitli seferler gerçekleştirdi. Ancak, hiçbir şey 1820 ile 1850 arasındaki zaman aralığında Arktika ve Antartika'ya yapılan keşifler kadar büyük bir kamuoyu ilgisi ortaya çıkarmadı. Maceraları gazete manşetlerinden yayınlanan kutup kaşifleri neredeyse tüm Britanya kamuoyu tarafından tanınan kişilikler haline gelmişti. 1850'lerde Alpleri fethetmeye giden İngilizler, çocukluklarında bu olaylara kişisel olarak tanıklık etmiş ve bu maceraları anlatan bestseller kitapları okuyarak, haberleri dinleyerek büyümüşlerdi [3], [7].

S. Thompson'ın [3]'de belirttiği gibi, İngiltere'de modern dağcılığın gelişmesinde romantik hareketin kahramanlık yönü estetik yönünden çok daha fazla etkili oldu. Romantik kahramanlar, yaptıkları eylemlerin toplumsal sonuçlarını umursamayan enerjik ve tutkulu bireylerdi: Aşk, nefret, kıskançlık, gücenme, savaş ateşi, korkaklıktan iğrenme, cesaret ve tehlike arzulanan özelliklerdi. Çoğunlukla bencil, yalnız, kavgacı, anarşist ve anti sosyaldi. Bazı ilk kuşak İngiliz dağcılar romantik hareketin bu özelliklerine tıpa tıp uyuyorlardı; bu sporun sadece anarşik görünümünden etkilenmişlerdi ve hiçbir estetik istek duymuyorlardı [3].

İlk başlarda kahramanlık geleneği, anarşist, rekabetçi, bazen suça eğilimli ve çok sık şovanist bir bireysel özgürlük arayışı, İngiliz dağcılığının hayati parçalarıydı. Örneğin, 1741'de ilk kez Alpleri ziyaret eden Windham ve Pococke, kendilerinden sonra gelen kahramanlık ekolüne yakın İngiliz dağcı kuşağının pekçok açıdan bir ön prototipiydi. Ortadoğu seyahatinden yeni dönen Pococke egzotik bir Arap kaftanı giyerek dolaşıyordu. "Boksör" Windham külhanbeyi bir atlet olarak ünlenmişti. Cenevre'de

okurken aşırı alkol, sözlü saldırı ve nedensiz ateş etmekten hüküm giymişti. Aşırı silahlanmış olarak Montenvers'e tırmanan grup, Windham'ın hafızalara kazınan betimlemeleri ile hâlâ *Mer De Glace* olarak bilinen buzulların üstünde şampanya patlatmış ve İngiliz Ordusu'nun başarılarının şerefine kadeh kaldırmıştı. En azından ekspedisyonları İngiliz dağcılık tarihinde çok sık tekrar eden üç unsuru içeriyordu: Macera, alkol ve yabancılara karşı husumet dolu bir aşağılama [3].

Bununla birlikte dağcılık sporu gelişirken romantizmin estetik ve kahramanlık içeren eş görünümü hem beraber gelişti, hem birbiriyle çelişti, hem de rekabet etti. Estetler dağların güzelliğine ve ruhsal cazibesine ve insanoğlunun peyzaja gösterdiği duygusal karşılıklara vurgu yaparken, kahramanlık ekolü bireysel cesaret, kişisel tatmin ve özgürlük arayışına odaklandı. Estetler kontemplasyon odaklıyken, kahramanlar rekabetçiydi. Estet doğayla bir uyum yakalamak isterken, kahraman ona hakim olmayı istiyordu. Örneğin, 1833 ile 1888 arasında pek çok kez Alpleri ziyaret eden Ruskin için dağların çekiciliği kesinlikle estetikti. Ruskin hiçbir zaman dağlarla fiziksel bir yakınlık kurmadı, hatta tırmananları aşağılıyordu ancak yine de zirveye çıkış eyleminin hakkını teslim ediyordu [3], [7].

"Yüce Dağ"a tırmanma öyküsü lineer modernite anlatılarına bir temel teşkil eder. 19. yüzyılın ortasında hiç şaşırtıcı olmayan bir biçimde Ventoux Dağı'nın zirvesine çıkışı hatırlanan Petrarca "ilk modern insan" ilan edildi [2]. Örneğin, İsviçreli sanat ve kültür tarihçisi Jacob Burchard *Die Kultur Der Renaissance İn Italien* (İtalya'da Rönesans Medeniyeti, 1860) [44][47] adlı klasik çalışmasında Petrarca'nın Ventoux Dağı'nın zirvesine çıkışını bireyin ve doğanın estetik keşfi bağlamında bir dönüm noktası olarak gösterdi. Burada dikkat edilmesi gereken Petrarca'nın modern kategorisine 19. yüzyılın ikinci yarısında dahil edilmesiydi.

Alpinizm tarihini, insanın kendi hayalgücünün üretimi olan hayaletleri yavaş yavaş fethetme süreci olarak tanımlayan L. Stephen da [20]'de onu modernite içindeki etik bir hikaye olarak anlatır. Bu anlatıda, cinler sadece geçmiş dönemdeki ahmak figürler

[47] [44], S. 200-201. Aktaran: [22], S. 7.

olarak yer almıyor, aynı zamanda az gelişmiş çağdaşlar olarak da betimleniyordu. 1870'lerde ejderhaların kaderini dünyanın diğer yerlerinde kolonize olmuş yerlilerin kaderine benzeten L. Stephen'ın anlatısında, bu resimsel yaratıklar bilimin gündoğumunda nasıl yok olduysa, Tazmanyalı yerliler de İngiliz kolonistlerin gelişiyle yok oluyordu[48]. Dağ romantizminin efendisi Ruskin de *Modern Painters*'ın dördüncü cildinde, "Lanetli Dağı" dinsel bağnazlık, ki bu katoliklikti, ahmaklık ve batıl inançlarla eşleştiriyordu [45][49].

Peter Hansen'in [2]'de dikkat çektiği gibi, bu şekilde Alpinizm tarihi diğer canlılardan bağımsız, doğa üzerinde hakimiyet kuran –Batılı- adam mitine ve Avrupa merkezli tarih anlatılarına hizmet ediyordu.

2.4 İlk Dağcılık Kulüpleri ve Zirveleri Fethetme Yarışı

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, dağcılık kulüplerinin kurulmasıyla, bilimsel araştırma temelli olarak ortaya çıkan dağcılık faaliyetleri daha farklı anlamlar kazandı. Dağcılığın sistematize edilip yaygınlaşması dağcılık kulüplerinin kurulmasıyla gerçekleşti. 1857 yılında, artık görünür bir güç haline gelen orta-üst sınıfa mensup İngiliz centilmenlerin kurduğu "British Alpine Club"[50]. bu türdeki ilk örnektir. Viktoryen dağcılığın kurumsal merkezi olan bu kulüp Kıta Avrupası'nda zirveleri aktif olarak fetheden zengin centilmenlere yönelikti. Örneğin, üyelik için 13.000' yüksekliğe tırmanmış olma şartı [46] aranıyordu ki bu şart; Avrupa'da seyahat edebilecek ekonomik güce sahip olmak; maliyeti oldukça yüksek dağcılık malzemelerini satın alabilmek; rehber kiralayabilmek ve en önemlisi ise böyle bir etkinlik için gereken boş zamana sahip olmak anlamlarına geliyordu [13]. Dolayısıyla pek çok araştırmacının dikkat çektiği gibi, üyelik için talep edilen şartlar İngiliz Alpinizm Kulübü'nün sadece orta-üst sınıfın sınırları içinde kalmasına yol açıyordu. Bu kulübün dışlayıcılığı önemli bir özelliğiydi [46]. Yirmi dokuz kurucu üyesi olan Kulüb'ün 1865'lere gelindiğinde üye

[48] Aktaran: Aktaran: [2], S. 11-14.

[49] [45], S. 325-393. Aktaran: [2], S. 15.

[50] "British Alpine Club"dan şu çalışmalarda söz edilmektedir: [3], [8], [13], [31], [30], [46].

sayısı ancak üçyüzleri aşmıştı. Bu üyeler Büyük Britanya'nın en eski okullarında ve üniversitelerinde eğitim görmüş hukukçular, din adamları, bankacılar, bürokratlar ve akademisyenlerden oluşan profesyonellerdi [30]. Örneğin, 1863 yılında iki yüz seksen bir üyenin sadece üç tanesi eski toprak aristokrasisinden geliyordu [13].

Dağcılık, İngiliz centilmenleri için aşılmaz sosyal engeller yaratmanın bir yoluydu. Ancak aynı zamanda sosyal bariyerler yaratmanın tam tersi bir durum da ortaya çıkardı: Viktorya İngilteresi'ndeki sert ve güçlü sosyal sistemden kurtulmanın olanağını sağladı [3], [8], [30], [31], [42]. En çok da kendini Alpler'e tırmanırken kiraladıkları aşağı sınıftan dağ rehberleriyle bir araya gelişlerinde gösterdi[51]. Pek çok dağcı bu rehberleri eşiti olarak gördü ve öyle davrandı, dağlarda sosyal bariyerler kalktı. Bu şekilde en azından bir grup Viktoryen erkeği Ronald Clark'ın ifadesiyle "tüm insanlar eşit doğar" teorisini dağlarda deneyimledi [47].

Önemli benzerliklere sahip olmakla birlikte, dağcılığın her bir farklı kültürel coğrafyada toplumsal koşullar içindeki gelişimi farklı güzergahlar izledi. *British Alpine Club*'tan sonra 1862'de *Oesterreichischer Alpenverein* (Avusturya Dağcılık Birliği), 1863'de *Club Alpin Suisse* (İsviçre Dağcılık Kulübü) ve *Club Alpino Italiano* (İtalya Dağcılık Kulübü), 1869 yılında *Deutscher Alpenverein* (Alman Dağcılık Birliği), 1874 yılında ise *Club Alpin Francais* (Fransa Dağcılık Kulübü) kuruldu. Bu dönemde kelimenin tam anlamıyla bir dağcılık kulübü patlaması yaşandı; üstelik skala sosyalizmden liberalizme varıncaya kadar çeşitliydi [13].

Bu zaman dilimde dağcılıkta ilk amaç, en yüksek zirvelere çıkmaktı. Yani mesele rekor kırmakla ilgiliydi. Öyle ki dağlar adeta Avrupa'da, ülkeler arası bir yarış alanı haline geldi. Zirveye çıkış, sürekli yeni geleneklerin icat edildiği zaman aralığında, buraya dikilen bayrak, flama, direk gibi nesnelerle somut olarak tescilleniyordu. Hatıra kasası koymak da bir gelenek haline gelmişti. Bu semboller kahramanlık, fiziksel başarı ve ruhsal dayanıklılığın bir ölçüsü olarak kabul edildiği gibi aynı zamanda emperyal gücün de bir göstergesiydi. "Golden Age of Mountaineering" olarak tanımlanan 1854 ile 1865

[51] İngiliz dağcılarla yerli rehberler arasındaki ortaklığı tartışan bir çalışma için bkz: [42].

arasındaki zaman aralığında teker teker Avrupa'daki bütün zirveler, büyük oranda da İngilizler tarafından fethedildi [3], [7], [8].

S. Thompson'un [3]'de belirttiği gibi, mevcut fiziksel koşullar göz önüne alındığında bu inanılmaz bir başarıydı: Ne buzul bölgelerini gösteren haritalar, ne deneyimli rehberler, ne de dağ kulübeleri vardı. Alplerde yer alan otlakların ve ormanların üzerindeki bir iki patika dışında doğru düzgün rota yoktu. Dağ eteklerine trenle ulaşılabilir, ancak hat bittikten sonra kamusal posta arabasına binmek, son yerleşim noktası olan en yüksekteki köye ulaştıktan sonra ana kamp alanlarına kadar iki, hatta üç hafta yürümek gerekiyordu. Dolayısıyla tırmanışlarda büyük bir mücadele zorunluydu. İlk dağcılar her türlü hava koşulunda dışarıda uyurlar ve karlı bölgelerde İngiliz taşrası için hazırlanmış kıyafetlerini giyerlerdi. Doğru düzgün güneş kremi, güneş gözlüğü olmadığı için ciddi güneş yanığı ve güneş körlüğü, soğuk ısırması, yükseklik tutması çok yaygındı [7]. İlkel kıyafetler bir yana bağlama, kar ve buz durumları, çığ gibi konularda tam anlamıyla bilgisiz olunduğu düşünüldüğünde bunu "inanılmaz" bir başarı olarak tanımlamak gerekir [3].

Bu dönemde Alpler'le daha fazla yakınlık kurmak için Avrupalı erkeklerin gözlerini kırpmadan hayatlarını tehlikeye atabilmesi yüksek coğrafi mekânların insanoğlu üzerindeki etkisini gösterir ki bu yeni ortaya çıkmış, tarihte daha önce eşi benzeri olmayan bir durumdu. Alpinizm tarihçilerine göre İngilizlerin bu durumun oluşmasındaki rolü çok büyüktü [7], [8], [30]. Kuşkusuz Viktoryen dağcılar 1850'lerde erilliklerini ve İngiltere'nin gücünü sergilemek için tırmandılar; keşif, ıstırap, kahramanlık ve emperyalizm arasında açık bir bağlantı kuruldu [3].

M. H. Nicolson 17. ve 18. yüzyıllarda bilimadamları ile şairlerin, sonsuzluk estetiğini ilk olarak Tanrı'dan semavata, sonra dağlara ve en sonunda da üstün insan hayaline doğru genişlettiğini söyler. Romantik şairler ise bir dağ zirvesinde tek başına duran bir birey tahayyül ederek bu süreci tamamlarlar [16]. Zirvede tek başına duran birey, sadece modern zamanlarda şiire ve insan deneyimine girebilecek yeni bir imgenin sembolüdür. P. Hansen'in [2]'de tartıştığı gibi, modern insan anlatıları o güne kadar hiç ayak basılmamış bir zirveye ilk kez çıkan bağımsız bir birey hayal eder. Pek çok tarihçi ve dağcı için bireysel iradenin ilanı, dağcılığın ve modern insanın özüdür. Birinci olma

iradesinin modern insanı, dağların önünde korkuyla eğilen premodern ya da modern olmayan insandan ayıran en önemli özellik olduğu söylenir [2].

2.5 Dağcılığın Kitleselleşmesi ve Alplerin Modernleşmesi

S. Thompson'un [3]'de belirttiği gibi, pek çok spor dalında yazılı kurallar ve kazanmanın temel anlamları vardır ama dağcılık söz konusu olduğunda bu durum değişir. Dağcılığın yazılı kuralları yoktur, erken zamanlarda başarı demek daha önce hiç çıkılmamış bir zirveye ilk kez tırmanmak anlamına geliyordu [3]. "Golden Age of Mountainnering (1854-1865)" zamanında Avrupa'daki bütün önemli zirvelere tırmanılmıştı, yani keşfedilip fethedilmişti. 1865'de Alpler'in en zor zirvesi olan Matterhorn'a tırmanılması ile, Avrupa'da dağcılığının altın çağı olarak tanımlanan dönem de sona erdi. Matterhorn'a çıkış sırasında meydana gelen kaza sonucunda üç İngiliz dağcı ile bir Fransız rehberin trajik ölümü dağcılığa kötü bir şöhret verdi [6], [7], [8], [31]. Maceraperest ve enerjik güdülerle başlayan dağcılık hareketi, kahramanlık ve yurtseverlik aurasıyla kaplanmış, rekabetçi bir etkinliğe dönüşmüştü. Ancak, bu zamana kadar Avrupa'daki bütün önemli zirveler fethedilmişti. Bu dönemin sonunda İngilizler yine benzer güdülerle dağcılık faaliyetlerini Norveç, Kafkaslar, Kayalık, And ve Himalayalar gibi Alpler dışında dünyanın farklı coğrafyalarına taşımaya yöneldiler [3], [8].

İngilizler'in Alpler'deki hakimiyeti azalırken Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi diğer Alp ülkelerinin önderliği başladı. Fakat değişen sadece dağcılar değildi, aynı zamanda dağcılığa olan bakış da değişti. Dağcılığın altın zamanında zirvelere en kolay rotalardan tırmanılmıştı. Bundan sonra Alpinistler daha farklı arayışlara girdiler. Daha zor, daha uzun rotalar aramaya başladılar. 1865-1882 arasında "gümüş dönem" olarak ifade edilen aralıkta, daha çok risk alarak, yeni ve zor rotalar bulmak önem kazandı. Amaç kolay yoldan zirveye çıkmak değil, kendi limitlerini -fiziksel ve ruhsal- zorlayarak, mücadele ile üstesinden gelmek haline geldi [3]. Örneğin, 1890'ların ortasında dönemin gözde dağcılarından Fred Mummery şöyle diyordu: "Bu sporun özü zirveye

tırmanmak değildir, mücadele etmek ve zorlukların üstesinden gelmektir."[52]. 1886'da dikkatin kayalara kaymasıyla kaya tırmanıcılığı başladı. Şimdi Alpler'de geriye sadece teknik mücadeleler kalmıştı [3].

Alpinizm tarihçilerinin hemfikir olduğu gibi, 19. yüzyıl ortalarına kadar zevk ve eğlence için tırmanmak fikri hayal edilebilir bile değildi. İngilizler, o güne kadar bir korku peyzajı olan yükseklikleri en büyük zevlerden birine dönüştürdüler [3], [7], [8], [10], [31]. İnsanoğlu Avrupa'daki yüksekliklerle giriştiği bilek güreşini kazanmıştı. İlk önce doğanın fethedilmesini gerektiren bu durumun bir sonraki aşaması zirvelerin evcilleştirilmesiyle ilişkili oldu [7], [10], [11], [13], [12], [14], [48].

Kuşkusuz, macera turizminin geç 19. yüzyılda dağlarda yarattığı modernleştirme, küresel bir ölçekte endüstri ve zenginlikte yaşanan muazzam büyümeyle ilişkili oluşan daha kapsamlı değişimleri resmeder. Avrupa'da esen endüstrileşme ve kentleşme rüzgarı 1800'lerin ikinci yarısında Alpler'deki dönüşümde de etkili olur. [12], [13], [48]'de belirtildiği gibi, Alpler'deki imar faaliyetleri de benzer bir model izler. Gelişmiş tren ağları hızlı ve rahat bir şekilde Alpler'e ulaşımı kolaylaştırken, dağ peyzajını yürüyüş güzergahları ve kulübeler ile ince ince işleyen gezginler, bu şekilde buraya sadece kendilerini değil modern dünyayı da getirdiler. Tren vagonları ve dağ fünikülerleri ile Alp estetiğini değiştirdiler. Bu kültürel gelişmeler yeni bir gezi destinasyonu olarak Alplere olan ilgiyi artırırken modern turizmin ilk nüvelerini de oluşturdu[53].

Tırmanma sporunun anlamı değişirken, Alpinizm giderek daha çok popülerleşmeye başladı. 1870'lerden sonra Alpinizm, İngilizler'in hakim olduğu küçük bir tarikattan kitlesel bir hareket haline geldi. Endüstri ve zenginliğe dayanan orta sınıf duyarlılıkları ile başarıya olan ihtiyaç, Alp organizasyonlarındaki gelişmeyi sağlayan ana yapı taşlarıydı. Turist organizasyonlarında da benzer bir patlama yaşandı ve bu gruplar yüksekleri ehlileştirdiler: Yürüyüş rotaları belirlediler, dağ kulübeleri diktiler, zirve

[52] Aktaran: [3], S. 2.

[53] Alpler ve turizm arasındaki ilişkiye şu çalışmalarda değinilmektedir: [7], [10], [11], [13], [12], [14], [48].

haritaları çıkardılar, rehberler bastılar ve tur rehberlerine sertifika verdiler [3], [7], [12], [48].

L. W. Holt'un [13]'de belirttiği gibi, Alpin kulüpleri arasında en etkili olanı 1874 yılında Alman ve Avusturya dağcılık kulüplerinin bir araya gelmesiyle kurulan *Alpenverein* (Alman-Avusturya Alpin Birliği) idi. *Alpenverein*'nin ana söylemi Alman liberal burjuvaların evrensel Aydınlanma ideallerini taşımaktaydı. *Alpenverein*, Alpleri doğal bir hazine olarak görüyordu ki; burası tüm ziyaretçilerin ruhlarını yükselten, kalp atışlarını artıran bir peyzajdı. İngiltere'deki emsali Alpinizm kulübünün aksine *Alpenverein*'nın kapıları, sınıfsal statüsüne ve politik görüşüne bakılmaksızın dağlara ve dağcılığa ilgi duyan herkese açıktı. *Alpenverein*, hümanist ve kapsayıcı tavrından dolayı geç 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında dünyadaki en büyük Alpin organizasyonu haline geldi. Evrensel yaklaşımından ötürü diğer kulüpler arasında benzersizdi, ancak üye profiline bakıldığında çoğunluğun eğitimli orta-üst sınıf/*bildungsbürgertum* üyesi olduğu görülmekteydi. Muhtemelen, dağların estetik algısına, bilimsel araştırmaya ve seyahata yapılan vurgu, Alpler civarındaki yerel halktan ziyade Almanya'nın daha büyük şehirlerindeki eğitimli sınıflara hitap ediyordu. Kulüp üyelerinin yarıdan fazlası Almanya ve Avusturya'nın büyük şehirlerinden geldiği için yöneticiler de kentli ve eğitimliydi [12], [13].

Dağlara yönelik bu ilgi doğaya karşı gösterilen tipik bir burjuva davranışıyla beraber modernitenin gerilimlerini de yansıtır. Heybetli dağlar keskin sosyal değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir zaman aralığında güven ve umut vadeden sığınaklara dönüştü. Ancak, yükseklikler kentsel hayatın baskılarından kurtulmak için bir sığınak olmaktan çok daha fazla şey ifade ediyordu. Bu dönemde pek çok kişi Alpler gibi bozulmamış doğa parçalarının deneyimlenmesini kişisel aydınlanma için bir zaruret olduğuna inanıyordu. Zirveye ulaşmanın bir bireyi fiziksel olduğu kadar zihinsel ve duygusal olarak da geliştireceği yaygın bir inançtı [3], [12], [13], [14].

Yapısal olarak *Alpenverein* lokal şubelerden oluşan desantralize bir kuruluştu. Kulüp, Alpler'in dışındaki bölgelerde çok daha fazla talep görüyordu. Örneğin, 1874'de kurulduktan bir yıl sonra toplam kırk üç lokal şubenin sadece on üç tanesi Alpler'de yer alıyordu. Ancak, bu coğrafi paradoks kulübün en önemli amacı olan "Alpinizm

seyahatine ilişkin bilgi ve etkinliklerin yaygınlaştırılması" ile uyumluydu. Yönetimi *bildungsbürgertum* oluştursa da üyelerde bir çeşitlilik vardı. Kulüp kurulur kurulmaz inanılmaz bir talep gördü, ilk on yıllarda üye ve lokal şube sayısında kelimenin tam anlamı ile bir patlama yaşandı ve *Alpenverein* dünyanın en büyük Alpin kulübü haline geldi: Öyle ki, 1874: 4.074 üye, 46 şube; 1884: 13.878 üye, 108 şube; 1894: 32.163 üye, 214 şube; 1904: 63.041 üye, 307 şube; 1914: 102.092 üye, 407 şubeye sahipti [13].

1900'lerde İngiliz Alpinizm Kulübü'nün sadece 823 üyesi olduğu düşünüldüğünde, *Alpenverein'*in yakaladığı kitlesellik çok daha iyi anlaşılır. Kulübün yarattığı çekimde ve yakaladığı başarıda kapsayıcı felsefesi kadar yaptığı yayınların ve etkinliklerin de rolü vardı. Kulüp en başından itibaren, Alpler'de kamu için yapılması planlanan yürüyüş yolları, yollar, tren yolları ve *hütte* (Alp Kulübeleri) inşaatı gibi projelere destek verdi [3], [12], [13], [14], [48].

Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde *Alpenverein* üyeleri çok büyük bir patika ve *hütte* ağıyla birlikte Alpleri tüm insanlığa açmaktan bahsediyorlardı [3], [12], [13], [14], [48]. Kulüp, 19. yüzyıl boyunca tek başına üçyüzün üzerinde *hütte* yaptı, yeniledi; yüzlerce mil yürüyüş parkuru, tırmanma rotası ve yürüyüş yolu belirledi. Dağ sırtları boyunca keskiyle yontulmuş taş mervivenler, buzullar arasındaki geçitler, köprüler ve merdivenler o güne kadar hiç ayak basılmamış ıssız yerlere bile ulaşım imkanı verdi. 1900'lerin başında kayak teleferikleri inşa edilene kadar bu Kulüp Alpler'deki yükseklikliere yapılan en radikal modern müdahalelerden birinci derecede sorumlu olan gruptu. *Alpenverein* tüm Doğu Alpleri'nde *hütte* ve yolların tasarımı, projelendirilmesi ve uygulanmasına, Alplerin tanıtımlarına, sergilere, Alpinizm müzelerinin kurulmasına ve yönetilmesine sponsor oldu [48].

İnşaat projelerine harcanan para inanılmaz derecede yüksekti. Örneğin, 1879'da Avusturya'nın Zillertal Sıradağları'nda yapılan "Die Berliner Hütte" *Alpenverein*'in ilk dağ eviydi. Hâlâ ilk haliyle muhafaza edilen yapı, 60'dan fazla konuk odası, 100 kişilik koğuşu, cam verandası, yemek salonu ve kristal avizeleriyle birlikte ilk yapıldığında Alpler'de yer alan en lüks yapıydı. Dünya savaşından 10 yıl önce fotoğrafçılar için bir karanlık oda, posta ofisi, alet edavat için koymak için küçük kulübeler, aşağıdaki vadiyle

telefon bağlantısı ve elektrik için hidroelektrik jeneratör içeren bir bölüm eklenmişti. Neredeyse lüks bir otel standartlarında olan *Die Berliner Hütte* biraz fazla aşırıydı. 1870 ile 1880 arasında inşa edilen pek çok dağ kulübesi boyut ve görünüş olarak daha mütevaziydi. Tipik bir kulübede ilk katta 2 oda ile odun sobalı ve tahta sıralı düz bir masa bulunan küçük bir mutfak yer alıyordu. Bitişik odalarda 8-10 kişilik şilteler vardı. Gerektiğinde dar tavan arası da uyuma bölümü olarak hizmet edebilirdi [12].

Alman yayıncı Karl Baedeker'in (1801-1859) çok bilinen "Handbook for Travelers" [49] serisi gibi rehberler dağlardaki bu gelişmelerden övgüyle bahsediyordu. İlk kuşak dağcıların gözünde bu tarz projeler Alpler'in gelişimini simgeliyordu. Örneğin, bir yazar şöyle diyordu: "Eğer vahşi doğanın ortasında insanlığın üstünlüğünü simgeleyen bu küçük kulübeler olmasaydı, dağlar güzelliklerinin yarısını kaybederdi."[50][54].

Kulübe inşası turizm fişeğini ateşledi. L. W. Holt'un [13]'de, M. B. Anderson'un [48]'de, T. Keller'in [12]'de vurguladığı gibi, şehirlerden kaçarak dağlara sığınan bu insanlar farkında olmadan doğanın bilinemez sembolleri olarak "romantik bir dağ ideali" yerine, her şeyi "kontrol edilebilir ve yönetilebilir bir peyzajın güvenliğinden gören" modern bir bakışın promosyonunu yaptılar. Bu Alpinistlerin Alpler'e yaptığı duygusal ve finansal yatırım çok kısa bir zaman sonra, artık araya mesafe koyulan ve muhalefet edilen turist yığınlarına dönüştü ve bir kuşak sonra da yatırım planları ile ağır inşaat projelerini getirdi. Özellikle 1880'lerde Alpler kitlesel ölçekte bir inşaaya şahit oldu. Bütün bölge bir şantiyeye döndü. İlerleyen onyıllarda tamamen burjuva dış mekân eğlencesiyle bağıntılı hale gelen dağcılık ilk devrimci damgasını kaybetti.

2.6 Alp Turizmi, Alpler'deki Renovasyon ve Kayağın Turizm Merkezlerine Eklemlenmesi

Pek çok akademisyen modern turizmin bir 18. yüzyıl *grand tour*[55] üretimi olarak biçim almaya başladığı üzerinde aynı fikirdedir [3], [5], [6], [7], [10], [29]. Ergenliğe geçen

[54] [50], S. 158. Akataran: [12].

[55] *Grand Tour* için bkz: [29].

İngiliz centilmenlerinin bir rüştünü kazanma ritüeli olan *grand tour*, genellikle Oxford ve Camrige'deki eğitim tamamlandıktan sonra Kıta Avrupası'na yapılan ve süresi bir yıldan başlayarak beş altı yıla kadar değişebilen bir eğitim gezisiydi. Görünüşte yabancı dil öğrenmek, adab-ı muaşereti ve estetik duyarlılıkları geliştirmek üzerine kurulu bu eğitim gezisi, aslında bir tür kimlik yaratma ritüeliydi. *Grand tour* başlangıcından bitişine kadar ideolojik bir pratikti. Ana amacı, geleceğin yönetici sınıfını Avrupa Kıtası'nın kıymetli sanat eserleri ve asil sınıfları ile buluşturarak eğitimlerini tamamlamaktı [29].

J. Buzard'ın [29]'da belirttiği gibi, 1660'larda İngiltere Krallığı'nda monarşinin restore edilmesiyle başlayan bu gelenek, 1837'de Kraliçe Viktorya'nın tahta çıkışından sonra geniş ölçekli toplu taşımanın yaratımına kadar standart bir yolculuk şemasına sahipti ki; bu aralıkta bu seyahati sadece İngiliz centilmenleri ile toprak zengini soylular yapabilirdi. Seyahatin en önemli kısmı, ki asıl amacı, "medeni" bir insanın sahip olması gereken rafine hal ve tavırların doğal bir habitatı olduğu düşünülen Paris şehri ile klasik geleneğin, hem ilk ortaya çıkışında (Roma İmparatorluğu) hem de yeniden doğuşunda (Rönesans) evi olan İtalya'ydı (Roma, Floransa ve Venedik). 18. yüzyıl İngiliz gezginleri için klasik gelenek Yunan değil Roma demekti. Deniz aşırı imparatorluklarının yayılması ile Roma İmparatorluğu arasında paralellik kuran soylu İngilizler, kendi zamanlarını "Augustus" zamanı olara stilize ediyorlardı ve zevk sahibi tüm "medeni" adamların Roma modellerini taklit etmesi ve örnek alması bekleniyordu. Örneğin, *grand tour* terimini İngilizce'ye kazandıran 17. yüzyıl din adamı ve seyahat yazarı R. Lassels (1603-1668), *Voyage or a Complete Journey through Italy* (1670) isimli kitabına yazdığı önsözde, mimarlık, antikite ve güzel sanatlar konusunda ciddiyet sahibi tüm soylu İngiliz gençlerini Fransa ve İtalya'da *grand tour*a çıkmaya davet ediyordu[56]. Ancak, kendilerini Batı medeniyetinin mirasçısı olarak kurgulayan genç İngiliz centilmenleri, onun köklerine ulaşmak için çıktıkları bu yolculukta Alpleri geçmek zorundaydı.

Bu süreç öncesinde sosyal hareketlilik yok denecek kadar azdı. Çok zorunlu nedenler dışında insanlar evlerinden uzaklaşmaz, uzun mesafeli yolculuklara çıkmazlardı. Din

[56] Aktaran: [29], S. 39-40.

adamları, askerler, tüccarlar, elçiler, kaşifler ancak kazanç, sevap, kurtuluş ya da zafer kazanmak gibi zorunlu bir amaç için evlerinden uzaklaşırlardı. Yolculuk başlıbaşına bir amaç değildi. Hatta ilk başlarda *grand tour*'a çıkan genç aristokratlar bile görünüşte bunu sadece eğitim amacıyla yapıyorlardı. Neredeyse 18. yüzyıl ortalarına kadar Alpler'in aşılmasını gerektiren bu seyahat tehlikeli, pahalı, zaman alıcı ve çok yorucu olarak niteleniyordu [3].

1840'lara kadar *grand tour* ile karakterize olan Avrupa'daki seyahat tarihi, özellikle toplu tren ve deniz taşıması ortaya çıktıktan sonra "kitle turizmi" olarak bilinen yeni bir tür seyahat söylemiyle tanımlanır hale gelmeye başladı [7], [10], [11], [13], [12], [14], [48]. Örneğin, *grand tour* geleneği, toplu taşımada meydana gelen gelişmeler ve Thomas Cook gibi ilk turizm şirketlerinin sunduğu paket turları ile orta sınıflar arasında da yayıldı [7], [8]. L. Tissot'nun [10]'da dikkat çektiği gibi her ne kadar turizm kelimesi doğrudan Batı Avrupa'daki yüksek dağlara giderek artan ilgiden kaynaklanmıyorsa da, Alpleri ziyaret etmek Avrupalı elitler arasında çok kısa bir zaman içinde, 19. yüzyılın başına kadar, tutkulu bir gelenek haline geldi. Bu yüzden, modern turizmin başlangıç tarihine spa, deniz kenarı ve şehir turizmiyle birlikte bir "Alp turizmi"nin ortaya çıkışını da dahil etmek gerekir [10].

Cenevre ilk başlarda *grand tour* sırasında uğranılması gereken zorunlu bir duraktı. Alpler'in geçilmesi başlıbaşına büyük bir sıkıntıydı. Bu yolculuk sırasında, binek arabası ile bagajların nakliyesi için bir *voiturin* grubu kiralanıyor, "Alp makinesi" isimli bir sandalye üzerinde taşınan seçkin centilmenler ise Alpler geçilene kadar çoğunlukla gözlerini kapatıyordu[57]. 18. yüzyıldan itibaren dağların Britanyalılar üzerinde yarattığı büyü, Alpleri *grand tour* sırasında durulması zorunlu bir geçiş noktasından kalıcı bir destinasyona dönüştürdü. Bu aynı zamanda kentlerde konaklayarak katedilen, kişiyi sanat eserleri ve anıt ziyaretleriyle beslenmeye yönelten görece sakin ve dingin güzergahta ortaya çıkan çok önemli bir değişim demekti [51]. Örneğin, 1760 gibi erken bir tarihte Cenevre'nin dışına buzulları ve çağlayanları görmek için bir günlük geziler düzenlenmeye başlanmıştı ve yaklaşık ikiyüz yıldır dünyadaki dağcılık merkezi olan

[57] Aktaran: [29], S. 43.

Chamonix'de ilk turist hanı 1765'de açıldı [29]. Ve buzulların ziyaret edilmesiyle başlayan dağa çıkışlar ile, ki ilk önce yayan, sonra katırlarla, sonra dağ funikületiyle, kayak teleferiğiyle ve teleferikle, ticari işler hep çok iyi gitti [10], [11], [12].

Kuşkusuz, Alpler'in bir turizm merkezi haline gelmesinde dağ romantizminden endüstriye kadar pek çok şeyin bir araya gelmesi yatıyordu. Ancak, Alpler'deki turizm en başından itibaren boş zamanın ortaya çıkışıyla bağlantılı oldu [3], [7], [12]. Alpler'in Britanyalılar tarafından fethedilmesi, lokal, bölgesel ve ulusal elitlerin de katılımıyla, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve politik bir baskınlık da yarattı. 1860'larda Chamonix'ye dokuz bin civarında ziyaretçi geliyordu, beş yıl içinde bu sayı on iki binlere çıktı ve neredeyse bu turistlerin yarısı İngiliz'di. Varlıklı İngiliz centilmenleri Chamonix'yi yüksek Alpler'de küçük bir Londra'ya çevirmişti [6], [7]. 1860'da yedi olan otel sayısı 1865'te ona çıktı ki bir tanesi 300 yataklı "Grand İmperial Hotel"di. Buraya bir İngiliz Kilisesi inşa edildi, hemen ardından telgraf geldi ve 1864'te ilk dağ sığınağı olan *Refuge Le Grand Mulets* yapıldı [11].

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde yeni ortaya çıkan İngiliz orta-alt sınıflar da büyük bir coşkuyla Alpler'e koşmaya başlamışlardı bile. Bu turistler de romantik şairlerden etkilenerek *sublime* üzerine düşünme pratiği geliştirmiş ya da buna yönelmişlerdi [15]. Amerikalı William Westmore Story'nin [52] ifade ettiği gibi, İngiliz turistler, Alp seyahatleri sırasında nasıl düşünmeleri ve hissetmeleri konusunda bir rehber olarak yanlarında, bilgi için Murray'i, duygu için de Byron'ı taşıyorlardı[58]. Bu kültürel gelişmeler yeni bir gezi destinasyonu olarak Alpler'e olan ilgiyi artırırken kitle turizminin ilk nüvelerini de oluşturdu. Üst sınıflara öykünerek benzer ekonomik ve toplumsal hevesler geliştiren orta-alt sınıfların Alpler'e seyahat etmesi hiç kuşkusuz turizm şirketleri tarafından mümkün kılındı. Örneğin, Thomas Cook orta-alt sınıflar için ilk Alp turunu 1863 yılında hazırladı [6], [8][59].

[58] [52], S. 7. Aktaran: [15], S. 17-18. Ayrıca bkz: [29], S. 50.

[59] Bu turlar özellikle insanları publardan uzak tutmak için hazırlanmıştı. [15], S.18.

L. Stephen'ın bestseller kitabı *The Playground of Europe*'dan da [20] izlenebildiği gibi Alpler'e gezi yapabilen orta-alt sınıflar, üst sınıflar tarafından hemen aşağılandı. Daha 19. yüzyılın ortasında bir sınıf savaşı başlamıştı. Stephen, *The Playground of Europe*'da [20] dağcılığın inanılmaz başarılarını vurgularken aynı zamanda ziyaretçiler arasında oluşan gerilimleri de yansıtıyordu. Estetiğe tutkun gerçek dağ tutkunları ile "sıradan turist kafileleri" arasına çok büyük kültürel sınırlar çiziliyordu [2], [15].

"Fin-de-siècle"de Alpler'de bir turizm fırtınası yaşandı [10], [11], [12], [13], [15]. Bunun sonucunda Alpinizm kulüpleri daha çok rota açtılar, kulübeler yaptılar. Ancak 1880'lerden itibaren bu donatılar da yetersiz kaldı ve 1900'lerin başında dağlarda bir renevasyon dalgası başladı. T. Keller'in [12]'de belirttiği gibi daha büyük kulübelerin inşa edilmesi, daha çok rotanın açılması ve daha iyi haritaların yapılması sayesinde turistlerin kişisel yerli rehberlere ihtiyacı kalmadı. Örneğin, 1900'lerin başında Avrupalı bir turist, tek başına dağlara giden pek çok trenden birine atlayıp zirveye kadar yürüyebiliyor, geceyi bir kulübede geçirip ertesi gün akşam yemeğinde evinde olabiliyordu. Bu gezintiyi milyonlarca kişinin yaptığına hiç şüphe yok [12].

Alpler'in gelişiminde ilk olarak tarım sektörü önemini kaybetmeye başladı. Pek çok dağ köyü geç 19. yüzyıl boyunca önemli nüfus kaybına uğradı. Endüstrileşme Alp köylerinde yaşayanları tarım dışında yeni geçim kaynakları aramaya yöneltti. Alpler'in ekonomik gelişiminde en büyük itici güç hizmet sektörü oldu ve ekonomik üretim, tüketim mallarından servis hizmetine doğru kaydı [6]. Örneğin, yerliler kısa bir süre içinde yetenekli rehberler haline geldiler [42]. Bunlar daha önce çobanlık, avcılık, peynircilik gibi işler yapıyorlardı [3]. Uzun bir süre ticaret ve geçiş trafiği hizmet sektörünün önemli bir parçasıydı. Ancak, geleneksel rotalar ve aktiviteler Semmering (1854), Brenner (1867), Fréjus/Mont-Cenis (1871), St. Gotthard (1882) gibi yeni tren yollarının ve tünellerin açılmasıyla güçlü rekabetle karşılaştılar. Buna karşın, turizmdeki hızlı yükseliş Alpler'e adeta bir hayat öpücüğü verdi. Turizm fakirleşen vadilere şehirlerden para pompalayarak bölgeyi canlandırdı. Örneğin, [12]'de dikkat çekildiği gibi bu değişimin tipik bir örneği Vent'teki ufacık Tyrolean köyüydü. Bir zamanlar işe yaramazlıkla tanımlanan yüksek dağlar bu dönemde Vent'teki gibi küçük ve çok yoksul

köyler için bir altın madeni haline geldiler. Gelişen turizm endüstrisiyle birlikte doğal çevre ile yerel ekonomiler de yapısal dönüşümlere uğradı [12], [48].

Turizmin ilk aşaması yaz ve sağlık turizmi üzerinde gelişti. Dağ havasının tedavi edici etkisi uzun süredir biliniyordu. Sinirsel hastalıklar ve tüberküloz hastaları için pek çok tesis açılmıştı. Dağ sağlık istasyonları ve spalar daha 19. yüzyılın ortalarında önemli bir iş kolu haline gelmişti. Örneğin, St. Moritz daha 19. yüzyılın ortalarında çok popüler ve meşhur bir sağlık merkeziydi. Kuşkusuz bu tesisleri ayakta tutmak çok önemli kaynak gerektiriyordu. Ancak, İsviçre'deki sağlık merkezlerine önemli bir talep vardı. Yine en çok İngilizler bu ihtiyacı karşılıyordu, örneğin İngiliz centilmenleri yüksek sezonda Morgins'deki bütün bir oteli kendileri için rezerve edebiliyordu [6], [7], [11].

J. Allen'nın kayağın sosyal tarihine ilişkin çalışmasında [11] ayrıntılı olarak tartıştığı gibi, Alpler'in tarihindeki en önemli kilometre taşlarından bir diğeri, bir zamanlar karlarla kaplı alanları geçmek için avcıların ve postacıların pratik amaçlar için kullandığı kayağın 1890'ların sonunda modern bir spor olarak belirmesiydi. Bu durumun oluşmasında en önemli etken kayakta yeni bir stilin keşfedilmesi oldu. Eğimli arazide, daha kısa kayaklarla ve sopaların yardımıyla kaymaya dayanan Alp stilinin ortaya çıkışı, uzun kayaklarla düz alanların geçilmesine dayanan ve ülkeler arası seyahatlerde pratik olan kuzey stilin hakimiyetini bitirdi. Alp stilinin keşfi Alpler'in tarihinde yeni bir dönüm noktası oldu ve Alpler'in mevsimlik kullanımını değiştirdi. Bu Alpler'in kışın ve yeni bir türden kullanımı demekti. Kayak yararcılık özelliğini yitirdikten sonra, kültürel kullanımı rekreasyonel kullanıma dönüştü ve kayak sporu başta İskandinavyalı kasabalılar ve zengin toprak sahipleri olmak üzere Avrupalı burjuvalar için yeni bir kış eğlencesi haline geldi. Kayak modernize edildi, teçhizat, yarış ve eğlence standardize edildi. Bu standartlaşma önemli bir modernite göstergesidir [11].

1900'lerden itibaren kayak, Alpler'deki sağlık merkezlerinde önemli bir rol oynadı [6], [7], [11], [13]. Bu merkezlerde sağlığın önceliğinden kayağa doğru bir geçiş yaşanmaya başladı. Artık hem spor hem de sağlık aktivitelerini sağlamak bu tesislerin önceliği olmuştu. Kayağın ekonomik potansiyelinin farkına ilk varanlar İsviçreliler oldu. İsviçre'de kayak ilk elden ekonomik terimlerle algılanmaya başlandı. Varlıklı müşterileri yazın ağırlamaya alışkın olan ülke, kış sporlarıyla birlikte otellerin kışın da açık

tutulmasını sağlamakta hiç zorluk çekmedi. Örneğin, 19. yüzyılın ortasından beri kesintisiz hizmet veren St. Moritz kayağın ortaya çıkışına ilk ilgi gösteren yerlerden biri oldu ve bu konuda öncü bir rol oynadı. En erken kış sporları merkezlerinden bir diğeri ise Avusturya Alpleri'ndeki Tirol idi [11], [12].

Kışın açık kalmak otelin ısıtılmasını gerekli kılıyordu. İlk ısıtılan oteller İsviçre'deydi [6], [7], [10], [11]. 1907'den başlayarak 1910'lara kadar Avrupa'daki önemli oteller kışın gerekli konforu barındırdıklarına ilişkin bilgileri yayınlamaya başladılar. Örneğin, 1912 yılında İsviçre Federal Tren Yolları'nın yayınladığı broşürde yer alan toplam 407 pansiyon ve otelden, 197 tanesinin merkezi ısıtma sistemi olduğu yazıyordu [11]. Pek çoğunda elektirikli aydınlatma dahil her tür konfor bulunmaktaydı. [11]'de belirtildiği gibi bu dönemde Fransa, İsviçre, Almanya ve Avusturya gibi Batı Avrupalı devletler arasında vahşi bir dağ turizmi rekabeti başladı.

Alp turizminin ortaya çıkışını konu edinen çalışmalarda vurgulandığı gibi, varsıllık iğnesi, uyuyan küçük Alp köylerini lüks kayak rizortları ve spa merkezleri olarak uyandırdı. İsviçre kış turizminden müthiş bir kazanç elde etti. İsviçre Alpleri Davos, St. Moritz ve Grindelwald gibi dünyanın en ünlü kayak ve spa kasabalarına ev sahipliği yaptı. Avusturya da kayak rizortlarından büyük bir pay kaptı. Sölden, Ischgl ve Kitzbühel gibi küçük yerler dünyaca ünlü kayak venüleri haline geldi. Yeni kış sporlarının icadıyla Alpler, deneysel bir eğitim alanına döndü ve pek çok dağcıya beklentilerini karşılayacak zorluk düzeylerinde olanaklar sundu. Dağcılıkta olduğu gibi, kayağı da ilk deneyimleyenler ve ayakta kalmasını sağlayanlar üst sınıf zenginlerdi. En esaslı müşteriler yine İngilizler'di. Britanyan'da kış sporları inanılmaz bir çekim yarattı. İngilizler kış sporlarını da, özellikle kayak, paten, kızak, curling, bobsleigh, dağ kültürün devamı olarak tahayyül ettiler ve hemen sahiplendiler. Kış turları yapılmaya ve kayak kulüpleri kurulmaya başladı. Özellikle 1903 yılında kurulan İngiliz Kayak Kulübü kayağın Avrupa'da tanınmasında en etkili olan aktördü [7], [11].

[7], [11], [12]'de belirtildiği gibi kayak, büyük savaş öncesinde dağlara kalıcı bir damga vurdu. Kuşkusuz Alpler'de kış turizminin başlamasındaki ana etken 20. yüzyıl dönümünde kayak teleferiklerinin icat edilmesiydi. Alpinistler yaz idmanlarında zirveleri fethederlerken, kayakçılar karlı yamaçları kış eğlencesine açtılar. Bu zamana

kadar dağ yamaçlarından yukarıya doğru kıvrılan yürüyüş parkurlarının olduğu yerlerde kayak pistleri tam tersi istikamette aşağıya doğru gidiyordu. Yukarıya çıkmak için tırmanarak vakit harcamak istemedikleri için kayakçılar telesiyeji olan rizortları tercih etmeye başladı. Örneğin, Doğu Alpleri'nde ilk teleferik 1908 yılında açıldı. Güney Tirol'deki Bolzano'dan birbuçuk kilometre yukarıdaki Col di Villa arasında işleyen "Kohlererbahn" altı kişilik vagonları ile binlerce kişiyi yukarıya taşıdı. Leipzig yakınlarında açılan Adolf Bleichert & Company teleferik üretiminde dünya lideri oldu. Firma, 1912'de Kohlererbahn'ı yeniledi; çelik destekler, daha güçlü bir motor ve 17 kişilik büyük vaponlar ilave etti. Ayrıca, baştanbaşa Alpleri telesiyej ile donattı. Lüks rizort sahipleri zengin müşterileri çekmek için bu tarz mekanik aletlere çok fazla yatırım yaptılar [12].

Gösteri tuttu ve Alpler baştanbaşa kayakçılarla doldu. Teleferikler yukarıya binlerce kişi taşıdı. 20. yüzyıl başında Alpler kitlesel turizmle bağlantılı bir hale geldi [7], [10], [11], [12].

2.7 Sonuç: Alp İmgesi ve Alpinizm Tarihinin Açtığı Sorunsal Alanları

Yukarıdaki bölümlerde tartışıldığı gibi Aydınlanmayla eş zamanlı olarak modernitenin özel bir evresinde ortaya çıkan dağcılık; merak, buluş, bilim, *sublime*, *leisure*, erillik, keşif, fetih, emperyalizm, sağlık, turizm gibi çeşitli modern kavramlar etrafında gelişti. Diğer bir deyiş ile 18. yüzyıldan başlayarak dağcılık ve modernite hem karşılıklı olarak birbirlerini inşa etti hem de değiştirip dönüştürdü.

De Saussure'un altın vuruşu yapmasından evvel, Johann Jakob Scheuchzer ve Albrecht von Haller gibi bilimadamları tarafından ünü yayılan, akabinde J. J. Rousseau tarafından popülize edilen Alpler, evrensel bir coğrafi mekân olarak küresel ölçekte tanınırlık kazandı. 20. yüzyıl başında global olarak dolaşıma giren "Alp imgesi"nin ortaya çıkışı, büyük ölçüde obsesif bir biçimde yeni yüksekliklerin arayışına dayanır. Yüksekliklerle kurulan bu takıntılı ilişki, psikolojik düzeyde coğrafi mekânın bu türden bir benimsenmesi, insanlık tarihinde benzeri olmayan bir durum olarak nitelenebilir. Hatta bazı Alpinizm tarihçileri, De Saussure tarafından Alpler'deki en yüksek zirvenin keşfedilmesini toplumsal hayatta önemli bir kırılma noktası olarak ifade eder. Örneğin,

Nicolas Giudici [53][60] başlı başına dikeyliğin keşfedilmesini rasyonel ve seküler bir Avrupa'nın ortaya çıkışıyla ilişkilendirir [54]. Zirvelerin tarihi aynı zamanda görsellik ve zihinsel yükseklik algısı tarihinin de bir parçası olarak düşünülebilir. Bunun yanısıra yukarıdan aşağıya bakmak bir tür güç egzersizi ve üstünlük durumu olarak ifade edilebilir.

Alpinizm üzerine yapılmış akademik çalışmalarda farklı açılardan ele alındığı ve bu bölümde tartışıldığı gibi, Aydınlanma bireyleri dağlarda pek çok açıdan kendilerini gerçekleştirme imkanı buldu. Bütün maceracı güdülerin yanında yükseklikler aynı zamanda hastalıkları iyileştiriyor ve zihinsel yenilenme sağlıyordu. 19. yüzyıl perpektifinde başarılı bir tırmanış, eşzamanlı gerçekleşen endüstrileşme süreci gibi, insanoğlunun doğa üzerindeki hakimiyetini temsil etti. Alp tırmanışları teknolojinin gücüne olan itikat gibi ilerleme ve bilime olan inancı da haklı kılmaya yaradı. Alpinistler açıkca pozitivist değerlerin gücünü gösterdiler ve dağlar insanoğlunun bu çabasındaki başarıyı değerlendirmek için açık bir referans noktası sundu [2], [3], [5], [6], [7]. Yeni zirveleri fethetmek isteyen bir kişi, politik, ekonomik, teknolojik, sosyal veya kültürel açılardan, bir bütün olarak "medeniyet"in üstünde olumlu sonuçlar yansıtan bütün olası kaynaklara baş vurmak zorundaydı. Zirvelerin fethi, efor ve hesaplamanın yararlarını betimleyerek meritokratik bir hiyerarşinin avantajlarını da ispat ediyordu. Modern Avrupa uygarlığının başarısını hiçbir şey bundan daha iyi gösteremezdi [10]. Bunun bir yansıması olarak Batı merkezli modern paradigma inşa edilirken dağcılık temel referans noktalarından biri olarak kullanıldı [2]. Dolayısıyla dağ sublimasyonu ve bundan türemiş fiziko-sosyo-kültürel ritüellerin dönüşümleri Avrupa merkezli modern paradigmanın inşasındaki önemli köşe taşları olarak değerlendirilebilir.

Zirvelerin kutsanmasıyla başlayan bu süreçte yükseklikler çok fonksiyonlu bir hale getirilirken, Alpler adım adım bir turizm merkezi olarak inşa edildi [12]. Ancak, L. Tissot'nun [10]'da vurguladığı gibi Alpler'in turistik inşası onunla sınırlı kalmadı, çok çabuk tek bir dağın limitlerini aşarak diğer dağlık bölgeleri de şekillendirmeye başladı.

[60] Aktaran: [54].

Koloniyel yayılma döneminde Asya, Avusturalya ve Amerika'da pek çok dağ Alpler'den esinlenilerek isimlendirildi ve Alpinizm modelleri pekçok farklı ihtiyaca cevap verecek şekilde esnek temsiller ve pratikler sağlayarak global dolaşıma girdi. "Alpinizm", dağlık bölgelere uygun bir dizi aktiviteyi içeren özel bir tür turizmi tanımlar hale geldi ve tırmanma kulüpleri, dağcılık ve kayak gibi lokasyona bakılmaksızın dağlık bölgelerin hepsinde yapılabilecek her türden aktiviteyi içeren bir şemsiye anlam kazandı [55]. Yüksek coğrafi bölgeye özgü bitkiler, hayvanlar ve kayalarla birlikte bu türden aktiviteler genel bir başlık altında kümelendi [10].

Alp turizmindeki gelişmeler sadece mekânsal, fiziksel ya da doğal faktörler bağlamında açıklanamayacak kadar karmaşık bir süreci imler. Alp turizm modelini mümkün kılan politik ve kurumsal parametreler en başından itibaren uluslararası bir karakter taşıdı. Bununla birlikte, 19. yüzyılda hem Avrupa'da hem de Amerika'da ulusal bir karakter kazanan turizm yeni bir ulus kavramının temeltaşı olarak kullanıldı; kimliklerin ve territoryal temsillerin şekillenmesine yardım etti. Estetik duyarlılıklar politik ve felsefik bir içerikle doldurulduu [10].

Ancak Alpinizm tarihçilerinin hemfikir olduğu gibi dikkat edilmesi gereken nokta, Alp turizmi sadece basit bir yükseklik üretimi değildir. Bu bölümde tartışıldığı üzere Alp turizminin, Alpleri bir turizm üretimine dönüştürmek için biraya gelmiş, "ihtiyaç, şüphe, beklenti, deneyim, kesinlik ve ümitlerden…" oluşan bir seti temsil ettiği söylenebilir. Girişimciler, finansörler, işçiler, han işletmecileri, rehberler, politikacılar gibi "fiziksel mekân kurucular"; şairler, sanatçılar, ressamlar, yazarlar, filozoflar, bilimadamları, tarihçiler, gazeteciler gibi "ilham verenler" ve dağcılar, bilimsel araştırmacılar, kampçılar, turistler, öğrenciler, sporcular, hastalar gibi "fiziksel mekânı deneyimleyenler", tüm bu aktörler bu sürece dahil oldu. Dolayısıyla Alp turizmi alt metinde dağ sublimasyonuyla başlayıp Alpinizm olarak kavramsallaşan sürecin global ölçekteki ifadesidir.

Buradan hareketle denilebilir ki Alpinizmin ortaya çıkışı Avrupa tarihinde siyasal, toplumsal, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları olan çok boyutlu bir dönüşümü temsil eder. Avrupa kültür tarihinde Alpinizmin ortaya çıkışı, doğa ve fiziksel çevre kavranışından, toplumun kendini yeniden üretme sürecinde geliştirdiği bilimsel

söylemlere ve sosyo-kültürel mekânsal pratiklere, mimarlık, kent ve doğal çevrenin toplumla kurduğu ilişkilerden toplumsal zihinsel dönüşümlere varıncaya kadar geniş, karmaşık ve çok katmanlı bir araştırma alanı sunmaktadır ve Batı Avrupa modernitesini anlamak için baş vurulması gereken temel parametrelerden biridir.

BÖLÜM 3

GEÇ OSMANLI'DA DAĞ İMGESİ

Yüksek coğrafi mekânların algılanması ve anlamlandırılmasına ilişkin süreç Batı Avrupa'da siyasal, kültürel, bilimsel, toplumsal ve sosyal bir uygulama alanı olarak öne çıkar ve yine söz konusu uygulama alanını değiştirir ve dönüştürür. Avrupa'da, yukarıda kısaca anlatılan bu süreç vuku bulurken, Osmanlı İmparatorluğu'nda yüksek coğrafi mekânlara yönelik benzer bir ilginin ortaya çıkmadığı görülür. Kuşkusuz doğanın algılanışında 18. yüzyıldan itibaren kendini görünür kılan Avrupa'dakine benzer zihinsel bir değişim yaşanmış, doğa yeni bir deneyim alanı olarak edebi metinlerde yer almaya başlamış ve İstanbul'a özgü yeni bir romantizm doğmuştur[61]. Ancak, Erken Cumhuriyet dönemine kadar dağlar, *sublime* bir doğa parçası olarak tanımlanarak imgeleştirilmez. Avrupa'da ciddi bir yazınsal üretime dönüşerek başlıbaşına hacimli bir literatür oluşturan dağ sublimasyonu kavramına geç Osmanlı dünyasında hemen hiç ilgi gösterilmediği söylenebilir. Erken Cumhuriyet'tekiler de niceliksel olarak Avrupa'dakiyle kıyaslanamayacak kadar sınırlı, içerik olarak ise oldukça sığ ve yüzeysel bir üretimdir.

Bunun yanısıra, premodern Osmanlı'da yüksek coğrafi mekânlar, Avrupa kültür coğrafyasında olduğu gibi dinsel bir lanetle ve negatif çağrışımlarla algılanmıyordu. Osmanlı dünyasında sadece dağlar değil, "Tanrının güzel bir eseri" olarak tahayyül edilen tabiatın hiçbir parçası dinsel bir lanetle algılanmaz. Aslında, neredeyse Batılı

[61] 18. yüzyıl İstanbul'u için bkz: [367]; [368], 3. Bölüm.

olmayan tüm premodern uygarlıkların dağlardan korkmak ve nefret etmek yerine, ona özel bir saygı gösterdiği söylenebilir. Hatırlanırsa premodern Avrupa'da dağlar Hristiyanlara Tanrı'nın insanlık üzerindeki lanetini hatırlatıyordu. Örneğin, cennet bahçesinden kovulan insanlık Alplere bakarak günahkarlığının büyüklüğü hakkında bir fikir edinebilirdi. Zirve sadece donmuş, değersiz bir taş yığını değil; aynı zamanda ejderhaların ve şeytanın kol gezdiği, tekin olmayan bir mekân, ilk günahın monumental bir coğrafi anıtıydı da [55].

Oysa 1640 yılında Okçuzade Ahmet Çelebi ile Bursa'ya gelen ünlü 17. yüzyıl gezgini Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'de [56] Keşiş Dağı'na yaptığı iki günlük geziyi de anlatır ve coşkuyla "ab-ı hayata" benzettiği pınarlardan, alabalıklarla dolu derelerden, derin vadilerden, yemyeşil ormanlardan söz eder. Hatta sadece dağın güzelliklerinden söz etmekle kalmaz, Keşiş Dağı'nın "Kulle-i Cihan" dediği zirvesine kadar tırmandığını da belirtir. Ve hatta Bursa'yı Süleyman Peygamber'in Nuh Tufanı'ndan sonra yarattığı eserlerden biri olarak anlatan Evliyâ Çelebi, Hazreti Süleyman'ın taht üzerinde havada uçarken Keşiş Dağı'nın en yüksek tepesinde durduğunu ve dört bir yanına bakarak çevresindeki perilere, şu güzel ovada bir şehir olsaydı ne güzel olurdu diyerek Bursa'yı kurma emrini verdiğini söyler: "Hz. Süleyman her bahar mevsiminde Belkıs ile Ruhban Dağı'na gelip dinlenirdi."[57] diye de ekler.

Tezin alt bölümlerinde daha ayrıntılı olarak tartışılacağı gibi Evliyâ'nın bu anlatısında, yüksek coğrafi mekânlara ilişkin dinsel-mitolojik odaklı pozitif bir algılayış biçimi dikkat çeker. Premodern Osmanlı dünyasına özgü, büyük ölçüde İslam öncesi dinsel ve kültürel inançlardan beslenen ve "dağ kültü" inancı ile ifadesini bulan bu algılayış biçiminin geç Osmanlı'da da devam ettiği, dağ sublimasyonunun neredeyse Erken Cumhuriyet'e kadar Avrupa'daki gibi modern bir değişim ve dönüşüm rotası olarak belirmediği söylenebilir.

Kuşkusuz Osmanlı'da dağ sublimasyonu kavramının ilişkilendiği epistemik olguların incelenmesi başlıbaşına ve kapsamlı bir konudur ve bu tezin sınırları dahilinde değildir. Dolayısıyla bu bölümde, Anadolu bağlamında klasik ve erken modern Osmanlı'da yüksek coğrafi mekânların algılanışına ilişkin genel bir çerçeve çizmek üzere bazı konu başlıkları altında sadece bazı tespitler yapmakla yetinilecektir. Bu bölüm Osmanlı

coğrafyasında[62] dağ algısına ilişkin mütevazi bir yüzey araştırması olarak da düşünülebilir.

Dağların, Osmanlının zihinselliğinde nasıl bir yer tuttuğunu anlamak için ilk önce sosyal ve dinsel yapıyla olan ilişkisine bakmak gerekir. Çünkü, Osmanlı toplumlarının dünyayı algılama biçimlerinin en karakteristik özelliği, dinin toplum hayatının tam merkezinde yer alan konumudur. Dinsel olan ile din dışı olan ayrımı belirsizdir ve günlük hayatla ilgili en temel aktiviyelerin bile aynı zamanda dinsel bir yönü bulunur. Osmanlı zihinselliğini oluşturan temel etkileşim kaynaklarından biri İslam öncesi Türk kültürüdür ve dağların eski Türk toplumlarının hayat, zihniyet ve inançlarında çok önemli bir yer tuttuğu görülür[63]. Hatta öyle ki, bu olağan yeryüzü parçası, ilksel gruplardan teşkilatlı bir devlet olmaya giden süreç içinde, her zaman bilgi, anlam ve imge üretme süreçlerine doğrudan nüfuz etmiş ve bu anlam kümeleri göçlerle birlikte Anadolu'ya da taşınmıştır. İslam öncesi Türk düşüncesinde kozmogoni ile devlet arasında organik bir ilişki bulunur [58] ve bu bağlamda dağlara kilit bir önem atfedilir. Türk kültür coğrafyasında varolan kozmogonik evren düşüncesinden klasik Osmanlı dünyasındaki kozmogonik temellere[64] ve oradan modernitenin çelişkilerine doğru giden güzergahta dağlar, Osmanlı zihinselliğine ilişkin de önemli veriler sunar. Buradan hareketle bu alt bölümde ilk olarak İslam öncesi Türk coğrafyasında dağlara ilişkin söz konusu kavrayış biçimi, daha sonra ise bu anlayışın Osmanlı coğrafyasındaki ifade biçimleri kısaca tartışılacaktır.

---

[62] Bu tezde "Osmanlı coğrafyası" ile İstanbul'u da içine alan Anadolu coğrafyası işaret edilmektedir.

[63] Eski Türk toplumlarındaki dağ kültüyle ilgili şu çalışmalara bakılabilir: [59]; [60]; [61]; [62]; [63]; [64]; [65]; [66]; [71]; [72]; [75].

[64] Osmanlı Devleti'nin kozmogonik temellerini tartışan bir çalışma için bkz [58].

3.1 Dağın Geleneksel Anlamları

3.1.1 Anadolu Öncesi Türk Toplumlarında Dağ Kültü

Türklerin[65] İslamiyetten önceki din, inanç ve kültür sistemlerinde, bir dizi doğal mekâna yönelik inanç pratiklerini ve ritüellerini içeren tabiat kültleri, inanç kastlarının tabiat kültleriyle bağlandığı Gök Tanrı kültü ve atalar kültü önemli rol oynamış; zamanla içerisinde animizm, totemizm, fetişizm ve büyü ile ilgili birçok unsuru barından Şamanizm[66] etkili olmuştur [59]. Bu inanç sistemlerinin paralelinde, başta kültür ve din tarihçileri olmak üzere çeşitli disiplinlere mensup akademisyenler tarafından yapılan çalışmalar [59], [60], [61], [62], [63], [64], [65] eski Türk toplumlarında dağ kültünün varlığını ortaya koymuştur[67] Eski Türk toplumları için dağlar bir coğrafi mekân değildir, sosyal ve kültürel yaşamla iç içe geçmiş, simgesel boyutları olan bir fenomendir. Toplumların değerler sistemini yansıtan anahtar fenomenler olarak kültler, onu inşa eden toplumun içinde yer aldığı dünyayı algılayış biçiminin bir ifadesidir ve Türk toplumlarında dağ kültünü incelerken belirli evreler için genellemeler yapmak mümkündür.

Türklerde dağ kültü konusunu irdelemeye geçmeden önce, neden dağlara kutsallık atfedildiğine ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak anlamlı olacaktır. Dinler tarihçileri ilksel toplumlardan modern toplumlara, dağların kutsal kabul edilmesinde benzer nedenlerin etkili olduğu konusunda aynı fikirdedir. Örneğin, Romen dinler tarihçisi Mircea Eliade'ya [65] göre dağların kutsal kabul edilmesinde etkili olan en önemli unsur, gökyüzüyle olan ilişkisidir. Pek çok farklı kültür için aşkınlığı, gücü ve değişmezliği simgeleyen gökyüzü, bu niteliği ile kozmogonik evren tasarımında önemli bir role

---

[65] Bilinen tarihiyle yaklaşık iki bin yıllık bir sürede göç ve etkileşimle Moğolistan'dan Balkanlara, Sibirya'dan Mezopotamya'ya uzanan geniş bir coğrafyada varlığını sürdüren Türk toplumlarının gerek İslamiyete geçişi gerekse de Anadolu'ya gelişi yüzyıllar süren uzun bir süreçtir. Türkler İslâmiyet'i kabul etmeden önce Orta Asya'daki tarihleri boyunca, Çin ve İran olmak üzere iki büyük kültür kutbunun etkisi altında kalmışlar, dolaylı da olsa Hindistan kültüründen etkilenmişler ve belirli çevrelerle sınırlı olmasına rağmen Yahudi ve Hristiyan kültürü ile de ilişkide bulunmuşlardır. Bkz: [60].

[66] Şamanizme ilişkin deskritif bir çalışma için bkz: [61]. Ayrıca bkz: [64].

[67] Eski Türk toplumlarındaki dağ kültüyle ilgili şu çalışmalara bakılabilir: [59], [60], [61], [62], [63], [64], [65].

sahiptir. Yükseklerde olmak kudretli ve kutsal olmakla eşdeğer tutulduğu ve "en yüksek olmak" tanrılara özgü bir nitelik olarak tasavvur edildiği için, pek çok kadim kültürde yüksekler tanrıların mekânı olarak ifade edilir [65]. Dolayısıyla, göksel yapılanmanın dışında yükseklik anlayışının coğrafyanın en yüksek noktalarını teşkil eden dağlarla anlamını bulduğu ve bunun yansıması olarak dağların, kutsal ve gizemli mekânlar olarak zihinlere yerleştiği söylenebilir. İstisnasız her mitolojide tanrıların ikamet ettiği bir kutsal dağ bulunması bununla ilişkilidir. Dağlar, ilksel toplumların inançlarında ilahların ikametgâhı olduğu için önemli mekânlar arasında yer alırken, daha gelişmiş dinlerde dağların kutsallığı Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize etmesinden ileri gelir. Bilindiği gibi dağların bulunmadığı yerlerde insanlar, Tanrı'ya yakın olmak için çeşitli kuleler inşa etmişlerdir. Söz konusu bu yapılar arasında Bâbil Kulesi, Mezopotamya'daki zikkuratlar, Meksika'daki Teocalli Piramitleri sayılabilir [66].

Tanrıların ikâmetgahı olarak işlem gören kutsal dağa, kozmogonik evren tasarımlarında kilit bir rol verildiği görülür. Mircea Eliade [65]'de, kutsal dağ inancının zaman içinde "**yer'in ekseni** veya *axis mundi*" imajı olarak ifade bulan "kozmik dağ" inancını doğurduğunu belirtir. Alman filozofu E. Cassirer'nin [67]'de sembollere dayanan mitik mekân algısıyla ilişkilendirdiği kozmogonik evren simgeciliğinde, "kozmik dağ"ın zirvesi **dünyanın merkezi** ve en yüksek noktası olarak tahayyül edilir [68][68]. Mitik bilincin kutsallık anlayışıyla şekillenen mitik mekân algısına göre *axis mundi* imajını[69] taşıyan dağların dünyanın direği ve yaradılışın başlangıcı olarak, farklı kozmik alemleri birbirine bağladığı ön görülür. Örneğin, *Dede Korkut Hikayeleri*'nde geçen Kazılık Dağı yer altı,

---

[68] Kozmik dağın zirvesi yalnızca dünyanın en yüksek noktası olmakla kalmaz; aynı zamanda dünyanın göbeği, yaradılışın da başladığı yerdir. Tanrı dünyayı, tıpkı insanoğlunun yaradılışında olduğu gibi, göbeğinden başlayarak yaratmıştır. Bu göbek ise dünyanın en yüksek noktası yani dağlardır. Zamanın başlangıcında gökle yer arasında var olan iletişimin kesilmesinden sonra, bu bağlantıyı mümkün kılan şey kozmik dağ olmuştur ve dünyayı ayakta tutan bir direk gibi algılanan dağ, tüm dünya mitolojilerindeki yerini almıştır. Dağ sadece yaradılışın merkezi olmakla kalmaz, aynı zamanda yerle göğü birbirine bağlar ve dünyanın ayakta durmasını sağlar. [68], S. 29.

[69] Axis mundi sembolizmi şaman pratiklerinden, animist inanç sistemlerine, büyük dünya dinlerinden teknolojik gelişmenin ürettiği "urban center"lara kadar birçok alanda görülebilir. Mircea Eliade'nin dediği gibi "Kozmogoni, tüm inşalarda örnek alınan oluşumdur. İnşa edilen her yeni şehir, her yeni ev, dünyanın yaradılışını bir anlamda bir daha tekrarlar. Aslında her şehir ve her konut 'evrenin merkezinde' bulunma arzusu taşır.", [68], S. 21.

yeryüzü ve gök katlarını birleştiren dünyanın demir kazığı olarak düşünülür [69]. Çünkü, [70]'de belirtildiği gibi, mitik mekân algısı, Türklerin evrenle ilgili tasarımında "gök, yeryüzü ve yer altı" olmak üzere üç katman olarak tasavvur edilmiştir. Türklerin dünyanın oluşumuyla ilgili düşünceleri bu üçlü yapıdan oluşur. Nitekim dünya/evren tasarımına ilişkin bu düşünce Göktürk Yazıtları arasında yer alan Kül Tigin Abidesi'nin doğu cephesinde "Üze kök teŋgri asra yağız yir ḳılınduḳda ikin ara kişi oġlı ḳılınmış (Üstte mavi gök, altta yağız yer, ikisi arasında insanoğlu kılınmış)." cümlesiyle ifade edilir[70].

Türklerdeki kozmogonik evren tasarımında bir otorite figürü olarak tanrının çok belirleyici bir konumu bulunur. A. Yaşar Ocak'ın [71]'de, A. İnan'ın [59]'da belirttiği gibi eski Türk panteonunda pek çok tanrı (tengri) yer almasına karşın, tabiat kültleri üzerinden oluşan tanrısal formlar ve onlara ilişkin hiyerarşik düzenlemede en üstte "Gök Tanrı" konumlanır. Pek çok araştırmacı, eski Türklerdeki kozmik dağ simgeciliğini taşıyan dağ kültünü, Gök Tanrı inancıyla da ilişkilendirir [59]. Eski Çin kaynaklarına göre Gök Tanrı kültü, Türk hakanlığına giren bütün topluluklar için ortak bir kült olmuştur. Orta Asya'da Gök Tanrı'yla ilişkilendirilen kutsal dağların adları "ulu, kutlu, mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan, büyük kağan" gibi anlamları içeren, "Han Tanrı, Buztağ Ata, Iduk, Art, Kuttağ, Sayın Ula" gibi isimlerle anılmıştır [71]. Her boyun, her oymağın kendine ait özel bir kutsal dağı olduğu gibi, bunlardan oluşan birliklerin de ortak kutsal dağları bulunur. Örneğin, Han-Yoan Dağı, Hunlar'ın her yıl üzerinde Gök Tanrı'ya kurban kestikleri mukaddes bir dağdır. Hunlar, Çinlilerle yaptıkları başarılı anlaşmaları Hun Dağı denilen başka bir kutsal dağda kutlarlar. Han Tanrı'nın ikamet ettiği Tanrı Dağları da (Tien Şan) çok kutsaldır [59], [71]. Eski Türklerde dağlara "han, ata, ula" gibi ünvanlar verilmiş olması, onların kişileştirilerek kutsal bir otorite figürü haline getirildiğine işaret eder.

Tabiatın hylozoist yahut animist bir yorumla algılandığı bu kültürel ortamda gözle görülen her şeyin bir ruhu da olduğuna inanılır. Tabiat ile özdeştirilerek anılan bu ruhların varlığı "Yer-Su" terimiyle ifade edilen tabiat kültlerinin de temelini oluşturur.

[70] Aktaran [70], S. 1999.

Bu ruhlar, dua edilen, dilek dilenen, merhamet beklenen ve kurban sunulan varlıklar olarak karşımıza çıkar. Türk inanç tarihinde "Yer-Su" adıyla anılan bu tabiat kültlerinin en önemlisi temsilcisi dağlardır [59], [72]. Dağ iyesi de denilen dağ ruhları, dağların sahibi ve aynı zamanda hâkimidirler. Dağlar, canlı ve her şeyi duyan bir varlık olarak düşünülür. Dolayısıyla dağ, ırmak ve göl adları Türk toplumlarının zihinselliğinde coğrafi isimler olarak değil, o yerin sahibi olan ruhun adı olarak belirirler [63]. F. Bayat'ın [62]'de belirttiği gibi eski Türk coğrafyasında dağların hem eril hem de dişil özellikler yüklenerek kutsallaştırılması da dikkat çekicidir.

Abdülkadir İnan [59]'da "Yer-Su" kültünün büyük imparatorluklar devrinde gelişerek vatan kültüne dönüştüğü bilgisini verir. Bu bilgi, Türk düşüncesinde kozmogoni ile devlet arasında varolan baskın ilişkiyi destekler niteliktedir. Bu bağlamda orman kültüyle birleşen dağ kültü eski Türkler'in kutsal merkez anlayışını oluşturmuş ve devletin merkezi görevini üstlenmiştir. Nitekim, Göktürkler ve Uygurlar döneminde dağlık ve ormanlık bölge olan Ötüken, devletin merkezi konumundadır; hakanın çadırı burada kurulur. Merkez her zaman kutsallık içerdiği için, dağlar ve üzerinde yer alan her şey kutsanmış olarak kabul edilir [62], [63]. Dolayısıyla, üzerinde yaşanılan toprağın mülkiyeti bağlamında, mekânla sahiplik ilişkisi kurulmasında işlevsel bir rol edinen dağlar, birliktelik, aidiyet ve sahiplik ilişkilerinin düzenlendiği bir sistemin oluşturulmasında ve yürütülmesinde kurucu bir nesne haline gelir.

Türk siyaset geleneğinin biçimlenmesinde oldukça etkili olan "kut kavramı" [73] dağlara atfedilen özelliklerden bir diğeridir [72]. Türk kültüründe dağların "tanrı kutu" taşıdığına inanılır, önemli dağlar "kut dağ" olarak da anılır [59]. Tanrı kutu taşıdığına inanılan bu coğrafi yükseltiler "büyüklük, azamet, ihtişam, kudret, yiğitlik, kahramanlık, adalet, bolluk, bereket, verim, nebatat, sığınak olmak," gibi çeşitli eril ve dişil durumlar söz konusu olduğunda, yeryüzünde Tanrının sıfatlarını temsil eder [74][71]. Tanrının kut vermesiyle devletin dayandığı manevi tabana da bir kutsallık sağlayan dağlar, bu şekilde Türk toplumlarının psişesinde çok etkili olan "tapma, yönetilme ve itaat" gibi

[71] Eski Türk toplumlarında dağlara yüklenen anlamları ayrıntılı olarak tartışan deskriftif bir çalışma için bkz: [72].

otorite çağrışımlı kavramları üzerinde taşır. Otoriteyi simgeleyen bir nesne olması itibarıyla dağ toplulukları bir arada tutar. Dolayısıyla, dağ kültü etrafında yapılan uygulamalar ataya yani otoriteye saygı sunmak ve ondan onay almak anlamına da gelir.

Eski Türk kültüründe "ölüm-ruh-dağ" arasında da derin bir ilişki bulunur [71]. Gök Tanrı ile insan arasındaki vasıtalardan biri olarak tanrı kutu taşıyan dağların, cennet, Tanrı ve insan arasında bir aracı olduğu ve tepelerinin cennete ulaştığı düşünülür. Bu yüzden eski Türkler cenazelerini büyük ölçüde dağ yamaçlarına gömerler; bir anlamda dağ vasıtasıyla onları cennete uçururlar [72]. Anadolu'da bazı mezarlıkların dağ yamaçlarında konumlanması ile zirvelere evliya mezarları konulmasının da büyük ölçüde bununla ilişkili olduğu düşünülebilir [63].

Türk kültüründe dağlara yönelik ilginin nedenlerini tartışırken, kuşkusuz coğrafyanın insan hayatı üzerindeki etkisini de dikkate almak gerekir. Orta Asya'da dört bir yanı dağlarla çevrili, doğal olayların insan hayatına doğrudan nüfuz ettiği bu yaşam alanında dağlar, yaşamsal aktivitelerin ekonomik ve mekânsal kaynağı olarak yaşamsal bir öneme sahiptir. Dağların üzerine ya da yakınlarına kurulan yayla ve obalar Türklerin doğal yaşam alanları arasında yer alır. Tabiatla iç içe göçebe hayat yaşayan Türklerin, dağlar, kayalar, sular, ağaçlar[72], mağaralar gibi doğal nesneleri kutsallaştırmalarında yaşadıkları hayatın gerçekleri de etkilidir [69].

Dağ kültüyle ilgili inanışları çok daha fazla detaylandırmak mümkün, ancak tezin sınırlarını aştığı için bu konulara daha fazla girmeden Anadolu coğrafyasına geçmek anlamlı olacaktır. Son olarak P. Ergun'un [74]'de belirttiği gibi , doğumda, ad almada, kız isteme törenlerinde, evlilikte, devletin bekâsının temininde, ölümde, dualarda yani gündelik hayatın her sahfasında dağ kültüyle karşılaşıldığı söylenebilir. Ait olduğu dönemin psikososyal yapısıyla doğrudan ilişkili olan bu pratikler dağlara verilen önemi kanıtlar niteliktedir. Dağ kültünün Anadolu coğrafyasındaki yansımaları da oldukça ilgi çekicidir. Ancak, Anadolu coğrafyasına geçmeden önce dağların İslam dinindeki konumuyla ilgili de kısa bir değerlendirme yapmak anlamlı olacaktır.

[72] Ağaç kültüyle ilgili oldukça çok malzeme sunan deskriftif bir çalışma için bkz: [369].

Türklerin Gök Tanrı'ya ulaşmasında en önemli mekân konumunda olan dağlara, İslâm dininde özel ve kutsal bir mevki verilmemiştir. Pek çok araştırmacıya göre İslam dini, bütün kudretleri sadece Allah'a bağlayarak, ilksel dinlerden kesin bir ayrışma ortaya çıkarır [75]. Bununla birlikte İslam dininde de dağ kültünün izlerine rastlanır. İlk söylenmesi gereken İslâmda da yaratıcıya en yakın mekânlar olarak dağların tercih edilmesidir. Bilindiği gibi, Hz. Muhammed'in peygamber olmadan önce toplumdan uzaklaşarak defalarca inzivaya çekildiği mekân Hira Dağı'dır. Hz. Musa'nın Tanrının emirlerini Tur ya da Sina Dağı'nda almasına benzer, Hz. Muhammed de ilk vahiy tecrübesini ve dolayısıyla peygamberliğinin tescilini bir dağda yaşamış ve *Kur'an*'ın ilk ayetleri yine bir dağda inmiştir [76].

Dinler tarihçisi Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları* [75] isimli çalışmasında İslam dininde, ya peygamberlerin vahiy aldığı mekânlar olması ya da yaradılışta, kıyamette veya tufanda yer almasından dolayı bazı dağlara kutsallık atfedildiği bilgisini verir[73]. Anadolu'da olduğu gibi İslam coğrafyasında da, kutsal kabul edilen bu türden dağlara yönelik ilgi ziyaret fenomeni aracılığı ile hâlâ devam etmektedir. Adı ve sanı ile belirli dağların yanısıra *Kur'an* içinde dağların zikredildiği pek çok âyet yer alır ve bu ayetlerde dağlara, "ululuk, büyüklük, kudret, azamet" gibi simgesel anlamlar yüklenir. Bunun yanısıra Kur'an içinde yer alan ayetlerin önemli bir kısmında kozmik dağ inancında olduğu gibi dağlar, yeryüzünün direkleri olarak ifade edilmektedir[74].

---

[73] Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları* isimli çalışmasında İslamiyette dağlara ilişkin şu bilgileri vermektedir: "İslâm dininde, Allah, mekândan münezzeh olan Cenab-ı Vâcibül vücud (kendiliğinden varolan, varlığının nedeni olmayan) olduğundan yeryüzünde bir dağa karargâh olarak ihtiyacı yoktur. Allah'ın "Biz ona şah damarından daha yakınız?" sözüne iman olduğundan onu göklerde, dağlarda aramağa ihtiyaç görülmemiştir. Kur'an'da, Allah'ın yarattığı yer olarak dağlar ve dini yönden önemli olarak Sina dağı, Cûdi dağı, Zeytin (dağı veya yeri) geçmektedir. İslâm geleneğinde Peygamber Muhammed'in ilk vahyi aldığı Hira dağı ve cahiliye döneminde de bir ziyaret yeri olan Arafat Dağı önemlidir. Kur'an'da dağ, Cebel ve Tur kelimesiyle geçmektedir. Umumiyetle dağdan bahsedilirken Cebel kullanılmaktadır. Kur'an'da dağlara özel, kutsal bir mevki verilmemektedir. Yalnız vahiy alınmış olan, Sina dağı ve Hira dağı, vahiy dolayısıyle bir değer kazanmakta mübarek bir yer haline gelmektedir. Bütün dağlar Tanrı'nın bir yaratığından ibaret olup kıyâmet günü kum yığını. haline gelecektir." [75], S. 16.

[74] Kur'an-ı Kerîm'de dağların erişilmez olduğu (Nisa, IV, 154), bulutlar gibi hareket ettiği (Neml, XXVII, 88), Allah'a boyun eğdikleri (Hacc, XXII, 18), gölgeler ve barınaklar oluşturduğu (Nahl, XVI, 81), Tanrı'nın onları dümdüz kuru toprak, toz duman haline getireceği, pamuk gibi atacağı, atılmış renkli yüne benzeteceği, yeryüzünün direkleri olduğu anlatılarak önemleri belirtilir. Bkz: Kur'an-ı Kerîm, Mearic

3.1.2 Anadolu'da Dağ Kültünün Yansımaları: Zirvedeki Evliyalar, Kahraman Atalar

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başlamasıyla birlikte, Anadolu'ya da taşınan dağ kültü, başta İslam olmak üzere söz konusu coğrafyada varlık gösteren diğer pek çok farklı kültür grubunun etkisi altında kalmış; bu etkileşim sonucunda yeni formlar altında gündelik yaşama yerleşen eski inanç sistemine ait öğeler, Osmanlı coğrafyasındaki dağ algısının oluşumunda etkili olmuştur. Fransız Türkolog Jean-Paul Roux *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* [60] isimli kitabında, Türklerin Osmanlı coğrafyasındaki toprağa yaklaşımlarının, egemenlik ve otorite anlayışlarının şekillenmesinde Orta Asya'dan getirdikleri kültürel değerlerin önemli rol oynadığını söyler ve bu bağlamda Anadolu'nun vatan haline getirilmesinde dağların önemine dikkat çeker [60]. Osmanlının kuruluş aşamasında özellikle Orta Asya'daki dağ adları Anadolu'daki yükseltilere de taşınmış ve buralarda birer kült oluşturulmuştur. Örneğin, Anadolu'daki yer adlarını yapı, anlam ve köken bakımından belirlemek üzere, Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme* isimli eserinde geçen yer adlarına odaklanan bir tez çalışmasında, Anadolu'daki yer adlarının köken bakımından çoğunlukla Türkçe olduğu ve dağ kelimesinin en sık kullanılan kelimeler arasında yer aldığı tespit edilmiştir [77].

Dağlar, üzerinde yaşanılan toprağın mülkiyeti bağlamında mekânla sahiplik ve aidiyet ilişkisi kurulmasında Anadolu'da da işlevsel bir rol edinir ve dağ kültü, bir dizi sembol, ritüel ve ritüellerin söylemlerinden oluşan bir bütün olarak Anadolu'da tekrar hayata geçirilir [63]. Bu durum, her ne kadar yavaş yavaş yok olmaya başlayan bir tür arkaik inanç sistemine ait bir unsur olsa da kültün Anadolu'da psikolojik, sosyal ve ekonomik işlevlerinin sürdüğünü gösterir. Dağ kültü bağlamında ortaya çıkan değişim ve dönüşümün toplumsal olarak hangi ihtiyaca karşılık geldiğini sorgulamak ve "Çeşitli doğal varlıklar içinde rezerve edilen inancın işlevi nedir?" sorusunu Anadolu bağlamında sormak anlamlı görünür. Anadolu'da Türkmenlerin mekânı dönüştürme ve içselleştirme faaliyetlerine örnek olarak verilebilecek pek çok yükselti bulunur. Buradan hareketle bu bölümde söz konusu dağ inancının Anadolu coğrafyasındaki yansımaları

(LXX), 9; Kehf (XVIII), 47; Tâ-Ha (XX), 105-107; Vakıa (LVI), 4-7; Muzzemmil (LXXII), 14; Mürselât (LXXVII), 10; Nebe' (LXXVIII), 20; Karia (CI), 5; Casiye (LXXXIX), 18-19. Aktaran: [76], S. 3.

ve ifade bulduğu formların neler olduğu, Osmanlı toplumsallığında belirleyici olan "merkez ve taşra" kavramları dikkate alınarak kısaca tartışılacaktır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Türk inanış sisteminde dağlara yüklenen anlamlar ile dağlar etrafında oluşturulan mitler ve ritüeller göçlerle birlikte Anadolu'ya da taşınır ve bunun sonucunda Anadolu'daki bazı yükseltiler de dağ kültüne konu olur. Orta Asya'dakine benzer biçimde ancak İslâmi bir görünüm altında mübarek mekânlar olarak telakki edilen yüksek coğrafi mekânlara, özellikle Bektaşi ve Alevi zümreler tarafından büyük bir önem atfedilmeye başlaması dikkat çekicidir [63], [71]. Bir dizi sembol, ritüel ve ritüellerin söylemlerinden oluşan bir bütün olarak dağ kültünün Anadolu'da yerleşmesinde ve sürdürülmesinde, Ön Asya'nın kırsal kültüründen gelen Türkmenlerin etkili olduğu söylenebilir[75]. Dağ kültü, şehirlerde yerleşik hayat sürdüren ve dolayısıyla İslamiyet'in kitabi kültürüne açık Türk zümreleri üzerinde etkili olmaktan çok, İslâm kültür merkezlerinden uzakta konumlanan konar-göçer muhitlerinde gelişmiş ve eski Türk kültürünün İslamiyet'le uzlaştırıldığı, konar-göçerlere has bir İslam anlayışı içinde, diğer bir ifade ile İslamın "heteredoks"[76] olarak tanımlanan inanç kültürlerinde ifadesini bulmuştur [63]. Bu noktanın altını çizmek önemlidir, çünkü Osmanlı coğrafyasında, Türklerin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapı farklılıklarından kaynaklı farklı İslâmi yorumlara değinmeden, dağ kültünden söz etmek mümkün değildir.

Külte konu olan dağlara kişi adı verilmesi ve animist bir anlayışla kişileştirilerek kutsallaştırılması Anadolu'daki dağlarda da görülür. Anadolu'da pek çok yükseltiye bir evliya mezarı konarak bu mekânlar kişileştirilir ve yoğun bir ziyaretin nesnesi haline gelen bu mekânların; kurban kesilen, dua edilen, kutsalla irtibata geçilen doğal tapınaklar halini aldığı görülür. A. Yaşar Ocak'a göre, bu yükseltiler sembolik mekânlardır [63] ve bu pratikler eski Türk inançlarında yer alan "ata ruhunun dağa gitmesi, dağı mekân tutması" geleneğinin bir devamı niteliğindedir [78]. Dolayısıyla,

[75] "Anadolu heterodoksisi" tarihiyle ilgili bkz: [63].

[76] "Ortodoksi ve Heteredoksi" terimleri burada herhangi bir değer yargısı bağlamında değil, sadece sayısal olarak ağırlıklı olan ve olmayan Müslüman grupları ayırt etmek amacıyla kullanılmıştır.

eski Türk kültüründe dağ ve tepelerde mevcut olduğuna inanılan üstün güç veya ruhların, Anadolu coğrafyasında evliya şeklinde şahıslandırılması söz konusu olur [63]. Daha sonra söz konusu yükseltilerin tepesine mezar yapılmak suretiyle ata ruhuna ait mekânın, yani tapınmak, kurban sunmak ve dilek dilemek için ihtiyaç duyulan kutsal yerin belli olması sağlanmıştır. Çoğunlukla dede, baba, veli[77] gibi patrimonyal isimlerle anılan bu dağlar, aynı zamanda dağın zirvesinde yattığına inanılan kutsal şahsiyetin ruhunu da temsil eder. HalBaba Dağı[78], Dumlu Baba Dağı, Hasan Baba Dağı, Ak Baba Dağı, Çoban Dede Dağı, Parmaksız Sarı Baba Dağı gibi Anadolu'da evliyaların adlarını taşıyan pek çok yüce dağ vardır ve bu dağların tepelerinde istisnasız, ismini taşıdıkları ulu zâta ait olduğu tasavvur edilen bir mezar bulunur [63].

Evliyaların dağla ilişkilendirilmesi, dahası bulundukları yerlerin ve özellikle de bu dağların sahipleri olarak görülmesi geleneksel Türk dinindeki atalar kültü ile yer-su inançlarını çağrıştırır [63], [79]. Hastaları iyileştiren; kurban örneğinde olduğu gibi bir çeşit tapınmayı, tazim ve saygıyı talep eden; saygısızlığı hoş görmeyip cezalandıran; çevresindeki köyü ve köylüyü koruyup kollayan ve kendi yattıkları yerleri sahiplenen bu evliyalara atfedilen özellikler, onların, canlı veya ölümsüz, insanüstü bir varlık olarak tasavvur edildiğine işaret eder [63], [78].

Dağlık bir bölge olan Anadolu'da, kutsal dağlara ve evliyalarına ilişkin benzer temalar etrafında kurulmuş pek çok anlatı tedavüle sokulur [63]. Anadolu'da dolaşımda olan evliya hikayelerinde istisnasız, somut ve insan formundaki bir kişiliğin, soyut bir tanrısal forma dönüşmesi söz konusudur. Dağın zirvesinde mezarı bulunan bu karizmatik şahsiyet, başlangıçta günlük yaşantıda yer alan sıradan ama erdemli bir insan iken, günlük yaşantıdaki insan formundan, önce dağlara sığınan ve sonra kaybolarak "sır" olmak gibi insanüstü bir özellik yüklenen bir kişilik haline gelir, bunun devamında zamanla kutsal bir ata olarak daha da soyut bir forma bürünür ve koruyuculuk özelliği

[77] "Veli", kelime anlamı itibariyle "dost, ahbap, arkadaş, yardımcı, komşu" vs. gibi anlamlara gelir. Evliya ise veli kelimesinin çoğuludur. Ancak evliya halk arasında tekil manada kullanılır. [370], S.1.

[78] Halbaba Dağı'nı dağ kültü bağlamında inceleyen bir çalışma için bkz: [66].

ortaya çıkar. Gizil kuvvet sahibi ve ölümsüz hale gelir. Doğal olarak bu şahsiyetlerin ölümlerine dair hiçbir kanıt yoktur[79].

Eski Türk dinindeki atalar kültünün "evliya kültü" olarak devam ettirilmesine işaret eden bu durum, yeni bir din ve coğrafyanın etkisiyle sosyo-kültürel yapıda oluşan bir dönüşümü imler. Dinler tarihi içinde önemli bir yeri olan M. Eliade (2005) göre bu durum, kutsalın semadan aşağılara inerek çoğalmasıyla ilgilidir. Gök Tanrı'nın *deus otiosus* durumunu alması ile atalara tapınmanın yaygınlaştığını belirten Eliade'ya [80][80] göre, kutsalın, mütemadiyen somuta doğru bir inişi söz söz konusu olur. Diğer bir ifade ile, Gök Tanrı'nın Türk kültürel değerler sistemi içindeki kutsal merkezi konumunu başka kutsal formlara bırakmasıyla, göksel varlıkların aşkınlıktan ve pasiflikten, daha dinamik, daha aktif ve daha ulaşılabilir formlara doğru hareket etmesi söz konusudur. Buradan hareketle Anadolu kültür coğrafyasında ortaya çıkan evliyaları, kutsalın yerel ve ulaşılabilir tezahürleri olarak ifade etmek mümkündür [78].

Çalışmalarında kahramanlık kavramıyla ilişkilendirdiği atalar kültünü "Kahraman Atalar Kültü" olarak Türk toplumlarında kültürel hafızanın derinlerine inen bir kök metafor/arketip olarak ifade eden İlahiyatçı Ali Selçuk [79] son derece dirençli olan bu kök metaforun toplumsal yaşama yeni bir inanç olarak katılan İslam dininin sosyal yapıda gerçekleştirdiği dönüşümlerden bile etkilenmediğini ve geleneksel Türk dindarlığında merkezi bir öneme sahip olan ziyaret ritüeli aracılığı ile devam ettirildiğini [78] ileri sürer. Toplumsal yapıda önemsenen nitelikler ve sosyal statüler içerirken olağanüstülüklerle de donatılmış bu kült figürlerle iletişime geçmek için, Orta Asya'da olduğu gibi dağların zirvelerine gidilir. Bu doğrultuda, atalar kültünü işaret edecek biçimde güçlenerek toplumsal yaşamda yerini alan ziyaret fenomeni, başta dağ kültü olmak üzere bir dizi kültü bünyesinde barındıran bir ritüel olarak belirir. Diğer bir ifade ile ve M. Eliade'ya [80] referansla, Gök Tanrı kültünün kaybıyla oluşan boşluk, atalar

[79] Bu durum en iyi ifadesini Anadolu menâkıbnamelerinde ve vilâyetnamelerinde bulur. Bkz: [63]. Aynı zamanda benzer noktaya dikkat çeken Ali Selçuk'un [78], [79] çalışmalarına da bakılabilir.

[80] [80], S. 71. Aktaran: [78], S.146.

kültünü işaret edecek biçimde yeniden inşa edilerek toplumsal yaşamda yerini alan ziyaret fenomeni ile telafi edilmiştir [78].

Ziyaret fenomeni, atalar kültünü Anadolu'daki kültürel değerler sistemine dağ kültünün sağladığı sembolik anlamlar ağı ile güçlendirerek sunar. Dolayısıyla dağların zirvesine çıkıp çeşitli ritüelleri yerine getirmek tamamen dinsel amaçlı bir pratiktir. Kutsal atalarla iletişime geçmek için dağlara gidilir. Atalar ile dağlara yapılan ziyaretler aracılığı ile iletişim kurulur. Yani bu ilişkide, rekreasyon, spor ya da bilimsel araştırma gibi modern bir amaç yer almaz. Bu bağlamda dağ fiziksel bir gerçeklikten ziyade kutsalın tezahürü söz konusu olan bir nesnedir [63]. M. Eliade'nin [81][81] ifadesiyle, dağlar maddi yapısından ziyade ifade ettiği güçten veya aşkın bir hakikati taşımasından dolayı kutsaldır.

Özetlemek gerekirse, Anadolu'da yılın önemli bir kısmını yaylada geçiren yarı göçebe Türkmenlerin yüksek coğrafi mekânlarla kurduğu ilişki biçimi, ziyaret fenomeniyle deneyimledikleri dağlar, bu deneyim sırasında adak, dua aracılığıyla geliştirdikleri ritüeller "yeni bir dağ semiyotiğinin" nasıl geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Orta Asya kültürünün bir mirası olarak dağ kültünün jeneolojisi farklılaşarak neredeyse günümüze kadar ulaşmış ve farklı formlarlar altında yaşamaya devam etmiştir [63].

3.1.3 Merkez ve Taşra Edebiyatında Dağ Kültünün Yansımaları

İslam öncesi Türk toplumlarının kültürel, sosyal ve siyasal yaşam biçiminde etkili olan dağlar, doğal olarak bu coğrafyalarda üretilen efsane, destan, halk hikayesi, masal, türkü, mani, atasözü, deyim, bilmece ve şiir gibi halk edebiyatı olarak nitelen sözel ürünlere de yansımış ve bu sözel üretimlerde temel bir motif olarak yer almıştır[82]. Bu noktadan hareketle edebi ürünlerin dağ algısının gözlemlenebileceği önemli bir mecra olarak öne çıktığı söylenebilir. Orta Asya kültür coğrafyasında üretilen sözel ürünler,

---

[81] [81], S. 268-269. Aktaran: [79], S. 70.

[82] Türk halk edebiyatı ürünlerinde dağların insan gibi konuşan, duyan, üzülen, sevinen ve aşık olan canlı varlıklar gibi algınması dikkat çeker. Dağlara ata, baba gibi isimler verilerek dağların kişileştirildiği örnekler çok fazladır. Örneğin, Oğuzlar, dağlarla konuşurlar, dağlara dua ve beddua ederler, dağların yaşlanıp yıkılmasından korkarlar, dağlardan esenlik dileyip geçit vermesini isterler. Bkz: [69], S.441.

dağ kültünün taşınmasına benzer yollardan ilerleyerek Osmanlı kültür dünyasına da sızmış ve İslam kültürü içinde gelişen yeni formlar altında ifade edilmiştir. Dağ kavramının yer alışı bağlamında Anadolu ve Orta Asya kökenli halk edebiyatı ürünlerinde pek çok benzerlik bulunmaktadır. Bu bağlamda, dağın edebi ürünlerde yer alışı ve ifade edilişi, Osmanlı dünyasında dağların algılanma biçimlerinin gözlenebileceği bir mecra olarak ele alınacak ve bu alt bölümde, edebiyat üzerinden Osmanlıda ortaya çıkan dağ algısı tartışmaya açılacaktır. Bu şekilde amaçlanan, Osmanlı dünyasındaki dağ algısının kendine özgü biçimlerinin ortaya konulmasıdır.

Premodern dünyanın görme biçimi ve gerçeklik bilgisi ile ait olduğu kültürel coğrafyanın geleneği arasında doğrudan bir ilişki bulunur. Edebi üretimler de aynı ilişkisellik içinde gerçekleştirilir [82]. Dolayısıyla edebi üretimlerde yer alan nesneler geleneksel dünyanın kozmogonik dünya tasarımı içinde simgesel anlamlara sahiptir. Bu veriyi dikkate alarak, Osmanlı coğrafyasında üretilen halk edebiyatı ürünlerinde en çok kullanılan kavramlardan birinin dağ olduğu söylenebilir[83]. Anadolu halk edebiyatı ürünlerinde dağa özel anlamlar yüklenmesi, dağ simgesinin önemli bir metafor oluşturması dikkat çeker[84]. Bu bağlamda konuyu tartışmaya geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki, süreç içinde anlam kaymaları yaşasa da Türk kültür tarihinde varlığını hemen her zaman duyuran dağ olgusu, Türkiye edebiyat tarihinin kabaca üç ana mecrasını oluşturan divan, halk ve tanzimat sonrası edebiyatları alanının hiç birisinde bütüncül ve kapsamlı bir araştırmanın konusu olmamıştır. Aynı durum tabiat kavramı için de geçerlidir. Ömer Faruk Akün'ün 1954 tarihli doktora çalışması olan "Anadolu Halk Şiirinde Tabiat Motifleri" [83] konuyla ilgili yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Oldukça detaylı ve örnekler üzerinden ilerleyen bu çalışmada Akün, Anadolu halk şiirinde en çok tekerrür eden tabiat unsurunun kozmik alemden dağ olduğu tesbitini yapar ve halk şiirinde güçlü bir dağ motifi olduğunu, hatta dağ motifinin halk şiirinin esasını oluşturduğunu söyler [84]. Benzer şekilde, mekân ile müzik arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak üzere, TRT repertuarında yer alan 4440 adet

[83] Bkz: [83].

[84] Bkz: [88], [89], [91].

sözlü Türk halk müziği eserinin taranmasına dayanan bir çalışmada, bu eserlerde en çok geçen coğrafi terimin dağ olduğu belirtilir [85].

Halk edebiyatında temel bir motif olmasına karşılık dağ kavramı, divan şiirinde bu türden merkezi bir konuma sahip değildir. Bunun yanısıra, dağ motifinin işlenişi bağlamında divan edebiyatı ile "halk edebiyatı" olarak tabir edilen sözel ürünler arasında varolan farklı tutumlar da göz ardı edilemez boyuttadır. Dağ motifi, halk edebiyatında hem nicelik olarak çok fazla yer alır hem de nitelik olarak çok farklı temalar etrafında konumlandırılır. Konuya bu açıdan devam etmek Osmanlı toplumsallaşmasının niteliğini anlamak açısından oldukça önemlidir. Mehmet Narlı (2007), "Divan şairi, şehrin şairidir. Bütün kültürel birikimi, sosyal davranışı şehrin içinde biçimlenir." [86][85] yorumunda bulunur. Buradan hareketle halk şairlerinin sosyolojik ve coğrafi kökenlerine bakıldığında Orta Asya kökenli göçebe oldukları ve Anadolu'da bu yaşam biçimini sürdürdükleri görülür.

Bu noktada bir parantez açarak, dağ kültü gibi, Osmanlıda halk edebiyatı olarak ifade edilen sözel üretimlerin ortaya çıkışının da büyük ölçüde Orta Asya'dan gelen Türk topluluklarının sosyo-psişik konumu ve kültürel kodlarıyla yakından ilişkili olduğunu belirtmek gerekir. Türklerin İslamiyeti kabulü sonrasında şehir ve kırsala ilişkin iki farklı İslami yorumun ortaya çıkması gibi edebiyat alanında da halk edebiyatı ve divan edebiyatı olmak üzere iki ayrı edebi kategori ortaya çıkar. Merkezde, Arap ve Fars kültürünün etkisi altında gelişen, aruz vezninde ve Farsça olarak kaleme geçirilen divan edebiyatına karşın, Ön Asya kırsalından Anadolu'ya gelen Türkmenler hece ölçüsüyle ve Türkçe sözel ürünler verirler[86]. Dolayısıyla, Türklerin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapı farklılıklarından kaynaklanan halk edebiyatının kırsala ya da taşraya ilişkin bir kültürel üretim olduğu söylenebilir.

Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı* [87] adlı kitabında Osmanlı kültür dünyasında şiir ile mekân arasındaki ilişkiye dikkat çeker ve divan şiirinde çok

---

[85] [86], S.43. Aktaran, [93], S. 25.

[86] Bkz: [371].

tekrarlanan önemli bir motif olarak "bahçe"yi[87] örnek gösterir. Söz konusu kavramın şiir içinde kazandığı çoğul anlamlara da dikkat çeken Andrew, divan şiirinin önemli bir malzemesi olan bahçenin aynı zamanda Osmanlı hayatının da vazgeçilmez bir parçası olduğunu söyler [87]. Aynı şeyi dağ için söylemek ise mümkün değildir. Oysa halk edebiyatı söz konusu olduğunda bu durum tersi yönde değişir. Dağ, halk şiirinde bahçenin divan şiirinde sahip olduğuna benzeyen bir mevkiye sahiptir. Çünkü, halk şiirinin önemli bir motifi olan dağ, Anadolu hayatının da önemli bir parçasıdır. Buradan hareketle Osmanlıda doğal mekânların simgesel boyutunun, o mekânın sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamdaki önemi oranında derinlik kazandığı ileri sürülebilir.

Örneğin, ne zaman ve nerede doğduğu rivayetten öte geçmese de Anadolulu bir Türkmen olduğu bilinen Karacaoğlan[88], şiirlerinde dağ motifini en çok kullanmış âşıklardan biridir [88]. İlhan Başgöz (1992) Karacoğlan'la ilgili çalışmasında, üzerinde çalıştığı yüzden fazla şiirde en çok dağ (30), yayla (15), pınar (15) gibi tabiata bağlı terimlerin kullanıldığını tespit etmiştir [89][89]. Dağ, Karacaoğlan'ın şiirlerindeki tabiat bütünü içinde oldukça geniş yer tutan bir parçadır. Karacaoğlan şiiri için bu oldukça doğaldır, çünkü Karacaoğlan, göçebe Türkmenler arasında yaşaması ve gezgin olması sebebi ile dağlara yakındır. Yaylak ve kışlak hayatı Anadolu'daki konar-göçer hayat tarzının en belirgin özelliğidir. Baharın gelmesiyle hayvanlarını otlaklara çıkaran göçebeler kış mevsimini iklim bakımından ılık ve korunaklı yerlerde geçirirler. Konar-göçer cemaatlerin temel iktisadi faaliyetlerinin başında koyun besiciliği geldiği için dağlar ekonomik hayatın kaynağı olarak da önemlidir [88]. Dağlarla aynı zamanda faydacıl bir ilişki kurma biçimi vardır.

Osmanlı toplumunda "merkez"den uzakta ve "taşra"da yaşayan âşıkların şiirlerinde dağ motifinin öne çıkması, tıpkı dağ kültü gibi, İslam öncesi geleneklerden devralınmış bir durumdur [62]. Hatta dağ kültünün kendisi de merkez ve taşra kültürlerinde yer alış

---

[87] Bir mekân olarak bahçe, başta şehrengizler olmak üzere, Osmanlı şiir geleneğinde yer alan gazel, kaside ve aşk mesnevilerinde önemli bir yer tutar. [87].

[88] Karacaoğlan'ın poetikasıyla ilgili deskriptif bir değerlendirme için bkz: [88].

[89] Aktaran: [88], S.70

biçiminin niteliği ve niceliği bağlamında coğrafi ve kültürel bir determinasyona tabi tutulabilir ve Osmanlı coğrafyasında dağların sakral anlamını koruduğu akılda tutularak, iki kültür grubu arasında dağların algılanışı bağlamında bir fark olduğu da öne sürülebilir. Türk sözel edebiyatının temsilcilerini birer anonim kişilik olarak görme eğilimde olan edebiyat araştırmacıları, farklı ekolleri temsil eden önemli âşıkların şiirlerinde, dağın Orta Asya'dan devranılan simgesel özelliklerinin korunduğunu söyler ve dağ motifinin mitolojik anlayışlara ve tabiat kültlerine bağlılığına dikkat çeker[90]. Konuyu bu bağlamda açabilmek için halk edebiyatının önemli temsilcilerinin şiirlerinden yararlanılabilir:

Yörü bire Bolkar Dağı
Hemen dağlar sende m'olur
Yaylalı sümbüllü yurtlar
Büyük evler sende m'olur

Eteğinde kervan işler
Yükseğinde döner kuşlar
Kürk geydirir at bağışlar
Hemen beğler sende m'olur

Yaylası ufak tepeler
Yağar yağmur kar sepeler
Kulakta altun küpeler
Hemen güzel sende m'olur [88]

[88]'de belirtildiği gibi, şiirlerinde dağ-yiğit ve dağ-sevgili bağdaştırmasını çok işleyen, aşk ekolünün en önemli temsilcisi olarak nitelenen Karacaoğlan, yukarıdaki dizelerde Bolkar Dağı'na "yörü bire", "yörü behey" diyerek yiğitçe bir seslenişte bulunurken, dağın simgeselliğinin içinden bir değerlendirmede bulunur. Torosların diğer adı ile Boğa Dağı'nın üç bölümünden biri olan Bolkar (Bulgar) Dağı, Karacaoğlan'nın şiirlerinde adı en fazla geçen dağdır. Koç yiğit Türkmen erlerine at bağışlayan Bolkar Dağı, aynı zamanda kürk giydiren Beyler'in durağı ve güzel Türkmen kızlarının diyarıdır. Karacaoğlan'ın şiirlerinde dağlar hep yiğitlerle birlikte anılır. Dağ ile yiğit arasında kurulan analojiye göre yiğit de dağ gibi dimdik ayaktadır, güçlüdür, koruyucu ve

[90] Örneğin, [62]; [69].

kollayıcıdır. Aynı zamanda dağ Karacoğlan için iyileştirici, koruyucu, kirden pastan yuyup arıtıcı, sıkıntıdan kurtarıcıdır [88]. En umutsuz zamanlarında dağlara sığınıp, teselliyi onda bulan Karacaoğlan için dağ, pek çok Orta Asya halk hikayesinde[91] olduğu gibi çare üreten manevi bir merkez konumundadır.

Ayhan Bıçak, Osmanlı devlet geleneğinin dayandığı kozmogonik evren anlayışını irdelediği "Osmanlı Devleti'nin Kozmogonik Temelleri" [58] isimli metinde, Osmanlı kozmogonisinin büyük ölçüde İslam öncesi devlet anlayışından etkilenerek oluşturulduğunu söyler ve Osmanlı devlet anlayışına ve kuruluşuna ilişkin üretilmiş metinleri ve menkıbeleri ayrıntılı olarak inceler. Bu metinlerde, Osmanlıda iktidar, otorite, meşruiyet gibi kavramların oluşmasında dağ kültünün izlerini görmek mümkündür. Örneğin, ünlü 15. yüzyıl tarihçisi Tursun Bey, Osmanlının devlet düşüncesini anlattığı çalışmasında yöneticide "hikmet, yiğitlik, saflık ve adalet" olmak üzere dört tür erdemin olması gerektiğini ileri sürer [90][92]. Temel bir otorite figürü olarak evde babanın, devlet katında ise padişahın bu özelliklere sahip olması beklenmektedir. Buradan hareketle, halk şiirinde çok yaygın olarak yapılan dağ-yiğit, dağ-adalet, dağ-hikmet gibi bağdaştırmaların alt metninde Osmanlı siyaset geleneğinde ve toplumsal yaşamında etkili olan kavramların neler olduğuna ilişkin göndermelerin de bulunduğu ve halk şiirinde dağlara atfedilen hikmet, yiğitlik, saflık ve adalet gibi özelliklerin, Osmanlıdaki iktidar erkinin sahip olması gereken nitelikleri de simgelediği söylenebilir.

Karacaoğlan'ın yukarıdaki dizelerinden izlenebildiği gibi halk şiirinde öne çıkan ve onun özgün yapısını oluşturan en önemli yaklaşım, doğanın kişileştirme aracılığı ile kavranmasıdır. Doğanın kişileştirilmesi, diğer bir ifade ile tabiat unsurlarına insani özellikler yüklenmesi doğanın mitolojik olarak kavrandığına işaret eder. Kuşkusuz bu yorum halk edebiyatı ürünlerinin bir mitoloji örneği olduğu anlamına gelmez. Ancak doğanın şahıslandırılarak kavranması, zihniyetin kavramlarla değil, somut olgularla işlediğine ve doğanın simgesel olarak kavrandığına işaret eder.

---

[91] Örneğin, Oğuz Kağan Destanı. Bkz: [69].

[92] Aktaran: [58], S.197.

Karacaoğlan'ın şiirlerinde; Eğri Dağı, Laleli Dağ, Hasan Dağı, Bolkar (Bulgar) Dağı, Gavur Dağı, Binboğa, Karadağ, Koç Dağı, Kırklar Dağı, Keşiş Dağı, Konur Dağı, Ahır Dağı, Erciyes Dağı, Ali Dağ (Erciyes'in eteği), Arap Dağı, Ak Dağ gibi gerçek coğrafi mekânlar bilinen adları ile yer alırlar [88]. Her ne kadar Karacaoğlan'ın söz ettiği dağlar, Türkmen coğrafyasında adı ve sanı ile belli olsalar da, yakın bir okuma yapıldığında, aynı adı taşımak dışında gerçekliğe ilişkin hiçbir benzerlik taşımadıkları, kurgusal mekânlar olduğu ortaya çıkar. Bu durum şiirin öngördüğü gerçeklik bilgisi ile gerçeklik arasında doğrusal bir ilişki olmadığına işaret eder. Dağlar, kendileri olarak değil, bir düşüncenin vesilesi olarak poetik evrene alınırlar. Yani dağlar, nesnel gerçekliklerinden sıyrılarak Karacaoğlanın poetikasına dahil olurlar. Bu da fiziksel çevrenin kavranışı bağlamında oldukça anlamlıdır.

Kahramanlık ekolünün temsilcileri arasında yer alan Köroğlu[93] da şiirlerinde dağ motifini en çok kullanan âşıklardan biridir [91]. Köroğlu'nun şiirlerinde merkeze muhalefet edenlerin sığınağı olarak ifade bulan dağlar, kahramanlık olgusunun cereyan ettiği mekânlardır. Ancak dağlara çıkmak, korkmak ya da kaçmak anlamlarına gelmez; dönüp "zalimden" öç alabilmek için dağın sınırsız gücünden, yüceliğinden ve adaletinden yararlanmak, bir anlamda manevi güç toplamak için dağlara çıkılır [91]:

> Benden selam olsun Bolu Beyi'ne
> Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
> Ok gıcırtısından kalkan sesinden
> Dağlar seda verip seslenmelidir [91]

Haksızlıklar karşısında direnen; devlet zulmüne ve sosyal baskıya boyun eğmeyen Dadaloğlu için de dağlar güvenli bir sığınak ve meskendir:

> Kalktı göç eyledi Avşar elleri,
> Ağır ağır giden eller bizimdir,
> Arap atlar yakın eder ırağı,
> Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

[93] Köroğlu'nun poetikasına ilişkin deskriptif bir inceleme için bkz: [91].

Belimizde kılıcımız kirmanî,
Taşı deler mızrağımız temreni
Hakkımızda devlet vermiş fermanı,
Ferman padişahın dağlar bizimdir [70]

S. Köse'nin [70]'de belirttiği gibi, yukarıdaki dizeler, Osmanlı Devleti'nin Türkmenleri yerleşik hayata geçirmek için yürürlüğe koyduğu kanuna bir tepki niteliğindedir. Osmanlının kuruluş yıllarında siyasal ve sosyal birliğin sağlanması için önemli bir unsur olarak kullanılan Türkmenler ve Türkmen kültürü, devletin kuruluşundan sonra bir sorun olarak algılanmış ve bu grupların kültürel tarzları ezilmeye başlanmıştır. Bilindiği gibi konar-göçer ya da göçerevli bir hayat tarzını benimseyen Türkmenlerin[94] önemli bir kısmı yerleşik yaşamı kabul etmemişlerdir [70]. Nitekim, çeşitli iskan politikalarıyla hayat tarzlarından koparılma sürecinde dağlar sığınma mekânı olarak simgesel bir önem kazanmıştır.

Halk şiirleri ve Osmanlı kuruluş menkıbelerinin yanısıra dağın, Anadolu'da dolaşımda olan efsanelere ve destanlara da çok sık konu olduğu görülür. Örneğin, "Kanlı Mağara" isimli bir Anadolu efsanesinde Aksultan adlı bir gelinin bir geyiğin üzerine binerek bir dağın uzerindeki mağaraya girip kaybolması ve dağa Akdağ denmesi; "Hamza Baba" isimli efsanede Hamza Baba'nın dağların, taşların şahitliğini istemesi üzerine dağın taşın ayaklanıp yuvarlanışı, "dur" deyince duruşu dağ kültündeki sürekliliğin örneklerindendir [91].

Halk edebiyatında dağ kavramının yer alışına ilişkin örnekleri daha da çoğaltmak mümkün. Ancak, hem konumuzun sınırlarını aştığı için hem de benzer sembolik anlamlarla benzer temalar etrafında şekillendiği için örnekleri daha fazla çoğaltmadan özet olarak Anadolu halk edebiyatında dağların, gerektiğinde ceza kesip azap verse de; yurt, ata, baba, otorite, büyüklük, yücelik, azamet, güzellik, bereket, güvenilirlik, aşk, sevgi, sabır, cesaret, adalet, saflık, hikmet, yiğitlik, kahramanlık, sığınak gibi Orta Asya coğrafyasında sahip olduğu manevi özellikleri üzerinde taşıdığı söylenebilir. Bu simgesel anlam zenginliği ile birlikte dağlar halk şiirinde yer almasına rağmen yukarıda belirtildiği

[94] Çünkü, konar-göçer toplumlar için hâlâ açık geniş mekânlar evren tasarımına bağlı olarak algılanmakta ve dağlar, yaylalar, ovalar ile sembolize edilmektedir. [70].

gibi halk şiiri, içinde bulunduğu muhiti aksettiren bir şiir değildir. Ö. F. Akün'ün [83]'de belirttiği gibi, halk şairleri tabiata realist bir bakışla bakmaz, tabiatı bir vesile ve duygulara çerçeve olarak kullanır. Bu genel olarak Türk folklorik şiirinde görülen bir durumdur. Doğa, teferruatı, pitoreski olmıyan, sadece isimden ibaret bir unsur, dağlar ise bir teşbih konusudur. Ö. F. Akün'ün (2006) aşağıdaki görüşleri konuyu görünür kılması açısından ilgi çekicidir:

> "Profan mahiyetteki metinlere sahip olabildiğimiz XVI. asırdan asrımıza kadar tabiat, bütün halk şairlerinde müşterek görüş, duygu ve müşterek tasvir ve kompozisyon tarzı ile ifade olunmuştur. **Halk şairlerinde tabiatın ifadesi müşterek bir an'aneye dayanmaktadır.** Bu an'ane, asırlara ve coğrafya şartlarına hakim olmuştur. Bundan dolayı, tabiat konusu halk şiirinde, zamana ve coğrafî bölgelere göre tehalüf göstermemektedir. Ms l. Anadolu'nun deniz bölgeleri halk şiirinde deniz, duygu ve tasvir bakımından hakim bir unsur teşkil edeceği yerde, an'anede olmadığı, evvel gelen halk şairleri onu ele almadığı için şiirde bir tem halini alamamıştır. Halk şairleri tabiatı, herhangi bir anında veya köşesinde müşahede ettikleri gibi değil, an'anenin verdiği örneklere göre ifade etmişlerdir." [84]

Benzer biçimde, divan şiirinin de tekrar eden benzetmelerden oluştuğu, gerçek doğayı ve gündelik gerçekliği yansıtmadığı düşüncesi, pek çok araştırmacının ortak görüşüdür. Örneğin, Agâh Sırrı Levend divan şairlerinin, doğayı, geleneğe bağlı olarak tekrar eden benzetme kalıplarıyla kavradıkları için gerçek yönüyle tasvir edemediklerini söyler [92][95]. Divan şiirinde gündelik gerçekliğin ve gerçek doğanın temsil edilmediğini ve aynı benzetmelerin sürekli tekrar edildiğini ileri süren bu görüşler bir anlamda bu şiirin "durağan" bir yapısı olduğunu vurgulamışlardır. Burada amacımız divan şiirini tartışmak değil. Ancak şiirin durağan yapısı, dönemin psiko-fiziksel zihinselliğiyle ilgili bir durumdur. Osmanlıda fiziksel dünya gerçeklik üzerinden değil yerleşik söylemler üzerinden algılanır. Fiziksel çevre kavranışına ilişkin epey anlamlı olan bu ifadeye göre, divan şairleri doğayı tümel bir varlık bir esin kaynağı olarak göremez, hatta belli kalıpların dışında ona duygusal ve düşünsel bir görüşle bile yaklaşamaz. Tıpkı halk edebiyatında olduğu gibi divan şiirinde doğanın bütünü değil, ancak belli öğeleri bulunur, bu öğeler de edebi sanatlar için bir araç olarak kullanılır. Bununla birlikte

[95] Aktaran: [99], S. 3.

divan şairinin poetikasında bir coğrafi öğe olarak dağlara yer yoktur. Çünkü divan şiirinin doğası düzenlenmiş bir doğadır [93]. Divan şiirinin poetik evreninde dağın sadece kozmolojik olarak simgesel bir anlamı bulunur[96]. Bu noktadan hareketle "Kâfdağı"nın divan şiirinde en çok kullanılan mitolojik unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi Kâfdağı, eskiden Kuh-i Kâf, olağanüstü özellikleri olduğuna inanılan efsanevi dağın ismidir ve İslam kozmolojisinde dünyanın çevresini bir kuşak gibi sardığı kabul edilmiştir [94].

İslamiyetten sonra Orta Asya, Fars ve Arap kültürlerine ait neredeyse bütün halk edebiyatı ürünleri ve mitolojik hikayeler birbiriyle etkileşime girmiş ve dağın simgesel özellikleri pek çok anlatıda yer bulmuştur. Ancak, divan şiirinde yer verilen mitolojik ve efsanevi şahsiyetlerin ve öğelerin genellikle İran menşeli olması dikkat çeker [95]. Divan edebiyatında dağın simgesel kullanımına verilebilecek en yaygın örnek hikaye, divan şiirinde daha çok *Hüsrev ü Şirin* olarak bilinen, İran edebiyatının mesnevi konuları arasında olan *Ferhad ü Şirin* isimli eserdir. Bilindiği gibi; Ferhad, Şirin ve Hüsrev etrafında dönen hikayede, Şirin'e kavuşma yolunda Bîsütûn denen dağı delen âşıktır Ferhad. Divan şairi Necâtî Bey ise, "Dağlar kadar niyâz u tevakku' yeter bana / Ferhâda Bîsutûn Temennâ kayasıdır" beytinde, Kastamonu şehrindeki kayayı, Divan geleneğindeki Bîsütun dağıyla ilişkilendirir. Yani fiziksel bir gerçekliği, merkezin estetik ideolojisinin form bilgisine çevirir[97].

Hilmi Yavuz "Divan Şiiri Simgeci Bir Şiir mi?" [96][98] başlıklı makalesinde divan şiirinde mazmunlar sisteminin benzeşim bağlantısına dayalı terim çiftlerinden oluştuğunu belirtir. Bu, bir ifadenin benzeşim yoluyla ötekinin yerini tuttuğu anlamına gelir. Buradan hareketle, divan şiirinde dağ kavramının, benzetme için çok sık baş vurulan kavramlardan biri olmadığı söylenebilir. Örneğin, 16. yüzyıl Osmanlı şiirinin önde gelen temsilcilerininden Taşlıcalı Yahya Bey'in divanında yer alan soyut kavramların ayrıntılı

---

[96] Divanlarda adı geçen dağlar; Ağır (Ağrı), Arafât, Bî-sütûn, Cebel-i Nûr, Cebel-i Rahme, Cudî, Elbürz, Hira, Kâf, Karacadağ, Kazdağı, Merve, Necd, Safâ ve Tûr /Tûr-ı Sînâ'dır. [94], S. 302.

[97] Aktaran, [93], S. 39.

[98] Aktaran: [99], S. 106.

olarak incelendiği bir tez çalışmasında [97], dağın çok sık kullanılan bir kavram olmadığı görülmektedir. Şairin divanında dağın bir coğrafi mekân olarak hiç yer al(a)madığı, dağ kavramının sadece benzetilen bir öğe olarak kullanıldığı ve halk şiirindeki abartılı simgeselliğinin tersine, benzeşim yoluyla dağ kavramının çoğunlukla olumsuz anlamların yerine kullanıldığı dikkat çekicidir[99]. Taşlıcalı Yahya Bey'in divanında çoğunlukla olumsuz çağrışımlarla yer verilen dağ kavramı, büyüklüğü nedeniyle gâm, keder, elem, belâ; aşılmazlığı nedeniyle engel, insan elini değmemişliği ile bakımsızlık, karmaşa ile ilişkilendirilmiştir. Yine, özellikle divan şiirinde çok sık kullanılan "bağ üstü tağ" tamlamasında "tağ" kavramının her zaman "bağ" kavramı karşısında olumsuzluk yüklendiği söylenebilir. Bu düalist tamlamada her zaman bağ, "yapılı, bakımlı, güzel..." gibi olumlu durumlara işaret ederken tağ, "vahşi, bakımsız, güç..." gibi olumsuz durumları temsil eder [98]. 18. yüzyıldan itibaren geleneksel doğa kavrayışının aşınmaya başlaması divan şiirinde de hissedilir. Bu süreçte divan şiirinde doğanın tasvir edilişinde "doğa"dan "mekân"a doğru bir dönüşüm gerçekleşir [99][100], ancak "dağ" bu dönüşümde yer almaz.

Sonuç olarak Osmanlı coğrafyasında taşralı şairlerin dağları kavrayışı ile merkez kökenlilerin kavrayışı arasında büyük farklar olduğu tekrar edilebilir. Ancak, şairlerin taşra ya da merkez kökenli olmaları, doğa anlatımında farklılık yaratan ayırd edici bir özellik değildir. Çünkü kökeni neresi olursa olsun, psiko-fiziksellik bağlamda Osmanlı şairi aynı poetik evren içinde devinir. Diğer bir ifade ile psiko-fiziksellik bağlamında iki grubun zihinsel yapısı arasında bir fark olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla iki grup da fiziksel çevreyi, sosyo-psikolojik olarak kavrayıp yansıtırlar. Umberto Eco, *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik* [82] adlı çalışmasında Ortaçağ kültürünün gerçeklik

---

[99] Örneğin, "Belâ" büyüklüğü ve tehlikeleri ile dağa benzetilmiştir:

Seng-i hârâ ile bir kûh-ı belâ oldum hemân.

Dâglardan şimdi Yahyâ gibi hârâlar geyüp,

(Ben Yahyâ gibi yaralardan oluşan elbiseler giyip adeta menevişli taşlardan meydana gelmiş bir bela dağı oldum.). [97], S. 298.

[100] Divan şiiri üzerinden 18. yüzyılda Osmanlıdaki fiziksel çevre kavranışındaki değişimi tartışan ilgi çekici bir çalışma için bkz: [99].

üzerine bir düşünme olmaktan çok, kültürel geleneğin bir yorumu olduğunu söyler[101] [100]. Bu bağlamda, genel olarak Osmanlı şairlerinin gerçekliği yansıtma biçiminde bir değişiklik olmadığı söylenebilir. Ancak iki kültür grubu arasında dağ kavramının içeriği ve sahip olduğu anlam biçimleri arasındaki farklar oldukça dikkat çekicidir ve üzerinde daha ayrıntılı düşünmeyi gerektirir.

3.1.4 Evliyâ Çelebi'ye Göre Dağların Özellikleri

> **"Evsâf-ı cibâlleri beyân eder**
>
> Evvelâ Hâlık-ı eflâk, Rabbu'l-'ızze yüz kırk sekiz cibâl-i azîm halk edüp rûy-ı zemîne kilid urmuşdur kim vech-i arza zelzele vâkı' oldukda bu dağlar mismâr gibi zemîni zabt eder. Bu kûh-ı azîmlerin hakkında Hallâk-ı âlem Kur'ân-ı Azîm'inde buyurur. Âyet102 buyurmuşlardır. Tefsîr-i şerîfinde "mekâlîd", kilid ile tefsîr olunmuşdur. Ya'nî "Habîbim, biz dağları yer yüzüne kilid gibi kilidleyüp halk etmişiz", diğer âyet-i şerîf[103] âyetleri bu ma'nâyı îhâm eder. Ve seyyâhân-ı hukemâ-yı kudemâ eyle vâkıf-ı esrâr olup yazmışlar kim "İklîm-i evvelde 19 cebel-i azîmdir, iklîm-i sânide 27 cebeldir, iklîm-i sâlisde 31 cebeldir, iklim-i râbi'de 24 kûhdur, iklîm-i hâmisde 29 cebeldir, iklîm-i sâdisde 36 dağdır, iklîm sâbi'de 32 cibâl-i azîmlerdir" deyü cümle coğrâfiyye, Atlas Minor'da, Paya Monat'da (?)[104] ve cümle hey'et kitâblarında bu cebel-i azîmler böyle tahrîr olunmuşdur. Ammâ cümle cebellerin başı Cebel-i "Kâf"dır kim Cenâb-ı Bârî, hakkında âyet[105] âyeti nâzil olmuşdur kim cebel-i Kâf dünyayı ihâta etmişdir.
>
> Ammâ Moskov tarafında buz deryâsı tokuz ay şitâdan müncemid olup Kalmuk küffârları ol buz deryâsı üzre yetmiş günlük buzu beş gün beş gice geçüp Kûh-ı Kâf dibinde bilâ teşbîh ka'belerine varırlar, anların lisânı üzre Kûh-ı Kâf'a Kalmuk kavmi "Yıldırak Tav" derler. İnşâallahu Te'alâ ol semtin seyâhati müyesser oldukda tahrîr olunur. Kırk elli senede bir kerre Kalmuklar yetmiş seksen [230a] bini bir yere cem' olup Kûh-ı Kâf ziyâretin edüp yine buz deryâsının donu

---

[101] U. Eco [82] Ortaçağ Avrupasındaki güzellik anlayışının Hristiyan inancıyla şekillendiğini söyler ve Hristiyan Avrupa Ortaçağı için ele aldığı "güzellik estetiğinde" simgesel bir evrenin önemini vurgularken, bu dönemde kullanılan kelimelerin kendi anlamlarının dışında ikincil anlamlar kazanarak Tanrı'ya ilişkin "anlamlar", "göndermeler", "sezgisel gerçekler" ve "belirimlerle yüklü simgesel bir dil" kullandığını belirtir. Ortaçağ Avrupa'sının Hristiyan inancıyla şekillenen güzellik anlayışına paralel olarak, Osmanlı divan şiirinin de İslam inancına dayalı simgesel bir dili bulunur. Aktaran: [100], S. 30-31.

[102] Kur'ân, Zümer, 63;"Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur". [56], S. 496.

[103] Kur'ân, Nebe, 7; "Dağları kazıklar yapmadık mı?". [56], S. 496.

[104] Okunuşu belli değildir. [56].

[105] Kur'ân, Kâf, 1;"Kâf. Şanı yüce Kur'an'a andolsun ki (o azim bir kitaptır)". [56], S. 496.

çözülmeden girü vatanlarına avdet ederler. Kûh-ı Kâfı İskender'den sonra Kalmuk tâ'ifesinden gayri görmüş benî Âdem yokdur, {illâ Kalmuklar görür}.

Ammâ İskender'in emr-i Hakk ile binâ etdiği **Sedd-i Ye'cûc**, Moskov diyârına karîb bir bucakdır. Ana her bâr Kalmuk kavmi varmaları sahîhdir kim Kalmuk kavminde asla kizb ü iftirâ olmaz, ve kûhı Kâf'a vardıkları sahîhdir.

Cebel-i Kâf'dan sonra **kûh-ı Elburz'**dur kim Heyhât Sahrâsı'nın kıblesinde bir kûh-ı azîmdir.

Andan **kûh-ı Alman**, Nemse diyârındadır.

Andan **cebel-i Kumar**, Mısır cezîresinde hatt-ı istivâdan cenûb tarafına yigirmi fersah içeridir kim

Mısır'a gelen Nil-i mübârekin başıdır. İnşâallah cümle cibâller manzûrumuz oldukça tahrîr olunur.

Ammâ bu **Cebel-i Râhib** ibtidâ gördüğümüz kûh-ı bülenddir."[56][106]

---

[106] "**Dağların Özellikleri**

Yüce Allah, Aziz Rabbimiz, 148 dağ yaratmıştır ve bu dağları yeryüzüne kilit gibi vurmuştur ki, yeryüzünde zelzele olduğunda dağlar, çivi gibi zemini tutar.

Alemlerin yaratıcısı Allah, Kur'an-ı Kerim'de bu dağlar hakkında şöyle buyurmaktadır: 'Göklerin ve yerin anahtarları O'ndadır.' Bu ayette geçen 'mekalit' kelimesi kilit olarak tefsir edilmiştir. Yani 'Ey Habibim! Biz dağları yeryüzünde kilit gibi kilitlenmiş olarak yarattık.' buyurulmaktadır. Bir başka ayette ise; 'Dağları kazık yapmadık mı?' buyurularak, bu anlama işaret edilmektedir.

Eski bilginler ve filozoflar dağları bölgelere göre şöyle sıralamışlardır:

'Birinci bölgede 19 büyük dağ vardır, ikinci bölgede 27, üçüncü bölgede 31, dördüncü bölgede 24, beşinci bölgede 29, altıncı bölgede 36, yedinci bölgede 32 büyük dağ vardır.' Bütün coğrafya kitaplarında, Asya Minor ve Paya Monat adlı kitaplar ile astronomi kitaplarında büyük dağların dağılımı böyle yapılmıştır.

Kaf Dağı: bütün dağların en başında gelir ki, Cenab-ı Allah bu dağ hakkında Kur'an'da şöyle buyurmuştur: **'Kaf Dağı'na ve şanı yüce Kur'an'a and olsun'** Bu dağ bütün dünyayı kuşatmıştır.

Moskova taraflarında bulunan Kalmuk kafirleri, dokuz ay boyunca kıştan donan buz deryasını geçerek, yetmiş günlük mesafede bulunan Kaf Dağı dibindeki ziyaret yerlerine –**benzetmek gibi olmasın Kabelerine**- sadece beş günde varırlar. Kalmuk kavmi, Kaf Dağı'na 'Yıldırak Tav' derler. İnşallah o yerlere de seyahat etmek bana nasip olur da, o bölgeler hakkında da bilgi veririm.

Kalmuklar, kırk elli-senede bir defa yetmiş-seksen bin kişi bir araya gelip, Kaf Dağı'nı ziyaret ederler ve buz deryasının buzları çözülmeden ülkelerine tekrar dönerler. İskender'den sonra, Kaf Dağı'nı bir tek Kalmuklar görmüştür, başka da hiçbir insanoğlu görmemiştir.

İskender'in, Allah'ın emriyle inşa ettiği, Ye'cüc Seddi, Moskova bölgesine yakın bir yerdedir. Kalmuklar'ın bu sedde sürekli gittikleri doğrudur. Çünkü Kalmuklar kesinlikle yalan söylemezler. Dolayısıyla Kaf Dağı'na gittikleri de doğrudur.

Elburz Dağı: Kaf Dağı'ndan sonra gelir ki, Heyhat Ovası'nın kıble tarafında büyük bir dağdır.

Alman Dağı: daha sonra Avusturya bölgesindeki bu dağ gelir.

Kumar Dağı: bu dağ, Mısır bölgesindeki Ekvatordan güneye doğru 20 fersah içerdedir. Mısır'a doğru akan mübarek Nil Nehri'nin doğduğu yerdir. İnşallah bütün dağları gördükçe yazacağız.

Evliyâ Çelebi'nin dağlara ilişkin yazdığı bu metin, hem genel anlamda konuyla doğrudan ilişkilenen nadide anlatılardan biri olması ile; hem merkezi temsil eden bir Osmanlı münevveri olarak Evliyâ Çelebi'nin zihninden Osmanlı dağ kavranışına ilişkin özel bir kesit sunduğu için; hem de özel olarak Keşiş Dağı'nı konu edindiği için önemlidir. *Seyahatnâme'*de [56] Bursa şehrinin konu edildiği bölümden alıntılanan bu metinde, yazarın asıl konusu Keşiş Dağı ve mesireleridir. Evliyâ Çelebi, Keşiş Dağı ve mesireleri hakkında daha sonra üzerinde konuşacağımız gözleme dayalı özgün bilgiler de verir, ancak yukarıda görüldüğü gibi gözlemlerini dağlara ilişkin genel bir dinsel ve mitolojik bilgi ile tanımlama ya da tamamlama ihtiyacı duyar. Bu durum, Evliyânın zihinselliğinde Keşiş Dağı'nın, sadece kendisi olarak varolmadığına, ancak dağlara ilişkin dolaşımda olan yazılı ve sözlü anlatılarla bir temsiliyet kazandığına işaret eder. Bilindiği gibi Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme'*nin [56] bütününde gezdiği yerler hakkında naklettiği bilgileri nereden aldığını belirtir; kişisel gözlemlerinin ve sözlü kaynakların yanında bazı eser isimleri de verir. *Kazvinî*, *Makrizî*, *Taberî*, *Zehebî*, *Celalzade*, *Solakzade*, *Âlî*, *Atlas Minor* gibi belli başlı eserlere, kanunnamelere, eyalet tahrir defterlerine menakıpnamelere ve Latin, Yunan dilleri ile yazılmış çeşitli tarihlere başvurduğunu belirtir [101], [102]. Kişisel gözlemler, sözlü gelenekler ve yazılı eserlerin yanında, yazarın en önemli bilgi kaynağı *Kur'an-ı Kerîm*'dir[107].

Evliyâ Çelebi yukarıda yer alan "Evsâf-ı cibâlleri beyân eder/Dağların Özellikleri" başlıklı anlatısında, dönemin dağları kavrayış biçimine, bu kavrayışın beslendiği kaynaklara ve gündelik fiziksel gerçekliklere işaret eden ifadelerde bulunur. Bu bağlamda metni irdelemeye başlarsak ilk dikkat çekici nokta dağları, doğrudan *Kur'an*'a referans vererek anlatmaya başlamasıdır. Bu hiyerarşi hem *Kur'an*'a, dolayısıyla da dine verilen önceliğe ve öneme hem de dinsel olanla güncel olan arasındaki belirsiz sınırlara işaret eder. Daha önce bahsedildiği gibi *Kur'an-ı Kerîm* içinde dağlarla ilgili pek çok ayet bulunur[108].

Ruhban Dağı: Şimdiye kadar gördüğümüz en büyük dağdır". [57], S. 62-63.

[107] Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*'nin yazılı kaynakları için bkz: [102].

[108] Bkz: [72]; [75]; [76].

Kur'an'da geçen âyetlerin önemli bir kısmında, dağın dünyayı sabit kılmak için yaratıldığı belirtilir. Bunun dışında yaradılış, tufan ve kıyamet gibi fiziksel alt üst oluşlara işaret eden önemli yeryüzü olaylarında dağlara yer veren ayetlerin sayısı da oldukça fazladır. Âyetlerin önemli bir kısmında, dağlar heybetli görüntülerinden dolayı benzetilen varlıklar olarak kullanılır. Bunun yanısıra, yeryüzündeki en güçlü ve kudretli varlıklar olarak dağları işaret eden âyetler de bulunmaktadır [72]. İlk belirtilmesi gereken dağın, *Kur'an*'daki ayetlerde yer alış biçimi ile Orta Asya kültür coğrafyasında sahip olduğu simgesel özellikler arasında varolan önemli benzerliklerdir. *Kur'an*'da sözü geçen dağların çoğunlukla yaradılışta, tufanda ya da kıyamette yer alması dağın büyüklük ve gücü simgeleyen fizikselliği ve *axis mundi* olma özelliğiyle ilişkilendirilebilir.

Anlatısına Allah'ın dağları yeryüzüne kilit gibi vurduğunu söyleyerek başlayan Evliya; dikeyliğin güçlü simgesi olma, göğü alttan destekleme, evrenin direkleri olma, merkez olma gibi dağın kozmik dağ simgeselliğinde öne çıkan özelliklerine göndermede bulunur ve bunu İslam dininin kutsal kitabına referans vererek yapar. Daha sonra dağların yeryüzündeki yayılışından bahseden ve dünyadaki en önemli dağlar hakkında bilgiler veren yazar, *Asya Minör* ve *Paya Monat* (?) gibi coğrafya kitaplarına referans vererek anlatıyı bilimsel bir düzleme taşıdığı izlenimi yaratır. Yeryüzündeki önemli dağların neler olduğunu anlatırken, Kâfdağı'nı ilk sıraya yerleştirmesi dönemin bilimselliği ve psiko-fizikselliği hakkında bilgi vericidir. Yeryüzündeki dağları, dolaşımda olan öykülerdeki simgesel önemine göre sıraladığı görülen Evliyâ Çelebi ilk sıraya Kâfdağı'nı yerleştirir. Evliya'nın zihinsel sıralamasında Kafdağı'ndan sonra, Kafkaslar'da yer alan ve günümüzde de "Sonsuz Dağ", "Kutlu Dağ" adlarıyla anılan efsanevi Elbruz Dağı gelir. Ruhban Dağı'nı ise şimdiye kadar gördüğü en büyük dağ olarak ifade eder. Dinler tarihçisi Hikmet Tanyu [75]'de *Kur'an*'da dağ ile birlikte "cebel ve tur" kelimelerinin de geçtiğini, ancak dağlardan bahsedilirken en çok "cebel" kelimesinin kullanıldığı bilgisini verir. Evliyâ Çelebi'nin de muhtemelen *Kur'an*'a referansla Keşiş Dağı yerine "Cebeli Ruhban" ya da "Ruhban Dağı" ifadelerini de kullandığı görülür.

Bir önceki bölümde söz edildiği gibi Evliyâ'nın sözünü ettiği "Kâfdağı"nın mitolojik bir arka planı bulunur [93]. Burada "dağ" yazarın hayal gücünü besleyen mitolojik bir öğe olarak belirir. "Bu dağ bütün dünyayı kuşatmıştır." ifadesi 17. yüzyılda fiziksel çevre

kavranışına ilişkin epey anlamlı gözükür ve Evliyâ'nın saydığı tüm diğer unsurlarla birlikte Osmanlı kozmogonisine aittir. *Kur'an*'da da adı geçen Kâfdağı, olağanüstü özellikleri olduğuna inanılan efsanevi bir mekândır ve İslam kozmolojisinde dünyanın çevresini kuşak gibi sardığı kabul edilir. Evliyâ Çelebi, Orta Asya'da yaşayan Batı Moğol halkının bir kolu olan Kalmukları, en az Kâfdağı kadar meşhur Ye'cüc Seddi[109] ile İskender-i Zülkarneyn'i de dahil ederek anlatısını, *Seyahatnâme*'nin [56] bütünü içinde daha ayrıntılı olarak bahsettiği mitolojik bir hikayenin içine taşır. Ve anlatısına bu mitolojik hikayenin içinden devam eden yazar, Kâfdağı'nı Kalmukların kabesi olarak ifade eder ve topluluğun kırk elli senede bir toplu halde büyük zorlukları göze alarak dünyayı kuşatan bu kutsal dağı ziyaret ettikleri bilgisini verir. Mitoloji ile gerçeğin, dinsel olanla güncelin, Orta Asya, İran ve İslam gibi kültürel etkileşimlerin iç içe geçtiği bu anlatıda Evliyâ, farkında olarak ya da olmadan, Kalmuklar üzerinden dağ kültüne bir göndermede bulunur. Dağ kültü inancının izlerini taşıyan söz konusu öykü, eski inanç sisteminden Osmanlı kültür coğrafyasına yansıyan bir anı olarak da ifade edilebilir. Evliyâ'nın Keşiş Dağı anlatısında bir cümleyle söz ettiği meşhur Elbruz Dağı da aslında bu öyküyle ilişkilidir. Bu noktada, Evliyâ Çelebi'nin özellikle uzak geçmişi hikaye ederken sözlü gelenekteki efsanevi anlatıları izlediği kabul edilebilir. Ancak uzak geçmişe dair bu anlatıların, Osmanlı resmi yorum geleneğinde tarihsel kayıt gibi kabul edildiğine dikkat etmek gerekir [103].

Evliyâ Çelebi, yukarıda alıntılanan dağlara ilişkin bilgileri verdikten sonra, şehrin ileri gelenlerinden oluşan bir grup insanla Bursa'nın güneyinde konumlanan Pınarbaşı muhiti üzerinden dağa yaptığı gezintiyi ayrıntılı olarak anlatır:

> "Kırk elli yârân-ı bâ-safâ olup şehir a'yânından Mü'ezzin Cin Çavuş ve Nâ'ib Alî Efendi ve Şefî'i Efendi ve niçe cânlar ile seyishâneler ve müte'addid çerke ve haymeler ile Bursa'dan çıkup kıble cânibine Bınarbaşı'na, andan yokuş yukaru beş sâ'at gidüp
>
> **Menzil-i Gâzî yaylası:** Orhân Gâzî Bursa'yı bir yıl muhâsara etdikde bu yaylada guzât-ı müslimîn muhâfaza edüp sâkin olduklarıçün Gâzî yaylası derler. Çemenzâr ve kestâne dırahtlarıyla şâdmân bir ferah-fezâdır. Bursa şehri serâpâ

[109] Yec'üc Mecüc Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'in soyundan gelen ve Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde bahsi geçen kabiledir.

nümâyândır. Bir küçük halîci vardır, içinde gûnâ-gûn alabalıkları vardır. Andan yine baş yukaru beş sâ‘atde

Menzil-i Sobran: Bu dahi bir öz içre kestâne ormanlı yayla-yı azîmdir, bunun göllerinde dolu alabalıklar vardır. Ol gün şebekeler ile ol kadar mâhîler sayd edüp tereyağlar ile tabh edüp tenâvül etdik. Gûyâ her bir mâhîsi Mâ’ide-i Mûsâ'dır. Osmân Gâzî'nin kırk bin koyununun dölünden hâsıl olan niçe yüz bin koyun bunda yaylalanır. Yürük tâyifesi çobanları vardır. Bir kaç erkeç koyunlar hedâyâ getirüp kebâb fasılları edüp bir gice dahi anda mihmân olduk.

Ba‘dehû ale's-sabah yine dâbbelere süvâr olup yine kıble cânibine baş yukaru lâle ve sünbül ve reyhân ve gül [ü] gülistânlı ve tutyâ ezhârlı ve gûnâ-gûn şükûfeler ile zeyn olmuş dağlar içre güzer etdikçe zerrîn ve reyhânın râyiha-i tayyibesinden dimâğlarımız mu‘attar olup âb-ı hayâtlar nûş ederek üç sâ‘atde,

Menzil-i Bakacak: Bunda dahi dırahtistân içre meks edüp üç gün üç gice sohbet-i hâs edüp keklik avı ve mâhî avları ve tereyağları ve kuzu kebâbları zevkleri eyledik. Bu Bakacak nâm mahalle anınçün bakacak derler kim leyle-i Ramazânın hilâli nümâyân olur mu ve olmaz mı deyü hilâl-i Ramazâna bakdıklarıyçün "bakacak" derler. Eğer hilâli görürlerse ol Bakacak mahallinde âteşler yakup aşağı şehre işâret ederler. Anda dahi kal‘adan toplar atılur sabahı sâ’im olurlar. Bakacak mahalli fîl hortumu-misâl şehre hâyil bir yalçın kayadır. Âdem aşağı bakmağa cür’et edemeyüp, aklı perîşân olur. Bu mahalden Bursa'nın Filedâr sahrâsında olan kurâ ve kasabât u mezâri‘ ve bâğ u besâtîn nehr-i Nilüfer ile saky olmuş sahrâ, nakş-ı bukalemun olmuş sahîfe-i evrâk gibi nümâyândır. Ol kadar âlî kûh-ı bülenddir kim şehr-i Bursa altına girüp Ulu Câmi‘ ve iç kal‘a ve Bedâsten semtleri aslâ görünmez. Ammâ ba‘îd yerleri bir bir temâşâ olunur bir mekân-ı âlîdir. Bu mahalde eflâke ser çekmiş yalçın kayalar vardır kim kimi ejderhâ gibi kimi fil-sıfat, kimi keştî, kimi ukâb gibi gûnâ-gûn eşkâl-i garîbe ve acîbeli muhavvif ve mehîb kayalar vardır. Andan yine atlara süvâr olup kıble cânibine yokuş yukaru yine sünbülistân ve tûtyâ-yı reyhânistân içre ubûr ederken bu mahallerde dıraht-ı müntehâlar yokdur. Ancak çemenzâr [u] şükûfezâr yerlerdir. Beşinci sâ‘atde,

Menzil-i Süleymân Hân Bınarı: Bir vâsi‘ öz içinde ferah-fezâ, cây-ı sefâ, ışretgâh yerdir kim âdemin aklı gider. Bir kayadan bir âb-ı hayât çıkup âdem içinden üç taş çıkarmağa kâdir değildir. Tâ bu mertebe buz pâresi gibi sovukdur. Bu mahalde hammâm kubbesi gibi [230b] bir taş vardır. Ol taşa bir âdem dokunsa ırğalanır, Lenduhâ atdı derler. Bu mahalde dahi sağîr ve kebîr halîcler vardır. Alabalıkları olur kim birer vakiyye ve ikişer vakıyye gelir. Nakş-ı bukalemun mâhîleri olur kim mânend-i Mâide-i Yûnus'dur ve bunda olan büged yerlerde ve halîclerde vakt-i şitâda âb-ı hayâtlar müncemid olup Âsitâne tarafından iki üç yüz neferâtıyla karcıbaşı gelüp bu halîclerden buz keserler, her pâresi gûya billûr ve necef ü morandır. Elmas-pâre gibi şa‘şa‘ası çeşm-i insânı hıyrelendirir. Mâh-ı temmûzda karcıbaşı izniyle ahâlî-i Bursa, niçe bin ester yükü şehre yah pâreleri keçeler içre koyup taşıyup ahâlî-i Bursa andan def‘-i atşân ederler. Bundan mâ‘adâ beher yevm niçe yüz yük mîrî katar ile keçe torbalar ile kar ve buz taşıyup Mudanya İskelesin'de kar gemilerine tahmîl edüp Âsitâne-i

> Sa‘adet'de sa‘adetlü pâdişâhın matbahına ve helvahânesine ve harem-i hâssına ve gayrı hâssına ve sadrıa‘zama ve yedi vezîre ve şeyhülislâma ve kadı‘askerine ve'l-hâsıl kânûn-ı şehriyârî üzre ta‘ayyün olunan yerlere kar buzu bezl ederler. İlâ mâşâ-Allah her sene Keşiş dağından niçe kerre yüz bin yük kar ve buz gider, bir hazîne-i selh u yah-pâre-i rahmetdir.” [56][110]

Yukarıdaki satırlarda görüldüğü gibi, Evliyâ Çelebi dağlarla ve yakın çevredeki coğrafi yerlerle ilgili bilgi aktarırken betimsel özelliklerin yanında insan yaşantısıyla ilişki kuran ve sözlü bellekte hâlâ işlevi olan hikayeleri de beraberinde anlatır. Anlatısında dağlar,

---

[110] “[…] Kırk elli arkadaşla birlik olup, şehrin ileri gelenlerinden Müezzin Cin Çavuş, Naib Ali Efendi, Şefi’ Efendi ve daha nicelerle; yetecek kadar, çerke, büyük çadır ve binek atları hazırladık. Bursa’dan çıkıp, kıble tarafında bulunan Pınarbaşı’ndan geçtikten sonra yokuş yukarı beş saat boyunca yürüdük.

Gazi Yaylası Menzili: Orhan Gazi, bir yıl boyunca Bursa’yı kuşatmış ve bu kuşatma sırasında askerleri bu yaylada kaldıkları için buraya ‘Gazi Yaylası’ denilmiştir. Kestane ağaçlarıyla dolu, çimenlik ve gönle huzur veren bir yerdir. **Buradan bakılınca Bursa baştanbaşa görünür.** Bir küçük gölü vardır, içinde çeşit çeşit alabalıklar vardır. Buradan hareketle beş saat daha yürüdük.

Sonran Menzili: Burası da vadi içinde kestane ormanı olan büyük bir yayladır. Buradaki göller de alabalıklarla doludur. O gün ağlarla birçok alabalık yakalayıp, tereyağında pişirdik ve yedik. **Her bir balık Hz. Musa’nın sofrası gibidir.** Osman Gazi’nin kırk bin koyunundan türeyen yüz binlerce koyun burada yaylanır. Yörüklerden çobanları vardır. Bir gece orada misafir kaldık, çobanlar bize birkaç koç hediye olarak getirdiler, biz de onları kebap yapıp afiyetle yedik.

Sabahleyin hayvanlarımıza binerek, kıble tarafına doğru baş yukarı lale, sümbül, reyhan, gül bahçeleri, tutya çiçekli, çeşit çeşit kır çiçekleriyle süslenmiş dağların arasından yürüdük. Zerrin ve reyhanın hoş kokusuyla dimağlarımız kokulandı. Ab-ı hayatlar içerek üç saat sonra bir menzile vardık.

Bakacak Menzili: Burada ormanlar içinde konakladık. Üç gün üç gece keklik, balık avlayarak, bunları tereyağında pişirerek, kuzu kebapları yaparak hoşça vakit geçirdik. Ramazan ayının başlangıcında “Hilal” görünür mü görünmez mi buradan baktıkları için bu mevkiye “Bakacak” denmiştir. Eğer Ramazan hilalini görürlerse, ateş yakarak şehir halkına haber verirlermiş. Böylece kaleden toplar atılarak, ertesi günü oruç tutulurmuş. **Bakacak mahalli fil hortumu gibi şehre eğimli bir yalçın kayadır. İnsan buradan aşağı bakamaz, aklı başından gider.**

Buradan, Bursa’nın Filadar Ovası’nda olan köyler, kasabalar, bağlar, bostanlar, Nilüfer nehri ile sulanmış ova, bukelemun süsü gibi yapraklar halinde görünür. O kadar büyük bir dağdır ki, Bursa şehri altta gizlendiği için Ulu Cami, İç Kale ve Bedesten semtleri kesinlikle görünmez. Ancak uzak yerler bir bir görünür, böyle yüksek bir yerdir. **Burada göğe yükselmiş yalçın kayalar vardır ki, kimi ejderha gibi, kimi file benzer, bazısı gemi ve kartala benzer, korkunç şekillerde, garip ve tuhaf yapılıdır.** Buradan hareketle kıble tarafına yokuş yukarı sümbül ve reyhan bahçeleri içinden geçtik, ancak buralarda büyük ağaçalr yoktur. sadece yeşillikler ve kır çiçekleri olan yerlerdir. Beş saat sonra başka bir menzile vardık.

Süleyman Han Pınarı Menzili: bir geniş vadi içinde, ferah, huzur veren, ömre ömür katan, insanın aklını başından alan bir yerdir. Kayanın içinden bir âb-ı hayat çıkar ki, insan içinden üç taş çıkaramayacak kadar buz gibidir. **Burada hamam kubbesi gibi bir taş parçası vardır, insan dokunursa ırgalanır. Bu taşı Lenduha’nın attığı söylenir.** Burada ayrıca irili ufaklı bir takım göller vardır. İçindeki alabalıklar birer ikişer okka gelir. Bukalemun gibi nakışlı olan balıklar Yunus Sofrası gibidir. Bu bölgede olan su birikintilerindeki sular kışın donar, İstanbul’dan “Karcıbaşı” iki yüz üç yüz kişiyle gelip bu göllerden buz keser, her parçası billur, necef ve moran gibi güzeldir, elmas parçası gibi parlayınca insanın gözünü kamaştırır.” [57], S. 63-64.

sular, mağaralar, çağlayanlar ve ağaçlar gibi coğrafi unsurlara ilişkin gerçekçi gözlemlerini içeren belgesel nitelikli bilgilerle hikmet iç içe geçer. Bu durum Evliyâ Çelebi'nin ve onun yaşadığı dönemin söylemine uygun bir düşünce biçimidir. Yazar, Ruhban Dağı'dan söz ederken onun dinsel ve işlevsel özelliklerini de gündeme getirir. Döneme has bir zihinselliğin yansıması olarak Evliyâ Çelebi, fiziksel gerçeklikleri dinsel ve faydacıl bileşenleri olmaksızın tahayyül edemez. Yukarıda görüldüğü gibi, Bakacak Menzili'nden Ramazandaki işleviyle birlikte söz eder. Süleyman Han Pınarı Menzili olarak ifade ettiği küçük zirvede yer alan kar çukurlarını ve buz kütlelerinin buradan İstanbul'a taşınmasını ayrıntılı olarak anlatır ve sözü "Allah nazardan saklasın, Keşiş Dağı, her yıl yüz bin yük kar ve buzun çıktığı bir buz ve kar dağı, rahmet deryasıdır." [57] cümlesiyle tamamlar. Karcılara ilişkin gerçekliğe temas eden bu anlatı, buz kütlelerinin içinde yaşadığı farzedilen Âb-ı Zülal isimli bulunması çok zor ama oldukça şifalı bir kurda ve yararlarına ilişkin bir hikaye ile devam eder:

> "**{Der-vasf-ı âb-ı zülâl}:** Ve Cenâb-ı Bârî yed-i kudretiyle bu cebeli halk idelden berü kar vardır. Biemrillahi Te'âlâ âb-ı zülâl dedikleri mahluk, niçe bin yıllık kar içinde bunda bulunur. Mülûk-i âlem murâd edinse bu kadar bin âdem Ferhâdî külünkleri ve tîşeleriyle atîk karları kesüp bulurlar, ammâ gâyet belâ-yı azîm ile bulunur. Bi-emrillahi Te'âlâ esbâb güvesi ta'bîr etdikleri gibi kurddur kim kar içinde karı yiye yiye girdiği yollardan bulunur." [56][111]

Aynı şekilde yazar Keşiş Dağı'ndaki suları şifai özelliği ile tanımlar. Bir su kütlesinin betimsel özellikleri ve yeri kadar, o suyun sağladığı şifa özelliği ve ona ilişkin inanç hikayeleri de anlatılmaya değer bir bilgi olarak belirir. Dolayısıyla dağın sadece estetik bir amacı yoktur. Nitekim dağ söz konusu olduğunda bu anlatım biçiminin II. Meşrutiyete kadar sürdüğü söylenebilir. Evliyâ Çelebi'ye göre kainat, bitki örtüsü ve doğal güzellikleri ile muhteşem bir nakış, Allah da bütün bu doğal güzellikleri yaratan olarak, büyük bir incelikle o nakışları işleyen bir nakkaştır. Dolayısıyla yazar, Keşiş Dağı'nı Allah'ın güzel bir eseri olarak över, dağın estetik güzelliklerinden çiçeklerden, böceklerden, ab-ı hayat olarak tanımladığı sulardan, çimenlerden, asırlık ağaçlardan

[111] "Cenab-ı Hak kudret eliyle bu dağı yarattığı günden beri dağda kar vardır. Âb-ı Zülal denilen yaratık da Allah'ın izniyle bin yıllık kar içinde burada bulunur. Padişahlar emrederse ancak, bin kişi Ferhad'ın külünkleri ve kazmalarıyla eski karları kesip, güç bela bu âb-ı zülali bulurlar. Elbise güvesi denilen hayvan gibi bir kurttur. Allah'ın emriyle kar yiye yiye gezdiği yollardan bulunur." [57], S. 64.

yine Allah'ın birer tatlı lütufları olarak bahseder. Kuşkusuz dağın faunasını ya da florasını araştırmayı düşünmez...

Evliyâ Çelebi, atlı ve yaya olarak bir hafta kadar süren bu gezintide dağın "Kulle-i Cihan" olarak ifade ettiği zirvesine kadar çıkar:

> "Ve yine Keşiş Dağı'nda Süleymân Hân Bınarı'ndan yine yokuş yukarı karsız ve ağaçsız çemenzâr yerlerdir, ammâ şükûfeleri yokdur, çıplak dağlardır. Kâmil beş sâ'atde kulle-i cihân Keşîş Dağı'nın tâ zirve-i a'lâsıdır kim eflâke ser çekmişdir. Aşağıda bulutlar şehr üzre geçdiği görünür, tâ bu mertebe âlîdir. Aşağı Bursa'dan iki günde bu kulleye çıkılır, ammâ müşkildir. Gâyet cebel-i âlî olduğundan kar ve dıraht ve sâ'ir eşcâr durmak ihtimâli yokdur. Çıplak kayalı zirve-i a'lâdır kim kıble cânibinde Kütâhiyye dağı görünür. Cânib-i şarkda Söğüt dağları görünür, canib-i garbda deryâ aşrı Rûmeli tarafında Gelibolu dağları görünür. Bulutsuz küşâde hevâ oldukda şems-i âteş-tâbın ziyası İslâmbol kal'ası üzre pertev fer urdukda Yedi kulleleri ve Sultan Ahmed Câmi'inin [231a] altı aded minâreleri ve Ayasofya Câmi'i râygân nümâyândır. Tâ bu mertebe kûh-ı bâlâdır kim âdem bir kaya daldasına pinhân olmasa rûzgâr âdemi doğancı pefteresi gibi hevâya atar, gâyet şedîd rîh-ı akîmi olur." [56][112]

Yazar, zirveye çıkışına dair bir neden göstermez. Zirveyi kozmik dağ simgeciliğine referans veren olumlu özellikler ile tanımlar. Evliyâ'nın dikeylik ve yükseklik algısı dinsel ve kozmogonik motiflerle belirlenir. Yukarıdaki satırlarda görüldüğü gibi zirveden bakıldığında Ayasofya'nın ve Sultan Ahmet Camii'nin mineralerinin açıkca görüldüğünü ileri sürer. Zirvede yer alan kayaları şekilsiz olarak tanımlar ve burada dört tarafı iri taşlarla çevrili bir mezardan söz ederek bunun Lenduha'nın oğlu Sa'da'nın mezarı olabileceğini iddia eder. Evliyâ'nın, gezi boyunca karşılaştığı şekilsiz kayaları ve taşları hep kaba ve şekilsiz anlamına gelen lenduha sözcüğüyle tanımlaması dikkat çeker. Yeliz Özay, "Evliyâ Çelebi'nin Acayip ve Garip Dünyası" [103] isimli çalışmasında *Seyahatnâme*'nin genelinde dağlar, sular, mağaralar ve ağaçlar gibi doğa unsurlarına

---

[112] "Keşiş Dağı'nda Süleyman Han Pınarı'ndan yokuş yukarı karsız ve ağaçsız, yeşillik, ama çiçekleri olmayan, çıplak dağlardır. **Burada tam beş saatte dünyanın zirvesi, gökyüzüne çıkmış Keşiş Dağı'nın en yüksek yerine vardık.** Aşağıda şehrin üzerinde yüzen bulutlar görünür, bu derece yüksek bir yerdir. Bursa'dan bu tepeye iki günde, çok zor şartlarda çıkılır. Yüksek bir dağ olduğu için burada kar, ağaç ve bitkilerin bulunma ihtimali yoktur. çıplak kayalı ve yüksek yerdir. Kıble tarafında Kütahya Dağı, doğu tarafında Söğüt Dağları, batı tarafında deniz aşırı Rumeli topraklarında Gelibolu Dağları görünür. Bulutsuz açık havada bakıldığında, güneşin ışıkları ateş gibi İstanbul kalesine vurunca, Yedikuleleri, Sultan Ahmet Cami'nin altı minaresi ve Ayasofya Cami açıkca görülür. Bu kadar yüksek bir dağdır, insan bir kayanın dibine gizlenmezse, çok şiddetli rüzgarlar eser, rüzgar insanı hallaç pamuğu gibi havaya atar.". [57], S. 64-65.

çoğunlukla “acayip ve/veya garip” başlığı altında yer verildiğini söyler. Yani Evliyâ Çelebi fiziksel görünüşlerini tuhaf bulsa da bu tabiat unsurlarını şaşırtıcı ve anlatılmaya değer bulur. Ancak, “acaip ve garip” terimleri fantaziden ziyade gerçeklik düzlemine atıfta bulunur. Bu metinde de yazar, kendi döneminin epistemesine uygun biçimde şaşırtıcı ve acaip hikayeleri iç içe sunar, Keşiş’e tırmanırken karşılaştığı “ürkütücü” kayalardan, uçurumlardan, dondurucu soğuktan ve kardan “acaib” olarak bahseder, ancak Avrupalı gezginler gibi bu tabiat unsurlarından asla dehşete düşmez ve Keşiş’te karşılaştığı nesnelerin varlığını “içler acısı ya da sefil” olarak tanımlamaz. Keşiş’e ilişkin kaleme aldığı metnin sonunda zirvede gördüğü mezarın altında büyük bir mağara olduğunu söyleyen Evliyâ, Kefiye zamanında rahiplerin Ayasofya’nın kubbesi üzerinden uçarak bu mağaraya geldiğini ve hatta dağa bu yüzden Keşiş Dağı denildiğini iddia eder. “Tadına doyum olmaz yüksek bir dağ ve gezinti yeridir.” [57] cümlesiyle metni tamamlar.

3.2 Geç Osmanlıda Dağ Kavrayışının Değişimi

3.2.1 Doğa Bilimleri ile İmparatorluk Arasındaki Mesafe, Jeoloji Sorunsalı

Avrupa’daki değişim, dönüşüm rotalarından bir diğeri dağların bilimsel kavranışı ve anlamlandırılışındaki değişimlere ilişkin çizgi. Hatırlanırsa 1850’lerden önce pre-alpinizm olarak tanımlayabileceğimiz dönemde dağlara yönelik ilginin altında yatan ana nedenlerden biri bilimdi. Ancak modernite tecrübesini yaşayan Osmanlının son döneminde dağlar hiçbir zaman Avrupa’daki gibi bilimsel bir ilginin nesnesi haline gel-e-medi. Pre-modern bağlamda, iki farklı coğrafyada dinsel-kutsal odaklı olarak dağların pozitif ve negatif olarak algılanmasına ilişkin durum, dünya kültür tarihi içinde konumlanan farklı kültürlere ilişkin doğal bir duruma işaret eder. Ancak geç Osmanlı söz konusu olduğunda, Osmanlı toplumunun bu pratiklerle arasında bulunan ciddi bir zihinsel ve kültürel mesafeyi imler ve zihinsel, kültürel, sosyal, siyasal dönüşümlere ilişkin çok katmanlı bir olaylar sarmalını içeren geniş bir modernite sorunsalına işaret eder. Bu olaylar sarmalının en önemli unsurlarından birisi dağların bilimsel kavranışı ve anlamlandırılışındaki değişimlere ilişkin çizgidir.

Bölüm 2'de kısaca tartışıldığı gibi yerkürenin yuvarlak formlu olarak tahayyülü ile tıpkı siğiller, çıbanlar gibi bu formu bozan yükseltiler olarak düşünülen dağlar, klasik ve ortaçağ düşünürlerinin kabul ettiği estetik düşüncesiydi ve bu dönemde jeolojik problemler bu kişiler için henüz mevcut değildi. Yerkürenin yeniden keşfiyle yani jeolojiyle dağlar yerküredeki karasal yapının en haşmetli ve heybetli parçaları olarak görünmeye başladı. Avrupa'da dünyanın ve insanın oluşumuyla ilgili araştırmalar tarihin milyonlarca yıl geriye çekilmesine yol açarken jeolojiyi öne çıkardı. Jeoloji ile dünyanın oluşumu çok daha bilimsel bir anlam kazanırken dinden bir mesafelenişi de ifade ediyordu. 18. yüzyıldan başlayarak Avrupalılar dağları dinsel-kutsal bağlamın dışında bilimsel olarak daha farklı anlamlandırmaya başladılar[113]. Örneğin, 18. yüzyıl naturalistlerinin çoğu dağlarda bilimsel araştırma yaparken "the order of the nature"ın peşindeydi [26]. Ancak, C. Şengör'ün [104]'de, Zafer Toprak'ın [105]'de belirttiği gibi 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bu yaklaşımı tamamen terk eden söylemler ortaya çıkmıştı. Özellikle C. Darwin'in bulguları doğrultusunda dünyanın oluşumu ve insanın ortaya çıkışıyla ilgili bilimsel açıklamalar ortaya konulurken, insanlık tarihi beş altı bin yıllık "uhrevî" bir geçmişten uzaklaştırılarak jeolojik devirlere bağlanıyordu. Doğa bilimleri henüz tam olarak ayrışmamıştı ama Avrupa'da 1850'ler civarında okutulan ders kitaplarında bütün jeolojik devirler ayrılmıştı ve eğitim sistemi büyük ölçüde seküler bir çizgide bilimsel bir tabana oturtulmuştu [104].

Pek çok akademisyenin Avrupa'da 19. yüzyılın en gözde ve en politik bilimi olarak ifade ettiği jeoloji, adeta fetişleştirilmişti. Bilim adamları ve entelektüellerin dağlarda gerçekleştirdiği bilimsel araştırma temelli Alpinizm faaliyetlerine, 19. yüzyıl Avrupa'sında orta-üst sınıftan neredeyse herkes çok ilgi göstermekteydi[114]. Hatta bu tipik Aydınlanma faaliyeti, aşırı talep gören arazi uygulamalı bilimsel kurslar şeklinde dağlardan şehir merkezlerine kadar inmişti. Örneğin, Fransa'da 19. yüzyılın ünlü jeologları tarafından 1,5 ay süren kurslar halinde jeoloji dersleri veriliyordu. Sivillere yönelik bu kurslar, teorik bilgilerin yanında Paris Havzası'nın oluşumunun anlatılması

[113] Dağların Avrupa'da bilimsel anlamda fetişleştirilmesini tartışan bir çalışma için bkz: [36].

[114] Bkz: Bölüm 2.

gibi, uygulamalı arazi gezilerini de içermekteydi. Alpler'de, Pireneler'de dağlarının jeolojik yapısını incelemeye yönelik ücretli sivil geziler de çok ilgi görüyordu [104].

Osmanlıda ise jeoloji dersleri 19. yüzyılın ortalarına doğru tıp eğitimi çerçevesinde ders programlarına dahil edildi. Örneğin, 1839 yılında Avusturya örneğine göre yeniden düzenlenen Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'de jeoloji derslerinin okutulduğu bilinmektedir. Bu derslerde muhtemelen Fransızca jeoloji kitapları kullanılmaktaydı [106]. Osmanlıda ilk Türkçe jeoloji kitabı ise 1853 yılında *İlm-i Tabakatü'l-Arz*[115] adıyla İstanbul'da basıldı. Jeolog Celal Şengör [104], bu kitap üzerinden geç Osmanlı'da jeoloji konusunu tartıştığı makalesinde, Osmanlı'da 19. yüzyılın en gözde bilimi olan jeolojiye karşı olan ilgisizliğe ve genel olarak da İmparatorluk ile doğa bilimleri arasında varolan mesafeye dikkat çeker. Şengör, Avrupa'da aynı yıllarda yayımlanmış kapsamlı jeoloji kitaplarının tercümesi yerine, "jeolojiye giriş" türünden popüler bir kitabın çevrilmiş olmasını ve dönemin en son bilimsel görüşlerini ifadeden uzak bu basit kitabın çevirisinin devlet ileri gelenleri arasında, dev bir bilim klasiği çevirilmiş gibi büyük bir memnunluk ve taktir hisleri uyandırmasını, Osmanlı'da bilimin Avrupa'daki mevcut konumundan habersiz olunduğu şeklinde yorumlar[116]. Ancak, "Jeolojiye giriş" türünden basit bir kitap da olsa, yayınlanması ve devlet ileri gelenlerinin ilgisini çok çekmiş olması, Batı literatüründeki bilim dünyasıyla iletişim kurmaya yönelik bir isteğe işaret eder.

İlginç bir biçimde, 19. yüzyılın ikinci yarısında tarih sahnesine çıkan, Batılı tedrisattan geçmiş, Avrupa görmüş ve yabancı dil bilen Osmanlı aydınları Avrupa'daki bilimsel gelişmelere olağanüstü bir ilgi gösterirler. Osmanlı coğrafyasında, Fransız ekolünden

---

[115] "Bu kitap, Nérée Boubée'nin 1833'te Paris'te, Géologie Populaire à la Portée de Tout le Monde Appliquée à l'Agriculture et à l'Industrie (Tarım ve Sanayiye Uygulamalı, Herkesin Ulaşabileceği Popüler Jeoloji) adı ile yayımlanmış olan minik popüler kitabının, Kahire'de yapılan Arapça çevirisinden -yaklaşık on sene sonra- Rusçuk'lu Mehmet Ali Fethi Efendi tarafından Türkçeye yapılan çevirisidir". Aktaran: [104], S. 128.

[116] Batı merkezli bir paradigma içinden düşünen ve bir çeşit bilim fetişizmi yaptığı görülen Celal Şengör bu metinde, Avrupayla Osmanlının ilişkisine ideolojik bir zaman kavramı atfederek, iki farklı kültür coğrafyası arasında varolan doğal farklılığı zaman ve mekân içinde bir mesafe olarak kurgular. Batı modernliğini, kendi modernite deneyimini anlamak için referans noktası olarak kullanmak yerine modernliğin farklı kültürel ve coğrafi havzalarda şekillenmesinin farklı farklı yollar izlediğini hatırlamak gerekir. Dolayısıyla Osmanlı coğrafyası kendi kültür ve tarih güzergahının yolunda evrilerek kendi modernite tecrübesini yaşadı. Farklı moderniteler için bkz: [373].

etkilenmiş bu aydınlanmacı aydınlar tarafından bilimsel anlamda çeviri ağırlıklı ansiklopedist bir dönem başlatılır. Avrupa'dan fen bilimlerini aktarma hareketi özellikle 1860'lardan sonra ivmelenir ve Batı bilimiyle bağ kurma çabaları daha reel boyutlar kazanır [105]. Örneğin, 1860 yılında Petersburg Sefiri Halil Bey başkanlığında ve dönemin en istisnai aydınlarından Münif Paşa'nın önderliğinde "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye" isimli bir bilimsel araştırma derneği kurulur [107]. Osmanlı'nın ilk bilimsel cemiyeti olan bu yeni girişimde Sadrazam Kâmil Paşa, Türkiye'nin Paris Sefiri Mehmet Cemil Paşa ve Petersburg Sefiri Halil Bey gibi, eğitimlerini Avrupa kentlerinde tamamlamış İmparatorluğun en yüksek düzeydeki devlet adamlarının yer alması dikkat çeker [108]. Hepsi çok iyi eğitimli ve en az bir Avrupa dilini lâyıkıyla bilen Osmanlı aydınlarının kişisel gayretleriyle kurulan bu cemiyet, yeni tip aydınların toplum içinde artmakta olan yerlerini de ifade eder [107]. Yine bu girişimle eş zamanlı olarak bilimsel anlamda bir ilk daha gerçekleştirilir. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olarak Osmanlı'nın ilk bilim dergisi *Mecmua-i Fünun* hayata geçirilir [107], [108], [109], [110][117].

Mecmua-i Fünun'un 1862'de yayınlanan ilk sayısında cemiyetin amacı; din ve politika hariç olmak üzere, her türlü **ilim ve fenne** dair eser telif ve tercümesi ile **umuma açık bilimsel konferansların düzenlenmesi** ve genel olarak Osmanlı Devleti'nde **bilgi ve bilimin** bütün kaynaklar kullanılarak yaygınlaştırılması şeklinde ifade edilmiştir [108]. A. Hamdi Tanpınar'ın [111] bir tür okul olarak tanımladığı, 18. yüzyıl Fransa'sında çok popüler olan "Grande Encyiopedie" örnek alınarak hazırlanan bu dergi çoğunluğu Tercüme Odası'nda bulunmuş dönemin en rafine entelektüellerini bir araya getirir [112]. II. Meşruiyete kadar devam eden bilimsel anlamdaki ansiklopedist dönemin paradigmatik bir ifadesi olan bu dergide çoğunluğu Avrupa yayınlarından alınma ve çok temel nitelikteki konulara değinen çeviri yazılara, yeni tamlamalara ve bilgilere rastlamak mümkündür. Örneğin, Türkiye'nin ilk maden mühendisi olan Edhem Paşa ilk defa bu dergide "ilm-ü tabakat'ül arz" yerine "jeoloji" [112] terimini kullanmış ve bu kelimeyi literatüre kazandırmıştır [113]. Bilim ve kültür aktarımında rol oynayan bu ilk

[117] *Mecmua-i Fünun* için bkz: [108]; [109]; [110].

bilimsel dergide sanayi sergilerine de yer verilmiş, tabiat bilimleri ile madenler de tanıtılmıştır.

Nihai hedefini Darülfünun açılmasına zemin hazırlamak olarak belirlemiş bu cemiyet, mekân olarak 1846'dan beri inşası süren Darülfünun'un boş odalarını seçmiş ve kendisine tahsis edilen bu yerde öğrenciler ile meraklılarına Avrupa dilleri ve çeşitli fenlere dair ücretsiz dersler vermiştir [107]. Darülfünun'da, Sadrazam Fuat Paşa'nın önerisine uygun olarak, dersler halka açık konferanslar şeklinde işlenmekte ve dersleri veren kişilerin çoğunluğu ise yurtdışına eğitime gönderilen ve yurda döndükten sonrada devletin yüksek mevkilerinde görev alan bürokratlardan oluşmaktadır[118]. Derslere katılımın çok olması için herkesin anlayacağı bir dilin kullanılması ve gerektiğinde deneyler yapılması salık verilir. Osmanlı kültür hayatında, halk kütüphanesi ve kıraathane gibi oluşumlar ilk kez bu cemiyet tarafından dolaşıma sokulur [107]. Türk modernite tarihinde çok sık başvurulacak olan "halka iniş" akımının öncülü olan ve içinde modernleştirme arzusunu barındıran bu uygulamalar Fransa'dan ithal edilmiş yeni tekniklerdir.

Her ne kadar sadece "aktarma" biçiminde ve kendini aydınlanmış gören küçük bir grubun tekelinde gerçekleşse de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve çevresinde yaşanan gelişmeler Avrupayla eş zamanlı yaşanan bir durumu ifade eder ve bir modernleşme arzusuna işaret eder. Kuşkusuz, sosyal ve kültürel bir arka planı olmayan bu uygulamaların hayata geçirilmesinde pek çok sorun yaşanır. Başta öğretim kadrosu ve kitap olmak üzere eğitim-öğretim araç ve gereçlerinin yetersizliği önemli birer sorundur. Diğer yandan devlet adamlarının ders vermesi, toplumun bazı kesimleri tarafından, bu kişilerin **sıradan şeylerle uğraşıyor olması** şeklinde yorumlandığı için dedikodulara sebep olmuştur [114]. Her ne kadar katılımcıların konferansları takip edebilecek bilgi birikimine sahip olmaması önemli bir sorun olarak belirdiyse de, ilginç bir biçimde sivillere yönelik ücretsiz konferanslara aşırı bir ilgi gösterildiği görülür.

[118] Örneğin, tarih-i tabiî dersini Hekimbaşı Salih Efendi, hikmet-i tarih dersini Ahmed Vefik Paşa, Avrupa tarihini Cenanizade Kadri Bey, Roma tarihini Kara Todori Paşa, jeolojiyi ise Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye üyelerinden Edhem Paşa okutmaktaydı. [107].

Özellikle, Kimyager Derviş Paşa'nın derslerine büyük bir ilgi gösterilmiş; bilhassa fizik ve kimya alanlarında yaptığı deneyler, toplanan halkta büyük bir "hayret ve şaşkınlık" oluşturmuştur. Hatta Münif Paşa'ya göre, bu dersler halk arasında o kadar ilgi uyandırmıştır ki, dersleri izlemeye gelen "cahil halk" yüzünden asıl izleyiciler dışarıda kalmışlardır [112]. Halk, Derviş Paşa'nın dersini bir tür sihirbazlık gösterisi gibi izlemiştir. Bu noktada, Paşa'nın yaptığı deneyleri sadece sıradan halkın değil, katılımcı öğrencilerin de bir tür gösteri gibi izlediğinin altını çizmek gerekir [114].

Derslere devam eden öğrencilerin fen deneylerine ilişkin yorumları oldukça ilgi çekicidir. Derviş Paşa'nın derslerini izleyen öğrencilere göre bu deneyler onlara, dünyada meydana gelişini akılla açıklayamadıkları her türlü olayı Allah'ın yarattığını bir kez daha göstermiştir ve bu yüzden çok önemlidir. İnsanın akılla kavrayabildiği şeyler gibi kavrayamadıkları da ancak Allah'ın yaratıcı gücünün mükemmelliğidir [114]. Bilimsel olanla dinsel olan arasındaki ayrımın henüz gerçekleşmediğini ifade eden bu durum Osmanlı toplumunun bilgiyi nasıl algıladığına ilişkin de fikir vericidir. Öğrencilerin bilimi Allah'a ulaşmanın bir aracı olarak algıması geleneksel bilgi anlayışının hâlâ devam ettiğini gösterir.

"Modern doğa bilimleri ile İmparatorluk arasındaki mesafenin oluşma nedenleri nelerdir?" diye sorulabilir. Kuşkusuz bu öyle kolay cevap verilebilecek bir soru değil. Ancak bazı nedenler ileri sürülebilir. Dünyanın öğretilmiş söylemlerin içinden okunduğu, Avrupa'da dağlara yönelik insan düşüncesinde meydana gelen değişimin, diğer pek çok temel düşüncenin ters düz edilmesiyle ilişkili olduğu dikkate alındığında, İmparatorluğun, 19. yüzyıl Avrupası'nda doğa tarihinin oluşmasını sağlayan hümanist felsefe akımlarından ve Aydınlanmanın bilimsel söyleminden yoksunluğunu hatırlamak gerekir. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise, Z. Toprak'ın [105]'de belirttiği gibi, bu süreçte Osmanlı'da ilimin uhrevi dünyayla süren bağlantısıdır. Hatırlanırsa bu zaman aralığında Avrupa'daki bilim anlayışı artık teoloji ve metafizik içermiyor sadece maddi dünyanın gerçeklerine dayanıyordu. Bu anlamda 18. yüzyıldan itibaren geleneksel doğa kavrayışının aşınmaya başlamasıyla birlikte modernitenin önemli dinamiklerinden biri olan sekülerleşme bilinci oluşur. Geç Osmanlı söz konusu olduğunda ise neredeyse Cumhuriyet kurulana kadar din toplumsal düzenin asli belirleyicilerinden biri olarak

yerini korur. Kuşkusuz Osmanlı entelektüel hayatında paradigmatik dönüşümler yaşanmaktadır. Ancak geç Osmanlı zihinselliğinde insanın ve yeryükerenin ve evrenin oluşumunu dinsel anlatının dışında açıklama çabası ya da pratiği Cumhuriyete kadar ortaya çıkmaz[119].

Zafer Toprak, Türkiye'deki eğitim kurumlarında bilimin, "uhrevî" alandan "dünyevî" alana geçişinde tarihin ayrı bir rolü olduğunu söyler[120] [115]. Bu süreç Tanzimat sonrası başlamış ve Cumhuriyet'in ilk on yıllarına kadar sürmüştür. 1860'lardan sonra Batı bilimiyle bağ kurma çabaları daha reel boyutlar kazandıysa da "mukaddes" tarih anlayışı devam etmiş ve Darwinci yaradılış teorisi adeta görmezden gelinmiştir. Sözgelimi insanın ortaya çıkışı beş altı bin yıl önce Hz. Adem'e ve Nuh Tufanı'na dayandırılarak açıklanmaktadır. II. Meşruiyet'e kadar Darwinci yaradılış teorisine hiç prim verilmemiştir:

> " 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı'da tarih bilimi "ilkçağ'a ait tarih bilgilerini *Kur'an*'dan alıyordu. [...] İnsanlığın temellerini yaratılışa ve Nuh'un gemisine dayandıran konularla donatan Osmanlı tarihçiliği 1908 ertesi Batı'nın özellikle Fransız tarihçiliğinin etkisi altına girmişti. [...] Kaymakam Ali Tevfik tarihçiliği "mukaddes" ve "temeddün" olmak üzere ikiye ayırmıştı.
>
> II. Meşrutiyet 19. yüzyıl Avrupa'sının temel düsturu ilerlemeyle birlikte "temeddün"e ortam hazırlamıştı. Ama yine de ilkçağlar tarihçiliği "tarih-i mukaddes"le başlıyordu. Cumhuriyet'e kadar ders kitaplarında Hilkat ve Tufan insanlık tarihinin başlangıcı idi. Bu kitaplarda *Kitabı Mukaddes*'e gönderme yapılıyor, 'Cenâb-ı Allah dünyayı yoktan yarattı. Arz ve sema yaratılıp arza bereket verildi ve sema, güneş ve ay ve yıldızlar ile donatıldı. Bundan sonra dünyada bulunan mahlûkat ve en nihayet insan, yani Hazret-i Âdem Aleyh-is-selâm yaratıldı', deniyordu."[105]

Seküler tarih anlayışının konstrüksiyon süreci eğitim kurumlarında jeoloji derslerinin işleniş biçimine de yansır. Jeolojide çağdaş normların benimsenmesi, ana hatlarıyla bilimsel bir anlayış 1908'den sonra ortaya çıkar. Jeoloji bu süreçte okullardaki ders

---

[119] Bkz: [105]; [115].

[120] "19. yüzyılda Fransa'daki "grandes écoles" anlayışıyla Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye türü yükseköğretim kurumlarının kurulması Batı eğitim kurumlarındaki kimi ders programlarının da Türkiye'de benimsenmesine neden olacaktır. Ancak, bu geçiş sürecinde eskiyle yeni, geleneksel "uhrevî" ilim anlayışıyla "dünyevi" bilim görüşü bir arada sürdürülmüştür. Ders kitaplarının düzenlenişi de Abdülhamid rejiminin sonuna, 1908'e kadar bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir." [115], S. 2.

programlarında ve laboratuvarlarda deneyimlenir. II. Meşrutiyet yıllarında "uhreviyyet" din derslerine bırakılmış ve giderek "seküler" nitelikte ders kitapları oluşturulmuştur. Erken Cumhuriyet'e ilişkin bölümlerde daha detaylı olarak tartışılacağı gibi Atatürk başta olmak üzere Türkiye'nin kuruluşunda yer alan Geç Osmanlı aydınlarının bilim konusundaki duyarlılıkları büyük oranda aldıkları bu pozitivist eğitimden kaynaklanmaktadır [105].

3.2.2 Merkez Saplantısı, Taşranın Ortaya Çık(a)mayışı

Dağların idealize edilmesinde etkili olan unsurlardan biri de milli romantizmdir. Hatırlanırsa, Avrupa'da dağ sublimasyonunun oluşumuna giden yolun döşenmesinde romantik akım ve milliyetçilik bağlamındaki düşüncelerin katkısı büyüktür. Yabanıl peyzajın keşfiyle birlikte kırsalın yeni bir arzu nesnesi olarak inşa edilmesinde rotayı belirleyen romantizm, dağ sublimasyonunun ortaya çıkışında da etkili olur. Örneğin, İngilizler "Lake District"i milli kimlik oluşturma sürecinde keşfederler. İskoçya'daki ve Galler'deki dağlar ve kayalıklar bu süreçte yeni bir görme biçimiyle görülmeye başlanıp idealize edilir. Batı Avrupa'da vahşi doğanın keşfiyle taşranın idealleştirilmesi paralel bir seyir izler. Romantik şairler, dağlarla birlikte kırsalı da anlatmaya başlarlar ve bu dönemde taşraya ilişkin, yüceltme, keşfetme, hatırlama, fark etme, tanıtma, önceleme gibi duyarlılık ve anlatım biçimlerinin kullanıldığı yeni bir söylem kurulur[121].

Hâlbuki Osmanlı için kırsal hiçbir zaman kent karşısında bir arzu nesnesi ol-a-madı. Bunun nedenlerinden biri hiç kuşkusuz Osmanlı coğrafyasında taşranın algılanma biçimiyle ilgilidir. Mehmet Selim Ergül (2009), Türk şiiri tarihinde taşra olgusunun geçirdiği dönüşüme odaklanan "Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959" [93] isimli tez çalışmasında, Osmanlı dünyasında tabiatla taşranın aynı gerçekliğe işaret ettiğini ve Osmanlı kozmogonisine göre taşranın "merkez"in dışını ifade ettiğini söyler. Osmanlı kozmogonisi bir merkez anlayışı üzerine kurulmuştur ve bu merkez İstanbul'dur. Divan şiirinde olduğu gibi bu kurgu gerçek hayatta da insanların görme ve düşünme biçimini belirler. Osmanlı aydınları merkezin yani İstanbul'un dışında kalanları gör-e-mez.

[121] Bkz: Bölüm 2.

Taşranın, dolayısıyla da tabiatın Osmanlı aydınlarının zihinsel ve fiziksel görüş alanı içinde olmadığı anlamına gelen bu durum aynı zamanda Osmanlı aydınının bilinç durumuna ilişkin de önemli veriler sunar. Osmanlı aydınının bilinç durumunu İstanbul'la eşleştirilen bir merkez kavramı belirler[122]. Örneğin, Osmanlı aydınları merkezin, yani İstanbul'un dışındaki hemen her türlü görevi, bu daha üst bir makam ve mercie yönelik bir atama olsa bile, sürgün olarak kabul eder [93]. Üstelik bu sadece fiziksel bir yer değiştirme değil soyut düzlemde de bir kaybediş olarak algılanmaktadır. Hatırlanırsa romantikler için taşra bireysel bir özgürlük ve yalnızlık arayışını temsil eder. Osmanlı aydını için ise taşra merkezden uzakta olmanın bunalımını simgeler. Avrupa'da tabiat ve taşra, toplum içinde sıkılan, kentlerin gürültü ve karmaşasında bunalan, yalnız ve anlaşılamamış bireyin en güvenilir sığınağıdır. Osmanlı aydını ise merkezden kaçmak değil, uzaklaştırılmanın sıkıntısını yaşamaktadır [93].

Milliyetçiliğin, özellikle de Türk milliyetçiliği vurgusunun, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşünsel yaşamına görece geç girdiği ve Osmanlı coğrafyasında, Avrupa kültür coğrafyasındakine benzer bir kentleşmenin ortaya çıkmadığı bilinmektedir. Ancak Osmanlı aydınlarını bireyselliklerini özgürce ilan etmekten ve taşradan uzak tutan asıl olgu bu unsurlardan daha çok bir psiko-sosyal zihinsel durumla ilişkili gibi görünür. Zira taşra olgusu, aynı zamanda gerçeklik algısıyla da ilgilidir ve geleneksel algılamalardan yani merkezden ayrılmayı gerektirir. Osmanlı aydını ise asla merkezi kaybetmeyi göze al-a-maz. Osmanlı aydınları üzerinde romantizmin bireysel özgürlük fikrinden ziyade toplumsallık fikrinin etkili olması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Hatırlanırsa, pek çok tarihçi ve dağcı için bireysel iradenin ilanı dağcılığın ve modern insanın özüdür[123].

Tanzimattan sonra Osmanlı zihinsel dünyasında gerek doğa kavramına gerekse de insan doğa ilişkilerine ilişkin düşüncelerde romantik akımın önemli değişimlere yol açtığı bir gerçekliktir. Bu sürecin izdüşümü edebi üretimlerden de izlenebilir[124]. Fransız Devrimi'nin getirdiği düşüncelerle yakın ilgisi bulunan "halka iniş" akımı bilim de olduğu

---

[122] Bu konuya Uğur Tanyeli'de [372]'de dikkat çeker. S. 224-227.

[123] Örneğin, [2].

[124] Bkz: [93].

gibi edebi üretimlerde de etkisini gösterir. O zamana kadar konu olması bile düşünülemeyen ve halk edebiyatına terk edilen tabiat unsurlarına ve kırsal hayat anlatımına Tanzimat edebiyatı olarak ifade bulan merkez edebiyatında da yer verilmeye başlanır. [93]'de belirtildiği gibi, 19. yüzyıla kadar taşra sözcüğü köylüyü, kaba saba olan kişiyi anlatmak için kullanılırken, romantik etkileşimlerle birlikte halka dolayısıyla da taşraya bir yönelim başlar. Tanzimat edebiyatının doğuşunda ve gelişiminde etkili olan Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal ile bu edebiyatın yayılıp tutunmasını sağlayan Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid ve Sami Paşazade Sezai gibi romantik akımdan etkilenmiş Osmanlı aydınlarının edebi üretimlerinde doğal peyzaja ve insanda uyandırdığı duygulara yer verilir[125]. Bununla birlikte bu durum kırsalın algılanışına ilişkin modern bir dönüşüme işaret etmez. Taşranın yani doğanın şiire girmesi sürgünlerle başlamıştır, ancak ilginç bir biçimde Tanzimat şiirinde yer verilen doğanın ilk kaynağını taşradaki gerçek fiziksel çevre değil, çeviri eserler ve manzara resimleri oluşturmuştur. Osmanlı aydını tabiatı, gerçeklikle görsel ve zihinsel bir iletişim kurarak değil manzara resimlerine bakarak şiire dahil eder[126]. Dolayısıyla Tanzimat edebiyatında yer alan doğa da düzenlenmiş bir doğadır ve hiç şaşırtıcı olmayan bir biçimde yüksek coğrafi mekânlar bu dekorun içinde yer bile almaz. Osmanlı aydınlarının, romantik fikir dünyasından etkilenen Avrupalı uluslar gibi kendi kültürünün ve ırkının ‘‘saf ve otantik‘‘ kaynağını aramak üzere taşraya yönelmesi ise II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkar ama ancak Cumhuriyette içsellik kazanır.

Avrupalıların Alplere ya da “Lake District”e gitmesinde yeni inşa ettikleri bireysel isteklere ve ihtiyaçlara dayanan modern bir durum söz konusu iken Osmanlıda neredeyse Erken Cumhuriyet'e kadar, bu türden bir bilinç ve pratik ortaya çıkmaz, insanlar dağlarla geleneksel dünyanın tanımladığı biçimde ilişki kurarlar ve dağlar dinsel-kutsal anlamlarının dışında nesnel bir gerçeklik olarak kavran-a-maz. Dolayısıyla Türkiye coğrafyasında dağların baş döndürücü güzelliğiyle kendinden geçmiş bir gezginin izlenimlerini okumak için Erken Cumhuriyet'i beklemek gerekecektir.

---

[125] Bkz: [93], S. 54-98.

[126] Aktaran: [93], S. 94.

3.2.3 Geç Osmanlıda Askeri Savunma Amaçlı Olarak Dağ ve Kış Sporlarının Keşfi ve Unutulması:

Türkiye söz konusu olduğunda Cumhuriyet dönemine kadar yüksek coğrafi mekânlara yönelik Avrupa'dakine benzer bir ilginin oluşmadığı ve sivil dağcılık etkinliklerinin Avrupa'daki basit tecrübeler dışında neredeyse hiç deneyimlenmediği söylenebilir. Bununla birlikte Osmanlı coğrafyasında Alpinizm faaliyetlerine ilişkin I. Dünya Savaşı sırasında askeri amaçlı spontan bir deneyim yaşanmıştır. Bu bölümde geç Osmanlıda tecrübe edilen, arka planını savunmaya yönelik militer nedenlerin biçimlendirdiği dağcılık faaliyetleri konu edilecektir. Giriş bölümünde belirtildiği gibi Avrupa'da 1900'lerin ilk çeyreğinde, milliyetçi düşünceler eşiliğinde Alpinizmin militer anlamlar kazandığı görülür. Bu açıdan bakıldığında geç Osmanlıda deneyimlenen askeri Alpinizm faaliyetleri Avrupa ile eş zamanlı yaşanmış bir tecrübe olarak da ifade edilebilir. Buradan hareketle bu bölümde geç Osmanlıdaki askeri dağcılık faaliyetleri, Alpinizmin 1920'lerdeki tarihsel serüveniyle birlikte ele alınacaktır. Bu şekilde bu alt bölüm aynı zamanda Bölüm 2'de 1900'lerde bırakılan Alpinizm tarihinin bir devamı olarak da düşünülebilir[127].

3.2.3.1 Dağlarda İdeal Vatan Arayışı: Yeni Erillik, Militarizm ve Kendini Adama

Bilindiği gibi 20. yüzyıl dönümü savaşın anlamı, kapsamı ve uygulamasına ilişkin radikal bir dönüşüme denk gelir. Buna paralel olarak askerlik de yeni silahlar, ekipmanlar ve değişen savaş taktikleriyle karmaşıklaşır. Ulus devletlerin ortaya çıkması ülke sınırlarının korunması için yeni askeri önlemler almayı gerekli kılıyordu. 19. yüzyılın sonunda Avrupa'nın pek çok modern ordusunda dağ ve kayak birlikleri oluşturulmuştu[128]. Örneğin, 19. yüzyılın son çeyreğinde Fransız ordusunda Alpler'deki dağlık sınırı korumak amacıyla *Chasseurs Alpins* adıyla bir dağ piyade birliği kurulmuştu ve bu birlik elit askerlerden oluşuyordu. Benzer şekilde İtalya, siyasal birliğini

[127] Bu bölümde Avrupalı devletlerin dağ ve kış sporlarına ilişkin askeri faaliyetleri dipnotlarda belirtilen kaynakların yanısıra özellikle şu iki kaynaktan [11] ve [13] yararlanılarak yazılmıştır.

[128] Bkz: [11].

oluşturduktan sonra Alpler'deki sınırlarını çok daha fazla koruma isteği duydu. İtalyan Alpinizm savaşçılarından oluşan *Alpini* isimli dağ taburu bu türden kaygılarla kuruldu [11].

Kuşkusuz bu birliklerin oluşturulmasında Alpinizm faaliyetlerinin önemli bir etkisi oldu. Alpinizm faaliyetlerine kayağın eklenmesi ise 1890'lardan sonra gerçekleşti[129]. Geçen yüzyıl başında Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa, İsviçre, Norveç ve İsveç gibi Avrupalı ülkelerin askeri kayak kıtaları vardı. Ancak bu kıtalar arasında en deneyimli olanı Norveç'ti. Uluslaşma sürecinde Norveç milli kimliğinin kurulmasında önemli bir rol oynayan kayağı, Avrupalılar Norveçliler'den öğrendiler. Örneğin, Norveç tüm rezervlerini kullanarak 1910'larda yaklaşık 200.000 kişilik bir kayak ordusu çıkarabilirdi [11]. Bu noktada askerlik hizmeti ile sivil kayakçılık arasında varolan organik ilişki önemli bir etkendi. Askeri ve sivil otoriteler birlikte hareket ederek kayak propagandası yapıyorlardı. Aslında kayak Avrupa için de oldukça yeni bir faaliyetti. Bir zamanlar karlarla kaplı alanları geçmek için sadece avcıların, postacıların ya da çiftçilerin ulaşım için faydacıl olarak kullandığı kayak, 1890'ların sonunda modern bir spor olarak belirdi [6], [7], [11], [12]. Dağcılıkta olduğu gibi, modern anlamda kayağı da ilk deneyimleyenler ve ayakta kalmasını sağlayanlar varlıklı kesimlerdi. Bu dönemde en önemli etken kayakta yeni bir stilin keşfedilmesi oldu. Eğimli arazide, daha kısa kayaklarla ve sopaların yardımıyla kaymaya dayanan Alp stilinin ortaya çıkışı, uzun kayaklarla düz alanların geçilmesine dayanan ve ulaşım için pratik olan Norveç stilinin hakimiyetini bitirdi. Alp stilinin keşfedilmesi kayak tarihinde bir dönüm noktası oldu [11]. Bu Alplerin, yani yüksek coğrafi mekânların yeni bir türden kullanımı demekti. Ancak, değişen sadece Alplerin kışın kullanımı değil, tezin ilerleyen bir bölümünde daha ayrıntılı tartışılacak olan "kış" kavramının kendisiydi.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması kayak eğitimiyle ilgili ciddi bir atılım başlattı. Savaş sırasında Alp sınırlarını korumak için Avusturya, Almanya, İtalya ve Fransa'da özenle yeni kayak birlikleri oluşturuldu [11]. Osmanlı'nın dağcılığa ve kayağa olan ilgisi de 20. yüzyılın başında askeri amaçlı olarak başladı, ve bu alandaki ilk etkinlikler Birinci Dünya

[129] Bkz: [6], [7], [11], [12].

Savaşı sırasında gerçekleştirildi. Savaşta Almanya ve Avusturya'nın yanında yer alan Osmanlı'ya siyasi ortaklık gereği teknik yardımda bulunuldu ve Kafkas Cephesi'nde kullanılmak üzere kurulacak bir dağcılık taburunu eğitmek için Avusturyalı ve Alman Alpinistler görevlendirildi. Alpinistler Birinci Dünya Savaşı'nda kayak ve dağcılık birliklerini yetiştirmek üzere tüm Avrupalı ordularda yoğun olarak görevlendirildiler. Örneğin, *Alpenverein* (Alman-Avusturya Alpin Birliği)'ne bağlı Avusturya Alpinizm Kulübü tek başına 1915 Kasımından 1916 Nisanına kadar 16 sivil eğitmenini orduya gönderdi. Ve Dolomite sınırında kayak taburunu eğiten bu eğitmenlerden biri savaş sonrasında dünyanın en saygın kayakçılarından biri olacak olan Hanna Shinner'di [11].

Alpinizmde her zaman romantik ve ulusal hatta muhafazakar elementler vardı. Ancak I. Dünya Savaşı Alpinizmin söyleminde ve kültüründe radikal bir değişime yol açtı[130]. Dayanıklılık, cesaret, güç gibi edimlere sahip olduğu varsayılan ideal dağcılara savaş bu yeteneklerini gösterme imkânı sunarken, bir anlamda yönetimlere de bunun değerini keşfetme fırsatını verdi. Savaş sürecinde Alpinistler Alpleri bambaşka bir bağlamda tahayyül etmeye başladılar. Alpler artık herkes tarafından paylaşılan kültürel bir hazine değil, milli savaşçılar için bir tâlim alanıydı. Beden ve zihnin savaş için bilendiği sert bir peyzajdı. Alpler ulusal bir mikrokozmos, dağcıların gelecekteki askeri generasyonu eğitebilecekleri bir coğrafi alan olarak tahayyül edilmeye başlandı. Özellikle *Alpenverein*, dağların estetik algısına vurgu, bilimsel araştırma ve seyahat gibi unsurlar yerine, yeni edindiği "militer erillik, yurtseverlik, ırksal cemaat ve reaksiyonerlik" gibi düşünceleri ana anlatısına yerleştirdi, ve adeta Alman ulusal kimliğinin tamamlayıcı bir parçası haline geldi. Bu dönemde sosyalistlere ve yahudilere karşı bir dışlama da başladı [13], [14].

L. W. Holt'un [13]'de belirttiği gibi, fiziksel olarak güçlü, doğasever, hümanist bir birey olarak tanımlanan dağcıya, milliyetçi ve militarize olmuş bir *heimat* savunucusu olarak yeniden değer biçilmesi, *Alpenverein*'ye "yenilmez ve maskülen" Alman üretimine adanmış bir kurum olarak yeni bir pozisyon verdi. Birinci Dünya Savaşı'nın başından 1918'de Almanya'nın teslim olmasına kadar geçen süreçte *Alpenverein* kendisine

[130] I. Dünya Savaşı'nda Alpinizmin rolü için bkz: [13], [14].

Alman Ordusu için, dağların zorluklarında sertlik kazanmış askerler yetiştirme misyonunu biçti. Dağcılık, bir boş zaman etkinliği ve spor olmanın ötesinde bir savaşa hazırlık okulu olarak görülmeye başlandı ve zamanla ulusal yükseliş için bir metafor haline geldi, uygulayıcıları ise ideal Alman prototipleri olarak işlem görüyordu [13]. Birinci Dünya Savaşı'nda Alpinistlerin rolüyle ilgili geniş bir literatür oluşturacak kadar çok yayın bulunmaktadır[131].

Geç Osmanlıda, modern anlamdaki ilk kayak ve dağcılık faaliyetlerine ilişkin henüz bir akademik çalışma yapılmış değil. İlginç bir biçimde Osmanlı arşivlerinde de bu konuyla ilgili neredeyse yok denecek kadar az belge bulunuyor[132]. Ancak, yedek subay olarak Birinci Dünya Savaşı'na katılan ve 1915 ile 1919 yılları arasında doğu cephesinde savaşan geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet mimarlarından Arif Hikmet Koyunoğlu (1893-1982), anılarında [116] bu konudan oldukça ayrıntılı olarak bahsediyor. Konuyla ilgili elimizdeki en ayrıntılı kaynak da bundan ibaret. Dolayısıyla bu durum Arif Hikmet'in anılarını oldukça değerli kılıyor. Her ne kadar mimar, anılarını 1976-78 yılları arasında kaleme aldıysa da, hem aradan geçen zamanın etkisini, hem de her hatıratın bir kişisel inşa olduğunu dikkate almakla birlikte bu metin, Türkiye'deki ilk kayak faaliyetlerini anlatan tek anlatı olması itibarıyla dikkat çekicidir ve önemlidir. Dolayısıyla bu bölüm Arif Hikmet'in anıları üzerinden ilerleyecek. Amaçlanan ise bir geç Osmanlı aydınının zihinselliği üzerinden geç Osmanlıdaki dağcılık ve kayak faaliyetlerine ilişkin bir çerçeve çizebilmek. Yazarın, altı bölüme ayırarak kurguladığı anılarında uzunca bir bölüm oluşturan bu kısım, İstanbul'dan Erzuruma ulaşmak için yapılan ve 40 gün süren bu zorlu yolculuğun anlatımıyla başlıyor. Bu şekilde yazar aynı zamanda Osmanlı'nın son dönemindeki taşra kentleriyle buralardaki fiziksel, kültürel ve sosyal yaşam ile koşullar hakkındaki gözlemlerini de aktarıyor. Askeri kayak faaliyetleri ile gündelik yaşama ilişkin koşulların iç içe geçerek anlatılması ise metni daha ilgi çekici kılıyor.

---

[131] Örneğin bkz: [14].

[132] Osmanlı arşivlerinde yaptığım analitik tasnifli evrakların taranmasına dayanan çalışmada konuyla ilgili çok sınırlı sayıda belgeye ulaştım. Ancak, tezin ana konusu olmadığı için dosya usulü envanter taraması gerçekleştirmedim. Genelkurmay'a ait ATASE arşivinin ise önemli bir bölümü kapalı idi.

3.2.3.2 Bir Geç Osmanlı Romantiği "Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu"nun I. Dünya Savaşı Sırasındaki Kayak Anıları

Devlet-toplum-birey ilişkilerini yeniden şekillendiren bir süreci ifade eden Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'da olduğu gibi geç Osmanlıda da tüm ülkenin seferber edildiği ve modern vatan bilincini geliştirmiş tüm eğitimli sivillerin gönüllü olarak katıldığı ilk topyekün muharebedir[133] [117]. İlmiye sınıfına mensup üst düzey bir Osmanlı ailesinden gelen ve Sanayi-i Nefise'de mimarlık eğitimi alan Arif Hikmet de Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak orduya yazılır. Mimarın, mimarlık eğitimi ile mesleki kariyerinin ilk bölümü Türkçülüğün yükselişe geçtiği, ileride resmi mimarlık tarihi yazımında Birinci Milli olarak anılacak döneme denk gelir. Anılarında her fırsatta siyasal etkinliklerin ilgisini çekmediğini dile getirir; ancak O, çökmekte olan bir İmparatorluğun çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. O kuşağa mensup pek çok eğitimli insan gibi bunun yarattığı kayıp duygusuyla mücadele ettiği, ve bu kaybı telafi etmek üzere İmparatorluğu kurtarmanın çarelerini düşünmekten kendini alamadığı yazdığı her satırda güçlü bir biçimde hissedilir. Savaşa pek çok diğer sivil aydın gibi vatanı kurtarmak için gönüllü olarak katılan Arif Hikmet'in oldukça girişken, algıları açık, meraklı ve becerikli bir genç olması dikkat çeker. Arif Hikmet, bireyselliğinin farkında olan ve yaptığı eylemlerin toplumsal sonuçlarını çok da umursamayan, enerji dolu ve tutkulu bir romantik olarak da nitelenebilir. Örneğin, mimarlığın Türkler arasında "aşağı bir meslek" olarak görüldüğü bir dönemde, otuz kişilik sınıftaki tek Türk öğrenci olarak Sanayi-i Nefise'ye gitmesi bile tek başına onun sıradışı kişiliği hakkında bilgi vericidir. Mimar, yorulmak nedir bilmeyen bir iş üretme kapasitesi ile mimarlık dışında da pek çok konuya ilgi duymuş, fotoğrafla ise amatörlüğü de aşan bir düzeyde ilgilenmiştir. Aynı zamanda, mensup olduğu kuşağa ilişkin atipik bir tavır sergileyerek ilgi duyduğu tüm konuları görsel ve yazılı olarak da belgelemiştir.

O dönemin çok yönlü kişilikleri çoğunlukla asker kökenlidir. Arif Bey ise tam tersi, maceracı ruhu ve gözüpekliği ile gerektiğinde vatan için savaşmaktan çekinmeyen bir

[133] Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlıda insan gücü seferberliği deneyimini tartışan bir çalışma için bkz: [117].

sivil çok yönlü kişiliktir. Her fırsatta bireysel özgürlüğünün peşinden koştuğunu dile getiren yazarın, çoğu zaman risk ve tehlike arayışı içinde olduğu görülür. Çünkü O, kahramanlıktan ve rekabetten aşırı derecede hoşlanan, korkaklıktan ise ölesiye nefret eden romantik bir karakterdir. Hiç şaşırtıcı olmayan bir biçimde Arif Hikmet, aynı zamanda İkinci Meşrutiyet'in görece özgürlük ortamında yaşam alanı bulan spor faaliyetlerine etkin bir biçimde katılmış, aktif bir sporcudur da [116]. Dört arkadaşıyla birlikte Beykoz'da bir spor kulübü kurduklarını, Selim Sırrı Tarcan gibi zamanın en önemli spor otoritesi figürleriyle iletişim halinde olduklarını ve bir mücadele sporu olan boksa çok ilgi duyduklarını belirtir. Anılarında, annesinin de sportif faaliyetlere katılımını desteklediğini özellikle vurgular:

> "Mekteb-i Osmanî'deki tahsil zamanında jimnastik çalışmalarına çok sevgi duymuştum. Annem bahçemizde benim için barfiks, paralel ve saire yaptırmıştı. Ben her gün orada çalışırdım. Jimnastik çalışmalarından sonra çok terlersem annem beni bahçede tulumbanın altında soğuk su ile yıkardı."[116]

Osmanlının son döneminde orta öğrenim müfredatlarına kadar giren sportif faaliyetlerin bu kadarla kalmayıp aynı zamanda gündelik hayatta da deneyimlendiğini gösteren bu durum, tipik bir üst sınıf lüksü olmaktan ziyade, fiziki kültür kavramının sadece pedagogların, sivil ve asker bürokratların değil, aynı zamanda Virditer Hanım gibi sivillerin gözünde de merkezi bir önem kazandığına ve takdir gördüğüne işaret ediyor. Evde jimnastik yapması için ortam hazırlayan Virditer Hanım, bedensel sertlik kazanması ve dayanıklı hale gelmesi için idmanlardan sonra oğlunu tulumbanın altında soğuk suyla yıkadığını söylüyor, ve bu şekilde çocuğun tabiatla uyum içinde olacağına dolayısıyla hayatın güçlüklerinin de üstesinden gelebileceğine inanıyor. Vücut sağlığına özen göstermek anlamına gelen bu durum, aynı zamanda bedenin Batı kökenli bir türden algılanışına da işaret eder[134]. Bölüm 2'de söz edildiği üzere, Avrupa kültür coğrafyasında sağlık kaygılarıyla beden eğitimi, spor ve açık hava arasında kurulan dolayımsız ilişki özellikle 19. yüzyılda yükselişe geçer.

[134] Bedenin Fransız Devrimi'nden Büyük Savaş'a kadar olan tarihsel süreçteki fiziko-sosyo-kültürel inşası için bkz: [374].

Dağ ve kış sporlarından farklı olarak beden terbiyesi ile bazı modern sporların Osmanlı'daki serüveni, Avrupa'daki gelişmelere paralel bir seyir izlemiştir. Yiğit Akın'ın [118]'de belirttiği gibi, Osmanlı'da ilk kez askeri okullar bünyesinde uygulanan modern beden terbiyesi, daha 1800'lerin sonu gelmeden orta öğrenim müfredatlarına da alınmış; Geç Osmanlı'da spor ve jimnastik sağlıklı bir hayata adım atmanın önemli bir koşulu olarak nitelenmiş ve yüceltilmiştir. Nitekim, sportif faaliyetlerdeki tecrübesi ve başarıları nedeniyle Arif Hikmet, savaş sırasında nitelikli bir eleman olarak sahiplenilir: 10 Mart 1915'te 60 gün süren zorlu bir yolculuktan sonra Erzuruma gelen yazar, Kars cephesine gideceğini düşünürken acil olarak tabur komutanının odasına çağrılır ve Enver Paşa'dan gelen bir telgrafta, bir kayakçılık teşkilatının kurulmasının emredildiği ve bu göreve, hem yabancı dil bildiği hem de savaş öncesinde sporla ilgilendiği için kendisinin atandığı bildirilir:

> "[…] Büyük savaşın başlangıcında ve 1330 (1915) yılının Şubat ayında ihtiyat zabiti olarak Erzurumda idik. […] Erzurum çok kalabalıktı. Her taraf karmakarışıktı. Bütün yüzlerde elem, keder okunuyordu. […]
>
> Erzurum'da birkaç gün bekledik. Askeri durum çok karışıktı. Sarıkamış bozgununun etkileri devam ediyordu. […] Yollar karla kaplanmış, telgraf direkleri yıkılmış, hiçbir yerle muhabere imkânı kalmamıştı.
>
> […] Sarıkamış bozgunundan sonra orduda yeni teşkilat yapılıyordu. …
>
> […] Ordu tayin yerlerimizi söylemiş ve sevk için bizi menzil müfettişliğine göndermişti. Burada tayin olduğumuz fırkaların yerleri kesin olarak bilinmiyordu. Yola çıkmak için vesaitte yoktu. Bize "Siz yaya olarak Hasankale'ye gidin, belki oradan kıtanızın nerede olduğunu haber alabilirsiniz; hiç beklemeyin, vesait yok, yaya gitmek mecburiyetindesiniz," demişlerdi.
>
> Çantalarımızı yüklendik, kar, tipi altında yola çıktık. […] Hasankale'de Acemin Kahvesi denilen bir yerde çay içmek için oturmuştuk. […] Biraz sonra kahvenin kapısından giren bir inzibat subayı ismimle beni soruyordu. Hem de İstanbullu mimar Arif Bey diye. […] "Sizi ordu kumandanı paşa istiyor," dedi. Şaşırdım. Benim gibi bir yedek subayın ordu kumandanıyla ne işi olabilirdi?
>
> […] Gelen subayla beraber ordu kumandanlığı karargâhına gittik. […] Paşa nezaketle oturmamı söyledi ve dedi ki: "Şimdi Başkumandan Vekili Enver Paşa Hazretleri'nden telgrafla bir emir aldım. Cephemizde bir kayak teşkilatı yapılacak. Bu iş için Avusturya'dan dört mütehassıs öğretmen geliyormuş. Siz yurdumuzun **maruf bir sportmeni** olduğunuzdan, onlarla beraber çalışmanızı emrediyorlar."[116]

Yukarıdaki satırlarda görüldüğü gibi, sportif faaliyetlerdeki deneyimi ve yabancı dil avantajı yeni kurulacak kayak taburuna seçilmesinde etkili olur. Yazarın Tabur Komutanı Paşa'ya, İstanbul'dan birlikte geldiği arkadaşı Erzurumlu Cevat Dursunoğlu'nun da kendisi gibi dil bilen sportmen biri olduğunu söylemesi üzerine, Paşa onu da yeni kurulacak kayak taburunda görevlendirir:

> "[…] Paşa 'Arkadaşlarından spora meraklı ve Almanca bilen birisi var mı?' deyince 'Evet, Paşa Hazretleri,' dedim, 'Almanya'da Jena Üniversitesi'nde tahsilini bitirmiş olan sportmen bir arkadaşım var, ismi Cevat Dursunoğlu.' Paşa, yaveri çağırdı, 'Zat İşleri'ne söyle, Cevat Bey'i de kayak teşkilatına tayin ettim,' dedi."[116]

Yukarıdaki türden diyaloglar işlerin bir düzen ve plan dahilinde değil, anlık kişisel kararlar ve emirlerle yapıldığına, Arif Hikmet ve arkadaşları gibi sivillere verilen görevin mahiyeti ise Osmanlı ordusunda eğitimli orta sınıf askeri eleman sıkıntısı olduğuna işaret eder. Pek çok kaynakta ifade edildiği gibi, Osmanlı ordusunun bu savaşa hazırlıklı olmadığı söylenebilir[135]. Gündelik koşullarla ilgili aktarılan gözlemler ise ciddi bir sefalet öyküsü anlatır. Yazar, doğru düzgün bir altyapısı olmayan, zayıf ulaşım sistemi yüzünden çevresiyle bağlantısı tamamen kesilmiş taşra kentleriyle, teknik ve lojistik yetersizlik içindeki bir orduyu betimler. Arif Bey'in Erzurum'la ilgili anılarında en çok coğrafya etmeni ve ulaşım zorlukları ön planda yer alır. Özellikle kış mevsiminde geçiş vermeyen, altı yedi ay boyunca ulaşıma kapalı olan bağlantı yollarına dikkat çeker. Kış ve bahar aylarında vilayet merkeziyle bağlantısı kopan köylerden bahseder. Dolayısıyla, bu ağır kış şartları altında, yöneticileri kayağa yönlendiren asıl etmenin ulaşım açısından taşıdığı potansiyeller olduğu söylenebilir.

J. Allen'ın [11]'de ayrıntılı olarak anlattığı gibi, 20. yüzyıl dönümüne gelinceye kadar Avrupa'daki pek çok modern orduda dağcılık ve kayak birlikleri oluşturulmuştur. Dönemin askeri ve sivil Osmanlı bürokratlarından pek çoğu da Avrupa'daki bu faaliyetlerden haberdardır. Örneğin, 1894'te Almanya'ya gönderilerek Mareşal Goltz Paşa'nın maiyetinde bulunan, 1904'teki Rus-Japon Savaşı'na gözlemci olarak katılan

[135] Örneğin, Yarbay Felix Guze [121]'de bu türden bir yorumda bulunur.

Pertev Paşa'nın, her ne kadar savaşa ilişkin gözlemlerinde[136] özel olarak değinmese de, bu tarz birliklerden haberdar olduğu düşünülebilir[137]. Dağcılık ve kayağın sadece askeri değil, sosyal yönünden haberdar olanlar da vardır. Doğu Orduları Komutanı olan Meraşal Kazım Karabekir, anılarında 1900'lerin başında İsviçre'de Alp dağlarına yaptığı gezintiyi de anlatır. Üstelik İsviçre'de o dönemin en konforlu ve köklü otellerinden biri olan Belveder'de kaldığını söyleyen Paşa, anlatısında kızakla yaptığı gezintiden ve bir mağaradaki buzulları görmeye gittiğinden de bahseder [119].

Buna rağmen bu tarz bir birliğin daha önce oluşturulmamış olması, Osmanlı'nın bunun gereksindiği mali olanaklar, teknik donatım ve bilgi birikiminden yoksun olmasının yanısıra hatta ötesinde, sosyo-kültürel bir eksikliğe de işaret eder. Sorun, gördüklerini hayata geçirebilecek sosyo-kültürel donanımlarının olmaması gibi gözükür. Diğer bir ifadeyle de dağcılık konusundaki kültürel, sosyal ve bilimsel eksiklik, askerlik alanında bir teknik eksikliğe dönüşmüş olarak belirir. Örneğin [11]'de belirtildiği üzere, Pertev Paşa gibi Rus-Japon Savaşı'na gözlemci olarak katılan H. Hermann Czant'ın bu savaştaki gözlemlerine dayanarak yazdığı *Militär-Gebirgsdienst im Winter* [120] isimli kitaptan çok etkilenen Alman Savaş Bakanlığı, orduda yeni bir yapılanmaya gider ve 1912-13 kışında kayakçı birlikleri için 10.000 çift kayak yapılmasını sipariş eder. Avrupa'da çok büyük ilgi uyandıran kitabında, yeni bir olası savaşta dağ geçitlerinin çok daha fazla önemli bir rol oynayacağını belirten Czant, aynı zamanda 1812'de Napolyon'un geri çekilişinde etkili olan kayaklı Rus birliklerine de dikkat çekmiş ve Avrupa'da diğer pek çok uzmanın yaptığı gibi "Eğer Napolyon'un kayaklı birlikleri olsaydı neler yapabilirdi!" sorusu etrafında spekülasyonlar üretmiştir[138].

Eğitim ve inceleme için Avrupa'ya gönderilen asker ve sivil Osmanlı bürokratlar arasında özellikle Avusturya'daki ünlü Alpinizm merkezi Tirol'i ziyaret eden pek çok kişinin olduğu da bilinmektedir. Örneğin, Arif Bey *Milliyet* gazetesine verdiği bir röportajda, Birinci Dünya Savaşı sırasında 3. Ordu Komutanı olan Hafız Hakkı Paşa'nın

---

[136] Pertev (Demirhan) Paşa'nın savaştaki gözlemleri üzerine kısa bir değerlendirme için bkz: [375].

[137] Bu savaşta kayaklı birlikler kullanılmıştır. Bkz: [120].

[138] Aktaran: [11], S. 123.

Avusturya'da ataşelik yaparken Tirol'deki kayakçı birliklerinin tatbikatını izlediğini; karlı zeminde hareket imkanı veren kayak teşkilatının karlı bölgelerdeki askeri manevralarda sahip olduğu önemin farkına vararak, Kafkas Cephesi'nde kayak teşkilatının kurulmasını önerdiğini, ve daha sonra Hükümetin Avusturya'ya baş vurarak bu teşkilatı kurmak için uzmanlar göndermesini istediğini, söylemektedir (Milliyet, 1 Şubat 1976).

Ancak bu yöndeki girişim, savaş başladıktan kısa bir süre sonra Enver Paşa'nın emri ile Ruslara karşı yapılan Sarıkamış Harekatı'nın hemen sonrasında hayata geçirilir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde 3. Türk Ordusu kurmay başkanlığı görevini yürüten Alman subayı Yarbay Felix Guze'nin, söz konusu cephede cereyan eden muhabereleri anlattığı *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'ndeki Muharebeler* [121] başlıklı metninde belirttiği üzere, tamamen karlarla kaplı, çok yüksek dağlık ve yolsuz bir arazide, o günün koşulları altında gerekli kış donatımından yoksun yaya ve atlı birliklerle yapılan bu harekata, çok riskli olmasına rağmen Enver Paşa'nın teşvikiyle girişilmiş ve sonuç hiç süpriz olmayan bir biçimde binlerce askerin donarak ölmesine yol açan bir felakete dönüşmüştür[139]. Burada bir parantez açmak önemlidir. Çünkü, Birinci Dünya Savaşı'nın başında yaşanan Sarıkamış felaketinin yol açtığı kayıp sadece binlerce insanla ve fiziksel mekânla sınırlı kalmamış, aynı zamanda geç Osmanlı Erken Cumhuriyet siyasi elitlerinin hafızasına hiçbir zaman silinmeyen travmatik bir iz olarak da kazınmıştır. Bu savaş sırasında Rus ordusu bünyesindeki kayaklı kıtaların karlı zeminde süratle hareket ederek Türk birliklerine ani baskınlar yapması [122][140], tanıklık ettikleri felaket ve göç sahneleri, sadece savaş sırasında değil, Bölüm 5'de ayrıntılı olarak tartışılacağı gibi, sporla askerlik konusunun iç içe alındığı Erken Cumhuriyet döneminde de kış sporları yönünde verilen kararlarda çok etkili olmuştur. Bunun yanısıra, Rus askerleriyle mukayese yapma fırsatını veren bu savaşta Osmanlı askerlerinin fiziksel olarak zayıf, sağlıksız ve kılık kıyafet açısından perişan halinin daha iyi farkına varılmış; Erzurum ve civarının Rusların eline geçmesiyle yollara düşen halkın

[139] Bkz: [121], S. 30-51.

[140] Aktaran: [193], S. 62.

sefalet içindeki durumuyla yüz yüze gelmek ise siyasilerin beşeri kapitale yönelik endişelerini daha da artırmıştır[141].

Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da bulunan Avusturya-Macaristan askeri temsilcisi Joseph Pomiankowski anılarında, 1914 yılının Eylül ayında Enver Paşa'nın kendisi aracılığı ile Viyana'daki savaş bakanlığından, "belirli sayıda Türk subay ve askerin kayak konusunda eğitilmesi için" bir uzman heyetinin gönderilmesi isteğinde bulunduğunu belirtir [123]. Kuşkusuz bu kararın alınmasında etkili olan Sarıkamış'taki trajik hezimettir. Ordudaki eksik iletişim olanaklarını kayakçılık ile gidermeyi amaçlayan Enver Paşa, bu tarz bir kayak ünitesini Anadolu'nun yüksek mevkilerinde ve Kafkasya'da kurulacak yeni bir birliğin çekirdeği olarak tahayyül etmiştir [124]. Kayak heyetini oluşturmak için o sırada bilimsel araştırmalar yapmak üzere Türkiye'de bulunan Dr. Viktor Pietschmann görevlendirilir ve kayak heyeti onun seçtiği Viyanalı sivil Alpinistlerden oluşturulur. Anılarında bu konudan bahseden P. Jung, Osmanlı Hükümetinin dört ay için görevlendirilen bu heyetle birlikte, 1000 adet kayak takımı da gönderilmesi talebinde bulunduğunu bildirir. Ancak, savaş koşulları yüzünden çok kısıtlı sayıda kayak takımı gönderilebilir. Bunun üzerine İstanbul'a 1915'in Ocağında gelen kayak heyeti ilk bir ayı, Zeytinburnu ve Tophane'de bulunan devlete ait fabrikalarda, kayak üretimi yapılabilmesi için çalışmalar yaparak geçirir [125][142].

3.2.3.3 Doğu Anadolu Cephesindeki Avusturyalı Alpinistler

Erzurum'a ilk olarak 1915'in Martında dağ ve kızak taburunu yetiştirmek için Avusturyalı dört uzman gelir. Arif Bey'in ifadesiyle "Bunlar yedek subay olup aslında hepsi hem tanınmış **bilim adamları** hem de Tirol'deki kayakçılık ve **Alpinistlik** okulunun en esaslı elemanları idiler."[116]. Yazarın belirttiği gibi gelenler askerliğini yedek subay olarak yapan sivillerdir. Hepsi de *Alpenverein*'nin Avusturya'daki merkezi Tirol'de kayak eğitimi almış *Bildungsbürgertum* üyesi deneyimli Alpinistlerdir. Yüzbaşılardan Dr. Otto Hübner pedogoji uzmanıdır. Albert Bildstein makine mühendisi, Paul Ippen ise maden

[141] Bkz: Bölüm 5.

[142] [125], S. 29. Aktaran: [124].

mühendisidir. Binbaşı Viktor Pietschmann (1881-1956) ise dünya çapında ün kazanmış önemli bir ihtyologdur. Hepsi geç 19. yüzyıl doğumlu olan bu subayların uzmanlık alanları pozitif bilimlerle ilişkilidir ve hepsi uzmanlık alanında yazılı eserler de vermiştir. Ancak içlerinde, hakkında en çok spekülasyon yapılan Viktor Pietschmann'dır. Ölümü üzerine hazırlanmış çok kısa bir biyografide [126] belirtildiği üzere, sık sık dünyanın çeşitli bölgelerinde bilimsel ekspedisyonlara katılan Pietschmann Türkiye'ye daha önce de gelmiş, özellikle Mezopotamya ve Ermenistan civarında çeşitli yüzey araştırmaları yapmıştır. Savaş, yine bir ekspedisyon için Türkiye'de bulunduğu sırada başlamış ve Avusturya'ya dönmek yerine askerlik görevini yerine getirmek için Osmanlı ordusuna katılmıştır. 1919-1946 yılları arasında Viyana Ulusal Doğal Tarih Müzesi'nde balık bölümünden sorumlu küratör olarak çalışan V. Pietschmann'ın dünyanın muhtelif yerlerinde yaptığı incelemelerden topladığı nadir çiçeklerden ve balıklardan oluşan pek çok önemli koleksiyonu ve yazılı eserleri vardır[143]. Erzurum'da bulunduğu süre içinde de topladığı bitki türlerinden oluşturduğu koleksiyonu Avusturya'ya döndüğünde bir kitap olarak yayınlar. Arif Bey de anılarında bundan bahseder:

> "Palandöken'de karlar erimeye başladı. Avusturyalı subaylardan biri botanikçiydi, Viktor Pietschmann. Mütemadiyen çiçek toplar ve çiçeği orta yerden keser, "Hikmet, sen şunun resmini yap!". Ben suluboyayla aynı renkte resmini yaparım, bu yazılarını yazar filan, meğersem dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan birçok nebat varmış orda, **tabii benim aklım ermiyor.** Sonra memleketine döndüğü zaman *Die Blumen von Palandöken (Palandöken Çiçekleri)* diye bir kitap yazdı, bin sayfalık bir kitap. Bana da gönderdi, işte kayboldu."[116]

Yazarın ironik görünmeye çalışarak aktardığı bilgiler Pietschmann'ın gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarına ve belgeleme çalışmalarına işaret eder. Ancak, Pietschmann'la yaşanan bu yeni tecrübenin aktarım biçimine bakıldığında, muhtemelen temel örgün eğitimden geçmiş herhangi bir Avrupalının ne olduğunu hemen anlayabileceği bir pratiği, dönemin en rafine entelektüellerinden biri olan Arif Bey'in bile anlayamaması, Osmanlı ile Avrupalı arasında varolan kültürel ve zihinsel bir farka işaret ediyor. İlginç bir biçimde Arif Bey'in anılarında kişisel olarak bahsettiği tek kişi Pietschmann'dır.

[143] [126]'da Viktor Pietschmann'ın eserlerinin toplu bir listesi verilir.

İlişkileri, diğerleriyle olduğu gibi, savaş sonrasında da yazışarak devam eder. Ancak, dünyayı değiştiren Cihan Harbi ulusal kimliklerin oluşumunu da derinden etkiler ve Pietschmann, Nazilerin yükselişi döneminde Avusturya'daki Nasyonel Sosyalist Parti'yle (NSDAP) çok yakın bir ilişki içine girer [127][144]. L. W. Holt'un Dünya Savaşı sırasında *Alpenverein'*in söylemindeki değişime odaklanan çalışmasında [13] belirttiği gibi, nasyonel sosyalizm döneminde eril dağcı kültü zirveye ulaşacak, *Alpenverein* bir parti organı haline gelirken Pietschmann gibi diğer pek çok Germen Alpinist de bu partiye üye olacaktır.

Arif Bey "Bunlar Avusturya'nın tanınmış, mevki sahibi, asil adamlarıydı." [116] cümlesiyle tanımladığı Avusturyalı kayak hocalarından anılarında hep büyük bir saygı ve derin bir muhabbetle bahseder. Onlarla kişisel bir dostluk da geliştirmiş olduğu görülür. Örneğin, "Hele adı bütün acunda tanınmış olan Albert Bildstein hepimizin yüreklerinde kayakçılıktaki gözü pekliğin erişilmez bir bugatırı olan bir yer tutmuştur." yorumunda bulunduğu, kayakla atlama konusunda uzmanlığı olan Albert Bildstein'ın, ülkesine döndükten bir kaç ay sonra Koyunoğlu'na "vatanındaki" bir uzun atlama tramplenini gösteren bir kartpostal gönderdiği görülür [116].

Bu kişilerin "bilimadamlığı" ve "Alpinistliği" Arif Bey'in pek çok yerde olumladığı özellikler olarak belirir. Alanın uzmanı, son derece donanımlı ve entelektüel derinliği olan bu insanlardan eğitim almanın büyük bir avantaj olduğuna inanır. Buna rağmen yine de Avusturyalılardan eğitim almanın bir Türk olarak "milli hislerini" incittiği sezilir. Anlatısında Avusturyalılara karşı tipik bir husumet edebiyatı yapmaz; ancak Türk'ün üstün öğrenme gücüne ve zekasına ilişkin imâlarda bulunarak bu işten kendilerine de önemli bir pay çıkarır. Ve hatta ironik üslubuyla Avusturyalıları korkak ve gülünç gösteren anekdotlar anlatmaktan kendini alamaz.

> "Erzurum'daki talimgâhlardan seksen er ve küçük zabit seçtik, bunların seçilmesinde sağlam, çevik, kuvvetli olmalarına dikkat edilmiş ve seçilenlerin hepsi sıhhi muayene ve beden terbiyesi yönünden de dikkatli bir muayeneden

[144] [127], S. 27.

> sonra, yüzlerce kişi arasından seçilmişti. […] İlk öğrenim yeri olarak Kiremitlik Tabyası'nı seçtik."[116]

Yukarıdaki alıntıda belirtildiği gibi, Erzurum'daki talimgâhlardan kayak kıtasına asker seçilirken çok hassasiyet gösterilir; askerlerin fiziksel olarak fit olmalarına dikkat edilir ve hepsi sağlık muayenesinden geçirilir. Buna rağmen, Arif Bey bu kısımları suskunlukla geçirse de, kayak eğitimi sırasında, özellikle acemi erler yüzünden pek çok sıkıntı yaşanır. Bu sıkıntının en önemli sebebi, diğer pek çok spora nazaran kayak sporunun daha fazla düzeyde entelektüel donanım ve fiziksel bir fitlik gerektirmesidir. Örneğin [11]'de, aynı dönemde Avrupalı devletlerin de dağ köylerinden ve işçi sınıfından gelen acemi erlere temel kayak eğitimi verirken teorik ve uygulamaya ilişkin pek çok güçlükle karşılaştığı söylenmektedir.

Arif Bey'le, Cevat Dursunoğlu'ndan başka kayak kıtasına eğitmen adayı olarak seçilen diğer kişiler, yine onlar gibi yabancı dil bilen, dönemin yükseköğrenimli gençlerinden İzmirli Hasip, Trabzonlu Kemal ve Sofyalı Arif'tir. Sofyalı Arif idari işlerde, diğerleri ise dört hocadan birinin yardımcısı olarak görevlendirilir. Kayakla ilgili ilk çalışmalar Erzurum'daki Kiremitlik Tabyası'nda gerçekleştirilir. Burası şehrin hemen güneyinde yer alan meyilli bir arazidir. Burada ilk bir ay Avusturyalıların gözetiminde belli bir sistematiğe dayanan düzenli tâlimler ve beden eğitimi çalışmaları yapılır. 19. yüzyıl boyunca neredeyse tüm Avrupa ülkeleri ulusal dejenerasyona ilişkin kaygılarla, fiziksel fitliği ve egzersizi bir kült haline getirir. Bu süreçte spor ve fiziksel egzersizler özellikle askeri talimlerin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Ancak, beden eğitimi ve sporu sağlıklı yaşam aktivitelerinin görece önemsiz bir parçası olmaktan çıkarıp kitlesel bir fenomen haline getiren başlıca etken Birinci Dünya Savaşı'dır. Birinci Dünya Savaşı sırasında "spor ve militarizm" ayrılmaz bir şekilde birbirine eklemlenir [118].

Avusturyalı hocalar Erzuruma gelirken yanlarında "en son model" kayak malzemelerini de getirirler. Bu malzemeler, tüm teferruatıyla 250 adet Zdarsky sistemi kayak takımı, kıyafetler ve potinleri içermektedir. Arif Hikmet, Avusturyalı ekibin hem pratik hem de teorik konuları içeren oldukça kapsamlı bir eğitim verdiğini belirtir. Geceleri eğitime kayak malzemelerinin kullanımına yönelik uygulamalı derslerle ve teorik konularla koğuşta devam edilir. Yaşamının ilerleyen safhalarında tuttuğu ders notlarından

yararlanarak, bir çeşit kayakçılık el kitabı gibi düşünerek kaleme aldığı, *Birinci Dünya Savaşı Anıları ve Kayakçılık* [128] başlıklı metin, kayak disiplinleri, eğitim yöntemleri ve içeriği gibi konularda teknik bilgiler içermektedir. Arif Bey, eğitimin iki değişik kayış tekniği üzerinde yoğunlaştığını, sarp arazide geçerli olan tek bastonlu Zdarsky sistemi ile birlikte çift bastonlu İsveç sistemini de kullandıklarını belirtir.

Kayak tarihçisi John Allen [11]'de Avusturya'nın askeri kayakçılığını iki açıdan Almanya, Fransa, İskandinavya ve İtalya'dan ayırır: İlk nokta çok güçlü bir sosyal bileşene sahip olması; ikinci olarak ise Zadarshy ve Bilgeri adında iki ünlü kayak dehasının egemenliği altında gelişmiş bulunmasıdır. Yazarın, "olağanüstü sorgulayıcı bir zihin ve eğitilmiş jimnastikçi bedenine sahip bir Alpinist" [11] olarak betimlediği Bohemyalı bir Avusturyalı olan Mathias Zdarsky (1856-1940)[145] 1903 yılında keşfettiği *Lilienfend* (Alp stili) metodu ile kayak tarihinin akışını değiştirmiştir. Öğretmenliğin yanında mühendislik ve sanat eğitimi de alan Zdarsky, aynı zamanda *Alpensky* olarak isimlendirdiği, Norveçli kayak modellerinden 10 cm daha kısa olan bir kayağın da mucididir. Alp stilinde, metal menşeli yeni bir bağlama modeliyle ve disksiz tek sopayla kayılır [11], [129]. Ancak şuna dikkat edilmesi gerekir ki bu sadece teknik anlamda yapılmış yeni bir buluş değildir: Düz alanlarda kaymaya odaklı Norveç stilinin tersine eğimli tepelerde kaymaya odaklı bu stil ve kayak takımları ile Alpler'in yeni bir türden mekânsal kullanımı gündeme gelir. J. Allen'in [11]'de dikkat çektiği gibi, Zdarsky'nin icadı aynı zamanda Kıta Avrupası'nda mevcut kayma stillerine ilişkin ateşli bir tartışmayı da beraberinde getirir: Bu yeni kayağın ortaya çıkışına kadar tüm Avrupa'da tartışmasız hakimiyetini sürdüren Norveç tarzının uygulayıcıları, Zdarsky'nin icadına şiddetle karşı çıkarken, şu anda oldukça ironik gelse de, Alpler'in kayak yapmaya uygun bir mekân olmadığını ileri sürmektedir. Kuşkusuz konu büyük ölçüde milliyetçilikle ilişkilidir. Milli kimliğini büyük ölçüde kayak sporu üzerinden kurmuş olan Norveç'in bu durumu ulusal bir saldırı olarak algıladığı söylenebilir[146].

[145] Mathias Zdarsky için bkz: [11], [129].

[146] Norveç'in kayakçılığa yaklaşımı için bkz: [11].

1900'lerde Kıta Avrupası'nda, ünlü kayakçıların sivillere ve askerlere gönüllü eğitim vermesi çok yaygın bir pratiktir. [11]'de, özellikle savaş arifesinde kayağın, iktidarlar tarafından desteklenen sporlar arasında birinci sırada olduğu ve kayağın propagandasının ulusal savunma amaçlı olarak yapıldığı belirtilir. Örneğin, Zdarsky'nin Avusturya'da yaklaşık 40.000 kişiye kayak öğrettiği ve bütün kursları ücretsiz olan ünlü kayak dehasının Lilienfend yakınlarındaki evinin adeta kayakçıların bir kabesi haline geldiği söylenmektedir [11]. Bununla birlikte kendi Alpinizm kulübünün de baş danışmanı olan Zdarsky 1903 yılında ordudaki askerlere de kayak öğretmeye başlamıştır[147].

Çift bastonlu İsveç sisteminin yaratcısı ise 1910'larda Zdarsky'nin en büyük rakibi olarak beliren bir diğer Avusturyalı kayak dehası Georg Bilgeri (1873-1934)'dir[148]. Avusturya Macaristan Ordusu'nda profesyonel subay olan Bilgeri de büyük savaş başlayana kadar Zdarsky gibi sivil ve asker pek çok kişiye, kuşkusuz hiç bir ücret almadan, kayak öğretmiştir. Büyük Savaş başlayınca ordunun kış savunmasındaki genel danışmanı olarak görevlendirilen Bilgeri de Zdarsky'nin tek bastonlu sistemine ve bağlama tekniğine karşın yeni bir bağlama türüne dayanan çift bastonlu bir sistem geliştirmiştir. Birinci Dünya Savaşı başlayana kadar Avusturya kayak taburlarının üçte biri Zdarsky, üçte ikisi ise Bilgeri'nin metodunu kullanmaktadır ve bu metodlar diğer Avrupalı ordular arasında da yayılmıştır [11].

Avusturyalı eğitmenlerin gözetiminde Kiremitlik Tabyası'nda gerçekleştirilen yirmi günlük eğitimden sonra çadırlarla birlikte yılın dokuz ayı karlı olan Palandöken Dağları'na gidilir. Sıfırın altında kırk derecede gece gündüz yoğun ve zorlu bir şekilde çalışmalara devam edilir. 28 Nisan'da 2510 metre rakımlı bir tepedeki alıştırmalardan sonra ilk iki "kayak keşif kolu"nun hazır olduğu düşünülerek cepheye gönderilir. Gidenlerin yerine hemen yeni askerler gelir ve ikinci bir eğitime geçilir ve ilk kursun

[147] J. Allen, Zdarsky baş eğitmen olduğu için 1907 yılında Alp stilinin Avusturya ordusunda temel metod olarak kabul edildiğini ve Büyük Savaş'ın başında Karpatlar'da bulunan yaklaşık 1500 kayaklı askerin pek çoğunun onun tarafından eğitildiğini söylemektedir. [11], S. 127.

[148] Georg Bilgeri için bkz: [11], S. 126-129.

mezunlarından en iyi on kişi bu turda eğitimci olarak görevlendirilir [125][149]. Mayıs ortasında, ilkbaharın gelişi yüzünden eğitim Palandöken'in kuzey yamaçlarına, 2650 metre rakımlı bir çadır kampına kaydırılır [123].

> "Çalışmalar 'çok sıkı' idi. Geceleri bile yürüyüşler yapılıyordu. Kayakcılıkta ilerledikçe de, kayakta silah atışları, çığ düşmüş ve kar yüzeyinde bir çok sedler, mamialar oluşturmuş yerlerde, uçurum kenarlarında da talimlere devam edildi. Dikkatli bir imtihandan sonra bu işlerde faydalı birer öğretmen olacağımıza kanaat getirdiler, bunu övücü bir raporla orduya bildirdiler."[116]

Üç ay süren yoğun ve zorlu çalışmalardan sonra Avusturyalı Alpinistler taburun yetiştiğine kanaat getirirler, Arif Hikmet ve arkadaşları için kayak hocalığı yapabileceklerine ilişkin bir rapor yazdıktan sonra 16 Haziran 1915'de ülkelerine dönerler. Arif Bey bu raporun oldukça "övücü" olduğunu sık sık vurgular. Bu sürecin sonunda 3. Ordu'ya bağlı olarak "Dağ ve Kızakçı Müfresi" adı ile, aralarında Erken Cumhuriyet'te Erzurum mebusluğu yapacak olan Cevat Dursunoğlu, Yüzbaşı Ahmet İzzet, Bergamalı Mühendis Hasip, Yüzbaşı Ahmet Tevfik, Teğmen Mehmet Arif, Ahmet Robenson ve Arif Bey gibi yüksek eğitimli gençlerin bulunduğu, Osmanlının otuz kişilik bir ekipten oluşan ilk kayak taburu kurulur.

Arif Bey, doğal peyzajı deneyimlenmekten kişisel bir zevk duyduğunu sık sık dile getirir. Yaz mevsimini karlar üzerinde geçirmenin güzelliklerinden bahseder. Palandöken'deki derelerin kıyılarında açan sümbüllerin etrafa mis gibi kokular saçtığından ve onların tabiata kattığı estetik değerden söz eder. Dağ peyzajının ve açık havada yaşamanın taktir edilmesi anlamına gelen bu durum kuşkusuz modern bir tavra işaret eder. Alpinizm, yazarın itibar gösterdiği bir kavram olarak belirir. Bu kavramı pek çok yerde olumlayarak kullanmasına rağmen nasıl yorumladığı çok da anlaşılmaz. Alpinizmi sağlık, zihinsel ve fiziksel fitlik, jimnastik, centilmenlik gibi dönemin dolaşımda olan ve itibar gören kavramlarını kullanarak savunmaya çalışır; ancak sosyal, kültürel ya da felsefi olarak ifade edemez. Özel olarak Alpinizm felsefesi, eğitim anlayışı, hedefleri ve rol modelleri gibi konular üzerinde dur-a-maz. Satır aralarından bunlara gönderme yapmak

[149] Aktaran: [124].

istediği ama entelektüel donanımının ifade etmesine yeterli olmadığı anlaşılır. Bu ifade güçlüğü çoğu zaman dağcılığın pedagojik içeriğini tamamen boşaltarak saf bir militarizme indirgemesine yol açar. Aldıkları eğitimi askerlikteki ve gündelik yaşamdaki pratik faydaları üzerinden tanımlar.

Arif Bey, görselleştirmekten, görselleştirerek öğrenmekten zevk alan istisnai bir kişiliktir. Anılarında, öğrenme amaçlı yaptığı bireysel gezilerden de bahseder. Bu gezilerde fotoğraf çeker, kroki çizer, eskiz yapar ve notlar alır. Aynı etkinlikleri burada da sürdürür, "tabiatla mücadele içinde geçen" bu zorlu süreci mümkün olduğu kadar hem yazılı hem de görsel olarak belgeler. Savaş sırasında çıkarılan *Harp Mecmuası'*nda çektiği fotoğraflar geniş yankı bulur:

> "Güçlükle tedarik ettiğimiz foto malzemesiyle mümkün olduğu kadar foto da çekiyordum. Bu iş de çok güç oluyordu. 65 sene evvel fotoğrafçılıkta film icat edilmemişti. Cam üzerine çekilen klişeleri taşımak, temin etmekten daha güç oluyordu. Saklayabildiğim resimleri basarak, eskiden yazdığım notları da toplayarak bir kitap şeklinde yazmak tam 92 yaşında bana nasip oldu"[116]

Ancak ilginç bir biçimde bu resimler sadece birer görsel imaj olarak dergide yer alır; resimlere ilişkin herhangi bir açıklama da ya da yorumda bulunulmaz. Bu durum bu görsellere sadece pitoresk romantik bir imge olarak yer verildiğini düşündürür[150].

Arif Bey'in anılarında spora ve kayakçılığa karşı olan eski kuşak subaylara ilişkin eleştiriler de çok sık gündeme gelir. Bu eleştirel tavır alışta onun içselleştirdiği yeni bir yaşam tarzının etkili olduğu söylenebilir. Kuşkusuz, "**Müstakil** Dağ Kızakçı Muallimi" unvanıyla kart bastıracak kadar bireyselliğini ilan eden bir figür olması da bu çatışmaların ortaya çıkmasında bir diğer önemli etkendir. Örneğin, bu konuda husumet yaşadığı Hüsnü Bey isminde tabur kumandanı bir yüksek rütbeli subayla ilgili şu yorumlarda bulunur:

> "[…] Bu zatın spordan, **alpinistlikten**, kayakçılıktan hiçbir bilgisi ve hevesi yoktu. Her türlü çalışmamıza burnunu sokuyordu. Saçma sapan hareketleriyle çalışmamıza engel oluyordu. Hele benim ve çalıştırdığım askerlerin kılık kıyafetiyle çok içerleyerek uğraşıyordu. **Güneşli havalarda kar üzerinde yalnız**

[150] Resimler *Harp Mecmuası*'nın savaş sırasında çıkan pek çok sayısında [24 , 23 ,19 , 18,17, 16, 12] yayınlanmıştır.

> **pantolonla, çıplak vücutla çalışırken, 'Böyle kılıkla talim askerliğe yakışmaz!',** diye söyleniyor ve talimlerin mutlaka elbise giyilmiş olarak yapılmasını emrediyordu. Güneş banyosu nedir bilmiyordu, açık havadan yararlanmak, vücudu her türlü hava şartlarına alıştırmak için gösterdiğimiz çabaları baltalamaya çalışıyordu. […] Taburumuzun teknik işlerini de berbat ediyordu. Kayak tamircimizi alıyor, iaşe işlerine veriyor, her dakika yanımızda bulunması gereken sıhhat memurumuzu köylere satın alma […] için gönderiyordu."[116]

Yukarıdaki alıntı, onun ve kuşkusuz aynı sınıftan pek çoklarının, ordudaki bazı profesyonellerle paylaşmadıkları bir kültürel zeminin varolduğuna işaret ediyor. Öyle ki, üstsüz talim yapmak, güneş banyosu, vücud bakımı gibi konular bu subaylarla aralarında bir sorun haline gelmiştir. Muhtemelen Hüsnü Bey gibi bir grup asker için bu tarz konular "içerlemelerine" neden olacak kadar tahammül sınırı dışındadır. Arif Bey, açıkca ifade etmese de bu subayları modernleşmeye direnen geri kafalı figürler olarak tahayyül eder. Bu örnekler aynı zamanda Osmanlı ordusunda askerliğin yeni gerçekliğinden habersiz şahısların varolduğuna da işaret eder, üstelik bunlar bu yeniliklerden rahatsız olup Hüsnü Bey gibi direnç de gösterirler. Avrupalı ordularda ise [11]'de belirtildiği üzere, kayak kıtaları kurulurken eski kuşak subaylar ile sadece teknik anlamda bir uyum sorunu yaşanır[151].

Muhtelif fırkaların emrine dağ rehberi olarak verilen Arif Hikmet'in başında bulunduğu kayakçılık birliğinin asli vazifelerinden birisi; arazi ve düşman keşfi yaparak komutanın süratli, doğru ve güncel muharebe istihbaratı ihtiyacını karşılamaktır:

> "Cephelerde savaş sıkışmıştı. Tek bir adama bile ihtiyaç vardı. Ordunun emriyle müfrezemiz küçük kısımlara ayrılmış, muhtelif fırkaların emrine kayakçı, dağ rehberi olarak verilmişti."[116]

Kayağı sadece bir spor olarak gördüğü için askerlikle bağdaştırmayan ve bu yüzden de karşı olan 9. Kolordu Kumandanı Mustafa Nimet Paşa, atıyla saplanıp kaldığı karların içinden, karlar üzerinde rahatça hareket eden, hafif donatımlı, çevik ve şok etkisi yaratabilen bu birlik tarafından kurtarıldıktan sonra, kayakçılığın ateşli bir taraftarı olur. Gerekçe olarak kayağın sadece bir spor olduğunu söylemesi, sporu yalnız bir boş zaman

---

[151] "1904'deki kayakla kış taktikleri kursu Gotthard subayları için çok büyük bir hayal kırıklığı ile sonuçlanır: Daha yaşlı ve cüsseli subaylar çok zorluk çeker. Daha gençler olanlar başarılı olur. Ve hatta 5 yıl sonra bile askeri otoriteler kasabalardaki subayların hâlâ eğitime ihtiyaç duyduğunu bildirmektedir." Aktaran: [11], S. 156-157.

ve eğlence etkinliği olarak tahayyül ettiğine, spor ve askerlik konusunu henüz aynı bağlamda düşünemediğine işaret eder. Spora ilişkin bu düşünceler, Erken Cumhuriyet'te paradigmatik bir değişime uğrayacaktır. Erken Cumhuriyet döneminde önemli yönetim kadrolarında yer alan siyasi bürokratların pek çoğu Doğu Cephesi'nde savaşmış eski askerlerdir. Bazıları kayakçılığa hiç sıcak bakmayan bu subayların bu konudaki önyargıları tıpkı Mustafa Nimet Paşa gibi bu cephede kırılır, hatta bu sporu öğrenmek için Arif Hikmet'in kayak derslerine bile katılırlar. Bu subayların içinde Cumhuriyet döneminde kış sporlarının ateşli bir savunucusu olan Recep Peker de vardır:

> "[…] Sansa'daki talim yerimizde her sabahki öğrencilerim Kumandan (Kolordu Kumandanı Mustafa Nimet), Cavit Bey, Recep Peker, Kurmay Hayreddin, Hüsrev Bey (Gerede) ve diğer arkadaşlar oluyordu."[116]

Erzurum, 1916'da Ruslar tarafından işgal edildiği için kayak faaliyetleri daha iç bölgelerde sürdürülür. 1917'nin başlarında daha büyük bir kayakçı taburu kurmak üzere Binbaşı Profesör Paulcke'nin[152] başkanlığında, Almanya'dan yeni bir talim heyetinin geldiği haberi ulaşır [116]. Arif Bey'in de Erzincan civarında çalışmaya başlayan bu gruba katılması istenir. Arif Bey'in anlatısından, Avrupalı subayların savaş süresinde Türkiye'ye sadece eğitmen olarak değil, komutan olarak geldikleri ve Osmanlı birliklerini yönettikleri de anlaşılıyor. Ancak, bu Alman eğitmenler Arif Bey'in iç dünyasında adeta bir krize yol açar. Alman kayak hocalarının altında çalışmayı oldukça aşağılayıcı bulan Arif Bey, bu durumun yol açtığı bunalımı uzun denecek kadar ayrıntılı olarak anlatır. Avusturyalılara gösterdiği müsamayı Almanlara karşı göstermez. Bu olumsuz tavır alışında, artık bu konuda deneyimli olmasının getirdiği özgüvenin yanısıra, yeni gelen ekiple ilgili aldığı olumsuz referansların da etkisi vardır. Avusturyalı kayak hocalarıyla geliştirdiği özel diyalogda, onların olumlu kişilik özellikleri kadar, aralarındaki usta-çırak ilişkisinin de etkili olduğu söylenebilir. Mimar, Alman eğitmenlerin altında çalışmak istemediği için kayak taburundan ayrıldığını belirtir.

---

[152] "Prusyalı Yüzbaşı Paulcke, Birinci Dünya Savaşı döneminde 1915 - 1916 yılları arasında Türk ordusunda binbaşı rütbesiyle askerî komisyonda ve Kafkas Cephesi'nde kayak eğitim başkanı olarak görev yapmıştır.", [121], S. 91.

Binbaşı Paulcke ile yaşanan çatışmanın temelinde ne olduğu tam olarak belli değil. Avusturyalılar ile Almanlar arasındaki kayakçılık yaklaşımları arasında uzlaşmaz farklar bulunması ya da kişilik özellikleri sebep olmuş olabilir. Ancak, Arif Bey'in anılarında Almanlara karşı geliştirdiği ciddi bir öfke duygusunun varlığı sezilir. Alman hocaların kötü yönetimi yüzünden Tercan civarındaki bir çatışmada yeni kurulan bu taburun perişan olduğunu, ve ordu kumandanlığının Almanları ülkelerine geri yolladığını belirtir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde bulunan Alman Yarbay Guze ise anılarında Binbaşı Paulcke'den oldukça övgü dolu sözlerle bahseder:

> "1916'da 3 ncü Orduda uçakçı, otomobilci, telgrafçı gibi birkaç Alman uzman vardı. Bunlar arasında Karlersruhe'deki Yüksek Fen Okulunda tahsil görmüş kayak eğitimi uzmanı İhtiyat Binbaşı Profesör Paulcke önemli bir şahsiyetti. 1914-1915 kışında Viyana'dan gelen doktor Piçman, Erzurum'da birkaç kayak keşif kolu yetiştirmişti. **Binbaşı Paulcke ise 1915'te İstanbul'da gerekli malzemeyi imal etmek için imalathane açmış** ve 1915-1916 kışının son aylarında Erzincan dağlarında bir dağ taburunun eğitim ve öğretimine başlamıştı. **Maalesef Türk mizacına göre hareket edemediği için geri çağırıldı.** İyi bir şekilde başladığı işi ikmal etmeden erken ayrıldı ve gitti."[121]

Yarbay Guze'nin Paulcke'ye ilişkin iltifatları temelsiz değildir. Dünya kayakçılık tarihinde Zdarsky ve Bilgeri kadar adı anılan önemli bir figürdür[153]. Meşhur "Kara Orman Kayak Okulu"nun kurucularından olan Wilhelm Paulcke (1873-1949)[154] Karlsruhe Yüksek Teknik Okulu'nda (1906-1935) jeoloji profesörüdür. Almanya'da hatta Avrupa'da spor olarak kayağı ilk deneyimlerden biri olan Profesör Paulcke, aynı zamanda 1897 yılının Aralık ayında İsviçre'deki Bern kantonunun en yüksek kısmı olan Bernese Oberland'daki (3350 metre irtifada) geçitlere ilk defa kayakla çıkan dört kişilik grubun ekip başıdır [130]. *Historical Dictionary of Skiing'*de [130] Paulcke ve arkadaşlarının Bernese Oberland'ı boydan boya kayaklarla geçmesi yüksek dağ turlarında kayağın kullanımını meşrulaştıran bir eylem olarak ifade edilirken aynı zamanda Alplerin kayak sporuna açılmasında bu tecrübenin çok önemli bir etkisi olduğu belirtilir ve bu tecrübeye modern kayak tarihindeki önemli kilometre taşlarından biri olarak yer verilir[155]. Bu

---

[153] [11]'de kayak ve kara ilişkin her konuda bir otorite olduğu söylenmektedir. Bkz: [11], S. 133.

[154] Wilhelm Paulcke'yle ilgili kısa bir değerlendirme için bkz: [130].

[155] Bkz: [30], S. XXİV

başarı Paulcke'ye Avrupa kültür coğrafyasında siviller arasında yeni gelişmeye başlayan kayak turlarında önemli bir ekspert ünvanı kazandırmıştır. Paulcke de Zdarsky gibi 1893'de gönüllü olarak askeri kayak kıtasına katılır ve askeri kayakçılık üzerine çalışır [130]. Dolayısıyla Arif Bey'in Paulcke ve ekibini teknik anlamda aşağılayan ifadeleri gerçekle örtüşür gözükmez. Ancak O, ihtiraslı ve sınırları zorlamak isteyen milliyetçi bir romantiktir.

> "Sene 1333 (1917). Bu sene Alman İmparatoru'nun daveti üzerine 3. Ordu Kumandanı Vehip Paşa erkânıharbiyesiyle Alman ve Avusturya cephelerini gezmek üzere gitmişlerdi. Döndükleri zaman beni çağırdılar. Almanya ve Avusturya'da gördükleri kayak ve dağcılık işlerini çok beğenmişlerdi. Bunların mekteplerinin programlarını da getirmişlerdi. Cephemizde de onlar gibi bir mektep kurmamı ve orduya merbut olarak çalışmamı emretmişlerdi. Hemen çalışmaya başladım. Suşehri-İmralı arasındaki Kızıl Dağ üzerindeki Buldur Köyünü seçtim ve orada **3. Ordu Avcı Kıtaatı Mektebi adıyla memleketin ilk kayak ve dağcılık mektebini kurdum**." [116]

Yukarıdaki satırlarda ifade ettiği gibi Arif Bey, 3. Ordu Kumandanı Vehip Paşa tarafından savaş devam ederken cephede Tirol'deki gibi bir kayakçılık okulu kurmakla görevlendirilir. Muhtemelen Alman hocalarla yaşanan olumsuz tecrübe yüzünden kayak okulunun kurulmasında Avrupalılarla işbirliği talep edilmez. Bunun yanısıra Yarbay Guze de 1917 yılının ilkbaharında bu cephedeki bütün Almanların geri çağrıldığı bilgisini verir[156]. Tüm gücünü kullanarak bu işe girişen Arif Bey, okul için seçtiği Kızıl Dağ üzerindeki Buldur Köyün'de, Tirol'den getirilmiş bir program dahilinde gerekli mekânsal düzenlemeleri yapar ve "3. Ordu Avcı Kıtaatı Mektebi" adıyla Türkiye'nin ilk kayak ve dağcılık okulunu hayata geçirir. Arif Bey yeni yaşam tarzları ve lüksler yaratıp gündelik yaşamda belli bir kalite arayışı içinde olan insanlardandır. Tüm maddi imkânsızlıklara rağmen her zaman mevcut koşulları dönüştürme başarısını gösterebilir. Anılarında buna ilişkin sayısız örnek bulmak mümkün. Nitekim cephede de bu tavrını sürdürür. Burayı, jimnastik alanından revire ve okuma salonuna kadar her ihtiyacı düşünülmüş

[156] "1917 ilkbaharına kadar bu cephedeki bütün Almanlar geri çağrılmıştı. 3 ncü Orduda ben ve bir de emir subayım Yüzbaşı Vinçer kalmıştık. 2 nci Orduda birkaç Alman subayı vardı. Bunlar arasında tümen komutanı olarak Bavyeralı Yarbay Schraudenbach ve Prusyalı Binbaşı Guhr ve bir de kolordu kurmay başkanı olarak Binbaşı Egert vardı." Bkz: [121], S. 91.

tam teşekküllü modern bir okul haline getirir. Yakınlardaki bir memba suyunun teşkil ettiği şelalenin altında bir banyo yeri bile yapar.

> "[...] Mektebimize mütemadiyen, kayak teşkilatı olan kıtalardan öğrenci subaylar geliyordu. 3. Ordu'nun iki avcı taburu (yani kayakçı, dağcı), 2. Ordu'nun da bir taburu bulunuyordu. Bütün bunlar subay ve astsubaylarını mektebimize gönderiyorlardı. [...]"[116]

Arif Bey, kayak okulu çok talep gördüğü ve kalabalık bir hale geldiği için ordudan, yalnız idari işlerle ilgilenecek bir müdür tayin edilmesi talebinde bulunur. 3. Ordu Harekât Şubesi Reisi Kurmay Yüzbaşı Hüsrev Bey (Gerede) bu göreve atanır. Ordunun yetenekli kurmaylarından olan Hüsrev Gerede siyasal ve idari bağlamlarda oldukça ilginç ve zor olduğu görülen bu görevi başarıyla yürütür. Hüsrev Bey'in askerlik bilgisi yanında, genel kültür, yaşam tarzı ve görgüsü Arif Bey'in olumladığı özellikler olarak belirir. Örneğin, en güç koşullarda bile her gün traş olmayı ondan öğrendiğini belirtir. Hüsrev Bey'in Osmanlı ordusu içindeki daha rafine, eğitimli, düzeyli, alafranga yaşam tarzını içselleştirmiş ve yabancı dil bilen gençkuşak subaylar grubundan olduğu söylenebilir. Arif Bey'in kültürel pozisyonu ile Hüsrev Gerede'nin ki uyum içindedir, anılarında onu kişilik özellikleri bağlamında da anlatır. Aynı zamanda ikisi de fotoğrafçılığa ilgi duyarlar. Kafkas Cephesi'nde çektiği fotoğraflar, İstanbul'da çıkarılan *Harp Mecmuası* isimli dergiye Hüsrev Bey tarafından gönderilir.

Kayakçılar için mütemadiyen malzeme temin etmek gerekmektedir. Kayak malzemeleri ise Avrupa'dan gönderilir. Arif Bey, özellikle potinin çok büyük bir sorun olduğunu belirtir. Ordu kurumsal bünyesinde üretimsel işlevleri de barındırır; çeşitli ölçeklerde atölyeleri içerir. Potin imal edebilecek türden bir endüstri yoktur ancak Zeytinburnu ve Tophane'de bulunan askeri atölyelerde Türkiye'nin ilk kayak üretimi gerçekleştirilir. Daha önce belirtildiği gibi kayak üretimi için ilk alt yapı Avrupalı kayak eğitmenleri tarafından hazırlanır:

> "[…] Potin bir dert idi. Avrupa'dan gönderiliyordu. Almanya Avusturya kendi dertlerine düşmüşlerdi. Son zamanlarda Hüsrev Bey'in dediği gibi potin membaları artık kurumuştu. Kayakları İstanbul'da Tophane Atölyesi'nde gayet güzel yapıyorlardı. Kullandıkları kereste dut ağacı idi. Dut kerestesi ile yapılan bu ayakkabılar son derece sağlam ve elastiki idi. Savaşta bunlardan çok istifade etmiştik." [116]

Ülkenin içinde olduğu olumsuz koşullara karşın, organizasyon bağlamında güçlü bir kurumsal yapının olması dikkat çekicidir. Ve savaş sırasındaki siyasi, iktisadi, teknik koşullardaki tüm imkânsızlıklara rağmen bu karmaşık sürecin başarılı bir biçimde koordine edildiği söylenebilir. Koyunoğlu, Hüsrev Bey aracılığı ile Ordu Erkân-ı Harbiyesi'ne on günde bir defa mesai raporu gönderir. Hüsrev Gerede, Kumandanın kayak okulunun çalışmasına ilişkin isteklerini ve tavsiyelerini Arif Bey'e iletmektedir:

> "Zabitanın günaşırı tıraş olmaları, her gün banyo yapmaları, velhasıl bir **Avrupa** zabiti gibi kurs müddeti geçirmelerini Paşa Hazretleri arzu ediyorlar. Kurs hitamında bizzat Paşa Hazretleri teftişe geleceklerdir. Zabitan ve küçük zabitanın terbiye-i bedeniye talimlerine muntazaman devamları şarttır. Bunlardan her birisine kurs nihayetinde tarafımızdan not verilecek.
>
> Notlar:
>
> Terbiye-i bedeniye.
>
> Dağcılık, kızakçılık, taharet ve nezafet.
>
> Hüsn-ü muaşeret." [116]

Subayların hergün traş olmasını ve banyo yapmasını şart koşan Paşa, askerlerin kayak okulunda *Avrupai* bir hayatı deneyimlemelerini istemektedir. Avrupa ideal bir model olarak cephede de belirir. Artık jimnastik askeri tâlimlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Fiziksel fitliğin yanı sıra bu subaylardan ahlaki açıdan da sağlık beklenmektedir. Çetin kış koşullarında devam eden savaş sürecinde, kayağın en önemli hayatta kalma aracı olduğunu ve askeri operasyonlardaki önemini tecrübe eden askeri elitlerin, bunu yaygınlaştırmak için girişimlerde bulunduğu su götürmez. Ancak bu pratik nedenlerin yanında, yukarıdaki istekler ve bu okul, askeri elitlerin 20. yüzyıl dönümündeki modernite taleplerini ve üretimlerini de temsil eder.

> "Esaslı surette çalışıyorduk. ... Köyde bir jimnastikhane yeri de yaptırmıştım. Burada arkadaşları kayakçılığa elverişli tam birer atlet olarak yetiştirmeğe çalışıyordum. Kışı, başarılı kayak talimleri, manevralar, yarışmalarla çok faydalı bir surette geçirmiştik." [116]

Bu sırada Yüzbaşı Von Huebka başkanlığında yeni bir Avusturyalı talim heyetiyle birlikte, bir süre önce kayakçılık stajı için İstanbul'dan Tirole gönderilen bazı Türk subayları ve erleri de Erzurum'a gelir. Cephede uzun bir süreden beri müstakil bir kayak okulunun yöneticiliğini yapan Arif Bey'in sınanması anlamına gelen bu durum, yeni bir içsel huzursuzluk yaratır. Arif Bey huzursuzluğunu, geç Osmanlı Erken Cumhuriyet

seçkinlerinin çok sık baş vurduğu bir yöntemi kullanarak "biz ve onlar" karşılaştırmasını yaparak gidermeye çalışır. Bunun yanısıra yazar uzun uzun yeni atanan kumandanlardan yakınır: Dört yıldır defalarca keşif gezisi yaptıkları bir bölgede, her köşeyi karış karış bildiklerini ve coğrafyayı adamakıllı tanıdıklarını, teorinin bu çetin koşullarda pratikle kaynaştığını ve artık bu konuda öğrenecek hiç bir şeylerinin kalmadığını, ancak yeni kumandanların bu tecrübelerden habersiz olduğunu anlatır. Argümanları haklı ve gerçeğe uygundur. Bu duruma yol açan nedenler arasında askerliğin rasyonel olmayan hiyerarşik yapısı kadar, üst düzey kumandanların teknik bilgi söz konusu olduğunda hiç sorgulamaksızın Avrupa'ya üstünlük ve öncelik tanıyan zihinsel yapısı da yer alır. Ortamdaki aşırı milliyetçi atmosfere rağmen bu durum Erken Cumhuriyet'te de devam eden yaygın bir düşünce izleğine işaret eder.

Üç ekibin sırayla, doğaçlama olarak maharetlerini göstermesine karar verilir. Yarışma fikri Türk ve Avrupalı gruplar arasında karşılıklı olarak bir tedirginliğe yol açar. Bu yarış sonucunda oluşabilecek prestij kaybı Arif Bey'i oldukça endişelendirir. Avrupalılar ile aralarında büyük bir rekabetin varolduğu görülür. Hüsrev Gerede ve bazı Türk subayları da yarışları izlemeye gelirler. Anlatıda "Avrupalı kayak hocaları belirli önyargılarla gelmişlerdi!" algısı verilir, yazar ve ekibi ise bilgi ve becerileriyle bu önyargıları kırıp adeta Türk'ün ne olduğunu öğretmiştir onlara. Koyunoğlu, Türk ekibinin yarışlarda gösterdiği "üstün" başarı karşısında Hüsrev Bey'in sevinçten ağladığı bilgisini verir.

Muhtemelen bu algıyı güçlendirmek için, Avrupalı subayları kılık kıyafetleri üzerinden tanımlayan Arif Bey, kendileri ile onlar arasında bir kılık kıyafet karşılaştırması yapar. Avrupalıların tertemiz ve yeni, hatta üzerine bir çiçek arması işlenmiş kıyafetlerine karşılık Türk kayakçıların perişan hali bir utanç ve kızgınlık duygusu yaratır. Bu ifadelerde Avrupa karşısında yaşanan derin bir aşağılık kompleksinin izleri sezilir. Ancak, kurumsallaşmış okullarına ve sahip oldukları tüm maddi imkânlara rağmen, Avusturyalı kayakçılar ile Tirol'de eğitim almış Türk subaylar, yaptıkları yarışmada onlar kadar başarılı olamamıştır. Türk kayakçıların başarısı, adeta cephede Avrupa'ya karşı kazanılmış bir zafer duygusu yaratır, herkese moral ve güç verir.

Arif Bey beden terbiyesi ve sporu adeta gündelik yaşamın doğal bir bileşeni gibi içselleştirmiştir. Kayak ve dağcılık ise ilk defa tecrübe ettiği sportif faaliyetlerdir. İlk

karşılaşma ve yarattığı duygular hakkında herhangi bir bilgi vermez. Yazar, kayakçılık tecrübesini savaş yıllarına yayılmış bir başarı ve kahramanlık öyküsü olarak anlatır. Daha çok dönemin maddi koşullarındaki zorluklara değinir, ve bu zorlu koşullar altında ilk defa giriştikleri bu işte birer Türk olarak gösterdikleri üstün başarıyı öne çıkartır. Örneğin, Erzurum geri alınırken çetin kış şartlarında karlı dağlarda yaptıkları yüzlerce kilometrelik yürüyüşü "kayakçılık hayatımızda doğanın güçlükleriyle çarpışmanın en unutulmaz hatıraları" cümlesiyle ifade eder. Dağcılığı ve kayağı fiziksel ve ruhsal bir mücadele olarak tahayyül ettiğine işaret eden bu ifade, alt metinde doğa üzerinde hakimiyet kuran "kahraman insanoğlunu ki bu 'Türk'tür" imler. Daha önce belirtildiği gibi Aydınlanmadan başlayarak çok uzun bir zaman, neredeyse İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar, dağcılık tarihi medeniyetin zaferine bir metafor olarak hizmet eder ve Büyük Harp sırasında Osmanlının da bu sürece eklemlendiği görülür.

Koyunoğlu 4 Aralık 1919'taki terhisine kadar kayakçı asker yetiştirir ve çeşitli cephelerde çarpışır. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı dönemindeki kayak ve dağcılık konularındaki politikaların arka planını savunma amaçlı pratik militer nedenler biçimlendirir. Sosyolojik bir arka planı olmayan bu faaliyetler savaşlardan sonra hemen unutulur. Yeniden hatırlatılması için 1930'ları beklemek gerekecektir.

BÖLÜM 4

DİNİ KİMLİKTEN MİLLİ SEKÜLERLİĞE: "ULU"DAĞ'IN KEŞFEDİLMESİ

4.1 Olimpos'tan Keşiş Dağı ya da Cebel-i Ruhban'a

Şekil 4.1 "Olympus Asiaticus, Prossa" başlıklı Uludağ ve çevresini betimleyen 1642 tarihli gravür, [131].

Günümüzde Türkiye'nin en önemli kış ve doğa sporları merkezi olan Uludağ, Cumhuriyet dönemine kadar "Keşiş Dağı" olarak bilinmekteydi ve bu ismin çağrıştırdığı gibi dinsel bir kimliğe sahipti. Tarihsel süreç içinde yaşanan siyasi gelişmelere bağlı olarak, 1925 yılında Uludağ adını alıncaya kadar bir kaç kez ismi değiştirilen dağın, tarihsel kayıtlarda geçen en eski ismi ""Olimpos"dur. Yunan mitolojisinde Olimpos, tanrıların ikamet yeri olarak kabul edilen kutsal dağlara verilen genel bir isimdir [75]. Homeros, *İlyada* [132] ve *Odysseia* [133] isimli eserlerinde Olimpos'u tanrıların yurt tuttuğu bir dağ olarak betimler ve bu mekânda baş tanrı Zeus'un oturduğunu söyler. *Axis mundi* özelliği taşıyan Olimpos'un mitolojiye göre "gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı" olmak üzere üç katlı ifade edilen evren düzenini denetleyen on iki tanrısı bulunur [134]. Bu durum yaradılış ve kozmogonik evren tasarımının Yunan coğrafyasında "Olimpos kültü" [72], [75] olarak ifade bulduğuna ve dağların simgesel özelliklerini koruduğuna işaret eder. Yunan kültür coğrafyası içinde, Yunanistan'dan Anadolu'nun en doğusuna kadar, yaklaşık yirmi tane Olimpos olduğu söylenir [135]. Antikçağın ünlü tarihçilerinden Herodotos'a [136] göre bu dağların en kutsal olanı Uludağ'dır.

Tarihsel süreç içinde bölgeye yerleşen Frigya, Bitinya ve Misya uygarlıkları döneminde de Olimpos bölgedeki en kutsal dağ olma özelliğini sürdürür. (İ.Ö.) 4. yüzyıldan sonra dağın, Bursa'ya bakan kuzeyi Bitinya Olimposu; batısı ise Misya Olimposu olarak anılmaya başlar [137]. Antikçağın ünlü coğrafyacısı Strabon *Antik Anadolu Coğrafyası* [137] adlı eserinde, yoğun bir Misya nüfusu barındırdığı için dağın Misyalılar ile özdeşleştiğini ve bundan dolayı dağa Misya Olimposu denildiği bilgisini verir. Lidya dilinde bir çeşit kayın ağacı anlamına gelen Misya ismini, dağın yamaçlarını sık ve gür bir orman kuşağı halinde saran gürgen ağaçlarına atfen aldıklarını söyler [137]. Günümüzde Nilüfer Vadisi'nde yer alan Misi Köyü (Gümüştepe) Misyalıların anısını yaşatan bir isimdir [134].

Misyalılar ve Bitinyalılardan sonra Romalılar da Olimpos'u kutsal kabul edip saygı gösterirler. Roma İmparatorluğu'nda resmi din Hristiyanlık olduktan sonra Olimpos'ta

keşişlerin yaşadığı ilk manastırlar[157] kurulmaya başlar ve dağ Bizans'ın hâkimiyeti sırasında dini hayatın sayılı merkezlerinden biri haline gelir [138], [139], [140], [141], [145][158]. Mitolojide tanrıların mekânı olarak ifade bulan Olimpos, 5. yüzyıldan sonra "tepeleri traşlı ve kıldan gömlekli" [138] Hristiyan keşişlerin inzivaya çekildikleri "Oros Ton Kalegeron (Keşişler Dağı)" haline gelir [142]. Keşişlerin huzur bulmak, derinleşmek ve Tanrıyla yakınlaşmak için dağları tercih etmesi, pagan inanışından sonra farklı bir form altında dağların kutsallığının tek tanrılı dinlere de sıçradığına işaret eder. Daha önce belirtildiği gibi, Hristiyanların kutsal kitabı olan İncil içinde, dağların geçtiği ayetlerin sayısı da bir hayli fazladır[159]. Keşişlerin, içsel huzura ulaşmak ve derinleşebilmek için dağlara yönelmesinde, dağlara atfedilen "tanrıya en yakın mekân olma" arketipinin etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanısıra insanların inzivaya çekilip keşiş yaşamını benimsemeleri, Tanrı sevgisinin yanında, sisteme karşı bir tür protesto olarak da yorumlanmalıdır ki, bu pratik için dağların tercih edilmesi, yüksek coğrafi mekânların "güvenli bir sığınak" olarak tahayyül edildiğine işaret eder. Diğer yandan biraz spekülatif bir yorumla, ziyaret fenomeni dikkate alındığında, antik çağ tanrılarının yerini Hristiyan keşişlerinin aldığı da ileri sürülebilir.

Bu süreçte Olimpos'ta irili ufaklı pek çok manastır ve kilise kurulur [134], [138], [139], [140]. M. Hızlı [143]'de, aynı zamanda peygamberlerin yaptığı gibi, Olimpos civarında yer alan mağaralarda inzivaya çekilmenin de yaygın bir pratik olduğunu ve 5. yüzyılda yaklaşık elli civarında olan manastır sayısının, 6. ve 7. yüzyıllara gelindiğinde neredeyse yüz yirmiyi bulduğunu söylemektedir. Ancak bu artış manastır hayatının yarattığı çekimden daha çok siyasal gelişmelerle ilgilidir. Çünkü, dağ tarihte iki kez merkezi otoriteden kaçan muhalif ruhbanların sığınma mekânı olur. İlk grup 7. yüzyılda baskı ve

---

[157] "Hristiyanlığın yayılması sırasında, 3. yüzyıl sonlarında ilk keşişler görülmeye başlanmış; 4. yüzyılda kapalı duvarlar arkasındaki ilk ortak yaşama biçimi ile, manastır kurumunun temelleri atılmıştır. Doğu ve Batı kültürlerindeki felsefe, dinsel düşünce ve anlayış, ibadet ve yaşam biçimleri manastır sisteminin oluşumunda belirleyici olmuş ve kurumsal olarak manastırlar 15. yüzyıl sonuna kadar değişim ve gelişimini sürdürmüştür." [376], S. 73. Ayrıca Bizans manastırlarıyla ilgili bkz: [144].

[158] "Bizans imparatorları zamanında Olimpus vadileri, başkentin gürültüsünden kaçan, dünyadan elini eteğini çekmiş insanların yeri oldu. Athos Dağında olduğu gibi, burada da küçük kiliseler ve inziva yerlerinin sayısı arttı." [141], S. 233.

[159] Bkz: [72], S. 64-66.

kovuşturmadan kaçarak kitleler halinde dağa sığınan Monofizitlerdir [134], [140][160]. Bir yüzyıl sonra İstanbul ikonaklastların[161] egemenliğine girince ikonodüllerin göçü başlamış; dağda irili ufaklı pek çok dinsel yapının kurulmasına paralel olarak[162] keşişlerin sayısı da bir hayli artmıştır [134], [138], [140], [145]. Yüz on yıldan fazla süren ve pek çok can kaybına mal olan bu din savaşı sırasında, artık "Montagne des Calogers/Oros Ton Kalegeron (Keşişler Dağı)" olarak anılan Olimpos manastırları İmparatora direnişiyle ün kazanır [138], [142], [145]. İmparatorluk erkine rağmen halk dağı kutsal saymış; azizlere öykünen yaşam tarzları ve münzevilikleri nedeniyle keşişlere saygı göstermiş ve ziyaret fenomeniyle iletişimi sürdürmüştür [134], [139]. Tıpkı Anadolu evliyaları gibi çeşitli kerametlerle anılan bu keşişlerin, halkın manevi dünyasında önemli bir ihtiyaca karşılık geldiği söylenebilir. Dolayısıyla, ileride Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde de tecrübe edileceği gibi, imparatorluk erkinde asıl endişe uyandıran unsur, devletin resmi dinini temsil eden "kilise" ile aykırı düşünen, şehirlerden uzakta ve manastırlarda yaşayan keşişlerin halkın üzerinde sahip olduğu bu büyük güçtür[163]. Bunun yanısıra, genel olarak bütün farklı kültürlerde belli ölçüde tepki gördüğü bilinen bu mistik grupların, düşünce ve yaşam tarzı bağlamında yeni ve değişik yorumlara açık olması, geleneksel kuralları ve sınırları zorlayarak varoluşa akıl boyutunun ötesinde ruhani bir boyutla yaklaşması söz konusu tepkinin sebepleri arasında sayılabilir. Osmanlı dönemindeki tekkeler gibi bu manastırlar da aynı zamanda birer eğitim ve kültür kurumudur. Kırsal alanda bulunan manastırların, en güç zamanlarda bile önemli birer eğitim kurumu olduğunu belirten Tamara T. Rice'e göre,

---

[160] Monofizizmden kısaca söz eden bir çalışma için bkz: [377], S. 47-49.

[161] İkon kırıcılığa ilişkin süreçten kısaca söz eden bir çalışma için bkz: [377], S. 85-93.

[162] "İmparator Konstantin Porfirogenete, Olimpus'u ziyaret ederek büyük iyiliklerde bulundu. Saint Serge'nin daveti ve Acoemites (hiç uyumayanlar) planına uygun olarak Konstantin Kopronim (Constantin Copronyme)'in zamanında Rahip Nicephore tarafından kurulmuş olan Medice manastırı, en ünlü manastırlar içinde gösterilir. Bu manastır, resmi yasaklayan mezhebe bağlı olan Ortodoks ruhani liderlerin takibi sırasında, birçoklarının sığınağı olmuştur." [141], S. 233.

[163] Lemerle ikon kırıcılığı keşişlerin gücünü kırmaya yönelik bir hareket olarak değerlendirmektedir: "Din konusunda, ikona düşmanlığı, aynı zamanda, boş inançlara, putataparlık uygulamalarına, 7. yüzyıldaki karışıklıkların sonuçlarından biri olan, keşişlerin aşırı güçlenmelerine karşı şiddetli bir tepki gibi de görünür.", [377], S. 81.

Bizans döneminde bu manastırlar, Hristiyan erdemlerinin kaleleri olup, bilim ve sanatın da merkezi durumundadır [144][164].

Bu manastırların tarihle ilgili ilk metinsel üretim Bursa'daki eski Fransız Kilisesi'nin Rahibi Pierre Bernardin Menthon tarafından yapılır. Yazarın 1935 yılında Paris'te yayınladığı *L'Olympe de Bithynie-Ses Saint, Ses Couvents, Ses Sites, Cure latin de Bursa* [140] isimli kitapta eski kilise kayıtlarında dağın adının Oros Ton Kalegeron (Keşişler Dağı) olarak geçtiği ve Selanik yakınlarındaki Aynoroz Dağı[165] olarak anılan dağ ile benzer bir kimliğe sahip olduğundan söz edilmektedir[166]. 14. yüzyıldan itibaren bölgeye gelmeye ve yerleşmeye başlayan Türkler, büyük bir olasılıkla dağda münzevi bir yaşam sürdüren bu insanlar nedeniyle buraya "Keşiş Dağı" ismini vermişlerdir. Bu durum Türklerin dağın mevcut ismini muhafaza ettiğine işaret eder. Ya da burada M. De Launay'ın [145]'de ifade ettiği gibi, yeni bir isimlendirmeden çok bir tercümeden söz edilebilir. Bursa'yı ziyaret eden Avrupalıların yazdığı seyahatnamelerin neredeyse hepsinde[167] dağın geçmişine ilişkin yukarıdaki anlatıyı destekleyen bilgiler yer almaktadır:

> "Vâdi-i mezkûrda o zamânlar şimdi Athos'da olduğu gibi rûhbânlara mahsûs bir çok riyâzethâneler ve manâstırlar var idi. ... Osmânlılar Burusa şehrini zabt etdikleri zamân Hıristiyân rehâbini yerine İslâm zâhidleri kaim olmuşlardır. Keşiş Dağı'nın yeni ahâlisi nezdinde dahi nâm-ı kadîmi bâki olunmak istenildiğinden o zamândan itibâren Rumca'dan tercüme olarak Keşiş Dağı denilmeye başlandı. Selefleri olan Hıristiyân zâhidlerinin Keşiş Dağı'na sık sık etdikleri ziyârete İslâm

---

[164] [144], S.99. Aktaran: [359], S. 2.

[165] "Türkler tarafından buraya verilen Aynaroz adı, Rumca Hagion Oros (kutsal dağ) adının değişmesinden meydana gelmiştir. Bu dağa Athos denilmektedir. Aynaroz, Batı dillerinde de Athos dağı veya Hagion Oros'un bu dillerdeki tercümesi ile ifade edilir." Bkz: [378].

[166] Osman Şevki Uludağ, *Uludağ, Tapınakları-Keşişleri-Dervişleri* [138] isimli kitabı 1936'da büyük ölçüde Menthon'un kitabından [140] yararlanarak yazmıştır. Ondan sonra bu dönemle ilgili dikkate değer bir akademik çalışma yapılmaz.

[167] "Athos'taki kardeşleri gibi bahtiyar olamayan bu Olimpus rahipleri, Bursa'yı ele geçiren Türkler tarafından kovuldular ya da yok edildiler. Bununla beraber, dünyadan elini eteğini çekenlerin anılarını muhafaza ederek bugün de gururlu olan Olimpus Dağı, Türkler tarafından verilen Keşiş Dağı adını taşır. Bu çevrede İslamiyetin yayılmasından sonra Müslüman sılfiler, Hristiyanların ortak yaşayan papazlarının adetlerini alarak dağda birçok ziyaretçi çeken inziva yerleri kurdular." [141], S. 233. R. Kaplanoğlu [359]'da ayrıntılı olarak keşişlerle dervişler arasındaki ilişkiyi tartışır.

> zâhidleri tarafından dahi iştirâk olunduğu cihetle cebel-i mezkûrun kudsiyeti hakkında kadimden beri câri olan itikad zâil olmayıb belki kuvvet bulmuştur. Selâtin-i Osmânîye'den ekserîsi buralarda zuhûra gelen e'izze-i İslâmiye'ye hürmeten bir çok türbe ve zâviye inşâ etdirib tezyîn eylediler." [145]

Daha önce belirtildiği gibi Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'de [56] bu dağdan bahsederken "Cebel-i Ruhbân" tanımını da kullanır. Bunun yanısıra Evliyâ Çelebi'nin dağda anlattığı yerler, Kadı Yayla, Papaz Pınarı, Tekfur Alanı, Gavur Yenicesi gibi, Cumhuriyet dönemine kadar bu isimlerle anılır [138]. Resmi Osmanlı belgelerinde de dağın adının "Keşiş Dağı" ya da "Ruhbân Dağı" olarak geçtiği görülür[168].

Dağın eteklerinde yer alan tekkeler ile dağda faaliyet göstermiş manastırları karşılaştırdığı çalışmasında: "Pek çok kaynakta ikonaklazma hareketinin etkisiyle 8. yüzyıldan itibaren dağı terketmeye başlayan keşişlerin, Osmanlı'nın Bursa'daki hâkimiyetinden sonra dağı tamamen boşalttığı ve yerine İslami bir tasavvuf kültürünün kurulduğu söylense de, neredeyse 16. yüzyıla kadar dağda Hristiyan keşişlerin varlığı bilinmektedir." [359] diyen Raif Kaplanoğlu, kültürel etkileşim içindeki Müslüman dervişler ile Hristiyan keşişlerin yaşam tarzları ve dinsel ritüelleri arasında varolan çarpıcı benzerliklere dikkat çeker ve dağdaki manastırların önemli bir kısmının Türk dervişler tarafından tekke olarak kullanıldığını söyler [359].

John von Hammer-Purgstall'ın *Büyük Osmanlı Tarihi*'nde [146] belirttiği gibi, Duğlu Baba, Geyikli Baba[169], Abdal Murad[170] gibi, Bursa'nın ele geçirilmesinden çok uzun zaman önce Orta Asya'dan bu topraklara gelen ve Abdalân-ı Rum zümresi olarak ifade edilen bu ünlü dervişler, Osmanlı sultanlarının yanında gazalara katılmış, şehrin muhasarasında bulunmuş ve fethedilen araziler üzerine tekkelerini kurmuşlardır[171].

---

[168] Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde pek çok belge bulunmaktadır.

[169] "Sultan Orhan Gazi, Gökpınar denilen yerde, Derviş Geyikli Baba için bir zaviye yaptırdı. Hala çok sayıda ziyaretçisi olan bu inziva yeri, şehrin doğu tarafındadır. Padişahlardan birkaçı, bu ziyaretleri yapmada kibirlenmediler ve meşhur dervişlerin keşif ve kerametlerini, gelenek olarak tamamen ezberlediler." [141], S. 234.

[170] Bizans kaynaklarına göre, Rum Abdalları'nın en ünlüsü sayılan Abdal Murad'ın türbe ve tekkesinin bulunduğu yerde eski bir manastır bulunmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren Bursa'ya gelen gezginlerin bir çoğuna göre de, Müslümanların büyük saygı gösterdiği Abdal Murad aslında Hristiyan geleneğinde önemli bir yeri olan Aziz Ronald'dır. Bkz: [138]; [146]; [359].

[171] Bkz: [146], S. 139-144

Devletin kuruluşu ve gelişiminde etkili olan din gönüllülerinin kurduğu bu tekke ve zaviyelerde çeşitli tasavvufi akımlar gelişmiştir. Bölüm 3'de belirtildiği gibi, Anadolu ve Balkanların Türkleştirilip Müslümanlaştırılmasında ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dervişler ve dergahlar çok büyük rol oynamıştır. Raif Kaplanoğlu'nun [359]'de belirttiği gibi, bu konularla ilgilenen ilk tarihçilerden biri olan Fuat Köprülü, Abdalan-ı Rum zümresinin ideolojisini Şamanist kültüre dayanan heterodoksi olarak ifade eder ve bu dervişleri eski Şamanların İslam kültüründeki temsilcisi olarak niteler [147][172]. Dolayısıyla Uludağ'ın eteklerinde faaliyet gösteren bu tekkelerin kökeni, Orta Asya kültür coğrafyasıyla bağlantılıdır; gerek ritüellerinde gerekse de söylemlerinde dağ kültünün izleri bulunur. Örneğin, Osmanlının kuruluş efsanesinde önemli bir yeri olan Uludağ'ın ünlü dervişlerinden Geyikli Baba ve Duğlubaba'ya ilişkin efsaneler dağlar etrafında örülmüştür[173]. Molla Fenari, Molla Hüsrev, Abdüllatifi Kudsi, Abdal Murad, Abdal Musa gibi Uludağ'ı mekân olarak seçmiş pek çok derviş dağlarda medfun olmayı tercih etmiştir [143]. Hatırlanırsa dağlarda gömülmek bir Orta Asya geleneğidir [63]. Ölümlerinden sonra bu şahıslar menkıbeleri ve türbeleri ile ölümsüzleştirilmiş ve bu mekânlar halk tarafından yoğun ziyarete konu olurken, etrafında çeşitli inanç ve uygulamalar meydana getirilmiştir[174]. Örneğin, hakkında pek çok hikayenin dolaşıma sokulduğu Abdal Murad'ın mezarı Bursa'nın güneyindeki dağ yamacında, kireç ocağının üstündeki tek servinin bulunduğu yerdedir. Yoğun bir ziyarete konu olan mezarın başındaki ağaç ise çul ve çaputun bağlandığı kutsal bir nesne olarak görülmektedir [148]. Burada bir parantez açarak Bursa ve Uludağ çevresinde, dağ ve tabiat kültlerinden türemiş inanışların çok yoğun olarak varlık gösterdiğini vurgulamak gerekir. Bu konuya odaklanan iki çalışmada [148], [149] belirtildiği gibi, Bursa ve Uludağ çevresinde ziyarete konu olan yerler -başta türbe ve mezarlar olmak üzere- bazı tekkeler, hamamlar, çeşmeler, kayalar, ağaçlar ve kutsallık atfedilen diğer bazı doğal mekânlardır. Hepsinin ortak özelliği velilerle ve kutsalla doğrudan veya dolaylı olarak

[172] [147], S. 98. Aktaran: [359], S. 13.

[173] Bkz: [146], S. 139-144.

[174] Bursa ve çevresindeki ziyaret yerleri ve bunların etrafında oluşan dini inançlar için bkz: [148], [149].

ilişkilendirilmeleridir. Ancak, bununla birlikte özel güçlerini yanındaki makamın ruhaniyetinden almayan doğal nesnelere de kutsallık atfedildiği görülür[175].

Dolayısıyla, Bursa ve çevresi Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra da dağ dini kimliğini korumuş ve eski işlevini sürdürmüştür; ancak büyük oranda keşişlerin yerini dervişler, manastırların yerini ise İslami tekkeler ve zaviyeler almıştır[176]. Türk İslam geleneğinde çok önemli bir yeri bulunan babalar, dedeler, abdallar ve dervişler de dağda pek çok inziva mekânı kurmuşlardır [138], [139], [145], [146], [359]. Anlatısında dağın eteklerinde yer alan bu tekkelerden, buradaki dervişlerin kerametlerinden ve yoğun ziyarete konu olmalarından söz eden Evliyâ Çelebi, bu mekânların etrafında dönen sosyal yaşantıdan da bahseder:

> "**Ve mesîregâh-ı Abdâl Murâd Sultân:** Cebel-i Ruhbân'ın dâmeninde bir püşte-i âlî üzre bir vâdîdir kim cümle şehr-i Bursa ferâde ferâde her âsâr-ı binâsı nümâyândır. Ve bir çemenzâr-ı ferah-fezâ zemîni vardır kim sun'-ı Perverdigâr ile arzı gûyâ yeşil dühâvî katîfe ile döşenmişdir. Ve bu âsitânede eflâke ser çekmiş çınar-ı müntehâlar ve kara ağaçlar ve bîd-i ser-nigûn ve ar'ar u şimşâd ve servî dırahtları var kim sâye-i zıll [u] himâyesinde on bin âdem meks etse kifâyet eder. Ba'zı dırahtda yaban asmasından ve habl-i kavîden salıncaklar vardır. Yârân u dilberân-ı zarîfânlar binüp salınup birbirlerine salıncak kolanı çekerler ve birkaç yerinde mecma'-ı zurefâ mastaba soffaları ve namâzgâh soffaları vardır ve matbah-ı it'âmlarından mâ-i cârîler ile kebâb dollâbları vardır. Germânerm âteşde kebâbı su çevirüp bir kebâb olur, âdem çevirmeğe ihtiyâc değildir. Âb [u] hevâsı ve medd-i basarı yerinde hoş hevâ bir mesîregâhdır."[56][177]

---

[175] Bkz: [149].

[176] "Asya'nın başka yerlerinde olduğu gibi, burada da dinler, düşmanı oldukları dinlerin meşhur yerlerini alırlar. Hristiyanlık, kiliseleriyle, putperestlerin tapınaklarının yerlerini almış, Müslümanlık da hilalini Hristiyan yıkıntıları üzerine dikmiştir. Her yerde iki din eskisinin yerine geçer." [141], S. 234. Bu konuya Hammer de [146]'da dikkat çeker.

[177] "**Abdal Murad Mesiresi:** Ruban Dağı'nın eteklerinde yüksek bir yerde kurulmuş, Bursa'nın her tarafını gören bir mekândır. Allah tarafından yeşil kadife ile yeri döşenmiş yemyeşil ve ferahlatıcı bir zemini vardır. Bu dergah'ın bahçesinde yüksek çınarlar, karaağaçlar, salkım söğütler, ardıç ağaçları, şimşir ve servi ağaçları vardır ki, gölgelerinde on bin adam barınabilir. Bazı ağaçlarda yaban asmasından ve sağlam iplerden yapılmış salıncaklar vardır. Sevgililer ve dilberler salıncaklara biner ve birbirlerine salıncak kolanı çekrler. Birkaç yerde zariflerin oturdukları mekânlar vardır. Buraların sedirli odaları, namaz kılma yerleri mutfaklarında akan suları ve kebap ocakları vardır. Sıcak ateşte kebabı su çevirip pişirdiği için, insanın çevirmesine gerek yoktur. havası, suyu ve görüş açıklığı çok olan bir mesire yeridir." [57], S. 60-61.

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi dağın eteklerindeki geniş yeşil alanlar içinde yer alan bu tekkeler, dinsel kimliklerinin yanında sundukları sosyalleşme imkânları ile de yerli halkın rağbet gösterdiği birer çekim merkezidir. Bunun yanısıra John von Hammer-Purgstall'ın [146] vurguladığı gibi, özellikle yaz aylarında bir "teferrücgah" haline gelen dağ, burada ikamet eden dervişlere öykünen önemli "ilim ve irfan ehlinin" de ilgi gösterdiği bir kamusal mekân işlevi görmüştür. Dr. Osman Şevki de *Bursa ve Uludağ* [182] adlı kitabında, Bursa'da bulunan medreselerin öğretmen ve öğrencilerinin de yaz mevsiminde Uludağ'da çardaklar yaparak, geçici medreseler inşa ettiklerinden söz eder [150]. Ancak, dağın alçak platolarında deneyimlenen bu etkinlikler, yüksek coğrafi mekânlarla modern bir ilişki kurmaktan ziyade, dinsel bağlamını koruyan geleneksel yaşam biçimi içinde gerçekleşen pratiklerdir. Genel olarak, Osmanlı döneminde Uludağ civarında, Cumhuriyet döneminde tasviye edilecekler listesinde baş sıraya yerleştirilecek olan yoğun bir tasavvuf kültürünün oluştuğu söylenebilir[178].

Bu pratikler dışında yerli halkın dağla olan ilişkisi ekonomik niteliklidir. Yabancı seyyahların ve Evliyâ Çelebi'nin de [57] belirttiği gibi kereste ticareti önemli bir iş koludur[179]. Ayrıca, Uludağ karlıklarının (Çukurlarda birikmiş karların) Bursa'da buz olarak satılmak üzere katırlarla şehre indirildiği ve buz ticaretinin de önemli bir iş kolu haline geldiği bilinmektedir [57], [142]. Bunun dışında C. Texier'nin ayrıntılı olarak değindiği gibi Uludağ, bu civarda bulunan köylerin merasıdır; dağın tamamında yaylacılık yapılır. Uludağ eteklerinde yer alan pek çok Türkmen köyü bulunur ve dağın yüksek yaylaları bu köyler arasında paylaşılmıştır[180]. Orta Asya coğrafyasından gelen bu Türkmen grupların dağın eteklerini yurt edinmesi ve yaylacılık yapması hiç şüphesiz eski yaşam tarzının sürdürülmesidir. Bu açıdan Uludağ'ın toprağın yurda çevrilmesi

---

[178] Ancak, tasavvufi hayat ve düşünceye, bu düşüncenin mimarlarına karşı olan tavır Cumhuriyette ortaya çıkmış bir durum değildir. Başlangıcı çok eski zamanlara giden bu tavrın en önemli sebebi muhtemelen merkezi otoriteyi kaybetme korkusuyla ilgilidir.

[179] "Kereste ticareti bölge ekonomisinin temelidir. Keşiş Dağı'ndan indirilen ağaçlarla Osmanlı tersanelerinde Marmara kancabaşları, kalyonlar inşa edilir. Fırınların, dokumacıların, hanelerin ihtiyacı olan odunlar Sultan Orhan'ın eşi Nilüfer Hatun'un adını taşıyan nehir yoluyla Bursa'ya indirilir." [142], S. 11.

[180] C. Texier [141]'de "Uludağ (Olimpus) Türkmenleri" başlığı ile özel bir bölüm açtığı Türkmenlerden ayrıntılı olarak söz eder.

bağlamında simgesel bir rol edindiği söylenebilir. Yılın yarısını dağda geçiren bu göçebe gruplar, aynı zamanda dağ ve tabiat kültü bağlamında eski inanışlarını da sürdürürler. Bunun dışında yerli halk dağ ile sportif ya da rekreatif anlamda herhangi bir ilişki kurmaz. İstanbul dışından gelen yerli ziyaretçiler için ise, bu şehrin özellikle dinsel kimliği ve tarihselliği ile kaplıcaları önemli birer çekim nesnesidir, ancak onlar da dağa sportif ya da rekreatif anlamda özel bir ilgi göstermezler. Oysa Keşiş Dağı Bursa'yı ziyarete gelen yabancı gezginlerin önem verdiği ve anlatılarına dahil ettiği konulardan biridir. Osmanlının ilk başkenti Bursa'ya gelen yabancı gezginler Keşiş Dağı'nı ziyaret etmeyi asla ihmal etmezler. Hatta J. Pardoe gibi zirveye tırmanma cesaretini ve azmini gösteren bazı yabancı gezginler için Keşiş Dağı'nın kendisi başlıbaşına bir çekim nesnesidir.

4.2 Keşiş'deki "Deli Avrupalılar"

19. yüzyıl gezginlerinin gözünde İstanbul'un kozmopolit karmaşıklığının tersine Osmanlı geleneğinin saflığını temsil eden Bursa, yabancı seyyahların istisnasız gezi programlarına dahil ettiği şehirlerden biridir. Oryantalist gezi literatüründe önemli bir yeri olan Bursa'ya, tarihsel ve dinsel geçmişinden dolayı benzer bir ilgiyi, sayıca çok daha az olan, yerel gezginler de göstermiştir. Aynı zamanda Osmanlının son çeyreğinde, geç Osmanlı aydınları ve bürokratları tarafından Bursa'ya ilişkin kent rehberi türünde çeşitli eserlerin kaleme alındığı görülür. Yabancılar ile son dönem Osmanlı seyyahlarının Bursa anlatıları incelendiğinde, iki grubun Bursa'ya ilişkin gözlem ve değerlendirmeleri görece benzerlikler içerirken, dağı ifade ve tahayyül etme biçimlerindeki farklılıklar oldukça dikkat çekicidir. Dönemin yüksek coğrafi mekân kavrayışına ışık tutan özgün ifadeler içeren bu anlatılar, geç Osmanlıda yüksek coğrafi mekânların algılanışına ilişkin de ilginç ve konuyu görünür kılan veriler sunar. Buradan hareketle bu alt bölümde bazı seyahatnamelerde yer alan Uludağ'a ilişkin bölümlerin yakın bir okuması yapılarak, iki grubun görme ve düşünme biçimi arasındaki farklar ve benzerlikler üzerinden geç Osmanlıdaki yüksek coğrafi mekân algısı tartışılacaktır.

19 Mayıs 1901'de İstanbul'dan Bursa'ya gelen Mesnevihan Hüseyin Vassâf Efendi (1872-1929) burada geçirdiği 19 güne ilişkin kaleme aldığı *Bursa Hatırası* [151] adlı kitabında vapur Mudanya'ya yanaşırken şu cümleleri sarfeder:

> "Keşiş Dağı kemal-i heybetiyle göründü. Yarısından yukarısı bulutlar içinde idi. Körfezin manzara-yı latifesi de zikre şayandır. [...] Mudanyaya takarrub ettikçe Bursa'nın fevkinde kâin olan ve üstündeki berflerle (karlarla) beyaz bir çarşafa bürünmüş gibi görünen Keşiş Dağı nazarımız önünde burûdetle (soğukluk/hareketsiz olma) cilve-gerdir." [151]

Keşiş Dağı'ndan estetik olarak etkilendiği görülen yazar Bursa'yı evliyalarına ve sıcak sularına vurgu yaparak anlatır. Şanlı Osmanlı geçmişi ve dinsel otorite figürleri ile karşılaşmanın coşkusunu duyan yazarın zihinselliğinde fiziksel çevre, Osmanlı tarihine ve dinselliğe değdiği ölçüde anlam bulur. *Bursa Hatırası*'nda yukarıdaki satırlar dışında Keşiş Dağı'na hiç yer verilmez. Keşiş Dağı sadece bir isim olarak anlatıya dahil edilir ve yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi mekânın dikkat çeken en önemli özelliği boyut büyüklüğü ve gökyüzüyle olan ilişkisidir. Her ne kadar bir çözünme yaşanıyorsa da buradaki boyut büyüklüğü dinsel-kutsal odaklı bir kavrayış biçimiyle ilişkili gözükür. Yazar, dağın bulutların arasından gökyüzüne yükselen iri cüssesi ile karlı dorukları dışında fiziksel özelliklerine hiç değinmez, mekâna ilişkin bilgi ve gözlem aktarmaz. Dorukları karlı dağı kişileştirir ve Bursa'nın üstünde cilveli bir biçimde arzı endam eden, beyaz çarşafa bürünmüş bir dişiye benzetir. Keşiş Dağı yazarın zihinselliğinde donmuş bir dişi abide olarak ifade bulur, bunun dışında hiçbir çağrışıma yol açmaz ve duygu uyandırmaz. Yazar, dağla herhangi bir ilişki kurma bilinci ve isteği üretmez. Keşiş Dağı'nı sadece bir tabloya bakar gibi uzaktan bakarak estetik olarak deneyimler. Keşiş Dağı karşısında kendinden geçilecek yüce bir nesne olarak da ifade edilmez.

Bu seyahat sırasında iki kez Bursa Ovası'na tepe bir noktadan bakma şansını yakalayan yazar, aşağıda gördüğü manzaradan oldukça çok etkilendiğini belirtir. Ancak, aşağıdan yukarıya olduğu gibi yukarıdan aşağıya bakmak da yazarda olağanüstü bir duygu durumu yaratmaz. Tophane'den Bursa Ovası'na bakan Hüseyin Vassâf Efendi bu deneyimden bir Avrupalı gibi abartılı duygular üretmez, boyut büyüklüğü ile ilgilenmez. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, yukarıdan aşağıdaki manzaraya bakma eyleminin kişisel bir istekten ziyade tesadüfi bir biçimde gerçekleşmesidir. Yani yazar

özellikle Bursa Ovası'nı yukarıdan bakarak deneyimlemek için kişisel bir irade ortaya koymuş değildir. Buna karşın, kitabın giriş kısmında açıkca belirttiği gibi, Bursa'ya seyahat etmesinde bireysel bir istek ve ihtiyaca dayanan modern bir durum söz konusudur.

Bu bölümde irdelenecek olan *Hatıra ya da Bursa'nın Aynası* [152] adlı ikinci eser ise, Sultan II. Abdülhamid dönemi kadılarından olup emekliliğini Bursa'da geçiren Hasan Tâib Efendi tarafından 1905 yılında kaleme alınmıştır. Avrupa'da 19. yüzyılda yaygınlık kazanan kent rehberlerinin basit bir öncülü olarak tanımlanabilecek bu kitap kısa bir giriş ile beş ana bölümden oluşur. Kitabın giriş bölümünde çok kısa bir Bursa tarihiyle birlikte, temel coğrafya bilgisine yer verilir. Bursa coğrafyasını sayısal bilgilerle ifade eden yazarın, aynı zamanda şehrin tarihsel envanterini çıkarma çabası içinde olduğu görülür. Fiziksel çevrenin algılanması bağlamında yeni bir zihinselliğe işaret eden bu durum, aynı zamanda II. Abdülhamid döneminde yükselişe geçerek yeni boyutlar kazanan coğrafya biliminin içselleştirildiğini de gösterir.

Alt başlık olarak Bursa'daki semtlerin yerleştirildiği ana bölümlerde, söz konusu edilen bölgede yer alan mahallelerin içerdiği cami, mescit, dergâh, çeşme gibi tarihi eserler anlatılır ve bu eserlerin kitabeleri ile etrafta yer alan mezar taşları aktarılır. Hüdevendigar/Çekirge başlığı altında şehrin kaplıcalarını oldukça detaylı olarak anlatan yazar, mesirelere sadece bir sayfa ayırmıştır. Bursa'nın daha pek çok gezinti yeri olduğunu söyleyen Hasan Tâib Efendi, ilginç bir biçimde kentin doğal mekânlarını yazılı olarak anlatmaya gerek olmadığını imâ eden ifadeler kullanır. Bu durum, yazarın zihinsel hiyerarşisinde doğal mekânların tarihsel eserlerle eş tutulmadığına ve sadece tecrübe edilmesi gereken mekânlar olarak belirdiğine işaret eder. Keşiş Dağı'nı bir önceki metinde olduğu gibi sadece bir isim olarak ve benzer şekilde niteleyerek anlatıya dahil eden yazar, coğrafyaya ilişkin bilgiler verdiği giriş kısmında dağdan kenti tanımlayan bir nesne olarak bahseder:

> "Kent, ovanın kenarından başlayarak Keşiş dağı eteğine doğru gittikçe yükseldiğinden, uzaktan bakıldığında son derece güzel bir manzara arz eder. Şehrin önünde **Allah'ın kudret elinin en mükemmel doğa eserlerinden**, cennete benzeyen geniş bir ova uzanır. Şehrin üst tarafında ise göklere baş uzatan, zirveleri daima karlarla ve bulutlarla örtülü Keşiş Dağı bulunur."[152]

Bursa'yı tanıtmak amacıyla iki cilt olarak düşünülen bir çalışmanın ilk cildi olan *Bursa Tarihi Kılavuzu* [153] isimli kitap ise 1910 yılında basılmıştır. Bursa'daki askeri rüşdiyede tarih ve coğrafya öğretmenliği yapan süvari teğmeni Abdülkadir tarafından yazılan kitabın ilk cildi bir tür tarih kitabı olarak da düşünülebilir. Bursa'daki donatılara odaklanması düşünülen ikinci cildin el yazması, Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını yitiren yazarla birlikte kaybolduğu için basılamamıştır. İkinci ciltte dağın nasıl konu edildiğini ya da edil-e-mediğini bilmek ilginç olabilirdi, çünkü Bursa tarihini anlatmak amacıyla detaylı olarak Osmanlı tarihine odaklanan yazar bu metinde, Keşiş Dağı'ndan özel olarak bahsetmez. Ancak, giriş kısmında yer alan coğrafya bölümündeki ifadeleri dağı tahayyül ediş biçimine dair ip uçları içerir. Coğrafya muallimi olan yazar, diğer metinlerden çok daha uzun ve detaylı bir coğrafya bilgisi verir. Burada dikkat çekici olan nokta yükseklik belirtmek için de sayısallığın anlatıya dahil edilmesidir. Diğer metinlerde olduğu gibi Abdülkadir de Bursa'yı Keşiş Dağı'nı referans alarak tanımlar; ancak dağın ölçülebilir yüksekliğini vermesi ile diğer metinlerden farklılaşır. Yüksek coğrafi mekânların ölçülebilir bir nesne olarak kavrandığına işaret eden bu durum, fiziksel çevrenin kavranışı bağlamında da önemli bir değişim rotasına işaret eder. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise yazarın dağı imgeleme biçimidir:

> "Denizden **2530 Frenk arşını yüksekliği olan** Keşîş'in etekleri enine boyuna sâ'atlerce süren ovalarla kuşatılmıştır.
>
> Belki de, tepesi her zamân karlarla örtülü olduğu için –ak sakallı bir papasa benzetilmek istendiğinden ötürü- Keşîş diye adlanan bu dağların Marmara Denizi yüzündeki etekleri Bursa Ovası'dır."[153]

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi yazar, Keşiş Dağı'nı Bizansa referans veren bir imgeyle tanımlar. Dağı Bizansa referans veren bir imgeyle tanımlaması, dönemin tarihsellik anlayışıyla ilgili ip uçları verir. Bursa'nın tarihini Nuh Tufanı'ndan başlatarak anlatan yazar, şehrin Helen-Bizans geçmişinden de ayrıntılı olarak bahseder. Diğer metinlerde de görülen bu tarihsel yaklaşım, Osmanlının son döneminde Helen-Bizans mirasına sahip çıkıldığına işaret eder. Dikkat çekici bir diğer nokta ise, metinlere hakim olan ilerlemeci, milliyetçi ve dinsel olarak birleştirici tarihsel anlatım biçimidir. Ancak buradaki ilerleme temasının, evrimci ve pozitivist epistemolojiye dayalı bir doğa tarihi anlayışının dayandığı ilerleme fikriyle aynı olmadığının altını çizmek gerekir.

Aynı yazarın 1913 yılında yayınladığı *Bursa Rehberi* [154] isimli ince kitap, Bursa için yazılmış ilk rehber olması itibarıyla önemlidir. Giriş kısmında, Bursa'ya her sene binlerce ziyaretçi geldiğini belirten yazar, bu gerekçeyle Bursa'yı turistik olarak tanıtmak istediğini söyler. Anlaşıldığı kadarıyla Bursa'ya gelen yabancı turistler tarafından, Bursa'ya ilişkin rehber niteliğinde bir kitabın olmayışı önemli bir eleştiri konusu olarak belirir. Geç Osmanlılar arasında Avrupalı gözün yaptığı eleştirileri bir utanç kaynağı olarak görmek yaygın bir düşünce biçimidir. Bu şekilde ifade edilmese de bu kitabın yazılma nedenlerinden biri muhtemelen bu düşüncedir. Diğer yandan bu türden kitapların varlığı, Bursa'nın Osmanlı zihinsel dünyasında "turizm" bağlamında bir anlam kazanmaya başladığına da işaret eder.

"Biraz Coğrafya" başlıklı giriş bölümünde çok kısa bir coğrafya bilgisine yer veren yazar, yukarıda söz edilen metindeki gibi Bursa'yı 2458 metrelik Keşiş Dağı'nın eteklerine kurulmuş bir şehir olarak tanımlar [154]. Bunun dışında bir daha Keşiş Dağı'nın adı bile geçmez. Keşiş Dağı, yazarın zihinselliğinde fiziksel bir gerçeklik olarak yer alır ancak bu gerçek yaşamla ilişki kurmayan donmuş bir imgenin yansımasıdır. Buradan hareketle manzaranın tıpkı bir tablo gibi hâlâ donmuş bir imgesellik taşıdığı söylenebilir. Sadece coğrafi yükseltilere değil, kaplıcalar hariç diğer doğal mekânlara bu rehberde de yer verilmemiştir. Diğer yandan kitapta hiç görsel malzeme ve harita kullanılmadığını da belirtmek gerekir. Bu durum, fiziksel çevrenin ifade edilmesinde görselliğin henüz önemli bir rol oynamadığını düşündürür.

Bu bölümde ele alınacak olan son metin, "İhtilafçı" lakaplı Mehmet Ziya Bey'in (1866-1930) 1912 (rumi 1328) yılında yayınladığı *Bursa'dan Konya'ya Seyahat* [155] isimli seyahatnamesidir. İlmiye sınıfından bir aileye mensup olan yazar, Hamidiye Sıbyan Mektebi ve Galatasaray Sultanisi gibi II. Abdülhamid döneminin en gözde modern eğitim kurumlarını bitirdikten sonra üç yıl Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam ederek kara kalem resim yapmayı öğrenir. Görsellikle olan yakın ilgisinin etkileri yazdıklarından izlenebilen Kadri Bey'in metni, zengin içeriği ve kaliteli edebi üslubunun yanısıra yüksek coğrafi mekânlara ilişkin getirdiği yeni yaklaşımlar ile de diğer metinlerden ayrılır ve daha detaylı bir irdelemeyi hak eder. Buradaki farklı yaklaşımlar, bilimsel

düzlemde II. Meşrutiyet'in görece özgürlük ortamında vuku bulmuş değişimlerin yansımaları olarak da düşünülebilir.

Yazarlarının entelektüel donanımlarını ve yaratıcı imge dağarcıklarını göz önünde tutarak, yukarıda irdelenen tüm metinlerde genel olarak dağın aynı bağlam içinde ve benzer biçimlerde tanımlandığı söylenebilir. Mesireler ve kaplıcalar toplumsal hayatın şekillendiği doğal kamusal alanlar olarak öne çıkarken, dağlar konusunda benzer bir toplumsal bilincin varolmayışı bu metinlerin ortak bir özelliğidir. Bu metinlerde yüksek coğrafi mekânlar sadece donmuş zihinsel bir imge olarak belirmiş, kentsel dokuda geleneksel anlamlarının dışında herhangi bir görünürlük elde edememiştir. Bunun yanısıra formatif yıllarını II. Abdülhamid döneminde geçirmiş bu yazarların metinlerinde istisnasız kısa bir coğrafya bölümüne yer verildiği görülür.

Ancak, Kadri Bey'in metni söz konusu olduğunda bu durum değişir. Yazdığı metine, tarih ve coğrafyanın yanısıra "jeoloji ve arkeoloji" konularını da dahil eden yazar, Keşiş Dağı'na çok özel bir yer açar, en önemlisi ise dağı bilimsel olarak araştırılacak bir nesne olarak tahayyül eder; onu fiziksel olarak deneyimlemek için kişisel bir istek ortaya koyar ve bir grup insanla birlikte dağın zirvesine kadar çıkar. Yazar, Keşiş Dağı'nı hem kişisel olarak deneyimlemek istemesi hem de bilimsel bir terminoloji üzerinden betimlemeye çalışması ile diğer metinlerden ayrılır ve bu şekilde ancak Cumhuriyet döneminde yaygınlık kazanacak olan bir davranış ve düşünme biçimi içinde yer alır. Ancak yazarı Erken Cumhuriyet döneminden ayıran ve ilginç kılan nokta zihinsel olarak bağlı olduğu tarihsel söylemdir. Batı bilimiyle ciddi anlamda bağ kurmaya çalıştığı görülen yazar, buna karşın "mukaddes" tarih anlayışı [105] içinde düşünmektedir. Daha önce belirtildiği gibi Cumhuriyet döneminde bu tarihsel söylem tamamen terk edilecektir.

Osmanlının ilk kadim başkentinden Konya'ya doğru yapılan bir seyahat teması üzerinden altı bölüm olarak kurgulanmış oldukça hacimli bu kitabın neredeyse yarısı Bursa ve civarına ayrılmıştır. Tarih ve hikmet muallimi olmasının yanısıra üst düzey bir mevlevî olan yazar, metaforik anlamları bulunan bu mekânlarla tasavvuf düşüncesi dahilinde bir ilişki kurar. Dolayısıyla konumuz bağlamında metni ilgi çekici kılan bir diğer nokta yazarın 18. yüzyıl natüralistlerininkine benzeyen tabiat algısıdır. Bunun yanısıra Kadri Bey, kelimenin tam anlamı ile tipik bir romantiktir ve doğanın duyu

organlarıyla algılanmasına yönelik ifadelere yer verir. Kadri Bey'in metninde romantizmle idealize edilen dağ, Allah'ın güzel bir eseri olarak incelenmeye ve deneyimlenmeye değer bir kültür ve bilim kaynağı olarak belirir. Yazar, dağı yücelten ifadeler kullanır ve bu tanımlama sürecinde dağa yeni anlamlar yüklemesi söz konusu olur. Kadri Bey'in metninde yüksek coğrafi mekânlar klişeden gerçekliğe doğru evrilir.

Bu metni hem ilgi çekici kılan hem de Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet güzergahında yer alan yaygın bir izleğin içinde konumlandıran bir diğer önemli özellik ise yazarın toplumsal-kültürel olarak kendine yetmezlik teması[181] üzerinden Batılı kaynaklarla geliştirdiği organik etkileşimdir. Yerinde gözlem ve araştırma yapmaya önem verdiğini vurgulayan ve bu metinde kendi deneyimlerinin seyrini ele alan yazarın en önemli etkileşim kaynağı olarak Fransız Oryantalist Clement Huart'ın *Mevleviler Beldesi Konya* [156] isimli kitabı belirir. Bu kaynağı "tarih ve arkeoloji" konusunda yetersiz bir çalışma olarak değerlendiren yazar, bu eksiklikleri Fransız Arkeolog Charles Texier'nin *Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* [141] isimli eseriyle telafi ettiğini belirtir. Literatüre son derece hakim olduğu görülen yazar, Oryantalist Avrupalı yazarların eserlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Anadolu'da bilimsel araştırmalar yapıp yazılı eserler vermiş Oryantalist yazarların, hem bir hayranlık hem de bir öfke figürü olarak, modern vatan bilinci geliştirmiş Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet aydınları üzerinde önemli psikolojik etkiler bıraktığı görülür. Özellikle Erken Cumhuriyet'te daha fazla ilgi gösterilen bu eserlerin bir tür milli hesaplaşma metinlerine dönüştüğü söylenebilir. Anadolu coğrafyasına ilişkin önemli kaynaklar arasında yer alan bu eserler, hiç şüphesiz tepkiselliğe yol açan Oryantalist ifadeler ve açıklamalar da içerir. Ancak, Kadri Bey'in metninden de izlenebildiği gibi, bu eserlere duyulan öfkenin altında yatan en önemli nedenlerden biri geç kalmışlık psikolojisidir. Söz konusu Türkiye aydınlarının "vatan" coğrafyasını onlardan çok daha önce kaleme alan Avrupalı yazarların karşısında bir eziklik ve aşağılık kompleksi geliştirmiştir. Osmanlı coğrafyasını yeterince modern göstermediği için C. Huart'ın yazdıklarına duygusal ve düşünsel tepkiler veren Kadri Bey

[181] Bu konuyu Osmanlıdan Cumhuriyete uzanan tarihsel güzargahta tartışan bir çalışma için bkz: [379], S. 37-57.

gibi, Avrupalı yazarlara içerleyip öfke duymak yaygın bir pratiktir. Bununla birlikte, Abdülhamit'in reformlarından önce kaleme alındığı için modern kentsel donatılara yer vermeyen C. Huart'ın eserinden esef duyduğu görülen Kadri Bey, Erken Cumhuriyet'te Osman Şevki Uludağ'ın yapacağı gibi, bu metinleri tarihi yeniden yazmak ya da geçmişi yassıtmak[182] için kullanmaz. Ülke coğrafyasını Avrupalılardan daha sonra kaleme almanın utancını dile getiren Kadri Bey sadece bu metinlerdeki bazı bilgi yanlışlarını düzeltir ve Osmanlı modernitesini gör-e-meyişlerine hayıflanır.

Diğer metinlerde ziyaret edilmeye değer bir nesne olarak tahayyül edil-e-meyen ve bu bağlamda kentsel dokuya ilişkin hiyerarşide yer verilmeyen dağa, Kadri Bey farklı bir bakış açısıyla bakar. Birinci bölümde Bursa'yı tanımlamak için söz ettiği dinsel ve tarihsel yapılar hiyerarşisine Keşiş Dağı'nı da dahil ederek dağdan bahseder:

> "Eski zamanların 'Prusya'sı olan Bursa şehri, hakikaten görülmeye değer beldelerdendir; o geniş, yeşil ovasıyla eski İran tarzında yapılmış eski eserleri ve tamamen çini levhalarla süslü camileri, Yeşil Cami ve Yeşil Türbe, güzel ve şâirane birçok hatırayı okşayan Keşiş Dağı... Tüm bunlar şairlere, hayalperestlere ne renkli zeminler hazırlar!"[155]

Dağı ziyaret edilmesi gereken bir nesne olarak ifade eden yazar, aynı zamanda onu romantik bir nesne olarak da kurgular. Yüksek coğrafi bir mekâna hiyerarşik bir düzenlemede anıtsal yapılarla denk bir yer verilmesi yukarıdaki metinlerde bulunmayan farklı bir zihinsel duruma işaret eder. Metin boyunca yazarın mütemadiyen C. Huart'ın yanlışlarını bulup düzeltmesi ve onunla hayali bir tartışmaya girmesi dikkat çeker. Yazar, romantik akımın tüm estetik özelliklerini yansıtır. Metindeki romantik doğa tasvirlerine yüksek coğrafi mekânlar da tüm incelikleriyle dahil olur:

> "Kainat daldığı dinlenme uykusundan henüz uyanmamış, Keşiş Dağı'nın zirvelerini örten bulut parçaları henüz sıyrılmamıştı. O derecede ki dağın zirvesi, mavi kubbeye karışıyordu sanki. Yeşil semtine bakan penceremin önüne geçtim; tasvir kudretinden aciz kaldığım, devleti ikinci defa kuran Çelebi Mehmet Han'ın yüce türbesinin alemini gördüm, kalbim ilahi bir duyguyla doldu." [155]

---

[182] Kavram için bkz: [379], S. 93.

Yaklaşık onbeş gün kalmayı planladığı Bursa'da bir gününü Keşiş Dağı'na çıkmak için ayıran yazar, onu dağın eteklerinden tepelerine taşıyan şeyin **merak duygusu** olduğunu söyler. Entelektüel donanımı ve yaratıcı imge dağarcığı son derece gelişmiş olan Kadri Bey'in algıları açık, meraklı ve muhafazakar bir romantik olduğu söylenebilir. Fiziksel çevreyi görsel olarak da üretmek istediği görülen yazar, Bursa sokaklarını bir fotoğraf makinesiyle birlikte gezer ve dağa yapacağı gezide kullanmak üzere İstanbul'daki kardeşine mektup yazarak bir dürbün göndermesini ister. *Bursa'dan Konya'ya Seyahat* içinde pek çok görsel materyale yer verir. Burada irdelenenlerin içinde, yazıyla birlikte görselin kullanıldığı tek metin budur.

> "Güneş Mudanya ufkuna doğru batmaya başlamış, Keşiş Dağı'nın zümrüt yeşili kısımları garip ve hüzünlü bir sessizliğe bürünmüştü. Gözümün bu renkli manzaraya daldığı bir zamanada Molla geldi, ertesi günü Keşiş Dağı'na doğru yapılacak bir gezintinin kararlaştırıldığını söyledi.
>
> Molla'dan işittiğim şu sözden pek memnun oldum. Çünkü ta Amerika'dan kalkıp Bursa'ya gelerek Keşiş Dağı'na çıkanlar olduğu halde, bizim bunu başaramayışımız garip geliyordu.
>
> Tabii manzaralarının güzelliği bütün dünyada ünlü olan ve her sene birçok gezginin gelip dolaştığı, incelemeye ve gezmeye gerçekten kayık Keşiş Dağı'na bir Cuma günü çıktık." [155]

Keşiş Dağı gezisini "Molla" olarak bahsettiği bir din adamının organize ettiğini bildiren yazarın yukarıdaki ifadeleri Alpinizm faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olduğuna işaret eder. Osmanlının son döneminde, her ne kadar uygulamaya koyamasalar da özellikle yurt dışı deneyimi yaşayan aydınların Alpinizm faaliyetlerinden haberdar olduğu bilinmektedir. On kişilik bir grupla Keşiş Dağı'na yaptığı bir günlük gezintiden oldukça ayrıntılı olarak bahseden yazar, katılımcılardan bazılarının Avrupa'da deneyimlediği Alpinizm faaliyetlerinden de söz eder.

Dağa, Değirmenli Kızık Köyü üzerinden çıkmaya karar veren grup üyeleri, Bursa'daki Yeşil semtinden Değirmenli Kızık'a kadar at ve arabayla geldikten sonra iki saatlik bir zorlu yürüyüşün ardından ağaçlıklı bir değirmenin kenarında yemek molası verirler. Gezi kafilesinden Hilmi Bey'in "tabiat manzaralarının iştah üzerindeki etkisini bildiği için" sofrayı özellikle bir değirmen arkının kenarına kurdurduğunu söyleyen yazar, aynı zamanda düzenli idman yapmadıkları için çok yorulduklarını da belirtir. Bu ifadeler spor

yapmaya karşı bir duyarlılık oluştuğuna ve manzara, spor ve sağlık arasında zihinsel bir ilişki kurulduğuna işaret eder. Yazar, mütemadiyen "güzel manzaranın" iştah ve sağlık üzerinde yaptığı olumlu etkilere dikkat çeker, hatta güzel tabiat manzaralarının sindirim sistemi üzerinde yaptığı kolaylaştırıcı etkilerden de bahseder [155].

Başlarında Bağdat işi bir kefye, sırtlarında beyaz keten bir ceket ve ellerinde birer baston olduğunu söylediği grup üyelerinden sadece yarısı zirveye kadar çıkmayı başarabilir. Dört saatlik zorlu zirve yürüyüşü esnasında deneyimledikleri manzarayı "Aman ya Rab! Bu ne manzara, bu ne büyüklük! İnsan bu büyüklük karşısında dehşet içinde kalıyor!!" [155] cümlesiyle ifade eden yazar, aynı zamanda bu heybetli manzara karşısında "tabiatın korkulu manzaraları ortasında âciz, hem de pek âciz insan" diyerek aciz bir varlık gibi hissettiğini söyler [155]. Grup üyeleri aynı zamanda yanlarına barometre gibi yükseklik ölçen modern aletler de alırlar. Yolculuk esnasında dağlara ilişkin bilimsel konferanslar verilir. Keşişle kurdukları ilişki her ne kadar içselleşmiş bir duruma işaret etmese de grup üyeleri bu gezintide sadece pasif bir katılımcı değildir. Bu anlatımda zirveye tırmanan şahısların bu tecrübeyi şekillendiren tepkiler verebilen bireyler oldukları da söylenebilir.

Hatırlanırsa, dağcılık sporu ortaya çıkarken romantizmin estetik ve kahramanlık içeren eş görünümleri de beraber gelişir. Kadri Bey, mütemadiyen dağların güzelliğine, ruhsal cazibesine ve insanoğlunun peyzaja gösterdiği duygusal karşılıklara vurgu yapar. Kuşkusuz zirveye tırmanmayı kişisel bir başarı olarak da değerlendirir, ama bu asla bireysel cesaret ya da özgürlük arayışı gibi durumların bir dışavurumu olarak ifade edilmez. 19. yüzyıl perspektifinde başarılı bir tırmanış, eşzamanlı gerçekleşen endüstrileşme sürecinin de yaptığı gibi, insanoğlunun doğa üzerindeki hakimiyetini temsil eder. Ancak, kontemplasyon odaklı yazarın doğayla bir uyum yakalama isteği içinde olması dikkat çeker. Tipik bir estet olan Kadri Bey için Keşiş'e tırmanmak bir anlamda "the order of the nature"ın izini sürmek ve Allah'ın eserini taktir etmek anlamına da gelir. Zirveye tırmanışlarına asla bunun dışında bir anlam yüklemez. Keşiş Dağı'nı bilimsel olarak ifade etmesine rağmen dağa duyduğu ilginin nedeni, doğada düzen aramaya yönelik bir çaba olarak da değerlendirilebilir. C. Texier'nin kitabına referansla, Keşiş'in coğrafi, jeolojik, botanik ve arkeolojik özelliklerini oldukça ayrıntılı

olarak anlattıktan sonra Allah'ın adını anar. Yani bu doğal mekân yazar için hâlâ dinsel anlamlarını korumaktadır. Bu açıdan erken 18. yüzyıl naturalistlerinin tavrıyla uzak da olsa bir benzerlik olduğu iddia edilebilir. Zirvede sonsuz olarak ifade ettiği mekânsallıktan büyülenirken Allah'ın adını yeniden anar:

> "Durduğumuz noktadan beş on adım ötede gayet soğuk, saf ve berrak bir suya tesadüf edildi.[…] Yorgunluğa, terli olduğumuza bakmayarak bu sudan kana kana içtik, sonra elimizi yüzümüzü yıkadık; abdestlerimizi aldık, tecelli eden ilahi kudret ve büyüklük karşısında aciz ve küçüklükten ötürü boyun eğerek namazı kıldık. Hiç şüphe yok ki, bu noktada ilk defa olgun bir kulluk edebiyle namaz kılanlar biz olduk." [155]

Yazara göre doğa, Allah'ın eseriyse eğer, o zaman insanın akılla kavradığı şey ancak Allah'ın yaratıcı gücünün mükemmelliği olacaktır. Bu yaklaşım içinde yazarın klişeleri aşan ve kalıpları zorlayan bir düşünsellik içinde olduğu görülür. Seküler bir mekânın onanmasını yukarıdaki satırlarda görüldüğü gibi dinsel bir pratikle gerçekleştirir. Bir mevlevi olan yazarın zirvede namaz kılması dağ kültüyle de ilişkilendirilebilir. Alt bölümlerde tartışılacağı gibi Erken Cumhuriyet'te zirveye çıkan grup üyeleri dinsel pratiklerden ziyade buraya Türk bayrağı dikip hatıra kasası koyacaktır.

Yerli gezginlerin tersine, geç Osmanlı döneminde Bursa'ya gelen hemen her yabancı seyyahın Keşiş Dağı'na özel bir ilgi gösterdiği ve tırmanmak istediği görülür. Yabancılar tarafından kaleme alınmış metinlerde, kente ilişkin hiyerarşik sıralamada Keşiş'e önemli bir yer verilirken, dağın Antikite, Bizans ve Osmanlıya dayananan tarihsel ve dinsel geçmişi önemli bir referans noktası olarak belirir. Strabon (MÖ 64 - MS 24) ve Heradotos MÖ 484- MÖ 425) gibi antik yazarlara çok sık referans veren Avrupalı seyyahların, Antikiteden başlayıp kendi zamanlarına uzanan ilerlemeci bir tarihsel söylem kurguladıkları görülür ki, bu ancak Erken Cumhuriyet'te yaygınlık kazanacak bir tarihselleştirme biçimidir. Özellikle arkeolojik düzlemde dinsel arayışlar öne çıkarken, yazarların Olimpos'ta kadim atalar bulma çabası içinde olması da dikkat çekicidir. Yabancı seyyahları Olimpos'da kadim atalar aramaya iten bu yaklaşım, kolonyel referanslı ilerlemeci tarihsel söylemler ve miliyetçilik akımları kadar Avrupa'da

yükselişte olan *Kitab-ı Mukaddes* arkeolojisiyle [157][183] de ilişkilidir. Bu noktada Olimpos ve civarının *Kitab-ı Mukaddes* içinde anlatılan olayların geçtiği bölgelerden biri olduğunu hatırlamak gerekir. 19. yüzyılda evrimci söylemlerin ortaya çıkışına paralel olarak, dinsel olaylara bilimsel açıklamalar getirme çabasının da yükselişe geçtiği görülür. Bu açıdan yaklaşıldığında Uludağ'ın dinsel geçmişi Avrupalılar için çok daha özel bir önem kazanır. Dağın, pagan ve Hristiyan geçmişiyle kurulan bağlantı ise hiç şüphesiz Avrupalıların zihinselliğinde Osmanlı toprakları üzerindeki hak iddialarını meşrulaştırmaya yaramaktadır.

Avrupalı gezginler tarafından kaleme alınmış hemen tüm metinlerde Uludağ ve çevresinin jeolojik yapısı, coğrafi özellikleri, yer altı ve yer üstü kaynakları ile yerli halkın etnik, demografik, kültürel ve ekonomik durumu hakkında gözlemlere dayanan ayrıntılı bilgilere yer verilir. Bu bilgilerin yer alışı nicelik olarak farklılık gösterse de elde ediliş biçimi yani araştırma ve gözlem yapma tekniklerine ilişkin metodolojik olarak benzer bir tavır içinde oldukları görülür. İstatiksel verilerin öne çıktığı bu metinlerde yer alan gözlemlerin bilimsel bir nitelik taşımaya başlaması ve bilimsel yöntemlerle ifade edilmesi söz konusudur. Bunun yanısıra faunası, florası, üzerinde barındırdığı yerel kültürler ve arkeolojik eserler gibi dağa ilişkin bilgiler ötekileştirici ve sahiplenici bir bakış açısıyla ifade edilir. Bu metinlerde fetheden olmaya yönelik bir yaklaşımın varlığı da dikkat çekicidir. Bu yaklaşım altında merak duygusunun bütün yabancı gezginleri dağın eteklerinden tepelerine doğru taşıdığı görülür. Örneğin, 1745 yılında Bursa'ya gelen Oryantalist seyyahlardan İngiliz Piskopos ve Antropolog Richard Pockocke (1704-1765) [158] daha o dönemde bir yeniçerinin koruması altında dağa tırmanma cesaretini ve isteğini göstermiştir. Hiç şaşırtıcı olmayan bir biçimde bu sahiplenici bakış açısının en çok ilgisini çeken unsur dağın dini geçmişi ile dağda varlık gösteren Türkmen guruplar olmuştur[184]. Bunun yanısıra doğal çevre korumaya ilişkin bir duyarlılık geliştirdiği görülen tüm Avrupalı yazarların, dağdaki kaynakları sorumsuzca kullanmakla itham ettiği Türkleri, aşağılayan bir tavırla eleştirmeleri dikkat çekicidir.

---

[183] Kitab-ı Mukaddes arkeolojisiyle ilgili bir değerlendirme için bkz: [157], S. 59-78.

[184] Bkz: [158], S. 121.

Ressamlığının yanında tarihe ve mimariye de özel bir ilgisi bulunan Victor Marie de Launay, kimyager-eczacı Charles Bonkowski ile kaleme aldığı *Bursa ve Civarı* [145] isimli kitapta "Keşiş Dağı" başlığı ile dağa özel bir yer açar ve dağı özgün gözlemlere dayanarak oldukça ayrıntılı olarak anlatır. Daha 1880'lerde dağın en yüksek zirvesine kadar tırmandığı görülen yazar için dağın dinsel geçmişi önemli bir referans noktası olarak belirir. Dağı, bilimsel bir dille tanımlayan Marie de Launay'ın ilgisini, mekânın "asıl kullanıcısı" [145] olarak ifade ettiği Türkmenler oldukça çok çekmiştir. Yazar, dağın zirvesine giden tüm çıkış güzergahlarını ve yol boyunca yaşanan tecrübeleri tek tek anlatır. Dağdaki dinsel mimari kalıntılardan, buzculardan ve kereste ticaretinden bahseder. Doğal çevre korumaya ilişkin bir duyarlılık geliştirmiş olan yazar, ağaçların bilinçsizce kesilmesine muhalefet eder [145].

1839-1849 yılları arasında Paris'te üç cilt olarak yayınlanan ve yayınlanır yayınlanmaz büyük ilgi gören *Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* [141] isimli hacimli eserinde, Fransız mimar, arkeolog ve gezgin Charles Texier, görseller ve haritalarla desteklenmiş olarak Keşiş Dağı'na özel bir yer açar; dağı bilimsel bir dille tanımlar, jeolojik oluşumuyla ilgili oldukça detaylı bilgiler verir, florasından ve faunasından bahseder. Bunun yanısıra metinde yer alan arkeolojik bilgiler de oldukça dikkat çekicidir[185].

Keşiş Dağı gezisi sırasında yamaçlardan yukarılara doğru çıkan C. Texier muhteşem manzaralar görür, kestane ve çam ormanlarında dolaşır [141]. Dağın estetik güzelliği, tüm diğer metinlerde olduğu gibi bu metinde de oldukça önemlidir. Yazarın ayrıntılı kişisel gözlemleri dikkat çeker. Dağı ve civarını oldukça analitik bir biçimde inceler. Dağın tarihini antikiteden başlayarak kendi zamanına uzanan bir süreçte kronolojik olarak anlatır. Kuşkusuz bu ilerlemeci bir anlatıdır. Texier de kerestecilikten, karcılardan, yörüklerden, keşiş mezarları ile kilise kalıntılarından ayrıntılı bir biçimde söz eder. Zirveye çıkış güzergahlarını tek tek deneyimler ve bir turist rehberi dikkatiyle anlatıya dahil eder. Texier'nin ilgisini dağdaki dinsel kalıntılarla birlikte en çok, medeniliğinden hiç kuşku duymayan bir Avrupalı bakışla "yarı medeni halde bulunan

[185] Bkz: [141], S. 228-235.

sakinler"[141] olarak ötekileştirdiği yörükler çeker. Dağda yaşayan göçebelere antropolojik bir ilgi gösterirken "yayla hayatı" olarak ifade ettiği gündelik yaşamlarından ve inançlarından da söz eder. "Kendilerine Aksakal ya da Eski denilen ihtiyarlardan başka bir otorite tanımazlar."[141] diye vurguladığı yörüklerin dağdaki görece bağımsız yaşamlarına dikkat çeker.

İngiliz gezgin ve yazar Julia Pardoe da *The City of Sultan and Domestic Manners of The Turks* [159] adlı seyahatnamesinde Keşiş Dağı deneyimini özel ve oldukça ayrıntılı bir bölüm olarak metne dahil eder. 1836 yılında Keşiş Dağı'nın zirvesine tırmanan ve bu deneyimi tüm ayrıntılarıyla anlatan Pardoe, zirveye tırmanmayı kişisel bir amaç olarak merkeze alan tavrı ile diğer metinlerden ayrılır. Kuşkusuz bu noktada yazarın üst sınıfa mensup bir İngiliz olduğunu hatırlamak gerekir. Keşiş Dağı söz konusu olduğunda, dağın estetik güzelliklerinden ve bilimsel öneminden ziyade, yazar için "tüm güçlükleri göze alarak zirveye tırmanmak" en önemli amaç olarak belirir. Bu açıdan romantizmin kahramanlık ekolüne dahil bir birey portresi çizen Pardoe'nun anlatımında ihtiraslı bir 19. yüzyıl Avrupalısının tüm düşünce yapısını görmek mümkündür:

> "Doğuya yolculuk eden, Avrupa'da generallerle yemekte bulunan, Asya'da beylerle pilav yiyen, sarayları gören, Boğaz'da bir kayıkla süzülüp geçen bir insan, Türkiye'nin her yöresini gördükten sonra, Olimpos'un doruğunda bir çubuk içmeden dönerse, yerlilerce, "Hiçbir şey görmemiş" demektir." [159]

Bu düşünce ile yazar bir Haziran günü sabaha karşı saat dört civarında, bir gayrimüslümle birlikte zirveye tırmanmak üzere yola çıkar. İkiliye yerli bir rehber ile eşyalarını taşıyan bir hizmetli eşlik eder. Pardoe, dağın doğal güzelliklerine, bilimsel özelliklerine ve doğayla yaşanan "bu emsalsiz" tecrübeye de odaklanır; ancak okuyucuyu sık sık dağlardaki risk ve tehliklere karşı uyaran dili ve anlatım biçimine verdiği teatral hava ile diğer metinlerden ayrılır. Keşiş'e tırmanırken çok sık dehşet içinde kalmaktan bahseden Pardoe'nun acı ve tehlikeye yönelik bir arzunun etkisi altında olduğu görülür. Yazar, Keşişi anlatırken çağlayanlar, kayalar, karanlık ormanlar ve dik uçurumlardan onda dehşet uyandıran unsurlar olarak bahseder. Pardoe'yu harekete geçiren duygu durumu "the atraction of being afraid" olarak ifade edilebilir. Keşiş Dağı'ndan onda merak ve korku duyguları uyandıran gizemli bir mekân olarak söz eden yazar, anlatısında mütemadiyen tehlike ve risk arayışını öne çıkarır. Kuşkusuz

1800'lerin ilk yarısındaki Uludağ, tehlike ve risklerle dolu bir mekândır. Ancak Pardoe'nun zirveye çıkış esnasında deneyimlediği riskli durumları abartarak anlattığı ve bundan da büyük bir zevk aldığı görülür. Yazar anlatısında, bir noktadan sonra onlara kılavuzluk eden yerli rehberle hizmetlinin korktukları için daha fazla yukarıya çıkmak istemediğini belirtir. Kılavuzları onları bırakmasına rağmen, Pardoe ve arkadaşı yükseklerin uğursuzluğuyla ilgili yapılan uyarılara ve tehlikelere aldırmadan, daha yukarılara çıkmakta ısrar eder. Anlatısında, sanki onları gözleyen bir izleyici grubu varmış algısı yaratan Pardoe'nun, bu kurgusal izleyicilere kendini ispatlama çabası içinde olması dikkat çeker. Nitekim, anlatının devamında Pardoe ve arkadaşı, hayatlarını riske atarak zirveye çıkmayı başarırlar ve zirvede birer çubuk yakarlar:

> "Sonunda Keşiş'in zirvesindeki Dev Mezarı'nın üstüne ayak bastık ve çubuk yaktık. Tam yanımızda fırtınaya tutulanlara bir sığınak olarak yapılan üstü açık bir kulübe vardı. Burası topraktan o kadar aşağı yapılmıştı ki, tıpkı bir kuyuyu andırıyordu. Sık sık yağan sağanaklar kesinlikle, güçsüz durumda kalan bir dağcıyı bu kuyunun içinde boğabilirler. Arkamızı, sis bütünüyle kaplamıştı. Önümüzde de tırmandığımız dağlar yardı. Çok uzaklarda hemen hemen ufukla bir çizgide Apollon Golü görülüyordu." [159]

Julia Pardoe'nun izlenimleri romantizmin kahramanlık ekolünü benimsemiş Avrupalılar arasındaki yaygın düşünceleri yansıtmaktadır. Yüksek coğrafi mekânları teatral bir biçimde, bir tür gösteri alanı gibi tahayyül eden bu bireylerin çoğunlukla İngiliz olduğu söylenebilir. A. C. Colley'nin [15]'de belirttiği gibi, yüksek dağlarda tehlike içinde eylemde bulunan bir bedenin maceralarını gerek aşağıda kalarak dürbün ve teleskopla izlemek gerekse de dinlemek özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Kıta Avrupası'nda oldukça popüler olan bir etkinliktir[186]. Zirveye çıkıştaki tehlikeleri öne çıkaran Pardoe'nun dağları bir tür gösteri mekânı gibi algıladığı, risk içinde eylemde bulunmaktan büyük bir haz duyduğu söylenebilir. Nitekim, zirveye tırmanışlarını kişisel bir başarı olarak ifade eden yazar ile, dönüş yolunda koyunlarını otlatan bir çobanın yanında onları bekleyen yerli rehber arasında şöyle bir diyalog geçer:

[186] Alplerde 19. yüzyılda ortaya çıkan izleme-izlenme performansları için bkz: [15], S. 57-101.

"Bir yarım saat geçtikten sonra, atlarımızı bıraktığımız otluk yere geldik. Kılavuzumuza geldiğimiz yolu gösterdiğimiz zaman yürekliliğimizin ödülü olarak, bize alayla baktı ve:

-iki deli Avrupalı... dedi." [159]

4.3 Keşiş'den Ulu'ya: Dil, Tarih, Coğrafya

Şekil 4.2 Uludağ ve civarını gösteren harita, [160].

"Uludağ, şimdiye kadar Keşiş Dağı diye tanıdığımız ünlü dağın yeni ismidir. Strabon'a göre eşkıya sığınağı, sonraları Bizans rahiplerinin konaklama yeri, Mysealılar zamanında Mysus, Romalılar zamanında Olympos, Osmanlılar zamanında Keşiş adını taşımıştır. Bu dağ, Türkiye Cumhuriyeti'nce Uludağ olarak isimlendirilmesine izin ve karar verilmesi dolayısıyla **en son ve kesin** adını almıştır."[150]

Osmanlı döneminde "Keşiş" olarak bilinen dağın isminin "Uludağ" olarak değiştirilmesine, 1925 yılında Bursa Coğrafya Encümenliği'nin dağa düzenlediği bir bilimsel araştırma gezisi sırasında karar verilir. Ancak burada söz konusu olan sadece yeni bir isimlendirme değil, ulus ve ulus devlet inşa etme sürecinde dil, tarih ve coğrafya gibi bilimsel disiplinleri buluşturan bir siyasi etkinlik alanıdır. Artık bir klasik

olmuş çalışmalarında modern dönemdeki iktidarları, tüm toplumsal ve mekânsal ilişkileri örgütleyen bir bilgi ve etkinlik ağı olarak tanımlayan M. Foucault [161], toplumsal ilişkilerin üzerine kurulduğu, dönüştürüldüğü ve yeniden üretildiği bir sahne olarak fiziksel mekânın, iktidarlar için çok önemli bir araç konumuna geldiğini belirtir [161]. Dolayısıyla, bu bağlamda düşünülmesi gereken ulus ve ulus devlet inşa etme süreci, ülke coğrafyasını belirlenmiş hedefler doğrultusunda, soyut bir mekân ve zaman anlayışı çerçevesinde yeniden kurma çabalarını da içerir. *Territoriality* (toprak algısı) olarak kavramsallaştırabileceğimiz bu durum modern devletin oluşum sürecinde ortaya çıkan yeni bir yönetim stratejisini imler. *Territoriality*, doğal sermaye ile onları kullanan insanlar üzerinde kontrol kurmaya temellenmiş bir modern devlet stratejisi olarak da tanımlanabilir [162].

Coğrafyanın modern bir disiplin olarak ortaya çıkışı kolonyal döneme rastlar ve yayılmacı bir zihniyetin hakim olduğu politik arenada, yeni kıtalara seyahat etmek için teknik bir araç olmanın ötesinde, emperyal tasavvurlarla ilintili amaçlar için kullanılmaya başlanır. 20. yüzyılda büyük imparatorluklar parçalandıktan sonra ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla tüm dünyada yeni bir anlam kazanır. 20. yüzyıl boyunca tüm modern devletlerin coğrafi anlamda varolan bütün alanlarını birleştirerek bütünlemeye çalıştığı söylenebilir. Ancak bu sadece ulusal sınırların belirlenmesi değildir. Bu çabalar yerelliğe karşı birliği vurgulamak üzere, bu alanlar üzerinde yer alan bütün farklı lokal güç odaklarına karşı doğrudan bir otorite kurmayı da içerir. Tıpkı "hayali cemaatlar"[187] gibi, ulusal coğrafyalar da icat edilir. 20. yüzyıl boyunca modern devletlerin sahip oldukları alanları ve içindeki insanları kontrol etmeye yeltenmesiyle, coğrafi bilgi ve eğitim modern anlamda *territory* duygusunun yaratılmasında kilit bir rol edinerek en önemli araçlar haline gelir [163].

Seküler, devlet merkezli, monolitik ve hiyerarşik bir organize yapı kurmayı amaçlayan Erken Cumhuriyet'te, yeni bir ulus yaratmak kadar önemli bir diğer konu da yeni "Türk Yurdu"nun inşa edilmesidir. Yönetim, bir yandan homojen bir ulus oluştururken diğer yandan oluşturduğu "cemaatın" yerleşeceği coğrafyayı tanımlama, bölgelere ayırma ve

[187] "Hayali Cemaatler" kavramı için bkz: [178].

adlandırma çalışmalarına başlar. Amaç yeni düzenlenen fiziksel ve siyasal mekânı harita, nüfus sayımı, ders kitapları gibi çeşitli modern araçlarla ulusa tanıtıp benimsetmektir.

"Türk Yurdu" söz konusu olduğunda en uygun kavramın "icat" olduğu söylenebilir; reel ve metoforik anlamda "Türk Yurdu" gerçekten de icat edilir. Her şeyden önce ortada coğrafi bütünlüğü olan hazır bir vatan yoktur. Savaşlar sonucunda verilen kayıplarla ülkenin doğal sınırları kaybolmuş, elde sadece "Anadolu" olarak nitelenen toprak parçası kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karışması yeni tanımların gündeme gelmesine yol açar. Görece yeni bir coğrafya üzerinde yapılanmakta olan rejim, bu coğrafyayı anlamlı kılmak için kodlama çalışmalarına başlar [164]. Bu tasnif Türkiye'nin geçirdiği bir travma olarak da tanımlanabilir. "Ana vatan" mitinin oluşmasında coğrafyanın oynadığı önemli rolün farkında olan Cumhuriyet elitleri, yeni rejimin tüm değerler sistemini "Anadolu" metaforu üzerinden oluştururlar. Erken Cumhuriyet'te ayrı bir önem kazanan **Anadolu'nun yeniden keşfedilmesine ve fethedilmesine** tanık olunur [164], [165], [166][188].

1920'lerde kültürel ve fiziksel coğrafyanın kurulması en temel meseledir. Ancak pek çok diğer konu gibi, rejimin mekân politikalarının içeriği tam ve net olarak belirlenmiş değildir [167]. 1925 yılında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlı olarak tüm yurt çapında "bilimsel ve jeolojik" araştırmalar yapmak üzere bir "Coğrafya Encümenliği" kurulur. Bu birimin kurulmasındaki amaç şu şekilde tarif edilmektedir:

> "Coğrafya Encümeni'nden maksad memleketimizin pek noksan olan coğrafyası hakkında bir an evvel muktezi malumat ve esasatı istimal, cem ve telhıs ve bu suretle **hem ordunun ve hem de memleketin pek muhtac olduğu mükemmel coğrafya, harita ve asarını tedvin etmek** olduğundan [...] bu Encümen'in mesaisi son derece vasidir."[168]

Coğrafi araştırmaların hedefini domestik alanlar ve üzerlerinde yaşayan vatandaşlara yönelttiğini imleyen yukarıdaki ifadeler aynı zamanda bu konuda askeriyenin oynadığı

[188] Erken Cumhuriyet'te siyaset, coğrafya ve mekân arasındaki ilişkiyi irdeleyen bir çalışma için bkz: [167].

role ilişkin de bir ip ucu verir[189]. Osmanlıda tüm coğrafya ve kartografi işleri askeriye tarafından yürütülür. Cumhuriyet döneminde de bu çalışmalara uzun bir süre askeriye tarafından devam edilir. Coğrafyanın yeniden tanımlanması sürecinde bilimsel araştırmalar ve kartografi çalışmalarıyla eş zamanlı olarak coğrafi mekânların yeniden adlandırılması da gündeme gelir. Kuşkusuz bu çalışmalar yeni okul kitaplarının hazırlanması için de önemlidir.

Coğrafya Encümenliği tarafından "yurdun doğru ve güzel coğrafyasını"[169] yerinde yapılan incelemelerle yeniden yazmak için tüm Türkiye'yi kapsayan bir çalışma başlatılır. Bu proje kapsamında çeşitli uzmanların Türkiye'nin dört bir yanına dağılması ve yerinde incelemeye girişmesi ön görülür. Anadolu'da bulunan sivil ve asker bürokratlar ile devlet memurları özellikle de öğretmenler daha Encümenliğin şubelerinin kuruluşu aşamasında bu görevi üstlenirler ve topladıkları bilgileri Encümenliğe göndermeye başlarlar. Muhtemelen, tüm yurt çapındaki çalışmalarla birlikte yavaş yavaş Anadolu'da bir bilim ağı oluşturulacağı ve araştırmalar çoğaldıkça Türkiye Coğrafyası'nın yeniden inşa edileceği ön görülmektedir [169]. Bu amaçla Coğrafya Encümenliği'nin tüm illerde birer şubesinin açılması düşünülür ve Bursa'da öğretmenler tarafından daha önce kurulan özel encümen ilk şube olarak kabul edilir [170]. Bu kurumun başında bulunan dönemin etkili eğitimcilerinden Hakkı Baha Pars, ki o sırada Bursa Öğretmen Okulu'nun direktörüdür, 1925 yılının Ağustos ayında Keşiş Dağı'na çok sayıda öğrenci ve öğretmenin katıldığı bir inceleme gezisi düzenler. Bursa gazetelerinde duyurusu yapılan bu geziye Bursa Öğretmen Okulu öğrencilerinin tümü, İstanbul Öğretmen Okulu'ndan otuz, Siyasal Bilgiler Okulu'ndan on ve Bursa Lisesi'nden yirmi beş misafir öğrencinin yanı sıra, Bursa'daki ilkokullarda görevli yirmi bayan öğretmen ile ortaöğrenim okullarında görevli coğrafya ve tabiat bilgisi öğretmenlerinin tümü katılır [171]. O sırada Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Coğrafya Encümenliği'nde Sıhhat, Nüfus ve İçtimaiyat Şubeleri'nin başında bulunan Uludağ'ın isim babası Dr. Osman Şevki de "topograf zabiti" olarak, Encümen Reisi Mareşal Fevzi

[189] Bu sürecin başlangıcı Geç Osmanlı'ya dayanmaktadır. Geç Osmanlıda coğrafya eğitimi ve askeriye ilişkisi için bkz: [163]. Geç Osmanlı'da coğrafya ve coğrafya eğitimi için bkz: [380].

Çakmak tarafından bu geziye katılmakla görevlendirilir. Çeşitli kaynaklardaki satırarası okumalardan, dönemin asker ve sivil bürokratlarından da geziye katılanlar olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı sayısı ve çeşitliliği dikkate alındığında çok önem verilen bir faaliyet olduğu anlaşılan bu gezi, Avrupa'da 19. yüzyılda siviller arasında çok popüler olan arazi uygulamalı bilimsel gezileri çağrıştırır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, bu gezinin Avrupa'daki gibi sivil değil tamamen devlet kontrolünde gelişen bir etkinlik olmasıdır. Toplumsal bir arka planı olmadığı için, süreklilik kazanamamış; nitelik ve nicelik açısından bir defaya mahsus münferit bir etkinlik olarak kalmıştır.

Bursa Halkevi'nin dergisi *Uludağ*'da yayınlanan "Pedagoji bakımında Uludağ" [171] isimli yazısında bu geziyi konu edinen Haydar Tolun, Bursa'nın giderek bir "alpinism" şehri olduğunu ve bu karakteri ona Uludağ'ın kazandırdığını söyler. Asıl, halkın ve çocukların eğitimi (terbiyesi) açısından dağın pedogojik önemini vurgulamak istediğini belirten yazar, bu konuyu Avrupa ülkelerindeki alpinizm kulüplerine ve bu kulüplerin faaliyetlerine ilişkin bilgiler vererek açar. Özellikle alpinizm kulüplerinin düzenlediği bilimsel dağ gezilerine dikkat çeker ve on günlük Keşişdağı gezisini bu bağlamda değerlendirir. Bu geziden övgüyle bahseden yazar, bu türden bilimsel amaçlı dağ gezilerinin sürekli bir karakter kazanamamasından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Almanca kaynaklara ve Avrupalı dağ kulüplerine ilişkin verdiği referans, dağcılık ve dağ sporlarının uluslararası boyutları hakkında bilgi sahibi olduğuna işaret eder. Gerek Avrupalı Alpinizm kulüplerinin faaliyetlerine gerçekçi referanslarla değinmesi gerekse de Keşişdağı gezisini bu bağlamda değerlendirmesi ile yazarın özel ve farklı bir çaba içinde olduğu söylenebilir. Ancak buna rağmen diğer pek çok Erken Cumhuriyet aydını gibi, konuyu sadece eğitim ve milliyetçilik bağlamında tayahhül etmesi ile ana akıma eklemlenir.

Erken Cumhuriyet'te her türlü sorunun eğitim ile çözülebileceğine dair bir inancın varolması dikkat çeker. 19. yüzyılı karakterize eden en önemli etiketlerden birinin eğitim olduğunu belirten Theodore Zeldin, eğitime yönelik bu inancın modern devleti kuran temel unsurlardan biri olduğunu ifade eder [172]. Bu bağlamda eğitime önemli bir misyon yüklenir. Jeolojik, coğrafi ve meteorolojik etüdlerin yapıldığı, nebat ve maden kolleksiyonları için pek çok örneğin toplandığı bu geziye katılan öğretmenler,

yaklaşık yüz kişilik kafilenin "bilim" grubunu oluştururlar. Genel bir eğilim olarak öğretmenlerden inceleme gezilerine özel bir ilgi göstermeleri istenmektedir. Coğrafya dersi için "vazgeçilmez" olarak ifade edilen arazi çalışmaları, hem arazi çalışma becerisinin gelişmesi hem de pek çok coğrafi olayın **yerinde görülüp** daha iyi algılanması için çok önemli olarak nitelenir. Hatta öyle ki, Haydar Tolun'a göre bu geziler asla, sadece eğlenceli bir gün geçirmek olarak düşünülmemeli, her aşaması planlanmalı ve değerlendirilmelidir [171].

Yüzden fazla kişinin katıldığı gezi iki hafta kadar sürer. Bu sürede öğretmenler jeoloji, meteoroloji ve botanik konularında elde ettikleri bulguları bir yandan grup üyelerine de aktarırlar. Doğal ortama, yerinde incelemeye ve arazi çalışmalarına yapılan vurgu, deney ve gözlemin öne çıkarıldığı yeni bir bilimsel bakış açısına işaret eder. Doğal bilimlere karşı oluşan bu ilgi büyük ölçüde Mustafa Kemal başta olmak üzere Türkiye'nin kuruluşunda yer alan geç Osmanlı aydınlarının aldıkları pozitivist eğitimle ilintilidir. Dönemin kültürel ve siyasal atmosferinde "bilim" adeta bir tarikat olarak idealize edilir ve yüceltilir. Mustafa Kemal'in önemle üzerinde durduğu "medeniyet ve bilim" kavramı *zeitgeist*ın bir yansıması olarak en çok tartışılan konulardan biridir: Çağdaş uygarlık, Mustafa Kemal'in ifadesi ile "muasır medeniyet" düzeyine ulaşmak, ona göre ancak bilimin yol göstericiliği ile mümkündür[190].

Doğanın yani materyal dünyanın farkedilmesiyle birlikte ortaya çıkan bilimsellik düzlemi kuşkusuz o maddi dünyayla biçimlenen algı, anlayış ve kavrayış mekanizmalarında da değişiklik yaratır ve her şeyi inanış-inanç ekseninden kopartıp bilgi-madde ilişkisi eksenine taşır. Doğanın bilimsel olarak keşfedilecek bir gerçeklik olarak yeniden tanımlanması, doğayı odak alan modern bir bilincin doğuşunu imler. Dolayısıyla giderek artan bilimselliğin altında bu gerçekliği aramak gerekir. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir!" aforizmasının işaret ettiği basit gerçeklikle sınırlı olmayan çok daha geniş sosyo-kültürel taleplerle de ilişkisi vardır. Zafe Toprak'ın [105]'de belirttiği gibi, Mustafa Kemal bilgiyi uhrevi alandan dünyevi alana çekmeye çalışır. 1920'li yıllar

[190] Mustafa Kemal'in 1920'lerdeki bilim anlayışı için bkz: [105].

Türkiye'sindeki toplumsal ve siyasal dönüşümler büyük ölçüde bu anlayış tarafından belirlenir.

Bu süreçte, Keşiş Dağı gezisinde tutulan notlardan da büyük ölçüde istifade edilerek, Bursa Coğrafya Encümenliği üyeleri tarafından Osmanlıca olarak kaleme alınan *Bursa Coğrafyası* [169] adlı kitap 1927 yılında yayınlanır. Bu kitap, bu dönemde Coğrafya Encümenliği tarafından hazırlanan ve tüm illeri kapsaması hedeflenen projenin ilk uygulaması olarak düşünülebilir. Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiye Riyaseti Coğrafya Encümeni tarafından telif olunduğu ve Maarif Vekaleti matbaasında basıldığına ilişkin kitabın künyesinde yer alan bilgi, o dönemde sivillik ile askerlik kavramları arasında varolan organik ilişkiyi imlemektedir.

Bursa'nın 1920'lerdeki durumu hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler içeren kitabın önsözünde coğrafi bilgilerin önemine dikkat çekilirken bunun Cumhuriyetle gelen bir yenilik olduğu belirtilir[191]. Coğrafi bilgilerin elde edilme yöntemi olarak uzmanlar tarafından bifiil yerinde yapılması gerektiğine dikkat çekilir. Bursa hakkında ayrıntılı coğrafi bilgilerin yanı sıra sosyolojik ve etnografik incelemeler, sınai ve tarımsal üretim, halk inançları ve etnik bilgiler de içeren kitap, özellikle istatistiki malumat açısından son derece geniş içeriğiyle dikkat çekicidir[192]. Örneğin, Bursa'nın ticari durumu, hangi mal kalemlerinin ne miktarda ithal ve ihraç edildiği, yaban hayvanlarının cinsi ve sayıları ayrıntılı biçimde belirlenmiş ve belirtilmiştir [169]. İstatistik yani sayısallığın Cumhuriyetle birlikte kazandığı öneme işaret eden bu bilgiler aynı zamanda rejimin siyasi amaçlar için ülkeyi en ince detayına kadar belgeleme faaliyetlerine de işaret eder. Devletin egemenliği altındaki toprakların ve nüfusun kayıt altına alınması anlamına gelen bu çalışmalar, hiç kuşkusuz yönetimin onları kontrol edebilmesi için önemlidir. Bu modern araçlar vasıtasıyla ülkeleri üzerinde bir kontrol mekanizması kuran modern iktidarlar, bu şekilde merkezde kalarak sınırlara kadar güçlerini

---

[191] Kuşkusuz konunun Geç Osmanlı'ya dayanan öncülleri bulunur. Bkz: [380]; [163].

[192] "Bu kitapta bilimsel gözlemlerin yanısıra yörenin yakından gözlenerek, halkın arasına karışıldığına işaret eden çok daha doğrudan bilgi edinme yollarının bulunmuş olduğu görülür. Ayrıca sosyal konulara da eğilinmiş, kız kaçırmadan kadın intiharlarına kadar değişik sorunlara dikkat çekilmiştir." [169], S. 9.

vurgularlar. Bu bağlamda yeni Türk devletinin resmi coğrafya tahayyülünün oluşumuna katkıda bulunan bu kaynak ve malzemenin, halkın zihninde ülkenin bütünlüğü hissini yaratmak ve rejimin iktidarını meşrulaştırmak için çok önemli olduğu söylenebilir.

İçeriği oldukça zengin olan bu kitap akademik üslupla yazılmış bir eser değildir. Ancak, metodolojik olarak yetersiz ve eklektik yapısına rağmen içeriği, dönemin zihin haritasında yer alan tarihsel kurguya ilişkin önemli ip uçları verir. Örneğin, kitapta sosyoloji ile etnolojinin önemli bir yer tuttuğu dikkat çekerken, "anatomik yapı" açıklamasıyla verilen antropolojiye yok denecek kadar az bir bölüm ayrılmış, arkeoloji ise hiç yer almamıştır. Türk tarihi yazılırken üretilen tarihsel icatlar ve kavramlar eşliğinde çeşitli bilim dallarının öne çıkartıldığı görülür. Zafer Toprak'ın [105]'de belirttiği ve *Bursa Coğrafyası* [169] adlı kitaptan da izlenebildiği gibi, Cumhuriyet Türkiyesi'nde 1920'ler boyunca bilimsel omurgayı sosyoloji oluşturur. Ulus olgusunu İslam öncesi bir tabana oturtma çabası, 1920'li yıllardan itibaren giderek güçlenen bir biçimde "primordial" ya da ilkçi diye niteleyebileceğimiz bir "milli" tarih anlayışının benimsenmesini ve tarihin geriye çekilmesini gündeme getirir. Ancak, tarihi çok daha uzak bir geçmişte aramaya yönelmek, tarihöncesi devirlere gitmek asıl 1930'lardan sonra ivmelenir. 1930'lardaki historiyografik kurgu, antropoloji ve arkeoloji gibi bilimsel disiplinleri öne çıkarırken, Erken Cumhuriyet'in o döneme kadar bilimsel omurgası olan sosyoloji, yerini antropolojiye bırakır [105].

Bursa Coğrafyası [169] adlı kitapta Keşiş Dağı'ndan "Uludağ" adı ile söz edildiği görülür ve bu yeni ismin Coğrafya Encümeni azasından Dr. Osman Şevki Bey tarafından bulunduğu bir dipnot ile belirtilir [169]. Bu kitabın yazılmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu söyleyen Dr. Osman Şevki ise bu konudan şu şekilde bahseder:

> "Keşiş dağını (Uludağ) yapan benim. 1925'de sıhhat, nüfus ve içtimaiyat şubelerini idare ettiğim Büyük Erkânıharbiye coğrafya encümeninde çalışıyorken Maraşal Fevzi tarafından Keşişdağında tetkikat yapmağa memur edildim ve bu tetkikatı Bursalılardan mürekkep bir kafileye katılarak yaptım. Bu tetkit seyahatı esnasında ilk dinlenme yeri olan Kirazlı Yaylaya varır varmaz (Ulu dağ) adında bir gazete çıkardım, buna C.H.F. kâtibi Bay Saim Altıok şahittir. Üç sayı olarak çıkardığım bu el yazması ve resimli gazetelerde bende saklıdır. Yine Uludağında geziyorken 1925 Ağustosunda çıkan Vakit gazetesine on bir adet Keşiş dağı mektubu yazdım ve onlarda da (Uludağ) adını kullandım."[173]

Kendisinin de belirttiği gibi Osman Şevki Bey, Keşiş Dağı'ndaki gezi sırasında çeşitli eskizler yapar, notlar alır, hatta "Uludağ" isminde üç tane el yazması resimli gazete yayınlar. Uludağ'a çıkışlarda eskizler yaparak fiziksel çevreyi görsel ve metinsel olarak yeniden üretme çabası fiziksel çevreye karşı geliştirdiği yeni bir duyarlılığa işaret eder. Yazı ve görsellik[193], içinde ilk defa "Uludağ" adı geçen "el yazması resimli bir gazete olarak" bütünleşik bir anlatıya dönüşür. Uludağ'a yönelik bu ilgisini daha sonraki yıllarda Uludağ ile ilgili yazılar ve kitaplar şeklinde metinsel üretime de dönüştüren yazar, bu yayınlara da yaptığı çizimler ile görsel katkılarda bulunur. Örneğin, 1928 yılında yazdığı ilk Uludağ rehberinde [150] yer alan haritaları ve tarihi yapı planlarını da kendisi çizer. Yazarın o döneme göre istisnai olan resim ve mimari konusundaki amatör etkinlikleri bağlamında, askeri okuldaki öğrenim evresinin etkili olduğu düşünülebilir.

Gezi grubuyla birlikte Keşiş Dağı'na çıkışlarını ayrıntılı olarak anlatan yazar, ilk defa Uludağ'ın yamacındaki Zeyniler Köyü'nün üstünde konumlanmış Bozburun mevkiinin önünden geçerlerken, dağa bakarak içinden "Ne ulu Dağ!" diye geçirdiğini ifade eder. Dağın, kendi deyimiyle "azametinden" çok etkilenir ve bu duygularla buraya "Uludağ" ismini yakıştırır:

> "Burası insanda uzakta merak duyguları uyandıracak kadar cazibe ve büyüye sahiptir, bu duygular dağa yaklaştıkça daha da büyür, dağın tepesine çıkıncaya kadar artar ve büyüyen bu hisler insanı meşgul eder. Tepede yani **Batı Anadolu**'nun en üst noktasında insanın mutluluktan göğsü şişer ve dünyada benzeri güç bulunan çok geniş bir alan seyredilir." [150]

Modern Painters [174] adlı beş ciltlik çalışmasının neredeyse yarısını, tarihsel süreçte görsel ve yazılı sanatsal mecralarda dağlara gösterilen zihinsel yaklaşımları araştırmaya ayıran Ruskin'e göre "Yüksek dağlar bir duygudur."[194]. Osman Şevki Bey'in etrafındaki peyzajın *sublime* güzelliğini taktir edebilen yeteneklere sahip bir öznenin varlığına işaret eden yukarıdaki ifadeleri, aynı zamanda dağların bu türden bir algılanışına da işaret eder. Onda merak ve gizem duyguları uyandıran bu haşmetli coğrafya parçasının

---

[193] Türkiye'de görselliğin tarihini Türkiye'nin kültürel ve toplumsal koşulları içinde irdeleyen bir çalışma için bkz: [368].

[194] "High mountains were a feeling.". Aktaran: [16], S. 5.

karşısında kendinden geçen Osman Şevki Bey'in verdiği tepkiler, 18. yüzyıl sonlarında Alplere seyahat eden turistlerin bu büyüklük karşısındaki şaşkınlıklarına, kendilerinden geçerek mest olmalarına çok benzer. Avrupa'da *sublime* olarak kavramsallaşan doğaya yönelik romantik ilginin kaynağı modernitedir. Kuşkusuz Türkiye'de de bu ilginin kaynağı modernitedir. Ama iki kültür coğrafyası arasında, gözden kaçırılmaması gereken büyük bir niteliksel fark bulunur. Avrupa'da ilk başlarda insanları kendinden geçiren doğanın kendisi iken, Türkiye'de yeni farkına varılan "Türklük bilinci"dir.

Doğanın gizemli görünümlerine ilişkin bu duygusal karşılıklar zirveye çıkarlarken daha da artar. Zirvede, muhtemelen daha önce hiç hissetmediği türden duygularla dolduğu görülen Osman Şevki Bey, adeta onda yaltaklanma duyguları uyandıran yeni bir dünyayı keşfeder, karşısındaki uçsuz bucaksızlık ile hemhal olur ve onu "Batı Anadolu" olarak tanımlar. Zirvede "Türklük bilinciyle" göğsünü şişirerek Batı Anadolu'yu seyreder. Ve bu deneyimin hazzını yaşarken, ana vatan metoforu ile tanımladığı "dünyada benzeri güç bulunan" bu coğrafyayı zaman ve mekân bağlamının dışına taşırarak tarifler. Osman Şevki Bey "Ulu" kelimesinin dağın bünyesine en uygun isim olduğunu söyler:

> "Ulu, 'uluğ' kelimesinin lehçemizde yer tutan şeklidir ve azamet ifade eder. Bu kelime, dağın tam manasile tarifidir."[170]

Reel ve metoforik anlamlarıyla insan algısının sınırlarını zorlayan bir büyüklüğü imleyen bu isimlendirme seküler anlamda ideal bir dağ imgesinin ortaya çıkışına, dolayısıyla da modern bir duruma işaret eder. Dağa verilen yeni ismin çağrışımları dikkate alındığında, bu coğrafi mekâna daha kutsal bir anlam katarak simgesel bir rol kazandırılmaya çalışıldığı görülür. Yüksek monümental bir doğa parçası karşısında duygulanan, onu farklı bir gözle gören ve tanımlamak isteyen modern bir zihniyet doğmuştur; ancak yeni oluşan bu estetik duyarlılık varlığını büyük ölçüde milliyetçi bir romantizme borçludur. Bu dönemde sadece dikey doğa parçaları değil her türlü coğrafya parçasının romantik ve coşkulu sözcüklerle tanımlanarak yeniden keşfedilmesine tanık olunur. Halkevi dergilerine genellikle yörenin ünlü bir nehrinin, denizinin, dağının ya da mesire yerinin adının verilmesi hiç şüphesiz bu durumun bir yansımasıdır.

Bu dönemde fiziksel coğrafyaya ilişkin, yeni bir görme biçimiyle yeni bir söylemin kurulduğu söylenebilir. Ülke coğrafyasıyla ilgili hemen hemen bütün duyarlılık Türklük üzerinden ifade edilirken, tam bir arzu nesnesi haline gelen fiziksel coğrafya aşırı yüceltilen bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu yeni gerçeklik algısının ifade edilmesine "yüceltme, keşfetme, hatırlama, fark etme, tanıtma" gibi anlatım biçimleri eşlik eder. Aynı zamanda modern öncesi kültürel ortamlarda tabiatın hylozoist ya da animist bir yorumla algılanmasına benzer şekilde, fiziksel coğrafyanın animist bir yorumla algılanması dikkat çekicidir. Kişileştirilerek algılan ülke coğrafyasına hayat veren üstün güç, hiç şüphesiz, "Türklük Ruhu"dur. Tıpkı bulundukları yerin sahibi olan tabiat kültleri gibi, Türklük Ruhu da bu coğrafyanın sahibi ve aynı zamanda koruyucusudur.

> "Kızılırmak içimi çeken bir akıştı. Ben onu görmek, onun yer yer coşkun, yer yer durgun akan sularında yüreğimin en içli duygularını yıkamak istiyordum. Batı illerinde dolaştığım yıllarda bu, benim için, yanan, yakan bir ideal olmuştu. Güzel yurdumun bozkırlarında geniş, ulu bir dirsekle Karadeniz'e kıvrılan Kızılırmak beynimde ateşten bir çağlayan gibi yanar tutuşurdu. Bugün sevincim sonsuzdur; içimde bir duruluk vardır. Çünkü Kızılırmağı gördüm, ona gözümün ışıklarını döktüm. Ondan gönlüme bol bol inançlar doldurdum. Onun akışında benden, **Türkten** anlamlar var."[175]

Kızılırmağı görmek için yanıp tutuşan yukarıdaki satırların yazarı, nihayet bu arzusuna kavuştuğunda gördüğü sadece bir coğrafi doğa parçası değildir; gördüğü ve deneyimlediği aynı zamanda, hatta asıl, Türklüğün coğrafyadaki yansımasıdır. Ya da diğer bir ifade ile deneyimlediği, hep orada olan, ancak onun yeni farkına vardığı, o coğrafyayı sıradan bir tabiat parçası olmaktan çıkaran "öz"le temas etmektir. Bursa ve Uludağ'a ilişkin pek çok yazı kaleme alan Tahsin Uygur da benzer şekilde, zirveye tırmanırken efor sarfetmekten dolayı bedensel işleyiş temposunda oluşan doğal artıştan metoforik bir anlam çıkartır ve Uludağ'ın doruğunda iken "Türk ululuğunu enginlere kaykırmak coşkunluğunu" duyar:

> "Uludağ'ın gözalan doruğunda iken siz Türk ululuğunu enginlere haykırmak coşkunluğunu duyarsınız ve orada **Türk göğsünüz bir arslan hızıyla kalkıp iner.**"[175]

Türk milliyetçiliğinde doğanın rolüne atıfta bulunan yukarıdaki türden örnekleri çoğaltmak mümkün[195]. Kuşkusuz hemen her konunun milliyetçilikle ilişkilendirildiği bir dönemde sahip olduğu metoforik ve fiziksel potansiyel ile tabiat verimli bir araç ve kaynak olarak işlevseldir. Doğaya, kıra, köye ve kuruluş efsanelerine atıfta bulunan "toprak ve kan" milliyetçiliği için önemli bir referans noktası olan doğa, özellikle 1900'lerin ilk yarısında Türkiye gibi dünyanın diğer pek çok coğrafyasında milli kimlik inşa edilirken kullanılan en önemli araçlardan biri olmuştur[196]. Modern ulusların inşa sürecinde, yeni bir anlam kazanarak işlevsel bir role bürünen bir diğer unsur ise coğrafi-sosyal alan ilişkisine atıf yapan "kök" yani aidiyet durumudur. İnsan, toplum ve kültür ilişkisinin en olağan hallerinden biri olan bu köken ve aidiyet ilişkisi, modern ulusların ortaya çıkış sürecinde inşa edilen yeni inanç sembolizminde yeni bir anlam ve önem kazanır. Bu bağlamda Türk milliyetçiliğinde ulus kavramı, aynı zamanda hem kan bağı hem de coğrafya üzerinden bir kökene atıfta bulunur. Özellikle, Orta Asya coğrafyasına uzanarak **Ötüken** etrafında oluşturulan kurulum mitleri ile bu aidiyet, daha güçlü bir vurguya kavuşur.

Ankara'ya döndüğünde on iki gün süren gezi gözlemleriyle ilgili bir rapor hazırlayarak Mareşal Fevzi Çakmak'a sunan Dr. Osman Şevki, bu raporda Keşiş isminin kaldırılarak yerine Uludağ denilmesini önerir. 1925'de Keşişdağı'nı Uludağ'a çevirmekle milli ve vatani bir iş yaptığına inanan yazarın aşağıdaki satırları neyi örtüp neyi gösterdiğiyle, gönderim ve içerimleriyle dönemin tüm milliyetçilik reflekslerini yansıtan ifadeler içerir:

> "Büyük Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne,
>
> Bu dağ, **garbi Anadolu'nun** en yüksek tepesidir ve bunun tepesine çıkan bir kimse, **Anadolu haritasına** kuş bakışı bakar. Anadolu'nun bilhassa bu kısmı, keşişlerin ve rahiplerin asırlardan beri Türkler aleyindeki telkinlerinin neticesi olarak çok **ıstırap çekti** ve bu tepelerin baktığı sahalarda, Türkün mevcudiyeti istihfaf olundu. Türkler, buralarda zulüm gördüler. Grek ordusu, tepenin baktığı

[195] Tabiatın keşfini taşranın ortaya çıkışı olarak Türk şiirindeki yansımaları üzerinden inceleyen ilgi çekici bir çalışma için bkz: [93].

[196] Peyzaj ve Alman ulusal kimliği arasındaki ilişkiyi modern doğal çevre koruma faaliyetleri üzerinden irdeleyen bir çalışma için bkz: [381].

mıntıkada, bu dağın ismini taşıyan propağandacıların arzusunu yerine getirmek için, fezayihin envaını yaptı ve bu ordunun zabit ve neferleri, yaptıkları bu işlerden dolayı bir nazarı takdise nail olabilmek için bu tepelere baktılar ve mukaddes tanıdıkları tepede vaktiile gezen keşişlerin ruhaniyetinden takdisler beklediler.

Bugün artık Garbi Anadoluda bir tek Grek kalmamıştır. Eski Osmanlı İmparatorluğunun (Keşiş) diye verdiği namın idamesine de sebep yoktur. **Tepenin en yüksekteki taşları artık Türkten başka kimseyi görmüyor.** Fakat bu taşları her gören Türk, kendisine kesişin baktığı zannile mustarip ve muazzeptir. Memleket, keşişleri ve keşişlerin hitap ettiği kavmi sinesinden koğmuştur. Binaenaleyn, cemadattan dahi olsa, kendine bakan tepenin (Keşiş) diye tevsiminden ıstırap duymaktadır.

Bulduğumuz ve arkadaşlarımız tarafından tensip olunan bir kelimeyi bu münasebetle nazari tasvibi âlilerine arz eder ve bunun kabulü, ilim kafilesini, dağ seyyahlarını, Bursalıları mecburu minnet ve şükran edeceğini arz ederim. Bu isim (ULUDAĞ) dır."[170]

Milli kimlik diğer pek çok ulusçu akımda olduğu gibi "dil" kavramı etrafında şekillenmektedir. Osmanlının son döneminde yükselişe geçen Türkçülük siyaseti Erken Cumhuriyet'e de taşınır ve ivmelenir. Dil, etnik siyasetin en olağan ama iktidarların gözündeki en "kutsal" izdüşümlerinden biridir. Türk dilinde reform yapılması Osmanlı'nın son döneminden beri önemle üzerinde durulan bir konudur. Türk dilinde ilk önemli sadeleştirme hareketi 1910'lu yıllarda Jöntürk döneminde yaşanır [105]. Daha Cumhuriyet resmi olarak kurulmadan önce mevcut coğrafi yer adlarının değiştirilmesi konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Burada bir parantez açarak dağın isminin II. Meşruiyet Dönemi'nden beri hoşnutsuzluk yarattığı ileri sürülebilir. Barbaros Sağdıç [170]'de, Bursa'nın kurtuluşu sırasında aynı cephede görev alan Osman Şevki ile Alay Komutanı Yarbay Tevfik arasında dağın ismini değiştirmeye yönelik bir tartışma yaşandığını belirtir. Sağdıç'a göre, ordudaki muhafazakar gruptan olduğu anlaşılan Yarbay Tevfik, dağın isminin "Hoca Dağı" olarak değiştirilmesinde ısrar etmiş; ancak dinsel çağrışımlar içeren bu isme Osman Şevki şiddetle itiraz etmiştir [170]. Osman Şevki'nin 1925'den çok daha önce de dağın ismini değiştirmeye yönelik bir arzusu

olduğunu gösteren bu vukuat, aynı zamanda dağın ismine karşı bir hoşnutsuzluk olduğunu da teyit etmektedir[197].

1925 yılında "Türkiye dahilindeki **milli mefkuremize ters düşen** yer isimlerinin değiştirilmesi hakkında"[176] Antalya ve Kırklareli mebuslarının verdiği teklif üzerine bu konuda ilmi encümence bir araştırma yapılması kararlaştırılır. Dr. Osman Şevki'nin Keşiş Dağı ile ilgili isim değişikliğini gerekçelendirme nedeni dönemin milliyetçi atmosferine uygun bir tahayyüldür. Keşiş kelimesini olumsuz çağrışımlarla dile getirir, ona göre "Güzel Bursa" yıllardır bir keşişin gölgesi altında ıstırap çekmektedir. "Türklerin yaşam hakkına kasteden ve aşağılayan istilacılar" olarak husumet dolu, negatif ifadelerle betimlediği "keşişler ve rahipler" ile aslında Yunanlıları işaret ederken alt metinde Türk Bağımsızlık Savaşı'na bir göndermede bulunur. Erken Cumhuriyet rejiminin siyasi söyleminde bir bağımsızlık savaşı vermek ve emperyalizme karşı halkı esaretten kurtarmak önemli bir meşruiyet kaynağı olarak belirirken, bu savaşın büyük oranda Yunanlılara karşı verildiği düşünülmektedir [177][198]. Balkan Savaşları'ndan başlayarak Türk milli kimliğinin kuruluşunda etkili olan bütün evrelere bifiil katılan ve İmparatorluğun yitirilişine kişisel olarak tanıklık eden yazar, çoğu zaman düşüncelerini yukarıdaki gibi sert fırça darbeleriyle dile getirirken aslında bilinçaltında birikmiş korkuları yansıtmaktadır. Düşüncesine meşruiyet sağlamak için halkın da bu ismi sevmediğini ileri sürer. Osmanlının Bizansla karşılaşmasının bilgisini taşıyan eski ismi, bazı kaynaklara göre zaman zaman hoşnutsuzluk yaratsa da[199], II. Meşrutiyete kadar ciddi bir sorun oluşturmaz, Osmanlının son döneminde bile merkez sancağı Bursa olan Hüdavendigâr Vilayeti "Keşiş Dağı" ile anılır. Cumhuriyet döneminin ulusalcılık

[197] Barbaros Sağdıç'a göre, "topograf zabiti" olarak geziye katılan Dr. Osman Şevki, bu görevlendirme için Encümen Umumi Katibi Pertev Paşa'yı araya koymuştur. Bkz: [170].

[198] Türk milli kimliğinin oluşumunda Yunanlıların öteki olarak inşasını tartışan bir çalışma için bkz: [177].

[199] Örneğin Mustafa Armağan *Osmanlı'yı Kuran Şehir-Bursa'ya Şehrengiz*'de şöyle bir parantez açar: "(Bu arada Keşiş isminden rahatsız olan tek kişinin Osman Şevki Bey olduğu zannedilmesin. Daha 16. yüzyılda Lamiî Çelebi de *Münâzara*'sında "Keşiş" kelimesinin etimolojisini yaparken onun Hristiyanlıktaki ruhban anlamında olmayıp Frasça *keşiden* (çekmek) fiilinden geldiğini ve 'çekilmiş şey' (keşiş) demek olduğunu belirtmiş, böylece kelimenin yerlileşmesine katkıda bulunmuştur.). [382], S. 206.

ortamında ise bu isim çok önemli bir sorun haline gelir. Çünkü, Hristiyanlığa dolayısıyla da Bizansa yaptığı çağrışımlardan dolayı büyük bir hoşnutsuzluk yaratmaktadır.

Ulusa yeni bir tarihsel arka plan kazandırmak gerekmektedir. Bu tarihsel kurgudaki yönelimler inşa sürecinde karşılaşılan iç ve dış sorunlara göre belirlenir. Milliyetçilik mekândan zamana doğru kayar. 1920'lerin sonlarındaki Kemalist Türkiye'de Bizans ve Roma öncesi uygarlıklara ilgi gösterilmeye başlanır, yeni Türkçülük söylemini güçlendirmek için etnografik ve linguistik çalışmalar yapılır. Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi gibi 1930'lardaki tarihsel ve dilsel mecralarda açıkca ifade edileceği üzere, Genç Cumhuriyet üzerine oturacağı kültürel mirası tanımlarken bu dönemi ötekileştirir ve dışarıda bırakır. Bunun sonucunda, Osmanlı döneminde hiç dokunulmamış doğa ve yer adlarının tamamı değiştirilir. Kuşkusuz bu bir anlamda üzerinde kurulduğu coğrafyanın belleğini reddetmektir[200]. Ya da milliyetçi bir tarih yazımının, *genesis*'ini [178] ararken sıklıkla yaptığı tahrifatlardan biridir bu. Ülkede hakim olan ideolojik etnodinsel ayrımcılık, Gayrimüslim nüfusu fiziksel olarak tasfiye etmiş, sıra ürettikleri kültürel hafızayı silmeye gelmiştir. 1920'lerin ikinci yarısından başlayarak neredeyse tüm ülkede yer adlarının değiştirilmesi gündeme gelir. Halkevlerinin faaliyet raporlarında isim değişikliğine yönelik yapılan araştırmalara çok sık yer verilir. Örneğin, Bursa Halkevi'nin 1934 yılındaki faaliyetlerine ilişkin raporda Bursa ve civarında yer alan pek çok köy ve mahalle adının Türkçeleştirilmeye çalışıldığı belirtilirken "3000'den çok öztürkçe ıstılah karşılığı bulmuştur." [179][201] denilmektedir.

Yazarın Bizansı imleyen negatif ve aşağılayıcı ifadeleri kişisel pozisyonuyla ilgili olduğu kadar döneme has yaygın bir düşünce izleğini de yansıtır. Bursa ve Uludağ ile ilgili yazılmış Erken Cumhuriyet metinlerinin hemen hepsinde, dağın yeni ismiyle ilgili ulusal hamaset dolu, saldırganlık dozajı yüksek ve husumet yüklü ifadeler içeren benzer bir açıklamaya yer verildiği görülür:

---

[200] Erken Cumhuriyet döneminde, ideolojik ve kültürel olarak Bizansa karşı konulan mesafe bu alanda araştırma yapılmasını da engellemiştir.

[201] [179], S. 25. 1937 yılında Bursa Belediyesi de Bursa ile ilgili bir broşür çıkarır. Bu broşür şehrin mahalle ve sokaklarının yeni ve eski adlarını gösteren bir kitapçıktır. Bkz: (Bursa Sesleri, 5 Ağustos 1937).

> "Eski bir Türk şehrinin tepesinden asırlarca kainata yan baktığı halde, her nedense münasebetsiz bir isim taşıyan Keşiş dağı son senelerde ihtida ederek keşişlikten kurtuldu, **kendisi gibi ismide Türkleşerek** Uludağ oldu." (Nadi, Y., Cumhuriyet, 13 Eylül 1934).

Maraşal Fevzi Çakmak kendisine sunulan bu öneriyi kabul eder, dağın adı "Uludağ" olarak değiştirilir [180] ve hazırlanan haritalara bu yeni isimle kaydedilir [170]. Muhtemelen bu isim değişikliği Atatürk'ün de onayı alınarak gerçekleştirilir. Buna ilişkin elimizde resmi bir belge yok, ancak çeşitli hatıratlarda Atatürk'ün dağın yeni ismini çok beğendiği belirtilmektedir. Hatta Atatürk'ün bir gün mecliste Osman Şevki Bey'in yanına gelerek sırtını sıvazladığı ve "Doktor Bey, Keşiş Dağı'na, Koca Keşiş Dağı'na Uludağ ismini koydunuz, bence sizin sırtınız yere gelmez!" dediği birinci ağızdan anlatılan bir anekdottur [181]. Kuşkusuz, Atatürk'le kişisel teması olan her Erken Cumhuriyet aydını gibi Osman Şevki Bey için de bu olay hayatının en önemli hatırasıdır. Onu tanıyanlar her vesilede ya da vesileler yaratarak bu anıyı gündeme getirdiğini belirtir. 1936 yılında soyadı kanunu çıktığında, "eserim" dediği bu ismi kendine soyadı olarak alan Osman Bey'in yaptığı isimlendirmeye kelimenin tam anlamı ile hayran kaldığı ve hayran kalınmasını istediği dikkat çeker[202].

Coğrafya gezisinde başlayan süreç dil ve tarih ile noktalanır. Erken Cumhuriyet'te dikkat edilirse dil, tarih ve coğrafya hep aynı bağlam içinde değerlendirilir. 1935 yılında kurulan "Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi" bu fikrin vücut bulmuş bir halidir. Bir dizi yeni mekânsal siyasanın ulus-devlet ideolojisine eklemlendiği Cumhuriyet döneminde coğrafya, ulus ve ulus devletin inşa süreçlerinde temel bir rol üstlenir. Buna rağmen ilginç bir biçimde bir mekân ve ölçek organizasyonunu içeren yeniden inşa etme süreci

[202] Bu konuda oldukça fazla duygusal yatırım yaptığı görülen yazar, soyadı kanunu çıktıktan sonra bir diğer şahsın da Uludağ soyadını almasına o kadar içerler ki, bununla ilgili *Bursa* gazetesinde (17 Ocak 1935) çok uzun bir mektup yayınlar ve bu soyadının sadece kendi hakkı olduğunu iddia eder. Osman Şevki'nin sıkıntısı sadece bununla da sınırlı kalmaz. Çünkü, Baha Pars da "Uludağ" ismini kendisinin verdiğini iddia etmektedir. Dağa kimin isim verdiğine ilişkin dönemin gazete ve dergilerine yansıyan yazılar, insanları taraf almaya ve yazı yazmaya sevkedecek kadar büyük bir gerilimin ortaya çıktığını gösterir.

ancak 1941 yılında toplanan I. Coğrafya Kongresi'nde karara bağlanır. Bir sivil coğrafya enstitüsünün kurulması ise ancak 1942'de gerçekleştirilmiştir [166][203].

4.4 Dağ İmgesine İlişkin Modern Söylemler: Bilimsel Bir Hazine Olarak "Uludağ"

Bölüm 2'de tartışıldığı gibi, Avrupa kültür coğrafyasında 18. yüzyıldan itibaren fiziksel olarak görünürlük kazanan dağlara, "ruhu arındıran alan, doğal estetik abidesi, sağlık membaı, bilimsel araştırma alanı, spor mekânı, endüstrinin yıkıcı etkilerinden sığınılan bir liman, turizm cenneti" gibi çeşitli modern söylemler eşiliğinde yeni sosyo-kültürel mekânsal anlamlar kazandırılması söz konusu olur. Yüksek coğrafi mekânlara ilişkin bu söylemler 19. yüzyıl boyunca hem modern bir spor ve boş zaman etkinliği olarak dağcılığın inşa edilmesinde; hem dağların fiziksel ve kültürel temsiliyetinde; hem de kent yaşamının normatif alanlarının sınırlarını zorlayan, yeni sosyalleşme kanallarını ve biçimlerini tarif eden kamusal alanların ortaya çıkmasında belirleyici olur.

Türkiye'de ise yüksek coğrafi mekânların gerek fiziksel bir gerçeklik olarak görünürlük kazanması, gerek zihinsel bir ilgiye konu olması, gerekse de kamusallaşması Avrupa kültür coğrafyasından oldukça uzun bir zaman sonra gerçekleşir. II. Meşrutiyette görünürlük kazanmaya başlayan dağlarla, daha bu dönemde geleneksel anlamlarının dışında fiziksel temasta bulunma ve toplumsal ilişki kurma pratiği ortaya çıkar, ama modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ve toplumsal ve kentsel peyzaja yeni ve ayırd edici bir unsur olarak eklemlenmesi ancak Cumhuriyet döneminde gerçekleşir. Cumhuriyetin erken yıllarında dağlara ilişkin, Avrupa'dakilere benzer ama farklı bağlamlarda modern söylemlerin icat edilmesi dikkat çeker ve bu söylemselliğin uygulandığı, temsil edildiği, olumlandığı ve hatta kurgulandığı yüksek coğrafi mekân olarak Uludağ belirir.

1928 yılında Osman Şevki Uludağ tarafından turistlere rehber olarak kaleme alınan ve Türk Gezginler Cemi

yeti tarafından bastırılan *Burûsa ve Uludağ Seyyâhlara Rehber* [182] isimli kent rehberi türündeki kitap, konumuz bağlamında Uludağ özelinde yüksek coğrafi bir mekân için

[203] Osmanlı aydınları arasında bir coğrafya enstitüsü kurulması fikri 1875'e kadar geriye gider. Bkz: [166], S. 80.

yazılmış ilk bağımsız rehber olması itibarıyla önemlidir. Uludağ için bağımsız bir rehber yazılması, kentsel ve kültürel çevrenin algılanmasına ilişkin hiyerarşik düzenlemede, dağların kazandığı önemli pozisyona işaret eder. Yüksek coğrafi mekânların gündelik hayatta etkin bağımsız bir nesne olarak önem kazandığını ilan eden bu kitabın giriş kısmında "Uludağ her bakımdan ele alınmaya değerdir:" diyen Osman Şevki, Uludağ'ı pek çok potansiyeli barındıran kamusal bir mekân olarak ifade eder:

> "Tarih uzmanları Krezus'un çarpıştığı alanları, rahiplerin tapınma yerlerini, Osmanlı ordusunun ilk toplanma sahnelerini buralarda görecekleri gibi; botanik uzmanları çeşitli ağaç ve bitkilerin farklı yüksekliklerdeki konum ve yaşamlarını inceleyebilirler. Jeoloji uzmanları için ise Uludağ, benzeri bulunmayan bir sahadır. Uludağ'ın jeolojik yapısı, klasik bilgilerin dışında ve özel bir tarzda göze çarpmaktadır. Gnays, granit, mermer ve çeşitli şistler burada karmakarışık bir haldedir. Klimatologlar Uludağ'da geniş bir deney ve inceleme alanı bulurlar. Sporcular, kendilerini her adım etkileyen ve büyüleyen manzaralar karşısında kalırlar. Sözün özü Uludağ seyahati herkes için yararlıdır." [150]

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Uludağ özelinde yüksek coğrafi mekânlarla ilişkili duyarlılık başta turizm olmak üzere estetik, bilim, sağlık, spor, tarih gibi çeşitli farklı söylemler üzerinden kurulur. Dağı, mutlaka ziyaret edilmesi gereken kamusal bir mekân olarak ifade eden yazar: "Yollar; Tarih; Meteoroloji; Jeoloji; Eski Eserler; Madenler; Ormanlar ve Bitki Örtüsü; Sular; Ahali ve Köyler; Ziraat, Doğal ve Güzel Manzaralar; Sağlık Kurumları ve Sosyal Kuruluşların İnşa Yerleri ve Uludağ Gezginlerine Tavsiyeler" [150] başlıkları altında bu argümanını açılımlar. Herbiri başlıbaşına özel bir söylemsel alan tanımlayan bu konu başlıkları yüksek coğrafi mekânların Erken Cumhuriyet'teki yeni tahayyül edilme biçimleriyle doğrudan ilişkilidir. Bir üst bölümde tartışıldığı gibi her konunun ulusalcılığa atıf yapılarak belirlendiği bu ideolojik ortamda yüksek coğrafi mekân algısının inşa edilmesi de bundan muaf değildir. Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde ortaya çıkarak gerek yüksek coğrafi mekânların kültürel ve fiziksel temsiliyetinde gerekse de kamusallık kazanmasında etkili olan bu söylemlere tezin alt bölümlerindeki konu başlıkları içinde ayrıntılı olarak değinilecektir. Bu alt bölümde ise yukarıdaki bölümün bir devamı niteliğinde olduğu düşünülerek sadece, dinsel-kutsal odaklı bir doğa kavrayışından **seküler** bir paradigmaya geçişi işaret eden bilimsellik söyleminin yüksek coğrafi mekân algısıyla olan ilişkisi Uludağ özelinde ayrı bir konu başlığı olarak ele alınacaktır.

İlk bölümde tartışıldığı gibi *sublime*, rekreasyon, turizm ya da spor bağlamında mekânsal anlamlar yüklenmeden önce Avrupa kültür coğrafyasında yüksek coğrafi mekânlara gösterilen ilginin altında yatan ana neden bilimdi. Sosyo-kültürel arka planında benzer bir durum söz konusu olmasa da, Erken Cumhuriyet'te 1930'larda kış sporları başlayıncaya kadar dağlara gösterilen ilginin en önemli nedenlerinden biri olarak bilim gösterilebilir. Bu dönemde bilim dağlarla fiziksel iletişime geçmek için önemli bir etken haline gelir. Hatta öyle ki dağlara ilişkin kavrayışta çok önemli bir yeri olan sağlık kavramı bile bilimsel söylem içinde ifade edilir. Bu durum, daha önce belirtildiği gibi bilimin o dönemde kazandığı yeni pozisyonla ilişkilidir. Hatırlanırsa, milli bir sekülerliğe geçişi ifade eden ulus devlet kurma sürecinde bilim kilit kavramlardan biri haline gelir.

Neredeyse II. Meşrutiyete kadar Osmanlı coğrafyasında dağların bilimsel bir uygulama alanı olarak mekânsal bir anlam taşıması ve toplumsal karşılıklar bulması tahayyül sınırları içinde değildir. Oysa bu durum Cumhuriyetle birlikte değişir: Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çağdaş bilimlerin tasnifine girişilmesine paralel olarak dağlar; coğrafya, jeoloji, meteoroloji, botanik, zooloji ve arkeoloji gibi modern bilimler bağlamında yeni bir araştırma nesnesi ve mekânı olarak anlam kazanır. Erken Cumhuriyet döneminde mevcut historiyografik söylemin öne çıkardığı en gözde ve politik bilimlerinin bir uygulama alanı olarak dağlar yeni bir mekânsal boyut kazanırken toplumsal karşılıklar da edinir.

Dağlarla kurulan yeni ilişki biçimi, Erken Cumhuriyet'in zihinsel yapısını oluşturan bilimsel ve kültürel uygulamalarla doğrudan ilişkilidir. Buradan hareketle, konunun gündelik hayattaki yansımalarına geçmeden önce doğal bilimlerin Erken Cumhuriyet'teki dönüşümünden kısaca söz etmek anlamlı olacaktır. 1930'lar Türkiye kültür tarihinde, modern anlamda pek çok ilkin belirmeye başladığı, toplumsal değişim ve dönüşümlerin radikal kopuşlarla gerçekleştiği bir zaman aralığıdır. Zafer Toprak'ın [105]'de belirttiği gibi, 1930'larda Mustafa Kemal öncülüğünde gerçekleştirilen bilimsel ve kültürel devrim, pozitif bilimlerin "uhrevi" alandan dünyevi alana geçişini ifade eder. 30'lu yılların "kültür devrimi"nin en temel özelliği bilimi din dışı bir eksende tanımlamasıdır. Keşiş'ten Uludağ'a dönüşümün tartışıldığı üst bölümde belirtildiği gibi

bilim, Erken Cumhuriyet'te üretilen tarihsel söylemlerle yakın bir ilişki içinde gelişir. Bu dönemdeki tarihsel yaklaşım Darwinist bir çizgi izlemiş ve bu doğrultuda insanlığın evrimi, Türk kimliğinin oluşturulmasıyla özdeşleştirilmiştir. Darwinist bir tarih anlayışı gündeme taşınırken otuzlu yıllarda jeoloji ve biyolojiyle birlikte orta eğitim müfredatlarında Darwin çok daha kalıcı bir yer edinir. Bunun yansıması olarak ortaöğrenimde biyolojiden jeolojiye hatta mantık kitaplarına kadar birçok ders kitabında evrim kuramına ayrıntılı bir biçimde yer verilir. Doğal bilimlere ilişkin ortaya çıkan paradigmatik değişim en açık ortaöğretim ders kitaplarından izlenebilir [105].

Bu durum aynı zamanda tarih yazımına ilişkin paradigmadik bir değişimi de ifade eder. Tarih yazımı artık jeologların, paleontologların, embriyologların her kesimden doğa bilimcilerin, ruh bilimcilerin, etnologların, arkeologların ve tarihçilerin ortak çalışmalarıyla şekillendireceği bir sürece işaret eder [105]. Bu süreçte antropoloji ve arkeoloji tarihle bütünleşirken yepyeni bir tarih anlayışı ortaya çıkar. 30'lu yıllarda önce antropoloji ardından arkeoloji, daha altta jeoloji ve biyoloji altında yer alan botanik ve zooloji çok önem kazanır. Evrimci, ilerlemeci, pozitivist epistemolojiye dayalı bir doğa tarihi anlayışının benimsenmesiyle 19. yüzyıl Osmanlı Türkiyesi'nde tıp eğitimi çerçevesinde konferans dersler şeklinde verilmeye başlayan pozitif bilimlerden botanik, zooloji, jeoloji bilimlerinin [106] bağımsız birer disiplin olarak inşa edilmesi söz konusu olur. Her ne kadar öne çıkan bu disiplinler sadece bilimsel araştırma adına düşünülmüyor, yeni historiyografik kurgunun alt yapısını oluşturmada önemli birer araç olarak beliriyorsa da, otuzlu yıllar bilimsel anlamda önemli faaliyetler başlatır ve kuşkusuz bunun gündelik hayata nüfuz eden yansımaları olur.

30'lu yıllarda gerçekleştirilen kültür devrimi, yüksek eğitim kurumlarında yeni kurumsal ve yapısal düzenlemelerin yapılmasını da beraberinde getirir. 30'lu yıllardaki kültür devrimiyle, bilimsel anlamda yeni bir dönemeci ifade eden 1933 Üniversite reformu arasında organik bir ilişki bulunur. 1933 Üniversite Reformu kapsamında İstanbul'da ve Ankara'da yeni kurulan üniversitelerde (Yüksek Ziraat Enstitüsü ve İstanbul Üniversitesi) ders vermek üzere Türkiye'ye gelen Alman profesörler tabii bilimlerin

yeniden yapılanmasında önemli bir rol alırlar[204]. Örneğin, İstanbul Fen Fakültesi için 1933 Üniversite Reformu'ndan hemen sonra yapımına başlanan ve 1930'ların ikinci yarısında hizmete açılan Biyoloji Binası, Alman botanikçi Prof. Dr. A. Heilbronn[205] tarafından kurulan özel botanik bahçesi, zengin botanik kütüphanesi ve en önemlisi yeni kurulan herbaryumu [106], [183] ile bu dönemin amblematik bir ifadesidir.

Bu dönemde Türkiye florasını tanımaya ve tanıtmaya yönelik çalışmalara ağırlık verilir ve ülke coğrafyasına ait floristik çalışmalarda bir artış olur. Alman Hocalar öncülüğünde bitki örnekleri ve mataryel toplamak üzere İstanbul yakınlarına, Uludağ'a ve Anadolu'ya çok sık botanik gezileri düzenlenir[206]. Enstitüdeki herbaryumun temeli de bu çalışmalar ile atılır [106]. Toplanan bitkiler Batılı sisteme göre tasnif edilir. Türkiye bitkilerinin resimlerini taşıyan kitaplar hazırlanır. Başta dağlar olmak üzere coğrafi mekânlar bilimsel araştırma alanı olarak önem kazanırken iki boyutlu mekânsal mecralarda bir temsiliyet de kazanır. 1933'den sonra, Prof. Dr. A. Heilbronn'nun teşvikiyle sık sık Uludağ'a bitki toplamaya giden onun öğrencilerinden Mehpare Başarman [106], [183] gibi, botanik gezilerine ve materyal toplamaya çok meraklı akademik kökenli Türk biliminsanları ortaya çıkar[207]. Cumhuriyetin tabii bilimler alanında doktora yapan ilk kuşağına mensup olmasının yanısıra, ilk kadın biliminsanlarından biri olan Mehpare Başarman, 1933 üniversite reformundan sonra ortaya çıkan ve bilimsel üretimde bulunan yeni bir aydın modelini temsil eder. Bu dönemde yüksek coğrafi mekânlar doğal yaşam alanları ve bitkisel çeşitliliği yanında farklı iklimsel özellikleri, topoğrafik ve jeolojik yapısı ile de akademik bir ilgiye ve iletişime konu olurlar. Ancak, 1940'ların sonlarına kadar yabancıların hazırladığı metinler güncelliğini korur. Türk akademisyenleri ve biliminsanları 1950'lerden sonra orijinal eserler vermeye başlar. Bunun yanısıra bu kuşak 1940'larda dağlarda profesyonel anlamda bilimsel araştırma gezilerinin başlatılmasında da öncü bir rol oynar. Bu kuşağın dağlara ve özellikle

[204] Bkz: [106], [183].

[205] Prof. Dr. A. Heilbronn ve Türkiye'deki çalışmaları için bkz: [183]

[206] Bkz: [106], [183].

[207] Doğa bilimlerinde 1933'den sonraki 30 yıl içinde yapılmış doktora çalışmaları için bkz: [383].

Uludağ'a gösterdiği olağanüstü ilgi bilimselliğin ötesinde Avrupa'da olduğu gibi orta-üst sınıf temelli çok katmanlı duyarlılıklar da içerir.

Erken Cumhuriyet'te imgesel olarak Alplerin muadili bir yüksek coğrafi mekân olarak inşa edilen Uludağ, yüksek coğrafi mekânların toplumsal kavranışı bağlamında önemli bir işlev görür. Gündelik hayatta yüksek coğrafi mekânların bilimsel olarak kavranışı ilk Uludağ üzerinden ifade edilir. 1930'lar boyunca dolaşımda olan Uludağ'a ilişkin haberlerde "Bilimsel bir hazine" vurgusuna çok sık rastlanır (Cumhuriyet, 11 Nisan 1932). Dağın sıradan insanların gözünde bilimsel bir önem kazandığına işaret eden bu durum beraberinde dağlarla yeni ilişki kurma biçimlerini de getirir. Yeni sosyalleşme ve toplumsallaşma kanalları açan bu durum kış sporları başlamadan önce Uludağ'ın kamusallaşmasında önemli bir aşamayı ifade eder. Bir üst bölümde tartışıldığı gibi en yaygın uygulama okul gezileridir. Bu dönemde öğretmenler öncülüğünde Uludağ'a bilimsel araştırma gezileri düzenlenmesi çok yaygın bir pratiktir. Bu durum aynı zamanda dağın pedogojik bir önem kazandığını da gösterir. Uludağ özelinde doğal mekân gözlenerek ve fiziksel temas kurularak bilgi edinilecek bir eğitim nesnesi haline gelir. Bu aynı zamanda bu dönemde ortaya çıkan yeni yüksek coğrafi mekân algısının eğitimin bir parçası olarak okul müfredatlarına dahil edildiğini de gösterir. Okul gruplarının ve öğrencilerin yanısıra bu dönemde orta-üst sınıf siviller arasında da dağa bilimsel anlamda amatör bir ilginin ortaya çıktığı görülür. Özellikle 1930'lar boyunca siviller arasında çok yaygın olan dağa gezi düzenleme pratiği, çoğunlukla İl Ziraat Müdürü gibi yörenin uzman bürokratlarından birinden dağın bilimsel özellikleriyle ilgili bilgi almayı da içerir[208] .

[208] Örneğin bkz: (Cumhuriyet, 30 Ağustos 1934).

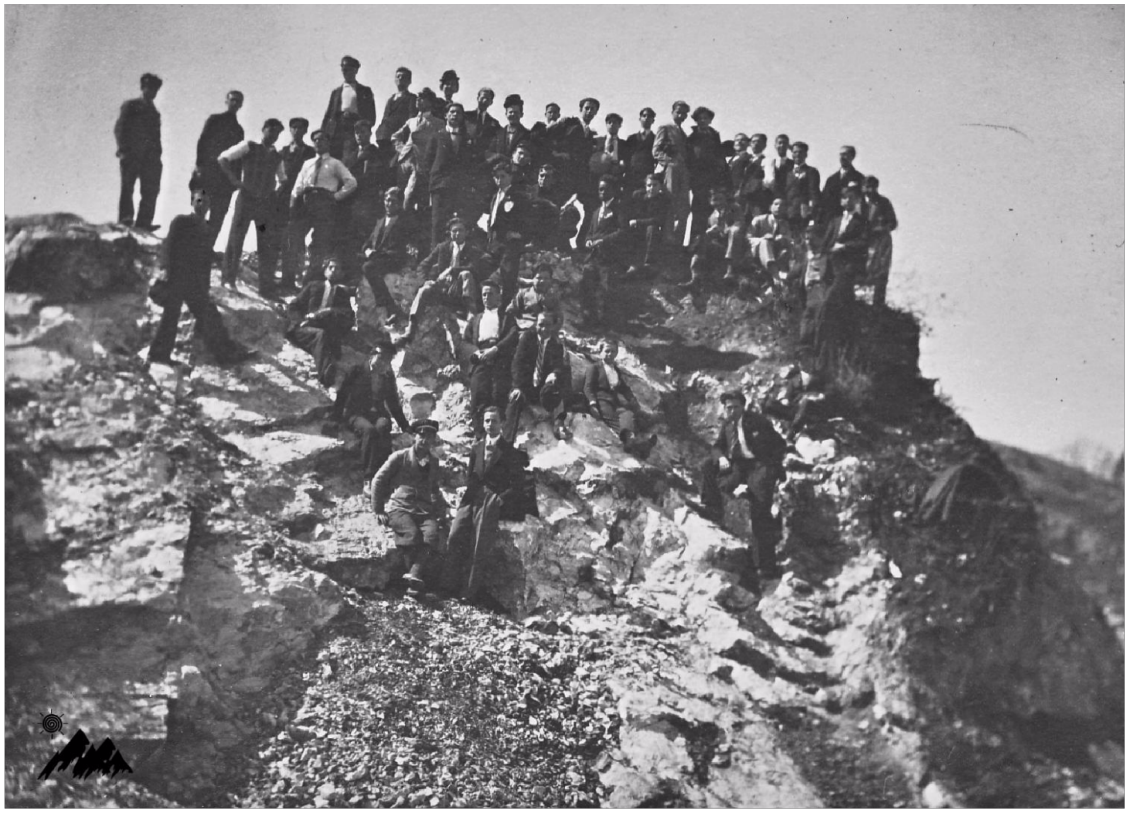

Şekil 4.3 Bursalı öğrenci grubu Uludağ gezisi sırasında, 21 Mart 1936 (Selçuk Alpay Arşivi) [184]

Akademik araştırmacıların yanı sıra dağın florası ve faunası sivillerin de ilgi alanına girmeye başlar. Uludağ tarihsel süreç içinde tıbbi bitkileriyle ün yapmış bir mekândır. Ancak bu dönemde dağın doğal yaşam alanları ve bitkisel çeşitliliği geleneksel yaklaşımların dışında modern bir ilgiye konu olur. Gazetelerde ve dergilerde yer alan haberlerde Uludağ'ın florasından faunasından çok sık yeni bir görme biçimiyle söz edildiği görülür. İnsanlar kişisel bir merakla sırf oradaki doğal yaşamı incelemek üzere dağa çıkma pratiği geliştirirler. Dağın florası ve faunası yeni bir merak unsuru olarak belirir. Hatta bu dönemde amatör bitki toplayıcıları ortaya çıkar. Örneğin, 22 Haziran 1932 tarihli *Cumhuriyet'*te yer alan bir yazıda Uludağ'a yaptığı geziyi anlatan Musa Ataş "Bu gezintimizde şayanı kayıt bazı hususiyetler tespit ettim:" dedikten sonra şöyle devam eder:

> "(2000) metro kadar yüksek olan bu mıntıkada tabiatın bir çok canlı artistleri yaşıyor. Bunlardan ebabil kuşları, tesiratı havaiyenin ne demek olduğunu insanlardan çok daha iyi anlamışlar… Uludağ Oteli tavanlarının şehirde dahi görülmemiş bir yükseklikte yapılmasına rağmen onlar kendi yuvalarını saçaklara

> sımsıkı bitiştirmişler ve dört tarafını kapatarak yalnız girip çıkmağa müsait ufacık bir delik bırakmışlar. Şehirde göremediğimiz çok iri sinekler burada kulağımızın dibinden kurşun gibi süratli geçiyor ve korkunç bir vızıltı ile uçuyorlar. Galiba onlar da hava tazyikının azalmasından bizim gibi kendilerini hafiflemiş hissediyorlar… bu sineklerin gövdeleri bıldırcın renginde ve çok parlaktır. Sonra, kıpkırmızı kabuklu ve garip yapılı böcekler gördüm. Bunlar yerde sürünerek yürüyorlardı. Daha ismini bilmediğim tuhaf tuhaf hayvancıklar burada mebzulen mevcut. Nebatatın boyları (1800) metrodan sonra bodurlaşıyor. Bilhassa çiçekler teşkkülat itibarile münhat arazideki çiçeklerden hiçbirine benzemiyor. Hele dağ minelerinin natorel maviliğine bayıldım. Yerler renk renk, biçimleri pek garip çiçeklerle süslü fakat bütün bu nebatatin boyları bir karışı aşmıyor. Yükseklere çıktıkça çamları bile küçülmüş görüyoruz. Şurasını haber vereyim ki Uludağ'ın her tarafında mezbulen çay yetişmektedir. … Esasen arkeoloji ve jeoloji noktalarından çok ehemmiyetli olan bu dağın bir hususiyeti de tıbbi nebatat yetiştirilebilmesidir." (Cumhuriyet, 22 Haziran 1932)

Bu dönemde Uludağ'daki antik kalıntılar da yeni bir bakış açısıyla "arkeoloji" adı altında ifade edilmeye başlanır. Arkeoloji Erken Cumhuriyet'te özel bir ilgi gösterilen en politik bilimlerden biridir. 1928'den itibaren turistler için hazırlanan Uludağ rehberlerinde dağdaki kalıntılara arkeoloji başlığı altında yer verilir[209]. Bunun yanısıra sıradan sivillerin de dağdaki kalıntılara modern bir ilgi ve merak geliştirdiği görülür. Dağdaki kalıntıları incelemek hatta yeni kalıntılar keşfetmek üzere dağa giden amatörler ortaya çıkar. 1930'larda Uludağ'ın bir gizemler mekânı olarak tahayyül edildiği görülür ve onu çözümlemek için adeta bir detektif titizliğiyle yola çıkan meraklı bir insan tipi belirir. Özellikle, bu süreçte İstanbul'da ve Bursa'da kurulan dağ kulüplerinin kurucu üyeleri, ki bunlar üst sınıf mensubudur, bu gruba dahil edilebilir. Örneğin, 06 Eylül 1931 (Cumhuriyet) tarihli "Uludağ'da ölen keşiş: Bursalılar bu esrarengiz papazın mezarını bulmaya çalışıyor." başlıklı haber, dağda yer alan kalıntılarla ilgili yeni keşifler yapmak üzere bir grup amatörün dağa yaptığı geziyle ilgilidir. Haber başlıbaşına hem dağın arkeolojik bir araştırma nesnesi olarak tahayyül edildiğine hem arkeolojiye ilgi duyan amatörlerin ortaya çıkışına hem de bu ilginin gündelik hayatta bir karşılık bulduğuna işaret eder. Arkeoloji sadece fiziksel çevre kavranışı bağlamında değil dağın geçmişine ilişkin de tarihsel boyutta yeni bir farkındalık düzlemini tanımlar.

[209] Örneğin bkz: [182].

Yukarıda belirtildiği gibi 1930'larda Türk tarihyazımındaki Darwinist açılımların sonucunda jeoloji önem kazanır. Bu yeni tarih anlayışının bir yansıması olarak insanın, yerkürenin ve evrenin oluşumunu dinsel anlatının dışında açıklama çabası ortaya çıkar ve bunun söylemsel olarak gündelik hayatta ifade edilmesi söz konusu olur. Bu bağlamda Uludağ'ın topoğrafik yapısı da yeni bir görme ve okuma biçimine konu olur. Erken Cumhuriyet'te dinsel-kutsal odaklı doğa kavrayışı tamamen çözünür. Artık dağların oluşumu jeolojik terimlerle açıklanmaya başlanır. Dağların bünyesindeki kayalar, yarıklar, sular üzerinden seküler okumalar yapılır. Örneğin, Osman Şevki Uludağ, Uludağ için hazırladığı rehberde [182] Uludağ'ın tarihini yerkürenin oluşumuna referans vererek ve jeolojik öğelere değinerek anlatır. Uludağ'ın jeomorfolojik oluşumunu, evrenin oluşumuyla ilişkilendirir. Aynı zamanda yazar dağı sadece "jeolojik" açıdan görmek isteyenler için özel bir rota çizer. Önemli noktaları işaretler. Dağ, jeoloji bağlamında tüm diğer bilimsel söylemlerin üstünde bir anlam kazanır. 1930'lar boyunca istisnasız Uludağ'dan söz eden her haberde ve yazıda dağın jeolojik önemine vurgu yapılır.

Yine siviller arasında sırf zirvedeki gölleri incelemek için zirveye çıkma alışkanlığı gelişir. 1932 yılına tarihlenen bir haberde Bursa'ya davet edilen İstanbullu gazetecilerin dağın zirvesinde yer alan gölleri görmek için zirveye çıktığı bildirilir. Uludağ'ın jeomorfolojik özelliklerini haber yapmak adeta bir moda haline gelir. Uludağ'a ilişkin haberlerde çok sık söz aralarında "dağın arkeolojik, jeolojik önemi" gibi ifadelere yer verilir ki bu aynı zamanda bir ayrıcalık biçimini de tanımlar hale gelir.

Bu dönemde Uludağ'ın doğal kaynaklarına karşı da özel bir ilginin geliştiği görülür. Uludağ'daki su kaynakları, ılıca kaynakları ve madenlere ilişkin haberlerde bir artış gözlenir. Dağların sahip olduğu doğal kaynaklara yapılan vurgu amatör maden arayıcılarını ortaya çıkarır. Örneğin, 24 Mayıs 1935 tarihli *Cumhuriyet'*te Uludağ'da linyit kömürü bulunduğuna dair bir haber çıkar. Bursa'ya 20 kilometre uzakta ve Uludağ'ın batı yamaçlarındaki Hüseyinalan Köyü'nde bulunduğu ifade edilen bu kömür damarının, araştırma ruhsatnamesi alan müteşebbis bir genç tarafından işçi olarak köylüleri kullanarak ortaya çıkarıldığı söylenmektedir ki bu durum dağları içinde ekonomik potansiyeller barındıran yeni bir araştırma nesnesi olarak öne çıkarır

(Cumhuriyet, 24 Mayıs 1935). Uludağ'ın güney yamacındaki ünlü Volfram madenleri 1950'larda bulunarak işletmeye açılan bir işletmedir.

Meteoroji bilimi ve dağların bu bağlamda özel bir ilgiye konu olması da yeni ortaya çıkmış bir durumdur. Bu dönemde dağların iklimi bilinmesi gereken bir öğe olarak belirir. Hava durumu, nem, rüzgar, yağış miktarı gibi Uludağ'a ilişkin meteorolojik veriler toplumsal düzlemde bir merak konusu olurken, bu verilerin bilimsel bir dille sayısal olarak ifade edilmesi dikkat çeker. Uludağ'a ilişkin yazılarda ve haberlerde çok sık dağın meteorolojik verilerine ilişkin ayrıntılı olarak sayısal bilgilerin verildiği görülür. Kış sporlarının başlamasıyla hava durumu çok daha önemli bir hale gelir. Daha 1933 yılında Karabelen mevkiine bir karölçer konulduğu söylenir (16 Aralık 1933, Cumhuriyet). Uludağ'daki karın durumuna ilişkin günlük haberler verilmeye başlanır. Hava rasadlarını bilmek mekânsal anlamlar da kazanır. Örneğin, Uludağ'ın iklimini bilmenin önemine değinen Osman Şevki dağın muhtelif yerlerine otomatik olarak işleyen ekonomik rasad barakaları yerleştirilmesini önerir (Cumhuriyet 9 Mart 1936). Bu şekilde yazar dağda yapılacak müesseselerin yerlerini ilmi verilere göre tespit etmenin mümkün olacağını belirtir. Dağın zirvesine 1930'ların başında Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından bir ölçüm kulesi inşa edilir. 22 Haziran 1936 günü ise Türkiye'de ilk kez tam güneş tutulması, halkın da katılımıyla kamusal bir etkinlik olarak yüksek bir coğrafi mekânın, Uludağ'ın zirvesinden izlenir:

> "Küsuf hadisesini Rasadhane Müdürünün bulunduğu yerden seyretmek için Uludağa çıkan Valimiz Şefik Soyer'le bazı mebuslar, üniversite fizik profesörleri, fizik talebeleri, Ankaradan ve İstanbuldan gelen tabiiat muallimleri, Bursa'dan çıkan kadın ve erkek 60 kadar meraklı geceyi Uludağ'daki iki otelde geçirdikten sonra sabaha karşı üç buçukta Cennetkaya Tepesine tırmandılar" (Cumhuriyet, 22 Haziran 1936)

Dönem yayınlarından takip edilebildiği gibi güneş tutulması çok önem verilen bir konu olarak belirir. Daha 8 Haziran 1936 tarihli *Cumhuriyet'*te 22 Haziranda gerçekleşecek "küsuf hadisesinin" en iyi Uludağ'dan izlenebileceği bildirilir ve Haziran ayı boyunca çok sık bu olaya haber olarak yer verilir. Bu haberlerde güneş tutulmasının bilimsel önemi ayrıntılı olarak izah edilirken, Fatin Gökmen başkanlığındaki Kandilli Rasadhanesi ekibinin tutulmayı gözlemek üzere en uygun yer olarak Uludağ'ı seçtiği, modern astronomi araç gereçleriyle dağa çıkılacağı ve bütün dünyanın önem verdiği bu olayın

dağdan rahatça gözlenebilmesi için her türlü önlemin alındığı bildirilir. Bu haberlerde güneş tutulmasının tüm dünya tarafından izleneceği, özellikle Sovyetlerin konuya çok önem verdiği ifade edilirken, dünya kültür coğrafyasıyla ortak "medeni" bir deneyimi yaşamanın coşkusu sezilir. Bunun yanısıra tutulmayı gözlemlemek üzere Rasadhanenin misafiri olarak Uludağ'a gelecek Marsilyalı profesörleden büyük bir gururla bahsedilir. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise halkın tutulma olayına gösterdiği ilgidir. Gazetelerde günler öncesinden halkın tutulmayı izlemek için isli camlar ve kağıt gözlükler aldığı bilgisi verilir. Daha da ilgi çekici olanı bir grup insanın tutulmayı izlemek üzere dağa tırmanmayı göze almasıdır. Güneş tutulmasını gözlemlemek üzere, bu olaydan sonra "Rasathane Düzlüğü" olarak anılan Cennetkaya mevkiinin üstündeki alana çadırlar, barakalar kurulur, elektrik jenaratörü ve gözlemle ilgili korona resimleri çekmek için ekvatoral dürbün gibi günün tüm modern teçhizatları getirilir. Bu aynı zamanda alt yapısı yeni kurulmuş olan Kandilli Rasadhanesi'nin gerçekleştirdiği ilk astronomi çalışmasıdır. Bu rasatın yapıldığı tepe o günden sonra Fatin Gökmen'in adıyla, "Fatin Tepe" olarak anılmaya başlanır. Bu olaydan sonra toplumsal olarak ünlü bir kişilik haline gelen Fatin Gökmen gazetelere verdiği demeçlerde Uludağ'da bir rasad merkezi kurmak üzere çalışmalar yaptıklarını belirtir. Gazetelerden takip edilebildiği gibi 1930'lardan itibaren Uludağ'da rasad merkezi kurulması çok sık dile getirilen bir konu olarak belirir. Nitekim, 1930'ların sonunda dağda Rasadhane Düzlüğü olarak anılan yerde bir rasathane kurulur ve devlet buraya daimi bir gözlemci atar. Dönemin bilimsellik söylemiyle ortaya çıkan, modern ve medeni dünyanın bir parçası olmakla da ilgisi bulunan bu etkinlikler aynı zamanda Uludağ peyzajına eklemlenen yeni kamusal ifade biçimleridir.

Dolaysıyla 1920'lerin ikinci yarısından başlayarak Uludağ, doğal yaşam alanları, iklimsel özellikleri, arkeolojik kalıntıları, topoğrafik ve jeolojik yapısı ile toplumsal boyutta modern bir ilgiye konu olur; dönemin tipik bilimsel uzmanlık söylemiyle salt jeolojik ve morfolojik oluşumu, yapısı, yaşı, mineralleri ve madenleri açısından tanıtılır. Uludağ üzerinden kurulan bilimsel söylem fiziksel çevrede gerçekleştirilen toplumsal ritüellere ve yeni kamusal ifade biçimlerine dönüşür. Gazeteler tarandığında açıkca görüldüğü gibi, 1930'lar boyunca mütemadiyen Uludağ'a ilişkin yeni bir şeyler keşfedilmesi söz

konusu olur. 1932 yılına ait *Cumhuriyet'*teki bir habere atılan "Bugünlerde Uludağla ilgili bir şeyler keşfetmek günün modası oldu" ifadesini taşıyan başlık, bu sürecin özet cümlesi olarak ifade edilebilir.

Uludağ'ın bilimselliği üzerinden kurulan söylem aynı zamanda Marshall Berman'a referansla [185] modernitenin gerilimlerini de yansıtır. İnsanlar Uludağ'a ilişkin yeni keşifler yapmanın coşkusunu duyarken bir yandan da bu güne kadar "bilimsel hazine" olarak tanımlanan bu potansiyeli farketmemiş olmanın hayretini ve üzüntüsünü yaşarlar. Uludağ'a ilişkin onun bugüne kadar yeterince tanınmamasından ve araştırılmamış olmasından duyulan endişe etrafında biçimlenmiş toplumsal bir psikolojinin varlığından söz edilebilir. Öyle ki bu durum toplumsal anlamda bir tür hayıflanma ve geç kalma duygusu etrafında dile getirilir. Uludağ, onu fiziksel olarak deneyimleyen öznelere bir yandan coşku ve haz verirken bir yandan da mütemadiyen bu hüzünlü geç kalmışlık durumunu hatırlatır. Uludağ istisnasız hep bu duygular etrafında keşfedilir. Bunun yanısıra Uludağ hakkında yazan neredeyse bütün öznelerin Alp dağları ile Uludağ'ı kıyaslayarak hayali bir tartışma içine girdikleri görülür. "Alp dağları sarp araziye tırmanmak için ne kadar cazip ise Ulu Dağ da ilim ile uğraşanlar için görülmesi o derece de zaruridir." türünden kıyaslamalar çok sık yapılır.

Dağa ilişkin florasından jeomorfolojik özelliklerine ve iklimine kadar her ayrıntı özel bir hayranlık ve gurur duyma nesnesi olarak belirirken bu olağanüstü potansiyelin bütün dünyaya tanıtılması gerektiği çok sık dile getirilir. Aynı zamanda dağın bilimsel potansiyeli ülkeye turist çekmek için kullanılabilecek önemli bir turizm malzemesi olarak düşünülür ki bu yeni bir türden duyarlılığa işaret eder. Uludağ tüm coğrafi özellikleriyle birlikte bir turizm nesnesi olarak ifade edilir. Yüksek coğrafi mekânların, fiziki coğrafi özellikleri üzerinden bir turizm nesnesi olarak tanımlanması yeni bir durumdur. Bu dönemde coğrafi amillerin çekiciliği turizmde önemli bir veri olarak tanımlanır. 1930'larda dağın coğrafi özelliklerinin tüm dünyaya tanıtılması gerektiği ve yabancıların ilgisini çekmek için propaganda faaliyetlerine ağırlık verilmesi çok sık dile getirilir. Ancak burada ortaya çıkan dağın coğrafi özelliklerini kapital şartlarda değerlendirmeye yönelik bir bilinç değildir. Daha çok ulusal narsizmi desteklemeye ve ülkenin tanıtılmasına yönelik bir bilinçtir.

1930'lar boyunca gazetelerden izlenebilen dağlara ilişkin geliştirilmiş bu amatör bilimsel merak 1940'larda orta-üst sınıf siviller arasında daha sistemli bir uygulama alanı bulurken 1950'lerden sonra büyük ölçüde sönmüş görünür. Buna karşın 1940'lardan itibaren ülke genelindeki yüksek coğrafi mekânlara akademik boyutta bir ilgi gösterildiği söylenebilir. Örneğin, ilk nesil doktoralı Türk coğrafyacılardan Reşat İzbırak'ın 1940 yılında askeri heyetle Cilo Dağları'na yaptığı çıkış ilk bilimsel araştırma temelli gezilerden biri olarak önemlidir. Söz konusu coğrafyacı izlenimlerini ayrıntılı olarak bir rapor halinde *DTCF Dergisi*'nde [186] yayınlamıştır.

BÖLÜM 5[210]

ERKEN CUMHURİYETTE DAĞCILIK VE KIŞ SPORLARININ ÖRGÜTLENMESİ

Erken Cumhuriyet yıllarında dağcılık ve kış sporları biri askeri diğeri sivil olmak üzere iki güzergah üzerinden yürütülür. İlk faaliyetler neredeyse Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte askeriyede başlamış, 1933 yılından sonra ise sivil faaliyetler yaygınlık kazanmıştır. Daha önce belirtildiği gibi Avrupa'da Alpinizm adı altında kavramlaşan bir dizi olgunun sonucunda oluşan dağcılık etkinlikleri Türk coğrafyasında Cumhuriyete kadar I. Dünya Savaşı sırasındaki askeri tecrübelerle sınırlı kalır. Dolayısıyla Geç Osmanlı elitlerinin dağcılığı ve kış sporlarını görme biçimi askeri kaynaklardan beslenmiş ve Cumhuriyet kurulduktan sonra da bu doğrultuda şekillenmiştir. Hiç kuşkusuz askeri dağ ve kış sporlarının tarihi bağımsız olarak ele alınması gereken ayrı bir tarihyazım konusudur. Ancak, sivil faaliyetlere ilişkin süreci belirleyen en önemli unsur militarizm olduğu için, bu konuya kısaca değinmek anlamlı olacaktır.

Türk ordusunda dağ ve kış taburları oluşturmak için çalışmalar neredeyse Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte başlar. Dağ ve kış birliklerinin örgütlenmesi sürecinde askeri elitler Avrupa'daki bazı ülkelerle belli bir düzeyde irtibata geçmiş, tanımaya ve kavramaya çalışmış, yurt dışına eğitim için elemanlar göndermiş ve ülkeye söz konusu alanların ıslahı için yabancı uzmanlar davet etmiştir. Daha Cumhuriyetin üçüncü yılında, Mustafa

[210] 2016 yılında yayınlanan "Istabl-I Âmire'den *Beden Terbiyesi Mabedi*'ne: Dolmabahçe Stadyumu" isimli makalenin yazılmasında bu bölümden yararlanılmıştır. Bkz: Kaya, B., (2016). "Istabl-I Âmire'den *Beden Terbiyesi Mabedi*'ne: Dolmabahçe Stadyumu", S. 251-313. Mekânın Hafızası: Dolmabahçe, Derleyen: Kaya, B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kemal'in direktifiyle Muğla'da bir Dağ Talimgâhı kurulmuş ve aynı yıl Isparta 6. Tümen'de görevli istihbarat subayı olan Binbaşı Selim (Emekli Tümgeneral Selim Aydın) İsviçre dağ birliklerinde dört ay süreli bir eğitim almak üzere İsviçre'ye gönderilmiştir [187]. Bunun yanısıra Almanya ve Avusturya'yla geçmişi Birinci Dünya Savaşı'nın öncesine dayanan askeri teknik ortaklık bu dönemde yeniden gündeme taşınmış ve yine aynı yıl Muğla'daki dağ talimgâhının ıslahı için Avusturyalı dağ uzmanı Binbaşı Küttner ülkeye davet edilmiştir. Yapılan araştırmalar ve arazi etüdleri sonucunda dağcılık ve kayak eğitimleri için Isparta-Eğirdir bölgesinin daha elverişli olduğunun tespit edilmesi üzerine Dağ Talimgâhı 1927 yılında Muğla'dan Eğirdir'e taşınır [187]. Isparta ile Antalya arasındaki en yüksek coğrafi mekân olan Davraz Dağı'nın yakınlarda konumlanması bu yer değişikliğinde önemli bir etkendir. 1927'de Isparta'da açılan Eğirdir Dağ Talimgâhı, ülkede açılan ilk dağcılık okuludur ki, Eğirdir Dağ Komando Okulu olarak hâlâ faaliyette olan bu okul günümüzde Türkiye'deki en önemli komando eğitim kurumlarından biridir. Avrupa ile eş zamanlı olarak Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde de Türk Ordusu içinde dağcılık üzerinden eril bir beden kültünün yaratılmaya çalışıldığı söylenebilir. Uzun yıllara yayılan bir süreç içinde gelişen bu kült günümüzde "komondo" olarak ifadesini bulmuştur[211]. Dolayısıyla Eğirdir Dağ Talimgâhı Türkiye'deki komando eğitim kurumlarının öncülüdür. Arşivdeki belgelerden Eğirdir Dağ Talimgâhı için Küttner'den sonra da Alman coğrafyasından dağ mütehassıslarının getirtilmeye devam ettiği anlaşılmaktadır[212]. Cumhuriyetin ilk yıllarında Eğirdir'de görev yapan General Cemal Madanoğlu anılarında [188] bu süreçten ayrıntılı olarak söz eder. Madanoğlu'nun anlatımına göre, 1920'lerin başlarında yeniden yapılanmakta olan ordu, silahları ve teçhizatı eski, doğru düzgün tesisi olmayan, iaşe ve ibate imkanları çok kısıtlı bir yapıdır. Taşıma işleri öküzlerin ve atların yardımıyla yapılmaktadır. Subayların ve erlerin barınma, kılık kıyafet, yeme içme gibi gündelik

[211] "2011 yılı itibariyle Türk Kara Kuvvetleri'ne bağlı beş adet Komando Tugayı bulunmaktadır. Bunlardan 1'inci Komd. Tug. Kayseri'de, 2'nci Komd. Tug. Bolu'da, 3'üncü Komd. Tug. Siirt'te,4'üncü Komd. Tug. Tunceli'de, Dağ ve Komd. Tug. Hakkâri'de konuşludur." [187], S.153. Komando birliklerinin tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: [384].

[212] Örneğin BCA'de yer alan 1 Haziran 1933 tarihli ve Gazi M. Kemal imzalı bir kararnamede Avusturya'dan dağ uzmanı davet edildiği bildirilmektedir. Bkz: (BCA -030.0.18.01.02.37.41.015).

maddi koşulları da çok ağırdır. Buna karşın taktik ve strateji olarak katı bir hiyerarşik yapılanma altında kıt kaynaklarla yetinmeyi öngören bir düşünce yapısı hakimdir[213]. Bu noktada dağ ve kış sporları özellikle de tırmanmak bu düşünceye uygun birer sportif faaliyet olarak belirir ve bu sporlar 1930'lardan sonra sivil hayatta da bu düşünceler bağlamında uygulamaya konulur.

Eğitim için İsviçre seçilirken, ülkeye davet edilen uzmanlar söz konusu olduğunda tercihin hep Alman coğrafyasından olması dikkat çekicidir. Arşivde yer alan belgelerden 1930'lar boyunca dağcılık eğitimi için yurt dışına zabit gönderilmeye devam edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 1934 yılına tarihlenen bir arşiv belgesinde, Birinci Mülazım rütbesinde İhsan ve Ahmet Efendi isimli iki piyade zabitinin dağcılık tahsili için İsviçre'ye gönderildiği söylenmektedir [189]. Dağcılık ve kayağa ilişkin basit kitapçık formatında ilk metinsel üretimler de askeriye tarafından yapılmıştır[214]. Dağcılık tahsili için İsviçre'ye gönderilen Mülazım İhsan'ın 1934 yılında yayınladığı *Kayak ile Talim ve Terbiye* [190] isimli kitap, muhtemelen kayak sporuna ilişkin yapılmış ilk Türkçe yayındır. *Askeri Mecmua*'da 1920'lerden itibaren konuyla ilgili pek çok metin yer almaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde sivil seçkinlerden çok daha önce askeri personelin dağ ve kış sporları konusunda bazı Avrupa ülkelerindeki uygulamaları incelemiş olduğu anlaşılmaktadır. 1930'ların ilk yarısına kadar dağ ve kış sporları konusunda farklı ülkelerdeki tecrübeleri konu edinen metinler genellikle askerler tarafından kaleme alınmıştır[215].

Profesyonel anlamda ilk zirve tırmanışları da askerler tarafından gerçekleştirilir. Bu anlamda bilinen ilk tırmanış, Milli Mücadele yıllarında 5. Kafkas Tümen Komutanlığı yapmış General Cemil Cahit Toydemir'in 1924 yılında, miralay rütbesinde iken, Kayseri'deki Erciyes Dağı'nın zirvesine (3.916 metre), yanında birkaç subay ve erle birlikte, doğu yönünden yaptığı çıkıştır. Miralay Cemil Bey'in zirveye tırmandıktan sonra

---

[213] Bkz: [188], Bölüm 2, S. 44-78.

[214] Örneğin, [385]; [386]; [387]; [388].

[215] Örneğin bkz: [389].

.

kendisiyle birlikte zirve yapan subay ve erlerin isimlerini bir kağıda yazıp metal bir sigara tabakasının içine koyarak zirveye bıraktığı söylenmektedir [191]. Ülkedeki ilk zirve defteri olarak nitelendirilebilecek bu metal sigara tabakasının zirveye bırakılması, keşif ve fetihle bağlantılı askeri bir bilincin varlığına işaret eder. Erken Cumhuriyet'in ulusalcı zihniyeti yüksek coğrafi mekânların fiziksel temas yoluyla fethini hedefler. 1920'lerden itibaren özellikle askeriyede zirve tırmanışları önem kazanır. Bu dönemde siviller arasında da bu türden bir bilinç oluşur. *Askeri Mecmua*'da 1920'lerde ve 30'larda özellikle doğu illerinde kaya tırmanışını da içeren dağ ve kış talimlerinin devam ettiği takip edilebilmektedir[216]. Bu dönemde söz konusu sporlara ilişkin yurt dışından komple malzeme getirtildiği gibi aynı zamanda ordu bünyesindeki askeri fabrikalarda yerli üretim yapmanın yolları da araştırılır [192], [193]. Dolayısıyla askeriye siviller söz konusu olduğunda, hem teknik hem teorik hem de sosyal anlamda dağ ve kış sporları konusunda çok daha deneyimli ve donanımlıdır ve aynı zamanda malzeme ve teçhizat bakımından da daha geniş olanaklara sahiptir.

Askerlik ve sivilliğin organik bir ilişki içinde olduğu Erken Cumhuriyet döneminde dağ ve kış sporlarına ilişkin sivil faaliyetlerin gerek başlatılmasında gerekse de geliştirilmesinde ve sürdürülmesinde askeriye oldukça etkili olur. Bu süreçte askeri ve sivil otoriteler birlikte hareket ederek dağ ve kış sporlarını geliştirmek ve Türk gençlerini bu sporu yapmaya teşvik etmek üzere ortak propaganda yaparlar. Benzer bir işbirliği 1800'lerin sonundan itibaren Avrupa'da da yapılmıştı. Ancak Avrupa örneğinde, dağ ve kış sporları ilk önce sivil olarak deneyimlenmiş ve belli bir olgunluk kazandıktan sonra sivillerin orduya katkı sunması söz konusu olmuştur. Hatırlanırsa Avrupa'da askeri kayak kıtalarının oluşturulması sürecinde Alpinizm ve turizm dernekleri ile ordu arasında bir işbirliği yapılmıştı. Daha Cihan Harbi başlamadan önce Almanya'da bütün askeri ve sivil kayak otoriteleri aynı amaç etrafında birleşmişti; amaç acemi erleri kayak kıtaları için yetiştirmekti. Örneğin, Alman Turizm Birliği'nin resmi dergisi *Der Tourist*, askeri kayak kıtalarının oluşturulması için çok ciddi lobi çalışmaları yapmıştır[217].

[216] Örneğin bkz: [207].

[217] Aktaran: [11], S. 133.

Dolayısıyla dağ ve kış sporlarına ilişkin sivil alanda oluşmuş birikim ve kurumsallaşma askeri alandaki oluşumun önünü açmıştır. Nasyonel Sosyalistlerin döneminde ise Alman Alpinizm derneği bir parti organı haline gelmiş ve eril dağcı kültü zirveye ulaşmıştır[218]. Türkiye'de ise ilk önce askeri çalışmalar başladı sonra dağ ve kış sporları sivil olarak deneyimlendi ve askeriyenin sivil sürece katkıda bulunması ve yönlendirmesi söz konusu oldu.

5.1 Yazın ve Kışın Sporu: Dağ ve Kış sporlarının Başlaması

> "Spor memleketlerinde spor, yaz ve kış sporları namile iki kısma ayrılır. Oralarda spor ihtiyacı o kadar zaruri bir şekil almıştır ki, bunun yanlız bir mevsime inhisar ettirilmesine imkan kalmamış, her mevsim için muhtelif sporlar icat edilmiştir."[194]

Dağ ve kış sporları da tüm diğer spor dalları gibi Erken Cumhuriyet'te uygulamaya konulan genel spor politikaları ekseninde şekillenmiştir. Dolayısıyla konuyu açmak için kısaca genel spor politikalarının durumundan söz etmek gerekir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'lere kadar devletin spor işlerine giderek artan bir biçimde müdahale etmesi söz konusu olur. Diğer bir ifade ile her türden spor devlet hegomanyası altına alınır. Beden terbiyesi ve spor alanındaki tüm uygulamalar parti-devlet normlarına uygun giden gelişmeleri ifade eder. Beden eğitimi ve spor Erken Cumhuriyet yönetiminin Foucault'cu bir terminoloji ile biyo-polika[219] bağlamında kullandığı araçlardan biridir. Modern anlamda 19. yüzyılda biçimlenmeye başlayan spor[220] ve beden eğitimi, modern sosyal devletin oluşum sürecinin[221] yaşandığı pek çok yerde sosyal politika ekseninde, politik kadro tarafından sosyal alana ve bireylerin gündelik hayatına müdahale etmek, aynı zamanda halkı biçimlendirmek için kullanılan araçlardan olmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti de bu kavramları, toplumsal

---

[218] Bkz: [13], S. 232.

[219] Biyopolitika için bkz: [390].

[220] Modern sporun Amerika'daki gelişimiyle ilgili detaylı bir çalışma için bkz: [391].

[221] Modern sosyal devletin oluşumunu, Osmanlı'da, Osmanlı'nın son dönem refah sistemi üzerinden inceleyen kapsamlı bir çalışma için bkz: [392].

mühendislik projesine hizmet edecek bir araç olarak kullanmanın yoluna gitmiştir[222]. Türk Coğrafyası'nda, spor ile iktidar ilişkisinin tarihi, Erken Cumhuriyet Rejimi'nin iddialarının aksine daha önce belirtildiği gibi 20. yüzyılın başlarına kadar geriye uzanmaktadır[223]. Erken Cumhuriyet döneminde, çağın yükselen totoliter rejimlerinden alınan ilhamla yoğunlaştırılan bu ilişki yoluyla oluşturulan beden terbiyesi ve spor politikaları, politik seçkinlerin imgelemlerinde oluşturdukları "yeni adam"ı[224] yaratma projesinin önemli bir parçası haline getirilmiştir [118]. Erken Cumhuriyet yılları, beden terbiyesi ve sporun yeni adamı şekillendirmek için taşıdığı potansiyeli vurgulaması açısından, onu rejimin ideolojik bir değişkeni haline getirmesi doğrultusunda önemli bir kırılmaya tekabül eder: Sporun zevk ve eğlence amaçlı bir boş zaman alışkanlığı olmaktan kurtarılarak, sosyal politikanın bir parçası olarak algılanmasını sağlamaya doğru bir kırılmadır bu, ve bu değişimin etkileri, özellikle devletin "milli bir mesele" haline getirdiği bu alana giderek artan müdahalesi ile çeşitli spor mekânları kurma ve spora ilişkin ideallerini yurt genelinde yayma çabasıyla örtüşmektedir. Cumhuriyet yönetiminin spordan temel beklentileri arasında en çok vurgulanan halksağlığı ile askere hazırlık öğeleri içermesidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusal düzeyde bütün spor etkinliklerini düzenleyen tek yetkili organ, işgal ve mütareke yıllarında 14 Temmuz 1922'de, gönüllü bir şemsiye örgüt olarak kurulan "Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ)"dır [195][225] ve bu örgüt, devletin fiziki kültür alanındaki resmi politikalarının yürütücüsü konumundadır. Türkiye'deki ilk merkezi spor örgütü olarak tanımlayabileceğimiz TİCİ, pek çok benzeri "sivil" kurum gibi devletle organik bir ilişki içerisindedir; üst düzey yöneticilerinin çoğunluğu ya parti üyesi, ya da bürokrattır. Devlet ile sivil toplum arasındaki sınırlar belirsizdir.

---

[222] Erken Cumhuriyet Dönemi'nde beden terbiyesi ve spor politikalarını, sosyal devletin oluşum süreciyle koşutluk içinde, kapsamlı bir biçimde tartışan ilgi çekici bir çalışma için bkz: [118].

[223] Osmanlının son dönemindeki spor faaliyetleri için resmi söylem içinden yazılmış, deskriptif bir çalışma bkz: [393]. Osmanlı'nın son dönemindeki paramiliter yapılanmalarla ilgili şu çalışmalara bkz: [394]; [395].

[224] Beden, mekân ve disipliner pratikler arasındaki ilişki için bkz: [396].

[225] TİCİ'yle ilgili deskriptif bir çalışma için bkz: [195].

TİCİ'nin kuruluş amaçları arasında "sağlam ve becerikli insanlar yetiştirip askerliğe hazırlamak" öne çıkmaktadır. TİCİ döneminde "askerlik ve spor, birbirlerini tamamlayan iki cepheli birer menşur" [195] olarak görülmüştür. TİCİ'nin oluşum yıllarında ittifaka bağlı olarak, spor yoluyla "askere hazırlık ve yurt müdafaası" fonksiyonlarının geliştirilmesine yönelik, Ordu Spor Teşkilatı kurulur[226]. Söz konusu teşkilat tarafından daha 1920'lerin ilk yarısında militer potansiyel taşıdığı vurgulanarak atletizm, atıcılık, binicilik, su sporları, **dağcılık, kayakçılık**, yürüyüş, eskrim ve havacılık gibi spor dalları öne çıkarılmış; spor kulüplerinden diğer spor dallarından ziyade faaliyet alanlarını bu sporlara yönlendirmesi istenirken, Hükümetten de adı geçen sporların bağlı bulunduğu federasyonlara bütçeden ek ödenekler verilmesi talep edilmiştir.

1930'lar, Kemalist fiziki kültür hareketinin ana hatlarıyla oluşmaya başladığı bir dönemdir. 1931'deki CHP (o zaman CHF) Kongresi'nde kabul edilen rejim ilkeleri olan Altı Ok ile, Kemalist ideolojinin ana hatları belirlenecek, bu sürecin sonunda, "çağdaşlaşma" yolunda ortaya konulan tüm diğer politikalar gibi, fiziki kültür hareketi de rejimin ilkeleriyle uyumlu bir şekilde ele alınacaktır [196]. Devletle partinin özdeş kılınmaya çalışıldığı, yönetimin daha otoriter bir hal almaya başladığı bu dönemin ardından, devletin spor ve beden eğitimi alanına müdahalesi artmaya başlamış, bunun yansıması olarak beden terbiyesi ve spora ayrılan ödenekler yükseltilmiş [197][227], atıcılık, havacılık, **dağcılık ve kış sporları** gibi yeni spor programları açılmıştır. Dağ ve kış sporlarına ilişkin ilk kurumsallaşma da bu politikalara paralel olarak gelişir. 1933 yılında TİCİ'nin 7. Kongresi'nde alınan bir kararla **dağcılık, kayakçılık, atıcılık ve binicilikle** iştigal etmek üzere bir federasyon kurulmuş ve bu federasyonun daha fazla çalışabilmesi için bütçesinin arttırılmasına karar verilmiştir [195].

---

[226] 1925 yılında kurulan askeri spor teşkilatının kuruluş nizamnamesinde "orduda sporculuğun, tamim ve tekamülüne çalışmak, aynı zamanda binicilik, atıcılık, uçuculuk, eskrim ve kızakçılık gibi askerlik için lazım idmanların, hemen askere alınarak mukannen hizmetten sonra terhis olunan efrad millet vasıtası ile halk arasında imkan tatbikini ihzar etmek gayesi ile ordu spor teşkilatı vücuda getirilecektir." denilmektedir. [195], S. 172.

[227] Devletin spor için verdiği ödenek 1928'de 30.000 lira iken, 1930'da 100.000 liraya çıkartılmıştır. Bkz: [197].

Dolayısıyla dağ ve kış sporları için 1933 yılı önemli bir eşiktir. Ordu Spor Teşkilatı'nın etkili olduğu bu kurumsal gelişmelerle[228] eş zamanlı olarak, bir alt bölümde ayrıntılı biçimde ele alınacağı gibi, dağ ve kış sporlarının siviller arasında başlatılması ve pilot bir uygulama alanı olarak Uludağ'ın imarı konusu gündeme gelir ve Uludağ'ın modernlik tarihindeki en kapsamlı mimari müdahalelere tanıklık edilir. Bunun yanısıra 1933 yılı kış sporlarının sosyal olarak ortaya çıkması bakımından önemlidir. Kış sporları siviller tarafından ilk kez Uludağ'da deneyimlenir ve söz konusu sporların kamuoyuna tanıtılması Uludağ üzerinden gerçekleştirilir. 1933'lerde gazetelerde ve popüler yayınlarda Uludağ'a ve kış sporlarına ilişkin yazılarda görece bir artış olduğu gözlenir. Yeni bir gündelik pratik olarak kış sporlarının ortaya çıkışı, dönemin sosyo-politik atmosferinden büyük ölçüde etkilenmiş ve geçiş sürecinin tüm çelişkilerini içinde barındırmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta aşağıdaki alıntıda görüldüğü gibi, kış sporları ilk elden "zevk", "eğlence", "neşe", "sıhhat" gibi haz odaklı kavramlarla kamuya tanıtılmıştır:

> "Türkiye sporuna bu yeni açılan ufukta yapılacak sporların başında ski geliyor. Ski kar üzerinde kayma ile uymayı meczeden **fevkalede zevkli** bir kış sporudur."[198]

Bununla birlikte ilginç olan ve dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise, daha merkezi yönetim tarafından programa alınmadan önce, kış sporlarının Cumhuriyet basınında yerini almış olmasıdır. Diğer bir ifade ile kış sporları, deneyimlenmeye başlamadan yani toplumsal bir realiteye dönüşmeden önce imgeleştirilmiştir. Süreli yayınlarda kışa ve kış sporlarına dair tahayyüller Davos ve St. Moritz gibi Alplerdeki lüks kayak merkezleri kadar Amerika'ya ve "Holivuta" ait olan bir imge dağarcığından da beslenir. 1929 yılına tarihlenen *Spor Alemi* dergisinde kış sporları uzak bir hayal olarak ifade edilirken yeni bir kış tahayyülünün de oluşmaya başladığı görülür:

---

[228] Askeri spor teşkilatı merkez heyeti daha 1932 yılında TİCİ'nin 6. Kongresi'ne sunduğu raporda dağcılık ve kayakçılık talimlerine daha çok çalışılmasını özellikle istemiş, TİCİ'nin 7. Kongresi'nde ise sivil gençlerin askeri sporlara alıştırılması için çeşitli tekliflerde bulunmuştur. Bu tekliflerden birisi yurt savunması için çok önemli olduğu vurgulanan dağcılık, binicilik, atıcılık ve hatta denizcilik ve havacılık gibi sporların canlandırılması ve ordu dışında kalan gençlerin bu sporlara alıştırılması için binicilik, atıcılık ve dağcılık federasyonlarının biran önce faaliyete geçirilmesine ilişkindir. [195], S. 174-75.

> "Kış mevsiminin vuruşu, dünyanın bir çok memleketlerinde zevk ve gururla karşılanır, oraları için **kış; spor, sıhhat, eğlence zamanıdır**. Bizim gibi mutedil iklimlerde bulunan memleketlerde **kış yaklaştıkça gaile, durgunluk baş gösterir,** hepimiz bu soğuk mevsimin vuruşu ile ondan kaçar ve evlerimizde, kapalı yerlerde vakit geçiririz. Bunu bir dereceye kadar mazur görebiliriz. Filhakika bizde kış yağmur ve çamur demektir, kar ekseriya hiç yağmaz ve bu itibarla kış sporlarının bizde tatbiki mümkün değildir.
>
> Kış sporları olarak ski, patinage, lüj, bobzlaig, ve kızak gibi şeyleri gösterebiliriz. Bunların tatbiki bizde gayrı mümkün olmakla beraber mesela futbol, hokkey, kros kontri birer kış sporudurlar…"[199]

Yukarıdaki alıntıda olduğu gibi, geleneksel kış kültürünü "uyuşukluk, hareketsizlik ve eve kapanma" ile özdeşleştiren yaklaşım, kış sporlarının söylemsel olarak inşasında çok sık başvurulan bir tema olur. Dağ ve kış sporlarının popüler magazinlerdeki temsilleriyle, bürokratların söylemlerindeki yansımasının iki ayrı zıt kutbu temsil ediyor olması vurgulanması gereken bir diğer noktadır. Erken Cumhuriyet seçkinleri dağ ve kış sporlarını bedeni ve ruhu terbiye eden ve askerlik öğeleri içeren bir etkinlik olarak ifade ederken, bu ideolojik söylem basına yansıyan metinlerde tamamen çözünür. "Kış ve kar bize yeni yeni heyecanlar tattıracak…" [199] türünden başlıklarla verilen haberlerde dağ ve kış sporları, neşe ve karşı cinslerin iç içeliği ile birlikte tadına varılan bir zevk olarak ifade edilir. Nitekim kış sporları bir hayal olmaktan çıkıp deneyimlenmeye başladığında konunun dile getirilişinde iki mecra arasında gözlenen fark daha da belirgin bir hale gelir.

5.2 Yurt Savunmasında Dağ ve Kış Sporları

20. yüzyılın ikinci yarısında dünyada yaşanan politik gelişmelerin etkisi Kemalist fiziki kültür hareketine de büyük bir ivme kazandırmış; spor politikaları başta Nazi Almanyası[229] İle Faşist İtalya[230] olmak üzere bir çok Batılı devletin nüfus politikasından beslenerek geliştirilmiştir [118], [200][231]. Bu düzenlemelerin sonucu olarak, 1930'ların

[229] Alman spor sistemiyle ilgili gazetelerde pek çok yazıya rastlanmaktadır. Örneğin bkz: [398].

[230] Faşizmin Kemalist seçkinler tarafından nasıl algılandığını tartışan bir çalışma için bkz: [397].

[231] Bu konuda alışıldığı üzere hem yurt dışına inceleme yapmak için Türk yetkililer gönderilmiş, hem de yabancı uzmanlara baş vurulmuş; özellikle Almanya'dan uzmanlar çağrılmıştır. Örneğin CHP'nin spor danışmanı olan Nizamettin Kırşan Almanya'nın spor sistemini incelemek üzere 1930'larda Almanya'ya

ikinci yarısı spor politikalarının dorukta olduğu bir zaman dilimi olur. Bu konuya vurgu yapan Rahmi Apak, şunları dile getirir: "Şimdi 1924'den 1934'e kadar geçen bu on yıllık zamana Türk sporu için 'sporun önemini anlama' devresi adını verebiliriz."[201] Sporun önemini anlama devresini geride bırakan Kemalistler artık bir ileri aşamaya geçerek, dönemin ifadesiyle "spor davasına" el koyarlar. Partinin bu ve buna benzer "davalara" el atması daha çok merkezi kontrol ve sıkı yönetim anlamına gelirken, 1936'da TİCİ'nin 8. Genel Kongresi'nde adı "Türk Spor Kurumu (TSK)" olarak değiştirilir, merkezi Ankara'ya taşınır ve kurum doğrudan CHP'ye bağlanarak bir parti örgütü haline getirilir [196].

Erken Cumhuriyet'te spor branşları arasında "faydalı" ve "faydalı olmayanlar" şeklinde bir hiyerarşi kurulmuştur [118]. Doğayla iç içe olmayı içeren dağ ve kış sporları mücadele özelliği ve fiziksel fitlik kazandırması, dayanıklılığı ve beceriyi arttırması ile "faydalı" sporlar arasında görülmektedir. Dolayısıyla halk sağlığı ve askere hazırlık olarak belirlenmiş Kemalist fiziki kültürün temel amaçlarıyla da uyuşmaktadır. 1936 yılı, iki üç yıldır Bursa'da ve Ankara'da deneyimlenmekte olan dağ ve kış sporları için birkaç açıdan yine önemli bir dönüm noktasını ifade eder. 1930'ların ortalarına doğru beden terbiyesi ve sporun giderek askeri amaçlara angaje olmasıyla birlikte resmi spor söylemindeki vurgu faydalı olarak nitelenen sporların yönüne kayar. 1936 yılında dağ ve kış sporları havacılık, atıcılık ve yüzmeyle birlikte Türk sporunun en temel dört öğesinden biri olarak tanımlanır [201]. Devletin esas kaygısı, dağ ve kış sporlarının teşvik edilmesinin ardındaki temel etken ise olası bir savaş karşısında hazırlıklı olmaktır. TSK döneminde genel olarak sporun tüm yurt çapında yayılmasına çalışılmış, CHP de bu süreçte TSK'yi "emir ve direktifleriyle" [118] yönlendirmiştir.

Kış sporlarının militarizasyonu ve doğu illerinde başlatılması konusunda en önemli atılım 1936 yılında gerçekleşir; Başbakanlık makamından 3. Umumi Müfettişliğin başında yer alan Tahsin Uzer'e gönderilen bir genelgede, doğu illerinde kış sporlarına ehemmiyet verilmesi ve 3. Müfettişlik refakatinde bulunan Kurmay Yarbay Cevad'ın bu

---

gönderilir. 1933 yılında CHP (o zaman CHF) tarafından Türkiye'ye davet edilmiş olan en meşhur Alman devlet adamlarından biri, 1936 Berlin Olimpiyatları'nın komite başkanlığını da yapmış olan Hitler'in Spor Bakanı Carl Diem'dir. [200], S. 44.

işle meşgul olması bildirilir. Bu doğrultuda Tahsin Uzer imzasıyla, aynı zamanda CHP teşkilatının yerel yöneticileri de olan valilere önemli bir genelge gönderilmiş ve valilerden kış sporlarının hayata geçirilmesi için 1936 yılındaki bütçelerine tahsisat konulması talep edilmiştir [202]. Bu karar yerel yönetimlerce dikkate alınmış, kış sporlarının geliştirilmesine ilişkin önemli bir mesaj olarak algılanmıştır. Dolayısıyla 1936 yılı kış sporlarının devlet eliyle yurt sathında başlatılması açısından önemli bir eşiktir. Bu dönemde dağ ve kış sporlarının hayata geçirilmesi konusunda çeşitli Avrupa ülkeleri referans kaynaklarıdır. Ancak bunu gerçekleştirecek eğitimli kadroların nitelikleri ve kullanacakları yöntemlerin neler olacağı konusunda TSK'da genel bir fikir oluşmuş değildir. Yurt genelinde kış sporları yapılmaya uygun yerlerden temel ihtiyaçların belirlenmesi ve bir program oluşturulması talep edilir. Ancak, sosyo-kültürel arka planı olmayan, uygulaması ciddi anlamda özel malzeme gerektiren ve dağlarda yapılan bu pahalı sporun nasıl hayata geçirileceği konusunda taşrada tam bir bilgisizlik hakimdir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın çıkma ihtimallerinin güçlendiği 1930'lu yılların son çeyreğinde spor faaliyetleri ile gençlerin askerliğe, fert ve toplumun yurt müdafasına hazır hale getirilmesi daha da önem kazanır [195]. Ankara Hükümeti 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başarır. Ancak, tarafsızlık politikası yürütülmekle birlikte, ülke tam bir seferberlik durumu içindedir. Savaş yıllarında (1939-1945) yönetim tüm kaynaklarını kullanarak orduyu ve milleti olası bir savaşa hazırlama çabası içindedir; sosyal, kültürel ve iktisadi hayatı ilgilendiren bütün politikalar bu doğrultuda biçimlendirilir. Zaten en başından beri militarist bir yönelim taşıyan fiziki kültür konusu da bu eğilimden muaf olamaz [118]. 1930'ların sonunda ulusal kalkınma ve savunma söylemiyle harmanlanan spor politikaları, daha da militarist bir çerçeve içine yerleşir[232]. Yönetim, yurt genelinde mümkün olduğunca çok insana ulaşmayı ve onları "mobilize" etmeyi istemektedir. Bu bağlamda, 16 Temmuz 1938'de çıkarılan 3530 Sayılı Beden Terbiyesi Kanunu[233] ile, kitle sporu anlayışının hızla uygulamaya

[232] Örneğin bkz: [399]; [118], S. 158.

[233] 1938 yılında yürürlüğe konulan ve spor politikaları açısından önemli bir dönemeci ifade eden 3530 Sayılı Beden Terbiyesi Kanunu'nuyla ilgili kısa bir değerlendirme için bkz: [200], III. Bölüm.

geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu yasa gereği Türk Spor Kurumu'nun yerine: "Yurddaşın fizik ve moral kabiliyetlerinin, ulusal ve inkilapçı amaçlara göre gelişimini sağlayan oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini sevk ve idare etmek maksadile Başvekalete bağlı ve hükmi şahsiyeti haiz" [203] bir **Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü (BTGD)** kurularak başına eski bir asker olan General Cemal Tahir Taner getirilir. Bundan sonra Türk sporu, 3530 sayılı bu yasanın verdiği yetkiler doğrultusunda, Başbakanlık'a bağlı bir "Devlet Kuruluşu" statüsüne kavuşur.

Bu yasanın en ilginç maddelerinden birisi olan **Madde 4**, başta gençler olmak üzere tüm halka düzenli beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılım zorunluluğu getiren "Beden Eğitimi Mükellefiyeti Yasası"dır [204]. "… sporcuya; sıhhat, kuvvet, beceri, neşe ve cesaret gibi, fizik ve moral en yüksek vasıflar bahşetmesi itibariyle" [205] faydalı sporlar arasında görülen dağcılık ve kayak da bu yasa kapsamındaki zorunlu sporlar arasında yer alır. Özellikle 1938'den sonra ayak sesleri duyulan savaş karşısında dağ ve kış sporlarına verilen önem daha da artırılır. Bu atmosferde 1938'den 1945'e kadar kış sporları yönetim tarafından saf militer amaçlarla ele alınır. Direktörlüğün daha ilk toplantısında kış sporları gündeme getirilmiş; yasa gereği, kış sporlarını sıkı bir denetim altına alan Direktörlük tarafından içeriği geniş bir uygulama planı hazırlanmış, konu ile ilgili bir yapılanma başlatılmıştır. Buna göre valilerden, dağ ve kış sporlarının daha verimli, daha etkili, düzenli ve disiplinli bir şekilde yürütülmesi için harekete geçmeleri istenmiştir. Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi yönetici seçkinlerin dağ ve kış sporları olgusunu öncelikli ve yaşamsal bir konu olarak değerlendirdikleri görülür. Fakat devletin konunun öngördüğü uygulamaları gerçekleştirebilecek bilgi birikimi, maddi kaynakları ve teknik imkanları yoktur. Ancak, ülkenin reel ekonomik olanaklarının yetersiz olması, dağ ve kış sporlarının genelleştirilmesine ilişkin düşüncelerin geliştirilmesine bir engel teşkil etmemiş, ülkenin sınırlı reel ekonomik olanakları ile kısa vadede sınırlı da olsa çeşitli uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Dolayısıyla 1938 yılında BTGD'nin kurulmasıyla başlayan süreç kış sporlarının yurt sathında yayılması konusunda yeni bir atılım başlatır. Ülkenin sınırlı reel ekonomik olanakları ile doğu illerinde kış sporlarının yaygınlaştırılmasına yönelik yeni stratejilerin arayışına girilir. Bu doğrultuda doğu illerinde, kayak eğitmeni yetiştirmek için kayak

eğitim kurslarının açılması ve kış sporlarını geliştirmek üzere "kayak teşvik yarışları" adı altında sportif müsabakaların düzenlenmesi gündeme gelir. 1940'larda kitlesel olarak yerli kayak malzemesi üretimi yapmanın yolları araştırılır ve çok küçük çaplı kitlesel yerli üretimler de gerçekleştirilir. Doğu illerindeki yüksek coğrafi mekânlarda yolların işaretlenmesi ile dağevi ve sığınak gibi basit mimari tesislerin yapılmasını içeren mütevazi bir program oluşturulur ve bazı Anadolu kentlerinde bu mimari program uygulamaya konulur [206]. Dolayısıyla doğu illerinde sınırlı da olsa kış sporları ancak bu dönemde deneyimlenmeye başlanır.

1930'ların sonlarından itibaren siviller arasında tırmanma temelli dağcılık sporu da yaygınlaştırılmaya çalışılır. Bunun yansıması olarak BTGD döneminde dağcılık ve kış sporları "Kuru Dağcılık ve Kayak" olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrım sporlar arasında profesyonel bir ayrışmayı tanımlamaktan ziyade, militer amaçlı bir uygulamadır. Daha 1930 yılına tarihlenen *Askeri Mecmua'*da "Orduda Spor" [207] başlıklı bir metinde "Sporun en yüksek heyecanlarını, en bedii zevklerini yaşamak ve tatmak için dağ sporcusu olmak lazımdır." denilmekte ve dağ tırmanışlarında bir dağcının zirveye ulaşması için verdiği mücadele ile, aynı dağlarda düşmana karşı mücadele ederken önüne çıkan engelleri, aşılması mümkün görülmeyen sarp, dik ve karlı dağları aşan, inilmez görünen kesik bir uçurumu bir kuş hafifliği ile inen ve bu esnada sert ve çetin zorlukları yenen bir askerin azim ve irade ile verdiği mücadele arasında bir korelasyon kurulmaktadır.

Direktörlük ajanlarından Hikmet Temürbank, 1941 yılına tarihlenen *Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi'*nde [208] dağa tırmanışı "kuru dağcılık" olarak tanımlayarak kayak sporundan ayırır ve ülkede amatör olarak hiç bir dağcının bulunmadığı dikkate alınarak Direktörlüğe bağlı olarak bölgelerde spor hocalığı yapan 18 sporcunun, Genelkurmay Başkanlığı'nın isteği ve bilgisi dahilinde, Eğirdir Dağ Talimgahı'nda 20 günlük nazari ve ameli bir eğitim evresinden geçirildiğini ve aynı zamanda bu sporculara gerekli teknik malzemenin de tedarik edilmesiyle "kuru dağcılığın" esaslarının çizildiğini bildirir. Burada yetiştirilen sporcuların Anadolu'ya dağılarak Beden Terbiyesi Mükellefiyetine dahil olan gençlere ve halka dağcılık konusunda eğitim vermesi hedeflenmektedir. Yazar, memleket çocuklarına yüksek dağlara tırmanmayı öğretmekle yurt savunması

açısından önemli bir katkı yapılacağını belirtir [208]. Dolayısıyla militer gerekçelerle de olsa 1941 yılında Eğirdir Dağ Talimgahı'nda siviller için Türkiye'nin ilk dağcılık kursu açılır [209]. Bunun yansıması olarak dağcılığa ilişkin yazılarda bir artış olurken, Anadolu'daki çeşitli dağlara siviller tarafından amatör tırmanışlar yapılır. Örneğin *Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi'*nin 1941 yılının Kasım ayı sayısında bu konuya ilişkin şöyle bir habere yer verilir:

> "Ağustos ve eylül aylarında muhtelif bölgelerden davet olunan 20 kişiden mürekkep sporcunun iştirekiyle Kayseri'de 3830 rakımlı Erciyes ve Toroslarda 3320 rakımlı Medesiz ve Bolkar dağlarına çıkılmış ve buralara beden terbiyesi umum müdürlüğünün birer **hatıra defteri** konulmuştur."[210]

1930'lu yılların başlarından neredeyse 1940'ların sonlarına dek Cumhuriyet yönetimi ülke genelinde dağ ve kış sporlarını yerleştirmek ve genelleştirmek üzerinde yoğunlaşır. Siyasi elitlerinin dağ ve kış sporları konusunda bu kadar ısrarla durmaları, spor politikalarının yararlarına duyulan samimi inancın yanısıra, Osmanlının son döneminde bireysel olarak deneyimledikleri ve tanıklık ettikleri savaşlarla da ilintilidir. Söz konusu eylemleri yönlendiren ana güdü büyük ölçüde, Bölüm 3'de belirtildiği gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesinde savaşmış asker kökenli yönetici kadronun yaşadığı olumsuz deneyimlerdir. Recep Peker, Şükrü Kaya, Rahmi Apak ve Direktörlük yönetiminde yer alan Celâl Dinçer gibi bu konuyu yakından takip etmiş ve savunuculuğunu yapmış şahsiyetler Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu cephesinde zor kış şartlarında savaşmış ve Sarıkamış'a tanıklık etmiş siyasi figürlerdir. Savaşta bu konudaki yetersizlikler bir tür suçluluk kompleksi ve travma oluşturmuştur. Pek çok siyasi seçkinin yazılarında ve demeçlerinde, Birinci Dünya Savaşı yıllarında dağlık coğrafya ve çetin kış koşulları yüzünden kaynaklanan askeri ulaştırma sorunlarının özellikle vurgulanması bir rastlantı değildir. Bunun yanısıra Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde uğranılan hezimet sık sık dağ ve kayak birliklerindeki yetersizliklerle ilişkilendirilir[234]. Özellikle güç kış şartlarında etrafla bağlantısı kesilen Anadolu kentlerinin varlığı siyasilerde bir tür klostrofobi yaratmış görünür. Cumhuriyet döneminde demiryolu politikalarına aşırı bir önem atfedilmesi de hiç kuşkusuz bu

[234] Örneğin, [206], S.20.

durumu aşmaya yönelik çabalardan biridir. Ülke coğrafyasının önemli bir kısmının yüksek rakımlı dağlarla çevrili olması, bundan sonra savaşların kış muhaberesi olacağı ve dağ geçitlerinin çok önem kazanacağı ileri sürülen argümanlardır[235]. Bunlar daha önce belirtildiği gibi Avrupa kültür coğrafyasında da gündemde olan konular arasındadır. Dolayısıyla dağ ve kış sporlarına gösterilen militer ilgi sadece Türkiye'ye has bir olgu değil, neredeyse tüm Avrupa kültür coğrafyasıyla paylaşılan bir durumdur[236].

Bu süreçte, Ruslar ve Finliler arasında 1939'da cereyan eden kış harbi bu düşünceyi teyit eden önemli bir olgu olarak belirir[237]. Söz konusu muhabere Türkiye'de siyasi ve askeri elitler tarafından oldukça yakından takip edilir. *Beden Terbiyesi Dergisi*'nde yer alan bir metinde, Direktörlük başkanı General Cemil Taner tarafından "Bütün efradı kayak bilen bir millet kendisinden kırk, kırk beş misli fazla nüfuslu bir millete uzun zaman karşı koymuş, büyük bir kabiliyet olarak temayüz etmiştir."[206] şeklinde taktir edilen ve büyük bir sempati gösterilen Finlandiya ile Türkiye arasında bir özdeşim kurulduğu görülür. Finlandiya ile kurulan özdeşimin altında, Ruslar karşısında Sarıkamış'ta alınan yenilgiyi telafi etmeye yönelik bir duygu durumunun varlığı da sezilir. "Kayak Başına" [206] başlıklı yazısında Finlandiya'nın Rusya karşısındaki orantısız gücüne rağmen gösterdiği üstün performansı "maddi ve manevi cephesiyle tam manasiyle sporcu olmasıyla"[238] ilişkilendiren Celâl Dinçer'e göre bu durumun oluşmasında "Finlerin damarlarında **Türk kanı taşımaları** gibi âmillerin rolü de mevcut ve büyüktür." [206]. Türk Tarih Tezine atıfla, Finliler ile Türkler arasında bir kan bağı kurarak bu başarıdan Türklere de pay çıkaran yazar, Finlandiya'nın gösterdiği performansı, "ulusal manevi güçle" ilişkilendirir ve bu muhabereden çıkarılacak dersi

---

[235] Örneğin daha 1927 yılında Askeri Coğrafya Encümeni tarafından *Türk İli Kış Ve Dağ Ahvali* isimli bir kitap yazılmıştır. Bkz: [400].

[236] Bkz: Bölüm 3; J. Allen [11]'de bu konuyu ayrıntılı olarak irdelemektedir.

[237] Rus-Fin Savaşı için bkz: [11], S. 275-283.

[238] "Yapmakta olduğu muhaberelerde haddi zatinde sevkulceyşi müdafaa vaziyetinde olan Finlandiya'nın hasım tarafı ikmal, iaşe ve manevra müşkülâtına uğratmak maksadiyle, mevzii taarruzlara geçebilmesi küçük yaştan beri ve tabiatın icbarıyla kayak kullana kullana mükemmel yetişmiş, günde birkaç yüz kilometre mesafeyi kolaylıkla katedebilen- kayaklı kıt'aları sayesindedir." [206], S.17.

"İklimi ve arazisi müsait olan memleketlerde kayakçılığı, her ne pahasına olursa olsun, inkişaf ettirme lüzumu." [206] olarak ifade eder. Metnin sonunda "Türk gençliği, asil varlığına dünyanın her milletinden ziyade yakışan bu spora bağrını açmış, karlı ve başın gibi, eğilmez dağlar seni bekliyor: Kayak başına!" [206] diyen yazar, ironik bir biçimde tüm Türk gençlerini kayak yapmaya ve dağlara tırmanmaya davet eder. Basına yansıyan metinlerde ülke coğrafyasının dağlık olması gerekçe gösterilerek çok sık "her Türkün o dağlara çıkması, o dağlarda yürümeye alışması bir borç"[239] olarak ifade edilir.

Yeni Beden Terbiyesi Kanunu'nun tanıtımına ilişkin 1938 yılında Meclis'te yaptığı konuşmada özel olarak "Dağcılık" başlığı altında dağ ve kış sporlarına değinen dönemin İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya'nın konuyla ilgili söyledikleri de kış sporlarının nasıl algılandığını ve meşrulaştırıldığını göstermesi bakımından önemlidir:

> "Size diğer bir acı hakikati arz etmek istiyorum. Erzurum'da büyük bir vazife ile ricat yolu üzerinde bulunuyordum. Erzurumlu vatandaşlarımı bekliyordum. Ben onları kışa alışkın, kış elbiseleriyle, soğuğa mukavemetli bir unsur gibi beklerken, karşıma beyaz patiska donlarla, gömleklerle geldiler. Bunları görünce müteessir oldum ve bu yolda soğuktan donan bu vatan yavrularını ta Samsun'a kadar gömerek geldik. **Bunun sebebi halkımızın dağ halkından olduğu halde kışa ve kış sporlarına alışkın olmamalarıdır.** Bunlara kendimizi alıştırmak lazımdır. Zannedilmesin ki, bu sporların tarihi çok eskidir. Cihanın her yanında kış sporlarına yeni başlanmıştır. **İsviçre'nin kış ve dağcılık sporları yenidir.** Dağları olmayan diyarlar bile dağcılıkla ihdas etmektedir. **Belçika kralı yaşlı bir zat olduğu halde hayatını dağcılıkta verdi.** Birçok vilayetimizde dağlar bulunduğu halde yüzümüzü çevirmemek Türk milletine yakışmayacak bir vaziyettir. Dağcılık da kayakçılık da, yüzücülük, yelkencilik ve denizcilik gibi bizim uğraşmamız icab eden mevzulardır. Memleketin müdafaası, bunu icab ettirmektedir. Bundan sonra olacak muhaberelerin kış muhaberesi olacağını tahmin ve tayin zor bir şey değildir. Kışa karşı kim mücehhez ise, muhabereyi o kazanacak ve o nisbette kendini koruyacaktır. **Memleketimizin çocuklarını kışa alıştırmaya, dağlara çıkarmaya behemehal mecburuz.** Türkiye coğrafayasına bakanlar görürler ki, bir taraftan dağ, bir taraftan deniz Türk'ün şaşmaz dostu ve müttefikidir. Bunlara iki elle sarılmalıyız."[211]

Yukarıda görüldüğü gibi, yazarın zihninde eski bir travmayla beliren dağ ve kış sporlarını meşrulaştırmak üzere dile getirilenler kendi içinde pek çok çelişkiyi, çatışmayı ve indirgemeyi barındırır. Çok sık halkın yoksulluk kaynaklı perişan kılık kıyafet ve sağlık

[239] Örneğin, [211].

durumu ile "saltanat yıllarının ihmal ettiği bir olgu olarak"[240] kış sporlarına önem verilmemesi arasında bir korelasyon kurulur. Anadolu halkının kışın nasıl giyinileceğini bilmemesi, kışa ve kış sporlarına alışkın olmamakla gerekçelendirilir. Dağ ve kış sporlarının deneyimlenmesi ile beşeri kapitalin kış mevsimine alışacağı ve sağlık durumunda olumlu anlamda bir düzelme olacağı öne sürülen önemli argümanlardan biridir. Birer retorik olarak öne çıkan bu argümanlar aynı zamanda geleneksel kış kültüründen modern kış kültürüne geçiş sürecinin çelişkilerini de yansıtır. Yeni ve modern bir durum olarak beliren kış mevsimi ve kışlık beden kavranışı, bu yeni iklimsel koşullarda varolmaya uygun stratejilerin, gündelik pratiklerin, kılık-kıyafet ve malzeme gibi teknik donatıların üretilmesini gerektirmektedir ve benzer bir açmazı J. Allen'ın [11]'de dikkat çektiği gibi, 1800'lerde Avrupa ülkeleri de deneyimlemiştir.

Bu dönemde özellikle resimli popüler dergilerde dağ ve kış sporu yapan önemli siyasi figürlerin hayatlarından ve kariyerlerinden anekdotlara yer verilir. Şükrü Kaya'nın yukarıdaki metinde referans verdiği, 1934 yılında Meuse vadisindeki kayalıklarda kaya tırmanışı yaparken düşerek ölen Belçika Kralı I. Albert dönemin Türk basınında oldukça çok söz edilen bir şahsiyettir. Entelektüel ve humanist kişiliği, savaş yıllarındaki yararlılıkları ile Avrupa Kültür coğrafyasında oldukça taktir edilen bir monark olan Kral I. Albert, maceralı ölümünden sonra Avrupa kamuoyunda efsaneleştirilir. Benzer bir durumun Türkiye'de de söz konusu olması dikkat çeker. Özellikle Kemalist yöneticiler tarafından dağ ve kış sporlarını meşrulaştırmak üzere çok sık referans verilen Kral I. Albert, Türk kamuyoyunda efsane bir siyasi figür olarak belirir.

5.3 Bir Spor Değil "Bir Nakil Vasıtası Olarak" Kayak

Savaş yıllarında ilginç bir biçimde Avrupa ülkelerinden ziyade Rusların ve Finlilerin dağ ve kış sporları konusundaki faaliyetleri yakından takip edilir. Örneğin, *Yedigün* dergisinde son zamanlarda Sovyet Rusya'da gerek askeri gerekse de sivil kayak faaliyetlerinin çok rağbet kazandığını belirten bir haberde, kayağın uzun gezintilere imkan vermesi öne çıkarılarak geniş Rus ülkesini kayaklarla dolaşan ve mesafe rekorları

[240] Örneğin, [218], S.34.

kıran ekiplere dikkat çekilir [212]. 1938 yılında Moğalistan'ın Ulan-Ud şehrinden Moskova'ya altı bin kilometrelik stepleri kayakla aşarak gelen beş Moğol kızı Türk kamuoyunda oldukça ilgi uyandıran bir haber olarak belirir. İlginç olan ise, birer kahraman olarak ifade edilen Moğol kızları ile Türkler arasında kurulan kan bağıdır:

> "Geçenlerde Mogolistan'ın Ulan-Ud şehrinden Moskova'ya altı bin kilometrelik stepleri kayakla aşarak beş Moğol kızı geldi. Onlar İkinciteşrinin 20 sinde memleketlerinden çıkmışlardı. Üç buçuk ay yol yaparak ve ancak göz açtırmayan tipili havalarda kasaba ve köylere sığınarak 6 Martta Moskovaya ulaştıkları zaman bütün Moskova halkı kayak mesafesinde ve kadınlar arasında yeni bir rekor tesis eden bu kızları büyük bir heyecanla karşıladı.
>
> **En büyüğü 24, en küçüğü 19 yaşında bulunan bu cesur genç kızlar, damarlarında bizim büyük ırkımızın kanlarını taşıyorlardı**. Şüphe yok ki, yarın yalnız Türkiye delikanlılarını değil, genç kızlarını da kayaklarla Uludağa münhasır kalmayarak Erzurum yaylalarına ve Çoruh dağlarına doğru kafile kafile koşup uçarken göreceğiz."[212]

Yönetimin kış sporlarına ilişkin hayallerini ve özlemlerini ifade eden ve aynı zamanda Türk ırkını yüceltmek üzere kurulan kan bağı ile ırkçı göndermeleri olan bu haberlere yapılan vurgu, kayağa yüklenen yeni misyonla da ilişkilidir. 1938'lerde dağcılık ve kış sporlarını, Türk ulusal sporunun en temel dört öğesinden biri ilan eden siyasi yöneticiler, ilginç bir biçimde bir süre sonra söz konusu sporlardan kayağın sadece, ve hatta, bir spor olarak ele alınmasına karşı çıkar. Kamuoyu sık sık bu konuda uyarılır. Halkın savaşa hazırlanması sürecinde kayak, kış şartları yüzünden birbirleriyle iletişimi kesilen Anadolu kentleri ve kasabaları arasında irtibat sağlamaya yarayan, hayati öneme sahip faydacıl bir araca indirgenir. 1942'den sonra Direktörlük tarafından sadece kayağa önem verilmiş, o da bir spor olmanın ötesinde bir tür ulaşım aracı olarak ifade edilmiştir.

Kayağa verilen bu yeni rolü meşrulaştırmak için öne sürülen argümanlar ise oldukça ilgi çekicidir. Örneğin, "1. Kayağın iktisadi bakımdan önemi; 2. Kayağın sosyal hayat için önemi; 3. Kayağın yurt savunması için önemi ve 4. Kayağın vatandaşın ahlak ve fiziki kabiliyeti üzerindeki önemi" [205] olmak üzere dört başlık altında kayağın önemini vurgulayan General Cemil Taner 1. ve 2. maddeye istinaden kayağı, kış mevsiminde en az üç ay süreyle karlar altında kalarak etrafıyla iletişimi kesilen, sosyal ve iktisadi hayatı duran taşra kentlerine hayat öpücüğü vermek suretiyle iktisadi hayatı canlandıran,

cemiyeti sosyal ve **medeni hayatın** nimetlerinden mahrum eden tabiat tesirlerinden kurtaran ve cemiyet hayatına sirayet eden **iptidaliği** silen bir araç olarak ifade eder:

> "Kayak bilen halk, kar yığını altında mahsur ve mahpus kalmak değil, tabiatın zalim kuvvetiyle istihza edercesine, kar yığınlarının sırtında gezip eğlenebilir.
>
> Ayaklarına kayaklarını takarak yardıma koşan doktor, imdada giden ebe, konferansa giden muallim, mektebe gidecek çocuk, isterlerse evlerinden daha geç çıkabilirler, yahut varacakları yere çok daha erken ulaşabilirler. Hem de neşe, şetaret, zevk ve emniyet içinde...
>
> İşte kayağın içtimai hayatımızda da bu kadar tesiri vardır.
>
> Kayakla kar üstünde batmadan gezer ve tıpkı karsız zamanda dolaştığımız gibi sokaklarda dolaşabilir ve ziyaretler yapabiliriz. Kayaklı müvezzi telgrafımızı, mektubumuzu normal zamandakinden daha erken getirebilir. **Bakkalımız, ekmekçimiz bir yaz sabahındakinden daha neşeli ve daha erken kapımızı çalabilir.** Hakim mahkemesine, subay kışlasına, muallim mektebine, usta atölyesine, tehirsiz, hatta daha seri ve erken varabilir. Kayakçı erkek ve kızlarımız vazifelerine, **halkevlerindeki konferansa**, sinemalarına veya çaylarına yetişebilir; bir imdat ve yardım için geç kalmadan mahalline koşabilirler. …….
>
> Ağır bir kış altında umumi hayatın arzettiği atalet memleketin iktisadi hayatı üstünde mühim tesirler gösterir. … fabrikalar, atölyeler, imalathaneler, amele işsiz kalabilir, taahhütler vaktinde yapılamaz. Yollar tıkanır vesaiti nakliye çalışamaz. Seyahatler, şehirler içi ve arası gidiş-geliş durur. … Ticari münasebet inkıtaa uğrar ki bütün bunlar bir çok milli ve şahsi zararları intaç eder.
>
> İşte kayak bu ekonomik tesirat ile de mücadele eder. bunun memleket ölçüsündeki kıymeti aşikardır. Kayakla mücehhez ekipler, kızaklı vasıtalar, kayak sporcusu elemanlar, kayak bilen halk, haleldar olan iktisadi hayatı normal seyrine irca edebilirler."[205]

Hiç kuşkusuz kentsel yaşamın önemli bileşenlerinden biri olan ulaşım ve ulaşım teknolojileri bireylerin gündelik yaşam pratiklerini belirleyen ve sosyo-mekânsal çevreyi değiştirip şekillendiren bir olgudur. Kentsel yaşam içinde bir noktadan bir noktaya gitmekte kayağa bir tür motorize hareketlilik atfettiği görülen yazarın, kayaklı ulaşım üzerinden kentsel bir ütopya geliştirdiği söylenebilir. Varolagelen iletişim ve altyapı sorunlarının kayak ile çözülebileceğini hayal ederken, kayağı kentsel mekân içinde fiziksel, sosyal ve kültürel ilişkiler ağını birleştiren ve modern anlamda zaman boyutunda etkili olan bir unsur olarak ifade eder. Hatta sadece kentsel boyutta değil bölgesel ölçekte kayağa fiziksel, sosyal ve kültürel ilişkiler ağını birleştirici ve iktisadi hayatı canlandırıcı bir rol verir. Direktörlüğün kent ve kırsal mekân tahayyülüne ilişkin veriler de içeren bu senaryoda tarif edilen sosyo-kültürel ortam ve gündelik yaşam

pratikleri ise ülkenin batısında yer alan bazı kentler de bile mevcut değildir. Anadolu'da yer alan yerleşim birimlerinde modern bir kentsel yaşam tahayyül edilirken, ulaşım birimi olarak manual bir teknolojiye kayağa merkezi bir rol verilmesi ise kayağa yüklenen modern anlamla ilgilidir[241]. Bununla birlikte söz konusu coğrafyada bir ulaşım aracı olarak kayağın işlevsel bir potansiyele sahip olduğunu ve 1940'larda bazı özel durumlarda bu amaçla kullanıldığını da vurgulamak gerekir[242].

1939 yılında meydana gelen ve çok ciddi can ve mal kaybına yol açan Erzincan depremi de kayağa ilişkin geliştirilen bu duyarlılığı teyit eden bir olgu olarak belirir. Savaştan kalma travmayı aşırı tetiklediği görülen Erzincan felaketi kış sporlarını meşrulaştırmak için çok sık öne sürülen argümanlardan biri haline gelir. Bununla birlikte özellikle mevcut altyapı sorunları yüzünden doğal bir afet karşısında başarılı bir müdahale operasyonu gerçekleştiremeyen yönetim, başarısızlığını ve yeterince etken olamamanın yarattığı sıkıntıyı bugüne kadar kış sporlarına önem verilmemesiyle gerekçelendirir. "Kayakçılığın memleketimiz için olan lüzum ve ehemmiyetini, maatteessüf milletimiz için çok acı olan, son zelzele felâketi de isbat etmiştir." [206] cümlesiyle konuya değinen Celal Dinçer "Yurdumuzun şark mıntıkasında kafi miktarda ve iyi yetişmiş kayakçılarımız mevcut olsaydı demir ve kara yolu muvasalamızın, büyük kar yığınları yüzünden, zaman zaman ve yer yer kesildiği kısımlarda; demir ve kara yollarına uzak kalan yurd aksamında zelzeleden zarar gören yurddaşlarımıza-muhtelif istikametlerden ayni zamanda ve mütemarkiz bir şekilde daha çabuk, daha emin, daha müessir yardımlarda bulunabilirdik." [206] diyerek deprem sırasında devletin yetersizliğini, kayakçılıktaki eksiklikle ilişkilendirir. Bu felaket, Cihan Harbinde Şark Cephesinde çarpışmış yazara savaş yıllarını hatırlatır:

> "Eğer büyük harpte şark cephemizde çarpışan kuvvetlerimiz arasında hiç olmazsa muayyen bir nispette, kayakçı efradımız mevcut olsaydı birbirinden 200-300 metre gibi kısa mesafelerle ayrılmış kıt'alarımız arasında irtibat temini,

---

[241] Hatta öyle ki, dönem yayınlarından takip edilebildiği gibi sivil kayakçılar birbirlerini "Kayak aydın!" diye selamlamaktadır. Örneğin bkz: [247].

[242] Örneğin, 1938 yılında ağır kış şartları göz önüne alınarak Erzurum'daki transit yolunun bir çok noktasına sığınaklar inşa edilmiş ve bu mekânlara can kurtaran olarak yerleştirilen askerler ile amelelere kayak öğretilmişti. [193], S.107.

gerilerden erzak, giyecek ve yakacak getirilmesi mümkün olur; düşmanın öldüremediği binlerce Türk çocuğunu tabiat 2-8 metre kar içine gömemezdi."[206]

Nitekim, 10 Şubat 1942 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı tarafından Fevzi Çakmak imzasıyla Baş Vekalete, BTGD'ye ve ilgili askeri birimlere iletilmek üzere, gönderilen bir genelgede [213] kayağa ilişkin faydacıl yaklaşım açıkca ifade edilir. Kış harplerinde kayakçı birliklerinin sahip olduğu önemi vurgulayan genelgede özellikle şark bölgelerinde çok fazla kar yağdığı gerekçe gösterilerek "Yurt müdafaası bakımından, bu bölgelerde halk arasında kayağı **(bir spor değil)** bir nakil vasıtası haline getirmek lazımdır. Bu gaye, halen yapıldığı gibi, mahdut yerlerde, mahdur zamanlarda ve mahdut gençlerin kayak sporu yapması ile temin edilemeyeceği aşikârdır." [213] denilmektedir. Bu yazının devamında, kayağın yaygınlaştırılması için ülkenin muhtelif yerlerinde "(Erzurum, Sivas, Kayseri, Bitlis, Elazığ, Bolu ve daha münasip)" **hususi firmalarca** kayak fabrikalarının ve imalathanelerinin açılması ve aynı zamanda **halkın kendi maddi imkanları ile kayak temin ederek** bir nakil aracı olarak kullanması yönünde özendirilmesi istenmektedir[243] [213]. Kendi içinde çeşitli çelişkiler barındıran buradaki talepler aynı zamanda ülkedeki sosyo-ekonomik reel durumu kavramaya

---

[243] 1- Kış harplerinde kayakçı birliklerin oynadığı rol önemle tetkik edilecek bir mahiyet kazanmıştır.

2- Yurdumuzun bir çok yerlerinde ve bilhassa şark bölgesinde çok kar yağdığı ve uzun müddet kaldığı malûmdur.

Yurt müdafaası bakımından bu bölgelerde halk arasında kayağı (bir spor değil) bir nakil vasıtası haline getirmek lazımdır. Bu gaye, halen yapıldığı gibi, mahdut yerlerde, mahdur zamanlarda ve mahdut gençlerin kayak sporu yapması ile temin edilemeyeceği aşikârdır. Yabancı memleketlerde olduğu gibi, kayak sporunun fertlerden başlayarak yukarıya doğru taazzuv ve teşekkül etmesine çalışmak daha faydalı olacaktır.

3- Memlektimizde kayağın (bir spor değil) bir nakil vasıtası haline getirilmesi için, aşağıdaki hususların temini lazımdır:

a) Memleket dahilinde muhtelif yerlerde (Erzurum, Sivas, Kayseri, Bitlis, Elazığ, Bolu ve daha münasip) bölgelerde hususi firmalarca kayak fabrikaları ve imalathanelerinin açılmasının temini.

b) Bu fabrika ve imalathaneler için lüzumlu iptidai maddelerin temininde kolaylık ve himaye gösterilmesi,

c) Fabrika ve imalathanelerin ucuz kayak yapması,

d) Kayak sporunun teşvikile heveskârlarının çoğaltılması ve bu sayede halkın kendi parasile kayak temin ederek nakil vasıtası gibi kullanması.

e) Ordu ihtiyacının kısmen bu fabrikalardan satın alınması." [213].

ilişkin ciddi bir algı problemine de işaret eder. 1940'lar Türkiyesinde kayak malzemeleri yurt dışından gelmektedir ve 1939 yılı itibarıyla Almanya'dan gelen bir kayağın fiyatı yaklaşık 15 mark civarındadır [193]. Bunun yanısıra kılık kıyafet ve özellikle ayakkabının bulunması neredeyse imkansız ve oldukça maliyetlidir. Savaş sırasında ithalat önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu noktada yönetimin kendi yerel imkanlarına yönelmesi, kitleselleştirmek istediği bir spor için yerli sanayi kurmak istemesi rasyonel bir davranıştır. Yapılan yerel araştırmalar sonucunda bir çift kayak, sopa ve bir çift ayakkabıdan ibaret olan bir kayak takımının 18-20 liraya yaptırılmasının mümkün olduğu tespit edilir [193]. Ancak, gündelik yaşantısını zor idame ettiren yoksul taşra coğrafyasında halkın kayak sporu için bütçesinden yirmi lira ayırmasını ummak gerçekliğe temas etmeyen fantastik bir düşüncedir. Sorgulanması gereken bir diğer nokta ise geleneksel yaşam biçiminin devam ettiği doğu illerinde, kayak temin edildiğinde, söz konusu pratiğin toplumsal anlamda hemen kabul göreceğine ilişkin inançtır. Erken Cumhuriyet yöneticileri çoğunlukla toplumu, sosyo-kültürel boyutlardan yoksun, ideolojik güdümler altında kolayca şekillendirilebilecek pasif bir nesne olarak tahayyül eder. Toplumsallık boyutu üzerinde düşünülmeyen kayağın, halk tarafından kolayca kabul görüp yaygınlaşacağı düşünülür. Oysa, daha 1920'lerde hem Doğunun görece gelişmiş kentlerinden biri olan hem de kış sporlarına ilişkin askeri ve sivil anlamda tecrübesi bulunan Erzurum'da bu düşünceyi şüpheli kılan bir durum deneyimlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu cephesi'nde askeri amaçlı başlatılan kış sporları faaliyetleri, Milli Mücadele döneminde Erzurum'da görev yapan Kâzım Karabekir Paşa'nın gayretleriyle, siviller arasında da yayılmaya başlamış [214], sonraki yıllarda ise neredeyse tamamen unutulmuştur[244]. Erzurum'un yerel yayın organlarından *Doğu* gazetesinde yer alan konuyla ilgili bir haberde, Erzurum ve çevresini 1916-1917 yıllarında ellerinde bulunduran ve bu süreçte kayak sporundan askeri amaçlarla yararlanmaya devam eden Rusların, 1917 ihtilaliyle bölgeden çekilmesinden sonra geride bıraktıkları sayısız malzeme arasında kayak takımlarının da bulunduğu, ancak 1930'ların sonuna kadar kullanılmayan bu malzemelerin gelişigüzel

[244] Kâzım Karabekir'in *Çocuk Davamız 1* isimli hatıratında bu konudan bahsedilir. Bkz: [214]

depo edildiği, hatta bazen odun yerine yakacak olarak da kullanıldığı bildirilmektedir [215][245].

Kayağın yukarıda söz edilen yararlarına sarsılmaz bir inanç duyan askeri elitler Anadolu'da dağ ve kış sporlarını siyasi mobilizasyona dönüştürmek için çok çaba sarfeder. Yukarıdaki genelgede açıkca ifade edildiği gibi 1940'larda ordunun gözettiği temel kaygı ve öncelik, kış sporlarının profesyonel ya da sosyal amaçlarla ele alınmasından ziyade, fert bazında kayağın kullanımını sağlamaya yöneliktir. Dolayısıyla buradaki hedef kitle ordu için doğal bir insan kaynağı olarak görülen köylü gençleridir. "Dağ sevk ve idaresinde ve dağ talim ve terbiyesindeki vukufsuzluğumuz harp tarihimize, 'Sarıkamış' felaketini yazdırdı. …" [216] diye bu konuya değinen Kaymakam Muzaffer lakaplı bir subay ise Türk köylüsünden yetenekli dağ kıtaları çıkartılacağını ileri sürmektedir:

> "Cesaret, teşebbüsü şahsi, talim ve terbiye, sevk ve idarece tekaddüm ve iyi bir bakım sayesinde küçük bir kuvvet büyük bir mevcudiyet gösterebilir. Bizde orta Anadolu'nun ve Trakya'nın bazı kısımları müstesna olmak üzere ahalimiz hemen umumiyetle dağlık mıntıkada yaşamağa alışmış insanlardır. Tabiaten cesur ve cenkcu ve dağın meşakkatlerine mütehammil olan bu halka, iyi bir dağ talim ve terbiyesi verildiği takdirde dünyanın en iyi dağ teşkilatına muadil kıt'alar vücuda getirebiliriz."[216]

5.4 Halkçı Türkiye'de Dağ ve Kış Sporları: "Dağcılık ve Kayak Yurdun Her Tarafına Yayılacak"[217]

Erken Cumhuriyet'te Kemalist seçkinlerin dağ ve kış sporlarını yurt çapında yaygınlaştırma projesi başlıbaşına bir paradoksu ifade etmektedir. Savaştan yeni çıkmış, halkın yüzde sekseninin köyde yaşadığı yoksul bir tarım ülkesinde, doğrudan burjuva kamusallığıyla ve kapitalizmle bağlantılı bu pratikleri yaygınlaştırma çabası hiç kuşkusuz söz konusu dönemin ürettiği paradokslardan biridir. Dağ ve kış sporlarına ilişkin üretilmiş metinlerin ve haberlerin hemen hepsinde söz konusu paradoks kendini hissettirir. Yöneticiler lüksü temsil eden dağ ve kış sporlarının gereksindiği ülkenin

[245] Aktaran: [193], S. 74.

maddi imkânlarını fersah fersah aşan ekonomik taleplerle, bu sporları ülke çapında genelleştirmek arzusu arasındaki çelişkili durumun farkında görünür. Hemen bütün yazılarda ve haberlerde bu çelişkiyi yakalamak mümkündür. Hatta öyle ki ironik bir biçimde Direktörlük yönetiminin bile bu konuda kendini ikna etmeye çalıştığı görülür. *Beden Terbiyesi Dergisi*nde dağ ve kış sporlarından söz eden çeşitli yazılarda, Direktörlük yöneticilerinin bu konuda kendini savunmak zorunda hissetmesi dikkat çeker. Örneğin, Fin-Rus Savaşı ile Erzincan depremini "Kayakçılığın lüks bir spor olduğunu düşünenlerin yanlış fikir ve kanaatlarini büsbütün çökertmek için birer izah hadisesidir." [218] şeklinde ifade eden Celâl Dinçer, dağ ve kış sporları faaliyetlerini meşrulaştırmak için Erzincan depremi ile Fin-Rus savaşına çok sık referans verir. Zaman zaman ise lüks kavramı dönemin önemli spor otoritelerinden Vildan Aşir'in yaptığı gibi devletin başarı hanesine yazılan bir artı olarak ifade edilir:

> "Her güzel şeyi ulusuna bağışlamasını bilen cumhuriyetimiz, halkın beden ve kültür seviyesini yükseltmek için **en lüks sporları da ona indirmeye muvaffak oluyor.** Kış sporları için yer yer kulüpler kuruluyor. Halk mektebinin en değerli hocası ordu bu işte de önayak oluyor… Dinlenme gününü isli sobanın başında geçirmeğe alışık olanı bile dağa, ışığa, neşeye sürüyoruz."[219]

Yukarıda görüldüğü gibi, idealist söylemler eşliğinde dile getirilenler kendi içinde pek çok çelişki ve çatışmayı barındırır. Yönetim, dağ ve kış sporlarını ilk andan itibaren sosyo-ekonomik terimlerle algılayamaz ve bu sporları belli bir sosyolojik siyaset kanavasına yerleştirmekte güçlük çeker. Kış sporlarının hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engel malzemedir. Söz konusu faaliyetlere aktif olarak katılmak için belli bir teçhizata sahip olmak gerekir. Örneğin, doğu bölgesinde görece daha avantajlı bir konumda olan Erzurum ili bölge başkanlığı tarafından 1938 yılında Ankara'ya gönderilen yazıda, bölge başkanlığının elinde sadece dört *ski* olduğu belirtilmiş ve daha yeni başlayan kayak faaliyetlerinde Erzurum gençliğine faydalı olabilmek için Halkevindeki on dört adet *skinin* takımlarıyla birlikte bölge başkanlığı emrine verilmesi istenmiştir [193]. Malzeme kıtlığı zaman zaman kurumlar arasında gerginliklere de sebep olabilmektedir. Kış sporlarının özellikle doğu illerinde yayılmasının aciliyet kazandığı savaş arifesinde kurulan Direktörlük yönetimi, bu sporların umumileştirilmesine ilişkin bugüne kadar hiçbir şey yapılmamış olmasından dem vurur ve konunun bu boyutuna dikkat çeker. Kendi dönemini bir milat olarak ifade eden

BTGD döneminde Genelkurmayın genelgesinde de vurgulandığı gibi devlet ve özel teşebbüs eliyle yerli kayak malzemesi üretimi yapmanın yolları araştırılır.

Erken Cumhuriyet'te genel bir eğilim olarak çalışkan, ülkenin inşasına katkıda bulunan ve maddi değerleri öncelemeyen idealist bir girişimci portresi çizilir [218]. Bu yaklaşım içinde konuya yaklaşan Direktörlük tarafından kapitalist bir girişim olarak dağ ve kış sporları malzemesi üretimi onaylanmaz. Hatta bu bağlamda 1933 yılından beri kış sporlarına ilişkin faaliyette olan ve bu konuda belli bir birikimi olan Uludağ ve orada üretilen toplumsallık eleştiri konusu olur. Örneğin, Direktörlüğün kış sporları faaliyetleri hakkında bilgi veren Direktörlük ajanlarından Hikmet Temürbank, söz konusu sporlara ilişkin 1933'den beri Uludağ'da ve Ankara'da gerçekleştirilen faaliyetlere değindikten sonra sözlerine "Fakat malzemesi paraya dayanan ve ancak mahdut bir zümrenin zevkini tatmin eden bu spor yerinde saymaya mahkumdu." [208] diye devam eder. Uludağ'ın ve orada üretilen toplumsallığın daha 1940'larda lüks bağlamında tanımlandığını gösteren bu ifadeler aynı zamanda Uludağ'a karşı oluşmuş bir muhalefete de işaret eder. "Nihayet bir lüks mahiyetini aşamıyan bu sporun onlar hanelerini geçmiyen heveskarları, ticaret kaygısı ile hareket eden bazı müesseselerin getirttikleri malzeme ile kayak sporunu bir zevk ve eğlence vasıtası telakki ediyorlardı." [208] diyen yazar, bu sporu zevk ve eğlence için yapmakla eleştirdiği grubu aynı zamanda söz konusu sporların malzemesini "ticaret amaçlı" ülkeye getiren firmalara destek vermekle itham eder. Bu yüzden Türkiye kültür coğrafyasında dağ ve kış sporlarının ancak merkezi bir devlet kurumu aracılığıyla ve devlet desteğiyle hayata geçirilebileceğini vurgular [208]. Dağ ve kış sporlarının talep ettiği yüksek mali olanaklar aynı zamanda sporun devlet hegemonyası altına alınmasına ilişkin görüşü meşrulaştırmaya yarayan bir argüman olarak da kullanılır.

Daha önce belirtildiği gibi siyasi ve askeri elitlerin doğu illerinde kayağı yaygınlaştırmak için geliştirdikleri metodların başında, kayak eğitmenlik kursları açmak gelir. Bu kurslarda yetişmiş eğitmenlerin stratejik olarak önemli noktalardaki doğu illerine gönderilmesi ve orada Beden Terbiyesi Mükellefiyetine tabi tutulanlara kayak öğretmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda hayata geçirilen ilk girişim BTGD tarafından 1940 yılının Aralık ayında Erzurum'da açılan kayak muallimi yetiştirme

kursudur. Kursa on beş rehberle birlikte Van, Muş, Elazığ, Sivas, Yozgat ve Erzurum illerinden birer sporcunun katılması ve kursu bitirmelerine müteakip herbirine verilecek **kırkar çift kayak ve ayakkabı ile** Kars, Bayburt, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Sivas ve Kayseri bölgelerine gitmeleri ve bölgelerin merkez, kaza, nahiye ve köylerinde beden terbiyesi mükellefiyetine tutulan gençlere ve halka, her kayak başına asgari 10 kişi ile kursta öğrendiklerini mevsim sonuna kadar öğretmeleri öngörülür [205].

Dönem yayınlarından takip edilebildiği gibi 1940 yılında yerli kayak malzemesi üretimi konusunda çok ufak çaplı sivil bir girişimde bulunulur. *Beden Terbiyesi Dergisi'*nde Celâl Dinçer tarafından verilen bir habere göre [218], BTGD'nin teşebbüsüyle İstanbul'da kurulmuş olan bir atölyede 600 adet yerli kayak üretimi yapılmış ve anlaşıldığı kadarıyla sivil yerli üretim bu boyutla sınırlı kalmıştır. Buna karşın İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerin yanısıra stratejik olarak önemli pek çok doğu ilinde kayak malzemesi üreten askeri atölyeleri hayata geçiren ordunun bu konuda daha çok mesafe katettiği belirtilmelidir. Erken Cumhuriyet'in aşırı iyimser psikolojik atmosferinde bu küçük çaplı girişimi ülkede yeni bir sanayi şubesi kurulması yönünde atılmış önemli bir adım olarak ifade eden Celal Dinçer, "Sermayesini ve zekasını memlekete faydalı olma emeliyle İstanbul'da kurduğu kayak atölyesinin verimli işleyişine hasreden B. Muhsin'in yaptığı ve **Avrupa'da yapılan emsalinden üstün evsaf veren** yerli 600 kayakla" [218] Türkiye'nin doğu bölgesinde kayak sporunun temellerinin atıldığını söyler. "Yalnız hali hazır vaziyeti bunların maliyetini hissedilir derecede fazlalaştırmaktadır." diye de ekler [218].

Şekil 5.1 Erzurumda açılan kayak kursuna ilişkin haber [205]

Haberin devamında burada üretilen 600 kayağın yukarıda söz edilen Erzurum kayak eğitmenliği kursundan mezun olan eğitmenlerin herbirine **kırkar çift olarak dağıtılacağı** ve bu şekilde kış sonuna kadar asgari altı bin Türk gencinin kayak öğrenmek suretiyle gerektiğinde karlı mıntıkalarda yurt müdafaası vazifesini almaya hazır bir hale gelmiş olacağı bildirilmektedir [218]. Erzurum-Hasankale arasında konumlanan Deveboynu mevkiindeki Transit yolu müdürlüğüne ait cankurtaran ekip binasında açılan söz konusu kursta subaylar ile federasyondan sivil yöneticiler birlikte eğitim verirler [220]. Bir ay süren kurs sonunda mezun olan ve kırkar çift kayakla görev yerlerine dağıtılan eğitmenlerin çalışması sonucunda Kars bölgesinde 1389; Erzurum bölgesinde 1444; Sivas'ta 1510; Kayseri'de 141 ve Bayburt'ta 137 kişinin yetiştirildiği bildirilir [221]. Dönem Türkiyesindeki maddi ve manevi koşulların aşırı zorlanmasıyla alınan bu rakamlar her ne kadar ardındaki söylemin amacıyla ve taşıdığı iddiayla karşılaştırıldığında son derece ironik bir sonuç ortaya çıkarsa da yine de büyük bir başarıdır. Aşırı bir iyimserlikle buna dikkat çeken federasyon yönetimi, "Ecnebi memleketlerinde bu sporun inkişafı, terakkisi yolunda seferber edilen kitleler, alimlerile, mühendislerile, doktorlarıile ve nihayet muazzam servet ve teşkilatlarıile işe sarılırken" [221] kendilerinin yok denecek kadar mütevazi bir kadro ile elde ettikleri bu neticeyi, İsviçre ve Almanya gibi "teşkilat ve para bakımından zengin ülkelerdeki" durumla kıyaslar ve kendilerini daha başarılı bulur [221]. Satır aralarından gizli bir

hayranlık ile kıskançlığın sızdığı metinde Almanya ve İsviçre'deki durum, oralardaki imkanların bolluğu vurgulanarak, sadece sayılarla basit bir aritmetiğe indirgenerek aktarılır:

> "Almanya: 1934-35 senelerinde 1500 muallim, **yetiştirilenler 230.000**, muallim başına isabet eden kayakçı miktarı 110 küsürdür.
>
> İsviçre: 1934-35 senelerinde 670 muallim, **yetiştirilenler 90.000**, muallim başına isabet eden kayakçı miktarı 101 küsürdür.
>
> Türkiye: 1940-41 senelerine 15 muallim**, yetiştirilenler 4.621**, **muallim başına isabet eden kayakçı miktarı 330 küsürdür**."[221]

Türkiye'yi Almanya ve İsviçre ile aynı bağlama yerleştiren yönetim, yukarıda belirtilen rakamlar arasındaki büyük farka karşın, ".. diğer milletlerin muallim başına bir senede yetiştirdikleri azami 153 kayakçıya karşın bizde yüzde elli teçhizat noksanile muallim başına vasati 330 kayakçı yetişmiştir." [221] diye, muallim başına bir yılda düşen kayakçı sayısından yola çıkarak Türkiye'nin performansını daha yüksek olarak ifade eder. "Tahsil görmemiş" vurgusuyla belirttiği köylüye, yokluk içinde ve kısa zamanda kayakçılığın teknik inceliklerini öğreten kayak muallimlerini tebrik eder. Bu dönemde pek çok diğer spor dalında olduğu gibi, kayakçılık konusunda da "Türk çocuğunun kabiliyet ve istidadı" çok sık ileri sürülen bir argümandır. Erzurum'un çetin dağlarında 25 günlük bir zamanın Türk çocuklarının nazari ve ameli yetiştirilmelerine kafi geldiğini, oysa yabancı ülkelerde tam teşkilata sahip bir kursta bu randımanın ancak dört ay zarfında alınabildiğini öne süren yönetim, aradaki bu farkı Türk çocuklarının üstün kabiliyet ve yeteneğiyle ilişkilendirir [221].

Dolayısıyla 1940'lardan itibaren doğu illerinde kış sporlarının görece daha düzenli bir karakter kazandığı söylenebilir. Rejimin askeri bir savunma projesi olarak 1930'ların ilk çeyreğinde dağ ve kış sporlarını gündemine almasıyla, yurt çapında halkevleri aracılığıyla da bir atılım başlatılır. Arşivdeki yazışmalardan anlaşıldığı gibi doğu illerindeki halkevlerinden en kısa zamanda kış sporlarını en yüksek verim elde edilecek biçimde örgütlemeleri talep edilir. Ankara'dan kış sporları yapmaya uygun taşra illerine halkevleri aracılığıyla kayak malzemesi ve zaman zaman da sosyal etkinlikler için

ödenek gönderilmektedir[246]. Hatta bu doğrultuda malzeme, kayak el kitabı ve bazı durumlarda sığınak planlarını da içeren bir paket programın uygulamaya konulduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu malzemelerin yerine ulaştırılması bile dönem koşullarında oldukça zor ve zahmetlidir. Erzurum civardaki halkevlerine ve halkodalarına dağıtımın yapıldığı bir merkez konumundadır. Ankara'ya gönderilen faaliyet raporlarından acıklı denecek kadar çok sınırlı sayıda kayak takımıyla gençlerin çalıştırıldığı anlaşılmaktadır. Parti halkevlerinden, partinin sınırlı maddi imkânlarının, özellikle de sınırlı kayak teçhizatının en yüksek verim elde edilecek şekilde kullanılmasını talep eder. Varolan koşulların güçlüğüne karşın talep edilen çok yüksek düzeyde bir pragmatizmdir.

Dağ ve kış sporlarının doğu illerinde başlatılması tepeden inme bir karar ile sadece militarist ve biyopolitik gerekçelerle atılmış olan bir adım olsa da, bu girişim hiç şüphesiz taşrada yeni kamusal alanların ortaya çıkmasına yol açarken aynı zamanda kamusal yaşama yeni bir boyut olarak da katılmıştır. Dolayısıyla her ne kadar askeri amaçlarla hareket edilse de bu süreç doğu illerinde kayağın sosyal olarak deneyimlenmesi anlamına da gelmektedir. Kış sporlarını halka tanıtmak ve ilgi uyandırmak üzere ilk başlarda, taşradaki kent ve kasabaların kolay ulaşılabilen noktalarında "spor bayramı" adı altında amatör spor etkinlikleri düzenlenir. Sokaklarda şenlik havasında gerçekleştirilen etkinlik programlarına atlı kızak yarışları gibi geleneksel kış kültürüne ait halk eğlenceleri de dahil edilir. Halkta ilgi uyandırmak üzere talimli ve görece teçhizatlı kayak grupları şehrin en işlek noktasında gösteriler yaparlar. Kış sporlarını yaygınlaştırmak üzere şenlik havasında organize edilen sosyal faaliyetlere halkın ilgisi oldukça yoğundur[247]. Bununla birlikte toplumun önemli bir kesimi için "kışın da faaliyet mi olurmuş" türünden bir hayret ve alay konusu da olabilmektedir (Doğu Gazetesi, 25 İkincikanun 1938)[248].

---

[246] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde bu konuya ilişkin pek çok belge bulunmaktadır. Örneğin, taşra illerindeki halkevlerinin kayak faaliyetlerine ilişkin (BCA – 490.0.001.000.000.1101.23.1) klasör içinde pek çok yazışma bulunmaktadır.

[247] Örneğin, Erzurum'da yapılan kış sporları faaliyetleri için bkz: [193].

[248] Aktaran: [193], S. 99-100.

Dolayısıyla kış sporları taşradaki kentsel mekânlarda çeşitli sosyal ritüeller, toplumsal performanslar ve kareografiler de üretir. Tüm bürokratik protokolün ve kentin ileri gelenlerinin katıldığı bu etkinliklerde, yeni yapı yapmaktan ziyade mevcut yapı stoğunda yer alan uygun yapıların sığınak ya da kayakevi olarak değerlendirilmesi söz konusu olur. 1930'ların sonundan itibaren "kayak teşvik yarışları" adı altında yapılan bölgesel yarışmalar, bunun yanısıra İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerdeki sporcuların de katılımıyla gerçekleştirilen daha profesyonel boyuttaki "Doğu Grubu Kayak Yarışmaları" [192] farklı sınıfsal ve kültürel grupları karşılaştıran ve taşrada daha önce eşi benzeri olmayan yeni sosyalleşme biçimleri ortaya çıkaran uygulamalar olarak belirir.

Dağ ve kış sporlarının yurt sathında örgütlenmesine ilişkin süreçte, önemli bir aktör olarak beliren halkevleri arasında yapılan yazışmalardan kış sporlarının taşrada büyük bir ilgi ve hevesle karşılandığı anlaşılmaktadır. Örneğin, diğer pek çok spor dalının deneyimlenmesinde şahısların isteksiz davranması önemli bir sorun olarak belirtilirken, kayak söz konusu olduğunda insanların son derece istekli olmasına karşın, malzeme yetersizliği bir engel olarak belirir. Arşivdeki belgelerden takip edilebildiği gibi taşradaki halkevleri ısrarla, merkezden kayak malzemesi talep etmektedir. Bu yazışmalarda merkezi spor kurumlarıyla koordineli olarak çalışan halkevlerinin ülkenin en ücra köşesine kadar ulaşarak oradaki potansiyeli değerlendirmek istedikleri ancak, yetersiz maddi koşullar yüzünden başarılı olamadıkları görülür. Diğer yandan beden eğitimi mükellefiyetini diğer spor dalları için uygulamakta büyük güçlükler çıkarken söz konusu kayak olduğunda aşırı bir gönüllülük durumu söz konusudur. Konu kış sporları olduğunda ülkenin batısında olduğu gibi doğusunda da konuya aşırı bir ciddiyet atfeden ideolojik söylemin reel pratikte tamamen çözündüğü söylenebilir. Bu süreçte belli toplumsal taleplerle ve kamusal ritüellerle kesişen bu uygulamalar, tek parti döneminden sonra yine tamamen unutulur. Bu sürecin tarihi de tikel örnekler üzerinden ayrıntılı olarak yazılmayı bekleyen konular arasındadır.

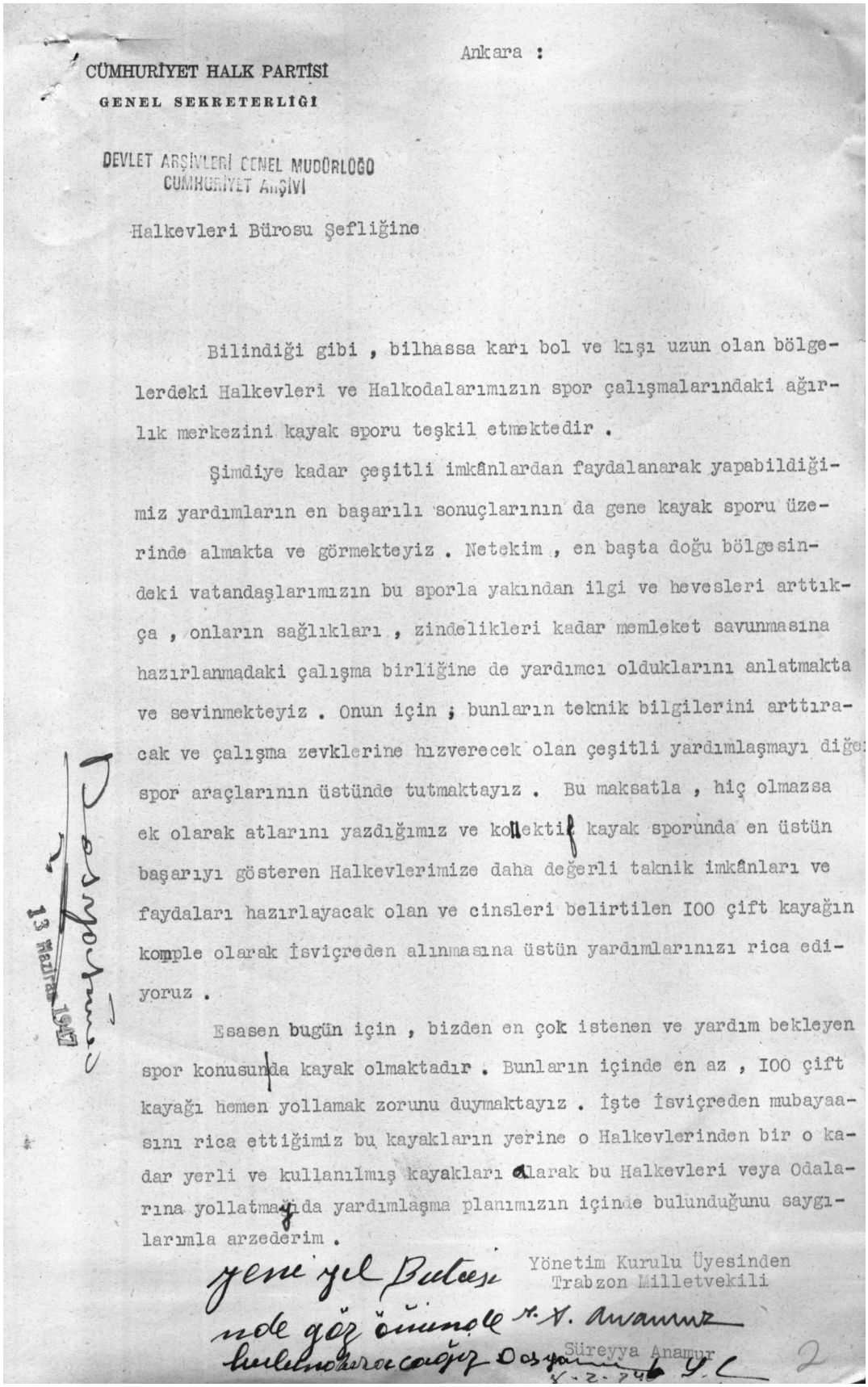

CÜMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara :

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MUDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Halkevleri Bürosu Şefliğine

Bilindiği gibi , bilhassa karı bol ve kışı uzun olan bölgelerdeki Halkevleri ve Halkodalarımızın spor çalışmalarındaki ağırlık merkezini kayak sporu teşkil etmektedir .

Şimdiye kadar çeşitli imkânlardan faydalanarak yapabildiğimiz yardımların en başarılı sonuçlarının da gene kayak sporu üzerinde almakta ve görmekteyiz . Netekim , en başta doğu bölgesindeki vatandaşlarımızın bu sporla yakından ilgi ve hevesleri arttıkça , onların sağlıkları , zindelikleri kadar memleket savunmasına hazırlanmadaki çalışma birliğine de yardımcı olduklarını anlatmakta ve sevinmekteyiz . Onun için ; bunların teknik bilgilerini arttıracak ve çalışma zevklerine hızverecek olan çeşitli yardımlaşmayı diğer spor araçlarının üstünde tutmaktayız . Bu maksatla , hiç olmazsa ek olarak atlarını yazdığımız ve kollektif kayak sporunda en üstün başarıyı gösteren Halkevlerimize daha değerli taknik imkânları ve faydaları hazırlayacak olan ve cinsleri belirtilen 100 çift kayağın komple olarak İsviçreden alınmasına üstün yardımlarınızı rica ediyoruz .

13 Haziran 1947

Esasen bugün için , bizden en çok istenen ve yardım bekleyen spor konusunda kayak olmaktadır . Bunların içinde en az , 100 çift kayağı hemen yollamak zorunu duymaktayız . İşte İsviçreden mubayaasını rica ettiğimiz bu kayakların yerine o Halkevlerinden bir o kadar yerli ve kullanılmış kayakları olarak bu Halkevleri veya Odalarına yollatmağıda yardımlaşma planımızın içinde bulunduğunu saygılarımla arzederim .

yeni yıl Bütçesinde göz önünde bulundurulacaktır Dosya 7.2.946

Yönetim Kurulu Üyesinden
Trabzon Milletvekili
Süreyya Anamur

Şekil 5.2 Ankara'dan taşra illerine dağıtılmak üzere malzeme talep eden belge [222]

CÜMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MUDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İsviçreden getirtilmesi rica edilen 100 çift kayağın cinslerile adetleri ve tevzi edilecek Halkevlerinin adları :

Halkevinin adı	Slalom	Atlama kayığı
Erzurum Halkevi	10 Çift	10 Çift = 20 Çift
Sarıkamış "	10 "	5 " = 15 "
Bayburt "	5 "	5 " = 10 "
Ardahan "	5 "	5 " = 10 "
Yozgat "	10 "	5 " = 15 "
Sivas "	5 "	5 " = 10 "
Ağrı "	5 "	5 " = 10 "
Doğubayazıt "	5 "	5 " = 10 "
		100 Çift

a) Bağlamaları ve sopalarile birlikte

b) Genel Sekreterlik Muhasebesinde halen mevcut olan katolöktaki seçilmiş tip ve kaliteye uygun olarak .

CÜMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MUDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İstekler :

Palu Halkevi	10	Çift	kayak
Örtülü "	20	"	"
Ardahan "	20	"	"
Eleşkirt "	20	"	"
Bolu "	30	"	"
Nazimiye H. O.	10	"	"
Patnos " "	15	"	"
Ayaş " "	20	"	"

Şekil 5.3 Ankara'dan taşra illerine dağıtılan kayak malzemesine ilişkin belge [222]

5.5 Dağcılık ve Kış Sporlarının Kurumsallaşması

1930'lar Avrupası'nda dağcılık ve kayak büyük ölçüde çok genel bir kavram olan ve Alpinizm olarak bilinen genel dağ faaliyetlerinden ayrışmış, ayrıntılı kurallara kavuşarak başlı başına birer spor dalı haline gelmiş ve özel kurumsal bir yapı kazanmıştır[249]. Türkiye'de ise bu spor dallarının gerek kavramsal olarak ayrışması gerekse de kurumsal olarak bağımsızlık kazanması ancak 1960'lardan sonra olur. Yukarıda belirtildiği gibi dağcılık ve kayağa ilişkin ilk kurumsal yapı 1933'lerde TİCİ'nin bünyesinde "Dağcılık, Atıcılık, Binicilik Federasyonu" olarak hayata geçirilmiş ve başkanlığına eski bir subay olan Erzurum Milletvekili Şükrü Koçak getirilmiştir. Dönemin zihinselliğinde birbiriyle ilişkisiz bu üç sporu biraraya getiren ortak payda ise militarizmdir.

Dönem yayınlarında ve arşiv belgelerinde BTGD'nin dağ ve kış sporlarının geliştirilmesi bağlamında kendini önceki dönemlerden titizlikle ayırması göze çarpar. Aslında BTGD, genel spor politikaları bağlamında kendi dönemini, Türk sporunda daha önceki dönemlerde tahrip edildiği düşünülen bazı temel ilkelerin yeniden inşa edildiği bir zemin olarak tanımlar. "Sporda disiplin, **elit atletler yetiştirmek yerine** bütün bir gençlik kitlesinin ortalama fiziki yeteneklerinin yükseltilmesi, milli müdafaa için hazırlık, 'profesyonellik, rekor kırmak ve benzeri şekilde' sporu suistimal eden yaklaşımların meni", bu temel prensipler arasındadır [118]. 1938 yılında Direktörlüğün kurulmasıyla tüm federasyonlar lağvedilir. 1939'da Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü bünyesinde "Dağcılık ve Kış Sporları Federasyonu" oluşturulur. Aslında federasyonun ilk kuruluşu 1936 yılında olmuştur ancak yasal anlamda işlerlik kazandığı yıl 1939'dur. Federasyon içinde uzun yıllar dağcılık ve kayak birlikte yürütülmüş; kayak çoğu zaman ön planda tutulmuş ve bu birliktelik 1966 yılına kadar devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ani bir kararla 1936 yılında Almanya'nın Garmisch-Partenkirchen ilçesinde yapılan kış olimpiyatlarına katılma kararı alması, apar topar "Dağcılık ve Kış Sporları Federasyonu"nun kurulmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla bu federasyonun kurulması anlık bir karar sonucunda alınmış göstermelik bir durumdur. Burada bir parantez açarak Türkiye'de kayak sporuna yeni başlandığı yıllarda Almanya'da yaşanan

[249] Bkz: [11].

uluslararası tecrübenin moral bozucu ve ulusal narsizmi aşırı derecede zedeleyici bir duruma dönüştüğünü belirtmek gerekir[250]. Bu yarışlara sadece izleyici olarak katılması öngörülen Türk sporcuların ani bir kararla yarışmacı olarak katılması tam bir felaketle sonuçlanmış; öyle ki Türk sporcular sadece kötü dereceler almakla kalmamış aynı zamanda yarışların yapıldığı Kara Orman Bölgesi'nde kaybolmuşlardır. Gece geç saatlere kadar Türk sporcularını arama çalışmaları yapılmış ve Avrupa basınında Türk takımıyla ilgili oldukça gülünç haberlere ve karikatürlere yer verilmiştir[251]. Bu durum Türk basınında suskunlukla geçiştirilirken yöneticiler arasında "olimpiyada iştirakte kimlerin rolü olduğu" üzerinde ciddi tartışmalara yol açmıştır [192]. Bu olumsuz tecrübeden sonra Hükümet katında uzun yıllar uluslararası kayak yarışmalarından uzak durma kararı alınır.

1939 yılında federasyonun yeniden örgütlenmesi de ona tam anlamda bir işlerlik kazandırmaz. Diğer spor federasyonları gibi Dağ ve Kış Sporları Federasyonu da, klasik spor anlayışını reddederek bilgi ve emirlerin hiyerarşik bir şekilde aktarılacağı bir yapılanma oluşturan BTGD'nin [118] içinde sembolik bir yönetim birimi olarak kalır. Bu döneme kişisel olarak tanıklık etmiş ilk nesil kayakçılardan Şemsi Şaktimur'un "Beden Terbiyesi Genel Teşkilatı, kuruluşundan beri bütün spor dallarına faydadan çok zarar vermiştir. Yıllarca uğraşılıp doğru düzgün bir teşkilat kanunu çıkarılamamıştır. Federasyonlar bir türlü müstakil hale getirilememiştir. Merkeziyetçi zihniyet bölge müdürlüklerini tahsisat kaynağı kıtlığı yüzünden çalışamaz duruma düşürmüştür." [192] şeklindeki ifadesi kurumun çalışma biçimine daha o zamandan karşı olan öznelerin varlığına ve federasyonlar ile BTGD arasında varolan gerilime işaret eder. Bu gerilim dönem yayınlarında hiçbir şekilde ifade edilmez. Genel anlamda sporda profesyonelliğin reddedildiği bir dönemde, dağ ve kış sporlarını yukarıdaki temel

---

[250] Bkz: [401].

[251] Bu tecrübeyi kayak sporu tarihine geçen bir kara leke olarak ifade eden Şemsi Şaktimur, Avrupa basınında yer alan haberlerin niteliğine ilişkin şunları söyler: "... O zamanlar olimpiyat hakkında yabancı gazete ve mecmualarda türlü türlü karitürler çıktı, ellerinde fener, kaybolan Türk milli takımı ormanda aranıyor veya Türkler kayaklarının altına Türk lokumu sürmüşler, ondan kayamamışlar diye alay ediliyordu. ..."[192], S. 31.

prensipler dahilinde ele alan bir zihniyetle, bu federasyonda görev yapmış özneler arasında önemli düşünce farkları olduğu anlaşılmaktadır.

Şemsi Şaktimur, uzun yıllar birlikte çalıştığı, üçü de dağcılık ve kış sporları federasyonunda başkanlık yapmış Muaffak Uyanık, Lâtif Osman Çıkıgil ve Asım Kurt'tan "Türkiye'de kayak ve dağcılık sporunun tarihini başlatan ve yürüten otoritelerdir." [192] diye bahseder. Yaklaşımında aşırı idealize etme eğilimi ile birlikte çok büyük bir gerçeklik payı da bulunur. Erken Cumhuriyet döneminde kış sporlarının gelişimini, elbette "bireyselci" yaklaşımlarla açıklamaya olanak yoktur. Ancak, bu dönemde ön plana çıkan bu isimlerin, bireysel çaba ve girişimleriyle bu gelişimin hızlandığı öne sürülebilir. Dolayısıyla söz konusu bireylerden Türkiye'de kayak ve dağcılık sporunun kurumsal anlamda tarihini başlatan ve yürüten öncüler olarak söz etmek abartı olmayacaktır. Yurt dışında eğitim görmüş, Avrupa'nın önemli kayak merkezlerinde bulunmuş, yabancı dil bilen, bu sporları hem icra eden hem de entelektüel olarak ilgi duyan ve metinsel üretimde bulunan bu şahıslar Direktörlüğün indirgemeci yaklaşımını onaylamazlar. Şemsi Şaktimur, dağ ve kış sporlarını modern anlamda yerleştirmeye çalışan bu şahsiyetlerin Direktörlüğün indirgemeci ve iş bilmez tutumu yüzünden karşılaştıkları güçlükleri ve zorlanmaları ayrıntılı olarak anlatır. İlginç olan nokta ise kış sporlarının yararlarına ilişkin üretilen söyleme ve yapılan propagandaya rağmen Direktörlüğün bu federasyona yeterli bütçe ayırmayışıdır.

BTGD'nin bu bölümde bahsedilen dağ ve kış sporlarına ilişkin bütün faaliyetlerini en ince ayrıntısına kadar organize edip hayata geçiren bu şahıslarla Direktörlük arasında ideolojik olarak bir düşünce ayrımı yoktur. Ancak, Türkiye'de dağ ve kış sporlarının sosyal ve kültürel olarak tesis edilmesi için çalışan bu şahısların Direktörlükten farklı olarak bir diğer önemli amacı yurt içinde ve dışında yapılacak yerli ve uluslararası kayak faaliyetleri ve kayak yarışmalarında ülkeyi temsil edecek profesyonel sporcular yetiştirmektir. Ancak dönem Türkiyesinde sporda profesyonellik onay gören bir yaklaşım değildir. Pek çok mecrada Kemalistler için beden eğitimi ve sporun "rekor kırmakla, skor yapmakla ya da bireysel başarılar elde etmekle ilgili bir olgu" olmadığı vurgulanır. Milli birlik söyleminin dorukta olduğu bir dönemde profesyonellik büyük ölçüde rekabet ve bireysellik içine saplanıp kalmakla eş tutulduğu için kabul görmez ve

hoş karşılanmaz. Bu doğrultuda kayağı profesyonel bir disiplin olarak ele alan ve özellikle köylü gençlerinden profesyonel kayakçılar yaratmaya çalışan Federasyon yönetiminin yaklaşımı merkezi yönetim tarafından onaylanmaz. Hatta, yukarıdaki bölümde değinildiği gibi, kayağı yaygınlaştırmak üzere doğu illerinde gerçekleştirilen sosyal etkinliklere ve kayak teşvik yarışmalarına özellikle 1940'lardan sonra, kayağı asıl amacından uzaklaştıran çabalar olarak, üstü kapalı bir eleştiri de bulunulur. Erken Cumhuriyet döneminde Almanya'daki dağ ve kış sporları faaliyetlerine dair çok kısıtlı sayıda habere rastlanmasının da spora karşı geliştirilen bu yaklaşımla ilişkili olduğu düşünülebilir. Nazi Hükümetinin 1930'larda organize ettiği neredeyse tüm dünya tarafından ilgiyle takip edilen Himalaya tırmanışlarına dair Türk basınında çok kıstlı sayıda habere yer verilmesi dikkat çeker. Hatta on kişinin ölümüyle sonuçlanarak, ki bu dağcılık tarihinde en fazla can kaybına yol açan kazadır, dağcılık tarihine "1934 Nanga Parbat Trajedisi"[252] olarak geçen Almanların 1934 yılındaki Nanga Parbat ekspedisyonundan bile çok vurgulanarak söz edilmez.

Hiç kuşkusuz dağ ve kış sporlarının kurumsallaşma tarihi ayrı bir tarihyazım konusudur. Bu konuda son olarak merkezi yönetimle yaşanan tüm gerilime ve kısıtlı maddi olanaklara rağmen Federasyon tarafından yurt içinde bu spor dallarının kurumsallaşmasında önemli yapı taşları olarak ifade edilebilecek faaliyetlerin gerçekleştirildiği söylenebilir.

[252] Nanga Parbat için bkz: [13], S. 267-276.

BÖLÜM 6

ULUDAĞ'IN MEKÂNSAL ÜRETİMİ

Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bursa ve Uludağ'da gerçekleştirilen sportif faaliyetler, Türkiye'deki dağ ve kış sporlarının gelişiminde önemli bir başlığı oluşturur. İstanbul'a olan yakınlığı, Uludağ gibi amblematik bir dağın eteklerindeki yamaçlar üzerine kurulmuş olması, Bursa Ovası'na yakın yerlerinde sıcak su kaynaklarının bulunması gibi sahip olduğu doğal ve ekonomik kaynaklar ile ilk Osmanlı başkenti olmasından gelen tarihi ve kültürel potansiyel bu kentin önemini artırmış ve bu özellikleriyle kent, Erken Cumhuriyet'in kültür politikaları bağlamında verimli bir zemini tanımlamıştır. Cumhuriyetin erken yıllarında Oryantalist bir tavırla "saf bir Türk şehri"[253] olarak idealize edilen Bursa en fazla yatırım yapılan şehirlerden biridir. Atatürk'ün de kişisel olarak özel bir ilgi gösterdiği kentin özellikle "sağlık ve turizm" kavramları temel alınarak imar edilmeye çalışıldığı görülür.

Benzer şekilde Osmanlı'nın son döneminde de pitoresk coğrafi yapısı ve sıcak su kaynakları ile dikkat çeken bu kentin potansiyelleri büyük ölçüde keşfedilmişti. Bursa, geç Osmanlı döneminde de çok fazla ilgi gösterilen ve yatırım yapılan bir şehirdi[254]. Daha önce belirtildiği gibi Oryantalist literatürde saf Türklük özellikleriyle öne çıkarılan kent yabancı gezginlerin en çok ziyaret ettiği Osmanlı kentlerinden biriydi. Bunun

[253] Örneğin böyle bir yaklaşım içib bkz: [150], S. 15-16.

[254] Bursa 1326 yılında ele geçirilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olmuş 1839'da İmparatorluk içinde Hüdavendigar Eyaleti olarak belirlenmiş ve 1867'de ise vilayet haline gelmiştir. [402], S. 281.

yanısıra, Avrupa'da büyük ölçüde sağlığa dair kaygılarla yükselişe geçen spa kültürüyle eş zamanlı olarak özellikle Sultan II. Abdülhamid (1876-1908) döneminde kentin termal kaynaklarına özel bir ilgi gösterilmiş, bu çerçevede yeni bir yapılandırılmaya gidilmesiyle birlikte Bursa, İmparatorluğun son evresinde gözde bir sağlık ve dinlenme merkezi haline gelmişti. Yabancı sermayedarlar tarafından işletilen bu tesisler Cumhuriyet döneminde, yabancı ve gayrimüslim nüfusun tasviye edilmesiyle birlikte atıl kaldı; ancak sağlık kavramı temel alınarak yeni bir yapılanmaya da gidildi.

Bu bağlamda Osmanlı son dönem modernleşme hareketleri ile Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen faaliyetlerin bir süreklilik içinde olduğu söylenebilir. Cumhuriyet dönemiyle ortaya çıkan en önemli yenilik ise, Bursa, kozmopolit ve dünya sistemiyle görece entegre olmuş bir kentten "ulusal" bir Türk kentine dönüşürken, Uludağ'ın hem metoforik hem de reel olarak kelimenin tam anlamıyla "keşfedilmesi" ve onun üzerinden yeni bir romantizm ve mekânsal üretim inşa edilmesidir. Yüksek coğrafi mekânların deneyimlenmeye başlamasına işaret eden bu durum, çeşitli mimari sonuçlar da doğurmuş ve bu bağlamda Uludağ'ın fiziksel yapılanmasına ilişkin etkileri olmuştur. Bunun yanısıra Uludağ'ın keşfedilmesiyle başlayan bu süreç; bu mekânı kullanma, anlamlandırma, bu mekân içinde yaşama, bu mekâna ilişkin ritüeller, hayaller ve imgeler oluşturma gibi sayısız açılımlarıyla birlikte mimarlığın inşai ve tektonik tarafından çok daha farklı boyutlara sahip olan başka bir gerçekliğe daha işaret eder. 1930'lar boyunca Uludağ'da varolmak için, daha önce hiç benzeri olmayan yeni sosyo-kültürel mekânsal stratejilerin ve pratiklerin geliştirilmesi söz konusu olur. Dolayısıyla 1920'lerin ilk yarısından itibaren yüksek coğrafi mekânlara karşı geliştirilen yeni bir duyarlılık Uludağ'ın fiziksel dokusunda yeni yeni ortaya çıkan toplumsal ve kültürel pratikler olarak kendine yer edinir ve yeni bir tür kamusal alanın[255] doğuşuna yol açar.

Daha önce belirtildiği gibi Türk kültür coğrafyasında yüksek coğrafi mekânların toplumsal kavranışı bağlamında çok önemli bir rol oynayan Uludağ'ın ayrıcalıklı bir pozisyonu bulunur. Erken Cumhuriyet'te yüksek coğrafi mekânlara ilişkin geliştirilmiş

[255] Kamusal alanın tarihsel dönüşümü için bkz: [403].

bütün modern duyarlılıklar Uludağ üzerinden ifade edilir ve dağ bu bağlamda kamusallık kazanan ilk ve tek yükseklik olma özelliği gösterir ve 1920'lerde başlayan bu ayrıcalıklı pozisyonunu Erken Cumhuriyet'ten sonra da çok uzun yıllar korur. 1920'lerin sonundan günümüze uzanan bir süreçte Uludağ ürettiği mekânsallık ile Türk kültür tarihinde simgesel bir rol edinir.

1934 yılında *Spor Postası* dergisinde kolonyal literatürden bir ifadeyle Uludağ'ı keşfetmenin coşkusunu dile getiren Mümtaz Zeki'nin yüksek coğrafi mekânların kullanımına ilişkin yeni düşünceler de ürettiği görülür:

> "**'Uludağ'ı' yeni bir kıt'a gibi keşfettik.** Uludağ sanki yıllarca gözümüzden kaçan yedinci bir kıt'aydı, **Onu keşfetmekle spor varlığımıza bir kol daha ilave ettik.** Koynumuzda yaşayan bu güzel yerin daha yeni meydana çıkması ne yazık oldu. Uludağ tabii manzara itibarile nefis bir yerdir. Ancak ondan azami istifade etmeliyiz."[223]

Yukarıdaki alıntıda olduğu gibi dönem yayınlarında Uludağ'ı keşfetmekle yeni bir spor dalının ortaya çıkışı arasında çok sık bir analoji kurulduğu görülür. Çünkü, dağın insan eliyle imarına ilişkin süreci belirleyen en önemli unsurlardan biri kış sporlarının ortaya çıkışıdır. 1930'lardan itibaren İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar geçen zaman diliminde, dağ ve kış sporlarına ilişkin politikalar Uludağ'ın mekânsal üretiminde temel belirleyici etmen olur. Bölüm 4'de bahsedildiği gibi neredeyse Antikiteden beri canlı ve çok katmanlı bir geleneksel kamusal alan olma özelliği taşıyan Uludağ'daki fiziko-sosyo-kültürel mekânsal[256] durumlar kış sporlarının başlaması ile yeni bir dinamizm ve boyut kazanır. Uludağ, Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde dağ ve kış sporlarının inşa edildiği, temsil edildiği, olumlandığı ve kurgulandığı yüksek coğrafi mekân olma özelliği gösterir. Bursa kentine de önemli bir özgünlük katan bu pratikler, kentin sosyo-kültürel ve fiziksel yapılanmasında yeni bir katman olarak belirir.

Buradan hareketle bu bölümde Erken Cumhuriyet'te Uludağ'da gerçekleştirilen fiziksel, sosyal, kültürel ve imgesel mekân üretimi, dağ ve kış sporları politikalarıyla birlikte, bu mekânsal dönüşümde etkili olan materyal, kültürel ve siyasi koşullar dikkate alınarak irdelenecektir. Bu bölümün önemli bir kısmı, Uludağ'ın ve kış sporlarının yapılanmasına

[256] Mekânsal pratikler ve mekânın sosyal olarak inşasıyla ilgili bkz: [17].

ilişkin gazete haberlerinden elde edilen bilgilere dayanarak geliştirilmiştir. Özellikle *Cumhuriyet* gazetesi aracılığıyla bölgenin o dönemdeki ortamından neredeyse günü gününe ve birinci elden bilgiler yakalama olanağı elde edilmiştir. Daha önce bu konuyla ilgili çalışma yapılmamış olması dikkate alınarak, söz konusu haberlerdeki bilgi yoğunluğu Uludağ'ın geçmişindeki fiziksel ve kültürel değişimi kronolojik olarak aktarmak amacıyla zaman zaman özellikle metne yansıtılmıştır. Gazete haberlerine yansıyan kronolojik bilgi, hem kış kavramı ile yüksek coğrafi mekân algısının sosyo-kültürel olarak nasıl inşa edildiğini hem de bunun yansıması olarak yeni bir kamusal mekânın nasıl üretildiğini adım adım göstermesi bakımından oldukça ilgi çekicidir.

Uludağ'ın mekânsal üretimine ilişkin süreci, 1933'de başlayan kış sporlarını referans alarak, 1933 öncesi ve sonrası şeklinde iki aşamalı olarak ele almak anlamlıdır. 1933 öncesindeki müdahaleler, kış sporlarının ortaya çıkışından sonraki müdahalelerden nitelik olarak farklı, yüksek coğrafi mekân algısının değişimine bağlı olarak ortaya çıkmış daha doğal ve sponten ancak radikal bir zihinsel değişimi de ifade eden uygulamalardır. Oysa sonraki dönemde müdahalenin ideolojik altyapısı devletin spor politikaları bağlamında belirlenir ve merkezi yönetimin doğrudan kontrolü altında uygulamaya konulur. Buradan hareketle bu bölümde, Uludağ'ın görece "planlı" imarına ilişkin süreci tartışmaya geçmeden, ilk önce Uludağ'da 1933 öncesinde gerçekleştirilen uygulamalara değinilecek; daha sonra genel spor politikaları bağlamında gelişen söz konusu süreç irdelenecektir. Bu bölünme ile amaçlanan spor politikaları temelinde bir dönemlendirme yapmak değildir. Çünkü her ne kadar genel spor politikaları doğrultusunda gerçekleştirildiyse de, Erken Cumhuriyet'te Bursa'da Uludağ özelinde olup bitenler, neredeyse 1980'lere kadar, Bursa'dan başka yerlerde görmekte zorlandığımız değişimlere ve dönüşümlere ve kamusal ifade biçimlerine işaret eder. Dolayısıyla Uludağ'da deneyimlenenler sadece spor politikalarına indirgenemeyecek boyutta öznelliklere sahiptir.

Uludağ peyzajına yabancı bir mimari öğe olarak katılan ilk modern nesne Uludağ Oteli'dir[257]. Uludağ'ın modern anlamda kamusallaşma tarihini, oluşumu onunla doğrudan ilintili olan Uludağ Oteli'nin tarihinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla Uludağ Oteli'ni bir konaklama tesisi olmanın ötesinde, Uludağ'ın fiziksel, toplumsal ve kültürel dönüşümünde etkin bir aktör olarak ele almanın anlamlı olacağı düşünülmüş ve bu yaklaşım doğrultusunda alt bölümlerde konu başlıkları büyük ölçüde Uludağ Oteli üzerinden kurgulanmıştır. Bu şekilde tezin sınırları dahilinde olan 1930'lardan 1945'e uzanan bir süreçte, otelin mekânsallaşması özelinde aynı zamanda Uludağ'ın kamusallaşmasına ilişkin sürecin de resmedilmesi amaçlanmıştır.

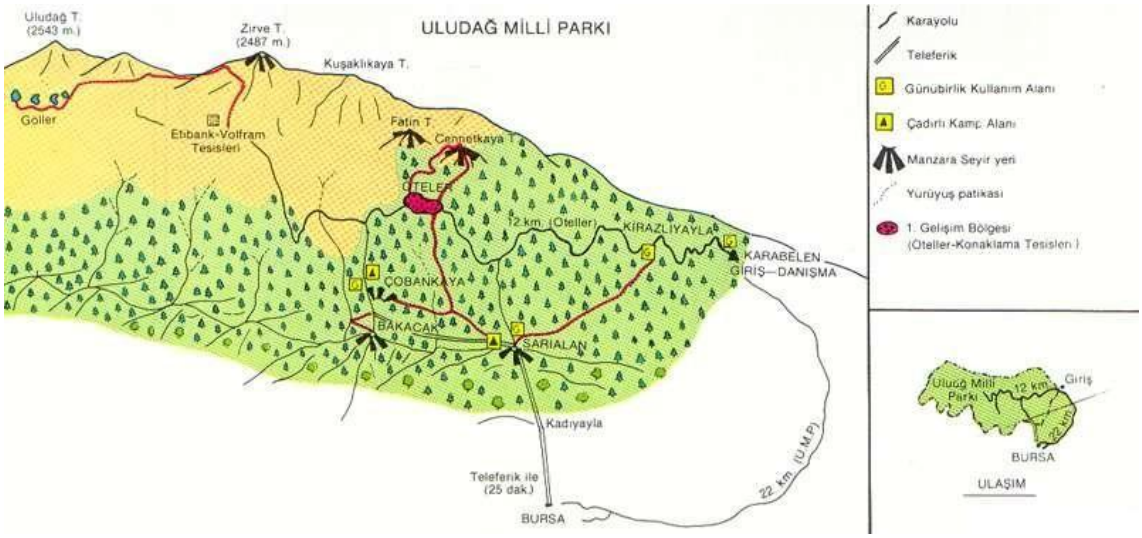

Şekil 6.1 Günümüzde Uludağ Krokisi [224].

6.1 Uludağ Oteli

Aslında Uludağ'daki ilk imar faaliyetleri de Osmanlı'nın son dönemine tarihlenir. 1904'de Bursa Valisi Reşit Mümtaz Paşa, dağda bir sanatoryum yapma düşüncesi ile Uludağ'ı kent merkezine bağlayan bir şose yolun yapımına girişmiş, Bursa'dan Sonran Deresi civarına kadar ancak üçte ikilik bir kısmı açılabilen bu yola "Sanatoryum

[257] Dönem yayınlarında otelden 1950'lere kadar "Uludağ Oteli" olarak bahsedilmektedir. "Büyük Otel" ismini muhtemelen 1950'lerden sonra almıştır. Dolayısıyla bu çalışmada otel için "Uludağ Oteli" ismi kullanılacaktır.

Caddesi" adı verilmiştir [150]. Ancak, bu üretim dağın rekreasyon ya da sportif kullanımına yönelik olarak değil, Osmanlı zihinselliğinde daha erken yer bulmuş sağlık kaygılarıyla gelişmiş bir girişimdir.

Cumhuriyet döneminde dağın yeni-den- keşfedildiği 1924'lerde, Vali Kemal Güdeleç'in zamanında, dağın imarı tekrar gündeme gelir. Ancak bu dönemde sadece Uludağ'ı kent merkezine bağlayan şose yol tamamlanabilir. 1928 yılı *TC Devlet Salnamesi*'nde on beş kilometrelik Bursa-Uludağ yolunun tamir edildiği bilgisi verilir [225]. Yine aynı yayında otuz bir kilometrelik Bursa-Mudanya yolunun on kilometresinin düzenlendiği, geriye düzenlenecek on dört kilometrelik kısmın kaldığının belirtilmesi Bursa'yı İstanbul ile bütünleştirme çabalarına yönelik faaliyetler olarak düşünülebilir. 1928 tarihli *Burûsa ve Uludağ Seyyâhlara Rehber* [182] isimli kitapta 1920'lerin sonunda Bursa-Uludağ şosesini zirveye bağlamak üzere çalışmaların yapıldığı bildirilir:

> "Uludağ'da yegane yol, Bursa'dan başlayarak Çongara köyü civarından geçerek Hüseyinalan'a oradan Kirazlıyayla'ya ve Kızpınarı'na ulaşan şoseden ibarettir. Bu yolun Hüseyinalan'a ve bir dereceye kadar Hüseyinalan'ın kuzeyinden ayrılıp Kirazlıyayla ile Kızpınarı arasındaki bölümleri üzerinde otomobil ve araba ile ilerlenebilir. Kirazlıyayla ile Kızpınarı arasındaki bölüm ise pek bozuk ve kırma taş döşendiği halde düzenlenmemiş durumdadır. Bu yol **Sanatoryum Caddesi** adını taşımaktadır. Bu gezi yolu, bu sene içinde (1928) tamir olunmaya başlayıp **zirveye kadar** da uzatılmak üzeredir. Bu yol tamamlandığı taktirde, Bursa-Hüseyinalan-Kirazlıyayla-Kızpınarı yoluyla zirve kadar otomobil ile gitmek mümkün olacaktır. Diğer yönlerde düzenli yol olmayıp ancak keçiyollarından ve izlerden yürünür. Kırkpınar ile Dereyayla arasında ise bir iz bile yoktur." [150]

Şekil 6.2 1930'lu yıllarda Kirazlıyayla'dan otele uzanan şose (Haluk Türköz Koleksiyonu) [184]

Aynı yayında “Uludağ’ın, eskiden beri göz alıcı manzaraları, sıhhi yararları dolayısıyla büyük bir şöhreti vardır; birçok Bursalılar, sermaye tedarik ederek dağ üzerinde oteller, sanatoryumlar kurmak fikrini savunuyordu.”[150] ifadelerine de yer verilmesi 1920’lerde Uludağ’ın imar edilmesine yönelik modern bir isteğin ortaya çıktığını gösterir ve aynı zamanda dağda bir otel yaptırma düşüncesinin varlığına da işaret eder. Nitekim dağdaki ilk otel 1920’lerin sonunda Vali Fatin Güvendiren zamanında yaptırılır (Cumhuriyet, 11 Nisan 1932). Otelin yapımını Bursa İl Özel İdare Müdürlüğü (Hususi Muhasebe) üstlenir. Dönem yayınlarında, kent merkezine otuz dört kilometrelik bir şose yol ile bağlı olan ve bin beş yüz elli metre irtifada bulunan otele, özel araç ile Bursa’dan bir buçuk saatte ulaşılabileceği söylenmektedir. Ancak, Türkiye’nin ilk dağ oteli yaz mevsimi temel alınarak yaptırılmıştır. Modern anlamda “kış” kavramının henüz oluşmadığı ve dolayısıyla kış mevsimiyle bağıntılı gündelik ve sportif faaliyetlerin ortaya çıkmadığı bu dönemde temel motivasyon; dağın bilimsel olarak önemi, yazın sunduğu rekreatif olanaklar, açık havada bulunma, spor ve sağlık konusudur. Otelin kışlık kullanımına geçilmesi için, 1930’ların ilk yarısında başlayan dağ ve kış sporları faaliyetlerini beklemek gerekmiştir. Buna paralel olarak dağ ve kış sporları politikaları ele alınırken, bu süreci belirleyen siyasi ve kültürel motivasyonlar otelin uzun yıllara yayılan mekânsal üretiminde de etkili olur. Ülkedeki dönemsel gelişmelere bağlı olarak otelin kullanım biçimleri de değişir, dönüşür. Söz konusu faaliyetler, yalnızca otelin kullanım biçimini değiştirmekle kalmamış, daha önce deneyimlenmemiş türden yeni bir konaklama kültürünün de önünü açmıştır. Bunun anlamı, yeni doğan bir konaklama kültürüyle birlikte yeni bir tür kamusallık ve mekânsal üretimdir. Bu otel aynı zamanda alt bölümlerde tartışılacağı gibi, uzun bir süre Uludağ’ın mekânsal üretiminde yeni yerleşimlerin oluşması ve vârolanların genişlemesi için bir merkez vazifesi de görür.

6.1.1 “Ulu”dağın Issız Zirvesindeki Medeniyet Abidesi

> “Modern bir otel...
>
> Otelin inşaatı devam ediyor. Müteahhit planlar üzerinde izahat verdi. Bu izahata nazaran heyeti umumiyesi itibarıyla çok ve iyi düşünülmüş bir otel vücuda geleceğine kanaat hasıl ettik. Çünkü, zirveden 400 metre kadar uzak bir tepe üzerine kurulan otelin yanı başında her zaman suyu bulunan bir kaynak var. Sular yeşil ve yumuşak çimenleri dele dele mini mini şelaleler vücuda billur gibi

akıyor. Yarım dakika elimi içinde tutamadığım bu suyun lezzeti mükemmeldir. Altı saatte dört defa yemek yedirdiğini söyleyeceğim. **Otelin şekli de pek şık ve modern bir düşüncenin mahsulüdür.** Arkaya ve doğuya dönük muhtelif balkonlar, karın çokluğuna ve ağırlığına meydan vermemek için dik hepsinde birer şömine, alt katta zarif bir gazino, önünde mükemmel bir spor sahası." (Hakimiyeti Milliye, 15 Haziran 1929).

Şekil 6.3 1929'da hizmete açılan Uludağ Oteli (Haluk Türköz Koleksiyonu) [184]

Cumhuriyet kurulana kadar dağlar gibi yüksek yabanıl coğrafi mekânlara müdahale edilmesi söz konusu olmaz. Yüksek yabanıl doğanın müdahale edilebilir olduğu bilincini Türkiye ancak Cumhuriyette üretir. Kuşkusuz dağlara yayla evleri ve yörük çadırları gibi geleneksel mimari elemanlar inşa etme pratiğinin geçmişi gerilere dayanır. Ancak, yol açmak, otel, sanatoryum, dağ evi, kayakevi, sığınak, hava hattı, yürüyüş rotası gibi modern mimari müdahaleler, geleneksel anlamının dışında doğal çevrenin dokusunu değiştirir ve dönüştürür. Dağlardaki yabanıl doğal ortama modern pratikleri taşıyan bu müdahaleler bu şekilde yükseklikleri ulaşılabilir kılarken bir yandan da evcilleştirir ve kontrol edilebilir kılar. Yüksek coğrafi mekânların fiziksel strüktürüne bir müdahale anlamına gelen bu durum aynı zamanda onları tasarlayıp yeniden örgütleme arzusunu

yansıtan modern bir bilince işaret eder ki, söz konusu modern bilinç tezin ilk iki bölümünde tartışıldığı gibi, doğaya bir kutsallık atfedip saygı gösteren, korkuyla onun önünde eğilen ya da onunla dinsel bir uyum arayışı içinde olan geleneksel dünyadan farklı olarak içinde yaşadığı doğal çevreyi kontrol etmek, denetim altında tutmak ve dönüştürmek ister. Çünkü yine aynı bölümlerde bahsedildiği gibi, modern doğa anlayışı insanı doğa karşısında bir "özne" varsayarak, doğayı "nesne"leştirir ve burayı bir mücadele alanı olarak tahayyül eder. Avrupa merkezli modern anlatılarda insan-doğa ilişkisi rekabet ve mücadele üzerinden ifade edilir[258]. Bu yaklaşım içinde yaban doğayı fethetmek ve evcilleştirmek güdüsüyle hareket eden modern bilinç bu şekilde bir zamanlar insanların ayak basmadığı doğal alanları ulaşılabilir yeni kamusal alanlar olarak insanların kullanımına açar. Diğer bir ifade ile de yüksek coğrafi mekânlar yeni tipte sosyalleşme ve toplumsallaşma pratiklerinin deneyimlendiği bir kamusal alan olarak gündelik yaşama katılır. Bu durum aynı zamanda yüksek coğrafi mekânların kentsel peyzaj içinde yeni bir türden mekânsallık kazanması anlamına gelir ki, dağlar artık kentin mekânsal organizasyonunda yer alan örüntüler olarak kentsel yaşama dahil olur.

Bu bağlamda zirveye yakın bir noktada inşa edilen Uludağ Oteli, Uludağ'ın fiziksel dokusuna yapılan ilk modern müdahaledir; ancak bunun da ötesinde Türkiye bağlamında bir ilki temsil eder. Uludağ Oteli ürettiği fiziko-sosyo-kültürel mekânsallık ile Türkiye'deki yüksek yabanıl fiziksel çevrenin değişimi ve dönüşümü bağlamında önemli bir ilk durak olarak değerlendirilebilir. Kuşkusuz Uludağ Oteli, mütevazi ölçülerde ve sıradan bir yapıdır; ancak fiziksel çevredeki rolü bağlamında dikkate alındığında, yüksek yabanıl peyzaja yapı inşa ederek modern bir müdahale etme girişimini ve dolayısıyla da yukarıda söz edilen türden bir zihinsel değişimi ifade eder.

> "Uludağ'da yapılan **asri otel** ikmal edilmiş bulunuyor. Resimde görüldüğü veçhile otel; çamlığın nihayet bulduğu bir mıntıkada yapılmıştır." (Cumhuriyet, 4 Aralık 1929).

[258] Modern doğa kavramının inşasıyla hegemonik Avrupa kimliği arasındaki ilişkiyi tartışmaya açan bir çalışma için Bkz: [404].

Uzaktan çekilmiş fotoğraflarından otelin iki katlı, dikey pencereli ve beşik çatılı mütevazi bir yapı olduğu görülmektedir. Elimizde, 1929 yılında tamamlandığı anlaşılan otelin mimari yapım sürecini hangi düşüncelerin şekillendirdiğine ilişkin bir bilgi mevcut değil. Çünkü ilginç bir biçimde devlet arşivlerinde yapılan çalışmalarda bu otelle ilgili herhangi bir belgeye ya da bilgiye ulaşmak mümkün olmadı. Bu otelle ilgili bilgiler gazete ve dergilere yansıyan haberlere dayanmaktadır ve bu yazılar çoğunlukla gazeteci Musa Ataş'ın kaleminden çıkmıştır. Uludağ'a modern anlamda ilk ilgi gösteren öznelerden biri olan Musa Ataş hem Cumhuriyet Türkiyesi'nin hem Uludağ'ın hem de dağ ve kış sporlarının oluşumuna yakından tanıklık etmiş bir kişidir[259]. *Cumhuriyet* gazetesinin Bursa temsilciliğini yapan yazar, neredeyse Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Bursa ve Uludağ'ın tanıtımına yönelik yazılar kaleme almaktadır. Dolayısıyla Musa Ataş'ın gazete yazıları, tek parti döneminin düşünce ikliminde Uludağ ve kış sporları konusunun incelenmesinde en önemli kaynaklar arasında yer alır. Uludağ'daki gelişmeleri, kelimenin tam anlamıyla günü gününe bildiren Musa Ataş'ın otel için kullandığı "Bursa Valisinin azim ve kararile Meclisi Umumi tarafından kabul olunan bu teşebbüs" (Cumhuriyet, 4 Aralık 1929) ifadesi, otelin yapılmasında Vali Fatih Güvendiren'in (1926-1933) etkili olduğuna işaret eder. 1930'ların başındaki yazılarında

---

[259] Musa Ataş Uludağ ile dağ ve kış sporları söz konusu olduğunda özel ilgi gösterilmesi gereken aktörlerden biridir. Rus Harbi'nden sonra Dağıstan'dan gelerek Bursa'ya yerleşen göçmen bir ailenin çocuğu olan Ataş, Kurtuluş Savaşı'na da katılmış, hatta savaş sırasında Mustafa Kemal'in emir subaylığını yapmıştır. Aynı zamanda Bursa Gazeteciler Cemiyeti'nin kurucularından biri olan yazar, bu özellikleri ile tipik bir Erken Cumhuriyet bürokrat-sivil-aydın profili çizer, kuşkusuz ideolojik pozisyonu dönemin resmi söylemiyle uyumludur. Ancak, adeta tutkuyla bağlandığı dağcılık ve kış sporlarını hem deneyimlemiş hem de yeni bir pratik olarak ortaya çıkan bu faaliyetlere dair metinler üreterek, özellikle konuyu turizm kapsamında değerlendirmek üzere kendine has çözümler geliştirmeye çalışmıştır. Hatta onun, çoğunlukla sağlık, askerlik ve spor gibi kavramlar çerçevesinde tartışılan bu konuları, dönemin ana akım yaklaşımından farklı olarak kendine özgü yorumladığı bir turizm bağlamına yerleştirerek tanımlamaya çalıştığı da söylenebilir.

Dönemin pek çok bürokratının yaptığı gibi görev aldığı konulara adeta kendini adayan Ataş, gazete ve dergilerde üstlendiği sorumluluklarla birlikte, Uludağ'ın henüz keşfedildiği ve kayak sporunun yeni başladığı bu dönemlerde Uludağ İşletmeler Müdürü olarak da görev yapmış ve Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü bünyesinde "Dağ Ajanı" olarak sorumluluk üstlenmiştir. Bunların yanında halkevlerinin bir şubesi gibi çalışan Bursa Dağcılık Kulübü'nde de yönetim kurulu üyesidir. Ataş'ın üzerine aldığı görev ve sorumlulukların niceliği göz önüne alındığında, kalifiye eleman sıkıntısı olduğu ve Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde faaliyetlerin çok kısıtlı elit bir çevre içinde yürütüldüğü düşünülebilir. Musa Ataş'ın Uludağ ve kış sporları yazılarına Cumhuriyet gazetesinde düzenli olarak yer verilmiştir. Onun bu konunun ideologluğunu yaptığını söylemek aşırı bir iddia olur; ancak bu konunun propagandasını kesintisiz yaptığı söylenebilir.

istisnasız Uludağ'ı bu güne kadar hiç farketmemiş olmanın şaşkınlığını ifade eden yazarın, yüksek coğrafi mekânlara ilişkin geliştirdiği modern bir zihinsel durum üzerinden çıkarımlarda bulunduğu görülür. Musa Ataş için Uludağ Oteli ile otele çıkan şosenin inşa edilmesi Uludağ'ı medenileştiren pratiklerdir ve bu pratikler yazarın gözünde Uludağ'ın gelişimini simgelemektedir:

> "Bursa'nın yanıbaşındaki büyük tabiat eserinden hakkile istifade etmenin yolunu henüz bulamadık. Esasen burnumuzun dibindeki bu muazzam eseri son zamanlara kadar tanıyan, bilen ve gören kaç kişi vardı. Bursa valisi Fatin Bey dağın tepesine yakın bir noktaya mükemmel bir otomobil şosesi yaptırdı ve **dağın mürtefi noktasına bir otel kurdurdu da** oraya gidip gelmek ve dağın her tarafını gezip görmek mümkün oldu. Eski coğrafya kitaplarından ismini Keşiş olarak bellediğimiz bu dağın adı Uludağ'a çevrildikten sonra b**alta girmemiş ormanlara insanlar girdi, ıssız ve vahşi tepeler medenileşti**. Şimdi, kesif çam ormanlarının arasından kıvrıla kıvrıla bembeyaz bir şerit halinde dağa tırmanan şose bu **korkunç dağın** dahi insanlar elinde tamamen munisleştiğini gösteriyor (Cumhuriyet, 11 Nisan 1932).

Kolonyal söylemde[260] "vahşi" yabanıllığı, insan eli değmemiş dolayısıyla "gelişmenin" olmadığı, evcil olmayan hayvanların aylak aylak gezdiği, insana korku veren bir coğrafyayı betimler[261]. Modern Avrupa kültürünün onanması bağlamında karşılığı "medeniyet"tir. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, otelle ilgili basına yansıyan ilk haberlerdeki satır arası okumalardan, yönetici elitlerin gözünde bu otelin taşıdığı teorik ve pratik anlamın medeniyet sorunuyla ilintili olduğu anlaşılmaktadır. Yazarın kolonyal literatürde karşılaşılan ifadelere uygun olarak, yönetimi "fetheden ve medeniyet götüren", Uludağ peyzajını ise vahşi bir coğrafya olarak betimlemesi ve bu bağlamda medeniyetin en somut göstergelerinden biri olarak mimariye çok önemli bir rol vermesi dikkat çeker. Dönem yayınlarında benzer bir yaklaşımla ifade edilen otel, Cumhuriyetin doğa üzerindeki hakimiyetine tanıklık eden bir nesne olarak önemlidir ve kolonyal bir bilinç taşıyan bu zihinsel yaklaşım bir modernite göstergesidir.

Uludağ'da bir otel inşa etmenin, yönetimin doğayı sahiplenme, biçimlendirme, düzenleme ve hiç kuşkusuz ona hakim olma ihtiyacına karşılık geldiği söylenebilir. Ulus

---

[260] Oryantalizm için bkz: [405].

[261] "Vahşi" TDK sözlüğünde "1-Yabani; 2-Yırtıcı (hayvan); 3- Kaba, saygısız, uyum sağlayamayan (kimse) olarak tariflenir. [406].

devlet kurma sürecinde önemli bir referans noktası olarak beliren coğrafyaya milli bir mülk olarak sahip çıkma, egemenlik ve güç gösterisinde bulunma güdüsünün de varlığı sezilir. Daha önce sivil insanların ayak basmadığı öngörülen ıssız bir doğa parçası üzerinde bu otelin inşasına, gurur uyandıran bir başarı hamlesi olarak özel bir önem verilir. Diğer yandan otelin medeni ve modern yaşam koşullarını temsil eden bir mimari ürün olarak tescili betonarme malzemeye verilen referansla dile getirilir. Malzeme üzerinden kurulan hiyerarşi aynı zamanda dağın geçmişine ilişkin kurulan hiyerarşide Türkiye Cumhuriyeti'nin pozisyonunu meşrulaştıran bir olgu olarak da belirir. Daha önce belirtildiği gibi çeşitli kilise kalıntıları ile somut olarak da varlığını sürdüren dağın Bizansa referans veren geçmişi ulus devlet inşa etme sürecinde büyük bir hoşnutsuzluk ve "challenge" ortaya çıkarmıştır. Hem sözde "vahşi doğaya" hem de dağın Bizansı işaret eden geçmişine karşı kazanılmış bir zafer olarak düşünülen bu otel, beşik çatısı ve basit dikdörtgen pencereleri ile hem biçim hem de iç mekân açısından oldukça vasat bir yapıdır. Buna rağmen alt bölümlerde görüleceği gibi, bir süre sonra İsviçre'de yıllardır kesintisiz hizmet veren tam teşekküllü otellerle kıyaslanarak, Avrupalılara meydan okumaya yönelik bir nesneye dönüşecektir.

Bölüm 4'de tartışıldığı gibi karmaşık ve çok katmanlı bir tarihsel geçmişe sahip olan ve üzerinde bu tarihselliğin izlerini barındıran Uludağ, aynı zamanda Antik dönemden beri çok katmanlı bir geleneksel kamusal alan olma özelliği de gösterir. Osmanlı kültür coğrafyasında dağda varlığını sürdüren renkli ve canlı geleneksel yaşam çeşitli yönleriyle Erken Cumhuriyet dönemine de taşınır. Dağın geleneksel sakinleri dağdaki gündelik yaşamlarını Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. Buna karşın, kolonyal bir tavırla Cumhuriyet yönetimine "medeniyet götürme" misyonu veren yukarıdaki ifadeler, hem dağı bir çeşit tabula rasa olarak görme eğilimine hem de mekânın geleneksel kullanıcılarının medeniyet kategorisinde tahayyül edilmediğine işaret eder. Uludağ'ın, modern anlamda kamusallaşma sürecini ifade eden Cumhuriyetin ilk dönemlerinde üretilen metinlerde neredeyse Uludağ kadar, dağın pagan geçmişine referans veren "Olimpos" ismiyle de anıldığı görülür. Mevcut historiyografik söyleme uygun bir gönderme olarak "Mitolojinin Olimposuna tırmanmak" çok yaygın kullanılan bir ifade biçimidir. Aynı şekilde dağdaki geleneksel yaşamdan ayrıntılı olarak söz eden

Evliyâ Çelebi'nin anlatısına da çok sık referans verilir, ancak bu süreçte varlığını sürdüren dağın geleneksel sakinleri neredeyse hiç konu edilmez.

Hatırlanırsa Avrupa kültür coğrafyasında ilk olarak dağlara yönelik algı değişiminde, 18. yüzyıldan başlayarak üst sınıfların doğaya olduğu gibi "yabanıllığa" karşı yeni bir pozitif tutum geliştirmeleri de etkili olmuş ve bu süreçte medeniyetle özdeşleştirilen şehirlerin karşıtı olarak kurgulanan yaban doğaya ve yüksekliklere karşı bir çekim başlamıştı. Ancak bir süre sonra *sublime* olarak yüceltilen yüksek coğrafi mekânlar, insan ve doğa arasındaki bir mücadele alanı olarak görülmüş, ilk önce bireysel olarak fethedilen dağlara daha sonra mimari müdahalelerle "medeniyet" götürülmüştü[262]. Türkiye'de bu süreci ifade eden bilinç çok daha geç ortaya çıksa da Erken Cumhuriyet seçkinlerinin yüksek coğrafi mekân algısı da benzer bir biçimde şekillenir, hem idealize edilen hem de meydan okunan bir mücadele alanı olarak ifade edilen dağlarla iletişim "medeniyet götürmek" üzerinden kurulur. Örneğin, Nasuhi Baydar "Dağ ve kar aşılmaz engeller değildir!" (Ulus, 14 Ocak 1936) derken, Rahmi Apak 1936'ya tarihlenen "Türkiye'de Dağ Sporu" [226] başlıklı yazısında, dağları insan sağlığı için pek çok potansiyel barındıran bir mekân olarak tanımlar ve dağ sporunun medeniyet ve iktisat bakımından faydasını "Bakımsız dağlarımızda medeniyet yükselecek. Yollar açacağız, telefonlar uzatacağız."[226] cümlesiyle dile getirir. Bilindiği gibi Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Ziya Gökalp'in kavramsallaştırdığı medeniyet ve kültür kavramları uluslaşma sürecinde önemli bir kuramsal açılımı ifade eder. Medeniyet kavramı şehre göndermede bulunurken, kültür kavramı halka, halk ise kırsal mekâna ve köye işaret eder [227][263]. Şehir karşısına konulan köy "ideal" ama aynı zamanda "medeniyet götürülmesi" dolayısıyla da ideolojik düzlemde yeniden örgütlenmesi ve düzenlenmesi gereken bir mekânsal birim olarak tahayyül edilir. Benzer bir yaklaşım içinde dağlar da şehir karşısına konulan ideal kültür coğrafları olarak belirir. Ancak köy ve kırsal mekân konusunda yüceltme ile onu geri kalmışlık ve sefaletin mekânı olarak görme tavrı

[262] Bkz: Bölüm 2.

[263] Mimar Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun mimarlık metinleri üzerinden Erken Cumhuriyet'teki köy ve kent algısını tartışan bir çalışma için bkz: [227].

sürekli birbiriyle yer değiştirirken [227], dokunulmamış ve insan kültüründen uzak mekânlar olarak ifade edilen dağlar, hem köy gibi aşırı bir ilgiye ve yukarıda söz edilen türden toplumsal mühendislik projelerine konu olmaz hem de her zaman yüceliği temsil eden olumlu pozisyonunu ve övülen coğrafi mekân olma özelliğini korur. Kırsal mekânlarla ilgili olarak kullanılan yoksunluk, yoksulluk, geri kalmışlık gibi olumsuz öğelere, yüksek coğrafi mekânlar asla konu olmaz. Dağlar sadece çeşitli altyapı hizmetlerine ihtiyaç duyan, bunun dışında pek çok potansiye sahip kendine yetebilen bir tür açık hava hastanesi gibi tahayyül edilen doğal yaşam alanları olarak ifade edilir.

Otelin, Uludağ'da otomobil ile ulaşılabilen son noktaya inşa edilmiş olması, onun motorlu araçla ulaşım temel alınarak inşa edildiğini gösterir. Hatta 1932 yılına tarihlenen bir haberde otele otomobille çıkmak istemeyenler göz önüne alınarak şimaldeki platoya bir tayyare meydanı yapılması önerilir ki; bir tür teknoloji ütopyası olarak ifade edilecek bu öneri otomobille çıkmanın bile çok tercih edilmediğini düşündürür. 1930'lar boyunca tıpkı Uludağ Oteli gibi, Bursa'dan otele çıkan şose de Uludağ'ın gelişimini simgeleyen insan yapımı bir nesne olarak çok sık öne çıkarılır. Ancak kendilerine atfedilen simgesel önemle çelişir bir biçimde gerek otelin gerekse de şosenin hayata geçirilmesi zorluklarla dolu uzun bir sürece işaret eder. 3 Ağustos 1929 tarihli *Cumhuriyet*'te yer alan "Dağ fevkâlede güzel fakat yol iyi değil! Virajlar dar ve sıktır bunun için her an tehlike mevcuttur" başlıklı yazısında Musa Ataş, yeni açılan zirve yolundan şu şekilde bahseder:

> "Yeni açılan zirve yolu ormanlık mıntıkadan geçirildiği için kesilen ağaçların kökleri henüz meydanda bulunmaktadır. Bunların yerlerine toprak doldurulmasını müteahhide ihtar etmelidir. Yolların bazı yerlerindeki genişliği ancak bir otomobilin geçmesine müsaittir Bahusus bu kısımlar ormanlı Müessesenin alâtı fenniyesi, ameliyatha mıntıkalarda olduğundan azami derecede tehlike varittir. Binaenaleyh müteahhidden bu parçaların da genişletilmesini istemek lâzımdır." (Cumhuriyet, 3 Ağustos 1929)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi, 1929'da yeni açılan zirve yolu henüz tam anlamıyla kullanıma hazır değildir. Yazar yolda meydana gelen kazaların sıklığından bahseder ve başlığa yansıdığı gibi tehlikelere davetiye çıkarmak anlamına gelen bu durumla ilgili bir uyarıda bulunur. "Dağın hakiki bir **mesire** olabilmesi için" bu eksikliklerin giderilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun yanısıra otelin yapıldığı yeri

çorak ve kurak olarak niteleyerek uygunsuz bulur ve sunduğu rekreatif imkânların yetersizliğinden yakınır:

> "[…] Her cuma yüzlerce otomobil çamlı yollarda bir çok aileleri eğlendirmektedir. […] Dağ yollarının muhtelif kısımlarında; tabiatları muhtelif insanlar eğlenebilmektedir. Bu muhtelif kısımlar şunlardır: Asude ve sakin çam ormanlıkları; geniş ve rüyeti uzak düzlükler, çorak ve kurak taşlıklar; sulak ve yeşil çayırlar... Otelin bulunduğu yer; bu mıntıkalardan çorak ve kurak kısma dahildir. Yalnız buranın suyu mebzul ve pek lezzetlidir. Fakat halk için oturup eğlenebilecek hiç bir saha yoktur. Onun içindir ki herkes buraya gelir gelmez **ya zirveye çıkmak** veya geri dönmek istiyor." (Cumhuriyet, 3 Ağustos 1929)

Bilindiği gibi, Osmanlı'daki mesireye çıkmak geleneği Erken Cumhuriyet döneminde yaşanan sosyal ve kültürel değişimlerle birlikte "pikniklere" dönüşür. Bu dönüşümde vurgulanması gereken en önemli fark, Erken Cumhuriyet'teki piknniklerin otomobil ile ulaşılabilen mekânlara doğru kaymasıdır. Tatil kültürünün, şehirlerarası ulaşımın ve hareketliliğin henüz gelişmediği bu dönemde dağlar, su başları, tepeler ve ormanlar gibi doğal mekânlara yapılan yayan ya da otomobilli gezintiler gündelik hayatın yeni unsurları olarak önem kazanır [228]. Yazarın bu yeni pratiğe referans veren yukarıdaki ifadelerinden, halkın Uludağ'a rekreatif amaçlı yoğun bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Uludağ peyzajında beliren bir diğer modern yenilik ise çadırlı aile kamplarıdır. Kış sporları başlamadan önce Uludağ'daki kamusal mekânın şekillenmesinde piknikler ve orta-üst sınıftan grupların çadır kampları önemli bir rol oynar. Musa Ataş Uludağ'da piknik yapan ve çadır kuran insanları da medeniyetin dağdaki bir tezahürü olarak ifade eder (Cumhuriyet, 14 Ağustos 1933). Buna rağmen insanların otelle iletişim kuramadığını belirterek bundan rahatsızlık duyan yazar, bu durumun otelin lokasyonuna bağlı bir sorun olduğunu düşünür. Ancak hatırlanması gereken, mesireye çıkmak geçmişi uzun yıllara dayanan bir pratik iken, dağ oteli hiçbir sosyal arka planı olmayan ve o güne kadar hiç bilinmeyen tamamen yabancı bir mekânsallıktır.

Dağlarla modern ilişki kurma biçimlerinin henüz tam olarak ortaya çıkmadığına işaret eden bu duruma karşın, en azından bir grup insanın sırf aşağıya bakmak için yüksek bir doğa parçasının zirvesine çıkma pratiği geliştirmiş olduğu söylenebilir. Dağlara temiz hava ve serinlik aramak için giden insanlar zirveye tırmanma gözüpekliğini de gösterirler. Bursa'ya gelen yerli turistler de gruplar halinde Uludağ'ın yamaçlarına

tırmanmaya girişir. 1930'larda Uludağ'ın zirvesinden kameralara el sallayan grup resimlerine gazetelerde çok sık yer verilir. Bu grup resimlerinde erkeklerin neredeyse takım elbiseli kadınların da görece şık giyimli ve topuklu ayakkabılı olması dikkat çekicidir. Doğal ortama uygun olmayan bir şıklığı ifade eden bu kılık-kıyafet biçimi kısa bir süre sonra terk edilir ve özellikle kış sporları başladıktan sonra yüksek coğrafi mekânlarda uygun kılık-kıyafetten söz eden yazılarda bir artış olduğu gözlenir.

Şekil 6.4 Uludağ'ın zirvesinden kameralara el sallayan sivil bir grup (Cumhuriyet, 11 Temmuz 1934)

1930'larda Türkiye dağ turizmi kavramına çok aşina değildir, bu bağlamda Uludağ ve otel önemli bir rol üstlenir. Bu dönemde oteli turizm bağlamında tanımlamaya çalışan Cumhuriyet elitlerinden biri Musa Ataş'tır. Yazarın aşağıdaki ifadeleri oteli turistik amaçlı olarak tahayyül ettiğine işaret eder. Yazar, turizm açısından otelin

planlamasında bir takım eksikliklerin olduğunu dile getirir ve bütün bunların sağlanması halinde otelin anlam ve fonksiyonlarında belirgin bir değişme yaşanacağına inanır:

> "Otelin planları arasında (Garaj, şambr nuvar, ahır) yoktur. Halbuki otel, **seyyahlar** için yapıldığına göre bu noksanlar çok iyi hissedilmelidir. Sonra herkeste otel hakkında yanlış malûmat var. Bunun da tashihi lâzımdır. 2250 rakamlı ve şimale müteveccih bir mıntıkada **sanatoryum** olmaz." (Cumhuriyet, 3 Ağustos 1929)

Otelle ilgili ifade ettiği ulaşıma referans veren eksiklikler, otelin ulaşım/ulaşılabilme olanakları düşünülmeden inşa edildiğini düşündürür. Nitekim, otelin sosyal ve kültürel olarak mekânsallaşmasına da engel olan bu durum uzun bir süre sorun olarak varlığını sürdürür. Bunun yanısıra, Ataş'ın insanların bu yapıyı "sanatoryum" sandıklarını belirterek bir yanlışlığı düzeltmek istemesi, halkın dağ oteli kavramına tamamen yabancı olduğuna ve kamusal algıda otelin sanatoryuma tekabül ettiğine işaret eder. Aslında bu kavrama sadece sıradan halk değil, aynı zamanda siyasi elitlerin de pek çoğu yabancıdır. Örneğin, dönemin en polemikçi figürlerinden biri olan Dr. Osman Şevki *Burûsa ve Uludağ Seyyâhlara Rehber* [182] adlı kitabında Uludağ'da sanatoryum yapılmasından oldukça uzun söz eder, otel konusuna ise sadece bir paragrafta değinir. İlginç bir biçimde yazar, sanatoryumları "kış müesseleri" olarak tanımlarken dağ otellerinin sadece yazın talep gördüğünü iddia eder:

> "[…] Dağ otellerine gelince: bu meselede o kadar titiz olmaya lüzum yoktur. Bunlarda **sıhhî** faydalar kadar, **estetik** manzaraların, iktisat ve idarenin etkisi de düşünülmelidir. Sanatoryumlar kış müesseseleri olmalarına karşılık, **dağ otelleri ancak yazın revaç bulurlar ve Alp dağlarında birçok yerlerinde olduğu gibi kışın pek fazla ilgi görmezler.** Bunun için aranacak şartlar, kış süresinin nisbeten az olması gibi maddelerdir. Uludağ'ın, senenin dokuz ayında kar yağan bölgelerinden uzak, yani yaz süresi nisbeten uzun ve manzarasının göz alıcı olduğu her yerinde dağ oteli yapılabilir." [150]

Türkiye'de yüksek coğrafi bir mekân için yazılmış ilk rehberden alınan yukarıdaki ifadeler, 1920'lerin kültürel ikliminde "elit" kesimin düşüncelerini temsil eder. Osman Şevki'nin dile getirdiği gibi dağ oteli manzara ve sağlık kavramları temelinde tahayyül edilmektedir. Örneğin, otelin yer aldığı yerin çok isabetli bir karar olduğunu düşünen Yunus Nadi de bunu köşesinde "… etraftaki çam ormanları ve güzel manzaralar bu müesseseye mühim bir **sanatoryum** mevkii temin etmektedir." (Cumhuriyet, 30 Temmuz 1932) cümlesiyle ifade eder. Avrupa'da olduğu gibi, Erken Cumhuriyet'te de

temiz ve serin dağ havasının akciğer rahatsızlıkları için en iyi tedavi yöntemi olduğuna ilişkin inanç çok yaygın bir görüştür. Avrupa'da, dönemin en yaygın hastalıklarından biri olan tüberkülozu tedavi etmek amacıyla geç 19. yüzyıldan başlayarak, izole ormanlık alanlarda sanatoryum inşa etme pratiği özellikle 20. yüzyılın başlarında ivmelenir. Dağ oteli ile sanatoryum arasında kurulan özdeşim büyük bir olasılıkla geçmişi II. Abdülhamid dönemine kadar uzanan bu tecrübeye dayanır. Osman Şevki dağ otelinin ekonomik açıdan da düşünülmesi gerektiğini belirtir. Ancak iddiasını geçerli kılmak için sadece yaz mevsimini referans göstermesi ve sunduğu naif öneriler pre-kapitalist bir zihinsel sistem içinden düşündüğünü gösterir. Bunun yanısıra kişisel olarak deneyimlediği Alpler'deki dağ otellerine ilişkin ileri sürdüğü görüşleri de gerçeği yansıtmaz. Bölüm 2'de tartışıldığı gibi, kayağın kış sporlarına eklenmesiyle birlikte 20. yüzyıl dönümünde Alpler'de çok ciddi bir kış turizmi patlaması yaşanmıştır. Yazarın kişisel olarak deneyimlediği bir coğrafyaya ilişkin geliştirdiği gerçekliğe temas etmeyen düşünceler, kış kavramını henüz içselleştirmemiş olmasıyla ilişkilendirilebilir.

4 Aralık 1929 tarihli *Cumhuriyet*'te Uludağ'daki otelin tamamlandığı bilgisi verilir. Otelle ilgili gazetelere yansıyan haberler takip edildiğinde, yönetimin de bu otelle ilgili bir kafa karışıklığı içinde olduğu, dağ başında maddi manevi büyük zorluklar ile yaptırılan bu yapı ile tam olarak ne yapacağını bilemediği anlaşılmaktadır. Bu otelin inşasını "doğanın karşısında elde edilmiş bir zafer" olarak niteleyen Musa Ataş da bu konuya dikkat çeker ve otelin geleceğiyle ilgili duyduğu endişeleri ifade eder:

> "Bursa Valisinin azim ve kararile Meclisi Umumi tarafından kabul olunan bu teşebbüs filhakika **yüksek bir dağın ıssız zirvelerinde medeniyet abidesini kurmuş** bulunuyorsa da, hem bunun sadece inşasını değil daha ziyade istikbalini düşünmekle iş görülmüş ve memlekete hizmet edilmiş olacağı kanaatını besliyorum.
>
> Otel binası nasıl olsa vücut bulmuştur. Ve bunun yapılması için 40.000 küsür lira sarfolunmuştur. Fakat sarfolunan bu paraya mukabil otelden istifade temin edebilmek lazımdır. Bunun için de **kuvvetli bir zekanın buraya zengin müşteriler celbetmesi icap ediyor…** yoksa otel binasının şekli ne olursa olsun, tarzı inşasındaki hatalar ne kadar tashih edilirse edilsin; bence vücuda getirilen boş bir binanın bize olan derecei lüzumu hemen hiçten ibaret gibi bir şeydir. Asıl marifet onu doldurmak ve işletmektir. Ve bu iş memleket için daha mühim bir harekettir zannederim." (Cumhuriyet , 4 Aralık 1929).

Doğaya hakimiyet modernitenin olağan dışavurumlarından biridir. Doğayı fethettikten sonra onu evcilleştirmek de gerekir. İlk basamak ise kuşkusuz yabanıl doğayı zihinsel olarak evcilleştirmektir. Her ne kadar, "ıssız topraklara çağdaş uygarlık götürücüsü" olarak, bu otelin inşasından büyük bir gurur duyuyorsa da, Uludağ ve otelin yer aldığı mıntıkanın yazarda da korku ve endişe uyandırdığı görülür. 1929 yılının Aralık ayında Uludağ'a yaptığı son ziyarete ilişkin ayrıntılı bilgiler veren yazar, özellikle otele çıkarken yaşadığı güçlükleri öne çıkarır. Bu yazıda ifade edilen düşünceler, yüksek coğrafi bir mekânı kışın hiç deneyimlememiş bir öznenin izlenimlerini yansıtır. Aslında "dağ mevsiminin" çoktan bittiğini düşünen Ataş için bu seyahat "vakitsiz" yapılmış bir faaliyettir. Dağa tırmanırken yaşadığı güçlükleri de bununla gerekçelendirir. Dağın kışlık kullanımına dair hiçbir tecrübesi olmayan yazarın, mekânın kışın aldığı fiziksel duruma ilişkin bir bilgisi de yoktur. Dağa tırmanırken otomobilin camından gördüğü manzaraları ürkütücü olarak tanımlayan Ataş, dağın kışın büründüğü fiziksel duruma ilişkin köylülerden aldığı bilgileri de "acaip ve garip" bir hikaye duymuş gibi aktarır. Otelin etrafını çevreleyen tepelerin şimdiden karlarla kaplandığını söyleyen yazar, dağ köylülerinden, kısa bir süre sonra otelin yer aldığı düzlüğün de karlarla kaplanacağını ve hatta karların telgraf direğinin boyuna kadar ulaşabileceğini işitir. Kışın otelde evli bir çiftin bekçi olarak bırakılacağı bilgisini veren yazar, inanmaz bir ifade ile, onların karları temizleyeceğini belirtir.

Endişeli ifadelerinden kış mevsiminde Uludağı ve tepesinde inşa edilmiş bu oteli zihin haritasına bir türlü yerleştiremediği anlaşılmaktadır. Kış mevsimine yönelik fiziksel ve sosyal bir deneyimin yaşanmadığına işaret eden bu durum, yönetimin bu oteli ondan nasıl istifade edeceğini tam olarak bilmeden büyük ölçüde görsel bir simge olarak inşa ettirdiğini düşündürür. Hatta bu otelle ilgili ne yapılacağını tartışırken yöneticiler arasında bir ihtilaf çıkmış, kimileri kapalı kapılar ardında, dağ başında otel yapmayı "bir delilik" olarak nitelemiştir[264]. Dağ başında tek başına duran bir yapı gibi, daha önce hiç

[264] 08 Şubat 1934 tarihli *Cumhuriyet*'te yer alan bir haberde satır arasında Muhittin Üstündağ dağda yapılan otelin başlangıçta çok tenkit edildiğini itiraf eder.

karşılaşılmamış bu mekânsal durum karşısında bir şaşkınlık, endişe ve korku duyma halinin söz konusu olduğu görülür.

Nitekim kısa bir süre sonra Uludağ'da karın üç metreyi bulduğunu ve otelin yarısına kadar kara gömüldüğünü bildiren 8 Ocak 1930 (Cumhuriyet) tarihli bir haber endişelerin hiç de yersiz olmadığını gösterir, üstelik otele gönderilen bekçiler de karları temizleyemeden geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bu haberden birkaç ay sonra Uludağ Oteli'nin yol ve köprüsünün ihaleye çıkarılacağı haberi yer alır[265]. Her fırsatta büyük bir övünç kaynağı olarak öne çıkarılan Uludağ'ın yeni yapılmış şosesi ve köprü sert iklim koşullarından dolayı çok büyük hasar görmüştür. Bu durum Uludağ ve civarının ciddi anlamda alt yapı hizmetlerine ihtiyaç duyan bir yer olduğunu gösterir.

2 Temmuz 1930 (Cumhuriyet) tarihli "Bursa'da yapılan binalar niçin hemen yıkılıyor" başlıklı bir haberde ise iki seneden beri yapılan pek çok binanın hemen tamire ihtiyaç duyduğu ve daha geçen sene yapılan otelin yeni baştan tamir edildiği bilgisi verilir. Ancak bunun nedeni olarak çürük harç kullanılma şüphesiyle birlikte, ilginç bir biçimde taahhüd işlerine "yabancı ellerin" karıştırılması da gösterilir. Burada dile getirilen mimari işleri doğrudan yabancılara ihale eden tavra karşı yapılmış örtük bir eleştiridir. Binaların çabuk yıkılması, en ucuz fiyatı veren mütehaadide ihale edilmesine bağlanırken, alttan alta yabancı mimarlara iş verilmesinin yarattığı bir kıskançlık ve öfkenin varlığı hissedilmektedir.

Bu haberler aynı zamanda büyük bir maddi zararın oluştuğuna da işaret eder. Çünkü 40.000 lira sarfedilerek yaptırılan otel hem işletilememiş, hem boş ve bakımsız kalmış, hem de boş kaldığı bu süreçte yeniden kapsamlı bir inşa faaliyetine gereksinim duyacak kadar harap olmuştur. Bununla birlikte, 1930'larda seyyahlar için Bursa hakkında hazırlanan kent rehberlerinde Uludağ'ın bağımsız bir nesne olarak yer almaya başlaması dikkat çekerken bu otelden de söz edildiği görülür. Örneğin, 1931 tarihli

[265] "Bursa Vilâyeti Nafia baş mühendisliğinden Uludağ otel yol ve köprüsünün keşifnamesi mucibince 6675 lira 73 kuruşluk inşaatı 12 Haziran 1930 tarihine müsadif perşembe günü saat 16 da ihale edilmek üzere münakasaya vazedilmiş olduğundan taliplerin münakasa kanununa tevfikan yevmi mezkurda Encümeni Daimi Vilâyete müracaat eylemeleri ilân olunur." (Cumhuriyet, 19 Mayıs 1930).

*Seyyahlara Bursa Rehberi'*nde [229] Uludağ başlığı altında otelden de birkaç cümle ile bahsedilir:

> "Ulu dağda 1850 metro irtifaında güzel ve temiz konforu haiz bir otel mevcuttur. Otel Haziran-Eylûl ayları arasında misafir kabul eder. 2550 metroda bulunan zirvenin eteğinde bulunan otelde istirahat edilir ve dağın tepesine gidip gelen yolcular için güzel bir mahaldir."[229]

Otelin sadece yaz aylarında işletilmek üzere açıldığını imleyen yukarıdaki ifadeler "2550 metro yüksekliğinde olan dağın 2100 metrosuna kadar muntazamca otomobil ve otobüs yolu vardır. **Çok dik ve sarp yokuşlar yoktur**. 2100 metroya kadar tatlı bir meyille çıkılır." cümleleri ile devam eder. Ancak otelin ve yolun durumuna ilişkin verilen bu bilgiler gerçeği tam anlamıyla yansıtmaz. Çünkü yönetim ilk birkaç yıl oteli yaz aylarında bile işletmeyi başarabilmiş değildir. (Cumhuriyet) 30 Mayıs 1931 tarihli, "Otelin tefrişi yapılıyor, Temmuz sonunda hizmete açılacak" başlığıyla verilen bir haber, otelin hâlâ tefrişinin yapılmadığına ve dolayısıyla iki yıldır atıl kalan yapıda hizmet verilmediğine işaret eder. 1930'ların ilk yıllarında Bursa-Uludağ yoluyla ilgili yukarıdakine benzer türden haberlere çok fazla rastlanır. Basına fazla yansıtılmamaya çalışılsa da yolun güvenli olmayan vaziyeti muhtemelen çok sık kazalara sebep olmaktadır. İnsanların bu yüzden korkmaları ve endişe duymaları anlaşılır bir durumdur. Bu kaygılar belki bir dereceye kadar, yolun teknik anlamda yetersiz oluşuyla ilintili olabilir ama konu bununla sınırlıymış gibi görünmez. Musa Ataş'ın Uludağ'a ilişkin yazdığı neredeyse her haberde zirve yolundan bahsetmek zorunda hissetmesi ve bunu ifade biçimi, Uludağ'daki uçurumların ve sarp kayaların hâlâ insanlara korku veren yerler olduğuna, insanların genel olarak yüksekliğe yaklaşmaktan ve temas etmekten korktuğuna işaret eder.

18 Temmuz 1931 (Cumhuriyet) tarihli bir haberde ise İstanbul'a gelen "Gazi Hazretlerinin" Yalova üzerinden Bursa'ya geçerek Uludağ'a çıkacağı ve Uludağ Oteli'nde kısa bir dinlenme molası vereceği bildirilir. Otelde yapılan yenileme çalışmaları muhtemelen Atatürk'ün yapacağı bu ziyaretle ilintilidir. Mustafa Kemal'in "dünyaca ünlü bir su ve sağlık merkezi" haline getirmek istediği Bursa'yı çok sık ziyaret ettiği, hatta burada inşa edilen yapılarla kişisel olarak ilgilendiği ve sık sık denetimini yaptığı bilinmektedir. Atatürk'ün Bursa ve Yalova'nın yeniden yapılanmasına ilişkin

düşüncelerini muhtemelen, 1918'lerde tedavi olmak için gittiği Avrupa'nın en gözde termal spa merkezlerinden biri olan Karlovy Vary tecrübesi şekillendirir[266]. Bursa ve Yalova'ya yapılan ziyaretlerin sıklığına karşın, gazete sayfalarında Atatürk'ün Uludağ Oteli'ne yaptığı ziyaretlere ilişkin ancak bir iki haber daha bulmak mümkündür. Her ne kadar sınırlı sayıda da olsa, bu ziyaretler "Gazi Hazretleri"nin de bu otele destek verdiğini gösterir. Hükümetin propaganda yayın organı olan *Hakimiyeti Milliye* gazetesinde 1920'lerin sonlarından itibaren otelle ilgili yapılan haberler de bunu teyit etmektedir[267]. Bir üst bölümde belirtildiği gibi dağ ve kış sporları Cumhuriyetin kurucusu tarafından çok olumlu karşılanırken kişisel olarak da desteklenmektedir. Buna karşın Mustafa Kemal'i yüzerken, kürek çekerken ya da pilot üniforması giymiş gökleri işaret ederken gösteren pek çok fotoğraf varken, dağcılık ve kayakla ilgili herhangi bir görsel malzemenin olmayışı ilginçtir.

6.1.2 Dış Siyasetteki Bir Prestij Nesnesi

1930'ların başında Uludağ'da inşa edilen bu otelin kullanımına yönelik pratik değerinin üzerine eklenecek kültürel anlamların ve imgesel çağrışımların henüz varolmadığı ve bu durumun yöneticiler üzerinde korku ve tedirginlik yarattığı söylenebilir. Bununla birlikte ülkeye gelen sivil ve siyasi tüm yabancı konukların istisnasız Bursa'ya ve Uludağ'a getirilmesi dikkat çekicidir. İlginç bir biçimde Cumhuriyet yöneticileri 1930'lar boyunca ülkeyi ziyarete gelen yabancı konukları mutlaka Bursa'ya getirirler ve Uludağ'a çıkarmayı asla ihmal etmezler. Bilindiği gibi Cumhuriyetin erken yıllarında yeni kurulmuş ülkeyi dünyaya anlatmak ve tanıtmak çabası içinde olan Cumhuriyet yönetimi için ülkeye gelen yabancı konuklara "Modern Türkiye"yi göstermek hayati bir meseledir. Uludağ'ın modern Türkiye sahnesinde yer alan nesnelerden biri olarak tahayyül edildiğini gösteren bu durum, yönetici elitlerin gözünde Uludağ'ın sahip olduğu simgesel öneme ilişkin de çok şey söylemektedir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleşen Kemalist devrimleri dünya kamuoyuna tanıtmak amacıyla

[266] M. Kemal'in Karlovy Vary tecrübesi için bkz: [407].

[267] Örneğin bkz: (Hakimiyeti Milliye, 15 Haziran 1929).

dönemin matbuat müdürü Vedat Nedim Tör öncülüğünde çıkarılan *La Turquie Kemalist*'in [230] daha üçüncü sayısında Uludağ ile ilgili bir yazı yayınlanmıştır. Kuşkusuz modern Türkiye sahnesine dağların dahil edilmesi, yeni bir zihinsel durumdur ve konunun milliyetçilikle bağlantısı bulunur. Bölüm 2'de tartışıldığı gibi Avrupa'da yüksek coğrafi mekânlar ve tırmanmak milli kimliklerin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. "Doğa ve güzellik" gibi romantik kavramları ifade eden Uludağ'ın Erken Cumhuriyet'te milli coğrafyanın inşa edilmesi bağlamında benzer bir rol oynadığı da ileri sürülebilir.

Uludağ'ı ziyaret eden konuklar arasında Romanya Kraliçesi Mari H.[268] gibi Avrupalı monarklar ile İran sefiri[269] gibi Doğulu devlet adamları da yer alır. Dağa getirilen yabancı konukların sayısı ve sıklığı dağın Türk dış siyasetinde bir prestij objesi olarak tahayyül edildiğine de işaret eder. Dağa çıkarılan yabancı misafirler dağın tek modern konaklama mekânı olan Uludağ Oteli'nde ağırlanırlar. Bu bağlamda 1930'larda otel de dış siyasete hizmet eden bir nesne olarak kullanılır. Örneğin, 1934 yılında Bursa'yı ziyaret edeceği bir ay öncesinden haber yapılmaya başlanan İsveç Veliahtı bu ziyaret sırasında Uludağ'a çıkarılmış ve prensle beraberindekilere Uludağ Oteli'nde kahvaltı verilmiştir:

> "Misafirlerimiz Uludağ otelinde Dağ kulübü idare heyeti tarafından karşılanmışlardır. Veliaht Hazretlerile, refikaları ve kerimeleri, dağcılara iltifatta bulunmuşlar ve bir müddet kendileri ile görüşerek kış sporları hakkında kendilerinden izahat almışlardır. **Prens Hazretleri Uludağın cazip manzaralarını çok beğendiğini söylemiş**, otel etrafında müteaddit gezintiler yaparak resimler almıştır. Dağcılık kulübü, veliad hazretlerine güzel bir albüm taktim etmiştir. Prens hazretleri, refikaları, kerimeleri ve refakatlarındaki zevat otelde kahvaltı ettikten sonra bursaya inmişlerdir."(Cumhuriyet, 07 Ekim 1934).

Uludağ Oteli'ne ilişkin mimari tasvirlerde öne çıkarılabilecek kayda değer hiçbir öğe yoktur, aynı zamanda teknik olarak da yetersizdir. Örneğin, yukarıda bahsedilen ziyaret

---

[268] "Romanya Kraliçesi Mari H. bu sabah saat 2 de maiyetile birlikte otomobillerle Uludağ'ın yarısına kadar çıkarak avdet etmiş ve saat 10 da İstanbul'a hareket etmiştir.", (Cumhuriyet, 17 Nisan 1930). 1 Kasım 1930 tarihli Cumhuriyette Macar Baş Vekili Kont Bethlen'in Uludağ'a çıktığı ve Yalova'yı gezdiği bildirilir.

[269] İran sefiri ailesiyle birlikte Uludağ'a çıkmış ve bir gün otelde kaldıktan sonra Bursa'ya dönmüştür (Cumhuriyet, 24 Ağustos 1932).

öncesinde, Veliaht ve ekibine rezil olmak endişesi içinde, Uludağ Oteli'ndeki eksiklikleri tespit etmek için İstanbul'un en prestijli otellerinden biri olan Tokatlıyan'dan bazı görevlilerin çağrıldığı bildirilir. Buna karşın yabancı konukların Uludağ ziyaretlerine ilişkin çoğunlukla "Uludağ Oteli mimarisi ile yabancılara tesir ediyor." başlığıyla basına yansıyan haberlerde yabancı konukların otele gösterdikleri aşırı beğeniden ve övgüden söz edilir. Otele ilişkin varolan gerçeklikle, dolaşımda olan söylemin işaret ettiği gerçeklik arasındaki farkın büyüklüğü kuşkusuz büyük bir çelişkidir ve bu durum büyük ölçüde dönemin aşırı beğenilme ve kabul görme arzusuyla ilgilidir. Erken Cumhuriyet'te çok sık hayallere ve dileklere gerçek muamelesi yapıldığı görülür. Ancak, yüksek coğrafi mekânlarla fiziksel ve zihinsel olarak modern anlamda yeni ilişki kurmaya başlamış Türk özneler için bu otelin varlığı samimi bir "hayret ve şaşkınlık" unsuru olarak da belirir. Hiç kuşkusuz dönemin materyal koşulları dikkate alındığında bu otelin inşası gerçekten de çok büyük bir başarıdır. Ancak dikkat çekilmesi gereken nokta, dönemin ulusalcı atmosferinde gerçek şaşkınlıkların bile yabancı düşmanlığı ile ulusalcılığa atıf yapılarak dile getirilmesidir. Örneğin, Uludağ'ı ilk defa deneyimleyen öznelerden Dervişoğlu, bu deneyime ilişkin metninde "Mitolojinin Olimposuna" tırmanmanın coşkusunu dile getirirken, Olimposun zirvesinde inşa edilmiş bu oteli betonarme vurgusuyla yabancılara karşı Türkün üstün imar gücünü teyit eden bir nesne olarak belirtir:

> "Ulu dağ otelini gezdim. Bu otel **Olimposun** zirvesine kadar muntazam bir şose yapan **himmetli bir neslin** iki bin küsür irtifasında vücuda getirdiği mükellef ve mükemmel bir otel binasıdır. Henüz tefriş edilmemiştir. Mutlaka mefruşatı da bittabi otel gibi mükemmel olacaktır. Bu koskoca dağların içinde çok aradım kurunu kadimeden kalma buna benzer bir binanın hiç bir eserini göremedim. **Düşünülür ki Olimpos dağının ta zirvesi karşısında büyük ve betonarme bir bina vücuda getirmek ne kadar büyük ve metin bir iradeyi istilzam eder.** Bursa'ya gidip te Olimpos'a behemehal çıkmağı oralarını devri tavaf eylemeyi vazife bilen ecnebilere karşı Türkün imar ve ihya kuvvetinin muhkem bir delili olan bu oteli müftehirane gezdim. Şoseyi ve oteli yapan hükümete kalben ve samimi olarak minnettar oldum." (Cumhuriyet, 23 Ekim 1930).

6.2 Kış Sporlarının Başlaması İle Uludağ'ın İmarı: Fethetmek ve Evcilleştirmek

Uludağ'ın kamusallaşmasında önemli bir aşamayı temsil eden Uludağ Oteli bir üst bölümde tartışıldığı gibi inşaatı bitirilmesine rağmen ilk dört yıl tam randımanlı olarak kullanılamaz. Diğer bir ifade ile mekânın sosyal olarak üretimi yapılamaz. Bu duruma

yol açan hem sosyo-kültürel hem ekonomik hem de altyapısal nedenler bulunur. Daha önce bu türden bir kamusal deneyim yaşanmamış olması, mekânın sunduğu konaklama imkanlarına yeterli talep olmayışı ve en önemlisi ulaşım güçlüğü gibi altyapı sorunları önemli birer etkendir.

Bilindiği gibi, ister bir kent isterse de Uludağ gibi yüksek bir dağ olsun bir mekânın yerleşim tanımı için en önemli unsur altyapıdır. Altyapılar özellikle topolojik ilişkileri, konumların önceliklerini değiştirirler ve mekânlararası ilişkiyi yeniden tanımlarlar. Bölüm 2'de tartışıldığı gibi, yerleşim alanlarının yeniden tanımlanmasını ve altyapı ilişkilerinin yerleşim üzerindeki gücünü gösteren en önemli örneklerden biri Alp Sıradağları'dır. Alplerde, altyapıdaki gelişimle birlikte mekânın ilişkiler ağında büyük değişimler meydana gelirken, yerleşim alanlarının da yeniden tanımlanması söz konusu olmuştu. Uludağ'ın, Bursa kent sistemine entegre olması için altyapı sisteminin gelişmesi gerekir.

1933'lerde devletin kış sporlarını başlatma kararı alması ile dağın kışın da kullanılması gündeme gelir. Ancak, öngörülemeyen pek çok tehlike barındıran dağ peyzajı kış şartlarında henüz kontrol altına alınmış güvenli ve ulaşılabilir bir mekân değildir. Kışın dağlarda varolmak, en başta can güvenliğinin sağlanması için çeşitli önlemler almayı içeren ciddi altyapı donatıları gerektirir. Avrupa kültür coğrafyasında olduğu gibi toplumlar kışın dağlarda varolmak için yeni mekânsal stratejiler ve pratikler geliştirirler ve doğal peyzaj içinde fiziksel, sosyal ve kültürel ilişkiler ağını birleştiren bu modern uygulamalar kışlık dağ peyzajının disiplin altına alınması ve güvenilir kılınması anlamına gelir. Erken Cumhuriyet'te Uludağ Oteli yapıldıktan dört yıl sonra bu yönde bir girişim başlatılır ve bu doğrultuda Uludağ'ın muhtelif yerlerinde çeşitli sığınaklar, yürüyüş rotaları ve işaretlendirmeler yapılır. Dağın kışlık kullanıma açmak için evcilleştirilmesine ve disiplin altına alınmasına yönelik bu uygulamaların yapılmasında ilk defa kış sporlarının başlaması etkili olur. Uludağ Oteli kış sporlarının başlamasıyla etrafında çeşitli etkinliklerin birleştiği, merkezi bir nokta haline gelir. Alt bölümlerde, kışın kullanıma açılması ile, Uludağ'ın yeni bir kamusal alan olarak inşa edilmesini ifade eden bu süreç içinde gerçekleştirilen imar uygulamaları ve sosyo-kültürel mekânsal üretimler ele alınacaktır.

6.2.1 Atletizm Antrenörü Alex Abraham'ın Kış Sporları ve Uludağ'ın İmarıyla İlgili Raporu [231]

Bölüm 5'de tartışıldığı gibi yönetim 1930'lardan sonra doğrudan kış sporlarını geliştirmek amacıyla çalışmalara başlar. İlk sivil dağcılık faaliyetleri için Uludağ pilot bölge olarak seçilir ve TİCİ Atletizm Federasyonu'nda istihdam edilen Alman antrenör Abraham bu doğrultuda araştırma yapmakla görevlendirilir. Bilindiği gibi Erken Cumhuriyet döneminde istihdam edilen yabancı uzmanların çoğunluğunu Almanca konuşulan ülkelerden gelenler oluşturur. Son dönem Osmanlı kuşaklarının Almanya tecrübeleri bu sürecin şekillenmesinde etkili olmuş gözükür. Nitekim kış sporları konusundaki bilgi transferinde de tercih Almanlardan yana kullanılır. Alman atletizm antrenöründen Uludağ'a bir keşif gezisi yapması ve gözlemlerini bir rapor olarak sunması talep edilir. Bu iş için Abraham'ın seçilmesinde dönemin Atletizm Federasyonu Başkanı Burhan Felek'in etkili olduğu söylenmektedir [199]. Dönemin yayınlarına yansıyan haber ve yazılarda Abraham'dan "deneyimli bir Alpinist" olarak bahsedilir. Abraham'ın özgeçmişiyle ilgili detaylı bir bilgiye ulaşmak mümkün olmadı. Ancak 1912 Yaz Olimpiyatları'nda Almanya için yarışmış milli bir atlet olduğu biliniyor [232]. Dolayısıyla Almanya'da Alpinizm faaliyetlerinin dönemin ana akımı içinde sahip olduğu önemli yer dikkate alındığında, ana branşının dışında Abraham'ın bu konuyla da amatörlüğü aşan bir derecede ilgilenmiş olması büyük bir olasılık dahilindedir.

16 Mart 1932 tarihli *Cumhuriyet'*te konuyla ilgili şöyle bir haber verilir: "Atletizm Antrönörü Herr Abrahams bir Alman arkadaşı ile Uludağ'a çıkarak ***ski*** ile tecrübeler yapmış, burada dağ sporları yapılabileceğine kanaat getirmiştir." (Cumhuriyet, 16 Mart 1932). Musa Ataş imzalı bu haberden bunun bir ön keşif olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 5 Nisan tarihli bir sonraki haberde Abraham'ın, Hükümet'in büyük bir makamı tarafından Uludağ'da dağ sporları yapılıp yapılamayacağına dair araştırma yapmak üzere memur tayin edildiği, sonbaharda tekrar gelerek incelemesine devam edeceği bildirilir (Cumhuriyet, 5 Nisan 1932). Abraham, ön keşif sayılabilecek bu ilk çıkıştan sonra 1933'ün Ocak ayında tekrar, bu sefer tek başına, kayakla Uludağ'a çıkar, Uludağ Oteli'nde iki gün kalıp çevreyle ilgili gözlemler yaparak resimler çeker ve izlenimlerini "Türkiye'de yapılacak kayak sporları teşkilatı hakkında rapor" başlığını taşıyan bir rapor

halinde Hükümete sunar [233]. Bu raporda, bu teşkilatı kurmak için uygulanması gerekli görülen program ve teknik malzemeye ilişkin önerilerle birlikte, Uludağ'ın imarına yönelik mimari önerilerin de sunulduğu görülür. Bu doğrultuda Hükümet çeşitli kurumlarla işbirliği yaparak, Uludağ'ın imarı konusuna el atar. Bundan sonra yaklaşık 1950'lere kadar dağcılık ve kış sporlarına yönelik politikaların içeriğinin bu rapor doğrultusunda geliştiği söylenebilir. Bunun yanısıra bu rapordaki öneriler, kışın modern anlamda kuş uçmaz kervan geçmez bir coğrafyadan yepyeni türde bir kamusal alana dönüşme sürecinde Uludağ'da üretilen, mekânsal, kültürel ve sosyal pratikler ile günümüzde hâlâ varlığını sürdüren Uludağ imgesinin oluşmasında da etkili olmuş gözükür.

Yönetimin Uludağ'ın imarı için sadece bir spor adamı görevlendirip, mimar ya da mühendis gibi bir uzmanı dahil etmemesi, bu konuyu teknik bir mesele olarak tahayyül etmediğini düşündürür. Diğer yandan, bu konuda uzmanlık alanı kayak bile olmayan bir sporcudan yararlanılması ayrıca ilgi çekicidir. Bu yaklaşım, sporu amatör bir etkinlik olarak tahayyül eden yöneticilerin, spor disiplinleri arasında varolan uzmanlaşmadan habersiz olduklarına ya da bunu önemli olmayan bir ayrıntı olarak düşündüklerine işaret eder. Oldukça teşvik edici bir üslupla hazırlandığı görülen bu rapor doğrudan CHF Genel Sekreteri Recep Peker'e hitaben yazılmıştır. Dolayısıyla *Cumhuriyet* gazetesinde "Hükümetin büyük bir makamı" olarak ima edilen kişi muhtemelen Recep Peker'dir. Arşivdeki yazışmalardan anlaşıldığı üzere Abraham'ın Recep Peker için hazırladığı rapor çoğaltılarak ilgili kurumlara dağıtılır ve pek çok günlük gazetede ve dergide haber yapılması sağlanır.

1933'ün Martına tarihlenen bu raporda, Türkiye'de kış sporlarının kurulabilmesi için nelerin yapılması gerektiğine yönelik çözüm önerileri somut ve net maddeler halinde ifade edilir. Ülkedeki mevcut siyasi atmosfere ilişkin belirgin göndermeler yer almaz. Ancak, objektif ve teknik içerikli olması beklenen bu raporun, yönetimin spor ve beden ilişkisine dair geliştirdiği söylemi büyük ölçüde yansıtan bir propaganda metni gibi düzenlenmiş olması dikkat çekicidir. Bu durum, pek çok yabancı uzman gibi Abraham'ın da ülkedeki siyasi hassasiyetleri iyi kavradığını ve ona göre davrandığını düşündürür. Bunun yanısıra Türkiye'deki somut koşulları adeta görmezden gelen Abraham,

yönetime Avrupa koşulları ve tecrübesi üzerinden önerilerde bulunur ve bunu Türkiye'de gündemi oluşturan kavramları kullanarak yapar. Avrupa'da milliyetçi akımların yükselişe geçtiği 1930'lar Türkiye'de de ulusalcılığın girdiği yeni bir döneme işaret eder. Bu noktada Abraham'ın kış sporlarına ilişkin, "fiziksel ve ahlâki gelişim, halksağlığı, güçlü toplum yaratma, askere hazırlık ve yurt müdafaası, milli ruh ve milli temsil, siyasi ve milli propaganda ve ülkeyi tanıma" gibi toplumsal fonksiyonları yerine getirebileceğini içeren söyleminin, Almanya'daki Nazi yanlısı Alpinistlerin söylemiyle bazı paralellikler taşıdığı söylenebilir[270]. Bu bağlamda bu raporda yazılanların Abraham'ın savunduğu ve inandığı samimi fikirler olduğu da ileri sürülebilir. Arşivde yer alan rapor Almanca metnin Türkçe çevirisidir. Kuşkusuz her tercümenin bir orijinal metnin yeniden yazımını içerdiğini de akılda tutmak gerekir.

Rapor: "Kış sporlarının yararları; Türkiye'de kış sporları mekânları; Gerekli teknik donatılar; Propaganda; Kış sporları bayramı; Başlangıç için Uludağ'ın imarı; Spor teşkilatı ve uygulama", başlıkları altında düzenlenmiştir. Raporda yer alan başlıkların içeriği dönemin halkçılık, spor, halk sağlığı, güzellik ve erillik idealleriyle uyumlu ifadeler içermektedir [231].

"Son on sene zarfında Avrupanın her tarafında kayak sporlarının her nev'i diğer spor şubelerine nazaran en ziyade tekamül eylemiştir." ifadesiyle söze başlayan yazar, bu sporun önemini Avrupa'da çok fazla talep görmesi ve gelişmesi ile gerekçelendirir ve bu kadar gelişmesine yol açan etmenleri tek tek maddeler halinde sıralar. İlk olarak kış sporlarını bir beden hareketi olarak tanımlayan Abraham, bu sporların beden üzerindeki olumlu etkilerini vurgular. Erken Cumhuriyet yıllarında zihin ile beden arasında bir uyum arayışı dikkat çeker. Ancak Abraham'ın yaklaşımı salt bedeni öne çıkaran bir tavra işaret eder. Hatta öyle ki, dağ havasının olumlu etkilerini bile sağlık kavramını hiç kullanmadan insan bedeni üzerinden ifade eder. Nazi Almanyasında zihin ile beden arasındaki ilişkide bedeni öne çıkaran bir hiyerarşi kurulmuş, bedenin kutsanması mutlaklaştırılmış ve bu anlayış sosyal ve kültürel hayatın tamamına yayılmıştır [118]. Kış sporlarını bedensel gelişimin yegâne anahtarı olarak sunan yazar,

[270] Nasyonel Sosyalizm döneminde Alpinistlerin pozisyonunu tartışan bir çalışma için bkz: [13].

bu sporların insanı ahlâken de yükselteceğini ileri sürer. Abraham'a göre doğayla iç içe yapılan ve onunla mücadeleyi gerektiren bu sporlar, insanların cesaret kazanmasını ve tüm korkularından arınmasını sağlar. Görüldüğü gibi "ahlâk" yazarın zihinsel haritasında cesaret ve korkusuzluk gibi eril özellikler içeren bir kavram olarak belirir. Bu ifadeler aynı zamanda dağcılığın yeni erilliğin inşasındaki rolüne de işaret eder. Daha önce bahsedildiği gibi iki savaş arası dönemde dağcılık özellikle Nazi Almanyasında milli erilliğin inşasında önemli bir rol oynamıştır:

> "2- İnsanların ahlâkları noktai nazarından dahi kayak sporları en kıymetli sporlardan biridir. Bu spor insanlardaki cesaret ve mukavamet kabiliyetini arttırarak tabiat ve dağların müşkülatile mücadeleye alıştırır.
>
> Kayak sporcusu fırtınadan, soğuktan sıcaktan, buz ve kardan korkmaz. O tabiatı olduğu gibi sever.
>
> Kayak sporları yapan 'talebe ve askerler' her halde vücut ve ahlâk noktai nazarından çok yüksek bir kudrete malik ve kabiliyetli olmaları lâzımdır. Bunun için kayak sporunun büyük ve milli bir kıymeti vardır."[271] [231]

Kış sporlarını, mücadele özelliği kazandırması, dayanıklılığı ve cesareti arttırması ve bedensel fitlik kazandırması ile öne çıkaran raporda, tabiat sever, cesur ve korkusuz bir kayakçı profili çizilerek özellikle talebe ve askerlerin bu işe mutlaka dahil edilmesi öğütlenmektedir. Yukarıda görüldüğü gibi yazar sık sık, Cumhuriyet elitlerinin Türk milliyetçiliğinin somutlaşmış bir ifadesi olarak yetiştirmek istediği vatansever, güçlü, inançlı ve cesur gençlik hayaline seslenir.

Asıl hedef kitle olarak talebe ve asker vurgusundan sonra, "Kayak sporları cem'iyeti beşeriyenin bütün effadı için tatbik edilebilecek bir spordur." [231] diyen yazar, dönemin halkçılık ideallerine uygun olarak kayak sporunu her yaştan ve sınıftan insanın rahatlıkla yapabileceğini ileri sürer. Gençler kadar orta yaşlı nesli de işin içine katmayı istediği görülür. Savını desteklemek için kayak yapmayı yeni öğrenen 57 yaşındaki bir doktordan söz eder. "Hakikaten Türk ailelerinin erkekleri ve kadınları ve çocuklarile birlikte kayak sporu yaparak **vücudlarının mükemmelliklerini** temin edebilirler." diyerek yine bedeni öne çıkarırken, Erken Cumhuriyet yönetiminin, düzenli sporla

[271] Vurgu orijinal metne ait.

bedensel fitlik ve güzellik kazanmış modern Türk ailesine ilişkin geliştirdiği bir diğer idealine gönderme yapar. Bu dönemde özellikle ülkede yaşayan yabancıların ağzından, Avrupa'da kayağın bir aile sporu olduğuna, kayak öğrenmeye çocuk yaşta başlanıldığına vurgu yapan anekdotlara çok sık yer verilir[272].

Raporun ikinci başlığı Türkiye'de kayak sporunun yapılabileceği mekânlar ile ilgilidir. Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de kar yağan her yerde bu sporun yapılabileceği, ama bunun öncelikle teşkilat işine bağlı olduğu bildirilir. Uludağ'ı detaylı olarak incelediğini söyleyen Abraham buranın kış sporlarını başlatmak için çok uygun bir yer olduğunu, hatta Avrupa'da bile bu kadar müsait bir yer bulunmadığını belirtir. Önerdiği bir diğer yer ise Ankara'daki Elmadağı mevkiidir. Abraham'ın metnin akışı içinde sık sık Türkiye'deki doğal mekânların Avrupa'dakilerden daha iyi olduğu bilgisini vermesi dikkat çekicidir. Avrupa karşısında eziklik kompleksiyle dolu olan bir yönetime, kendini daha üstün ve özel hissettirerek prim yapmaya çalıştığı söylenebilir. Yöneticilerin resmi yazışmalarda adeta çocuksu bir sevinç içinde mütemadiyen bu bilgiyi öne çıkarmaları ise bu övgüye olan duygusal ihtiyacı gösterir[273].

Buraya kadar ileri sürülen veriler, kış sporlarının oluşumunda etkili olan kültürel, siyasal ve ekonomik arka planı açıklamadığı gibi, bütün toplumsal boyutlarından soyutlanmış bu sporları medeni ve gelişmiş dünyanın doğal bir sonucu gibi ifade eder. Kış sporlarının oluşumunda etkili olan sosyo-kültürel-iktisadi arka plana hiç değinmeyen Abraham ilginç bir biçimde kayak sporunun çok ucuz bir spor olduğunu, bu iş için sadece bir çift kayak ve ayakkabının yeteceğini, zaten bunun da Türkiye'de üretilebileceğini söyler. Hatta bu argümanı "bir çift malzeme on yıl kullanılabilir" diyerek destekler. Sıradan ayakkabı üretimi yapabilmenin koşullarının bile tam olarak oluşmadığı ülkede, kayak gibi en lüks sporlardan birine ait malzemelerin kolayca üretilebileceğini iddia eden yazar, yönetimi ikna etmek için Avrupa'daki ekonomik koşullar üzerinden çıkarımlarda bulunmaktadır. Konunun bu boyutunu bilinçli bir şekilde görmezden geldiği, kendisi için yeni bir kariyer olanağı anlamına gelen bu

[272] Örneğin bkz: [276].

[273] Örneğin bkz: (BCA – 490.01.1101.23.1.198, 14 Haziran 1933).

durumu realiteye dönüştürmek için her türlü argümanı öne sürerek yönetimi ikna etmeye çalıştığı söylenebilir. Hatta son satırlarda bu spor dalının Atletizm Federasyonu'na bağlanması gerektiğini belirtir:

> "Şimdiye kadar yazmış olduklarım ile kış sporunun cemiyet hayatına, mesai kısmına ve kültüre ait kısımları hakkında konuştum.
>
> Fakat musabakaların icra için lazım olan spor teşkilatıda **kış atletik sporları** şeklinde telakki edilmektedir. Orada atletik sporlar programına dahildir. Bunun için ben kayak sporları müsabakalarının icra ve idaresi vazife ve selahiyetinin Türk Atletizim federasyonuna tevdi edilmesini tavsiye ederim. Bu suretle **atletizm Antrönör ve hocalarının dahi kış sporları kurslarını yapmak suretile** meşğul ve vazifedar kılarak bu suretle bunlardan kışın dahi istifadeler temin edilmesine imkan verilmiş olur." [231]

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi kış sporlarını mesleki bir fırsata da dönüştürmeye çalışmaktadır. Yazarın bu kısımda "mühim bir vazife" vurgusuyla önerdiği bir diğer konu da, "kayak eğitmenlerinin gözetimi altında" özellikle öğrenciler ve askerler için düzenli kayak kurslarının hayata geçirilmesine ilişkindir. Bu doğrultuda özellikle yılbaşı, sömestr, dini ve milli bayram tatillerinin kayak yapmak için bir vesile olarak değerlendirilmesini ve bu zamanlarda insanların Uludağ'a gitmeye teşvik edilmesini önerir.

Kış sporlarının gerçekleştirilebilmesi için yapılması gereken imar işlerini de aynı şekilde basite indirgeyerek ifade eder ve ilk etapta imdat kulübeleri ile kayak alanına gidiş yolunu gösteren işaret direkleri inşa etmenin yeterli olacağını söyler. Konunun mali boyutunu görmezden gelirken bir yandan da bu hareketin çok geniş mali olanaklar talep ettiğini satır aralarına sıkıştırarak dolaylı göndermeler yapar. Çeşitli maddi imâlarda bulunurken ürettiği paradoksun farkında gözükmez. Bu durum Abraham'ın, bu ana kadar konunun mali boyutunu bilinçli bir şekilde görmezden geldiğini düşündürür, muhtemelen Hükümeti ürkütmek istememektedir.

Kış sporlarına başlamak için en uygun yerin Uludağ olduğunu söyleyen Abraham gerekçe olarak Bursa'nın jeopolitik konumu ile dağın uygun iklim koşullarını ve topoğrafik yapısını gösterir. Kuşkusuz Uludağ Oteli'nin varlığı da önemlidir. Bunun yanısıra Avrupa'da olduğu gibi, kayak sporu yapılabilecek mevkiilere giden toplu ulaşım

araçlarında indirim yapılmasını önerir. Abraham "Propoganda" konusuna özel bir önem verir. Kış sporlarının yaygınlaşması için propagandanın önemine değinirken bunun turizm açısından yaratacağı canlılığa da vurgu yapar:

> "Kış sporları için iyi idare edilecek bilgili bir propaganda teşkilatı Türkiye'den büyük paralar sarfederek Avrupa'ya kış sporu için giden birçok Türklerin oraya gitmelerine hacet bırakmayacağı gibi türk vatanında ve kendi dağlarında tatil zamanlarını geçirerek dinlenecekleri gibi memleketin güzel yerlerini ve dağlarını tetkike ve öğrenmeye de vesile teşkil edecektir.
>
> Türkiyedeki umum seyyah celbi harekatı yapılacak bu kış sporları teşkilatı sayesinde çok ziyade yükseltilebilir." [231]

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, konuyu iç turizm bağlamında gerekçelendirerek bir iç propaganda teşkilatı kurulmasını önermiş ve bu teşkilat sayesinde "Türkiyedeki umum seyyah celbi harekatının" çok yükseltilebileceğini ileri sürmüştür. Yazarın bu başlık altında "çok mühim bir nokta" ayracı ile özellikle altını çizdiği bir diğer nokta ise bu amaçla kullanmak üzere Uludağ'da çektiği fotoğraflar dahil olmak üzere kış sporlarına ilişkin yazılı ve görsel malzemelerin ülke çapında dolaşıma sokulmasıdır. Ayrıca bir spor bayramı, düzenlenmesini şart koştuğu sosyal faaliyetlerden bir diğeridir:

> "Karabelendeki binanın yapılmasından bir sene sonra Uludağda birinci kış spor bayramı icra edilmelidir. **Proğram şu olacaktır**: kayak üzerinde koşu müsabakası, beygir arkasında kayak yarışı, kayak sporları için kurs, aynı zamanda erkekler, kadınlar, çocuklar ve sporcular için karda jimnastik ve spor banyosu." [231]

Eğer uyarıları ve tavsiyeleri dikkate alınırsa, bu sporun bir "halk sporu" haline getirilebileceğini belirtir. Dönemin korporatist düşünce sistemine dayanan sınıfsız toplum hayallerine uygun bir söylemselliğe vurgu yapar. Bu hususta yönetimi adeta uyaran Abraham biran önce bu işlerle ilgili bir uzmanın, ki bu teknik bir uzmandan ziyade bir bürokratı çağrıştırmaktadır, görevlendirilerek gerekli ödeneğin ayrılmasını önerir.

Gazetelere yansıyan haberlerden bu süreçte Abraham'ın sık sık Bursa'ya gidip geldiği, aynı zamanda kış sporları konusuyla ilgili olarak Bursa Valisi Fatin Güvendiren ve İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ile temas halinde olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 8 Ocak 1933 tarihli "Bursa'da sky müsabakaları yapılacak" (Cumhuriyet, 8 Ocak 1933) başlıklı bir haberde Abraham'ın validen bu konuda yardım istediği bildirilmektedir. Bu

durum bu konunun Hükümet düzeyinde dikkate alındığına ve merkezi kontrol altında ilerlediğine işaret eder. Nitekim arşivde yer alan yazışmalar da bunu desteklemektedir.

Aşağıda ayrıntılı olarak değinileceği gibi bu ilk rapor doğrultusunda yaz mevsiminde Uludağ'da imar çalışmalarına başlanır. Abraham, gerçekleştirilen imar çalışmalarıyla ilgili bilgi vermek üzere aynı yılın Ağustos ayında, yine doğrudan Recep Peker'e "Muhterem Recep Bey" hitaplı, "Uludağ'da Dağ Sporu Teşkilatı" [234] başlıklı ikinci bir rapor daha hazırlamıştır. Arada yapılan resmi yazışmalardan ilk raporun yöneticiler arasında oldukça memnuniyet ve taktir hisleri uyandırdığı anlaşılmaktadır. Uludağ'daki mevcut maddi koşullarla ilgili genel gözlem, analiz ve önerilerin yer aldığı bu ikinci raporda, önerilerini daha güçlü ve gerçekçi kılmak için başlıkları soru cümleleri halinde kurgulaması dikkat çekicidir. İlk başlıkta yer alan "Uludağ Türk dağ sporu merkezi olmak için elverişli midir?" sorusunu, dağ sporunun yapılabilmesi için en önemli şeylerin: "Ulaşım, iklim koşulları ve dağ donatıları" olduğunu belirterek cevaplamaya başlar. Donatılara ilişkin boyutun hiç kuşkusuz parayla ilgili olduğunu, bunun dışında Uludağ'ın bu şartların hepsine birden sahip olduğunu belirtir. Uludağ hem jeolojik yapı itibari ile düzlükler barındırması hem de İstanbul'a olan yakınlığı ile stratejik bir öneme sahiptir. Bunun yanısıra dağın topografik yapısı kış sporlarına yeni başlayanlar için uygun bir ortam oluşturur. Uludağ'la ilgili ulaşım durumunu, İstanbul'a ve Anadolu'ya olan yakınlığını gerekçe göstererek olumlar. "Ordu Müfettişi Ali Sait Paşa her halde Uludağ kütlesini en iyi bilenlerden biridir." [234] cümlesiyle konuya dahil ettiği Paşa gibi kendisi de Uludağ Oteli'nden İnegöl ve Kütahya'ya bir şose yol yapılarak, buranın Anadolu'nun büyük demiryollarına bağlanması gerektiğini düşünmektedir. Bu ifadeler bu sürecin askeriye ile birlikte yürütüldüğünü ve Uludağ'ın bir kış sporları merkezi olarak düşünüldüğünü gösterir.

"Dağ sporu nedir?" sorusu altına yerleştirilen ikinci bölümde Abraham bir ayrım yapma gereği duyarak dağlarda yaz sporu ve kış sporu olduğunu vurgular:

> "Yaz sporları: yürümek, kayalara tırmanmak, av, motörsüz tayyare ile uçmak, ata binmek, kamp kurmak, hava ve güneş banyoları.
>
> Kışın sporları: ski kaymak, skiyöring (at tarafından ski üzerinde çekilmek), kızak kaymak, buz üzerinde paten kaymak, buz kokkesi" [234]

Dağ sporunu tatbik edebilmek için nelerin yapılması gerektiğine ilişkin soruyu da yine yaz ve kış mevsimi için ayrı ayrı cevaplar. Kış ve yaz için barınma (ski) kulübeleri, oteller ve sanatoryumlar gibi devlet destekli yeni yapı programları önerir. Yaz ve kış mevsimlerinin altını çizmesi dönem Türkiyesi'nde bu kavramların henüz modern anlamda yeterince içselleştirilmemiş olmasıyla ilgilidir. Spor hocaları, spor levazımının tedariki, dağ sporu şenlikleri, yolların işaretlerle gösterilmesi ve dağ sporu federasyonu kurulması gibi bir önceki raporunda dile getirdiği maddeleri yineler. Vurguladığı bir diğer nokta ise bu sürecin merkezden sıkı bir biçimde denetlenmesidir. Ayrıca ilk rapordan itibaren geçen beş aylık süre zarfında Uludağ'da yapılan imar çalışmalarının neler olduğunu yazar ve bundan sonra işlerin 1- 5 yıllık bir plan dahilinde yapılmasını önerir.

6.2.2 Kışın Uludağ'da Yeni Mekânsal Varolma Stratejileri

> "Birkaç sene evveline kadar yazın bile (zirvelerinde kuş uçmuyor) denecek kadar esrarengiz addedilen ve vahşi bir sukunetin esiri bulunan Uludağ, şimdi kışın da meskun bir hale girmek istidatını gösteriyor." (Cumhuriyet, 20 Şubat 1933)

Bölüm 2'de tartışıldığı gibi, 18. yüzyıl sonlarında Alplere seyahat zaman alan, tehlikeli ve paralı bir uğraştı. Aynı yüzyılın ikinci yarısında endüstriyel olanakların belirişine bağlı olarak toplu taşımada meydana gelen gelişmeler ve imar faaliyetleri ile ilk olarak tren yolları ve yollar; dağ evleri, oteller, spalar ve hatta rizortlar inşa edildikçe Alplerde bir turizm patlaması yaşandı. 19. yüzyıl boyunca turistler, o güne kadar bir korku peyzajı olan yükseklikleri en büyük zevlerden birine dönüştürdüler. İlk önce doğanın fethedilmesini gerektiren bu durumun bir sonraki aşaması yüksekliklerin evcilleştirilmesiyle ilişkiliydi. Dağ peyzajını, oteller, yürüyüş güzergahları ve kulübeler ile ince ince işleyen gezginler, bu şekilde buraya sadece kendilerini değil modern dünyayı da getirdiler. Alplerin kış turizmine açılmasında en önemli unsur yukarıya insan taşıyan ulaşım araçlarının icat edilmesiydi. Kayağa olan ilginin artmasıyla girişimciler spor yapmaya uygun ilk nesil mekanik kayak tesisleri yapımına 19. yüzyılın sonlarında başlamışlardı. Bu erken dağ tesisleri o tarihlerde kullanılan teknolojik yetersizlikler sebebiyle çok yer kaplayan ikincil meskenler etrafında ve genellikle daha alçak rakımlarda bulunmaktaydılar. Bu oteller genelde belli bir sosyal ve ekonomik konumu

olan devamlı müşterileri cezp etmekteydi. Mekanik tesisler çok dağınıklardı. Hem işletim hem bakım masraflı idi. Durum böyle iken, devamlı müşterileri sayesinde bu istasyonlar bir mali denge tutturabiliyorlardı. Yani kış sporlarına yönelik ciddi bir talep vardı. Örneğin daha 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İsviçre Avrupalı zengin burjuvaların kültürel ihtiyaçlarını ve konfor beklentisini eksizsiz temin eden bir güç kaynağına dönüşmüştü. Kapitalizmin ilk evresinde kış turizmi hizmetlerinin sürdürülmesinde ekonominin arz-talep kuralı işlemekteydi[274].

Dağ ve kış sporlarını ajandasında baş sıralara yerleştiren genç Türkiye'de ise 1930'larda Uludağ'daki fiziksel durum, 18. yüzyıl sonunda Avrupa Alpleri'ndekine benzer zorluklarla tanımlanmaktadır. Neredeyse hiç bir kentsel donatısı olmayan Uludağ, kelimenin tam anlamı ile imara muhtaç bir "dağ başıdır." Dağa çıkmak çok zahmetli ve zaman alıcı olmasının yanısıra oldukça da tehlikelidir. Türkiye'nin iktisadi durumu ise ciddi anlamda maddi kaynak ve teknik imkânlar gerektiren bu tarz imar operasyonlarını karşılayabilecek kapasitede değildir. Buna rağmen dağcılık faaliyetlerini gerçekleştirebilmek üzere bir takım imar faaliyetlerine girişilir. Ancak, ne bu faaliyetlere gereksinim duyup talep eden ne de bunların ekonomik olarak sürdürülmesini sağlayabilecek bir sosyal sınıf mevcut değildir. Yeterli imkânları ve mali olanakları olmayan yönetimin sahip olduğu en önemli şey bu konudaki aşırı isteğidir. Bununla birlikte yönetimin, diğer pek çok konuda olduğu gibi, kış sporları konusundaki beklentilerinin içeriği de tam olarak açık ve net değildir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki resmi yazışmalar incelendiğinde, Uludağ'da yapılacak kentsel düzenlemelere yeni bir yasal ve kurumsal çerçeve oluşturulmadan, dolayısıyla imar planı yaptırılmadan, Abraham'ın raporu doğrultusunda başlandığı anlaşılmaktadır. Hatta, bir plan ve düzen dahilinde yapılmayan imar işlerinin çoğu zaman anlık kişisel kararlar ve emirler eşliğinde ilerlediği de söylenebilir. Şehirlerin planlanmasında ve prestij yapılarında yabancı mimarları istihdam eden yönetimin, bu kadar çok önem verilen bir konuda profesyonel yardım almayışı ilginçtir. Bursa'da ve

[274] Alplerin imar edilmesine ve kış turizmine açılmasına ilişkin süreci farklı konu başlıkları altında tartışan akademik çalışmalar için bkz: [6], [7], [10], [11], [12], [13]. Ayrıca bkz: Bölüm 2.

Yalova'da yapılması planlanan termal tesisler ve oteller için yabancı mimarlar davet edilmiş; örneğin, Fransız şehir plancısı Prost, Yalova'yı "asri bir su şehri" haline getirmek için plan hazırlamakla görevlendirilmiş iken (Cumhuriyet, 9 Haziran 1935) Uludağ'ın imarı bu plana dahil edilmemiştir. Bu dönemde henüz Uludağ'daki ormanlık arazinin kadastrosu bile yapılmış değildir.

Uludağ'da gerçekleştirilen imar faaliyetlerinin ekonomik olarak sürdürülebilmesi çeşitli sivil ve askeri aktörlerle işbirliği halinde koordine edilmesi gereken bir sürece işaret eder; ve bu süreçte karşılaşılan en önemli aktörlerin Türk Hükümeti, Bursa Dağ Sporları Kulübü, TİCİ, Bursa İl Özel İdaresi ve Belediyesi, Erkan-ı Harbiye ve Turing Kurumu olduğu söylenebilir. Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün imar işlerinin yürütülmesinde çok etkin bir konumda olduğu resmi yazışmalardan izlenebilmektedir. Bunun yanısıra CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in de Uludağ'ın imarı konusuna özel bir ilgi gösterdiği, ve bu doğrultudaki çalışmaların yönlendirilmesinde önemli bir rol oynadığı dikkat çeker. Hatta bu konuda herkesten daha fazla hassasiyet gösterdiği belirgin olan Peker, bu konuları özel olarak takip etmiş ve başta Bursa olmak üzere bu konuyla ilgili kurumlarla sık sık yazışarak günü gününe bilgilendirilmeyi talep etmiştir.

Özellikle Recep Peker etrafında yer alan otoriter bir kliğin ajandasında bulunan bir konudur bu. Kış sporlarının yerleştirilmesine ve Uludağ'ın imarına tüm ulusun kaderini etkileyecek bir olay gibi bakılmasına rağmen, çoğu zaman işlerin aksamasına yol açan ekonomik yetersizlikler en başından beri çok büyük bir sorun olarak belirir. Arşiv belgelerinden izlenebildiği gibi, kurumlar ve kişiler arasında yapılan yazışmalar mütemadiyen para talepleri, üzüntülü redler, birbirine paslamalar ile doludur. Gazetelerde sık sık çeşitli sivil ve askeri kuruluşların kış sporlarının gerçekleştirilebilmesi için maddi destek vereceğini bildiren haberler yayınlanır. Bununla birlikte sorunun tek kaynağı ekonomik yetersizliklermiş gibi durmaz. Her ne kadar öyle gözükse de bu konuda tüm kişilerin ve kurumların fikir birliği içinde olmadığı düşünülebilir. Açıkca ifade edilmese de yöneticiler arasında kış sporlarına ve Uludağ'ın imarı konusuna hiç de sıcak bakmayan bir grubun varlığı sezilir. Hatta bu söze dökülmeyen olumsuz tavır alışın bu alanlara kaynak aktarımında gizli bir direnç oluşturduğu da ileri sürülebilir.

26 Şubat 1933 tarihli *Cumhuriyet'*te "Uludağ'daki *sky* sahalarını tespit etmek üzere" bir heyetin şehre geldiği haberi verilir. "Bursa'nın Uludağı'nı kış sporlarına mahsus bir eğlence mahalli haline koymak maksadile" Türkiye Turing Kurumu himayesinde de bir örgüt meydana getirilmiş ve bu doğrultuda oluşturulan bir heyet Antrönör Abraham'ın nezareti altında tetkik yapmak üzere Bursa'ya hareket etmiştir. Bu heyette Galatasaray sporcularından Şefik, Bekir ve Vedat Abut ile Turing Kulüp üyesi yabancı bir doktor da bulunmaktadır. Bu bilgiler Abraham'ın raporu doğrultusunda imar çalışmalarına başlandığına işaret eder. Uygun *sky* sahalarını belirlemek üzere Uludağ'a çıkan grup üyeleri, çıkışta ve inişte, kötü hava koşulları, fiziksel yoksunluklar ve emniyet tertibatının olmayışı yüzünden bir kaç kez hayati tehlike atlatırlar.

"Korkulu seyahat! Spor heyeti Uludağ'da büyük tehike geçirdi" (Cumhuriyet, 3 Mart 1933) başlığıyla gazeteye yansıyan konuya ilişkin haberde, Bursa'ya dönen grup üyeleriyle görüştüğünü bildiren Musa Ataş önlem almadıkları için hepsinin yüzlerinin "yanmış ve şişmiş" olduğunu belirtir. Hatta Bekir Macur'un kulaklarından kan gelmiştir. Bunun yanısıra grup içinde Turing Kulüp üyesi sıfatıyla yer alan Avusturyalı Doktor M. Kilaiditi'nin konuyla ilgili gazeteye verdiği demeç, hem Uludağ'ın 1932 yılındaki fiziksel koşullarını hem konuya devlet düzeyinde verilen önemi hem de ülkede yaşayan bir yabancının bu süreci nasıl algıladığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Kış sporlarının hayata geçirilmesi için gerekli başlangıç ivmesinin oluşmasında Muhittin Üstündağ'ın özel çabaları ve maddi desteği önemlidir. "Türkiye'de (sky)e kayak derler" diyerek söze başlayan yazar, Abraham'ın Uludağ'a ilişkin deneyimlerinin İstanbul'da uyandırdığı ilgi, merak ve heyecanı vurguladıktan sonra, Türkiye'de pek bilinmeyen bu sporların nasıl hayata geçirilebileceğini tartışmak için biraraya geldiklerini, bu toplantıda Abraham'ın kendilerine kayak sporuyla ilgili teorik dersler verdiğini ve sonuç olarak Uludağ'ın mevcut durumunu değerlendirmek üzere dağa gitmeye karar verdiklerini belirtir. İstanbul'dan Bursa'ya yaptıkları yolculukta vesait konusunda Vali Muhittin Üstündağ'ın gösterdiği kolaylıklara değinmesi ve Bursa'da coşkuyla kendilerini karşılayan CHF Reisi Tahir Bey ile Bursalı sporcuların gösterdiği büyük ilgiyi dile getirmesi gezinin merkezi yönetimin bilgisi dahilinde yapıldığına işaret eder. Yönetime yaptığı iltifatlardan sonra, dağa çıkarlarken hakim olan sert hava koşullarına dikkat

çekerek, karların neredeyse beş metreyi bulduğunu ve şose yolu büyük ölçüde kapattığını söyler. Dağ yolunun henüz temizlenmediğine işaret eden bu durum yüzünden önlerini görmekte zorlanırlar. Bu şekilde yukarıya doğru araba sürmekten korkan ve paniğe kapılan yerli şöför arabayı, yazarın ifadesine göre "bilerek", yol kenarındaki bir hendeğe saplar. Bu yüzden yanlarında taşıdıkları beş günlük erzak ve battaniyeden oluşan 35 kiloluk yüklerle birlikte, yola kayaklarla ve yürüyerek devam etmek zorunda kalırlar. Dağda herhangi bir işaretlendirme olmadığı için yönlerini bulmakta çok güçlük çekerler; birkaç kez kaybolurlar ve donma tehlikesi geçirirler. "Bu sırada Türk gençleri spor terbiyelerinin yüksekliğini gösterdiler, benim yüklerimi de aldılar. Yoksa katiyyen kımıldayacak halde değildim." diyen yazar sporcu ruhlu Türk gençlerinin gösterdiği centilmence tavır alışı tebrik eder. Bilindiği gibi dönemin zihinsel yapısında spor ve centilmenlik arasında sıkı bir ilişki bulunur. Spor, ideal ve erdemli bir vatandaş olmanın yegane anahtarıdır. Ölümle sonuçlanması büyük olasılık dahilindeki bu zorlu mücadeleden sonra nihayet gece yarısına doğru otele ulaşırlar. Günlerdir insan yüzü görmemiş otel görevlisi Ahmet Ağa onları sevinç içinde karşılar. Dağa kışın ilk çıkışlara ilişkin kronolojik olarak gazeteye yansıyan haberlerin bu türden tehlikeli deneyimlere vurgu yapması muhtemelen kamuyu uyarma kaygısı da taşımaktadır. Çünkü kış sporlarının tehlikeli olduğu kadar cazibeli de olduğu hemen ortaya çıkmıştır. Avusturyalı doktor da, hemen herkes gibi, ölümle burun buruna getiren tehlikelerin yarattığı korkuları, "Uludağ'daki fevkalede manzaraların" unutturduğunu söyler. Bu korkutucu hikayenin akışı içinde, hiç şaşırtıcı olmayan bir biçimde bir kaç kez Avrupa'daki pek çok kayak merkezini bildiğini, ancak Uludağ'ın doğal güzelliklerinin Avrupadakilerden çok daha üstün olduğunu belirten yazar, "Buraya ecnebi seyyah celbi çok kolaylıkla mümkündür." dedikten sonra yapılması gerekenleri sıralar:

> "Evvela dağda imdat yerleri, kayak tamirhaneleri yaptırmak, telefon muhaberatı temin edilmeli, yola işaret direkleri dikilmelidir. Otel de her türlü vesait ile ıslak edilmelidir. Bütün bunların yapılması ancak (5) bin liraya ihtiyaç gösteriyor.
>
> Bursa Belediye Reisi ile Turing kulüp birer kulübe yapacaklardır. Daha bir iki kulübe yapılır ve telefon hattı konulursa mesele kalmaz. Velhasıl biraz gayretle Uludağ bütün dünya Sky spor mahallerine en kuvvetli rakip olabilir." (Cumhuriyet, 3 Mart 1933)

Erken Cumhuriyet döneminde istisnasız olarak tüm siyasiler ve siviller Uludağ'a gelen yabancıların gözlemlerini dağı övmek için kullanırlar. Dünyayı belli bir ideolojik pozisyon içinden gören Cumhuriyet seçkinlerinin gerçekliği zihinsel söylemlerine göre inşa ettikleri söylenebilir. Ancak, yukarıdaki türden ifadeler Türkiye'de yaşayan yabancıların da, muhtemelen ülkedeki ideolojik beklentileri karşılamak amacıyla, Uludağ'a ilişkin Kemalist ütopyanın inşasına katkıda bulunduğuna işaret eder. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı gibi, bu süreç Ankara'da da büyük bir heyecan ve coşkuyla takip edilmektedir. Recep Peker Abraham'ın raporunu, duyduğu büyük memnuniyeti ifade ederek, TİCİ Genel Başkanı Erzurum milletvekili Aziz Koryürek'e gönderir ve rapordaki önerilerin hayata geçirilebilmesi için biran önce bir program hazırlanmasını ve süreçteki gelişmelerden haberdar edilmeyi ister:

> "Kayak sporunun memleketimizde de tatbiki kabil olduğu anlaşıyor. Uludağda yapılan küçük tecrübenin genişletilmesi ve derinleştirilmesi muafık olacaktır. Bu işin teşkilatlandırılması ve memleketimizin elverişli mıntıkalarında tatbikatına geçilmenin hazırlanması icap eder. Antrönör Abraham tarafından gönderilen raporun sureti leffen gönderilmiştir.[275] Bu hususlaki tetkik ve tecrübelerinizden bize de malumat verilmesini ve tesbit olunacak programın gönderilmesini rica ile sevgi ve hürmetlerimi sunarım, efendim."[235]

Pek çok alanda kurumsallaşmanın oluşmadığı, görev tanımlarının ve içeriklerinin net bir şekilde ifade edilip tanımlanmadığı bu dönemde, kış sporları gibi hiç geçmişi olmayan bir konuda benzer zorlukların daha fazla ortaya çıktığı görülür. Kış sporlarının hayata geçirilmesinde etkin olan önemli aktörlerden bir diğeri ise TİCİ'dir. Recep Peker'in olumlu ve teşvik edici yazısından sonra, Abraham'ın önerileri doğrultusunda emniyet sığınaklarının yapılması ve yolların işaretlenmesini içeren basit bir mimari programla kaba bir bütçe hazırlanmış ve bir rapor halinde Peker'e gönderilmiştir [236]. Bütçeye 100 çift "iski ve iski değneği" de dahil edilmiş; okul talebeleri, zabitler, askerler ve cemiyet üyelerinin kullanımına verilmesi düşünülen bu gereçlerin, 1200 metre yüksekliğindeki Karabelen'de yapılması planlanan "iski evinde" muhafaza edileceği belirtilmiştir. Kavramlar gündelik hayat içinde inşa edilir. Gerek arşivdeki yazışmalarda

[275] Vurgu orijinal.

gerekse de basına yansıyan haberlerde görüldüğü gibi kış ve dağ sporlarına ilişkin bir terminolojinin henüz oluşmadığı görülür.

Aziz Koryürek'in dikkat çektiği ilk konu güvenliktir. Sahaları tespit etmek için dağa çıkan grubun yaşadığı ürkütücü tecrübenin, bürokratlar arasında ciddi bir korku ve endişe yarattığı görülür. Aksi taktirde pek çok kazanın meydana gelmesini kaçınılmaz bulduğunu belirten Koryürek'e göre Uludağ'da yapılması gereken ilk iş, hiç vakit kaybetmeden gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasıdır; aynı zamanda bu kazaların kış sporlarına yönelik propagandayı kötü etkilemesinden ve insanların şevkini kırmasından da endişelenir.

Raporda en çok dikkat çekilen diğer konu ise maddi yetersizliklerdir. TİCİ'nin bütçesinde bu uygulama için gereken on iki bin lira için karşılık olmadığını söyleyen Koryürek, eğer Bursa Valiliği Millet Bankası yardımı ile bu parayı temin edebilirse bu yaz bu faaliyetlere başlanabileceğini bildirir:

> "[…] raporda sarfına lüzum gösterilen mebaliğ için şimdilik bütçemizde karşılık yok gibidir. Bursa vilayeti idarei hususiyesi tarafından icapederse Millet bankasının yardımı ile (12000) lira sarfı temin edilebildiği taktirde bu yaz faaliyete başlamak ve kışın faideli bir spor hareketi meydane çıkarmak kabil olabilecektir. […]"[237]

Arşivde yer alan yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Uludağ'ın imarı için gerekli olan on iki bin lira tam olarak denkleştirilememiş, buna rağmen çalışmalara kısmi olarak başlanmıştır. Uludağ'da bir yıl içinde yapılan imar çalışmalarıyla ilgili bilgi vermek üzere Bursa Dağ Sporları Kulübü tarafından 16 Mayıs 1934 tarihinde Recep Peker'e gönderilen faaliyet raporunda imar çalışmalarına katkı sunan kurumların adları ve yaptıkları katkının miktarı şu şekilde belirtilir:

> "Yapılan teşebbüsler neticesinde geçen yıl Hususi İdare Bütçesinden (1000), Belediye Bütçesinden (1000) TÜRKİYE İdman Cemiyetleri İttifakı Umumi merkezinden (1300) lira yardım yapılmış ve bu para **(Dağ sporları inşaat ve tesisat komisyonu)** vasıtası ile sarfedilerek aşağıda yazılan tesisatlar vucuda getirilmiştir."[237]

1933 yılında Bursa Halkevi bünyesinde kurulan Kulübün resmi damgasını da taşıyan bu raporda Uludağ'da bugüne kadar yapılan işlerle birlikte gelecek yıl yapılması planlanan çalışmalara da yer verilir. Ayrıca "Kulübün Vaziyeti" başlığı altında şikayet edici bir

tonda çektiği maddi sıkıntıları da dile getiren Kulüp Başkanı, delil olarak Kulüp bütçesinin bir suretini de gönderir. Kış sporlarının gelişimi bağlamında Uludağ'ın imarıyla ilgili programın resmi yürütücüsü pozisyonunda olan Bursa Dağ Sporları Kulübü gelecek kışa hazırlık çalışmaları için TİCİ'den 5000 lira talep etmektedir.

Dağda, yerinde yapılan incelemelere ve saha gözlemlerine dayanarak hazırlanan tetkik raporları doğrultusunda, kaba bir alan planlaması yapıldığı görülür. Eldeki tek donatı olan Uludağ Oteli önemli bir veridir. Bu plan; Bursa, Uludağ Oteli ve zirve arasındaki güzergah temel alınarak dağa yapılması ön görülen çıkışlarda, emniyet açısından stratejik öneme sahip noktalarda sığınakların yapılmasını ve yolların işaretlenmesini içerir. Kuşkusuz, dağın topografik özellikleri dikkate alınarak kayak alanları da düşünülmüştür. Ancak burada yapılan çalışma alanın topografik özelliklerine göre kayak alanlarının ve pistlerinin yerleştirilmesi değildir. Kayak pistleri bu güzergahın sunduğu imkanlar ölçüsünde düşünülür.

İlk önce, can güvenliği acısından önem taşıyan Dolu (Duğlu) Baba (Bursa'dan 19 km), Karabelen (22 km), Kirazlıyayla (25 km), Deregözü (26,5 km), Deve Taşı (28 km) ve Otel Gözü (30,5 km) mevkilerinde olmak üzere altı adet sığınak inşa edilir. En büyüğü 14x10, en küçüğü 3x6 metre büyüklüğünde olan bu sığınakların dört tanesinin 4x10 metre boyutlarında olduğu bilgisi verilir. Bu sığınaklar üzerleri saç veya toprakla örtülü basit yapılardır [234]. Askeriye bu sürecin her aşamasında yer alır. Özellikle de bedeni katkıda bulunur. Örneğin, sığınakların yapımına askerler tarafından başlanır; yolların işaretlendirilmesi ile telefon hatlarının çekilmesi ise tamamen 126. Piyade Bölüğü subayları ve askerleri tarafından gerçekleştirilir [238]. Raporda, askeriyenin katkısı büyük puntolu olarak "ödenemez" sözcüğüyle ifade edilir.

"Ski yolları yapılıyor İnşaat faaliyetine geçildi" başlıklı bir haberde, *ski* sporuna önem veren Bursa Valisi ile Kolordu Kumandanı Ali Hikmet Paşa'nın inşaat çalışmalarını denetlemek üzere dağa çıktığı bildirilir (Cumhuriyet, 29 Temmuz 1933). Miralay İsmail Hakkı da imar çalışmalarıyla yakından ilgilenen subaylardan biridir. "Dağ sporu meraklılarının" kışın hiç tehlikesiz *ski* sporları yapabileceğini müjdeleyen bu haberde de öne çıkarılan nokta güvenlik meselesidir. Henüz "dağ sporları meraklıları" ortada olmadığı için, bu ancak bir "wishful thinking"dir. Bu dönemde toplumsal taleplerle

ilişkiliymiş algısı yaratmak için Uludağ'daki faaliyetlere değinen haberlere çok sık "Kara sevda çekenler kara kavuştular..."[239] türünden başlıklar atıldığı görülür. Hiç kuşkusuz bu başlıkların alt metninde Cumhuriyet elitlerinin özlemleri ve arzuları bulunmaktadır.

Bu süreçte Bursa'ya gelerek Uludağ'da yapılan tesisatları ve devam eden inşaatları yerinde denetleyen kişilerden bir diğeri de TİCİ Başkanı Aziz Koryürek'tir. Koryürek'in Uludağ'a gelişine ilişkin verilen bir haberde, daha önce 1300 lira gönderen Aziz Bey'in bu gelişinde bin lira daha katkıda bulunduğu, TİCİ'nin kış sporları için yaptığı maddi katkı öne çıkarılarak bildirilir (Cumhuriyet, 09 Eylül 1933). Ancak TİCİ'nin Uludağ'ın imarına kaynak aktarmaya çok da istekli olmadığı söylenmelidir.

16 Aralık 1933 tarihli bir haberde ise Uludağ Oteli'yle telefon bağlantısı da sağlanan sığınakların inşaatının bittiği ve güzergahlara tüm yol işaretlerinin konulduğu bilgisi verilir. Ayrıca, Dağ Sporları Kulübü'nün Karabelen mevkiine karın yüksekliğini ölçmek için bir alet yerleştirdiği bildirilir (Cumhuriyet, 16 Aralık 1933). Uludağ'ın görece alçak bir platosunda konumlanan Karabelen mevkiindeki sığınak diğerlerinden daha büyük tutulmuştur. Bu yüzden ihaleyle bir müteahhite yaptırılan büyük "ski kulübesi", iki oda ile "büyük" bir salon, mutfak ve uzun bir koridordan oluşur. Kadınlar ve erkekler için birer yatak odası bulunan (10x14 metre) boyutlarındaki yapının salonunda gerektiğinde 60 kişinin yatabileceği bilgisi verilir. Yapıya yatma kerevetleri yapılmış, battaniye, şilte, masa, sandalye gibi en gerekli mobilyalar getirilmiştir. Çatısı ahşap ve saçtan olup, dışı tamamen taş kaplı olan yapının bitişiğine 3, 4 beygirlik bir de ahır yapılmıştır. Bu yapının "diğer *ski* kulübelerinin yorgun düşmüş dağ sporcularının dinlenmeleri ve ani fırtınalarda sığınabilmeleri için yapıldığı" ifade edilir. Gerektiğinde 20-25 kişiyi barındırabilecek büyüklükteki diğer tüm sığınakların içlerine de yerden yükseltilmiş yatma kerevetleri yapılmıştır. Otel Gözü mevkiindeki sığınağın "daha muntazam" bir plana göre ve tamamen ağaçtan yapıldığı belirtilir. Dolubaba'daki sığınağın çatısına saç, diğerlerininkine ise toprak çekilmiştir [238].

Şekil 6.5 Otelgözü Sığınağı [240]

İlk sığınak, Bursa'dan 19 km mesafede, yaklaşık 1200 metre yüksekliğindeki Dolubaba mevkiinde, dağ yolu ile karayolunun kesişim noktasında yer alır. Bu nokta seçilirken Bursa'dan Dolubaba'ya otomobil ya da binek hayvanı ile her mevsimde çıkabilmenin mümkün olması göz önünde tutulmuştur. Aynı şekilde buradan, acemi kayakçılara kayak talim kursları vermek için uygun bir alan olarak düşünülen Karabelen'e (22 km) yürüyebilmenin kolay olması da bir diğer veridir. Aynı zamanda Karabelen'de, arada yer alan mevkiiler üzerinden yaklaşık 11 km yukarıda bulunan Uludağ Oteli'ne çıkmak için hazırlık yapılabileceği de ön görülür. Abraham bu mekân seçimiyle ilgili olarak şu yorumda bulunur "Karabelen'de havaya alışılır, ski kaymak öğrenilir ve daha sonra atlı kızaklarla daha yukarı çıkılır."[234] Bu planlama stratejisi gibi bu ifadeler de sadece pragmatik bir durumu işaret etmek için sarfedilmiş değildir. Anlaşıldığı kadarıyla Erken Cumhuriyet seçkinleri arasında bir grup yüksekliklerin kalbi ve ciğerleri yorduğuna ilişkin büyük bir endişe geliştirmiştir. Uludağ'da gerçekleştirilen imar çalışmalarını müteakip Ankara'ya yazdığı ikinci raporunda Abraham'ın bu konuya oldukça uzun yer vermesi muhtemelen bu endişeleri gidermeye yöneliktir:

> “Bir çok Türkler mesela 2000 metre yüksekliğinde kesafeti azalmış hava içinde spor faaliyeti ile kalplerini ve ciğerlerini yorabileceklerden ürküyorlar. Tabiidirki bu yükseklikte spor yapmak kalp ve ciğer faaliyetini arttırır. Fakat ciğer ve kalp hastalarının ne dereceye kadar dağ sporu yapabileceklerini tayin etmek Doktorun vazifesidir. Bütün diğer insanlar için ise dağ sporu en mükemmel ve en tabii bir kalp ve ciğer jimnastiğidir.
>
> Ciğerlerini ve kalbini bu fazla faaliyete alışabilmesi için dağ sporuna 1000-1500 metre yükseklikte başlamak tavsiye olunur. Bu sebeple Sanatoryumlar, oteller ve Ski kulüpleri vesaire sade 2000 metreden olmalı. Bizim Karabelendeki Ski kulübesi mesela 1200 metre yüksekliktedir. Burada herkes kalbi ve ciğerleri tehlikede olmaksızın dağ sporu yapabilir.” [234]

Bu planlamaya göre Karabelen’den yukarıdaki otele kadar giden hat üzerinde en çok 3 km aralıklarla Kirazlıyayla (25 km), Deregözü (26,5 km), Deve Taşı (28 km) ve Otel Gözü (30,5 km) sığınakları bulunur. Ancak 1933 yılında Kirazlıyayla, Deregözü ve Deve Taşı sığınakları tamamen kara gömüldüğü için kullanılamamıştır [238]. Kış aylarında şose, Karabelen’den itibaren tamamen karlarla kaplanıp görünmez olduğu için, buradan zirveye kadar 50 metre aralıklarla, 5,5-8 metre yüksekliğinde, 300 adet renkli işaret direği konularak zirve yolu her zaman görünür kılınır. Şosenin solunu takip eden bu işaretlendirmeyle birlikte her kilometre başında “Bursa’yı, Oteli, yüksekliği ve en yakın sığınağı gösteren levhalar konulmuş ve üzerine kafilelerin yanlarında bulunduracağı ön görülen seyyar telefonları kullanmaları için prizler yapılmıştır.” [238]. Mevcut telefon hattı tamamen kullanılmaz olduğu için Uludağ Oteli’nden Karabelen’e kadar işaret direkleri üzerinden yeni bir telefon hattı çekilmiş, Karabelen’den sonra ise jandarma hattı ile bağlantı sağlanmıştır. Aynı zamanda yaz kış posta hizmeti sağlamak üzere çalışmalara başlanmıştır.

Şekil 6.6 Uludağ Kirazlıyayla Dağ Evi [240]

Uludağ'ın imarında yönetimin izlediği mekânsal stratejiler arasında zirvenin mekânsallaşması da yer alır. 23 Şubat 1933 tarihli *Cumhuriyet'*te Uludağ zirvesi üzerinde bir "imdadi **sıhhi** evi" yapılmasına karar verildiği bildirilir (Cumhuriyet, 23 Şubat 1933). Ancak ilk aşamada sadece bir işaret mahiyetinde olmak üzere bir bayrak direği dikilmiş, ayrıca bir hatıra defteri kasası yaptırılarak içine bir defter konulmuştur. Abraham zirveye çıkan herkesin bu deftere adını yazması gerektiğini önemle vurgular. Daha önce belirtildiği gibi zirvelerin mekânsallaşması rejim için önemli bir dayanak noktası oluşturmuş, buraya Türk bayrağı dikilmesi ve hatıra kasası konulması sembolik değerler sıralamasının en üstlerine yerleşmiştir. Zirvelere çıkış, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin gücünü ve egemenliğini tescil etme işlevini de görür. Tamamlanarak 1936 yılının 29 Ekiminde açılışı yapılan söz konusu zirve sığınağına ilişkin *Bursa Açık Ses* gazetesinde şöyle bir haber yer alır:

> "Uludağ'ın Zirvesine Sığınak yapılıyor.
>
> Valiniz Şefik Soyer; ... Uludağ'ın zirvesinde kış sporçuları için bir sığınak yapılmasını emir ve işaret buyurmuşlardır. Hususi Muhasebe İdaresi'nce bu sığınağın inşaasına başlanmıştır. (2500) metre irtifada yapılan bu sığınak

Türkiye'de bu irtifada yapılan ilk binadır. Bilhassa bu irtifida **betonarme** inşaatın nekadar güç yapılabileceği malum olduğuna göre Vilayetin sporcular için gösterdiği bu fedakarlık derecesindeki alâka sporcu gençlik arasında minnet ve şükranla karşılanmaktadır. Çünkü; kışın zirveye çıkan kayakçılar orada sığınacak bir yer olmadığı için bir dakikadan fazla kalamamaktadırlar. Şimdi bu inşaat için zirvereye tenekelerle su taşınmaktadır. 40 amele iş başındadır. 20 ester (katır) malzeme vesaire taşımaktadır." (Bursa Açık Ses, 5 Eylül 1936)[276]

Şekil 6.7 Zirve Sığınağı [241]

Şekil 6.8 Zirve Sığınağı önünde kulüp üyeleri [241]

[276] Aktaran: [241].

Kışın kuş uçmaz kervan geçmez bir coğrafyadan, yeni bir kamusal alana dönüşme sürecinde Uludağ'daki fiziksel mekân bu şekilde üretilir. Bu çalışmalar yönetimin hem dağ ve kış sporları konusuna verdiği önemi hem de bu yeni sporların uygulanmasına ilişkin duyduğu isteği gösterir. Ancak kış sporlarının sürdürülmesi çok geniş mali olanaklar talep etmektedir. Arşiv belgelerinden izlenebildiği gibi, Uludağ'ın organizasyonunda aktif rol alan ve etken olan kurumlar arasında bürokratik hiyerarşi sınırları içinde, aşırı nezaket gösterileri altında kıran kırana bir pazarlık yapılır. Konuya daha hassas yaklaşan Bursa ile merkezi spor kurumu TİCİ'nin irtibatı Recep Peker üzerinden sağlanmaktadır. Peker bu süreçte otoritesine karşı çıkılamayan çözüm getirici ve buyurgan bir karakter olarak belirir. Peker'in sığınaklara mobilya konulmasından kayakevindeki yataklara çarşaf alınmasına kadar her ayrıntıyla ilgilendiği arşivdeki yazışmalardan takip edilebilir.

Abraham'ın önerisine uygun olarak, fiziksel mekânın kurulmasıyla eş zamanlı olarak kış sporlarının tanıtımı için propaganda çalışmalarına da başlanmış ve düzenlenen konferanslar, çıkarılan broşürler ve basında yer alan haberlerle bu görüşlerin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu çalışmaları daha düzenli yürütmek üzere bir dağcılık kulübü kurulur. Konuyla ilgili Recep Peker'e bilgi veren bir arşiv belgesinde ilk etaptaki propaganda faaliyetleri kapsamında Bursa Belediyesi ile ortak bir çalışma yapılarak kapsamlı bir broşür çıkarıldığı, propaganda kartları hazırlanarak özellikle kurban bayramında servis edildiği, **ufak gruplar halinde civar köylere gidilerek köylülerin bilgilendirildiği** ve *Yedigün* dergisiyle bu konuda bir anlaşma yapıldığı söylenmektedir [238]. Yönetim *Yedigün* dergisinden, Uludağ'la ilgili, özellikle bol resimli yazılara yer vermesini talep eder. Sedat Simavi tarafından çıkarılan ve şehirli insana seslenen Amerikanvari bir magazin dergisi olan *Yedigün*, Uludağ'ın tanıtımında önemli bir rol oynar. Propaganda çalışmalarında devlet destekli basından çok yararlanılır. Kış sporlarının yaygınlaştırılmasında varolan medya ve propaganda imkanlarını sonuna kadar kullanmak isterler. Bu süreçte tüm İstanbul gazeticileri Bursa'ya davet edilir ve Uludağ'a çıkarılır. Örneğin 24 Haziran 1933 (Cumhuriyet) tarihli bir habere göre Uludağ'a çıkarılan İstanbullu gazeteciler dağ hakkında bilgilendirilerek karlı mıntıkalarda gezdirilir ve Uludağ Oteli'nde bir ziyafet verilir. Hiç kuşkusuz Uludağ'a

yapılan neredeyse tüm gezi ve tırmanışların günü gününe *Cumhuriyet* gazetesine bir haber olarak yansıması da bu bağlamda düşünülmesi gereken bir çabadır.

Bunun yanısıra dağın hava ve barınma durumuyla ilgili "başka ülkelerde olduğu gibi" [243] vurgusuyla hergün radyo ile bilgilendirme yapılmasına karar verilir ve konu Recep Peker'e iletilir. Cumhuriyetin ilk milli yayın ajansı olan Anadolu Ajansı'ndan bu konuda destek istenir ve Bursa'da bulunan Anadolu Ajansı muhabiri bu işle görevlendirilir [242]. Olumlu görüş bildiren Recep Peker, hatta verilen bilginin monoton olmaması konusunda bir uyarıda bulunarak ilgi çekici olmasını önerir [243]. Arşivdeki yazışmalardan anlaşıldığı üzere propaganda amaçlı olarak Uludağ'a ilişkin bir de film hazırlanmış ve Halkevleri aracılığıyla yurt çapında dolaşıma sokulmuştur [244].

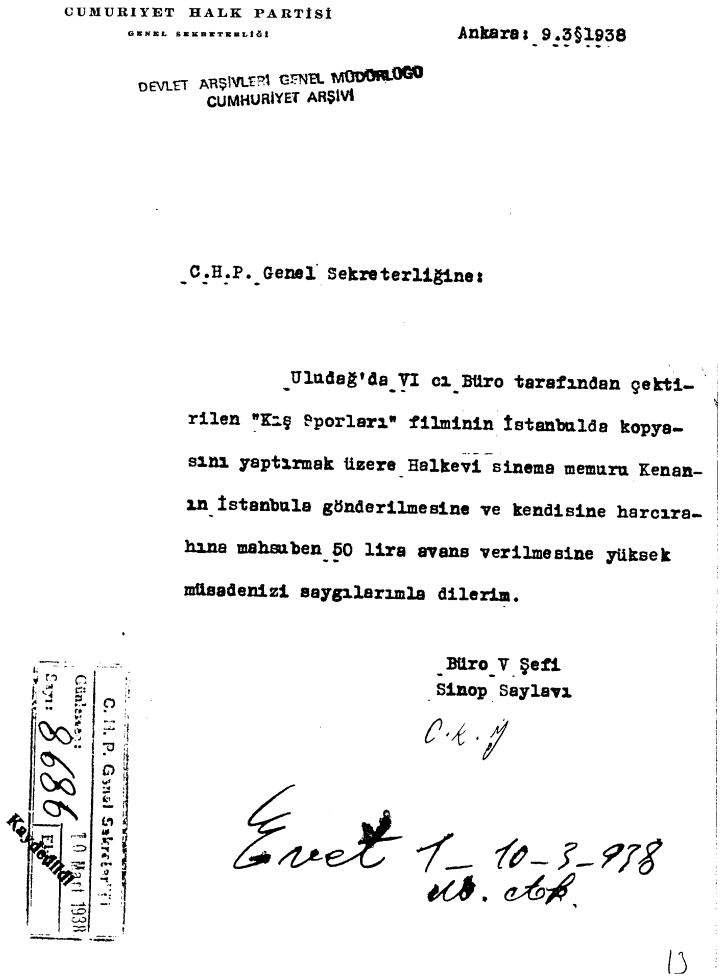

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara: 9.3§1938

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. Genel Sekreterliğine:

Uludağ'da VI cı Büro tarafından çektirilen "Kış Sporları" filminin İstanbulda kopyasını yaptırmak üzere Halkevi sinema memuru Kenanın İstanbula gönderilmesine ve kendisine harcırahına mahsuben 50 lira avans verilmesine yüksek müsadenizi saygılarımla dilerim.

Büro V Şefi
Sinop Saylavı
C.K.M.

Evet 1_ 10-3-938
M. Ocak

C.H.P. Genel Sekreterliği
Giden Evrak
Sayı: 8686
10 Mart 1938
Kaydedildi

Şekil 6.9 Uludağ'da "Kış Sporları" Adı ile Çektirilen Filme İlişkin Belge [244]

6.2.3 Erken Cumhuriyet Ütopyası: "Uludağ Dünya Cennetidir ya da Doğu'nun İsviçresi"

Üst bölümlerde bahsedildiği gibi Erken Cumhuriyet'te yüksek coğrafi mekânların yeni bir görme, okuma ve anlamlandırma biçimine konu olması ile Uludağ üzerinden yeni bir romantizmin inşa edilmesi söz konusu olur. Uludağ üzerinden yaratılan romantizmin Avrupa'da olduğu gibi entelektüel ve sınıfsal alt yapısı ve bunun üzerinde oluşmuş bir kapitalist düzeneği yoktur. Buna karşın her ne kadar devlet tarafından teşvik ediliyorsa da gerek Uludağ'ın kamusallaşması gerekse de Uludağ imgesinin inşası üst sınıf değerlerinin yeni bir boyut kazanması ve yaygınlaştırılması süreciyle de yakından ilişkilidir. Milli bir romantizm arayışı içinde yüksek coğrafi mekânların yüceltilmesi, yeni siyasi söylemin bilimselliğe olan vurgusu, halksağlığı ve yurt savunması gibi çeşitli kamusal gerekçelerle dağ ve kış sporlarının devlet tarafından desteklenmesi ile Cumhuriyet elitlerinin bu ideolojik yaklaşımı sahiplenip içselleştirmesi bu süreci belirleyen en önemli etmenlerdir. Uludağ'ın popüler dergilerde, kartpostallarda ve 1950'lerden sonra bambaşka bir bağlamda Türk filmlerinde mütemadiyen çoğaltılan imgeleri ve günümüzde bu anının hâlâ muhafaza edilmesi bu imgenin varolduğu gerçeğini teyit etmektedir. Öncülü olmayan bu Uludağ imgesi 1920'lerin ikinci yarısında ufukta belirmeye başlamış ama toplumsal hayalgücünü cezbetmeye başlaması ile gündelik kültürün bir parçası haline gelmesi kış sporlarının keşfedilmesinden sonra olmuştur.

Kış sporları 1933'e kadar popüler dergiler dışında kamusal alanda görünür değildi, buna karşın yöneticiler bu konuya çok büyük önem atfediyordu. Çoğu kişi ne kış sporlarını tanıyordu, ne de onu deneyimlemişti. Çoğunluk bunu militer kaygılarla gerekli görüyorken, kimileri sağlık kaygılarıyla önemsiyor, ancak popüler dergilerde kamusal ifade biçimleri üzerinden telakki ediliyordu. 1930'ların ilk yıllarında bu faaliyetleri gerçekleştirebilecek somut koşullar henüz sağlanabilmiş değildir, ancak buna rağmen popüler yayınlarda potansiyel bir olgu olarak yüceltilir. Kış sporları gündelik bir gerçeklik değildir ama estetik ve fotoğrafik bir ilham kaynağı olarak işlev görür. Dönemin popüler dergilerinde kayak, paten, lüj, bobzlaig gibi kış sporları, karlı dağ manzaraları olabildiğince idealize edilerek görselleştirilir. Ancak, bu örneklerin hemen

hepsinde kayak yapan insanlar görünüş olarak Türklerden çok Avrupalıları çağrıştırırlar. 1930'ların ilk yıllarında resimli popüler dergilerde İsviçre'de ve Amerika'daki oyuncuların, sporcuların, sosyete üyelerinin kayak ya da paten yaparken ya da karlar altında eğlenirken çekilmiş fotoğrafları yayınlanır. Dergilerdeki bu imajların gerçek bağlamları, yerleri, kişileri hakkında çoğu zaman uydurma, çok az bilgi verilir. Yine benzer resimli popüler dergilerde sık sık kış sporu yapan bu sözde önemli şahsiyetlerin hayatlarından ve kariyerlerinden anekdotlara yer verilir. Kuşkusuz Türkiye gibi yoksul, savaştan yeni çıkmış bir tarım ülkesinde bu tür imajların hiçbir reel karşılığı yoktur, kış sporlarına yönelik bu tarz bir ikonografinin yayınlanması ütopik bir hayatın ve insanın özlemidir. Kış sporları çok uzak bir rüya olmaktan çıkıp tecrübe edilmeye başlandığında bile dergilerdeki imajların değişmediği gözlenir: İki boyutlu mekânlarda dolaşıma sokulan kış sporlarına ilişkin imge dağarcığı Batılı ülkelerdeki imgelemin sunumu şeklinde gerçekleşirken onlara bakanlara kendini Batılı bir özne gibi hissetme fırsatını vermektedir[277]. Dağ ve kış sporları Cumhuriyet yönetiminin ilk yıllarındaki ütopik modernlik ideallerinin bir tezahürü olarak da düşünülebilir ve Uludağ, varolan reel koşullarda gerçekleştirilmesi oldukça zor olan bu bu ütopyanın kurgulandığı, olumlandığı ve hayata geçirildiği yüksek coğrafi mekân olarak belirir.

Uludağ'daki imar çalışmalarının gerçekleştirildiği 1930'ların ikinci yarısında Uludağ üzerinden dağ ve kış sporları daha görünür olur. Kış sporlarının başlaması dağ idealizmine yeni bir işlevsellik kazandırmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'de dağ ve kış sporları kamuya Uludağ üzerinden açılır. Uludağ'ın keşfiyle dağ ve kış sporlarının başlaması, kültürel temsil formlarına da nüfuz eder ve kamusal alana bir yoğunluk getirir. Uludağ'ın kültürel ve pedogojik bir önemi vardır. Uludağ imgesi fotoğraflarda, resmi ve popüler yayınlarda, posterlerde çok sık kullanılır. Uludağ peyzajı popüler dergilerde canlı ve renkli bir yaşam alanı olarak tarif edilirken kamusal ve

[277] Bu durum 1950'lerden sonra bile devam eder.

dünyevi zevklerin kaynağı olarak yüceltilmesi dikkat çeker. Dolayısıyla Uludağ sunduğu eğlenceler ve uyandırdığı duyusal hazlarla toplumsal imgeleme sızmaya başlar[278].

Bu dönemde üretilen görsel tasvirlerde Uludağ manzaraları, kayak yapan kadınlar ve erkekler, Uludağ Oteli ve kayakevi yoğun olarak temsil edilir. Canlılıklarıyla göze çarpan bu imgeler, aşağıda *Yedigün* dergisinin kapağında görüldüğü gibi (Şekil 6.11) çoğunlukla hayali kar eğlencelerini betimlerler. Özellikle romantik dağ peyzajındaki kadın imajlarına çok sık yer verilir. Uludağ imgesi ilk başlarda varolan reel koşullara dayanmaktan ziyade, hayal edilenlerle şekillenmektedir. Uludağ daha 1930'ların başında kısa bir süre sonra "dağ, kar, güneş, eğlence" gibi standart bir paket haline gelecek hedonist bir imge repertuarıyla tanımlanmaya başlanır. Uludağ'ın kışlık resimleri, oldukça cezbedici yeni bir doğal peyzaj imajı sunar. Uludağ'ın fotoğrafik görsel üretimi yapılan ilk yüksek coğrafi peyzaj olduğu söylenebilir. Kuşkusuz hiçbir zaman Avrupa kültür coğrafyasındaki yükseklikler gibi yoğun bir görselleştirme faaliyetine konu olmaz. Hatırlanırsa erken modern dönemden itibaren yoğun bir görselleştirmeye konu olan dağların görsel üretimi fotoğrafın icadıyla sınırsız bir üretime konu olur. Film endüstrisinin ortaya çıkmasıyla dağ filmleri 1930'larda bir janr haline gelir[279]. Bununla karşılaştırıldığında Uludağ'a ilişkin üretilen görsellik son derece sınırlıdır. Yine de Uludağ'ın pastoral görselliği 1930'larda görece çok üretilen bir imgedir. Bu fotoğraflar güzel bir manzara temsili olarak da ifade edilebilir. Bunun yanısıra Uludağ'ın çok amatör boyutlarda filme çekilmesi de söz konusu olur. İki boyutlu mekânlarda dolaşıma giren Uludağ'a ilişkin dağ ve kış tasvirleri bu konularda bir bilinç artışı olduğu izlenimi yaratabilir. Ancak bu imajlar toplumun yeni ihtiyaçlarından ziyade arzularına ve özlemlerine cevap vermektedir.

---

[278] Örneğin 1935 yılına tarihlenen bir başlık "Kış Sporlarının İdeal Memleketi Bursada Nasıl Eğleniyorlar? Yeşil Bursa'ya Mutlaka Gidiniz ve Uludağ'a Çıkınız.", [270]; 1933 yılına tarihlenen bir diğer başlık ise "Bursa'da Yedigün Kayak Sefası", [247].

[279] Bkz: [13].

Şekil 6.10 1944 yılında Musa Ataş'ın hazırladığı *Bursa Kılavuzu* [334] isimli kitabın kapağı

Hatırlanırsa 18. yüzyıldan başlayarak Alp imgesinin inşa edilmesinde pek çok aktör ve parametre rol alır. Alplerin *sublime* bir coğrafya parçası olarak idealize edilmesiyle başlayan süreç, 19. yüzyıl boyunca adım adım bir turizm merkezi olarak inşa edilmesiyle sonuçlanır. Bölüm 2'de belirtildiği gibi, 19. yüzyıldan itibaren Avrupa kültür coğrafyasında ulusal bir karakter kazanan turizm yeni bir ulus kavramının temeltaşı olarak kullanılmış ve hem kimliklerin hem de territoryal temsillerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Uluslaşma aşamasında turizm bağlamında estetik duyarlılıklar politik ve ulusalcı bir içerikle doldurulmuş ve bu süreçte adım adım bir turizm merkezi olarak inşa edilen Alpler'in turistik inşası çok çabuk tek bir dağ dizisinin limitlerini aşarak dünyadaki diğer dağlık bölgeleri de şekillendirmeye başlamıştır [10]. Alpinizm turizm modelini mümkün kılan politik ve kurumsal parametreler en başından itibaren hem ulusal hem de uluslararası bir karakter taşır ve "zevk, eğlence, sefahat, özgürlük, sağlık, ihtiras, estetik, macera" gibi kavramlardan oluşan bir setle Alpinizm modelleri pek çok farklı ihtiyaca cevap verecek şekilde esnek temsiller ve pratikler sağlayarak global dolaşıma girer. Bu bağlamda Erken Cumhuriyet'te üretilen Uludağ imgesi, Alplerden tüm

dünyaya ihraç edilen Alp imgesinin[280] yerel coğrafi bir yansıması olarak da ifade edilebilir. Popüler yayınlardaki görsel ve metinsel üretimlerden takip edilebildiği gibi Uludağ imgesinin oluşmasında temel referans kaynakları İsviçre ve Alpler olarak belirir. Alp hayalinin çeşitli ikonografik imgelerle Türkiye'ye de ulaşması söz konusu olur. Uludağ imgesinin inşa edilmesinde ve Uludağ deneyiminin daha geniş bir ziyaretçi kitlesine açılmasında Alp hayali çok etkili olur. Daha önce belirtildiği gibi 1930'larda aşırı bir yüceltmeye konu olan Uludağ sahip olduğu doğal güzellikler ve sunduğu zevklerle "cennet" metaforuyla tanımlanmaya başlamış ve eş zamanlı olarak tüm dünyaya tanıtılması gereken ulusal bir hazine olarak ifade edilmiştir. Uludağ üzerinden ütopik bir söylem inşa edilirken eş zamanlı olarak dağın bir cazibe ve turizm merkezi olmasına yönelik çalışmalar da başlar. Ancak burada bir noktanın altını çizmek gerekir. Kitle turizminin ortaya çıkışıyla sınıf savaşlarına ve modernitenin gerilimlerine konu olan Alplere ilişkin 1800'lerin sonunda "kayıp cennet" nostaljisi [11] dolaşıma girmiş iken, Uludağ 1930'lardan 1900'lerin ikinci yarısına ulaşan bir süreçte yeni keşfedilmiş cennet imgesiyle yüceltilir. Aynı şekilde 19. yüzyılın ortasında Alp romantizmini fişekleyen *sublime* kavramı da üst sınıflar arasında dalga geçilen bir espiri konusu haline gelmiştir[281].

Türkiye'de dağ ve kış turizmi kavramının ortaya çıkması Uludağ odaklı Erken Cumhuriyet'te başlayan bir süreçtir. Daha önce belirtildiği gibi geç Osmanlıda ilk iç turizm odaklarından biri olarak beliren Bursa'da Cumhuriyete kadar turizm sağlık bağlamında dile getirilir. Uludağ'ın keşfiyle birlikte artık dağla, onun tanımladığı mekânla ve sunduklarıyla diyalog içinde bir turizm tahayyülü ortaya çıkar. Uludağ turizmi tanımlayan ana bir öğe haline gelir. Uludağ'ın keşfedilmesi ile Bursa yeni bir kimlik kazanır. Bu dönemde Bursa Uludağ'ın potansiyelleriyle zenginleşmiş kış sporları ve tabiat ağırlıklı bir kültür coğrafyası olarak tanımlanmaya başlanır. "Yeni keşfettiğimiz

[280] Alp imgesinin globalizasyonu için bkz: [10]

[281] *Sublime*ın algılanışındaki anlam kayması için bkz: [15].

bir cennet” gibi başlıklarla ifade edilen Uludağ’ın Bursa’ya ziyaretçi çekmek için yepyeni bir vasıta olduğu çok sık dile getirilir.

Şekil 6.11 Cemal Kutay’ın Uludağ imgesine vurgu yapan yazısı [245]

Şekil 6.12 *Yedigün* Kapağı [246]

Şekil 6.13 *Yedigün Dergisi* muhabiri Naci Sadullah ve ekibinin Uludağ'ı ilk ziyaretini konu edinen Yedigün kapağı ve haberin iç sayfadaki başlığı [247]

Uludağ'ın kamuya açılmasının aynı zamanda onun bir turizm nesnesi olarak tahayyülüyle doğrudan ilişkisi vardır. Yukarıda belirtildiği gibi 19. yüzyıl Avrupası'nda da benzer bir sürece şahit olunur. Yani, imar edilen dağların turizm odaklı olarak tahayyül edilmesi büyük ölçüde Batı Avrupa'daki değişimin toplumsal boyutlarına koşut gibidir. Ne var ki, bunun Batı Avrupa'daki uzanımları daha 19. yüzyılın ikinci yarısında kitlesel turizmle karakterize olurken, Türkiye'dekiler başka bir formatla karakterize olur. Dolayısıyla Türkiye'de yaşanan sürecin Avrupa'dakilerle olan ilişkisine dair, bunun başkalarıyla da paylaştığımız bir değişim güzergâhının içinde konumlanmakla ilgili olduğu söylenebilir. Hiç kuşkusuz Uludağ üzerinden oluşturulan ütopyanın medeni dünyanın bir parçası olmak isteğiyle de ilişkisi bulunur. 1930'larda Uludağ bir imaj operasyonu için kullanılır. Bu dönemde dağ ve kış turizmine ilişkin tüm enternasyonel kartlar Uludağ'ın üzerine oynanır. Dönem yayınlarında "İstifade edilmeyen bir tabiat hazinesi: Uludağ. Bu dağı **Avrupa ve Amerikaya tanıtmak** Bursa için çok faydalı olacaktır." (Cumhuriyet, 11 Nisan 1932) türünden başlıklarla sözü edilen konuya değinen pek çok habere rastlanır. Sık sık İsviçre Alpleri ile kıyaslamalara ve hayali tartışmalara konu olan Uludağ'ı bir marka haline getirme özlemi duyulur. Örneğin, Bursa'nın tarihine ilişkin çalışmasında oryantalist bir tavırla Bursa'nın öz bir Türk şehri olduğuna vurgu yapan A. Memduh Turgut, Uludağ'ı "Doğunun İsviçresi olmaya layıktır" diye tanımlar ve onu daha cana yakın bulduğunu söyler [248]. Artık global bir marka haline gelmiş İsviçre fetişizmini eleştiren Musa Ataş ise Uludağ'da sosyal-küresel bir dinamizm yaratmak gerektiğini vurgulayarak bunun için tüm şartların zorlanması gerektiğini belirtir (Cumhuriyet, 11 Nisan 1932).

İsviçre'nin dağ ve kış sporları çok fazla zenginlik ve turizm ile bağlantılıydı yani para kokuyordu. Erken Cumhuriyet yöneticileri dağ ve kış sporları ile Uludağ'ın turizm bağlamında yapılanması söz konusu olduğunda İsviçre'ye referans verirler ama otoriteler bir burjuva sporunu ve kamusallığını destekler konumda olmayı da istemezler. Örneğin Cemal Kutay, "Dağ.Deniz.Kar.Orman Uludağ" başlıklı yazısında "Tabiatın en heybetli varlığının dağ olduğunu nasıl inkar edebilir siniz? Dağ insan varlığının tabiatta karşısına çıkan en canlı bir kuvvetin timsalidir." dedikten sonra sözlerine şöyle devam eder: "Bir Türk olarak dağ kelimesini anarken Uludağ'ı nasıl

hatırlamaz sınız? Uludağ yalnızca bir dağ ismi değildir. Doktor Vedat Nedim Tör'ün dediği gibi, insan Uludağa bakınca, Türkiye'nin bir davası hatıra geliyor: <Turizm> **Turizm, bizim için evvela bir kazanç davası değildir.**"[245]. Uludağ'ın imarı söz konusu olduğunda kapitalist bir girişim olarak mekân üretimi onaylanmaz. Diğer yandan dağ ve kış sporlarına yüklenen ideolojik misyon da kendini duyurur. Bu durumun yarattığı bir zihinsel karışıklık Uludağ'ın imarında göze çarpar. Buna karşın Uludağ'ın yapılanmasına ilişkin hayaller hemen devreye sokulur. Örneğin, dağ ve kış sporlarının hayata geçirilmesi aşamasında ve Uludağ'ın organizasyonunda aktif rol alan aktörlerden biri olan Miralay İsmail Hakkı, Abraham'ın raporundan hemen sonra Uludağ'ın imarına ilişkin oldukça detaylı bir rapor hazırlamıştır. 1934 yılına tarihlenen bu raporda hayallerle ideolojik ajanda arasında gidip gelen çelişkili durum açıkca görülür. Raporunda Uludağ'ı "ülkedeki en mükemmel kış sporları alanı" olarak ifade eden Miralay aynı zamanda askeri bir talim alanı olarak nitelediği dağın, hem yurt savunması hem de, hedef kitleye ülkedeki "ecnebileri" ve Balkan coğrafyasını dahil ederek, turizm bakımından sahip olduğu potansiye dikkat çeker ve önerilerini şu şekilde sıralar:

1- Tüm ülkeyi ilgilendiren bir konu olduğu için Uludağ'ın imarına her yıl merkezden ödenek verilmesini ve buranın tüm memleket gençliği, ordu ve yabancı seyyahlara göre düzenlenmesini,
2- Bursa'dan Uludağ Oteli'ne bir **hava hattı** yapılmasını,
3- Otel civarına bir **atlama parkuru** yapılmasını,
4- İstanbul dağcılık kulübünün Uludağ'da bir kulüp binası yapmasının gündeme geldiğini ve bunun için İstanbul Valiliği'nin girişimde bulunmasını,
5- Uludağ ormanlarının köylüler tarafından tahrip edilmekte olduğunu, bunu önlemek için tedbirler alınmasını,
6- Uludağ'a sürek avı düzenlenmesini,
7- Kolordu subayları için otel civarına bir yer yapılmasını,
8- Uludağ'da ev yapmak isteyenlere bedava arazi verilmesini,
9- Uludağa bir karakol yapılmasını,
10- Devetaşı mıntıkasında yaz ve kış kullanılmak üzere 100 kişiden (500-1000) lira toplanmak suretiyle bir tür devremülk yapılmasını,
11- Otel civarında dağ köylüleri halkından bir köy kurulmasını ve Hükümetin geçimleri konusunda kolaylık göstermesini, önerir [249]

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi yazar teknoloji fantezisini Uludağ'a yansıtır ve buraya bir hava hattı yapılmasını önerir. İlk bölümde belirtildiği gibi Alplerin kış turizmine açılmasındaki en önemli unsur yukarıya insan taşıyan ulaşım araçlarının icat edilmesidir. Uludağ'a hava hattı yapılması kış sporlarının başlamasıyla eş zamanlı olarak

gündeme getirilen konulardan biridir. 1934'lerden itibaren bu konuya vurgu yapan haberlere çok sık rastlanır. Musa Ataş " ... bu dağda Avrupa'da olduğu gibi ne bir dişli şimendifer ne de hava hattı yoktur"[282] diyerek hava hattını gündeme getiren ilk kişilerden biridir. 1934'lerde bu konunun yönetim düzeyinde dikkate alındığı ve ciddi teşebbüslerde bulunulduğu gazetelerdeki haberlerden takip edilebilmektedir. Örneğin, 07 Mayıs 1934 (Cumhuriyet) tarihli bir haberde "Bursa Belediye reisimiz Muhittin Bey şehrimize bir havai hat mütehassısı davet etmiştir." denilirken, birkaç ay sonrasına (01 Ocak 1935, Cumhuriyet) tarihlenen "Uludağ'a hava hattı yapılması düşünülüyor" başlıklı bir diğer haberde, Bursa belediyesinin birkaç ay önce Avrupa gazetelerine bu konuya ilişkin bir ilan vererek bu konuda uzman istekli firmalardan proje talebinde bulunduğu, Almanya ve İtalya'dan işe talip olan yirmi adet firmanın detaylı projeler hazırlayıp gönderdiği ve projenin yaklaşık 300.000 liraya mal olacağı söylenmektedir. Söz konusu mebla dönemin ekonomik koşulları düşünüldüğünde fantastik boyutlarda bir miktardır. Ancak, Uludağ'ın turizm potansiyelinin bu parayı kısa bir süre içinde telafi edeceği düşünülmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde üzerinde en çok konuşulan ve öneriler geliştirilen konulardan biri olmasına karşın hava hattı bu dönemde gerçekleştirilen bir proje haline gelemez. Muhtemelen Hükümetin bu konuda geliştirdiği tavır olumlu değildir.

Uludağ'ın dağ ve kış sporları için önemli bir potansiyel taşıdığı keşfedilmiştir. Uludağ her görenin hayranlık belirttiği bir dağdır. Bu ifadelerde dönemin abartılı ilgi görme ve beğenilme arzusu kadar gerçeklik payı da bulunur. Ancak Uludağ, insanların her türlü estetik taleplerine cevap verirken, altyapıya yönelik ihtiyaçların karşılanmasında yetersizdir ve kış sporları için sunduğu fiziksel mekânsallığın sürekli geliştirilmesi gerekir. Alt bölümlerde değinileceği gibi kışın gerçekleştirilen ilk tecrübelerden sonra yaşanan güçlükler Uludağ'ın imarına yönelik daha sistemli çalışmaların yapılmasını

[282] "İktisadi noktai nazardan da bu vesaitsizlik Uludağ için büyük bir noksandır. Bugün İstanbul'dan vesair şehirlerden gelerek oraya çıkanlar mahduttur. Herhangi emin ve seri bir nakil vasıtasının olduğu gün şüphe etmemelidir ki bu miktar yüzlere değil binlere çıkacaktır. Belediyemiz veya sermeyedar müteşebbislerimiz ilk iş olarak Bursa'dan Uludağ'a en kestirme yoldan bir hava hattı yapmalıdır. Bu hattın maliyet fiyatı nihayet 500 lira içindedir. Ve görülen rağbetin bir kaç sene içinde bu parayı çıkaracağı muhakkaktır.", (Cumhuriyet, 17 Ocak 1934).

gündeme getirirken yöneticilerin "Uludağ'ı dünya çapında bir turizm merkezi yapmak" konusundaki arzusunu daha da körüklemiş görünür. 1936 yılının 26 Martına tarihlenen bir arşiv belgesine iliştirilmiş bir raporda "yurdu ve yurttaşları her yönden ilgilendiren" kış sporlarını geniş ölçüde yaymak ve bu işin merkezi olan Uludağ'ı planlanmış bir programla imar etmek için bir komite kurulduğu bilgisi verilir. "CHP İl Yönetimi Kurul Başkanı, Uray Başkanı, TİCİ Bursa Bölge Başkanı ve Bursa Dağ Sporları Kulubü Başkanı"ndan oluşan bu komiteye "Uludağ" ismi verilmiştir [250]. Amacını **"Uludağ'ı benzeri memleketler derecesine yükseltmek"** olarak ifade eden bu komite, bu amaca ulaşmak için resmi ve özel kurumlardan gelen maddi yardımlar dışında imar işleri için ek maddi kaynaklar yaratmayı da hedeflemektedir. Ancak ilginç bir biçimde söz konusu komitenin bütçesinin CHP hesap talimatnamesine göre parti muhasebesinde tutulacağı belirtilir. Söz konusu raporda dağdaki mevcut tesisatla birlikte spor ve sağlık adına yeni yapılacak her türlü işle Parti adına ilgilendiklerini ve bu komitenin büyüyüp gelişmesini arzuladıklarını söyleyen Bursa vekili Sadık Konuk, Recep Bey'in desteğini esirgememesini istemektedir:

> "Uludağ komitası çalışmalarına esas tutacağı teklif ve işlerin planlaştırılması için yüksek yardımınıza dayanmak zorağındadır. […] **teklif ve isteklerin muhtelif cephelerden ilgili uzmanlar tarafından sağlanması ve ona göre değişmez bir plana bağlatılması,** işin ileri gelişiminden ötürü lüzumlu olduğuna göre böyle bir heyetin teşkil ve yerinde tetkikattan sonra proğramımızın sağlanmasına yüksek yardım ve araçsallığınız diler […]"[251]

Bu ifadeler turizm açısından taşıdığı potansiyeller göz önünde tutularak Uludağ'ın imar uygulamaları için bir uzmandan yardım alınacağına ve bir imar planı yaptırılacağını düşündürür. Abraham da Recep Peker'e gönderdiği 16 Eylül 1933 tarihli ikinci raporunda bundan sonraki çalışmaların 1-5 senelik bir plan dahilinde yapılmasını önermiştir. Arşivdeki yazışmalardan bu komitenin çok kısa bir süre etkin olduğu anlaşılmaktadır. Burada söz edilen birkaç belge dışında ne yabancı uzman konusuna ne imar planına ne de bu komitenin bundan sonraki süreçteki çalışmalarına ilişkin herhangi bir bilgi ve belge yoktur. Muhtemelen söylem düzleminde kalmış projelerden biridir. Buna karşın, Tahsin Uygur'un *Uludağ* dergisinde yayınlanan "Dağ" [175] başlıklı yazısında ülkede yeni başlayan dağcılık hareketlerine ilişkin görüşleri bu komitenin kurulmasına ilişkin arka planda yer alan düşüncelere dair önemli ip uçları vermektedir:

> "Türkiyemizin hemen her dağı olan yerde Dağcılık hareketi başlamıştır. Bu hareketi tutmak ve ilerletmek gerekir. Uludağ'da ilk oteli Cumhurluk kurdu, sığınaklar çoğaltılıyor. **Bursa İlbaylığı kendi alanında bir (Dağ kurumu) kurmak istiyor. Bundan önce beş yıllık bir dağ planı anıklanacak. Bu plana Almanyadan getirtilecek bir dağ uzmanının bilgileri, araştırmaları temel olacak. Uzman dağın neresinde ne yapılacağını bildirecek. Planlı dağcılık ...** Planlı hareket ve Planlı Kurum. Bu kurum başlıbaşına olacak ve bir Doktor şeflik yapacak. Dağ otellerinin, sığınakların, dağ çevresindeki köylerin düzeni, çevrimi o kuruma verilecek. **Dağ köylerinin temizliği, köylere yaptırılacak otellerin bakımı, dağ gezintilerinin düzeni (tertibi) o kurumun buyruğuyla olacak.**
>
> Sudan elde edilecek elektrikle dağ köylerine, otellere, sığınaklar ve dağ yollarına ışık verilecek, Uludağa İnegöl yanından da yol yaptırılacak. Bu yol Çitli maden suyundan, Oylat kaplıcalarından geçirilecek. Buralarda da birer otel yaptırılacak. Dağa çıkış araçlarının ucuzlatılmasına çalışılacak. Her türlü konfor elde bulundurulacak.
>
> Bu düşüncenin, hemen gerçek olması istenilen bir yürek çekişi vardır. (Dağ kurumu) ille kurulmalıdır. Bu kurumun merkezi öyle güzel bir yer olmalıdır ki oraya **yurttaşlardan dahi** evler yaptıranlar olsun." [175]

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi Uludağ'ın imarı için bir Alman uzmandan yardım alınması düşünülmektedir. İyimser bir bakış açısıyla bir plan dahilinde Uludağ ve civarındaki köyler için planlı bir kalkınma modelinin hayata geçirilmesinin istendiği söylenebilir. Son derece samimi bir yaklaşımla, Uludağ ve çevresinin herşeyi bilen bir teknokrat tarafından hazırlanacak bir planla değiştirilip dönüştürülebileceğine inanan yazar, dağ komitesine de Uludağ ve çevresinin Foucault'cu bir terminolojiyle çeşitli disipliner pratiklerle disiplin altına alınmasında önemli bir rol verir. Hatta öyle ki civardaki köylerin "temizliğinden" bile bu kurum sorumlu olacaktır. Mevcut reel koşulları zorlayan bir biçimde Uludağ'ın pek çok noktasını otellerle donatan yazar, aynı zamanda Uludağ'da "yurttaşların" ev yaptırmasını hayal eder. Hiç kuşkusuz buradaki yurttaş vurgusu "yeni adam"a yöneliktir. Uludağ'a ilişkin üretilen ütopyalar çoğunlukla orta-üst sınıf değerleri etrafında biçimlenir. Anlaşıldığı kadarıyla Uludağ'da orta-üst sınıflar için bir modern köy ütopyası hayal edilmektedir. Miralay'ın yukarıda verilen raporunda "Uludağ'da ev yapmak isteyenlere meccanen arazi verilmeli." [249] şeklindeki ifade de muhtemelen buna işaret etmektedir. Yine bu raporda orta-üst sınıflara yönelik bir tür devremülk yapılmasına ilişkin sıradışı bir öneri daha yer almaktadır:

> "M)Uludağ'da fevkalade nezarete malik Devetaşı mıntıkasında yaz ve kış Uludağ'ın temiz havasından istifade etmek ve kışın spor yapmak isteyen 100 kişinin (500-1000) lira vererek büyük bir kulüp yapılmalı. Mensupları senenin yaz ve kış mevsimlerinde buraya gelerek meccanen oturmalı ve istifade edilmediği zamanlarda da kiraya verilmeli ve bu sayede Uludağ'a rağbeti umumiyeyi artırmalı." [249]

Hayata geçirilemeden söylem düzeyinde kalmış olduğu anlaşılan bu önerilerle ilgili çok detaylı bilgiye ulaşmak mümkün olmadı. Ancak "Uludağ: Yarının İsviçresidir." başlığıyla 9 Nisan 1941 tarihli *Vatan* gazetesinde yayınlanan bir yazıda konuya ilişkin, "Uludağda Kirazlı Yayla ile Dolu Baba arasında kurulacak sayfiye köyü için kırk, elli kişi kooperatife ortak olmağa hazırdır. Uludağ'da iki, üç odalı, elektrik ve her türlü rahatlık imkanlarına mücehhez evcikler yapılacaktır." (Vatan, 9 Nisan 1941) bilgisi verilmektedir. Bunun yanısıra 1940 yılına tarihlenen bir *Yedigün* dergisindeki "Ev" köşesinde: "Bu iki odalı küçük ev, arasıra, kafalarını dinlendirmek üzere dağ başlarında yaşamak ihtiyacını duyanlar için düşünülmüştür." vurgusuyla hayali bir "İki Odalı Bir Dağ Evi"ne ilişkin plan ve görünüş verilmekte ve "Uludağ'da modern bir köy kurmak teşebbüsünde bulunulduğu şu esnada neşrettiğimiz bu model, ihtiyaca kısmen olsun cevap verebilirse *Yedigün* kendisini bahtiyar addedecektir. Bu evler seri halinde inşa edilecek olursa maliyet düşecektir." [252] denilmektedir. Moloz taştan bir subasman üzerinde yükselen tek katlı ve kırma çatılı mütevazi boyutlardaki bu yapı iki oda, bir salon, mutfak ve ıslak hacimlerden oluşmakta, bunun yanısıra güney cephesinde konumlanmış biri "güneş banyosu yapmak için camekkanlı bir varenda" şeklinde vurgulanmış iki taraçası bulunmaktadır. Güneş banyosuna yapılan vurgu yapının tasarımındaki temel motivasyonlardan birinin sağlık olduğuna işaret eder. Erken Cumhuriyet'te açık havanın ve güneşin olası yararlarına ilişkin dolaşımda olan ve özellikle bir grup Cumhuriyet eliti tarafından ciddi anlamda sahiplenilen söylem bu modern köy ütopyasında kendini duyurmuştur. Hayata geçirilemeyen bu modern köy ütopyasına ilişkin oldukça ciddi mesai harcandığı anlaşılmaktadır. Ancak ilginç bir biçimde bu konuyla ilişkili hiçbir prototip tasarım yapılmamıştır. *Yedigün* dergisinde 1930'ların ikinci yarısından itibaren "Ev"[283] başlığı altındaki köşede görece sık günlük

[283] Örneğin bkz: [252], [253].

hayatta kullanılmak üzere önerilen hayali dağ evlerine de yer verilmiştir. Hiç kuşkusuz ütopik bir hayatın özlemlerini temsil eden hayali dağ evlerinde, ilginç bir biçimde modern ev temsillerinde olduğu gibi modern olduğu varsayılan bir hayat tarzını öne çıkarmaktan ziyade amaçlanan şehir karşıtı, pastoral bir hayat tarzını öne çıkarmaktır.

Bu dönemde aynı zamanda Uludağ üzerinden bir köy ütopyasının da hayal edildiği anlaşılmaktadır. Uludağ civarında kurulması düşünülen bu örnek köye Miralay İsmail Hakkı'nın yukarıda bahsedilen Uludağ raporunda da "i) Uludağ oteli civarında dağ köylüleri halkından bir köy tesis edilmeli ve bunların barınabilmeleri, geçinebilmeleri için Hükümetçe kabil olan bütün kolaylıkların gösterilmesi." [249] şeklinde değinilir. Ancak burada dile getirilen köy için nasıl bir mimari mekânsallık, yaşam biçimi ve toplumsallık hayal edildiğine ilişkin ip ucu verecek kadar bilgi yoktur.

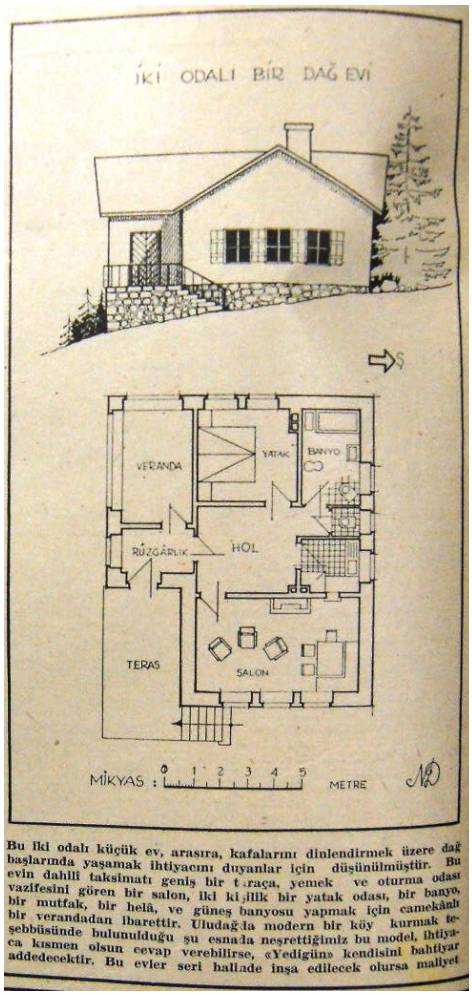

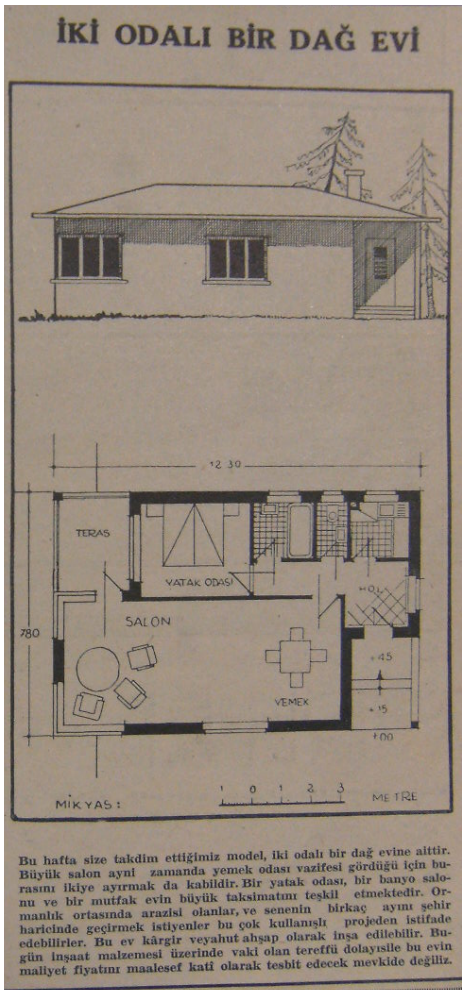

Şekil 6.14 Yedigün Dergisinde yayınlanan hayali dağ evi planları [252], [253]

Erken Cumhuriyet dönemi boyunca Uludağ'ın turizm bağlamında yapılanmasına ilişkin Cumhuriyet elitlerinin zihninde hayata geçirilmemiş çok çeşitli fantezilerin geliştirildiği söylenebilir. Mevcut ekonomik olanakların sınırlı olması Uludağ'ın imarına ilişkin tahayyüllerin geliştirilmesinde büyük bir mâni oluşturmamış, Kemalist seçkinler Uludağ'a ilişkin fiziksel ve sosyo-mekânsal ütopyalar geliştirmişler ve önermişlerdir. 1930'larda kış sporlarının keşfedilmesiyle, kış sporları merkezi olarak prestijli bir statü kazanan Uludağ, ülke içinde neredeyse bir fenemon haline gelmektedir. Öyle ki daha 1930'ların ikinci çeyreğinde diğer Türk dağları için bir arketip olarak algılanmaya başlar. Örneğin Fuat Pura Elmadağı'nı, tatlı meyillerinin çokluğu, senenin pek çok zamanında karlı oluşu nedeniyle "Ankara'nın Uludağı" olarak niteler [254]. Erzurum'daki Palandöken Dağları'nın "Doğunun Uludağ'ı" adı altında bir turizm merkezi olarak yapılandırılmasından söz edilir. Ülke coğrafyasının bağrında henüz keşfedilmemiş pek çok potansiyel Uludağ taşıdığından bahsedilir. Özellikle İstanbul'da ve Ankara'da olmak üzere çeşitli kent ve kasabalarda "Uludağ" adı altında dağ ve kış sporlarına referans veren geceler düzenlenir.

1920'lerin sonlarından itibaren duyusal zevklerin tükenmez bir kaynağı olarak yüceltilen Uludağ sahip olduğu potansiyellerle kısa bir zaman içinde "neşe, eğlence, haz, sağlık ve mutluluk" gibi bir dizi imgeyi temsil eden bir simge haline gelir. 1900'lerin ilk yarısı boyunca Uludağ imgesiyle ilişkili duyarlılık büyük ölçüde estetik, sağlık ve spor üzerinden kurulur. Hem hayallerle beslenen hem de hayaller kurduran bu imge aynı zamanda "Uludağ'a çıkmak" olarak ifade bulan bir ritüelin inşasına da katılır. Asıl 1950'lerden sonra toplumsallık kazanan "Uludağ'a Çıkmak" neredeyse 1990'lara kadar bu ülkede, üzerinde çok fazla hayal kurulan, çok fazla talep edilen ve özlem duyulan imgesel ve sanatsal bir ifade, toplumsal aktivite, kültürel tüketim ve arzu nesnesi olur. Türkiye'nin yakın tarihinde öne çıkmış bazı kültürel imgelerden yola çıkarak 80'ler Türkiyesi'nde yaşanan kültürel değişimi çözümlediği kitabında Nurdan Gürbilek şöyle bir tespitte bulunur:

> "Kültürel imgeler de insanlar gibi: Ancak ömürlerini tamamladıklarında, imkânlarını tükettiklerinde, çevrelerine yaydıkları ışık zayıflarken tam olarak anlaşılabiliyor. İmkânları kadar vaatleri de tükenirken, kendilerine bağlanan umut dağıldığında, yerlerini başkalarına bıraktıklarında anlaşılabiliyor."[255]

Aradan geçen yaklaşık yarım asırlık zamanda Türkiye'de pek çok şeyle birlikte Uludağ'ı 1930'lardan itibaren o kadar önemli kılan kültürel ortam da değişti. 40'larda Uludağ'ı popüler kılan şey, artık Uludağ'ın sunduğı imge talep bulmuyor ama anısı toplumsal hafızada canlı bir biçimde yaşamaya devam ediyor.

6.2.4 Dağ ve Kış Sporlarının Yurt Çapında Mekânsallaştırılması

Abraham'ın raporu doğrultusunda Uludağ'ın imarında izlenen fiziko-sosyo mekânsal stratejiler dağ ve kış sporlarının yurt çapında mekânsallaştırılmasında bir yol haritası oluşturur. Ancak, Bölüm 5'de vurgulandığı gibi Hükümet genel olarak dağ ve kış sporlarının ülke çapında mekânsallaşmasına ilişkin faaliyetlerinde idealizmden ziyade realizm, rasyonalizm ve pragmatizmi temel alır. Bu bağlamda Uludağ'da gerçekleştirilen imar çalışmaları bir ilk olmasının yanında tekliği de temsil eder.

Bu süreçte adı çok duyulan aktörlerden bir diğeri aynı zamanda Dağcılık, Atıcılık ve Binicilik Federasyonu askeri müşaviri olan 8. Liva Komutanı Miralay İsmail Hakkı'dır. Özellikle Uludağ'ın mekânsallaştırılmasına ilişkin sürecin her aşamasında çok aktif bir rol alan Miralay, kış sporlarının başlatılmasına ilişkin süreçte teknik, teorik ve uygulamalı olarak katkılar sunar. Arşivdeki yazışmalardan Uludağ'da kış sporlarının başlamasından kısa bir zaman sonra Ankara'da da bu sporların gerçekleştirilmesine yönelik arayışlara girildiği anlaşılmaktadır. Uludağ ile görece eş zamanlı olarak kayak sporu Ankara'da da siviller tarafından deneyimlenmeye başlanır. Bu doğrultuda Miralay İsmail Hakkı, Abraham ve TİCİ Başkanı Aziz Koryürek'ten oluşan bir grup Ankara civarında yer alan Elmadağı'na gitmiş ve bu tetkik gezisine ilişkin gözlemler Miralay İsmail Hakkı tarafından bir rapor halinde Hükümete sunulmuştur. Erken Cumhuriyet'te Ankara'da gerçekleştirilen kış sporları faaliyetleri ayrı ele alınması gereken bir tarihyazım konusudur. Bu metinde bu raporun içeriğine detaylı olarak girilmeyecek, ancak Hükümetin genel olarak yüksek coğrafi mekânlar için nasıl bir mimari mekânsallık ve müdahale biçimi tahayyül ettiğini ortaya koymak üzere kısaca değinilecektir.

> "Cumhuriyet idaremizin başlı başına bir kuvvet abidesi demek olan Ankaramızın çok yakınında böyle bir dağın mevcudiyeti, Ankaramız için tabiatın çok kıymetli bir imtiyazı ve kısa zamanda akıllara durgunluk verecek bir terakkiye varan tarihi

> Ankara'mızın son zamanlarda beynelminel çok büyük bir ehemmiyet kazanan kış sporlarına müteallik noksanını telaffi edecek maddi ve manevi bir servet kaynağıdır. Bunu işlemekten daha ziyade gecikmek **Ankara gençliğinin sıhhati ve müdafai vatan kabiliyeti aleyhine olduğunu hatırlatır v**e derhal faaliyete geçilmesini arz ederim ."[256]

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Erken Cumhuriyet elitleri dağ ve kış sporları için yüksek coğrafi mekânları temel malzeme olarak düşünür. Bu dönemde Türkiye'nin dağ ve kış sporları için coğrafi şartlarının oldukça elverişli olduğu ve zengin bir doğal altyapıya sahip olduğu önemle vurgulanırken bu potansiyelin bugüne kadar hiç değerlendirilememiş olması, üzerinde oldukça hayıflanılan bir konudur. Ülke genelindeki pek çok diğer yüksek coğrafi mekân gibi, başkent Ankara'nın yakınlarında konumlanan Elmadağı'nın da yerleşim yerleriyle yol bağlantısı yoktur. Hazırladığı raporda ilk olarak ulaşıma vurgu yaparak Ankara ile Elmadağı arasındaki otomobil yolunun, özellikle Yakup Battal Köyüne kadar olan kısmının, acil olarak yapılması gerektiğini belirten Miralay dağın imarına yönelik, Uludağ'daki kış sporları tecrübelerini referans alarak bir plan hazırladıklarını belirtir. Dağın muhtelif yerlerine sığınaklar, yürüyüş rotaları ve işaretlendirmeler içeren bu plana sporcular için bir barınma yeri yapılması da dahildir. Yakup Battal Köyü'nün 2 km kadar güneyinde su havuzlarının yakınında yapılması önerilen bu mekân için aynı zamanda bir mimari plan da hazırlatıldığını belirten Miralay, **bu mekânın lüks bir otel olmadığını,** 80 kişilik sporcu kafilesinin temel barınma ihtiyaçları için düşünülmüş tek katlı basit bir yapı olduğunu söyler. Mimari planına olduğu gibi, binanın mimari uygulamasına ilişkin teknik önerilerde de bulunur. Örneğin, binanın, rutubetten korunmak için yerden 1 metre yüksekte yapılmasını ve gelecekte ikinci bir kat çıkabilmek üzere uygun durumda bırakılması gerektiğini belirtir. Yaptıkları incelemeler sonucunda "Yakup Battal - Bayındır Yaylası – Teke – Evciler - Gelindere Şarkında Tepesi ve Pursalköyü" ile çevrilmiş mıntıkanın kayağa en elverişli yerler olduğunu; buraya kış mıntıkası denilmesini, yapılacak ilk binaya "spor evi" adının verilmesini; ayrıca Elmadağı'nın zirvesine bir bayrak direği dikilerek, dağcılar bayrağı tespit edilinceye kadar, bir Türk bayrağı çekilmesini ve hatıraları yazmak için bir hatıra sandığı konulmasını önerir. "Esasen zirve muhitinin daima bir parça zorlu vaziyette kalması daha muvafıktır." [256] gerekçesiyle zirveye sığınak yapılmasını önermez. Sığınakların yerlerinin ise bir kış tecrübesinden

sonra belirlenebileceğini, ancak işaretlendirmelere ve yön levhalarına çok önem verilmesini, bununla birlikte vilayet jandarmasının buraya bir karakol yapmasını ve Ankara ile telefon bağlantısının sağlanmasını bildirir.

Kış mıntıkası olarak ifade edilen alan dahilindeki köylerde yaşayan gençlerde kış sporlarına karşı ilgi uyandırmak için hemen temasa geçilmesini ve bu köylerden herbirine ücretsiz olarak birkaç takım kayak verilmesini söyleyen Miralay aynı zamanda kış sporları yapmak üzere yabancıların bu köylere uğrama ihtimali karşısında "Ecnebilerin nazarında milli kıymetimize nakise getirecek eksiklikleri gidermek üzere" [256] acilen, köy mekteplerinin ıslahı, buralara değerli öğretmenlerin atanması ve köy temizliğine ilişkin tedbirlerin alınması konusunda bir uyarıda bulunur. Kötü hava koşullarında sporcuların barınması için söz konusu köylerde birer oda ayrılmasını belirten yazar, bu mekândan "temiz bir oda" vurgusuyla söz eder. Köylerin temizliği ve hijyen konusunun yazarda aşırı bir endişeye ve gerilime yol açtığı görülür.

Bunun yanısıra Ankara'da, kentin görece kolay ulaşılır noktaları olan Çankaya ve Dikmen'de kayak yapılabileceğini belirten Miralay, şehrin kar yağdığında kayak yapmaya müsait bütün diğer mahallerinin tespit edilmesini ve bu mahallerde uygun bir mekânın sığınak olarak ayrılmasını önerir. Aynı zamanda Ankara'da bir dağcılık kulübü kurulmasını ve özellikle bu işe dahil edilmesini istediği gençlerin bir tür okul olarak düşündüğü bu kulübün çatısı altında toplanması gerektiğini söyler. İyi propaganda yapılırsa bu sporun "yoyo" gibi, hali vakti az çok yerinde olan gençler arasında çok yayılacağını ileri süren Miralay, gençlerin bireysel gruplar halinde "başıboş sapa yerlerde" dağ ve kış sporları yapmalarını can güvenliği ve emniyet açısından tehlikeli bulduğu gibi aynı zamanda bunun sıhhatleri ve ahlakları üzerinde kötü tesir bırakacağını da düşünmektedir. Yüksek coğrafi mekânları bir askeri talim alanı olarak ifade eden Miralay'a göre dağda yaptırılacak uygulamalarda disiplin esas tutulmalı başlarında yüksek rütbeli bir subay bulunmalıdır. Uzun arazi yürüyüşleri de dağ ve kış sporları programına dahil edilen uygulamalar arasındadır. Daha önce belirtildiği gibi faydalı sporlardan olan yürüyüş Erken Cumhuriyet döneminde en çok önem verilen ve öne çıkartılan spor dallarından biridir. Alt yapıya ilişkin yetersizlikler yüzünden yaz yürüyüşleri ve tırmanışları için Elmadağı'nı uygun bulmayan Miralay, bu faaliyetler için

Gazi Dağı'na bir keşif yapılmasını önerir. Açıkca belirtilmese de bu rapordaki hedef kitle lise ve yüksek öğrenim seviyesindeki okul talebeleridir.

Elmadağı'nın mekânsallaşmasına ilişkin sunulan plan ülke genelinde yüksek coğrafi mekânların dönüştürülmesinde temel alınan yaklaşımı ifade eder ki bu rapordaki öneriler maddi kaynak yönünden oldukça avantajlı olan Ankara da bile hayata geçirilebilmiş değildir. Miralayın raporu, "spor evi" olarak söz edilen basit konaklama tesisi için hazırlanan bir mimari planla birlikte Recep Peker'e gönderilmiş, ancak başta kayakevi olmak üzere raporda yer alan öneriler Recep Peker tarafından bütçenin yeterli olmadığı gerekçe gösterilerek ertelenmiştir. Arşiv belgeleri arasında Elmadağı'nda yapılması planlanan bu kayakevine ilişkin bir mimari plan ve perspektif çizimi yer almaktadır [257]. Yerden bir kaç basamakla yükseltilmiş, tek katlı, kırma çatılı ve dışı ahşap kaplı romantik bir kulübe görünümündeki yapı, koğuş şeklinde düzenlenmiş iki yatakhane ile bir mutfak, hela ve giriş holünden oluşmaktadır. İlginç bir biçimde Recep Peker şimdilik mevcut yapı stoğundan istifade edilmesini ancak güvenliğe yönelik işaret ve yön levhaları gibi çok acil donatıların yapılmasını bildirir [258]. Stadyum gibi spor tesisleri söz konusu olduğunda oldukça iddialı ve ihtiraslı davranan yönetimin dağ ve kış sporlarında eldeki imkanlarla yetinmeyi önermesi dikkat çekicidir.

Erken Cumhuriyet'te dağların mekânsallaşması söz konusu olduğunda mütevazi boyutlarda bir dağevi ile dağın muhtelif yerlerine sığınaklar, yürüyüş rotaları ve işaretlendirmelerin yapılması ve zirveye bayrak direği dikilip hatıra kasası konulmasını içeren basit bir programın devreye sokulduğu söylenebilir. Dağ ve kış sporlarının başlamasıyla ülkedeki iklimi ve topoğrafyası uygun bölgelerde inceleme yapmak üzere yerel halktan ya da merkezden görevlendirmelerin yapıldığı ve bu şahıslara mevcut duruma ilişkin ayrıntılı raporlar hazırlatıldığı anlaşılmaktadır. Bu raporlar doğrultusunda yukarıda söz edilen basit program uygulamaya konulmuştur ki, pek çok yerde bu bile mümkün olmamıştır. Dönem Türkiyesi'nde Anadoluda yer alan yüksek coğrafi mekânların civardaki yerleşim yerleriyle ulaşım bağlantısı bile yoktur. Dolayısıyla hiç kuşkusuz en başta alt yapıya ilişkin yetersizlikler dağların mekânsallaşmasında önemli bir sorundur.

Daha önce de belirtildiği gibi Erken Cumhuriyet yönetimi dağ ve kış sporlarının yurt çapında kitlelere ulaşması konusunda samimi bir istek ortaya koyar. 1936'dan sonra yönetimin Uludağ dışında ülkenin dağ ve kış sporlarına uygun diğer bölgelerinde de tesisler yapılması konusunda arayışlara girdiği ve yurt dışına inceleme yapmak üzere eleman gönderdiği dönem yayınlarından takip edilebilmektedir. Örneğin, 1936 yılında Almanya'nın Garmisch-Partenkirchen ilçesinde düzenlenen kış olimpiyatlarına katılmak üzere Olimpiyat ekibiyle birlikte Almanya'ya giden Vedat Abut, *Cumhuriyet* gazetesine verdiği demeçte kendilerine dağ mimarisiyle ilgili araştırma yapmak görevinin de verildiğini ve bu konuyla ilgili detaylı bir broşür hazırladıklarını belirtir (Cumhuriyet, 03 Mart 1936). Şükrü Kaya Beden Terbiyesi Kanunu'nun tanıtımında Kop, Elmadağ ve Uludağ başta olmak üzere yurt çapında yapılacak kış ve kayak evleri için iki milyon lira bütçe ayrıldığı bilgisini verir [211]. Dönem yayınlarından ve arşiv belgelerinden Uludağ'dan sonra ilk olarak Bolu ve Kastamonu olmak üzere Kars, Gümüşhane, Sivas ve Erzurum gibi Anadolu şehirlerinde mütevazi ölçülerde kış mekânlarının yapıldığı takip edilebilmektedir [206]. Ancak yurt çapında dağ ve kış mekânlarının yapımında ciddi bir başarı elde edildiği söylenemez. Dağ ve kış sporları söz konusu olduğunda temel kaygı ve öncelik basit bir bina temin etmektir. Çoğu yerde mevcut yapı stoğundan yararlanılmıştır. Yüksek coğrafi mekânlarda inşa edilen yapılar kayakevi, dağevi, dağ kulübesi, kış sporları evi, sığınak gibi değişik isimlerle anılmaktadır. Bulundukları yerin iklimine, coğrafyasına ve yöresel malzemesine göre mimari özellikleri ve yapım malzemeleri değişmekte ve çeşitlenmektedir. Örneğin, Nüzhet Baba dağ ve kış sporlarına ilişkin yazısında kayak yerlerinde yapılması gereken mekânlara ilişkin "Kayak yerlerinde kayak evleri, sığınaklar ve daha sonra oteller inşası." [259] dedikten sonra, şu anda mevcut koşulların bu saydıklarını gerçekleştirmek için müsait olmadığını ve şimdilik acil olarak sığınakların yapılmasını önerir:

> "Acilen kayak evleri ve sığınakların yapılması icap eden yerlerde bunların inşası derhal plan altına alınmalı, yol işaretleri ve sis çanları da çok mühimdir. Bu gibi emniyet tertibatının ihmali bizi pişman edici neticeler verebilir.
>
> **Sığınakların bir tip üzerine yapılması şart değildir.** Taş olan yerlerde taştan, kereste bol olan mıntıkalarda keresteden inşasında hiçbir teknik mahzur yoktur." [259]

Köyün ve kırsal mekânın dönüştürülmesinde cüretkar ve sınırları zorlayan ütopyalar hayal edilirken dağların imarında daha mütevazi düşünceler etkili olmuştur. Zaman zaman bir potansiyel olarak ifade edilse de, Uludağ dışında ülke genelinde hiçbir yüksek coğrafi mekân turizm bağlamında düzenlenmek üzere tahayyül edilmemiştir. Bu durum ekonomik koşulların bir dayatması olduğu kadar, dağlara ilişkin geliştirilen algıyla da ilişkilidir. Erken Cumhuriyet'in zihinsel ikliminde dağ idealize edilen milli bir kültür coğrafyası olmasının yanında hem bedensel ve zihinsel fitlik kazandırmaya yarayan bir spor alanı hem insan sağlığına olan katkıları tartışılmaz teröpatik bir peyzaj hem de aşılması ve hakim olunması gereken doğal bir mücadele alanı işlevini görmektedir. Aynı zamanda dağlar yurt savunması için askerlerin yetiştirileceği doğal mekânlar olarak algılanmıştır. Erken Cumhuriyet'te yüksek coğrafi mekânlar, dokunulmamış ve insan kültüründen uzak coğrafyalar olarak tahayyül edilir ve hiç kuşkusuz daha önce belirtildiği gibi yüksek coğrafi mekânlara mimari müdahalelerin medeniyet götürmekle de ilgisi bulunur. Buna karşın yüksek coğrafi mekânlar dönemin zihinsel yapısında, kırsal mekân ve köy[284] gibi, ideolojik düzlemde yeniden örgütlenecek ve tasarlanacak bir mekân olarak [260] tahayyül edilmemiştir. Yüksek coğrafi mekânlarda bedensel disiplini, özdenetimi ve ölçülü olmayı vurgulayan, sade ve tutumlu bir yaşam önerilir. Dağ mekânlarının niteliği de konfora ve lükse önem vermeden, asgari bir yaşam standardını temel alarak bu yaklaşım çerçevesinde belirlenir.

Dağ ve kış sporları bazı entelektüeller ve yazarlar tarafından jimnastik, futbol gibi sporun popüler lehçeleri kadar olmasa bile gazete ve dergilerde yayınlanan metinler aracılığıyla irdelenmiş gözükmektedir. Özellikle savaş yıllarında *Beden Terbiyesi Dergisi*'nin neredeyse her sayısında dağ ve kış sporları hakkında yazılmış bir metin, ülkede gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin bir haber bulmak mümkündür. 1939 yılında yayınlanmaya başlayan derginin ikinci yılının ilk sayısında ücretsiz olarak "Kayakçılık ve Dağcılık" [261] eki verilmiş ve hatta derginin 1941 yılına tarihlenen 35. sayısı [262] tamamen dağcılık ve kış sporlarına ayrılmıştır. Dönem yayınlarında, dağ ve kış sporlarının tarihinden diğer ülkelerdeki uygulamalara, kayak ve dağcılığa ilişkin

[284] Erken Cumhuriyet döneminde köy ve kırsal mekân algısını tartışan bir çalışma için bkz: [260].

malzeme ve temel ekipmanlardan bunların bakımına ve tamirine varıncaya kadar dağ ve kış sporlarına ilişkin çok çeşitli konulara değinilmiş iken ilginç bir biçimde dağ ve kış mekânlarını konu edinen sadece tek bir metne rastlanmıştır. Söz konusu metin *Beden Terbiyesi Dergisi*'nin komple dağ ve kış sporlarına ayrılmış 35. Sayısında "Tesis ve Malzeme Bilgileri" başlığı altına "Kayak ve Kayak Bakımı" ile birlikte "Dağ Evleri ve Dağ Kulübeleri" [263] alt başlığı ile yerleştirilmiştir.

Dağcılığın ekonomik maliyeti çok yüksek bir spor olduğuna dikkat çeken bu metinde Türkiye'nin dağcılık işlerinde diğer memleketlerden oldukça geri kalmış olduğu vurgulanarak bu mesafeyi kapatmak ve söz konusu alanda ilerleme kaydetmek için ekonomik çözümler bulunması gerektiği söylenmekte ve yüksek coğrafi mekânlarda yaklaşık 10-15 liraya mal olan "pahalı dağ evleri" yerine "ucuz (yataklı dağ kulübeleri)" yaptırılması önerilmektedir. Estetikten ziyade tamamen işlevsel kaygılarla hayata geçirilmesi öngörülen düşük maliyetli bu dağ kulübesinin planı ile teknik şartnamesi de verilmiştir. Bir kaç basamakla çıkılan su basman üstünde tek katlı ve ahşap döşemeli olarak yapılan bu bina küçük bir hol ile tek odadan oluşmaktadır. 7.5x5.5 metre boyutlarında bir dikdörtgen alanın tek eğimli çatıyla örtülmesinden oluşan bu basit yapı 1000 liraya mal edilmiştir. Kayseri'de Erciyes Dağı'nın üstünde yer alan Tekir Çeşmesi civarında uygulaması yapılan bu kulübenin planı ve statiği Mühendis Hasan Bayır tarafından yapılmıştır [263]. Anlaşıldığı kadarıyla bu kulübe BTGD tarafından, ülke genelindeki dağlık alanlarda uygulanması öngörülen bir prototip olarak düşünülmektedir. Bu mekân aynı zamanda "genç sporcular" olarak ifade edilen ziyaretçilere düşük maliyetli bir konaklama imkanı yaratmak için düşünülmüştür. Ancak bu konuya dikkat çekilirken söz konusu kulübenin özellikle son zamanlarda artan talebi karşılamakta zorlanan Uludağ'da hemen uygulamaya konulması önerilir.

İlginç bir biçimde dönem yayınlarında Bolu, Kastamonu gibi ülke genelinde inşa edilen dağ ve kış yapılarına mimari bir ürün olarak hiç yer verilmediği gibi bu yapıların mimari biçimleri ya da nitelikleri de hiç konu edilmemiştir. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise mimarlar köyün ve kırsal alanın dönüştürülmesi üzerine sınırlı da olsa düşüncelerini ifade ederken dağ ve kış mekânları konusuna hiç ilgi duymamışlardır. Yukarıda belirtildiği gibi genel olarak dağ ve kış mekânlarını konu edinen metinler yok denecek

kadar azdır. Köy ve kırsal mekânın dönüştürülmesine ilişkin pek çok ütopya üretilmiş ve önerilmiş iken yüksek coğrafi mekânların dönüştürülmesine ilişkin Uludağ dışında neredeyse hiç ütopya üretilmemiştir. Ancak ilginç bir biçimde Uludağ'da üretilen yapıların mimarisiyle ilgili de, "modern ve sıhhı" vurgusu dışında, tıpkı ülke genelinde inşa edilen diğer dağ ve kış mekânları gibi, herhangi bir kuramsal tartışma gerçekleştirilmemiştir. Ve aynı şekilde Uludağ'da üretilen yapıların nitelikleri ya da mimari biçimleri, ülkenin genelinde hakim olan mimarideki ulusallık arayışının konusu da olmaz. Bu durum burada üretilen mekânsallığın mimari ve kent planlama gibi ulusallık arayışının bir nesnesi olarak tahayyül edilmediğini düşündürür. Dolayısıyla yönetim yüksek coğrafi mekânlarda kendini mimari yapılarla ifade etme ihtiyacı ve gereği duymamıştır. Buradan hareketle yüksek coğrafi mekânlarda gerçekleştirilen yapım etkinliklerinin mimarlık kategorisinde değerlendirilmediği de ileri sürülebilir.

6.2.5 Uludağ'ın Kışlık Kullanımı: Yeni Bir Kamusal Alanın Doğuşu

> "Dünyanın her tarafında İsviçre'nin karlı dağlarına koşanlar Uludağı görmüş olsalardı kış sporları için bundan daha müsait bir yer olmadığını müttefikan teslim ederlerdi."[247]

Bölüm 4'de bahsedildiği gibi neredeyse Antikiteden beri canlı ve çok katmanlı bir geleneksel kamusal alan olma özelliği taşıyan Uludağ'daki fiziko-sosyo-kültürel mekânsal durumlar kış sporlarının başlaması ile yeni bir dinamizm ve boyut kazanır. Bu sürecin üretilmesinde önemli bir kamusal aktör olarak yer alan Uludağ Oteli'nin tarihindeki ilk büyük dönüm noktası da hiç tartışmasız Uludağ'da kış sporlarının başlamasıdır. 1932 yılında yönetimin kış sporlarını geliştirmek amacıyla çalışmalara başlaması Uludağ Oteli'nin kışın da kullanımını gündeme getirir. Ancak otelin fiziksel ve kültürel imkânları olan dolayısıyla konuklarına yetebilen konforlu bir işletme haline gelmesi, diğer bir ifadeyle sosya olarak üretilmesi o kadar kolay olmaz, oldukça uzun bir zamana yayılır.

"Uludağ mevsimi artık yaklaştı" (Cumhuriyet, 11 Nisan 1932) başlığıyla verilen bir haberde, ki buraki gönderme hâlâ yaz mevsimine ilişkindir, otelin yapımını gerçekleştiren Bursa İl Özel İdare Müdürlüğü'nün oteli geçen sene (1931) çok geç açabildiği ve bu yüzden otelden ancak üç beş gün istifade edilebildiği söylenmektedir.

Otel yönetiminin işletmecilikten anlamadığına ve bir başarısızlığa işaret eden bu bilgi aynı zamanda maddi bir zarar anlamına da gelir. Oteli beş yıllığına işletilmek üzere tekrar ihaleye çıkaran Bursa Vilayeti (Cumhuriyet, 10 Nisan 1932), bu olumsuz tecrübeye rağmen oteli "mobilyası, elektrik tesisatı, banyo vesair tertibatı, her şeyi hazır olarak" yine geçen seneki müsteciri Ömer Bey'e verir (Cumhuriyet, 1 Mayıs 1932). Çünkü, Uludağ Oteli'nin işletmesine Ömer Bey'den başka talip çıkmamıştır. Cumhuriyet dönemine kadar büyük çoğunlukla Gayrimüslimler ve yabancılar tarafından icra edilen otelcilik Osmanlıda itibar gösterilen meslekler arasında değildir. Ancak buraya işletmeci bulunamaması bununla ilintiliymiş gibi durmaz. Açıkça dile getirilmese de[285] genel bir eğilim olarak dağ başında otelcilik fikri gerçekçi bulunmamakta, buraya hiç kimsenin gitmeyeceği düşünülmektedir. Bu otelin açılması siyasi ve entelektüel çevrelerde büyük bir başarı olarak ifade edilirken, geri planda işletilememesinden duyulan endişelerin varlığı dikkat çekicidir.

Aynı gazete haberinde otelin bu sene (1932) Mayıs ayının yirmisinde açılacağı ve yaz kış açık kalacağı bildirilir. Bu bilgi otelin kış mevsiminde kullanımına yönelik çalışmalara başlandığını gösterir. Bunun yanısıra 1932 yılında otelin hizmetlerini önemli ölçüde genişletme çabası içinde olması dikkat çekicidir. Yapılan yenilikleri maddeler halinde sıralayan yazar ilk olarak, geçen yıl otelin elektrik ihtiyacı odunla çalışan bir lokomobil ile karşılanırken bu yıl yeni bir dizel motoru alındığını bildirir. Eski cihazın çalışması için bir gecede 800 kilo odunun yakılması gerektiğini söyleyen yazar, bu sistemi sürdürmek için hergün onlarca ağaç kesilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirir ve otele alınan dizel motoru ile hem elektrik masrafının düşürüldüğünü hem de ağaç kaybının önlendiğini belirtir. Yazarın ağaç kaybına ilişkin endişesi doğaya karşı geliştirdiği yeni bir duyarlılığa işaret eder. Tarihsel mirasın ve doğal çevrenin korunmasına yönelik kriterlerin henüz oluşmadığı bir dönemdir bu. Buna karşın 1930'ların başlarında doğa bilincinin içselleşmeye başladığı ve korunmasına yönelik çekingen de olsa bazı muhalif

[285] Ne arşivde ne de popüler basında yer alan yazılarda dağ ve kış sporlarına yönelik olumsuz ya da eleştirel bir düşüncenin dile getirilmesine rastlamadım. Ama satır aralarından bu sporlara muhalefet eden bir grubun varlığı hissedilmektedir. Muhtemelen gerçek düşüncelerini dile getirmeleri bu dönemde hoş karşılanan bir durum değildir.

seslerin ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak pek çok diğer Cumhuriyet eliti tarafından dile getirilen bu duyarlılığın altında "bilinçsizce ağaç kesmekle" itham edilen dağın geleneksel sakinlerine yönelik bir muhalefetin yattığını da belirtmek gerekir. Aslında bu durum dağın yeni modern kullanıcıları ile geleneksel sakinleri arasında oluşan bir gerilime de işaret eder. 1930'larda "Uludağ çamları harap oluyor!" türünden başlıklarla verilen haberlere çok sık rastlanır. Bu haberlerden birinde "İnsafsız baltalar burasını bir ağaç mezarı yapıyor!" denilmekte ve dağda gelişigüzel ağaç kesen, bilinçsizce sürü otlatan ve balık avlamak için dereye kireç dökmek gibi doğal yaşam alanının bozulmasına yol açan yöntemler kullanan yerli halk eleştirilmektedir. Gelişigüzel ortaya salınmış hayvan sürülerinin ormanları tahrip ettiğinden yakınan yazar (Vedat Abut) özellikle sürülerin dağdaki turist gruplarını korkutan köpeklerinden de şikayet eder. Tepeden bakan bilgiç bir tonda balık avlamak için derelere dökülen kireçlerin burada yaşayan balık neslini yok edeceğini söyler (Cumhuriyet, 03 Ağustos 1935).

Uludağ'daki ağaçların korunmasını talep eden muhalefet ve bu doğrultudaki öneriler merkez tarafından da ciddiye alınır. 10 Ağustos 1935 (Cumhuriyet) tarihli "Uludağda ağaç kesmek yasak edildi." başlıklı bir haberde Vali Fazlı Güleç'in ağzından "orman direktör vekiline emir vererek kendisini Uludağ'a göndermiş ve mıntıkalarında tahribata raslanacak orman memur ve korucularına derhal işten el çektirilmesini bildirmiştir. ... Yüz yıllardanberi sürüp giden orman kat'iyat ve tahribatının önüne geçilmesi için lâzım gelen tedbirler alınacaktır." (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1935) denilmektedir. Ancak bu girişimlerin doğal çevre korumacı bir toplumsal taleple ilişkili olduğu ileri sürülemez. Bunun yanında Uludağ'ın imarına yönelik müdahalelere ne toplum genelinden ne de aydın kamuoyundan herhangi bir itiraz gelmez. Bu uygulamalar aksine onay görür. Buna karşın daha önce belirtildiği gibi 1800'lerin dönümünde Avrupa'da çok ciddi doğal çevre koruma hareketleri başlamıştır. Örneğin, bu dönemde "kayıp cennet" arayışı içinde olan Alpinistler yüksek coğrafi mekânlara, doğal kaynakları korumayı destekleyen, düşük ziyaretçi sayısı isteyen ve bozulmamış doğal alanlar talep eden çevreci bir bilinçle yaklaşırlar[286].

[286] Bkz: [13].

Otel yönetiminin yaptığı yeniliklerden söz etmeye devam eden yazar ulaşım konusuna dikkat çeker ve otel müşterileri için Bursa ile otel arasında işleyen bir servis hizmeti koyulduğunu söyler. Uludağ'ı kent merkezine bağlayan şose açılmıştır ama yol yapımı ile ulaşım sorunu halledilmiş değildir. Ulaşım araçları da son derece yetersizdir. 1930'larda yaygın bir biçimde yukarıya binek hayvanıyla ulaşım sağlanmaktadır. Uludağ'ı kent merkezine entegre etmek için Bursa dahilinde düzenli toplu taşıma araçlarının konması önemli hale gelir:

> "2- Şimdiye kadar Uludağ oteline hususi bir otomobille gitmek isteyenler asgari 12 lira vermek mecburiyetinde idiler. Artık bu külfet kalkmıştır. Otelde kalmak isyeyenler (Bursa'da Tophane bahçesi müdüriyetine) telefonla haber verecekler ve hergün akşam Bursa'da saat 17 de Uludağa hareket edecek olan otelin hususi otomobili müşteriyi ücretsiz olarak otele götürecektir. Şehre inmek isteyenler de hergün sabahları (6) da hareket edecek olan aynı otomobille ücretsiz olarak dönecekler bu suretle müşteriler aynı gün Mudanya'dan İstanbul'a hareket edecek vapura da rahat rahat yetişebileceklerdir. <En mühim mesele bu idi. Bu şekilde halledilmiş olması herkesi memnun edecektir.> " (Cumhuriyet, 11 Nisan 1932)

Otomobilin henüz üst sınıflar arasında bile yaygınlaşmadığı bu dönemde, Bursa'dan yukarıya çıkış varlıklı kesimler için bile oldukça masraflıdır. Bu uygulama İstanbul'dan müşteri çekmek için yapılmış modern bir pazarlama taktiğidir ve Türkiye'de ilk defa yüksek coğrafi bir mekânı deneyimlemek için uygulamaya konmuş servis hizmetidir. Bunun yanısıra bu yıl otelin mutfağında "İtalya'daki dağ otellerinde şeflik yapmış olan" bir Macar ailesinin istihdam edildiği, Şef Pasti Yozef'in Almanca, İngilizce ve Fransızca bildiği, Türkçeyi ise oldukça iyi anladığı bilgisi verilir. Dans salonuna radyo, gramofon ve piyano koyulduğu, "otelin önündeki sahaya bu yıl yalnızca bir adet tenis kortu yapılacağı", sonbahardan itibaren ise otelin çevresinde "dağ sporları" faaliyetlerine başlanacağı bildirilir. Burada "dağ sporları" ile aslında kış sporları işaret edilmektedir. Kış sporları kavramını henüz içselleştirmemiş olan yazar "skililer" için Abraham'ın önerisi ile Karabelen'de bir imdat evi yapılacağını ve bu yıl otele kışın otomobil ve *skiler* ile gidebilmenin mümkün olacağını çünkü bu yıldan itibaren düzenli olarak şosede biriken karların makineler ve civar köylerden tedarik edilen ameleler tarafından temizleneceğini bildirir (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1932). Uludağ yolunun kışın açık tutulması için önlemler alınması kış sporlarının başlamasıyla ortaya çıkan bir yeniliktir.

Nitekim 1930'ların ikinci yarısından itibaren gazetelerde görece sık kar kürüme makinalarının alım ihalesi ilanlarına rastlanır. Dağ ve kış sporlarının başlaması yeni servis politikalarının ortaya çıkmasına yol açarken halka hizmet götürülmesi anlamına da gelmektedir.

İşletmeci Ömer Bey'in ağzından verilen bu bilgiler, oteli yeniden yapılandırma ve canlandırma çabası içinde olduğunu, özellikle İtalyan şef istihdam etmek, ortamı Batılı türden eğlenceler için uygun bir hale getirmek gibi yeniliklerle profesyonel hizmet sunmayı istediğini düşündürebilir. Ancak, otelin işletmecisinden ziyaretçilere ekonomik konaklama imkânları sunması da beklenmektedir. Örneğin, otelden **herkesin** istifade edebilmesi için oda fiyatlarında indirim yapıldığı, hatta, otelden pansiyon olarak yararlanmanın da mümkün olacağı bildirilir. Konuklar eğer isterlerse yiyeceklerini yanlarında getirebilecekler ve mutfaktan da istedikleri gibi istifade edebileceklerdir. Bunun belki bir dereceye kadar otele müşteri çekmek için yapılmış bir pazarlama taktiği olduğu ileri sürülebilir. Sözü edilen bütün bu yenilikler yönetimin modernlik tahayyülüne, taleplerine ve beklentilerine uygun düzenlemelerdir. Bu durum bu düzenlemelerin resmi makamların isteği üzerine gerçekleştirildiğini düşündürür ve devletin Uludağı Batılı ölçülere göre, onları örnek alarak yapılandırma isteğine işaret eder. Bu aynı zamanda pastoral alanlara getirilen yeni bir kamusallık demektir. Bu yeni kamusal alanda seküler bir ortam yaratılmaya çalışılır.

İtalyan şef ve tenis kortu gibi lüksü temsil eden hizmetlerle birlikte ekonomik olma iddiası döneme has bir çelişkidir. Henüz ulaşım, elektrik ve akar su gibi en temel altyapı sorunları tam çözülmemiş bir mekânda İtalyan ahçı istihdam edilmesi, tenis kortu yapılması ise Cumhuriyet dönemindeki modernlik taleplerine ilişkin naifliklerdir. Kuşkusuz Uludağ'da söz konusu olan Türk toplumunu yeniden yapılandırma çabalarını da içerir. Otel de bundan muaf değildir. Otelden aynı zamanda rejimin kendi modernliğini sergileyebileceği bir mekân olarak hizmet etmesi de beklenmektedir.

Bununla birlikte otele ilişkin verilen bu bilgiler, sınırlı sayıda da olsa daha kış sporları başlamadan önce bu hizmetleri talep eden bir grubun ortaya çıktığını da gösterir. Ancak bu bilgilerin gerçeği ne kadar yansıttığını da sorgulamak gerekir. Çünkü döneme has bir özellik olarak bu bilgileri aktaran yazarın çoğu zaman gerçekler ile hayalleri

birbirine karıştırdığı görülür. Daha önce belirtildiği gibi Avrupa Alpleri ve İsviçre Uludağ'da ideal bir rol modeli olarak belirir. Bu bağlamda İsviçre gibi olmak, ona benzemek en çok kurulan hayallerden biridir. Uludağ doğal potansiyeli ile Avrupa Alplerinden çok daha üstün tutulurken, aşırı bir değer biçilen Uludağ Oteli Türkiye'nin Avrupa ile denk olduğunu ispatlamaya yarayan bir nesne olarak belirir. Örneğin, Musa Ataş'ın İsviçre'den onu ziyarete gelen ve kendi ifadesi ile "oradaki dağ otellerini 'çok iyi' tanıyan" iki yabancı arkadaşına ilişkin "Uludağ ve Uludağ'ın mükemmel oteli görenleri, hele ecnebileri teshir ediyor." (Cumhuriyet, 30 Temmuz 1932) başlığıyla verdiği haber bu bağlamda ilgi çekicidir. Bu habere göre, Ataş'ın Temmuz ayında Uludağ'a çıkardığı bu iki yabancı arkadaşı, Uludağ Oteli'nin "bir İsviçre oteli derecesinde" olduğunu söylemiş ve yeni açılan bu otelde büyük bir konukseverlikle karşılandıklarını ve konfor bulduklarını belirtmişlerdir. Oryantalizmde çok sık kullanılan "Doğulu konukseverliği" kavramı üzerinden iletişime geçtiği görülen yabancı misafirler, Bursa'dan yukarı çıkarlarken Uludağ'ı Alp Dağları'na benzetirler ve İstanbul'a bu kadar yakın bir güzellikten bugüne kadar haberdar olmadıkları için hayıflanıp üzülürler. Hatta biri "[…] buraları filme almalı ve filmin nihayetinde de kendinizi İsviçre'de zannetmeyiniz. Bursa'nın Uludağ'ındasınız diye yazmalı." cümlelerini sarfeder. Batılı bir gözün taktiri yazarda memnuniyet yaratsa da, Avrupa merkezli bir bakış açısını yansıtan bu ifadelerin alt metninde övgüden ziyade bir küçümsemenin varlığı sezilir. Sadece pek çok doğal güzelliğe sahip olduğu için Uludağ'ın çok daha özel ve değerli olduğunu varsayan siyasi elitler, büyük bir iyimserlikle ve inançla, bu durumun er ya da geç bütün dünya tarafından farkedileceğine inanmaktadırlar. Kuşkusuz bu kısa vadede gerçekleşecek bir dilek olmaktan çok uzaktır. Ancak çoğu zaman ilginç bir biçimde bu dileklere gerçek muamelesi yapılır ve Uludağ'ın coğrafi güzelliği üzerinden kurulan söylem, adeta yabancılara meydan okumaya yönelik bir çabaya dönüşür. Bunun yanısıra dönemin seçkinleri çok sık Uludağ'ın Avrupa'dan ve Amerika'dan talep ettikleri ölçüde ilgi, önem ve prestij bulamamasından yakınırlar.

6.2.5.1 Kışın Uludağ'a Çıkan İlk Yabancılar

Otel 1932 yılının sonlarından itibaren kışın da misafir kabul etmeye başlar. Otelde kışın ilk konaklayan kişiler öğretmen, yabancı şirket ve konsolosluk çalışanı gibi Türkiye'de istihdam edilen yabancılardır. Dolayısıyla Uludağ'a kışın yapılan ilk çıkışlar yabancılar tarafından gerçekleştirilir. Daha önce belirtildiği gibi Türkiye'de yaşayan yabancılar kış sporlarının gelişimine doğrudan ve dolaylı olarak çok katkıda bulunmuştur. Kış sporlarının başlatılmasına ilişkin çabalar yabancıların da dikkatini çekerken, kendi ülkelerindeki mevcut durum hakkında bilgiler verip koşullar arasında kıyaslamalar yaparak, bu faaliyetlerin başlatılmasında gönüllü olarak aktif rol de alırlar. Kışın Uludağ'ı Türklerden önce deneyimleyen, dağa korkusuzca tırmanan bu kahramanlara gıptayla bakılır. Hele 1932'in sonlarında Uludağ'a kışın ilk kez çıkan Bursa'daki konsolosluk ve yabancı şirket çalışanlarından oluşan grubun içinde bir kadının bulunması dönem yayınlarında "Bu kafilede en ziyade şayanı dikkat olan bir Matmazelin bulunmasıdır. Uludağ'a kışın ilk defa çıkan bu genç Fransız Matmazeli Maraşel: Mlle Marechale'dir." (Cumhuriyet, 20 Şubat 1933) şeklinde vurgulanarak oldukça çok ifade edilmiştir. Türkler arasında bu faaliyetlere karşı ilgi ve merak uyandıran bu yabancılar, özellikle bu konudaki korkuların ve önyargıların kırılmasında, diğer bir ifadeyle bu faaliyetlerin toplumsallık kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanısıra bu yabancılar ulusalcılığın hayatın her alanına sızdığı Erken Cumhuriyet atmosferinde Türklerin rekabet duygularını da harekete geçirmiş görünür. Kuşkusuz yabancıların ağzından gazetelere aktarılan cümlelerin ne kadarının onlara ait olduğunu bilmek mümkün değildir. Buna rağmen, gazetelerde yabancıların görüşlerine yer verilmesi, büyük ölçüde Uludağ'ın güzelliğine ilişkin ulusal narsizmi desteklemeye yönelik iltifatlar silsilesine dayansa da Türkiye'de kış sporları konusunun, yabancılar tarafından nasıl algılandığını göstermesi bakımından ilginçtir.

Şekil 6.14 Karlı Uludağ peyzajında Uludağ Oteli [264]

Kış sporlarının başlatılması konusunda en hevesli ve aktif yabancılardan biri Galatasaray Lisesi Fransızca öğretmenlerinden [Mösyö] Guillot'dir. Kış sporlarının adının bile bilinmediği 1930'larda, kışın tek başına Uludağ'a çıkıp çadırlı kamp yapan Guillot'ye dönemin basınında hayranlık duyulan egzotik bir figür olarak çok sık yer verilir. Guillot, 1930'lar Türkiyesi'nin alışılmış kimlik ve davranış kalıplarını zorlayan biridir. Yaşamöyküsüyle ilgili pek bir bilgi yok. Fransız Alpinizm Kulübü üyesi olduğu biliniyor. İstanbul'da ve Bursa'da yaşayan üst sınıf Türklerle ve yabancılarla yakın bir ilişki kurmuş olduğu görülen Guillot'nin, dağcılığı amatörlüğü aşan bir düzeyde deneyimlediği anlaşılıyor. Doğayla kurduğu cesur ve doğrudan ilişkinin etrafındaki insanlarda bir saygınlık uyandırdığı ve çekim alanı yarattığı kesin. Diğer yandan yüksek coğrafi mekânlarda puriten yaşam biçiminden beslenen bir varoluş önermesi de Erken Cumhuriyet elitlerine çekici gelmiş olmalı. 17 Ocak 1933 tarihli yazısında "Acaba Uludağ'ın kışı nasıl oluyor? Bu cidden merak edilecek bir şeydi. Fakat şimdiye kadar bu mevsimde dağa çıkan olmadığı için bu konuda hiçbir bilgiye sahip olamamıştık." (Cumhuriyet, 17 Ocak 1933) diye hiç de retorik olmayan bir soru soran Musa Ataş, Guillot ile bir mülakat yapar. "Uludağ zirvesinde, karlar arasında yaşıyan adam!" başlığıyla verdiği haberde Guillot'den ıssız bir ada yerine vahşi bir dağda yaşam mücadelesi veren bir Robinson olarak bahseder:

> "Kânunusaninin son haftasında bir portatif çadır, bir battaniye ve bir iki okka şekerle bisküvisini sırtına alarak yapayalnız Uludağ'a çıkan ve orada bir hafta

kalarak İstanbul'a dönen Galatasaray muallimlerinden M. Guillot'nin bu heyecanlı seyahati kadar hayatı da çok garip ve meraklıdır. Kendisini görenler iğne ipliğe dönmüş kadar zayıf olan vücudunun bu yorucu seyahati ve ski sporunu nasıl yaptığına şaşarlar. Halbuki bu sırım gibi vücut; denizden 2500 metre yüksek tepelerin üstünden skylerile saatte elli kilometre süratle uçuyor. Sırtında kendi kadar yük taşıyan M. Guillot sabahtan akşama kadar kaydıktan sonra gecelerini karlara sererek kurduğu portatif çadırında geçiriyor. Kendisine vahşi hayvanlardan korkuyor musunuz?, dedikleri zaman (onların kış gününde dağ başlarında ne işleri var? Hepsi köylerin kenarında av bekliyor!...) cevabını veriyor. Kesif sisler ve dumanlar arasında yürümekten bile korkmıyan M. Guillot'un bu soğukta yediği şey nedir bilir misiniz? Bir kaç şeker ve bir iki bisküvi işte o kadar... Arasıra çay içiyormuş... **ömründe et yememiş, kimseye de et yemeyi tavsiye etmiyor.** Bütün zevkini dağ sporlarından alan M. Guillot tatilleri dört gözle bekliyor. Tatil gecesi neşesinden uyuyamıyormuş... **Bize son günlerde yeni bir arzusunu izhar etti: Bursa gençlerine bu güzel ve meraklı spor hakkında konferanslar vermek...** Bursa'daki spor teşkilâtı asası ayağına gelen bu nimetin kıymetini bilirse gençliğe çok büyük bir hizmet yapmış olacak... **Eskidenberi esrarengiz ve efsanevi bir dağ telâkki olunan Uludağ'ın** ski sporlan için çok müsait olduğunu atletizm antrenörünün son raporundan da anlıyoruz. Dağın zirvesine yakın bir yere kadar mükemmel bir otomobil şosesi yapıldı. **Yazın bile bir kadın yüzü göremiyen Uludağ geçenlerde gene M. Guillot'un tertip ettiği seyahate iştirak eden bir Fransız matmazelle kışın da kadın yüzü gördü.** Madem ki orada kışın da tehlike yokmuş. Gençlerimizi, mekteplilerimizi berrak bir güneşin altında ellerinde sopaları ayaklarında skilerile karlar üzerinde sekerken görmek istiyoruz." (Cumhuriyet, 1 Şubat 1933).

Guillot'nin kış sporlarının başlangıcında aktif ve yönlendirici bir rolü olduğu gazetelere yansıyan haberlerden takip edilebilmektedir. Fransız Alpinizm Kulübü üyesi olması ve "Alpinistliği" saygı duyulan ve öne çıkarılan özelliklerdir. Dönem Türkiyesinde Alpinizme bu yabancıların yetkinliğini tanımlayan bir kavram olarak referans verilir. Fransız Alpinizm Kulübü üyesi olarak promosyonu yapılan Guillot kış sporlarının başlatılmasında neredeyse bir Türk kadar samimi bir çaba içinde olduğu izlenimi verir. Kendisiyle yapılan mülakatta Türkiye'deki kış sporları hareketini geliştirmek için elinden geleni yapacağını belirtir:

"Türkiye'de kış sporları ve sky tecrübesinin tamamile bir mütaleasına bilahare teşebbüs edeceğim. Şurasını ilâve edeyim ki: Gelecek seneler için teklif edeceğim spor fikrinin halkta büyümüş olmasını görmeyi arzu ediyorum, ben bu maksadın **gürültüsüz fakat pek faal bir surette** neşrine çalışmaktan geri kalmayacağım." (Cumhuriyet, 20 Şubat 1933)

Hiç kuşkusuz yönetim Batılı bir özneyi temsil eden Guillot üzerinden kamuya önemli mesajlar vermektedir. Buna karşın yukarıdaki alıntıda yer alan ifadelerden anlaşıldığı gibi Guillot'nin kendine Batılı bir kahraman rolü veren bu öncü pozisyondan oldukça çok hoşnut olduğu hissedilir. Adı 1930'ların ilk yarısında İstanbul ve Bursa'daki halkevleri ile Fransız konsolosluklarında dağcılık hakkında verdiği ya da vereceği konferanslara ilişkin haberlerde de çok sık geçen Guillot, aynı zamanda ülkedeki ilk kışlık Uludağ seyahatlerini en ince ayrıntısına kadar planlayan kişidir.

6.2.5.2 Kışın Uludağ Oteli'nde Konaklayan İlk Türk Ziyaretçiler

Şekil 6.16 Uludağ Oteli [265]

> "Uludağ Bursa'ya ziyaretçi çekmek için yepyeni bir vasıta oldu. Bu seneye kadar kutuplar gibi meçhul ve esrarengiz bir yer zannedilen Uludağın karlı tepeleri meğer dünyanın her tarafından meraklı getirebilecek cennetmiş!" (Cumhuriyet, 30 Nisan 1933)

Kış sporlarının Cumhuriyet yöneticilerinin gözündeki önemi ve kış imgelerine yapılan vurgu her ne kadar güdümlü olsa da, Uludağ özelinde kışın yüksek coğrafi peyzajda

ortaya çıkacak yeni gündelik faaliyetlerin açık bir habercisidir. Uludağ Oteli kışın gerçek anlamdaki ilk Türk konuklarını Kurban Bayramı tatiline denk gelen 1933 yılının Nisan ayında ağırlar. Bayram tatili dolayısıyla kışın ilk kez Uludağ'a çıkan bu konuklar İstanbul Valisi Mühittin Üstündağ ve arkadaşlarından oluşan gruptur ki; bu ilk dağ ziyareti, alt bölümlerden birinde özel olarak değinileceği gibi, Türkiyenin ilk sivil dağcılık derneğinin kurulmasına da vesile olur. Bölüm 2'de tartışıldığı gibi Avrupa kültür coğrafyasında dağ ve kış sporları en başından beri sınıfsal bir özellik taşımaktadır. Hiç kuşkusuz Uludağ'ı ortaya çıkaran profesyonel bir orta sınıf ve onun değişen eğlence ve sosyallik ritüelleri değildir. Buna karşın aynı durum Türkiye için de geçerlidir. Dağ ve kış sporları İstanbullu zenginler tarafından başlatılır ve onlar tarafından kamusallaştırılır. Uludağ'ı ilk deneyimleyen Türkler Batılılaşma eğilimlerini en güçlü yaşayan en varlıklı kesime dahildir. 13 Mart 1933 tarihli *Akşam* gazetesinde kış sporları lüks kavramıyla ifade edilirken konunun bu boyutuna dikkat çekilir:

> "Bizde de ski yapabilecek bir yer olduğu tahakkuk etti. Geçenlerde Uludağ'a gitmiş olanlarla temas ettik. Yanı başımızdaki Bursa'da ski için en müsait dağlardan biri olan Uludağ'ı anlata anlata bitiremiyorlar. Bu sporun birden bire yükseleceğine, pek büyük rağbete mazhar olacağına dair emareler var. **Şehrimizin müreffeh aileleri, kibar sınıfı da bu işle alakadar olmaya başladıkları için Uludağ yakında moda haline gelebilir. Doğrusu bizdeki sporun eksik tarafı lüksü idi.** Yeni başlıyan ski bu itibarla tali bir şubedir. Daha ilk adımda hevesi artıracak alakayı celbedecek bir hava içine giren skinin istikbali açık gibi görünüyor." (Akşam, 13 Mart 1933)

Daha önce belirtildiği gibi 1933 yılında Uludağ'da Uludağ Oteli'nden başka hiçbir donatı yoktur. Bunun yanısıra basına yansıtılanların tersine otelin sunduğu hizmetler de son derece kısıtlıdır. Öyle ki yemek servisi bile bulunmaz. Dolayısıyla yukarı çıkanların erzaklarını da yanlarında getirmesi ve otele çıkmak için karlar altında saatlerce süren tehlikeli ve yorucu bir yürüyüşün göze alınması gerekir. Büyük bir ilgi ve merak uyandırdığı görülen kışın Uludağ'a yapılan ilk ziyaretlere basında günü gününe yer verilir. Dağa çıkan konukların hepsiyle teker teker röportaj yapılır. Kuşkusuz Vali ve grubunun dağa çıkışına çok daha özel bir önem verilir. Muhittin Bey'in dağı bu ilk ziyareti, aslında imar edilmesi söz konusu olan Uludağ'ın mevcut koşullarını keşfetmeye yönelik bir tür yüzey araştırması içindir. Aynı zamanda propaganda amaçlı olan bu geziye özellikle Türk kadınlarının da iştirak etmesi sağlanmıştır. Örneğin 3 Nisan 1933

tarihli *Cumhuriyet*'te "Vali ve Belediye Reisi Muhittin Beyle refikası hanım, atletizm antrenörü Her Abraham, Terkos müdürü M. Kastelno ve zevcesi, Selim Sırrı Beyin kızı Azade Hanımla bazı ecnebi zevat ve ailelerinden mürekkep 25 kişilik grubun" yarın Uludağ'a gideceği ve orada dört gün kalarak "dağ sporları yapacağı" bildirilir. 5 Nisan 1933 (Cumhuriyet) tarihli bir diğer haberde ise "Bu grup içinde bulunan Galatasaray muallimlerinden ve sky mütehassıslarından bir zat bugün Bursa'da sky hakkında bir konferans verecek ve ondan sonra Uludağ'a çıkılarak dört gün burada kalınacaktır." denilerek Guillot'nin dağa çıkacak gruba konferans vereceği bildirilir.

Vali, diğer pek çok kişi gibi, Uludağ'a ilk çıkışlarını beklenmedik bir serüven havası vererek anlatır. Daha doğru bir ifadeyle aslında dağa çıkış beklenmedik bir serüven olma özelliği taşımaktadır. Baştan sona Guillot tarafından organize edilen bu gezi için Bursa'da özel kızaklar hazırlatılmış ve İstanbul'da kırk tane kayak yaptırılmıştır. Dağa çıkmak için sabah saat beşte yola koyulan grup üyeleri otobüsle 1200 metredeki Duğlu Baba'ya kadar çıktıktan sonra otobüsten inmiş, eşyalarını daha önceden hazırlanmış merkeplerin çektiği kızaklara yüklemiş, yoğun kar yağışı ve sis altında zaman zaman kayakla olmak üzere karlara bata çıka otele kadar tam 9 saat yürümüştür. Bu kişiler arasında yer alan Galatasaray Kulübü Atletizm Kaptanı Vedat Abut *Akşam* gazetesine verdiği mülakatta "Giyole kafilenin reisi olmuştu. Yolda herhangi bir aksaklık olduğunda, bir el tabanca atıyor ve herkes duruyordu." (Akşam, 15 Nisan 1933) diyerek bu zorlu yürüyüşe ve Guillot'nin bu faaliyetteki etkin rolüne değinir. "Uludağ'ın karlı tepesine nasıl çıkıldı?" başlığıyla yer alan haberin alt metninde, dağda zorlu bir ders öğrenmek zorunda kaldıklarına ilişkin bir mesaj yer alır ki, bu ders "birlik, beraberlik ve emeğin" değeridir.

Vali de Vedat Abut gibi bu zorlu deneyimi, benliği heyecanlandıran, onu, mekân ve yaşam konusunda alışılmış çerçevelerin dışına çıkaran, hayatı zenginleştiren bir eylem olarak tanımlar. Dağın kışlık peyzajına ilişkin hayranlık, şaşkınlık, haz, endişe ve korku içeren ifadeleri bu yeni deneyimin yoğunluğuna tanıklık eder. Kamuoyuna rejimin kış sporları söylemine ilişkin pek çok mesaj verilen bu ilk ziyarette Uludağ aynı zamanda bir çeşit hayatta kalma programının mekânı olarak da ifade edilir. Kozmopolit bir çeşitliliğe sahip grup üyeleri bir "birliği" ya da "komünü" temsil ediyor gibi görünür.

Otelde yemek de dahil hiçbir hizmet olmadığı için gündelik işler grup üyeleri arasında Guillot tarafından paylaştırılır. Kendilerini tamamen Guillot'nin kontrolüne bırakmış görünen grup üyeleri arasında toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir iş bölümü yapılmıştır. Buradaki iş bölümünde erkeklere disiplin ve düzenin sağlanması ile dışarı işleri yani "avcılık" pozisyonu uygun görülürken kadınlara mutfak işleri layık görülür:

> "M. Giyolo 2010 metre irtifaında olan bu dağ binasında herkesin vazifelerini taksim etti: Vali beyin haremi hanım baş aşçılığa tayin edildi. Madam Kastelno, Polonya konsolosunun refikası madam Vegneroviç te yemek pişirmeye memur edildiler. Bu suretle dünyaca meşhur Türk, Fransız, Polonya mutfaklarının yemeklerini yedik. Vali beyin kızları Günseli hanım ile madam Jurne sofrada yemek dağıtıyorlardı. Galatasaray muallimlerinden M. Bayend eğlenceler tertip etmek, merasime nezaret etmek üzere teşrifat müdürü oldu. Kanalizasyon şirketi müdürü M. Şille, M. Daerre ile sanayi mektebi muallimlerşinden Ekrem Bey ski muallimliğine tayin edildiler. Sıtkı Bürhan ve Fuat Ali beyler sofranın tanzimine nezaret ettiler. Asayiş ve disiplini muhafazaya vali beyin yeğeni Bülent beyle ben memur edildik." (Akşam, 15 Nisan 1933).

Türkiye kültür coğrafyasında yabanıl doğa içinde modern bir mekân olarak beliren Uludağ Oteli yepyeni sosyo-kültürel mekânsal üretimlere sahne olmaktadır. Dağa ilk çıkışa ve otele ilişkin gerçekçi gözlemlere dayanan bireysel yorumlarda bulunan Vedat Abut'un gazete yazıları 1933'lerin Uludağ Oteli'nde kışın yeni ortaya çıkan gündelik yaşamın ayrıntılı betimlemeleriyle doludur. Bu yazılar dağ üzerinde inşa edilmiş mekânlar içinde nasıl bir hayat ve toplumsallık tahayyül ettiğine ilişkin veriler de içerir:

> "İstanbul'da Galatasaray balosu yapıldığı akşam, biz de uzaktan olsun baloya iştirak etmek istedik. Yemek salonunda sofra sağa çekildi, gramofon kuruldu. Mevcut 26 kişi olduğuna göre bir dama beş kavalye düşüyordu. 'Hazır ol! Dikkat arş!' kumandası verilince bir damı beş kavalyenin dansa davet etmesi görülecek bir manzara idi." (Akşam, 15 Nisan 1933).

Şehir hayatından uzaklarda ıssız doğanın ortasında kadınlı erkekli medeni bir etkinlik yapmanın hazzını yaşayan grup üyelerinin içki içmediği "İçki içmek yasak!" başlığı ile altı çizilerek özellikle vurgulanır. Bu yasağı koyan da Guillot'dir: "M. Kastelno, İstanbul'dan bir hayli içki getirmişti. Fakat kafile reisi M. Giyolo dağ başında içkiyi menttiği için bunlardan bir katre dahi içilmedi." (Akşam, 15 Nisan 1933). Hiç kuşkusuz yönetimin Uludağ'daki kamusallığa ilişkin kontrol reflekslerini içeren bu mesajların mütemadiyen Batılı bir öznenin ağzından verilmesi oldukça dikkat çekicidir.

Bu zorlu mücadeleyi başarıyla tamamlayıp aşağıya dönen grup üyeleri Bursa'da birer kahraman gibi alkışlarla karşılanmışlar ve kaldıkları otele (Madan Brod) kadar, yine Guillot'nin direktifiyle, kayakları sırtlarında yürüyerek ulaşmışlardır. Nitekim bunun gazetelere yansıması da "Uludağa çıkan Heyet dönüyor Seyahat tehlikeli oldu amma yılmadılar!" (Cumhuriyet, 09 Nisan 1933) gibi kahramanlığa vurgu yapan başlıklarla verilen haberlerle olur. Konuyla ilgili konuşan Muhittin Bey, o dönemde Uludağ'ı kışın ilk kez deneyimleyen pek çok kişi gibi bütün zorluklara rağmen eğlenceyi ve hazzı öne çıkarır. Üstelik madalyonun bir yüzünde yer alan görev bilincine rağmen bunu samimi olarak yapar.

Şekil 6.17 Vali Muhittin Üstandağ ve Ailesi [266]

6.2.5.3 Yeni Bir Kış Tahayyülünün Ortaya Çıkışı

Erken Cumhuriyet dönemini belgeleyen yayınlarda mevsimleri konu edinen haber ve yazılara oldukça çok yer verilmesi dikkat çekicidir. Hiç kuşkusuz yönetimin bu konulara eğilmesinde ideolojik gerekçeler bulunsa da, bu kavramların daha önce hiç benzeri olmayan bir biçimde dolaşıma girmiş olması mevsimlerin algılanışına ilişkin yeni ve modern bir zihinsel durumun doğuşuna işaret eder. Modern mevsim bilincinin ortaya çıkışı ve bunun sosyo-fiziko-kültürel mekânsal yansımaları daha kapsamlı ele alınması gereken bir tarihyazım konusudur. Dolayısıyla bu bölümde, modern kış kavrayışına ilişkin genel bir çerçeve çizmek üzere, kışın dağı ilk defa deneyimleyen bir öznenin Musa Ataş'ın izlenimleri üzerinden yeni bir kış tahayyülü araştırması yapılacaktır.

Bu süreçte Uludağ'ı kışın ilk defa deneyimleme şansına kavuşan Musa Ataş da izlenimlerini *Yedigün* dergisinde paylaşır. Yazar, dergide yayınlanan "Uludağda Kış Sporları" başlıklı ilk Uludağ yazısında Türk kamuoyuna yabancı bir kavram olan kış sporlarına ilişkin bir ilgi ve merak uyandırmak ister:

> "Sıcak odanızda oturup pencerenize çarpan kar tanelerini seyrederken gazetede küçük bir haber görürsünüz; Uludağ'da kış sporları...
>
> Belki altını okumaya bile cesaret edemiyerek gayri ihtiyari içiniz titriyor; ürperiyorsunuz... üzerinizde bir soğuk duş tesiri yapan bu haberden sonra titremekte haklısınız.. fakat bilinmiyen şeylere verilen hükümler işte hep böyle yanlıştır. Halbuki bu iş hiç te böyle düşündüğümüz ve zannettiğimiz gibi bir **Kutup seyahati** kadar korkunç değildir." [267]

Aslında yabancısı olunan sadece kış sporları değildir aynı zamanda kış mevsiminin kendisidir. Bölüm 5'de de belirtildiği gibi Uludağ'ın kamusallaşması yeni bir kış tahayyülünün ortaya çıkışıyla yakından ilgilidir. Erken Cumhuriyet'te, geleneksel olarak soğukla ve dolayısıyla iç mekâna kapanmayla ilişkili olarak kavranan kış mevsiminin algılanmasına ilişkin yeni ve modern bir zihinsel durumun ortaya çıkması söz konusu olur. Tarımın belirleyici olduğu geleneksel dünyada eve kapanılan ve dış dünyayla ilişkinin minimuma indirildiği bir mevsim olan kışın sunduğu yeni modern olanakların farkına varılmasıyla kış mevsimi farklı algılanmaya ve programlanmaya başlanmıştır. Bu süreçte doğal peyzaj, kış mevsiminde yeni bir kullanım biçimiyle "kişisel zevk ve eğlence için" toplumsal hayata açılır ve yeni mekânsal okumalara konu olur. Kış

mevsiminin algılanışındaki değişim Uludağ örneğinde olduğu gibi yeni mekânsal örüntüler ve toplumsallaşma biçimi olarak gündelik hayata katılır. Sadece 1929 ile 1933 yılları arasındaki gazete haberleri aracılığıyla geriye doğru iz sürüldüğünde bile hem kış kavramındaki hem de dağın kışın algılanışındaki değişime ve dönüşüme dair kronolojik bir yerleştirme yapmanın mümkün olduğu söylenmelidir. Bu kronolojiye Uludağ Oteli'nin yabancılıktan tanıdık bir nesneye dönüşümü de yerleştirilebilir.

Ancak bu dönemde Uludağ civarındaki yerli halk için kış mevsimi hâlâ geleneksel anlamını korumaktadır. Şemsi Şaktimur'un anılarından [192] yerli halkın kış sporlarının başlangıcını nasıl algıladığına ilişkin kısıtlı da olsa bir izlenim edinilebilir. Uludağ civarında yaşayan yerliler hayatlarında hiç kayak görmemiş ve kullanmamışlardır. Üstelik kışı dışarıda geçirmek yerli halka son derece saçma ve anlamsız gelir. 1930'larda Uludağ civarındaki köylerde yaşayanlar için hayat bir tür ayakta kalma savaşıdır. Yukarıda belirtildiği gibi köylülerin doğaya karşı tutumları dönem elitleri tarafından "yararcı ve sömürücü" olarak ifade edilir. Keşiş Dağı kışın mecburiyetten dolayı iletişim kurdukları bir mekândır. Yukarı tırmanmak yorucu ve son derece tehlikeli olmasının yanında büyük bir efor sarfetmeyi gerektirir ve mecburiyet dışında bu tehlikeye ve yorgunluğa atılmak köylülere çok çılgınca ve anlamsız gelir. Şaktimur 1933'lerde kışın dağa çıkarlarken karşılaştıkları katırcı köylülerin hayret dolu bakışlarla "bre sâdıcım hadi biz ekmek parası kazanmak için kış kıyamette bu işi yapıyoruz, sizin ne zorunuz var, hükümet işi mi yoksa bir askerlik görevi mi?"[192] türünden sorularına muhatap olduklarını belirtir. Diğer yandan Uludağ'a kışın yapılan ilk çıkışların Bursa'daki yansımaları da çeşitli spekülasyonların üretilmesine yol açar. Ortalıkta dağa çıkan kafilelerin kurtların saldırısına uğradığına ya da kaybolduğuna ilişkin korkutucu hikayeler anlatılır. Öyle ki, *Cumhuriyet* gazetesindeki bir haberde, grubun kurtların saldırısına uğradığına ya da yoğun kar yağışından dolayı tehlikeli anlar yaşadığına ilişkin söylenenlerin tamamen uydurma olduğuna dair bir açıklama yapmak gereği duyulmuştur (Cumhuriyet, 4 Ocak 1934).

1930'larda Türkiye'deki insanların kışa dair yüksek coğrafi mekanlarla ilişkilendirebilecekleri anları ve anıları yoktur. Musa Ataş'ın da, dağı bildiği ve aşina olduğu bir kültür coğrafyası gibi değil, ilk defa gördüğü ve deneyimlediği bir mekân

olarak anlatması dikkat çeker. Kışlık dağ peyzajından büyülendiği hissedilen yazar, kayakla ilk kez deneyimlediği Uludağ'ın eşsiz doğal güzelliklerine ve doğayla yaşanan "bu emsalsiz" tecrübeye odaklanır, okuyucuyu kayak kaymanın tehlikeli yönlerine karşı uyarır, ancak olumsuz bir izlenim yaratmak da istemez "lakin bu dik meyillerde düşmek bile hiç tehlikeli değil"[267] diyerek olayı bir eğlenceye çevirir. Yazarın ısrarla vurguladığı bir diğer nokta ise "bakir" kış peyzajında kadınlı erkekli düşe kalka eğlenen ve bu meyanda sürekli gülümseyen ve kahkahalar atan neşeli insanlardır. Daha önce belirtildiği gibi Erken Cumhuriyet'te dağ peyzajının insan sağlığı üzerindeki olumlu terapötik etkilerine dair sarsılmaz bir inaç geliştirilmiştir. Zihinsel ve bedensel olarak insan sağlığını desteklemede ve çeşitli hastalıkların tedavisinde dağ havasının ve güneşin iyileştirici gücü 1930'lar Türkiyesinde tartışmasız kabul gören bir görüştür. Üstelik yabanıl doğayla kurulan bu ilişki türü insanlar arasındaki ilişkileri doğallaştıran, mahremiyet sınırlarını esneten bir "yeni ve birlikte yaşam" sanatı olarak belirmektedir. Bu faaliyetler amaçlanmasa da kışlık dağ peyzajında yeni bir törenselliğin ve toplumsal performansın inşa edilmesine yol açan unsurlar olarak da belirir. Toplu halde yapılan kayak talimleri, doğal şartlarla mücadele ederek zirveye çıkış, "sımsıcak bir çay ve sohbet" eşliğinde açık havada yapılan "kar ve güneş kürü" gibi kış peyzajının sunduğu yeni tipte pratikler ve sosyalleşme biçimleri büyük bir coşkuyla deneyimlenmektedir. Kar altında dağ manzarası, karlı tepeler ve kırlar, karların dövdüğü ormanlar, dağ yamaçları, güneşli doruklar kış peyzajının sunduğu görkemli sahneler olarak seyre dalmanın yeni ve ayrıcalıklı sahneleri haline gelir. Kısa bir süre içinde, kayaklarla zirveden Bursa'ya doğru kayarak inişe geçmek, bu zor doğal şartlar altında Uludağ'a çıkan kayakçıların en büyük zevklerinden biri haline gelir ki, bu şekilde aynı anda büyüleyici dağ peyzajını pek çok farklı açıdan deneyimlemek mümkün olur. Daha önce hiç deneyimlenmemiş türden yeni bir mobilite imkânına izin veren kayak aynı zamanda doğal peyzajın yepyeni biçimde görselleştirilmesi anlamına da gelmektedir. Kayaklar üzerinde iken dağ peyzajı, artık statik ve pasif bir resim değildir. Uludağ peyzajında kayakçıları çevreleyen bir değil sayılamayacak kadar çok sayıda panorama belirir:

> "Kayaklarını ayaklarında birer oyuncak hafifliğiyle kullanmasını bilenler için dağcılıkta en zevkli hareket nedir bilirmisiniz? Dim dik yamaçları bin bir çeşit mahlûkat şekline bürünerek pamuk yığınları halinde süsleyen çam ormanlarının

> arasından iniş yapmak… Çünkü: çıplak meyillerden aşağı kaymak, kayağı gelişi güzel ve meylin sürüklediği tarafa doğru başı boş kullanmak demektir. Hem bu, sıkıcı bir yeknesaklık teşkil eden harekettir. Orman inişi ise, insanı kayakçılığın her türlü icaplarını tatbike mecbur eden en mütekâmil bir merhale, değişik manzaralar görmek itibariyle de ayrıca zevkli ve ideal bir harekettir. Bilhassa yüksek dağlarda orman inişi yapmak; 2000 veya 2500 metreden ovalara kuş bakışı bakarak göz kararmasına karşı idman yapmak demek olduğuna göre: Uludağ'ın cenup yamaçlarında yapılan bu orman inişlerinin iyi kayak bilen ve kayaklarına hakim olanlar için büyük bir zevk teşkil ettiğini kaydetmek lâzımdır." (Bursa Açık Ses, 26 Ocak 1938)

Musa Ataş'ın yazısında estetik duyarlılık önemli bir itkidir. Doğanın estetik algısı ve değerlendirilmesi belli romantik temalar üzerinden yapılır. Karşımızda, monümental bir doğa parçası karşısında duygulanıp kendinden geçen romantik bir bireyin varolduğu görülür. Olayı daha gerçekçi kılmak için, bu tecrübeyi görselleştirmesi gerektiğinin de farkındadır. Metin sık sık Uludağ peyzajından alınmış fotoğraflarla desteklenir. Peyzajın yanısıra yazarın önemle vurguladığı bir diğer nokta ise "içeriye adım atınca insan kendini evinde zannediyor" diye tanımladığı Uludağ Oteli ve övgüyle söz ettiği buradaki sosyal yaşantıdır:

> "Uludağ oteline girince insan kendini dağbaşında değil kendi evinde sanıyor. Bütün konforile sobalı sıcacık odalara yerleştikten sonra otel bekçisinin iki delikanlı oğlu pervane gibi etrafınızda dönerek bütün hizmetinizi görüyor. Otelde ekmek, alâmünit yemek, konserve, çay kahve gibi şeyler bulunuyor. Maamafif herkes beraberinde çok kuvvetli gıdalar; meselâ, bal, tereyağı, pekmez, tahan gibi şeyler getiriyor, çünkü dağ havası insana, yenilen şeylerde kemiyetten ziyade keyfiyet aratıyor…"[267]

Dönemin en konforlu otelinin sahip olduğu olanaklar, mevcut maddi koşulların niteliği hakkında bilgi vericidir. Buna karşın yazarın izlenimleri oldukça olumludur. Uludağ ve Uludağ Oteli en başından itibaren kozmopolit karşılaşmalara olanak veren bir kamusal alan olarak belirir. Uludağ'da ortaya çıkan kamusallık aynı zamanda izlemeyi ve izlenmeyi de içerir[287]. Uludağ sadece doğal mekânın değil, aynı zamanda insanların birbirinin varlıklarını deneyimledikleri bir alan olarak belirir. Dolaysıyla görme ve görülme ihtiyacına da karşılık gelir:

[287] Voyörizm bağlamında Alp peysajındaki kamusallığı tartışan bir çalışma için bkz: [15].

> "Buradaki otel hayatına başlı başına alem dense bir yeri vardır. Türk, ecnebi, kadın, erkek kim olursa olsun burada sanki kırk yıllık ahbahmış gibi konuşuyor, canciğer oluyor. Geceleri sıcacık salonda çalınan gramofon bütün otel sakinlerini merasimsiz ve teklifsiz bir şekilde eğlendirip kaynaştırıyor." [267]

Doğal peyzajın her tür toplumsal cinsiyet, milli, siyasi ve kültürel konumlanışı yok ederek insanları eşitleme özelliğinin aşırı idealize edilerek vurgulanması, dönemin ulusalcı atmosferi düşünüldüğünde oldukça dikkat çekicidir. Burada insanların her türlü hiyerarşik konumlanışı bir kenara bırakarak kaynaştığı vurgulanır ve bunu başaran güç olarak doğa kutsanır. Bu noktada Avrupa kültür coğrafyasında da dağcılığın benzer bir deneyime yol açtığını hatırlamak gerekir[288]. Hiç kuşkusuz Uludağ, farklı yaş, cinsiyet, etnisite, sosyal konum ve sınıftan insanların, serbest bir şekilde birbirine karıştığı ve köklü hiyerarşilerin yıkıldığı yeni bir sosyallik alanı sunar. Uludağ'ın toplumsal heterojenliği içermediği söylenemez. Ama aynı şekilde toplumsal sınıflar arasında geçişkenlik sağladığı da iddia edilemez. Dağ ve kış sporlarının başlamasıyla hammallık ve katırcılık düşük çaplı yeni bir enformel iş kolu haline gelir. Cumhuriyet seçkinleriyle, çobanlar, hamallar, yerli rehberler, jandarmalar ve hizmet sektöründe çalışan köylüleri biraraya getirmesi sınıfsal bariyerleri esnetici bir rol oynar. Daha önce belirtildiği gibi dağın geleneksel yaşantısı da bu süreçte devam eder. Yeni karşılaşmalara ve temaslara yol açan Uludağ'ın hem sınıf bariyerlerini esneten ama sonuç olarak sınıfsal konumları güçlendiren bir özellik gösterdiği söylenebilir.

6.2.5.4 Karlı Dağ Peyzajındaki Kadınlar

> "Ayaklarında kayaklarıle ortalığı dolduran sporcular, plaj kenarındaki yüzücüler gibi çırılçıplak. Hepsinin vücutları, aylarca kızgın güneş altında banyo yapmış gibi yanık… Parafinli kayakları üzerinde saçları dalgalanarak aşağılara doğru süzülen genç kızlar, bu kılıkları, bu halleri, bu tabii edalarıle, balolarda dekolte gece elbiseleri vals oynadıkaları zamandan çok daha sempatik… Balo gecelerinin bulanık havası içinde olduğu gibi **maddi arzuların ve ihtirasların membalarını tahrik etmiyorlar.**
>
> Burada, beyaz vazolara konulmuş nadide çiçek demetleri gibi daha bedii ve manevi zevkleri kürükleyen birer hüviyet alıyorlar."[247]

---

[288] "En azından bir grup Viktoryen tüm insanların eşit olduğunu dağlarda deneyimlemişti." [47]. Bkz: Bölüm 2.

> "Genç Türk kızları ve genç Türk kadınları **kendileri kadar tertemiz olan kar** üstünde birer kuş gibi cıvıldaşıyorlardı." [268]

Uludağ en başından itibaren karşı cinsle karşılaşmalara ortam oluşturan bir kamusal mekân olma özelliği gösterir. Dönem yayınlarında Uludağ'ın kadın ve erkeği bir araya getirme potansiyeline yapılan aşırı vurgu dikkat çekicidir. Erken Cumhuriyet'te kadınların kış sporlarına katılımı oldukça teşvik edilmiştir. Bilindiği gibi kadın kimliğini yeniden inşa etmeye çalışan merkezi yönetimin, hazırladığı çağdaş kadın senaryosu bağlamında spor dönüştürücü ve özgürleştirici açılımlar getirmesi umularak baş vurulan bir araç. Merkezden gelen direktif doğrultusunda başta Bursa Dağcılık Kulübü, T.E.D. ve Yüksek Ziraat Fakültesi olmak üzere kış sporlarının yapıldığı tüm kuruluşlar samimi olarak kapılarını kadınlara açarlar ve teşvik ederler. Ancak geleneksel cinsiyetçi normların kırılması öyle çok kolay olmaz. Üstelik bir de kış sporları söz konusu olduğunda bunun daha da zor olacağı su götürmez bir gerçek. Kadınlar ve kış sporları söz konusu olduğunda kadınların dağa çıkarken nasıl giyinmesi ve davranması gerektiğine ilişkin öğütlerin bolluğu dikkat çekicidir. Söz gelimi "Bazı kadınlar gördüm, daha kaymaya başlarken düşmeğe karar verip öyle yola çıkıyorlar ve tabii hiç lüzumu olmayan yerde mini mini bir kahkaha ile kendilerini yere atıveriyorlar. Öyle şey olur mu? Bunun tamamile aksini yapmak lazım. Düşmeyi değil düşmemeyi öğreneceğiz" (Cumhuriyet, 29 İkincikanun 1933) diye, toplumsal cinsiyetçi bir tonda kadınları uyaran dönemin önemli spor otoritelerinden Vildan Aşir, aynı zamanda oldukça eril bir dille kadınların dağda nasıl giyinmesi gerektiğine ilişkin de öğütler verir:

> "Malzeme meselesi üzerine de gene dönmeye mecburum ve gene bayanlarımıza söylüyorum. Topuklu iskarpinlerinizi, altı kalın lâstik bile olsa, ne olur şehir yürüyüşlerine saklayın! Kayak üstünde sizi sade postal yavrusu kalın pabuçlar paklar… bir şey değil bileklerinizi inciteceksiniz diye korkuyorum." (Cumhuriyet, 29 İkincikanun 1933).

Şekil 6.18a Uludağ'da kayak yapan kadınlar, erilliğe vurgu [268]

"Karlar kadar temiz" [268]Türk kadınlarından Uludağ peyzajına adım atarken bireysel ve cinsel kimliklerinden sıyrılmaları beklenmektedir. Dönem yayınlarında çok sık kayak yapan Türk kadınlarından "Kalın yerli kumaşlardan yapılmış golf pantalonlarla dolaşan kadınlar, yüksek topuklu iskarpinlere veda edince tanınmayacak kadar değişiyorlar."[268] şeklinde cinsiyetsizleştirilerek bahsedilir. 1933'lerde aynı zamanda "Uludağ'daki tanışmalardan ve anlaşmalardan doğan hayırlı düğünlere"[269] ilişkin haberlere çok sık rastlanır ki, bu da kadın erkek arasındaki ilişkinin niteliğinin ne olması gerektiğine ilişkin bir göndermedir. Buna karşın Uludağ'ın sunduğu kamusallığın Erken Cumhuriyet'in kültürel ortamında toplumsal cinsiyet kalıplarının aşınması ve esnetilmesi bağlamında önemli bir işlev gördüğü söylenebilir. 1950'lerden sonra tam bir piyasa mekânı haline gelecek Uludağ'da erotik bir gerilimin varlığı da hissedilir. Uludağ aynı zamanda dönemin erotizm arzusuna da hizmet etmektedir. Özellikle Uludağ'a ve kış sporlarına ilişkin görsellerde kadın tasvirlerinin yoğunluğu dikkat çeker.

Şekil 6.18b Uludağ'da kayak yapan kadınlar, erotizme vurgu [264]

Şekil 6.19 Uludağ'da Hayali Kadın İmgeleri [270]

6.2.5.5 Bir Kült Oluşturma Denemesi: Uludağ'ın Zirvesine Çıkan "Üç Türk Genci"

Yönetimin kış sporlarını başlatmak üzere Uludağ'da gerçekleştirdiği imar faaliyetlerinden sonra kışın dağa çıkışlarda görece bir artış olur. Ancak, dağın ve otelin kışın deneyimlenmeye başlaması otelin hizmet kalitesine ve ulaşımdaki altyapı yetersizliklerine ilişkin şikayetlerde bir artışa yol açar. Bursa ulaşım açısından görece elverişli bir konumdadır. İstanbul'dan şehre kara ve demir yolları ile ve aktarmalı bir biçimde deniz yoluyla ulaşılabilir. Vapurla ulaşılan Mudanya ve Yalova'dan Bursa'ya, vapur saatiyle koordineli olarak çalışan otobüsler ile gidilir. Kış sporlarının başlamasıyla İstanbul ve Bursa arasında çalışan vapurların kalitesi, sefer sayısı, kalkış ve varış saati ile aynı şekilde otobüslerin ve yolun kalitesi de sorun konusu haline gelir. 1933 yılının son günlerinde on kişilik bir grupla bu sefer yılbaşını geçirmek için yeniden Uludağ'a çıkıp otelde bir hafta konaklayan ve bu seyahate ilişkin tecrübelerini *Türk Spor Dergisi'*nde paylaşan Vedat Abut, ulaşımla birlikte aynı zamanda otelle ilgili gözlemlerini de aktarır. İstanbul Mudanya arasında seyahat ettikleri vapuru "harap ve köhne bir tekne" olarak niteleyen yazar hem vapurun kalitesinden hem de 4-5 saat sürmesi gerekirken 8 saat süren yolculuk süresinden şikayet eder. Uludağ'da başlayan kış sporları hareketini öne sürerek ulaşıma ilişkin bu olumsuzlukların giderilmesini ve aynı zamanda İstanbul'dan kış sporları yapmak için gelen sporcu kafilelerine kolaylık gösterilmesini talep eder. Bursa'dan otele çıkarken kiraladıkları yerli katırcılar, Karabelen'den sonra korkup paralarını bile almadan kaçtıkları için eşyalarını otele kadar kızaklarla çekmek zorunda kalırlar ki bu durum yerli halk için kış peyzajının hala korkutucu bir yer olduğuna işaret eder. Vedat Abut bu şartlar altında otele ulaşmaları ile Kristof Kolomp'un günler süren deniz yolculuğundan sonra karaya ulaşması arasında bir özdeşim kurar [271].

Otelin bekçisi Ahmet Ağa'nın kendilerini "iyi havayı da getirdiniz, neredeyse 20 gündür kötü hava koşulları yüzünden otelden dışarı adım dahi atamıyorduk!" sözleriyle karşıladığını söyleyen yazar sözde nükteli bir dille "isli lambaların" aydınlatmakta zorlandığı ve ısıtması olmayan soğuk odalardan söz ederek, daha öncekinden tamamen farklı bir otel portresi çizer ve özellikle otelde yiyecek-içecek hizmetinin olmayışından şikayet eder. İlk deneyimde aşırı romantize edilerek tolere edilen yetersizlikler, bir sonraki konaklamada sorun haline gelir. Yazarın Uludağ Oteli'nde batı kökenli bir

modern konfor arayışı dikkat çeker. Vedat Abut'un, dağda geçirilen bir haftaya ilişkin bir günlük gibi kurgulayarak yazdığı, kolonyal literatürden önemli izler taşıyan bu metin Türkiye'de ilk defa yılbaşını dağda kutlayan bir bireyin izlenimlerini de içerir. Yılbaşını ilk defa dağda ve Uludağ Oteli'nde geçirmenin heyecanını yaşayan yazar, buraya İstanbul'daki toplumsallaşma pratiklerini taşımanın yollarını arar:

> "Bu gece Yılbaşı: Biz ne yapacağız?... Elimizde Bursalı İhsan Bey'in meşhur konserveleri var… bunlar nefis ama Yılbaşı gecesi diye arkadaşlar içki arıyorlar.. Sonra mesela tavuk, yemiş… Saat 3… Yılbaşı heyeti tertibiyesi süratle bir karar verdi… Mösyö Scott, Bülent ve ben aşağı Karabelen'e ineceğiz ve nevale tedarik edeceğiz.. İcap ederse köyleri basacağız…"[271]

Uludağ Oteli'nde batılı burjuva yaşamı referanslı bir mekânsallık ve toplumsallaşma ortamı yaratılmaya çalışılır. Hiç kuşkusuz Batılı bir yaşama duyulan özlemleri de içeren yukarıdaki ifadeler aynı zamanda ulusal burjuvazinin ilk nüvesini oluşturacak [272] üst sınıf Türkler arasında içki içmek, kuru yemiş ve tavuk yemek gibi ritüellerle yılbaşı kutlamasının dağ başında eksikliğini duyuracak kadar yerleştiğine işaret eder. Öyle ki yazar birkaç şişe içki ile tavuk bulabilmek için otelle Karabelen arasında 5 saat kayakla gidip gelmeyi göze alır. Kayarken "Gece Uludağ'ını sardı, sardı. Ama çıldırtıcı bir mehtap, yorucu çıkışımızı güzel bir tenezzühe çevirdi…" [271] diyerek peyzajın güzelliğine vurgu yaparken, aynı anda İstanbul'daki yılbaşı balosu hazırlıklarına ilişkin de hayaller kurar:

> "Düşünüyorum. Şimdi İstanbuldakiler akşam için hazırlanıyorlar… kadınlar suavre esvaplarını hazırlıyorlar. Kuvafürden bu saatte eve dönüyorlar. Smokinler dolaplardan çıkıyor…
>
> Sekizi 35 geçe oteldeyiz… fena değil… sofra kurulmuş. Siyah ekmekleri kesmişler, tereyağ, bal, peynir, konserveleri sıralamışlar… sobanın üstünde büyük tencere kaynıyor. Sofraya oturuyoruz… bardaklar havaya kalkıyor:
>
> -Yeni senenin şerefine… şakadeğil bu… üç küçük şişe için 7 saat kaymıştık.
>
> Saat 12.. Uyku mahmurluğu başladı… Bulunduğumuz odaya balıyorum. İki isli lambanın aydınlatamadığı odada aykkabılarla tereyağı kutusunun, skilerle ekmeğin, çorapların karıştığı bu dekora baktım. Birden aklıma İstanbul geldi… sevdiklerimin dostların şimdi yaldızlı salonlarda yeni sene ile eski seneyi ayıran dakikada dansetmeleri gözümde canlandı. Sandalye yerine oturduğum karyolanın kenarından ayağa kalktım. Bardağı uzattım:
>
> -bizi uzaktan sevenler için…"[271]

Uludağ'da imgelenen modern yaşam tarzının taşıyıcı özneleri olan Cumhuriyet elitleri yeni benimsenen Batılı eğlence biçimlerini dağ başına getirmek için özel bir çaba harcarlar. Bu kutlama ilerleyen zamanlarda üst sınıflar arasında bir gelenek ve statü göstergesi haline gelecek Uludağ'da yılbaşı kutlamalarının bir öncülüdür. Hiç kuşkusuz şehir kültüründen kilometrelerce uzakta ve ondan soyutlanmış olarak yükseklerde gerçekleştirilen bu "medeni pratikler" bunu deneyimleyen öznelere vahşi doğadaki medeniler olarak özel bir haz da vermektedir[289]. Uludağ Oteli'nde gerçekleştirilen burjuva yaşamı yönelimli bu etkinliklere asıl bütün gizemini veren de kent kültürü ile vahşi doğanın bir araya gelmesidir. Kışın dağı ilk deneyimleyen üst sınıf mensubu Türklerden biri olan Vedat Abut'un gazeteye yansıyan metinlerinde Uludağ, medeniyetin negatif imgesi ve medeniyet götürülmesi gereken bir mekân olarak kurgulanır. Bunun yanısıra yazar, medeniyet kavramı ile mütemadiyen İstanbul'a göndermede bulunur. Bu kurguda yazar ve arkadaşları bir anlamda dağa medeniyet götüren Türkler olarak ifade bulur. Bu şekilde kendilerini bir kahraman olarak konumlandıran yazar ve arkadaşlarının katlandığı zorluklar da bir anlam kazanır. Diğer yandan dağa çıkışta yaşanan zorluklar doğa karşısında kazanılmış bir tür mücadele ve zafer olarak ifade edilir. Bununla bağlantılı olarak bu metnin vurgulanması gereken bir diğer özelliği de kamuoyuna sunuluş biçimidir. Dağda geçirilen bir haftayı konu edinen bu günceye dergide **"Uludağ'a kışın ilk çıkan Türk sporcusunun heyecanlı hikayesi"** başlığıyla yer verilir. Kendini "azim, kararlılık ve cesaret" duygusuyla zirveye çıkan ilk üç Türkten biri olarak ilan eden yazar, teatral bir hava içinde büyük bir titizlikle zirveye çıkışlarını da anlatır:

> "Yeni senenin birinci günü… 8 kişi otelden çıktık, yüksek tepelere doğru tırmanıyoruz. Her Abraham küçük kafileyi idare ediyor. Evvelâ güzel bir tenezzühle başlıyan bu çıkış yükseldikçe tehlikeli ve heyecanlı olmaya başladı. Kafile parçalanmaya, aradaki mesafeler büyümeye başladı.
>
> Çıkıyoruz, mütemadiyen çıkıyoruz… hedef: ileride, yukarıda heybetli zirve.. otelden çıktıktan 4 saat sonra 2409 metredeyiz… orada küçük bir yayla var.. **güneş banyosu alıyoruz**.. **antrönör bundan sonrası için mesuliyet kabul**

[289] Avrupa kültür coğrafyasında kış peyzajında üretilen burjuva kamusallığına değinen bir çalışma için bkz: [11].

etmiyeceğini ve zirveye çıkmak isteyenleri serbest bıraktığını söyledi… Ahmet, Bülent, Eskinazi ve ben gene yukarı gidiyoruz. Yukarı bakıyorum: Dimdik… aşağısı uçurum… çam ormanları birer gölge gibi…

… Zirveye 40-50 metre kala skiler aşağı kaymaya başladı. Artık ayakla tırmanmak lazımdı. Skileri çıkardım, sapladım**. İkiye on kala zirvedeyim…** O vakit dönüp aşağı bakıyorum. Antrönör ve aşıda kalanlar karda birer benek gibi… onlara işaret ediyorum. Cevap veriyorlar. Biraz sonra zirvede üç kişiyiz… **Kışın kayak ile zirveye çıkan ilk üç Türküz..** Aşağı bağırıyoruz:

-Ra ra ra… re re re.. Galatasaray Galatasaray cim bom bom!..."[271]

Başlıktan ve yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi Vedat Abut ve diğer iki Türk genci üzerinden bir kahramanlık kültünün inşa edilmeye çalışıldığı görülür[290]. Muhtemelen metin, bu kültün inşasına kişisel olarak katkıda bulunan yazar tarafından olaya epik bir boyut kazandırmak üzere özellikle günlük olarak kurgulanmıştır. Alıntıda görüldüğü gibi bir gösteri dilini kullanan yazar zirveye çıkışını adeta bir şova dönüştürerek anlatır. Dönem Türkiyesi'nde üç Türk gencinin Uludağ'ın zirvesine çıkması neredeyse destan boyutlarına çıkarılır. Öyle ki konudan haberdar edilen Mustafa Kemal gençlerin başarılarını bir telgraf çekerek tebrik eder. (resim)

Şekil 6.20 Atatürk tarafından gönderilen tebrik telgrafı [273]

[290] Bu dönemde Türk gençlerinin zirve tırmanışına vurgu yapan haberlere görece sık rastlanır. Örneğin bkz: "Anadolu'nun en yüksek doruğunda: **2 Türk Genci** Erciyes Dağının 4000 metre yüksekliğindeki doruğuna çıkmaya **muvaffak** oldular." (Vurgular orijinal). [408].

Zirveye, aynı dönemde otelde konaklayan yabancı ve gayrimüslim konuklardan çıkanlar olduğu da anlaşılmaktadır. Ancak basına yansıyan metinlerde bu bilgiler satır aralarında kalmış görünür. Vurgu zirveye çıkan ilk üç Türk genci üzerinedir. Bu vurgu yeni Türkiye Cumhuriyetinin resmi kimliğini tescil etmektedir. Burada söz edilen üç Türk gencinden biri olan Galatasarayın kürek takımındaki sporculardan Bülent Ekrem'in basına yansıyan yorumları daha ulusalcı ve toplumsal cinsiyetçidir:

> "**Zirveye ilk çıkan üç Türkten biriyim. İlk kadını ve en küçük yaştaki sporcuyu zirveye çıkarmak zevki bana nasip oldu.** Zirveden görünen manzara çok zengindir. Sıra ile gemlik körfezi, Apolyont gölü, Karatepe, Cenup kısmının ormanları… Otel ayaklar altında.. **Almanlar bu kadar dolgun ve mütenevvi manzara karşısında hayranlıklarını saklayamıyorlar.**"[274]

Dönem yayınlarından anlaşıldığı kadarıyla Uludağ'ın zirvesine kışın ilk çıkanlardan biri olan Abraham'ın "Türkler kesinlikle Uludağa çıkamaz!" dediğine ilişkin bir söylenti ortaya atılmıştır. Gerçekten söylenip söylenmediği bilinmeyen bu sözün ortaya atılması ve oldukça ciddiye alınarak duygusal tepkiler verilmesi, dönem psikolojisi hakkında bilgi verirken Erken Cumhuriyet'teki yabancı düşmanlığını teşvik eden ulusalcı atmosferin dağlara kadar sızdığını gösterir. Örneğin Naci Sadullah, Uludağ'ın tanıtımına ilişkin *Yedigün* dergisinde kaleme aldığı yazı dizisinde bu konuya değinerek hakaretvari bir biçimde Abraham'ı aşağılar: "iri Alman'ın soluya soluya çıktığı zirveye Türk gençlerinin çıkmayı bir iş olarak bile görmediğini"[247] söyler. Zorlu bir yürüyüşten sonra zirveye ulaşan Musa Ataş ve Saim Altıok ise kasadaki deftere aşağıdakileri yazıp imzalarlar:

> "Türk genci! Eğer sana bir yabancı bu tepeye çıkamazsın derse bil ki; milli izzeti nefsini incitmek içindir. İyi bir kayak kuvvetli bir ayak biraz soğukkanlılık seni yalnız buraya değil bunun iki misli yüksekliğe çıkarır."[275]

Uludağ'ın sirkülasyonunda artışa yol açan en önemli unsurlardan bir diğeri de 1933 üniversite reformuyla ülkeye gelen Alman hocalardır. Basına deneyimli alpinistler olarak yansıtılan bu üniversite hocaları Uludağ'ın kışlık kullanımına yeni bir ivme ve dinamizm getirirler. *Türk Spor Dergisi'*nde, Vedat Abut ve arkadaşlarıyla aynı günlerde öğrencileriyle birlikte otelde konaklayan ve zirveye çıkanlar arasında yer alan İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü hocalarından Prof. Raysenbah'ın (?)[291] "Prof. Raysenbah

[291] İsmin orijinal yazılışını tespit edilemedi.

Uludağ'ı çok beğendi." [276] başlığı altında Uludağ ve otelle ilgili görüşlerine yer verilir. Kuşkusuz Uludağ'ı çok beğenen ve "Almanya'daki dağlardan çok daha üstün olduğunu" söyleyen Prof. Raysenbah (?), Almanya'daki dağ ve kış sporlarına ilişkin bilgiler aktarırken son derece politik bir dil kullanarak otelin yaz mevsimi temel alınarak yapıldığını ve bu yüzden kış ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğunu, belirtir. Vurguladığı en önemli diğer nokta ise yetersiz vesaite ilişkindir. İstanbul Dağcılık Kulübü üyeleri arasında olan Prof. Raysenbah (?) gazetelerden takip edildiği gibi 1930'lar boyunca çok sık Türk öğrenci gruplarını Uludağ'a getirir, bunun yanı sıra dağ ve kış sporlarına ilişkin konferanslar verir. Uludağ, Raysenbah (?) gibi yabancıların gözlemleri ve milli coğrafyaları aracılığıyla yüceltilir. Dolayısıyla bu yabancılar aynı zamanda dönemin onaylanma, taktir edilme ve iltifat görme ihtiyacına da hizmet eder:

> "Almanya'da Uludağ gibi bir dağ olmuş olsaydı ondan çok istifade edilirdi. İstanbul'a bu kadar yakın olduğu halde siz maalesef kafi derecede istifade edemiyorsunuz. Aynı irtifada bir dağa çıkmak için Almanya'da 18 saatlik bir mesafe katetmek lazımdır. Arbey dağına böyle çıkılabilir.
>
> Uludağ bu iş için mükemmel ve fevkalâdedir. En büyük hususiyeti de dik olmaması ve mülâyim inişlere malik olmasıdır. bilhassa nazarı dikkati calip olan cihet her vakit kar mevcut olmasıdır. Almanya'da 1000 metre irtifasında küçük dağlar vardır. Buna rağmen her vakit kar bulunmaz ve ski de olmaz. Uludağ sizin için çok avantajlıdır.
>
> Manzara fevkalâde dilferiptir. Almanya'da Şvartzvalt (Kara Orman)a benzer, çok sık ağaç olmadığı için güzel ski yapılabilir." [276]

1930'lardan başlayan bir süreçte, Erken Cumhuriyet elitlerinin ilk defa kışın yüksek coğrafi mekânlarda kamusal mekânı, yaban peyzajı ve kış mevsimini deneyimlediği Uludağ'da yeni bir toplumsal yaşam ritmi deneyimlenmektedir. Yeni sosyo-ekonomik ilişkilerin vuku bulduğu yeni bir mekânsal organizasyondur Uludağ'da ortaya çıkan. Burada ortaya çıkan kamusallığın niteliği kentlerin ya da temsil değeri yüksek mekânların kurulmasındaki gibi kesin bir netliğe sahip değildir. Hiç kuşkusuz devlet iradesiyle kurdurulan bu kamusal mekânın oturduğu politik bir zemin ve sosyal-kurgusal bağlam bulunur ama sosyal olarak üretilmesi adım adım ve spontene biçimde olur.

Uludağ Oteli'nde düzenlenen çaylar, akerdeonlu müzik partileri, danslar, briç partileri, yılbaşı kutlamaları, yakılan ateşler, hep bir ağızdan coşkuyla söylenen marşlar, şarkılar

varlıklı İstanbulluların, bürokratların, gençlerin ve yabancıların katılımıyla yeni bir kamusallığın üretimine sahne olmaktadır. Yukarıda söz edilen peyzajın sunduğu yeni gündelik pratiklerle birlikte Uludağ'ın aktörleri yenilikçi ve melez sosyalleşme biçimleri üretirler. Kısa zamanda Uludağ'ın sosyo-kültürel bir sembolü haline dönüşecek Uludağ Oteli başta Türk burjuvası olmak üzere çeşitli aktörler tarafından büyük bir iştahla adım adım sosyal ve fiziksel olarak üretilmektedir ve mütemadiyen yeni modern taleplere ve isteklere konu olmaktadır. Hiç kuşkusuz doğal peyzajın fiziksel, kültürel ve toplumsal haritasını yeniden şekillendirme sürecine katkıda bulunan bütün bu faaliyetler Uludağ'daki kamusal alanın asli unsurları olarak önemlidir.

Şekil 6.21 Uludağ'daki yeni kamusallaşma biçimleri [264]

Şekil 6.22 Uludağ Oteli'nin önünde güneş banyosu [264]

6.2.5.6 Uludağ'daki İlk Kitlesel Kış Sporları Hareketi

Şekil 6.23 Uludağ'da kayak talimleri [264]

1934 yılının kışına yönelik ülkedeki ilk görece "kitlesel" kış sporu organizasyonu yapılır. 30 Aralık 1933 (Cumhuriyet) tarihli bir haberde "Dağ sporu için büyük bir teşkilat yapılıyor" başlıklı bir haberde "dağda büyük spor hareketleri başlamak üzere" denilerek İstanbul ve Ankara'dan gelecek sporcu kafilelerini ağırlamaya yönelik Uludağ'da yapılan hazırlıklardan bahsedilir. Yeni kurulan Bursa Dağcılık Kulübü'nün organize ettiği bu süreçte Uludağ Oteli 84 kişinin kalabileceği şekilde hazırlanır. Uludağ'da üç gün kalacağı öngörülen kafilelere yanlarında ikisi yedek olmak üzere beş günlük erzak götürmesi bildirilir. Erzakların kızaklarla yukarı çıkarılması düşünülür. Bursa Belediyesi bu faaliyet için büyük kızaklar yaptırmıştır. Eşyalar ilk önce hayvanlara yüklenecek, hayvanlar

çıkabildikleri yere kadar yükleri taşıyacaklar, sonraki kısımda ise yükler kızaklarla yukarı çekilecektir (Cumhuriyet, 17 Ocak 1934).

1934 Kurban Bayramı'nın kışa tesadüf etmesi ile tahmin edilenin çok üstünde, yüzlerce kişi, bayram tatilini geçirmek üzere Uludağ'a gelmiş, bu aşırı ve ani talep sonucunda alt ve üst yapı tesisleri yetersiz kalmış, otelin taşıma kapasitesi oldukça aşıldığı için pek çok sorun yaşanmıştır. Uludağ ve otel 1934 yılının Şubat ayında, o güne kadar ki tarihinde en kalabalık ve hareketli kış günlerine sahne olur. Hatta öyle ki Kulüp dağa çıkmak isteyen bir çok kişiyi geri göndermek zorunda kalmıştır. Kulüp başkanı Recep Peker'e yazdığı raporda aynı anda hem memnuniyet hem de büyük bir hüzün uyandıran bu duruma ilişkin şunları söyler:

> "Bu kış ve bilhassa Kurban bayramında mevcut otelin istiap kabiliyetinin azlığından dolayı (70)den fazla sporcunun müracatı reddedilmiş hatta Bayramın ikinci günü bir emrivakile (190)ı bulan otelin mevcudundan (40)ını **içimiz sızlayarak** geri göndermek zaruretinde kalınmıştır. Bazı tedbirlerle **(ikişer ikişer 17 odalı ve 34 yataklı) otelde 190 kişi barındırılmıştır."** [277]

Uludağ'ın imarına yönelik müdahaleler kapsamında sığınaklar inşa edilmiştir, ancak Uludağ Oteli dağdaki tek "gerçek" konaklama tesisidir. Kapasitesinin aşırı zorlanması sonucu otel, 1934'ün ilk aylarında pek başarılı olamadığı büyük bir sınav verir. Uludağ Oteli bir yandan hayranlık duyulan bir yandan da yetersiz bulunan bir nesne olarak belirir. Gazeteye yansıyan haberlerden bu şikayetlerin yönetim tarafından ciddiye alındığı ve çözüm önerileri geliştirilmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. 8 Şubat 1934 (Cumhuriyet) tarihli "Bursa Belediyesi vapurlardan şikayetçi" başlıklı bir haberde "Dağda yapılan oteli bazıları tenkit ediyorlar. Ben bütün bu tenkitlere cevap olmak üzere otelin birinci katındaki salonlarına da yataklar konulduğunu ve bu yatakların dolmuş bulunduğunu bildirmek isterim." diyerek otelle ilgili şikayetlere cevap vermek zorunluluğu hisseden Bursa Valisi, otele Bursa'dan telefon hattı çekildiğini, yemek servisi konulduğunu ve kayak kiralamak için küçük bir pavyon eklendiğini belirtir.

Bu süreci bireysel olarak deneyimlemiş olan Musa Ataş "Uludağda kış sporlarını teşvik için ne yapmalı?"(Cumhuriyet, 17 Ocak 1934) başlıklı yazısında, dağdaki son kış seyahatine ilişkin gözlemlerini aktarırken aynı zamanda Uludağ, Uludağ Oteli ve kış sporlarına dair eksikliğini duyduğu pek çok şeye de değinir. Metne dağa kışın çıkmanın

zorluğundan söz ederek başlar. İstanbul'dan ve Ankara'dan kış sporları yapmak için Bursa'ya gelenlerin oldukça yüksek bir yol masrafına katlandıklarını, bunun yanısıra bu yolculuğun oldukça zahmetli olduğunu ve uzun sürdüğünü ve Bursa'ya geldikten sonra dağa çıkmanın daha büyük bir sorun olduğunu belirten yazar, sporcuların sırt çantaları ve kayakları ile yukarı tırmanmalarını çok büyük bir vakit ve enerji kaybı olarak ifade eder ve "Dağa çıkmak müşkülatını ortadan kaldırmak için … Avrupadaki gibi … havai bir hatta ihtiyaç olduğunu" söyler[292].

Otel ise tam bir hayal kırıklığı olarak belirir. "Otelin elektriği yok!" diye şikayet eder. Dinamosu ve tesisatı olduğu halde mazot yoksunluğundan ve makinist olmayışından dolayı elektriksiz kalmalarına sinirlenir. Telefonsuzluktan yakınır. İletişim olanaklarından yoksunluk otelde kalanların tüm dünyayla irtibatının kesilmesine yol açar. Aslında bu ifadeler otelle ilgili yapılan itiraflardır. İyimserlik ve hayaller gerçekliğin karşısında yenilmiş gibi gözükür. Doğanın ortasındaki iletişim yoksunluğu yazarda aşırı bir endişeye yol açar. Ancak, ilginç bir biçimde bu endişenin altında yatan neden güvenlik kadar yabancılara "rezil olma" korkusudur. Örneğin, geçen hafta bu sorun yüzünden İstanbullu bir kafile ile gelen İskot isimli bir İngilize karşı şans eseri mahçup olmaktan kurtulduklarını söyler. Uludağ'da telgraf sistemi olmadığı için İngilize "(Bursa-Uludağ-Mister İskot)" (Cumhuriyet, 17 Ocak 1934) şeklinde gelen telgrafın iptal edileceğini öğrenen Kulüp katibi "bunun kötü propagandaya yol açacağını düşünerek" kendisine gönderilmesini istemiş ve bir şekilde sahibine ulaştırmıştır.

Kuşkusuz küresel turizmin gelişmesi için devletlerin ülkelerinde gerekli düzenlemeleri yapması ve ülkeye gelen yabancıların hoşnut edilmesi çok olağan bir pratiktir. Ancak yazar, bir takım teknik eksikliklerden sadece turizmde kayba yol açacağı için endişe duymaz. Adeta evinde bir misafir ağırladığı duygusu içinde olan yazar, bu türden teknik eksiklikler yüzünden yabancılar tarafından ayıplanmaktan ve yeterince modern

[292] "İktisadi noktai nazardan da bu vesaitsizlik Uludağ için büyük bir noksandır. Bugün İstanbul'dan vesair şehirlerden gelerek oraya çıkanlar mahduttur. Herhangi emin ve seri bir nakil vasıtasının olduğu gün şüphe etmemelidir ki bu miktar yüzlere değil binlere çıkacaktır. Belediyemiz veya sermeyedar müteşebbislerimiz ilk iş olarak Bursa'dan Uludağ'a en kestirme yoldan bir hava hattı yapmalıdır. Bu hattın maliyet fiyatı nihayet 500 lira içindedir. Ve görülen rağbetin bir kaç sene içinde bu parayı çıkaracağı muhakkaktır." (Cumhuriyet, 17 Ocak 1934).

bulunmamaktan korkar. İronik olan ise sırf bu duygunun bile modern bir durum olmasıdır. Kendilerini ulusalcı doğrultuda idealize etmiş Erken Cumhuriyet seçkinleri için ülke ve kent genelinde bakımsızlık, yoksulluk ve düzensizlik çok büyük bir sorun olarak belirir. Bu yüzden çoğu zaman fiziksel ve toplumsal hakikat gazetelere yansıyan haberlerle çelişir. 1930'lar boyunca mütemadiyen devam edecek olan otele ilişkin şikayetlerin altında yatan ana nedenlerden biri yabancılara rezil olma endişesidir.

Yazısına dağ başında karanlığın ürkütücülüğünden bahsederek devam eden yazar, otelin herhangi bir noktasına geceleri daima yanan bir lamba koymak gerektiğini, bu ışığı görmenin karlı ve tipili havalarda otel yakınına gelenlerin **maneviyatını rahatlatacağını** söyler. Ya da on beş dakikada bir çalan bir çan koyulmasını önerir (Cumhuriyet, 17 Ocak 1934). Bu ifadeleri tanıdık bir nesne haline gelemeyen dağ peyzajının özellikle geceleri ıssızlık ve korku aşıladığına diğer bir ifade ile Uludağ'ın ilham ettiği bir kurgusal tekinsizliğin varlığına işaret eder.

Metnin akışı içinde Uludağ'ı İsviçre'ye benzetmek isteyen yazar sık sık "neden bizde yok" sorusunu sorar ve dağı onda varolmayanları sıralayarak tanımlar. Tespit ettiği farklılıklar hüzünle birlikte büyük bir öfkeye yol açar. Alpler kurulu düzeni ile milyonlarca lirayı kasasına götürürken, Uludağ kat kat daha fazla "güzelliğe" sahip olduğu halde, ıssız bir coğrafya parçası olarak kalmıştır. Uludağ bu haliyle onu tatmin etmez. Ancak buradaki kıyaslama anlamaktan ziyade, geç kalmışlığa ve eksikliğe ilişkin bir söylemi onaylamak için yapılmış gibi gözükür.

İsviçre Alpleri'nde dağ ve kış faaliyetlerinin başlaması geniş bir istihdam olanağı ve beraberinde gelen bölgesel bir ekonomik kalkınma yaratmıştı. Yazar pek çok dönemdaşı gibi bu gerçeğin farkında görünür. Uludağ ve çevresindeki köyler için benzer bir kalkınma modeli hayal eder. Ancak bunun için getirdiği öneriler naif ve realiteden uzaktır. Örneğin, kışın kayak takmadan 1200 metreden yukarıya çıkmak mümkün olmadığı için, çoğu zaman otele erzak götürülemediğinden yakınır. Bu sorunun Uludağ'ın yamaçlarında yaşayan köylülere kayak sporu öğretilerek çözülebileceğini düşünür. Ancak bu şekilde Uludağ civarındaki köylerin modernleşeceğine inanması buraya kadar mâkul görünen argümanını çürütür:

> “Uludağ yamaçlarındaki köylülere bu sporu mecburi bir şekilde öğretmek lazımdır. Çünkü kışın 1200 metre irtifadan yukarı hiçbir insan ve hayvan yürüyerek gidemediğinden otele erzak götürülemiyor. Bu otelden başka oralarda çatı kuran da olmuyor. Halbuki **Alpler** gözümüzün önünde... Mini mini köyleri ve muazzam otellerile birer servet kaynağına dönen o dağlar: Uludağın güzelliği yanında sönük kalır... Binaenahleyn dağ köylülerimiz kayak öğrenirlerse Uludağda kendiliğinden küçük küçük köycükler meydana gelir ve dağ artık meskun bir hal alır: oraya çıkanlar için de gıda ve mesken meselesi kalmaz.” (Cumhuriyet, 17 Ocak 1934).

Ülkede profesyonel hizmet sunabilecek insan kaynağı sıkıntısı vardır. Bir süre sonra otelde bekçilik yapan Ahmet Ağa metrodelliğe terfi ettirilir. Ahmet Ağa’nın iki genç oğlu ise garson olarak görevlendirilir. Musa Ataş “bu köylü arkadaş” diye nitelediği Ahmet Ağa’nın otele gelen muhtelif milletlere mensup insanlarla temas ede ede herkesin nabzına göre şerbet vermesini öğrendiğini, oğullarının ise odalardan zil çalınınca kapıyı vurarak içeri girecek kadar inceldiklerini söyler. Şimdilik otelde çalıştırmak için en yetkin kişiler olduklarını düşünür. Hatta çocukların kayak kaymağı bile öğrendiğini, ve bu başarılarından dolayı Dağ Kulübü tarafından iki çift kayak hediye edildiğini belirtir. Buradan “demek ki köylümüz bu işi çabucak kıvırabilecektir” sonucunu çıkarır (Cumhuriyet, 17 Ocak 1934). Musa Ataş sözde “alçakgönüllü” bir tavırla bu yorumlarda bulunurken aslında Ahmet Ağa’yı ve çocuklarını aşağılamaktadır. “Demek ki köylümüz bu işi çabucak kıvırabilecektir” cümlesinin satır arasında, aynı zamanda cehaleti de imlediği görülür. Bununla birlikte Ahmet Ağa ve oğulları, Kulübün sunduğu bu olanaklar sayesinde bir anlamda “kendini gerçekleştirme” fırsatını yakalar. Bu köylü çocuklar kısa bir süre sonra Uludağ’da düzenlenecek kayak müsabakalarında yarışacak kadar usta kayakçılara dönüşürler. Ahmet Ağa ve ailesinden sadece otelde değil, rehberlik ve taşımacılık gibi hizmetler almak için de yararlanılır. Dağ peyzajını çok iyi tanıyan Ahmet Ağa, dönem yayınlarında “Koca Ahmet Kestirmesi” olarak söz edilen bir yolun isim babasıdır.

Sosyallik alanı genişledikçe Uludağ ile ilgili düzenlemelerin yoğunlaştığı söylenebilir. Mütemadiyen Uludağ’daki etkinliklere ilişkin kurallar ve düzenlemeler dikte edilmiş ve uygulanmıştır. Uludağ’da uygulanan yasaklar ve kurallar hiç kuşkusuz rejimin kamu düzeniyle ilgili endişelerini de yansıtır. Ancak rahatsızlığın temel kaynağı emniyet ve can güvenliğidir. Özellikle dağ ve kış sporlarına ve dağ peyzajına ilişkin tehlikeli yönlerin

ortaya çıkması ile kırık, çıkık, burkulma, kanama, kas yırtılması gibi ciddi yaralanmalara yol açan kazaların çok sık meydana gelmesi dağ peyzajında bazı önlemler almayı ve acil durumlarda müdahale etmek üzere ilk yardım birimlerinin bulundurulmasını zorunlu kılmıştır. 1930'larda Alplerdeki kayak merkezlerinde güvenliğin sağlanmasına yönelik kurumsallaşma başlamış ve profesyonel sağlık, ilk yardım, arama kurtarma ve kayak devriyesi ekipleri bulundurulması zorunlu hale getirilmiştir[293]. Uludağ'da, bu konularda tam bir bilgisizliğin hakim olduğu ilk yıllarda kazaya uğrayanların ilk yardımının yapılmasında ve aşağıya ulaştırılmasında Alman bilimadamlarının tecrübesinden çok istifade edilir. 1935 yılında Uludağ mıntıkasındaki jandarmalara Hükümet tarafından kayak verilir ve sığınaklardan biri jandarma evi olarak düzenlenerek burada daimi yatılı bir ekibin bulundurulması sağlanır. Bursa Dağ Sporları Kulübü jandarmalara kayak öğretmek için bir program hazırlar. "Kayak devriyesi ve ilk yardım ekibi" olarak faaliyete geçen jandarmalardan aynı zamanda telefon hattı çekilmesi gibi[294] çeşitli altyapı işlerinde de yararlanılır. 1930'larda Uludağ'daki kamusal yaşamın ilginç aktörleri arasında yer alan kayaklı jandarmalar, aynı zamanda Uludağ'da düzenlenen kayak müsabakalarına yarışçı olarak da katılırlar.

[293] Bkz: [11].

[294] "Jandarma Bursa'dan kayakevine kadar yeni ve "doğru" bir telefon hattı çekecektir." (Cumhuriyet, 11 Kasım 1935).

Şekil 6.24 Kaza geçirenlerin Bursa'ya indirilişi, arkada ön cephesindeki altı oklu amblemiyle Kayakevi görülmekte [278]

6.2.6 Uludağ Kayakevi: CHP Dağ Sporları Evi

Uludağ'a yapılan ikinci konaklama tesisi, 1935 yılının son ayında açılan bir kayakevidir. Uludağ Oteli'nden yaklaşık 50 metre yukarıdaki Cennetkaya mevkiinde inşa edilen bu yapı, ismiyle, mimari biçimiyle ve ürettiği sosyo-kültürel mekânsallık ile bir ilki temsil eder. Bu yapıdan sonra ülkenin iklim koşulları uygun diğer coğrafyalarında da kayakevleri yapılır, ancak hiçbiri Uludağ'daki gibi simgesellik ve kamusallık kazanamaz. Uludağ'ın kamusal üretimindeki başat aktörlerden biri olmasının yanısıra Erken Cumhuriyet'teki spor politikalarına, gençlik meselesine ve kış sporlarının sosyal tarihine ilişkin önemli veriler içeren bu yapı, söz konusu tarihsel dönemde mimarlık tartışmalarında dikkate alınan bir mimarlık ürünü olmadığı gibi mevcut tarihyazımında da hiç konu edilmemiştir. Bu bölümde söz konusu yapının inşasında ve Uludağ'da konumlandırılmasında hangi materyal ve kültürel koşulların rol oynadığı ve burada üretilen sosyo-kültürel mekânsal deneyimlere ilişkin süreç ele alınacaktır.

Kayakevinin bir fikir olarak ortaya atılıp inşa edilmesinde ve işletilme sürecinde etkili olan aktör Bursa Dağ Sporları Kulübü'dür ve bu süreçteki yazışma trafiği günü gününe arşiv belgelerinden izlenebilir. Kayakevi fikri ilk defa Kulüb'ün Uludağ'da yapılan imar işleriyle ilgili Ankara'ya bilgi vermek üzere hazırladığı bir raporda dile getirilir. Bu raporda merkeze, Uludağ Oteli mevcut talebi karşılayamadığı için Uludağ'da en az 100 kişilik yeni bir tesisin daha yapılmasına gerek olduğu bilgisi verilir [277]. Kulüp bu raporda bağımsız olarak işletmeyi istediği bu yeni tesisin yapımı için aynı zamanda TİCİ'den 5000 lira yardım göndermesini de talep etmektedir. Merkezi temsilen Recep Peker tarafından Kulübe yazılan cevapta ise önerilerinin son derece olumlu bulunduğu, ancak TİCİ'nin bu parayı göndermesine imkân olmadığı, bunun yerine Dağcılık ve Binicilik Federasyonu'nun 1000 liralık bir yardımda bulunacağı bildirilmiştir [279]. Ancak TİCİ, bu paranın da tamamını değil sadece 500 lirasını gönderir. Yazışmalardaki bu para trafiği, TİCİ'nin Uludağ'ın imarı için maddi yardımda bulunmaya çok da istekli davranmadığını düşündürür. Ankara, Bursa'dan Uludağ'ın imarı için maddi kaynak yaratmasını talep etmektedir.

Bursa parti başkanı ve vekili Sadi Konuk yaklaşık bir yıl sonra Recep Peker'e gönderdiği 30 Mayıs 1935 tarihli bir raporda, dağa yönelik yoğun talebi karşılayabilmek için, Belediye ile fikir birliği yaparak bir kereye mahsus olmak üzere köylerin bütçelerinden bir miktar maddi yardım talebinde bulunduklarını ve bu parayla 1934 yılında otelin 50 metre yukarısında 150 kişilik bir kayakevinin inşaatına başladıklarını, bugüne kadar ancak birinci katı bitirebildiklerini bildirir. Ancak, havanın don yapması yüzünden üst katın inşaatına devam edilememiştir [280].

Kayakevinin hayata geçirilmesinde oldukça efor sarfettiği görülen Dr. Sadi Konuk, kış sporlarının büyüsüne kapılan CHP'li bürokratlardan biridir. Sadi Konuk'un zihin haritasında Türkiye'deki kış sporlarının santralı olarak konumlanan Uludağ, tüm Türkiye'ye hayat verecek bir güç kaynağı olarak tanımlanır. Uludağ'daki imar faaliyetlerini Partinin şeref hanesine yazılmış başarılar olarak niteler. Özellikle kış sporları evini bitirmenin önemine değinir. Dönemin ruhunu yansıtan bu ifadeleri merkezden maddi yardım koparabilmek için bir referans olarak kullanır. Raporunda Recep Peker'i etkilemeye yönelik özel bir çaba içinde olması dikkat çeker.

Bugünlerde iklim koşullarının inşaata devam etmek için çok uygun olduğunu, ancak Uludağ'da uygun hava koşulları çok kısa sürdüğü için zaman kaybetmeden inşaata başlamaları gerektiğini bildirir. Şikayet edici bir tonda geçen yıl TİCİ'nin vermeyi teyit ettiği 1000 liranın sadece yarısını gönderdiğini, bu parayı da inşaatı tamamlamak için kasada tuttuklarını belirtir. Recep Peker'e bol bol iltifat etmeyi ihmal etmez; "Dağ sporlarının temeli olarak yaptırmakta bulunduğumuz" gibi sahiplenici bir ifadeyle söz ettiği kayakevinin inşaatının tamamlanabilmesi, mobilyaları ile demirbaşlarının alınabilmesi ve diğer işlerle ilgili eksikliklerin giderilebilmesi için TİCİ'den çok acil 5000 lira gönderilmesini ister [281]. Ancak yine, şu anda talep edilen meblanın verilmesine imkân olmadığı cevabı verilir. Sonunda Recep Peker'in araya girmesiyle [282] 18 Temmuz 1935'de TİCİ, yarım kalan kayakevinin inşatının tamamlanabilmesi için CHF Bursa İl Başkanlığı'na 1000 lira gönderir [283].

5 Ağustos 1935 (Cumhuriyet) tarihli bir gazete haberinde, artık talebi karşılayamayan Uludağ Oteli'nin "lüks bir otel" haline getirileceği, yeni yapılan kayakçılar otelinin ise Ankara, İstanbul ve Bursa sporcularına tahsis edileceği bilgisi verilir. Ankaralılar gibi İstanbullu sporcuların da bu tesisten aynı şartlar altında yararlanacağı gerekçe gösterilerek yapının tefrişi için İstanbul Dağcılık Kulübü'nden de maddi yardımda bulunması beklenmektedir. Bu ifadeler yapının yapımındaki temel motivasyonun turistik kaygılardan ziyade, "spor ve gençlik" olduğuna işaret eder. Neredeyse 1940'ların sonuna kadar, gençlik teşkilatı ve spor meselesi Kemalist kadronun gözünde bir madalyonun iki yüzü gibi düşünülür. Bölüm 5'de ayrıntılı olarak söz edildiği gibi spor politikalarının netleşmeye başladığı 1930'lu yılların ortalarında gençlik teşkilatı tartışmaları da alevlenir. Gençliği inkilabın merkezine yerleştiren Kemalistler, Uludağ'da eylemde bulunacak sportif, fit, cesur ve ahlaklı Türk gençleri hayal ederler:

> "… Cumhurluk gençleri Uludağ'ın doruğunda kadınlı-erkekli gürlüyorlar: Uludağın üstüne kartal gibi konarız! Bursa gençleri Uludağa Çekirgeye gider gibi gidiyorlar. Dolubaba… Karabelen, Kirazlıyayla ve Doruk…! Sanki evlerinin şu ya da bu köşeleri… kışı yok! yazı! Yok! İstanbuldan kayaklarını sırtlayan genç kızlar, delikanlılar dağa şahin gibi yükseliyorlar ve engin kar denizlerinde geyik gibi süzülüyorlar. Dağda da sevgilisine kavuşanda görülen bir yosmalık başladı."[175]

20 Eylül 1935 tarihli *Cumhuriyet*'te yer alan bir habere eşlik eden bir fotoğrafta Bursa vekilleri inşaatı bitmek üzere olan kayakevinin önünde poz vermiş olarak görünür. Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün, kuşkusuz Hükümetin ve Partinin yardımıyla, tüm gücüyle kış sporlarına hazırlandığını vurgulayan haberde, özellikle Kulüp başkanı Saim Altınok'un kayakevindeki işlerle birebir ilgilendiği, yakında açılışı yapılacak olan yapının son eksikliklerini tamamlamaya çalıştığı belirtilir. Örneğin, Altınok çok güç koşullar altında 6 aylık erzağın yukarıya taşınmasını sağlamıştır. Öyle ki 1935 yılında Uludağ'a çok fazla kar yağmış, yüksekliği bir metreyi bulan kar tabakalarının donmasıyla birlikte buz üstünde yürümek sadece insanlar için değil hayvanlar için de imkânsız hale gelmiş ve bu yüzden erzakları yukarıya kızaklarla çekerek çıkarmak zorunda kalmışlardır (Cumhuriyet, 20 Eylül 1935).

Son derece güç koşullar altında inşaatı bitirilip, iç donatıları yerleştirilen Kayakevi'nin açılışı bir törenle 8 Aralık 1935'de, CHP Bursa vekili Dr. Sadi Konuk tarafından yapılır. Başlangıçta yapı "CHP Dağ Sporları Evi" adı ile kullanıma açılır. Kayakevi, CHP, TİCİ ile bazı civar köylerin ve Kulüp azalarının nakdi ve bedeni yardımlarıyla yapılmıştır [284]. Ancak resmi yazışmalarda Kayakevi'nden, "CHP Bursa İlyönetim Kurulu'nun yaptırdığı kış sporları evi" ya da "Partimiz tarafından yaptırılan yapı" gibi CHP'nin mekân üzerinde hak iddia eden, sahiplenici ifadeleri ile söz edilir. Bu yaklaşım, dönemin merkezileşme politikasını somut bir şekilde gözler önüne seren örneklerden biridir. Daha önce belirtildiği gibi devletle partinin özdeş kılınmaya çalışıldığı, yönetimin daha otoriter bir hal almaya başladığı bu dönemde, TİCİ'nin adı "Türk Spor Kurumu" olarak değiştirilmiş, merkezi Ankara'ya taşınmış ve kurum doğrudan CHP'ye bağlanarak bir parti örgütü haline getirilmiştir[295]. Yine aynı yıl alınan bir kararla ülkedeki tüm sporcuların partiye üye yapılmasına karar verilir. Hatta o yıl yapılan 19 Mayıs gösterilerinde gençler sahaya parti bayraklarıyla çıkarlar [285]. Kayakevi, Uludağ'da CHP'nin kendini ifade ettiği bir mekân olarak görülmektedir. Kayakevinin açılması siyasi ve entelektüel çevrelerde büyük bir başarı olarak kutlanır. Ulus gazetesinde yapıdan "Kayak sporuna iki yıldan beri C.H. Partisince verilmekte olan önemin ilk eseri işte budur." (Ulus 27 Aralık 1935)

[295] Bkz: Bölüm 5.

şeklinde söz edilir. Öyle ki, gazetelere yansıyan haberlerde bu yapı istenen ama henüz gerçekleştirilmemiş potansiyel bir geleceğin simgesi olarak yüceltilir. İnşası biter bitmez hemen Cumhuriyet basınında görsel olarak dolaşıma sokulan yapı, dağ ve kış sporları söz konusu olduğunda Erken Cumhuriyet'in başarılarını simgelemek üzere propaganda amaçlı en çok kamusallaştırılan imgelerden biri olmuştur.

Recep Peker'e hem yapı hem de işletim biçimi hakkında bilgi veren Sadi Konuk, günde 80 kişiye göre bu kış boyunca yetecek kadar erzak depoladıklarını bildirir. Bir idareci ve üç hizmetliden oluşan yönetim kadrosunun şimdilik yeteceği düşünülür. Bu yıl için ancak seksen kişilik ranza-karyola-yatakları yapılmış, korunma ve ısınma yönünden ise hiç bir eksiği kalmamıştır [286]. Şimdilik 80 sporcu kabul edebilen **otelde** tam pansiyon günlük bir liradır [287]. Gelecek yıl evin yatak sayısını 150'ye çıkarmayı hedeflemektedirler.

1930'ların ikinci yarısında özellikle gençler arasında yaygınlaşması istenen dağ ve kış sporlarının daha sistemli bir şekilde ele alınmaya başladığı, bu doğrultuda yurt çapında gençlerin örgütlenmesine yönelik propaganda çalışmalarına hız verildiği görülmektedir. Bu zaman aralığında dağ ve kış sporlarını ulusal bir spor ilan eden Rahmi Apak "biraz vakti, biraz parası ve biraz da ilgi ve hevesi olupta bir spor kulübü açmak isteyen, veya herhangi bir spor kulübünü benimsemek veya kayırmak isteyen her **Türk büyüğü**"nden [201] dağ ve kış sporlarını birinci derecede düşünmesini ister. Apak'a göre dağ ve kış sporları Türk gençlerini "yağmurda, karda, dağda yürümeğe, kavga etmeğe"[201] alıştırırken onlara çok heyecanlı dakikalar geçirme fırsatını da verecektir.

Daha önce bahsedildiği gibi 1933'den sonra dağ ve kış sporlarının geliştirilmesine yönelik militarist vurgu, sivil alanın niteliğini net bir şekilde belirleyen pratik anlamlar kazanmaya başlar. 1933 Üniversite reformundan sonra başkentte kurulan yeni üniversitelerde ve eğitim kurumlarında dağ ve kış sporlarına özel bir önem verilmiş, Almanya'dan söz konusu spor dallarında deneyimli beden eğitimi hocaları getirtilerek teorik ve uygulamalı kayak dersleri programa dahil edilmiştir. Bu doğrultuda bu eğitmenler gözetiminde başta İstanbul ve Ankara'dan olmak üzere öğrenciler gruplar halinde Uludağ'a kayak kampına getirilmeye başlar. Özellikle, geniş maddi imkânları olan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün bu konuda sahip olduğu öncü pozisyonu vurgulamak

gerekir. İlk defa söz konusu okulda ana branşı kayak olan Herber Riedel isminde Alman bir beden eğitimi öğretmeni istihdam edilir. Kış sporlarının başlangıcında Ankara'da ve Uludağ'da öğrencilere ve Cumhuriyet elitlerine toplu halde ilk kayak derslerini veren Herbert Riedel, Uludağ'ın ünlü kamusal aktörlerinden biri olmasının yanısıra dönem yayınlarında adı çok öne çıkarılan bir figürdür. Bununla birlikte ilk Türkçe kayak el kitabı, önsözünde belirtilen "Yeni Türkiye'de kayak sporunu **halk malı haline getirebilmek** emeli ile" [288] Herber Riedel tarafından kaleme alınmış ve hemen baskısı yapılarak halkevleri ve TSK aracılığıyla yurt çapında dolaşıma sokulmuştur.

Dolayısıyla Kayakevi açılır açılmaz İstanbul'dan ve Ankara'dan gelen okul gruplarını kabul etmeye başlar. Uludağ Kayakevi'ndeki dağ ve kış sporları hareketine katılmak isteyen okul gruplarından, geliş tarihlerinden en az bir hafta önce Dağ Sporları Kulübü'yle iletişim kurmaları istenir. Sadi Konuk Recep Peker'e evin içinde uyulması gereken kurallarla ilgili bir talimatname hazırladıklarını bildirir. "CHP Dağ Sporları Evi İç Yasası" [289] başlıklı bu talimatnameden çoğaltılarak parti merkezine gönderilmiş ve oradan tüm illerdeki ilgili kurumlara dağıtılması istenmiştir. Kayakevi içinde uyulması gereken kurallarla ilgili yapılan açıklama ilginçtir:

> "Ev iç idaresi özel bir yasa ile ve sporcuları nizamlı şekilde bağlıyacak tarzda süren bir **kışla** şeklindedir. Bilgi olarak bağlıyorum. Bu suretle Sporcuları **birlik ve disiplinli hayata ısındırarak** Dağ Sporlarından alınması gerekli bulunan sonuçlar üzerinde itina edilmiştir."[287]

Bu ifadeler Türk gençliğinin askeri ve otoriter bir düzen içinde örgütlenmesine yönelik bir arzuya işaret ederken, dağ ve kış sporlarından da gençleri disiplinli bir hayata alıştırması ve milli birlik duygusunu güçlendirmesi beklenmektedir. Aynı zamanda dağcılığın alturizm hisleri güçlü, korkusuz ve cesur bir nesil yaratacağına ilişkin bir inanç hakimdir. Ulus devletin inşa edilme sürecinde gençlik çift yönlü bir rol oynar; bir yandan geleceğin toplumunu simgeleyen önemli bir kategori iken diğer taraftan inşa edilmesi gereken edilgen bir özne olarak tahayyül edilir [290][296]. 1930'larda Türk coğrafyasında yeni bir dağcı modelinin icat edilmeye çalışıldığı söylenebilir. "Beden, hal-tavır, âhlak ve ruh" bu yeni eril dağcı tipinin can alıcı bileşenleridir ki bu yeni Türk

[296] Türkiye'de gençliğin sosyal bir kategori olarak inşası için bkz: [290].

ulusunun ve gelecek umudunun temsilidir. Bedensel olarak fit bu yeni dağcı, cesaret, azim, sağlam irade ve kendini adamanın militer anlamlarını kucaklayan bir fiziksel ve zihinsel erdemler setine sahip olmalıdır. Bu doğrultuda Erken Cumhuriyet'te dağ ve kış sporları son derece hayata dönük sporlar olarak kabul edilmiştir. Örneğin, "Türk gencinin fizik ve moral terbiyesinde dağ ve kış sporları kadar derin ve esaslı izler bırakan ve onun inkişafına hizmet eden spor şubemiz cidden azdır."[205] diyen General Cemal Taner'e göre "Dağ ve kış sporları, Türk gencine sihhat verdiği kadar azim ve cesaret; kuvvet verdiği kadar iman ve teşebbüs; sağlık verdiği kadar neşe ve şetaret veren ve onu inzibatlı, iradeli, becerikli ve zinde yapan müstesna bir spor nevidir."[205].

Kayakevi, otelden 50 metre denizden ise 2000 metre yükseklikte yer alan, kayakçıların pist başlangıcı olarak seçtikleri ve Fransız öğretmenlerin "Ciel (Cennet)" [291] adını verdikleri sayılı seyir yerlerinden biri olan bir çam ormanının eteklerinde konumlanır. Fotoğraflarından kırma çatılı ve dışı doğal taş kaplı olduğu görülen bu yapının, Uludağ Oteli'nden farklı olarak, Avrupa'nın muhtelif dağlık bölgelerinde görülen dik eğimli mütevazi dağ yapılarına benzer mimari özellikler taşıdığı görülür. 21 Kasım 1935 tarihli *Cumhuriyet*'te Kayakevi'yle ilgili bilgi veren Musa Ataş inşaatı biten yapının "tam manasıyla **Avrupa tipinde bir dağ oteli** olarak meydana çıktığını" söyler ve otelin çatısının "karları derhal aşağı atmak için" çok dik bir meyille yapıldığını ekler. Musa Ataş Dağcılık Kulübü'nün bu yapıyı "iki mimar elile" yaptırdığını da belirtir. Ancak bu mimarların kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgi verilmez.

Bu ifadeler hiç kuşkusuz yönetimin Uludağ'ı Batılı ölçülere göre, onları örnek alarak yapılandırma isteğine ve özlemine işaret eder. Kayakevi, açıldıktan sonra istisnasız adının geçtiği her mecrada "Avrupa" referansı verilerek tanımlanır. Örneğin, *1937 Bursa Yıllığı*'nda Kayakevi'nden "İsviçre'deki kayak evleri tipinde bir hususi bina" [292] olarak bahsedilir. 1944 Nisanına tarihlenen *İktisadi Yürüyüş Dergisi*'nde [293] hâlâ yapının Avrupa'daki emsallerine uygun olarak yapıldığı söylenmektedir.

Soyut bir kompozisyon olarak Alplerdeki dağevlerini hatırlatan bina, eğimli araziden yararlanılarak iki seviyede yapılmış; alt seviye kiler, mutfak gibi servis mekânlarına, üst seviye ise yatma bölümlerine ayrılmıştır. Mekândan olabildiğince çok istifade etmek

için, üç katlı yapının en üst katı, içinde "altlı üstlü demir karyolaların kurulduğu" açık bir koğuş şeklinde düzenlenmiştir. Cennetkaya adı verilen tepenin üzerindeki eğime yerleştirilmiş yapının manzaraya bakan cephesini boydan boya geçen kolonlu bir varenda bulunur. Varendanın tam ortasında asılı duran devasa bir altı ok amblemi dikkat çekicidir ve yapının siyasi pozisyonu hakkında bilgi vericidir:

> "Uludağ Kayakevi 1935 yılında tamamlanıp, o kış sezonu açıldı. Bursa Dağcılık Kulübü Halkevinin Setbaşı'ndaki binasını kullanıyordu. Otobüsler Halkevinin önünden kalkardı ve Kayakevi'nin giriş kapısı üstünde **kocaman bir altıoklu Halk Partisi levhası** asılı dururdu."[192]

Şekil 6.25 Kayakevi önünde dağcılık kulübü üyeleri, arkada varendanın ortasında altı oklu parti amlemi görünüyor [278]

Yönetimin Kayakevi'ni yaptırmaktaki temel hedefi gençlerin örgütlemesine yöneliktir. Kayakevi hem partinin temsil edildiği hem de gençlerin örgütlendiği bir tür iktidar mekânı olarak düşünülür. Kayakevi'nde verilmeye çalışılan kayak eğitimi, hem sağlık hem de yurt savunması fonksiyonlarına yönelik olarak düşünülmekte, bunun yanısıra bu mekânda gençlere rejimin temel kimlik formasyonları ve kültür kodları aktarılmaktadır. Bu süreçte gençlik, rejim tarafından sadece yönlendirilmesi gereken edilgen bir potansiyel nüfus olarak değil, aynı zamanda devlet güçleri tarafından denetim altında tutulması gereken bir topluluk olarak da görülmektedir. Askeri bir kışla şeklinde örgütlenen Kayakevi'ndeki sporcular İstiklal Marşı ile güne başlarlar ve yine aynı şekilde bitirirler. 1938 yılında Kulüp yönetimi tarafından kayakevi içinde bir Atatürk köşesi hazırlanır [294]. Bilindiği gibi Atatürk köşesi, yönetimin Erken Cumhuriyet'te lider kültünü inşa ederken kullandığı, bir tür altar işlevi gören ideolojik

sembollerden biridir. Kayakevi'nin içinde oluşturulan bu köşe hem yapı içerisinde mekânsal bir hiyerarşi kurgular hem de gazi kültüne hizmet eder. Çeşitli imgeleri kullanarak üretilmiş bu köşe gazinin yokluğunda onun dağlardaki varlığını temsil eder. Kayakçı gençler için dağ başında bir çeşit altar işlevi görür.

Şekil 6.26 Kayakevi içinde hazırlanan Atatürk Köşesi [295]

Otoriter bir ideolojiden beslenen mekânlardan biri olan bu yapı, buna rağmen tanımladığı yeni kamusallık ile gençlere kendilerini gerçekleştirebilecekleri yeni ve benzersiz bir deneyim alanı sunar. Kısa bir süre içinde çok fazla sempati kazanır ve oldukça çok rağbet görür. Bu durumun oluşmasında Bursa Dağ Sporları Kulübü yöneticilerinin başarılı bir iletişim stratejisi geliştirmelerinin yanı sıra dağ peyzajının sunduğu mahremiyet sınırlarını esneten, macera ve eğlence içeren yepyeni sosyo-kültürel olanakların da etkisi bulunur. İlk nesil profesyonel kayakçılardan olan Şemsi Şaktimur Kayakevi'nde şöyle bahseder:

> "Kayakevi, Batı Grubu kayak birinciliğine, Türkiye Kayak Birinciliğine ve hatta uluslar arası yarışmalarına katılan sporcu ve idarecilerine yıllarca hizmet

vermiştir. Şubat ayı sömestre tatilinde Ankara'dan Y. Ziraat Enstitüsü, Gazi Eğitim Enstitüsü, Siyasal Bilgiler Okulu (Mülkiye) gibi yüksek okullardan kalabalık gruplar halinde kayakevinde kalınır ve ranzalı iki katlı yataklarda bazen ikişer kişi sıkışarak yatılırdı. **Gündüz hocalar, öğrencilerini tek sıra halinde Kayakevinin önüne dizer, İstiklal Marşı söylenerek tura çıkılırdı.** Gece olunca eğlenceler yapılır ve koro halinde şarkılar, marşlar söylenirdi. Günlük eğlenceli gazete bile çıkarılırdı.Bu gazeteler salon duvarlarına asılır ve düşenlerin karikatürleri çizilirdi. Hatta tiyatro sahnesi bile yapılıp battaniyeden perde asılırdı. **Karlar kadar tertemiz Atatürk ideal ve inkılâplarına sadık asil sporcu ruhu taşıyan gençlik harikalar yaratmasını bilirdi.** Gerek ders mahiyetinde ve gerekse tatil geçirme gayesi ile gelen bu gençler kurs sonunda imtihana tabi tutulur ve yarışmalar yapılarak aralarında dereceler tespit edilerek notlar verilirdi."[192]

Şekil 6.27 Kayakevi'nin koğuş şeklinde düzenlenmiş yatakhanesi [296]

Yapı ilk açıldığında fiziksel koşullar son derece yetersizdir; elektrik, akar su, yeterli sayıda hela, duş ve odalarda ısıtma yoktur[297]. Dolayısıyla maddi koşulların yoksulluğu göz önüne alındığında, yukarıdaki ifadelerin büyük bir çelişki ürettiği düşünülebilir. Hiç

[297] Örneğin, 1938 yılında Rahmi Apak'tan "gündüzleri sporla meşgul olan gençlerin geceleri memleket havadislerini alabilmek ve yorgunluklarını gidermek için" Kayakevi'ne partice bir radyo alınması talebinde bulunulur. Bkz: (BCA - 490.1.0.0.1102.25.2.137, 17 Aralık 1938).

kuşkusuz yazarın dönemi aşırı idealize etme eğilimi de bulunur. Aslında Kayakevi'nin verdiği farzedilen ve bireyin sahiplenmeye çalıştığı kendini oluşturma ve bu yönde özgür seçimler yapma hakkı da bu durumda bir yanılsamadan ibaretmiş gibi gözükür. Buna rağmen yine de, bir gençlik merkezi olarak Kayakevi'nin cazibesi hemen ortaya çıkmış ve artarak devam etmiştir. 1936 yılında *Ülke Dergisi'nde* Kayakevi'nden şu şekilde bahsedilir:

> "Burası yaz kış her zaman herkese açıktır. **Çok ince bir düşün farkı olarak alkollü içkiler yasak, ehli dil ve keyif erbabının muhitini üzmeden kendi aleminde her türlü eğlenceye dalması serbestir.** Üyelerine sabah kahvaltısı, öğlen akşam yemekleri dahil yatmasıyla 24 saat için (100 krş.) yani bir papeldir." [297]

1930'lar boyunca mütemadiyen Kayakevindeki etkinliklere ilişkin kurallar ve düzenlemeler dikte edilmiş ve uygulanmıştır. Kayakevi'nde uygulanan yasaklar hiç kuşkusuz rejimin kamu düzeniyle ilgili endişelerini de yansıtır. Aynı zamanda yönetimin dağ üzerinde inşa edilmiş mekânlar içinde nasıl bir hayat ve toplumsallık tahayyül ettiğine ilişkin veriler de içerir. Daha önce belirtildiği gibi yüksek coğrafi mekânlarda minimum yaşam koşullarında arkadaşlığı, birlik ve beraberliği, milli aidiyedi öne çıkaran bir toplumsallık tahayyül edilirken bedensel disiplini, özdenetimi ve ölçülü olmayı vurgulayan, sade ve tutumlu bir yaşam önerilir. Dağ mekânlarının niteliği de konfora ve lükse önem vermeden, asgari bir yaşam standardını temel alarak bu yaklaşım çerçevesinde belirlenir. Yüksek coğrafi mekânlardaki varoluşa ilişkin püriten bir yaşam tarzı propagandasının yapıldığı söylenebilir ki bu yaşam tarzı Avrupalı burjuvaların İsviçre Alplerindeki sefahat düşkünü yaşamının zıttını ve reddini imâ eder[298].

[298] Örneğin Vildan Aşir'in metninde bu yaklaşım izlenebilir. Bkz: [219].

Şekil 6.28 Kayakevi, önündeki varenda camekanla kapatılmış [298]

Kayakevi yaklaşık 1950'lere kadar farklı dönemlerde yenilenmiş, düzenlenmiş ve onarılmıştır. Örneğin, 1937 yılında Kayakevinin önüne bir duvar çekilmiş, üst katına ise kapalı bir yemek salonu eklenmiştir. Musa Ataş eğer ranzalar konulursa bu mekânın seksen sporcu daha alabileceği bilgisini verir (Cumhuriyet, 3 Ekim 1937). Kayakevi'nin genişletilmesi mekâna olan talebin arttığını gösterir. Yenileme ve fiziksel genişletmeye ilişkin çabalar devam etmesine rağmen, gazetelere yansıyan haberlerden ve arşiv belgelerinden takip edilebildiği gibi yapının kapasitesi hiçbir zaman talepleri karşılamakta yeterli olamamıştır. Bu süreçte mekân en kapsamlı müdahaleye 1940 yılında uğrar.

Şekil 6.29 Kayakevi, pitoresk Uludağ peyzajı içinde [299]

3-18 Aralık 1940 tarihinde “geleneksel” olarak ifade edilen kayak kursunu yapmak üzere talebeleriyle birlikte Uludağ’a gelen Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Beden Terbiyesi Şubesi öğretmenlerinin, Uludağ’daki tesisatla ve bunların idaresiyle ilgili yazdığı bir şikayet mektubu, yapının tadilata alınmasında belirleyici olur. Uludağ’da beş yıldır düzenli olarak kayak eğitimi verdiklerini belirten öğretmenler, iki haftalık kayak kursu sürecinde tespit ettikleri aksaklıkları maddeler halinde 4 sayfalık bir rapor haline getirerek [300] Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürü aracılığı ile 19 Nisan 1940’da CHP Genel Sekreterliği’ne gönderirler [301]. Dolayısıyla, bu sürecin başlamasında etkili olan, Kayakevi’nde konaklayan gurupların artık daha fazla konfor, güven ve hijyen arayışı içinde olmalarıdır. Yapı sunduğu fiziksel olanaklar ile gelen guruplara yeterli olamamaktadır. Hijyen, güven ve konfor arayışına ilişkin bu durum yeni bir zihinselliğe işaret eder. Öyle ki, artık insanlar yetersiz koşulları uzun şikayet mektupları yazma gereği duyacak kadar dayanılmaz bulmaktadırlar. Ancak ilginç bir biçimde, yetersiz

konfor, güven ve hijyene ilişkin eleştiriler dağ ve kış sporlarının yurt savunması açısından sahip olduğu önem öne sürülerek gerekçelendirilir.

Bunun üzerine 1940'ın Temmuzunda CHP Müşavir Mimarı A. Sabri Oran hem mevcut tesisleri tetkik etmek hem de yapılması düşünülen yeni bir kayakevi için yer bakmak üzere Uludağ'a gönderilir [302]. Sabri Bey, Ankara'ya yazdığı raporda mevcut kayakevinin "kullanışlı, sıhhi ve daha asri" bir şekle sokulması için gereken incelemeleri yaptıklarını ancak yoğun olarak devam eden halkevi projelerinin önceliğinden dolayı tadilat projesini henüz hazırlayamadıklarını bildirir. Aynı şekilde Uludağ'a yapılması düşünülen yeni bir kayakevinin de projesi henüz hazırlanamamıştır. Yeni kayakevi projesini yaza kadar hazırlayacaklarını ancak mevcut kayakevinin tadilat projesinin Alman mimar Shütte'ye delege edildiğini ve İstanbul'da Schütte tarafından hazırlanarak kendilerine gönderilen bu tadilat projesinin incelendiğini ve uygulama için uygun bulunduğunu söyler [303]. Alman mimar Schütte'nin Kayakevi'nin revizyonuna ilişkin hazırladığı bu çalışma, bir projeden ziyade, iki sayfalık Almanca yazılmış bir raporla desteklenmiş kroki çizimlerden ibarettir [304]. 1938'de DGSA'nde ders vermek üzere Türkiye'ye gelen Avusturyalı mimar Margarete Schütte-Lihotzky'nin bu projeyi nasıl aldığına ilişkin bir bilgiye rastlamak mümkün olmadı. Ancak mimarın, diğer yabancı eğitmenler gibi, dağ ve kış sporlarıyla olan yakın ilişkisi bilinmektedir. Eşiyle birlikte Anadolu'daki dağlarda gerçekleştirilen çeşitli bilimsel araştırma gezilerine de katıldığı dergilere yansıyan yazılardan takip edilebilmektedir[299]. Dağcılıkla olan ilgisinin bu işi almasında referans olduğu düşünülebilir. Nitekim konuyla ilgili bir arşiv belgesinde mimardan "bir yabancı kayakçı mimar"[305] olarak bahsedilmektedir. Mimarın Kayakevi'nin ıslahına ilişkin kaleme aldığı raporda en dikkat çekici nokta "hijyen"e yapılan vurgu ile yazının olağanüstü nazik olan dilidir. Shütte'nin de diğer mevkidaşları gibi Cumhuriyet yönetiminin hassasiyetlerini kavrayarak ona uygun bir dil kullandığı söylenebilir.

[299] Örneğin 1941 yılında Türk dağcıların Erciyes ve Bolkar Dağlarına yaptıkları ekspedisyonun katılımcıları arasında Wilhem Schütte'nin de adı bulunmaktadır. Bkz: [409], S. 36.

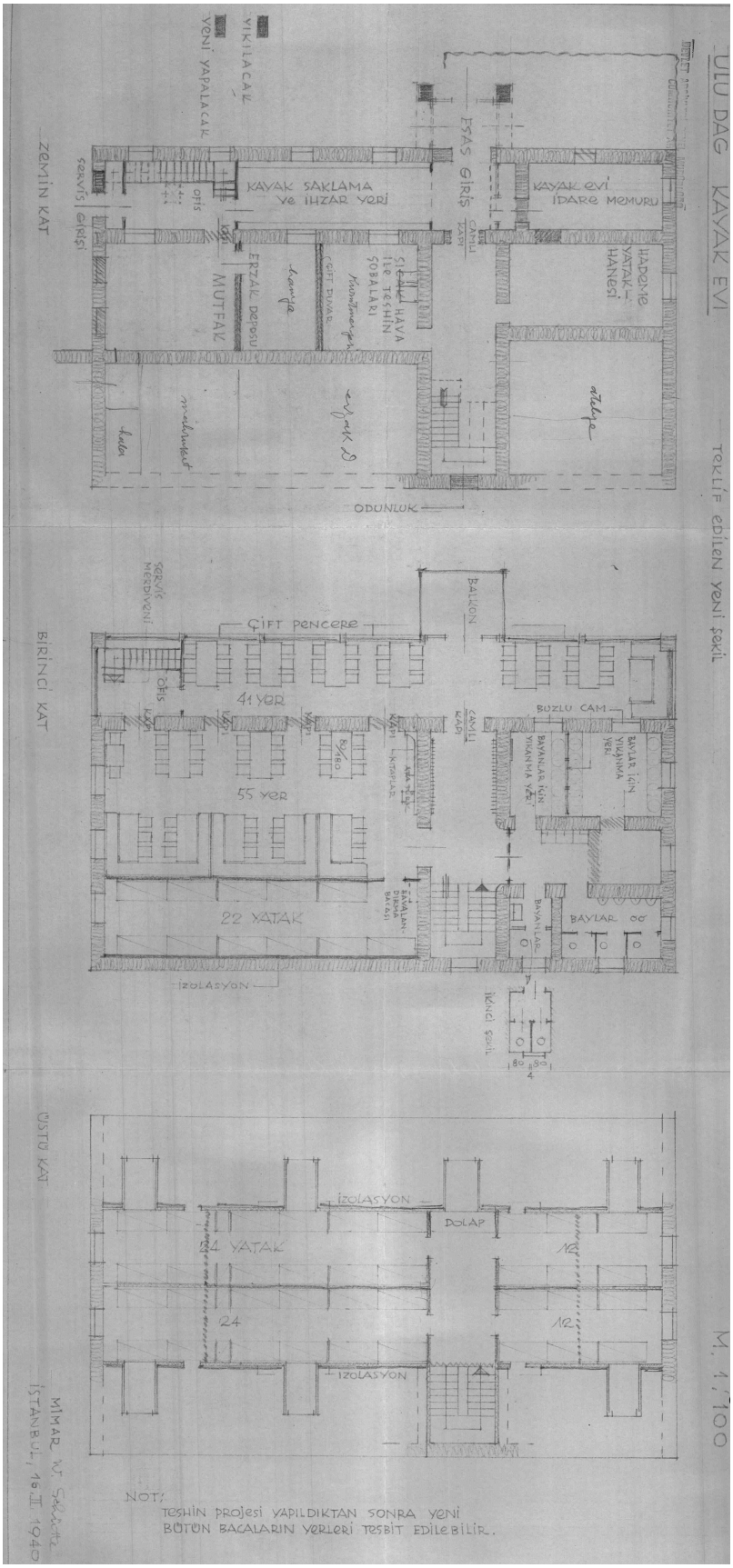

Şekil 6.30a Kayakevi'nin M. Schütte-Lihotzky tarafından yapılan tadilat projesi [305]

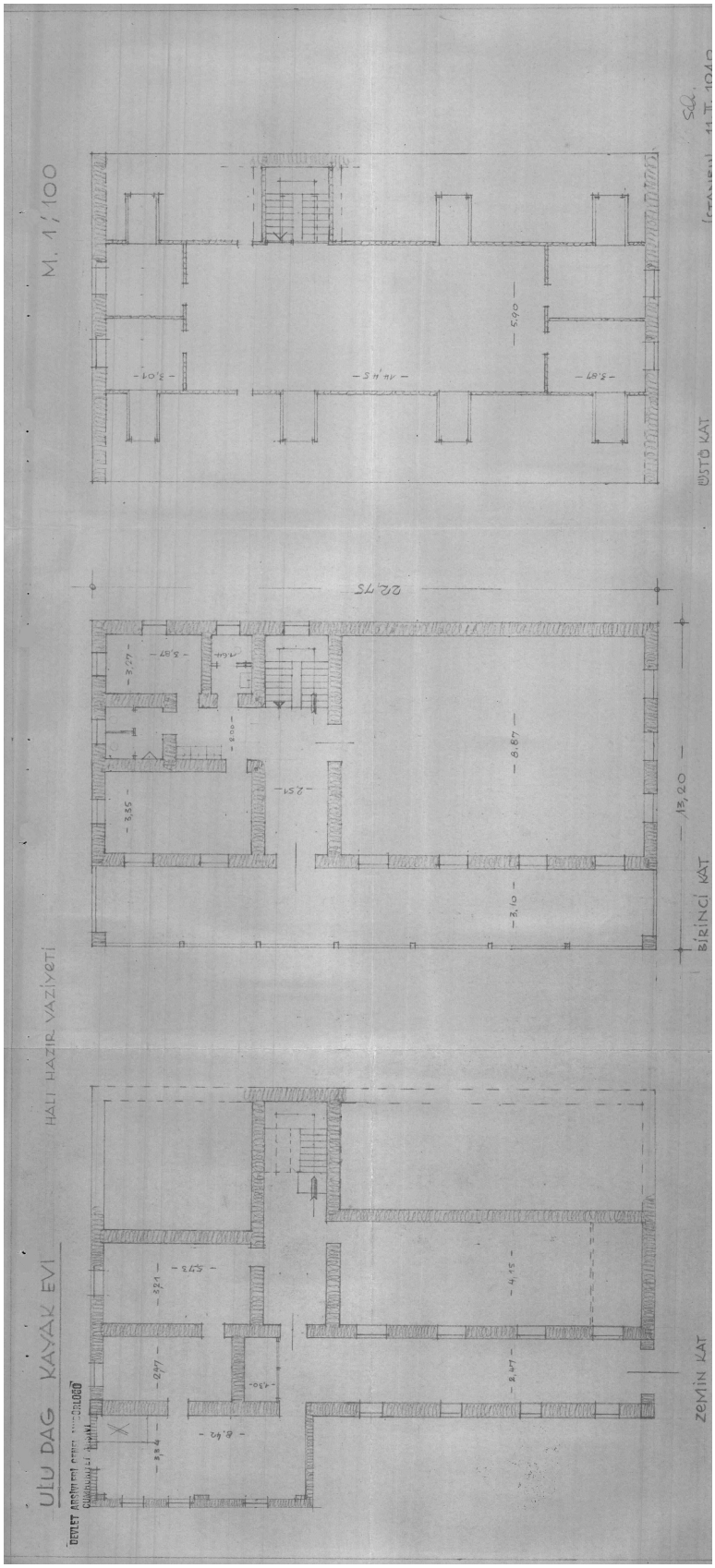

Şekil 6.30b Kayakevi'nin M. Schütte-Lihotzky tarafından yapılan tadilat projesi [305]

Bu avon proje ile yapının “kullanışlı ve ihtiyaçlara en iyi şekilde karşılık vereceğini” düşünen Mimar Sabri Bey, tahmini olarak tadilatın 5000 liraya mal olacağını ancak kesin bedeli söyleyebilmek için uygulama ve detay planlarının çizilmesi ile mahalline gidilerek keşif yapılması gerektiğini belirtir [304]. Arşivdeki yazışmalar incelendiğinde üç yıllık bir zamana yayılan bu tadilat sürecinde, proje hazırlama kısmından sonra oldukça fazla gerilimin ve sıkıntının ortaya çıkmış olduğu görülür. İşin yapılmasını engelleyen ve geciktiren bu sıkıntıların çeşitli nedenleri bulunur. Bu süreç Erken Cumhuriyet dönemindeki ihale ve müteahhitlik hizmetlerinin işleyişi konusunda ilginç veriler barındırır. İhale süreci doğru düzgün denetlenmediği için işin sonunda pek çok aksaklık ve sorun tespit edilir. Diğer yandan belirtilmesi gereken Kayakevi yapılırken arazinin mülkiyeti dikkate alınmadığı için ortaya çıkan gayri hukuki durumdur. Bursa’daki ormanların kadastrosu henüz yapılmadığından Kayakevi, dağdaki çeşitli boyutlarda ve nitelikteki tüm yapılar gibi, devlet ormanları içinde ve devlet ormanlarından izinsiz ağaç kesilerek yapılmış bir konumdadır [306]. Zamanında Parti adına irtifak hakkı çıkarılmadığı için yapının mülkiyetine ilişkin ortadaki bu belirsiz durum, ülkedeki tüm spor faaliyetlerini tek elden yönetmek isteyen merkezi spor kurumu BTGD ile Bursa’daki yerel yöneticiler arasında yapının mülkiyetine ve kullanım hakkına yönelik bir iktidar mücadelesine de yol açmış görünür.

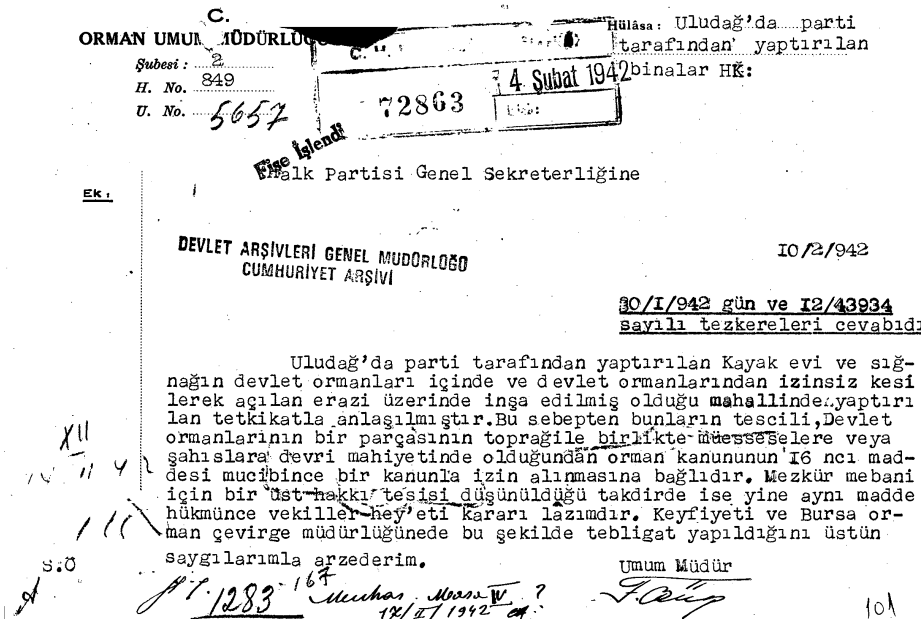

C.

ORMAN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Şubesi : 2
H. No. 849
U. No. 5657

C. H. 72863

4 Şubat 1942

Hülâsa: Uludağ'da parti tarafından yaptırılan binalar HK:

Fişe İşlendi

Halk Partisi Genel Sekreterliğine

Ek:

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

10/2/942

30/I/942 gün ve 12/43934 sayılı tezkereleri cevabıdır

Uludağ'da parti tarafından yaptırılan Kayak evi ve sığnağın devlet ormanları içinde ve devlet ormanlarından izinsiz kesilerek açılan erazi üzerinde inşa edilmiş olduğu mahallinde yaptırılan tetkikatla anlaşılmıştır. Bu sebepten bunların tescili, Devlet ormanlarının bir parçasının toprağile birlikte müesseselere veya şahıslara devri mahiyetinde olduğundan orman kanununun 16 ncı maddesi mucibince bir kanunla izin alınmasına bağlıdır. Mezkür mebani için bir üst hakkı tesisi düşünüldüğü takdirde ise yine aynı madde hükmünce vekiller hey'eti kararı lazımdır. Keyfiyeti ve Bursa orman çevirge müdürlüğünede bu şekilde tebligat yapıldığını üstün saygılarımla arzederim.

Umum Müdür

1283 167 Muhas. Mesai IV ? 12/II/1942

Şekil 6.31 Kayakevi’nin mülki durumuna ilişkin belge [308]

Arşivde yer alan yazışmalarda, kayakevinin yer aldığı arsa orman sınırı içinde bulunduğu için Parti namına tapuya tescilinin ancak özel bir kanun çıkarılmasıyla mümkün olduğu ve ayrıca yapı üzerinde irtifak hakkı tesisi için de Vekiller Heyeti'nden bir karar çıkarılması gerektiği belirtilir. Bu durumu kendi lehlerine pratik ve hızlı bir şekilde çözmek isteyen Bursa CHP Vilayeti İdare Heyeti çözüm önerileri düşünür. Parti merkezine yazdığı bir yazıda "Evimizin spor hareketleri, kayak yarışları Uludağ'da yapıldığı için buradaki kayakevini biran önce tamir ettirmeliyiz." [307] diyerek konuyu gerekçelendiren başkan Nurettin Övünç, Uludağ'daki devlet ormanlarının sınırlandırılması, Kayakevinin tapusunun alınması ve Vekiller Heyeti Kararı çıkarılması gibi uzun sürece yayılması olası kanuni zorunluluklar yüzünden kayak işlerinin gecikmesinden endişelendiğini belirtir ve parti merkezinden Uludağ'da tapusu olmayan bütün yapılar için, yeni yapılacak yapılar da dahil edilerek, ya yeni bir kanun ya da irtifak hakkı vermek üzere acil bir Vekiller Heyeti Kararı çıkarılmasını ister. Bu işle ilgili görüşmek için Bursa Valisi'nin Ankara'ya gittiğini söyler ve kayakevinde tadilata başlamak için ivedilikle 6000 lira gönderilmesini talep eder [309]. Ancak ilginç bir cevap gelir. Cevapta; yapının Parti adına tapu tescilinin alınması için Orman Kanunun 16. Maddesi gereğince bir kanun çıkarılmasının gerektiği, ancak bunun şimdilik uygun görülmediği, bu durumda yapının bedelsiz olarak BTGD'ne devredilmek suretiyle "Devlet Emvali" yapmanın daha uygun bulunduğu bildirilir [308].

Parti merkezinden gelen bu öneri Bursa'da öfkeye ve gerilime yol açmış görünür. Cevap olarak; Kayakevinin Uludağ'da, Parti, Halkevi ve Bursa Dağcılık Kulübü'nün kayak çalışmaları için **Hususi İdare tarafından yaptırıldığı ve Partiye armağan edildiği** vurgulandıktan sonra, eğer CHP tüm ülkeye hizmet veren bu yapıyla daha fazla ilgilenmek istemiyorsa, BTGD'den bağımsız olarak varolan Bursa Dağcılık Kulübü'nün tasarrufunda olmak üzere, yapının asıl sahibi olan Bursa Umum Meclisi'ne verilmesinin daha uygun olacağı söylenir [309]. Bu yazışmalardan BTGD ile Dağ Sporları Kulübü ve Bursalı yerel yöneticiler arasında kurumsal bir çekişme olduğu anlaşılmaktadır. Gazetelere ve dergilere yansıyan yazıların satır aralarında Direktörlük ve Federasyon çalışanları tarafından Bursalı yöneticiler çok sık Uludağ'ı ihmal etmekle ve dağdaki tesislerin işletilmesi konusunda yeterince başarılı olamamakla itham edilmektedir.

Muhtemelen ortaya çıkan gerilimi azaltmak adına Kayakevinin mülkiyetine ilişkin hukuki durumun şimdilik olduğu gibi bırakılmasına karar verilir [310]. Ancak, yapının tadilatı için yaklaşık (7488,90) liralık bir bedel çıkaran Mimar Sabri Oran'a bu meblanın verilmesinin şu anda mümkün olmadığı, başlangıç olarak en acil işlerin yapılmasının yeterli olacağı bildirilir [311]. Bu yazıya karşılık olarak verdiği cevapta, Kayakevindeki en büyük sorunun hela sayısının az olmasından ve yıkanma yerlerindeki uygunsuz koşullardan kaynaklandığını, zaten paranın da büyük ölçüde buraya harcanacağını söyleyen mimar, daha az bir bedel ile bu işin yapılamayacağını bildirir [312]. Yazışmalar karşılıklı olarak uzun bir süre daha bu şekilde devam eder. Yetersiz mali koşullar da dikkate alınmakla birlikte bu yazışma trafiğinin de Kayakevi üzerindeki iktidar savaşının bir parçası olduğu düşünülebilir. Kurumlar karşılıklı olarak sorun çıkarmakta ve işlerin ilerlemesini engellemektedir. Hiç kuşkusuz bu tavır alışın altında, üst bölümlerde bahsedildiği gibi 1940'larda kış sporlarını saf militer amaçlarla ele alan yönetimin, Uludağ'da deneyimlenen toplumsallığa yönelik muhalif tavrı da etkilidir.

Nitekim en sonunda talep edilen para gönderilir ve işe başlanır [313]. İnşaatın pazarlık ve emanet usulü yaptırılmasına karar verilir ve Bursa Nafia Müdürlüğü'nün denetimi ve yönetimi altında olan iş Müteahhit Niyazi Koçbay'a verilir. Bir süre sonra inşaatı yerinde denetleyen Müşavir Mimar Sabri Oran Müteahhitin yükümlülüğünü kısmen ve şartlara uygun olarak yerine getirmediğini tespit eder, aynı zamanda bu işi bitirebilecek kapasitede olmadığını düşünmektedir [314]. Bunun yanısıra bu yazışmalardan Müteahhitle mukavele yapılmadan işe başlanmış olduğu anlaşılmaktadır [315]. Bunun sonucunda yükümlülüklerini doğru düzgün yerine getirmediği için müteahhitle ilişkinin kesilmesine karar verilir [316]. Müteahhitle mukavele yapılmadığı ve o da keyfi davrandığı için inşaatın yarım kaldığı düşüncesi parti merkezinde öfke ve eleştiriye yol açmış görünür [316].

Bursa Nafia Müdürlüğü yarım kalan işler için parti merkezinden (5390) lira daha talep eder [316] ve ilginç bir biçimde yine aynı Müteahhitle çalışmaya devam edilir [317]. Anlaşıldığı kadarıyla dağda inşaat işlerine mesafenin uzaklığı ve malzeme nakliyatının zorluğu gibi sebeplerle sermaye ve vukuf sahibi müteahhitler talip olmamaktadır. Bununla birlikte emanet usulü yapılan bu inşaatta gerekli malzeme ve araçlar işveren

tarafından sağlanarak yukarı taşınmıştır. Etkileri çeşitli yoksunluklar olarak gündelik hayatın her alanında duyumsanan savaş koşullarında, özellikle inşaat malzemesi bulmak oldukça zordur. Yazışmalarda, tadilat için gereken 10 ton çimentonun CHP Genel Sekreteri tarafından tedarik edildiği belirtilir [318].

1943 yılının son gününde Bursa Dağcılık Kulübü Başkanı İhsan Celal Antel Kayakevi'nin tadilatının bittiğini CHP Genel Sekreterliği'ne bildirir [319]. Ancak sorunlar bitmiş gözükmez. Kayakevinin tadil ve ıslahının tamamlandığına dair gönderilen yazıyı ve keşif evrakını inceleyen CHP Başmimar Vekili Seyfi Sonat iki safhada gerçekleştirilen inşaata ait keşiflerin usule uygun olarak yapılmadığını, bunun yanı sıra hesaplarda da bir tutarsızlık olduğunu iddia ederek Bursa Nafia Müdürlüğü'nden konuyla ilgili bir savunma ister. Ayrıca Nafia'nın sonradan çıkan ek işler için müteahhite vermek üzere talep ettiği (1712) lirayı [320] ödemeyi de reddeder [321].

Bursa Nafia Müdürlüğü verdiği uzunca savunmada, temelde bu sorunların mahallinde keşif yapılmadığı ve uygulama projesinin de aynı şekilde çizildiği için oluştuğunu bildirir. "Cam ve camların takılması, yeni sıvanan yerlerin badanası, inşaat yapılırken sökülen elektrik tesisatının yeniden yerine takılması vbg" gibi yapılması mecburi olan, ancak keşif çıkarılırken düşünülmeyen bu işleri de yaptıkları için 636 lira daha ek masraf çıktığını belirtir. Bunun yanısıra kayakevinin su tesisatının da çok kötü bir durumda olduğunu ve bunun keşiflerde hiç yer almadığını söyler. İleride daha kapsamlı bir yenileme yapılacağı göz önünde bulundurularak, şimdilik basit bir tamirat yaptıklarını ve 150 lira da buna harcadıklarını bildirir. Hem işin niteliği ihaleye çıkarılmaya uygun olmadığı için hem müteahhitler ilgi göstermediğinden hem de zaman ve ekonomi açısından inşaatı pazarlık ve emanet usulü yaptırdıklarını ve yine aynı müteahhitle çalışmak zorunda kaldıklarını belirtir [322]. 1944 Nisanının başında CHP Müşavir Mimarı A. Sabri Oran inşaat işlerinin yürütülmesine ilişkin uyarılarda bulunarak Bursa Nafia Müdürlüğü tarafından hazırlanarak gönderilen keşif hülasasını olumlu bulduğunu bildirir [323]. Erken Cumhuriyet'te inşai etkinliklerin yürütülüş biçimi hakkında düşünme olanağı veren bu süreç, genel olarak mimari hizmet alımlarına ve yapı üretimine ilişkin büyük ölçüde bilgisizlik içinde olunduğunu düşündürür.

Perde arkası yukarıda anlatılan bu uzun sürecin basına yansıması ise bambaşkadır. Bu kapsamlı müdahaleden 1943'lerden itibaren çok sık gazete ve dergilerde bir gurur vesilesi olarak söz edilir:

> "Bu sene sayın Bayan İnönü ile Partinin ve Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün yardımı ile Kayakevi genişletilmiş ve bu iş için 13 bin lira sarfedilmiştir. Avrupa'daki emsali gibi tekemmül ettirilmiş ve yatak adedi 110 a çıkarılmış olan **Kayakevi'nde bugün her türlü konfor vardır** ve 200 kişi pekala barınabilir. ... Kayakevi'ne telefon da yapılmıştır. Kayak evinde pansiyon komple 450 kuruştur. Sporcular ve Kulüp mensubini için 3,5 liradır. 30 kişilik kafileler için adam başına 325 kuruş alınmaktadır. (Bu fiyatlara günde 3 defa yemek de dahildir.)"[293]

Artık "konfor" vurgusuyla haber yapılan Kayakevinin promosyonu Bursa Dağcılık Kulübü'nün hami reisi olarak ifade edilen Mevhibe İnönü üzerinden yapılır. Bu dönemde Mevhibe İnönü'nün kızakla Uludağ Oteli'nden ayrılışını gösteren görseller basında çok sık dolaşıma sokulur. Aynı şekilde Erdal İnönü ile Ömer İnönü de her fırsatta Uludağ'da arkadaşlarıyla kayak yapan aktif sporcular olarak resmedilir. 1944 tarihli *İktisadi Yürüyüş Dergisi*'nde Kayakevinden kayak sporuna olan ilgiyi arttıran bir mekân olarak bahsedilir:

> "Bu kayak evinin yapılması her tarafta bu spora karşı alakayı ziyadeleştirmiş, Kulübün azası çoğalmış, İstanbul ve Ankara'dan profesörler, Üniversiteliler ve sporcu kafileleri Uludağ'a akın etmeye başlamıştır. Uludağ'a en büyük rağbet 1938 yılında olmuş ve bu senenin kışında 3000 kişi Uludağ'a tırmanmıştır. Geçen sene bir çok sebeplerden dolayı ancak 1000 kayakçı gelmiştir. Bu sene rakkam söylemek için vakit henüz erkendir." [293]

Yukarıdaki alıntıda belirtildiği gibi savaş yıllarında yönetimin kış sporlarına ilişkin oldukça artmış militer beklentileriyle ters orantılı olarak Uludağ'a olan talep azalmıştır. Dağ ve kış sporlarının yurt savunmasına yaptığı katkıya ilişkin yoğun vurgu Uludağ'ın kullanımına maddi olarak yansımamıştır. Savaşın bitmesiyle birlikte hem kış sporlarına yönelik militarist vurgunun azalması hem de tek parti yönetiminin tekelinin kırılmaya başlaması 1940'ların sonunda Kayakevi'nin siyasi pozisyonu da sorunlu hale getirmiş görünür. Mutlak siyasi iktidarını kaybeden CHP bir zamanlar sorunsuzca kullandığı kamu kaynaklarını elinde bulundurma hakkını da yitirmiştir. Arşivdeki belgelerden, 1946 yılında Uludağ Tesislerini İşletme Şirketi adına Kayakevi'ni kiralamış olan İstanbul'un tanınmış tacirlerinden Dr. Cudi Birtek ile CHP Bursa İl Başkanlığı arasında,

kiraların ödenmemesi yüzünden mahkemeye kadar giden bir ihtilaf yaşandığı anlaşılmaktadır[300]. Birtek'in son üç yıllık kira yükümlülüklerini yerine getirmemesi üzerine 1949 yılında Bursa CHP İl Başkanlığı Birtek'e dava açmış, açtığı davayı kazanmış ve bu surette Uludağ Tesislerini İşletme Şirketi'ne mekân tahliye ettirilmiştir. Ancak Birtek, yapı hâlâ Parti adına tescil edilmediği için bu davayı ve hükmü geçersiz bulmaktadır. Davayı kazanmalarına rağmen, Birtek'in sergilediği tavrın Bursa'da partililer arasında büyük bir endişe yarattığı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili CHP Genel Sekreterliği'ne bilgi veren Bursa CHP İl Başkanı, on dört yıldır partinin mülkiyetinde olan yapının, "vilayet ormanlarının henüz tahdit edilememesinden dolayı" parti adına tescil edilemediğini ve yapının tesciline yönelik pek çok başvuruda bulunduklarını şikayet edici bir tonda vurguladıktan sonra, "Büyük ve kıymetli bir gelir kaynağı" olarak nitelediği bu yapıyı kaybetmekten duyduğu korkuyu ve bu yüzden her ne kadar şimdilik bir sorun olmasa da Birtek'in tavrına istinaden gelecek için önlem alınması gerektiğini belirtir ve biran önce yapının tescil edilmesi için Genel Sekreterlik'ten yardım talebinde bulunur [324]. 1950 yılının başında Kayakevi'nin irtifak hakkının CHP'ye verileceği bildirilir [325].

Kayakevi üzerinden yürütülen iktidar mücadelesine ilişkin süreç, Bursa Dağcılık Kulübü ile CHP arasındaki ilişkilerde de büyük bir gerilime yol açmış görünür. Kayakevi'ni ortak idealler etrafında hayata geçiren ve organik bir ilişki içinde bulunan bu iki kurum Parti ve Kulüp, ülkedeki siyasi koşulların değişmesiyle ironik bir biçimde bu mekân üzerinden gazete manşetlerine düşecek kadar karşı karşıya gelir. Dağ Sporları Kulübü 3 Haziran 1949 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı bir yazıda üç yıl önce kendilerinden alınarak Uludağ Tesislerini İşletme Şirketi'ne devredilen Kayakevinin tekrar kendilerine verilmesini talep etmektedir. Bu belgede Kulüp Başkanı olarak ünlü tütün tüccarı Fazıl Erman'ın adı görülür. Kulüp bu talebi, yapının inşasında ve tefrişinde verdikleri maddi ve manevi desteği hatırlatarak ve kayakçıların üç yıldır yaşadığı sorunları gerekçe göstererek haklı kılmaya çalışır [326]. Bu yazışmalardan CHP ile Kulüp arasında yaşanan bir çekişme olduğu ve siyasi anlamda yolların ayrıldığı anlaşılmaktadır. Parti, Kulübün

[300] Bkz: (BCA - 490.1.0.0.1682.847).

bu isteğini kabul etmeyerek Kayakevi'ni Merinos Spor Kulübü'ne yılda 7000 lira karşılığında devretmiş ve bunun üzerine Demokrat Parti sempatizanı İsmet Bozdağ'ın yönetimindeki *Doğru* gazetesinde "Kayakevi dağcılık kulübünündür!" başlığı altında yayınlanan bir yazıda CHP'nin Kayakevi'ni sahiplenmesi "adi bir gasp vakası" olarak nitelenmiştir. Hatta öyle ki gazete bu olayı tek parti iktidarını eleştirme aracına dönüştürür:

> "Söz Aramızda:
> Allah şifalar versin!
> Birgürültü, bir kıyamet! Ne olmuş?.. Halk partisi Uludağ'daki Kayakevine sahip çıkmış! Allah Allah.. bunda şaşacak ne var? Halk partisi 20 sene evvel iktidarı milletten emanet diye almıştı. Bugün sahiplik iddeasında.
> Kayakevini de emanet olarak muhafaza ediyordu, şimdi sahip çıkıyor. Neye hayret ediyorsunuz? Eski hastalık bu." (Doğru Gazetesi, 30 Haziran 1949)

1936 yılında tamamlanarak hizmete açılan Kayakevi tek parti iktidarı döneminde yoğun bir biçimde kullanılır ve görsel olarak dolaşıma sokulur. Erken Cumhuriyet döneminde dağ ve kış sporları söz konusu olduğunda Uludağ Oteli'yle birlikte en çok görsel üretimi yapılan ve kamusallaştırılan mekân Kayakevidir. Bir üst bölümde belirtildiği gibi Erken Cumhuriyet döneminde inşaatı görece kısa bir sürede tamamlanan Uludağ Kayakevi'nden sonra yurt çapında bir kaç kayakevi projesi daha hayata geçirilir. Ancak Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde mimarlık kategorisinde bile değerlendirilmeyen bu yapılar neredeyse hiç görünürlük kazanamaz. Dolayısıyla Kayakevi, Erken Cumhuriyet'teki dağ ve kış sporları politikalarının görsel ve mimari bir ifadesi ve tek önemli mimari temsilcisi olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda Erken Cumhuriyet dönemindeki dağ ve kış sporları politikalarının kurgulandığı, olumlandığı ve temsil edildiği mekândır. Uludağ peyzajının 1930'lardan itibaren değişmeye başlayan toplumsal ve kültürel ortamının üretilmesine hem katkıda bulunan hem de onu temsil eden önemli bir aktördür.

Yıllar geçtikçe dağ ve kış sporlarına ilişkin alışkanlıklar özgürleşir ve ideolojik söylemin dışına kayar. Çok partili hayata geçilmesiyle öncelikler farklılaşırken beklentiler de değişir. Tek partili dönemin sona ermesiyle Kayakevi'nin de mekânsal olarak anlam ve içeriği değişir ve farklı söylemlere ev sahipliği yapar. Bu açıdan Kayakevi'nin tarihi Türkiye'de spor politikalarının zaman içinde değişen anlam ve yerlerini göstermesi

bakımından da önemli bir örnek oluşturur. Hiç kuşkusuz mekânın tek bir imgeyle donup kalması söz konusu olamaz. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Kayakevi Erken Cumhuriyet döneminde sahip olduğu ayrıcalıklı ve önemli pozisyona bir daha hiç sahip ol-a-maz. Bu açıdan yapının "heyday"ini temsil eden Uludağ peyzajı içindeki pitoresk görüntüsü hafızalara kazınan donmuş bir imge olarak ifade edilebilir.

Şekil 6.31 Uludağ Kayakevi ve dağda güvenliği sağlayan jandarmalar [278]

6.2.7 "Lüks ve Asri" Bir Dağ Oteli

Uludağ Oteli'nin tarihinde bir diğer dönüm noktası, 1936 yılında Kayakevi'nin açılmasıdır. Bu tarihten itibaren otel "lüks" kavramı ile tanımlanmaya başlanır ve eş zamanlı olarak "Uludağ Oteli Asrileşti"(Cumhuriyet, 8 Ağustos 1935) başlıklı haberler dolaşıma girer. Uludağ Oteli "lüks ve asri" kavramları ile temsil edilirken, bu doğrultuda dönemin ruhuna uygun olarak otelde yeniden dekorasyon çalışmalarına başlanır.

1934 kışında gerçekleştirilen görece "kitlesel" tecrübe Uludağ'a yönelik giderek artacak olan ilgi ve talebin bir ön habercisidir. Bu tarihten itibaren İstanbul, Ankara ve Bursa'dan otele gelen ziyaretçi sayısı mütemadiyen artar. Ziyaretçi profilini başta

üniversite öğrencileri olmak üzere gençler oluşturur. Ulaşım güçlüğü, alt yapı yetersizlikleri ve konfor eksikliği gibi sorunların gençler ve öğrenciler tarafından bir anlamda tolere edildiği söylenebilir. Ancak bu dönemde "her yaşta spor yapmanın önemini kavratmak ve fiziki kültür hareketini kitleselleştirmek" devletin başlıca amaçları arasında ifade edilir. Özellikle "sporun yalnızca gençlere özgü bir etkinlik olmadığı bilincini yerleştirmek için" yönetici kadrolardan dağ ve kış sporları faaliyetlerine katılması talep edilir. Uludağ hakkındaki izlenimlerini aktarmak için Meclis Reisi Kazım Paşa tarafından Tokatlıyan Oteli'nde kabul edilen Muhittin Üstündağ "Dağcılık sporun en iyi kısmıdır. Bütün memleket gençliği hatta **yaşlılar** bile bununla alakadar olabilirler. Çünkü herkes için faydalıdır."(Cumhuriyet, 31 Mart 1934) ifadeleri ile konuya değinir. Diğer yandan yönetici seçkinlerden kış sporları konusunda halka örnek olması beklenmektedir.

İlk başlarda ziyaretçiler oteldeki mevcut koşullarla yetinmek zorunda kalırlar. Ancak kısa bir süre sonra orta-üst sınıfın tüketim alışkanlıklarına ve lükslerine uygun düzenlemeler yapmak zorunlu olur. Kuşkusuz açıkca ifade edilmese de önemli siyasi figürlerinin sık sık Uludağ'a gelmesinin de bu yenilemede ve konfor artışında etkisi bulunur. Örneğin, 17 Temmuz 1934 tarihli *Cumhuriyet*'te Türkiye'nin ilk süttozu fabrikasının açılışını yapmak üzere Bursa'ya gelen İktisat Bakanı Celâl Bayar'ın geceyi Uludağ Oteli'nde geçirdiği haberi verilir. Uludağ Oteli'nde şeker ve çikolata sanayicileri ile görüşen Bayar şerefine Bursa Belediyesi bir ziyafet düzenlemiştir. Celal Bayar'a bu gezisinde İzmir Vekili Osmanzade Hamdi Bey, İzmir Valisi Kazım Dirik Paşa ve Kolordu kumandanı Şükrü Naili Paşa gibi dönemin üst düzey sivil ve asker devlet adamları da eşlik etmiştir (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1934). Bu dönemde bu tarz haberlere çok sık rastlanır. Bir fabrika açılışı için düzenlenen yemeğin Uludağ Oteli'nde verilmesi, bu mekânın vazgeçilmezliğinden ya da popüleritesinden ziyade başka politik anlamlar ifade etmektedir.

1935'lere gelindiğinde gazetelerde otelle ilgili şikayetlerin tonu gittikçe daha da sertleşir. Örneğin, "Uludağdaki otel ıslah ediliyor" (Cumhuriyet, 24 Mayıs 1935). başlıklı bir haberde otelin işletmesinin kötü yapıldığı, servisinin bozuk olduğu ve gidenlerin hiç memnun kalmadığı bildirilir. Özellikle kışın suların akmadığı, banyolar ile

helaların “berbat” olduğu, elektrik tesisatı bulunmasına rağmen odaların gaz lambası ve mumlarla aydınlatıldığı söylenir. Özellikle otelin “pis” tutulduğu vurgulanır. Otel konusunun çok sık hijyen vurgusuyla tartışılması bu konuda oluşan bir duyarlılığa işaret eder. Bu noksanları ve dağın son zamanlarda kazandığı [umulmadık] rağbeti dikkate alan Hükümet’in herkesi memnun edecek bir düzenlemeye gideceği bildirilir. Nitekim, 23 Temmuz 1935 tarihli bir haberde oteli bakımsız bıraktığı ve yeterince ilgilenmediği için Hükümet’in mevcut işletmecinin mukavelesini iptal ettiğini söylenir:

> “Yapıldığı günden beri bakımsız ve ihtiyaçlara karşılıksız bir halde bırakıldığı için hükümetçe müstecirinin, mukavelesi feshedilmek suretile, elinden alınan Uludağ otelinin yepyeni bir çehre ile açılması kararlaştırılmış ve **otel İsviçrede uzun müddet kalarak bu işler üzerinde etüd yapmış olan dil bilir müteşebbis bir gencin idaresine verilmiştir**. Hükümet yeni müstecirden şartnamesinde birçok yenilikler istemektedir. Bu meyanda su, elektrik, banyo, müzik ve diğer her türlü istirahat erbabının kış, yaz her zaman temin edilmesini şart koşmaktadır.” (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1935)

Haberde bir tür tehdit gibi, Hükümet kararıyla Dağ Sporları Kulübü’nün oteli sıkı bir şekilde denetleyeceği bildirilir. Dikkat edilirse otelin işletmecisinden mesleğini bürokratik bir pozisyon şeklinde icra etmesi beklenmektedir. Bunun yanısıra rejimin otel hayatını düzenlemeye yönelik birçok karar aldığı görülür. Prestij kaybına yol açtığı düşünülen başlangıçtaki olumsuz tecrübeden sonra, idarecilerin otel konusunda daha temkinli davranmak istediği düşünülebilir. Ancak, yönetimin bu otelin işletilmesine ilişkin müdahaleci tavrı Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde özel ve kamu kavramlarının nasıl tanımlandığı ve bir kamusal alanın hangi şartlarda oluşabileceği konularına ilişkin de fikir vermektedir. Burada dikkat çeken nokta yönetimin Uludağ Oteli’ni özel bir alan olarak değil kamusal bir alan olarak düşünüp düzenlemek istemesidir. Otel söz konusu olduğunda gündelik hayat yasalarının bir park ya da bahçeye olduğu gibi uygulanmasıdır. Yönetimin otel bünyesinde gerçekleştirilen aktivitileri ve meydana gelen tüm hareketleri izlediği ve gerekli gördüğü durumlarda uyarılarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Uludağ Oteli’nin devamlı gözetim altında olduğunu, gerek yerel devlet kurumları gerekse de rejim tarafından sahiplenildiğini, herhangi bir aksama belirtisi hissedildiğinde bir denetim mekanizması kurularak müdahale edildiğini göstermektedir.

Artık talebi karşılamakta yetersiz kalan Uludağ Oteli'nin "lüks" bir otel haline sokulacağını ve yeni yapılan kayakçılar otelinin Ankara, İstanbul ve Bursa dağcılarına tahsis edileceğini bildiren Musa Ataş büyük bir inançla otelin "birkaç gün sonra Avrupadaki dağ otelleri şekline girmiş" olacağını bildirir (Cumhuriyet, 5 Ağustos 1935). Uludağ Oteli'nde arzuladığı toplumsal taleplerin karşılığını bulamamanın getirdiği sıkıntıları yaşayan yazar bu konuya dönemin ruhuna uygun olarak kendi yorumlarını getirir. Örneğin, şimdiye kadar otelin çevresiyle hiç ilgilenilmediğinden yakınır ve bu haliyle insana "çorak ve berbad bir kır" hissi verdiğini ifade eder. Yeni müstecirin otelin çevresini tanzim etmesini taktir eder, önüne "dağa uygun olarak tabi" bir bahçe yapıldığını söyler. Otelin salonları ise "Bursa'da hiçbir otelde görülmeyen bir biçimde" döşenmiştir. Pencerelere çift cam takılmış, kışın donmasını önlemek için su tesisatı içeriye alınmıştır. Bu şekilde odalardaki lavobalarda da yaz kış akar su olacağını bildirir. Oteldeki dinomo çalışmadığı için elektrik olmadığını ve mekânların hâlâ mumlarla aydınlatıldığını itiraf eder. Yine elektriğin artık kesin olarak sağlanacağını söyleyen Ataş, ara santrallere bağlı olarak çalışan otel santralinin de doğrudan posta santraline bağlanacağını ve bu şekilde Uludağ Oteli'nden tüm dünya merkezlerine ulaşmanın mümkün olacağını müjdeler. Uludağ'dan bütün dünya merkezlerine ulaşmak ve elektriğe kavuşmak sadece teknik bir rahatlık değildir, hiç kuşkusuz konunun medeni dünyanın bir parçası olmaya ilişkin de göndermeleri bulunur. Bu yazıda söz edilen en sıra dışı yenilik ise; özel bir cins alabalık üretmek için otelin önüne derin bir bent yaptırılarak büyük bir göl oluşturma düşüncesidir.

Ayrıca, Uludağ'ın zirvesinden İnegöl'deki Oylat Kaplıcaları'na kadar olan 120 km mesafeyi bir yolla birbirine bağlamak için mühendislerin yüzey çalışmaları yaptığı belirtilir. Aynı günlerde çıkmış konuyla ilgili bir diğer haberde "[…] Oylat, Uludağ'ın üçüncü tepesinin eteğinde, çok yüksekte bir yerdir." şeklinde Uludağ'a referansla tanımlanan Oylat ile Uludağ Oteli arasında bir yol yapmak için çalışmalara başlandığı söylenir (Cumhuriyet, 12 Ağustos 1935). Dolayısıyla otel, Uludağ'ın çevresindeki yerleşimlerin oluşması ve genişlemesi için bir odak noktası görevi görür.

Yaklaşık bir ay sonraya tarihlenen bir haberde, Uludağ Oteli'nin "ıslah edildikten" sonra lüks ve asri bir şekle sokulduğu düşünülür (Cumhuriyet, 20 Eylül 1935). Bu haberler

dönemin zihinsel ikliminde lüks kavramının nasıl tahayyül edildiğine ilişkin ip uçları verir. Müstecirden istenen "su, elektrik, banyo, müzik ve diğer her türlü istirahat esbabının kış, yaz her zaman temin edilmesi" (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1935) ile ifade edilen taleplerin gerçekleştirilmesi ile otelin "lüks" tanımına kavuştuğu düşünülür. Burada "lüks" adı altında sıralananlar, Avrupa Alplerinde yer alan sıradan bir kış otelinin sunduğu standart hizmetler dahilindedir. Otel işletmeciliğine ilişkin tecrübe eksikliği sadece Uludağ'a mahsus bir durum değildir. Aslında genel anlamda, Osmanlı döneminde Gayrimüslimlerin ilgi gösterdiği otelcilik sektörüne ilişkin ülkenin deneyimi sınırlıdır. Bu dönemde İstanbul'da bile lüks olarak nitelenen üç otel vardır. Bunlar; Tepebaşı'ndaki Pera Palas, Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) üzerindeki Tokatlıyan ve Ayaspaşa'daki Park Otel'dir. Uludağ'da "lüks" kavramı söz konusu olduğunda referans kaynağı Tokatlıyan Oteli olarak belirir. Musa Ataş Uludağ Oteli'nin yemek salonundan söz ederken "Burası Tokatlıyanın küçük bir modeli denecek kadar güzel döşenmiştir. … Bu salonun her köşesi **Atatürk'ün, Başbakanın ve eski Bursa İlbayı Fatih'in**, çam kütükleri kesilerek üstlerine yapıştırılan resimleri ile süslenmiştir." (Cumhuriyet, 14 Aralık 1935) diyerek Tokatlıyan'a referans verir. Bu ifadeler mekân içinde simgesel olarak üretilen bir bürokrasiye de işaret eder. Bu otelin ne tür ihtiyaçları temel aldığıyla birlikte bu ihtiyaçların kimler tarafından belirlendiği ve neye hizmet ettiği de önemlidir. 11 Aralık 1935 tarihli bir arşiv belgesinde otelde yapılan düzenlemelerle ilgili şu ifadelere yer verilir.

> "Eve yakın olan otelde de kiracıya duruma uygun şekilde hazırlıklar ve yenilikler yaptırılmış kırk kadar konuğu her zaman ve gereği gibi karşılamak için her türlü tertibat aldırılmıştır. **Büyüklerimiz ve isteyenler** bu otelde istedikleri gibi kalabileceklerdir."[327]

Yukarıda görüldüğü gibi devlet büyükleri için otel içinde hiyerarşik düzenlemeler yapıldığı bildirilir. Bu ifadeler aynı zamanda dağ peyzajında bürokratik bir hiyerarşi üretilmesi anlamına da gelir. Dolayısıyla Uludağ Oteli'nin "lüks" adı altında tefrişi Uludağ'ın mekânsallığı içinde hiyerarşik bir düzlem yaratma arzusuyla da ilişkilidir. Halkçılığın ve ekonomide devletçiliğin benimsendiği bir dönemde bu yapının lüks kavramıyla yani mevcut sembolik sistemle çelişir bir biçimde düzenlenmesi bir tedirginlik de yaratır. "Burası Avrupa'da olduğu gibi bu sporun "lüks" çehresini

karşılayacaktır." (Cumhuriyet, 21 Kasım 1935) başlıklı bir haberde Avrupa'da 40-50 sene mazisi olduğu söylenen kış sporlarının "bizde" çok çabuk taammüm etmesi "yurdumuzda" dağlık alanların çok olmasına bağlanır. Bu sporların "çabuk taammümünde" ikinci neden olarak, Avrupa'da dağ ve kış sporlarının yalnızca lüks çehresine önem verilirken, bizde bunun önemsenmeden yalnızca yurt müdafası ve gençliğin sağlığı gibi konular açısından ele alınmasını gösteren haber, bu otel yalnızca "lüks ve rahat isteyenlere" tahsis edilmiştir ifadesiyle devam eder. Gerçekleri yansıtmayan bu bilgiler hem oldukça indirgemeci bir tavra hem de çok ciddi bir kavram kargaşasına işaret eder. Erken Cumhuriyet'te bu tarz, birbirini çürüten fikirler içeren iki ifadenin aynı metin içinde yer alması çok sık karşılaşılan bir durumdur. Bu ifadeler ile üretilen paradoksun farkında gözükülmez. Devletin halkçılık ve kış sporlarının yaygınlaştırılması şeklinde özetlenebilecek iki temel hedefi arasındaki iç çelişkiler "lüks" kavramı bağlamında açıkca görülür.

Lüks, Erken Cumhuriyet'te huzursuzluk yaratan ve olumsuz anlamlar yüklenen bir kavramdır. Uludağ'da üretilen kamusallık merkez tarafından onaylanır, ancak "lüks" bir sapma olarak algılanır. Uludağ'daki kamusallığa açılma haline "zevk ve sefa"nın dışında izin verilir. Uludağ'a çıkmaya faydacıl ve milli anlamlar yüklenir. Öyle ki, Uludağ'da bulunabilmek için milli amaçlarla hareket edilmelidir. Uludağ'da bulunmanın nedeni asla yabancı memleketlerde olduğu gibi lüksle ilişkilendirilen zevk ve sefa dolu bir toplumsallık deneyimlemek değildir. Bu noktada Uludağ Oteli'ni "lüks" adı altında yeniden tefriş etmek kuşkusuz çelişkili bir duruma işaret eder. Avrupa Alplerindeki lüks kayak merkezlerinin ürettiği toplumsallık Erken Cumhuriyet yönetimini korkutan bir olgu olarak belirir. Davos ve St. Moritz gibi kayak merkezleri yöneticilerin gözünde hem bir tehlike hem de bir arzu nesnesi olarak belirir[301]. Dönem yayınlarında isim verilmeden buradaki "lüks hayata" ilişkin göndermeler yapıldığı görülür. Buna karşın söylem düzleminde kış sporlarını vareden zenginlerin orada ürettiği toplumsallığa olumsuz bakılır. Avrupa Alplerindeki zenginler sorumsuzluk ve müsriflikle itham edilir ve boş masraflar yaptığı düşünülür. Muhtemelen Avrupa Alplerindeki toplumsallık bir

[301] Örneğin bkz: [410].

burjuva kamusallığı olduğu için eleştirilir[302]. Ancak ilginç olan ve dikkat çekilmesi gereken nokta Uludağ'daki kamusallık adım adım Türk burjuvası tarafından inşa edilmektedir. Uludağ Oteli'ni vareden ve sosyal olarak üreten Türk burjuvasının modern talepleri ve istekleridir. Bu açıdan yaklaşıldığında Uludağ'ın kamusallaşması Erken Cumhuriyet burjuvasının kendini ifade etme ve varoluş biçimine dair de önemli ip uçları sunar. Erken Cumhuriyet'te burjuvaların sahip olduklarını göstermesi [328] ve taleplerini doğrudan ifade etmesi hoş karşılanmaz, bu istek ulusalcı bir ideolojik konumlanmanın içinden ifade edilir. Uludağ kendi içinde yeni bir yaşam biçimi üretmektedir ve bu yaşam biçimi Erken Cumhuriyet burjuva kamusallığının taşıdığı kendi iç çelişki ve çatışmalarıyla biçimlenmektedir [329].

Şekil 6.33 St. Moritz'e referans veren kalem reklamı (Cumhuriyet, 3 Kanunuevvel 1929).

[302] Örneğin bkz: [219].

Şekil 6.34 Avrupa Alplerinde kış sporları vurgulu kış tatili turları için reklam (Cumhuriyet, 18 Aralık 1933).

1935 yılından itibaren Uludağ Oteli'nin sağlık, konfor ve ekonomik olma vurgusuyla reklam vermeye başladığı görülür. Örneğin, 25 Ağustos 1935 tarihli gazetede ilk defa Uludağ Oteli'yle ilgili bir reklam yer alır. Uludağ "Vücudlara sağlık, yorgun dimağlara sukunet, iştahsızlara iştiha, kederlilere neş'e veren dünyanın biricik cennetidir." ifadesi ile tanımlanırken, asrın her türlü konforunu bulabileceğiniz otelin yeni tesisatı ile açıldığı söylenir. Ayrıca fiyatlar "fevkâlede" ucuzdur bilgisi eklenir. (Cumhuriyet, 25 Ağustos 1935). Hatta Bursa Belediye Reisi birinci sınıf Çekirge otellerinde bile bir günde

3.5 lira alınırken bu otelde 4 lira alınmasını çok fazla bulur. Otelin daha da **asrileştirilmesini** isterken bu fiatı düşüreceklerini bildirir (Cumhuriyet, 16 Eylül 1935).

> "Yeniden tutulmuş ve düzeltilmiş Uludağ Oteli
>
> Çamlıklar arasında buz gibi tatlı suları odalara kadar getirilmiş, her türlü istirahat temin edilmiş, **büyük şehirlerin otellerinden daha iyi döşenmiştir.** Salonları, gazinosu ile dinlenecek, hava alınacak, sıhhat kaynağıdır. Fiyatlar dört öğün yemek dahil olarak adam başına **yalnız 3 liradır**." (Bursa Sesleri, 28 Eylül 1935)

Yeni otelin işletmecisi "İsviçre'de uzun yıllar bulunmuş, dil bilen ve bu işe **bir memleket sevgisiyle bağlanmış** Kadri Enaz isminde Mersinli bir zattır." (Cumhuriyet, 26 Aralık 1935). Musa Ataş, "İsviçre'deki görgülerinden yurt adına faydalı olmayı prensip edinmiş" bu kişi ile bir röportaj yapar. Kadri Bey her şeyden önce bu sporun inkişafının vesaite bağlı olduğunu ifade eder. Eğer Uludağ'a kışın herkesi yukarıya çıkarabilecek bir vesait yapılmış olsaydı, dağda sadece iki otel yerine onbeş-yirmi otel ve birçok "sayfiyenin" kendiliğinden vücud bulmuş olacağını ileri süren yeni müstecir, "Otel yapılmadan önce buraya nasıl çıkılacağı düşünülmüş olsaydı, **genel sağlık bakımından da** daha faydalı bir iş yapılmış olacaktı." diye bir paradoks içeren argümanını yönetimin en duyarlı olduğu konulardan sağlığa atıf yaparak destekler. Dağ ve kış sporlarını kitleselleştirmek için ilk önce seri, ucuz ve yaz-kış işleyen bir nakil vasıtası temin etmek gerektiğini belirten Kadri Bey, çözüm olarak Bakacık Sivrisi ile Uludağ arasına bir dağ asansörü yapılmasını önerir. Bu asansör için çok büyük bir sermayeye ihtiyaç olmadığını; **il, belediye ve halkın ortaklığında** kurulacak küçük bir anonim şirketi ile bu işin finanse edilebileceğini ve çok kısa bir süre içinde yapılan masrafın çıkarılacağına inandığını belirtir. Yukarıya çıkmak çok uzun bir hazırlık gerektiren ve bir o kadar da külfetli bir eylem olduğu için, bu "cennet" mekândan sadece sporcuların istifade edebildiğini belirten Kadri Bey, asansör yapıldığı taktirde herkesin hem de her mevsimde kolayca yukarı çıkabileceğini ve mekândan yararlanma şansına kavuşacağını söyler (Cumhuriyet, 26 Aralık 1935). Hiç kuşkusuz Uludağ'ın yerleşme tanımı için en önemli unsur altyapıdır. Eğer altyapı değişirse mekânın ilişkiler ağı da değişmeye başlayacaktır. Ancak bir gerçekliğe tekabül etse de bu türde söylemler, ikna edici bir retorik olarak öne çıkar. Vesaite yapılan vurgu, alt yapıya ilişkin yetersizliklerin kışın

otelin olduğu mıntıkaya çıkmak için çözüm önerileri düşünmeye ittiğini gösterir. 1936 yılına gelindiğinde yukarı çıkmak için toplu taşıma konulur:

> "Uludağ Oteli'ne her gün çıkan ve inen otobüslerin saatleri: Bursa'dan saat 8:00'de hareket Uludağ'dan dönüş saat 20:00. Pazar günleri 8'den 22'ye kadar harekete hazır çeşitli otobüs, otomobil vardır. İnsan başına ücret 100-125 kuruştur."[298]

Uludağ Oteli'nin sunduğu hizmetleri genişletme ve çeşitlendirme süreci uzun yıllar devam eder. Aynı şekilde mütemadiyen fiziksel mekânın genişletilmesi gündemde tutulur. Bu süreç Bursa için hazırlanan gezi rehberlerinden ve basına yansıyan haberlerden takip edilebilmektedir. Örneğin, *1937 Bursa Yıllığı*'nda Otelle ilgili "İl Özel İdaresi'nin malı olan bu otel bir iki senedir tamir edilmiş olduğu gibi bu yılda ilavelerle büyütülmek üzeredir."[292] bilgisi verilirken; 1937'nin sonuna tarihlenen bir arşiv belgesinde "Uludağ Oteli'nin içinde dağ karakterine uygun değişiklikler yaptık. Bu binanın cenubuna **en büyüğümüzü de misafir etmeye uygun** yeni bir kısm ekledik."[330] denilmektedir. Yapılan eklemelerle oda sayısı arttırılırken otel, Uludağ peyzajı içinde kendine ayrıcalıklı bir mekânsal pozisyon da inşa eder. Daha 1935'lerde müşteri sayısında inanılmaz bir artış meydana gelir. Ancak müşteri kitlesi genç Cumhuriyetin halkçı idealleriyle çelişen bir biçimde ağırlıklı olarak dönemin sanayicileri, politikacıları, sanatçıları, biliminsanları gibi üst sınıftan insanlardır. Otel devlet büyüklerinin taleplerini dikkate almış ve kısa bir süre içinde Cumhuriyet elitleri nezdinde önemli bir prestij kazanmıştır. Daha 1930'larda Uludağ Oteli ile Kayakevi'nde konaklayan ziyaretçiler arasında sosyo-ekonomik farklar bulunur. Uludağ Oteli, çoğunlukla İstanbul kökenli ve üst gelir grubu için bir tercih olurken, üniversite öğrencileri ve memur kökenliler kayakevini tercih eder. Bu şekilde Uludağ Oteli sosyal bir ayrışmayı tarifler. İlginç olan nokta ise otelin tanımladığı sosyal ayrışmanın yazılı ve sözlü mecralarda olumlanmasıdır. Artık dönem yayınlarında ve arşiv belgelerinde açıkca " ... kışın zengin sporcuların istifade edebildikleri otel ... "[331] vurgusuyla yer almaya başlar. Otele ilişkin yapılan bir diğer vurgu ise "biraz rahatını düşünen ve serbestlik isteyenler" (Cumhuriyet, 14 Aralık 1935) şeklindedir. Bu vurgu otelin Uludağ peyzajı içinde resmi ideolojiyle çelişen bir özgürlük alanı tariflemesi anlamına gelmektedir. Hatta 1940 yılına tarihlenen *Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi*'nde yer alan

bir yazıda [332] açıkca dağa dinlenmek için giden insanlardan Kayakevi'ndeki gibi bir disiplin içinde olmalarının beklenemeyeceği ifade edilir.

Kış sporları kısa bir zaman içinde dönemin elit ve ana akım değerleri açısından saygın bir yer edinir ve bir statü göstergesi haline gelir. Cumhuriyeti kuranlar için dağ ve kış sporları kişisel zevklere ve ekonomik çıkarlara yaslanmaktan çok, yurt savunması, spor ve halksağlığı gereksinimlerini karşılamanın aracı olarak ele alınmıştır. Ancak bu ideolojik söylemin mekâna değidiği anda ürettiği sosyal gerçeklik yeni ayrışma ve seçkinleşme biçimleri olarak belirir ve hazla ilişkilidir. 1930'lardan başlayarak Uludağ üst sınıflar arasında yeni ayrışma ve seçkinleşme biçimlerini tanımlayan merkezi bir sosyalleşme mekânı olarak büyük bir önem kazanmaya başlar. Daha 1940'larda Uludağ'da kış sporlarını deneyimleyenler ülkedeki en varlıklı sosyo-ekonomik gelir düzeyine dahildir ve varlıklı kesim için bu sporlar bir ayrıcalık biçimi haline gelmiştir.

1930'lardan 1950'lere uzanan süreçte varlıklı Cumhuriyet elitleri bayram tatillerini, sömestr tatillerini ve yılbaşlarını Uludağ'da geçirme alışkanlığını geliştirirler. Uludağ'ın 1920'lerin ortalarında başlayan tarihçesinde Türkiye'nin ilk dağ ve kış turizmi odağı olarak 1950'lerden sonra öncü rol oynaması büyük ölçüde bu yeni eğilimlerin sonucunda olur. Benzer şekilde Uludağ'a bir alternatif olarak Abant ise bu yeni eğilimden etkilenerek inşa edilir[303]. Uludağ'ın kamusallaşması, Erken Cumhuriyet'teki kültür dünyasını olduğu kadar aktörlerinin mentalite tarihini yorumlamak üzere de önemli veriler sunar. Uludağ'daki kamusallığın inşa edilmesinde rol alan aktörler sporu kimliklerinin önemli bir bileşeni olarak kabul ederken doğal peyzajın tedavi edici ve iyi hissetirici gücüne sonsuz bir inanç duyarlar. Bu bağlamda Uludağ'a takıntılı bir sevgi ve ilgi geliştirdikleri söylenebilir. "Sporcu ruhu" taşımayı önemli bir veri olarak kabul eden bu Erken Cumhuriyet elitleri, doğayla ve Uludağ'la bunun sınırları dışında ilişki kurma biçimlerini onaylamazlar ve küçümserler. Uludağ'ın kamusal üretiminde rol alan bu

[303] 1930'ların sonlarından itibaren Abant'ın kış sporları merkezi olarak yapılandırılmasına ilişkin haberlere ve arşiv belgelerine görece sık rastlanmaktadır. Örneğin bkz: (BCA – 030.0.018.001.002.107.109.22, Nisan 1945).

kişileri, doğayla ve yüksek coğrafi mekânlarla kurdukları ilişki bağlamında yeni ortaya çıkmış sosyal bir grup olarak değerlendirmek gerekir[304].

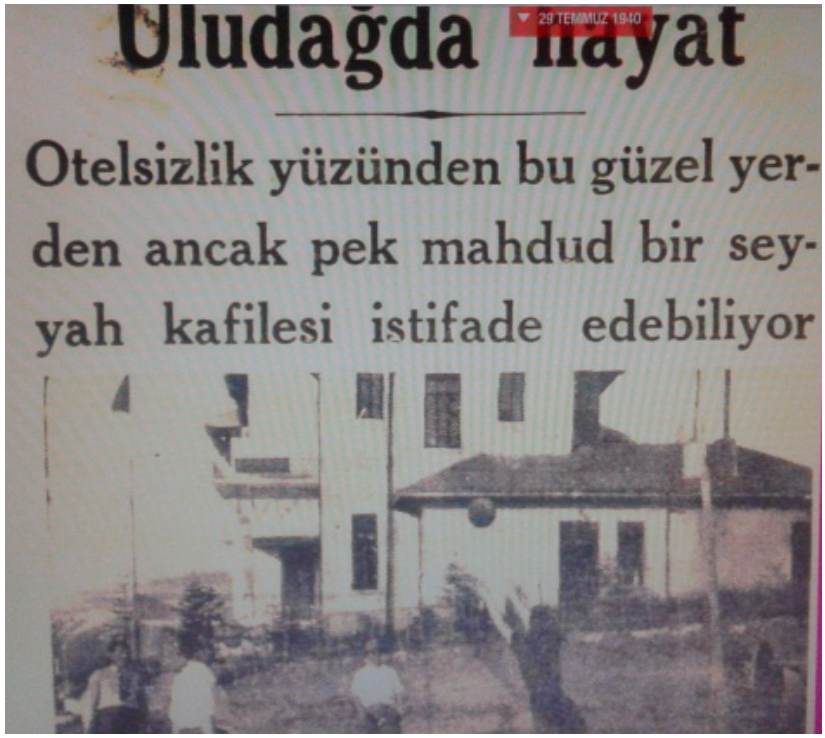
29 TEMMUZ 1940

Uludağda hayat

Otelsizlik yüzünden bu güzel yerden ancak pek mahdud bir seyyah kafilesi istifade edebiliyor

Şekil 6.35 Uludağ'daki konaklama kapasitesine vurgu yapan bir haber (Cumhuriyet, 29 Temmuz 1940)

Erken Cumhuriyet'te görece büyük kalabalıkları Uludağ'a çekmede bir başarı yakalanır. Ancak bu kalabalıklara yeterli hizmet verebilme kapasitesi mevcut değildir. 1930'lar ve 40'lar boyunca sık sık Uludağ'da kalacak yer olmadığı için insanların geri çevrilmesinden bahsedilir. Uludağ'da genel olarak fiziksel mekânın genişletilmesi sürekli gündemde tutulan bir konudur fakat buna karşın maddi yetersizlikler yüzünden buradaki mekân üretimi sınırlı olur. 1935 yılında Kayakevi'nin açılmasından iki yıl sonra Kirazlıyayla'da iki katlı mütevazi boyutlarda "country" tarzında bir dağevi yaptırılır [333]. İstanbul Dağcılık Kulübü'nün finans ettiği bu binanın kışın kayağa yeni başlayanlar için teknik bir okul olarak kullanılması yazın ise konaklama ve sosyal tesis olarak değerlendirilmesi düşünülmüştür. Bu binanın hayata geçirilmesinde rol alan aktörler arasında Bursa

[304] Uludağ üzerinden oluşturulan romantizmin 1950'lerden sonra ortaya çıkacak Mavi Anadoluculuk gibi entelektüel bir alt yapısı ve özel bir söylemi yoktur. Ancak Mavi Anadoluculuk hareketi içinde yer alan aydınların hepsinin bu grup içine dahil olduğuna dikkat çekmek gerekir ve aradaki ilişkiyi irdeleyen bir çalışma oldukça ilginç olabilir.

Dağcılık Kulübü üyelerinden olan ilk Türk kadın mimarlardan Münevver Belen de bulunmaktadır. Yoğunluğu karşılamak üzere 1934'den itibaren sığınaklar da konaklama tesisine dönüştürülür. Hiç kuşkusuz sığınaklar da dağ içinde bulundukları noktada bir çekicilik oluşturur, o mekâna farklı bir canlılık katar ve bir kısım küçük ticari boşlukları doldururlar.

Bu süreçte sosyal bir ayrışma simgesi haline gelen Uludağ Oteli, Uludağ peyzajındaki ve Türkiye kültür coğrafyasındaki bu ayrıcaklı konumunu büyük bir titizlikle muhafaza eder ve neredeyse 1960'ların sonlarına kadar ülkedeki görece donanımlı tek dağ oteli olma ayrıcalığını sürdürür. 1944 tarihli *Bursa Kılavuzu*'nda [334] Uludağ'daki tesislerden söz ederken Uludağ Oteli de dahil olmak üzere Uludağ'daki bütün tesislerin Dağcılık Külübü tarafından işletildiği bilgisini veren Musa Ataş, bu durumu yerinde alınmış ve olumlu bir karar olarak ifade eder:

> "Bu üç otelle, otel Gözü ve karabelen sığınakları dahil olmak üzere bütün bu tesisler (Bursa Dağcılık Kulübü) tarafından işletilmektedir. Hükümet, böylece Uludağ gibi umumi faydalar temin eden bir bölgedeki tesisleri, **şahıslar elinde istismar ve kazanç ihtirasına alet olacak bir vasıta olmaktan uzak tutarak** resmi bir spor teşekkülü tarafından işletmeyi daha muafık bulmuştur."[334]

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Uludağ'daki mekânların işletilmesi söz konusu olduğunda kâr ve kazançtan söz etmek arzu edilen bir durum değildir. Bu aynı zamanda "sporcu ruhuyla" da çelişen bir yaklaşım olarak ifade edilir. Kapitalizmde yaratıcılığı ve üretimi tetiklemiş olan bireysel girişimciliğin, özel teşebbüs ve kâr motifinden kurtarılarak devlete hizmet etmesi beklenmektedir. Uludağ için maddi değerleri öncelemeyen, çalışkan, ülkenin inşasına katkıda bulunan, sporcu ruhu taşıyan, idealist bir işletmeci profili çizilmektedir. Çünkü ülkedeki ulus devlet inşa etme sürecinde beklenen kapitalist iş üretilmesi değil, ona katkı sunulmasıdır. Bu durum yönetimin otelciliği kapitalist ilişkiler çerçevesinde bir hizmet üretme etkinliği olarak tahayyül etmediğini düşündürür. Uludağ'da tüm çabalara rağmen dağ otelciliği sektörünün uzun süre gelişmemesi de büyük ölçüde bununla ilişkili gibi gözükür.

Kuşkusuz dağ ve kış sporlarının başlaması kente gelen yerli ve yabancı ziyaretçi sirkülasyonunda önemli bir artışa yol açmış, buna bağlı olarak Uludağ'da yeni bir konaklama kültürü ve turizm türü ortaya çıkmıştır. Ancak Uludağ'da dağ ve kış sporları

faaliyetlerinin başlaması, civardaki köylerde yaşayan yerli halk için yeni ve mühim iş olanakları anlamına gelmez. Uludağ'ın kış sporlarına açılması büyük çaplı bir kalkınma yaratmaz. 1944 tarihli *İktisadi Yürüyüş Dergisi*'nde "Turizm" başlığı altında Uludağ'dan söz eden bir yazıda dağın civarında yer alan köylerle ilgili şöyle bir bilgi verilir

> "Uludağ'ın etrafında 15-20 köy vardır, köylüler patates ziraati ile meşgul olurlar, biraz ekin ekerler, bir miktar meyvaları da vardır. Kısmen kömürcülük ve odunculukla da iştigal ederler. Otel müstahdeminin hemen hepsi Uludağ civarındaki Keles köyündendir."[335]

Uludağ'da üretilen sosyo-fiziksel mekânsallığın dağın geleneksel sakinlerinin ve sıradan halkın yaşam biçimini nasıl etkilediğini bilmek ilginç olurdu. Bu grupların bu sürece eklemlenmelerini, mekân üzerinden okumak mümkün değildir. Bilinen tek örnek, işe Uludağ Oteli'nde hizmet sektöründe (bulaşıkçılık ve temizlik) çalışarak başlayan, Otelgözü Sığınağı'nda çay satarak devam eden Batı Trakyalı bir göçmen çocuğu olan Mehmet Beceren ve eşinin, 1957 yılında Odun Palas ile bu sürece eklemlenmesidir. Uludağ'daki ilk özel işletme olma özelliği taşıyan Odun Palas, çiftin kendi olanaklarıyla inşa ettiği mütevazi boyutlarda basit bir yapıdır. Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde başlayan otelcilik sektöründeki serüvenleri 1960'ların ortasında hayata geçirdikleri Beceren Oteli ile daha kurumsal bir yapı kazanır ve günümüze kadar devam eder. Uludağ'daki ilk özel otellerin ortaya çıkışı da 1960'ların ortasına tarihlenir.

Erken Cumhuriyet'in temel iddiası ve amacı dağ ve kış sporlarını toplumsallaştırmak ve toplumsal sınıflar arasındaki sınırları kaldırmaktır. Uludağ'da tam da bunun tersi yönde yeni sosyallik alanları ve biçimleri ortaya çıkar. Uludağ neredeyse Erken Cumhuriyet'teki en simgesel ayrışma modeline dönüştür ve bu pozisyonu Tek Parti Dönemi'nden sonra da çok uzun yıllar korur.

1930'lardan başlayarak "Uludağ'a çıkmak" kavramının gelişmesi 1950'lerin başlarına kadar yavaş ama kararlı bir seyir izler. Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte Cumhuriyet farklı bir modernlik evresine girerken bunun yansımaları Uludağ'da da görülür. Uludağ, bu yeni siyasal ve kültürel ortamda artık kendini daha doğrudan ifade edebilme gücüne kavuşan Türk burjuvasının yeni değerleri etrafında örgütlenen yeni türde kamusal üretimlere sahne olurken "Uludağ'a çıkmak" "zevk, sefa, ihtişam, müsriflik, lüks, macera ve cinsellik" peşinde koşmak türünden yeni yan anlamlar edinir.

Uludağ'ın üst sınıflarının tüketim örüntüleri bağlamında gösterişçi tüketime sayısız kapı açması ancak 1950'lerden sonra olur. Yeni Türk burjuvasının Uludağ'da sergiledikleri gösterişçi tüketim kalıpları ve hedonist pratikler Uludağ imgesinin algılanışında değişen anlam kaymasını ifade eder. Uludağ'ın tarihi Türkiye'deki tüketim alışkanlıklarının ve eğlence biçiminin zaman içinde değişen anlam ve yerlerini göstermesi bakımından çok önemli bir örnek oluşturur. Erken Cumhuriyet'in kültürel ikliminde hayata geçirilmiş olan Uludağ Oteli ise yıllar geçtikçe fiziko-sosyo-kültürel imkanlarını daha da genişletirken sahip olduğu simgesel pozisyonu her dönem yeni modernite taleplerine uygun olarak yeniden üretir ve 1950'lerden sonra "Büyük Otel"[305] ismiyle zirvedeki yerini çok uzun yıllar korur

6.3 Türkiye'deki İlk Dağcılık Kulüpleri

6.3.1 Bursa Dağ Sporları Külübü

İlk bölümde bahsedildiği gibi, 18. yüzyıldan başlayarak Avrupalı burjuvaların ve soyluların yeni faaliyetleri arasına giren dağcılık, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bireysel bir aktivite olmaktan çıkarak büyük şehirlerde kurulan dağcılık kulüpleri ile yaygınlaşır ve 1857 yılında İngiltere'de Avrupa'nın ilk dağcılık kulübü kurulur[306]. Dağcılığın sistematize edilmesi olarak tanımlanabilecek bu durum, varlığını büyük oranda yüzyıl ortasında artık görünür bir güç haline gelen bir İngiliz orta-üst sınıfının ortaya çıkışına borçlu. Bu kulüp, G. Simmel'e [336] referansla ekonomik olarak güçlenen, bununla birlikte sosyal ve kültürel olarak da kendini vareden bir grubun oluşturduğu yeni "ayrışma" ve "seçkinleşme" biçimlerinden biri olarak kurulur. Bu kulübün çatısı altında dağcılığı bilimsel ve estetik temellerinden uzaklaştıran İngilizler, onun üzerinden erillik, emperyalizm, kültür ve zenginliği birleştiren yeni statü sembolleri oluştururlar[307].

---

[305] Uludağ Oteli 1950'lerden sonra "Büyük Otel" ismini almıştır.

[306] Avrupa'da kurulan ilk dağcılık kulüpleri için bkz: [13]. Ayrıca Bölüm 2.

[307] Bkz: [30]. Ayrıca Bölüm 2.

Türkiye'de ise, ilk örneklerinden oldukça uzun bir zaman sonra ortaya çıkan bu tarz derneklerin ilk kuruluş hikayesi çok farklı. Türkiye'deki ilk dağcılık derneği, Cumhuriyetin ilk yıllarında Bursa'da kuruldu. Bursa'da 1930'lara kadar, daha önce bahsedilen okul gezileri, piknikler ve düşük yoğunluklu çadır kampları dışında dağ ve kış sporlarına ilişkin düzenli sportif faaliyetlerin gerçekleştirildiği görülmez. Bu yöndeki düzenli sportif faaliyetlere, halkı Kemalist ideoloji doğrultusunda eğitmek amacıyla kurulan halkevlerinden[308] sonra başlanır. Halkevlerinin açılması hem Uludağ'ın hem dağ ve kış sporlarının hem de bu faaliyetlerin kurumsallaşması bağlamında kulüpçülüğün tarihinde bir dönüm noktasıdır. Halkevleri iki savaş arasındaki dönemde kış sporlarının yurt çapında başlatılmasında, yaygınlaştırılmasında ve sürdürülmesinde özel bir akademik çalışmayı hakedecek kadar önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'deki bütün kentler kış sporlarıyla ilk halkevleri aracılığıyla tanışır ve bu sporları deneyimleme şansına yine halkevlerinin çatısı altında kavuşur.

Halkevlerinde üyelik ve faaliyetlere katılım herkese açıktır; ancak ilginç bir biçimde yönetim organlarına sadece CHP'li üyeler aday olabilmektedir ve üyelerinin çoğunluğunu serbest meslek sahipleri, aydınlar, devlet memurları ve özellikle de öğretmenler oluşturur [164]. 19 Şubat 1932'de açılan ilk on dört halkevinden bir tanesi olan Bursa Halkevi[309], açılır açılmaz 1932 Halkevleri Talimatnamesi'nde [337] yer alan ilkelere göre örgütlenmeye başlamış; talimatnamede yer alan dokuz komitenin hepsini oluşturmuş ve hemen bu komitelere üye kayıtlarına başlanmıştır. Bursa'nın memur, serbest meslek ve özellikle de bütün talim ve terbiye mensupları kısa zamanda Halkevinin dokuz şubesinden ilgi duyduklarına üye olarak kaydolmuşlardır [338].

Bursa'da ilk kurulan şubenin spor komitesi olması bu konuya verilen öneme işaret eder. Bunun yanısıra halkevleri talimatnamesinde yer alan spor komitesiyle ilgili maddede, dağcılık ve kış sporlarına özel bir ilgi gösterilmesi özellikle talep edilmektedir [337]. Nitekim Bursa Halkevi'nin açılmasıyla birlikte kış sporlarına yönelik ilk sivil

---

[308] Halkevleriyle ilgili bkz: [342]; [343]; [411]; [412]; [413]; [414].

[309] Bursa Halkevi için bkz: [338].

uygulamaların da başladığı görülür. Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan Kulübün 1934 yılına ait faaliyet raporunda [339], doğrudan kış sporlarını geliştirmek amacıyla oluşturulmuş bir heyetin, ilk olarak 1933'ün Nisanında halkevi spor komitesine bağlı bir "dağ kolu" olarak faaliyete başladığı, ve aynı yılın sonunda yasal işlemlerini tamamlayarak "Dağ Sporları Kulübü" adıyla bağımsız bir teşekkül haline geldiği bilgisi verilir:

> "Kayak ve Dağ sporları (1933) Nisanında Halkevi Spor Komitasına bağlı bir dağ kolu olarak faaliyete başlamış ve son zamanlarda kanuni bakımdan muamelesini tekemmül ettirerek (Dağ Sporları Klübü) adıyla müstekil bir teşebbüs olmuştur." [339].

Musa Ataş da 11 Mart 1933 tarihli *Cumhuriyet'*te Bursa Halkevi bünyesinde bir dağ sporları kulübünün kurulmasına karar verildiğini, kulübün yakında faaliyete geçerek Uludağ'a ilk seyahati yapacağını bildirir. Ayrıca eş zamanlı olarak İstanbul'da Vali Muhittin Üstündağ tarafından bir diğer kulübün tesis edilmekte olduğunu belirtir. Bursa Halkevi'nin 1933 yılındaki çalışmalarından söz eden faaliyet raporunda bu konuya "Bursa Halkevinin Dağ Sporları Teşkilatı" başlığı altında özel bir yer açılır ve şu açıklamaya yer verilir:

> "Dağcılık kulubü, müteşebbislerinin ikinci toplantısı ile 22-4-33 tarihinde kurulmuş ve 5 kişilik muvakkat bir idare hey'eti seçilerek fi'len hizmete geçmiştir." [340].

23 Aralık 1933 tarihli *Cumhuriyet'*te ise, Bursa Dağ Kulübü'nün federasyona geçmiş olduğu, dolayısıyla Halkevi'nden ayrılarak bağımsız bir hüviyet kazandığı belirtilir:

> "Bursa Dağ Kulübü federasyona geçmiş olduğundan Halkevinden ayrılarak müstakil bir vaziyet almak üzere bulunuyor. [...] kulubün teknik muallimliğine Fransa'da tahsilini bitirerek Bursa'ya gelen mühendis Nihad Bey seçilmiştir. Kulübün müşavirliğine de Miralay İsmail Hakkı Bey memur edilmiştir. Ayrıca binbaşı Muhittin Bey de bu müşavirliğe muavenet edecektir. Dağ kulübünün umumi reisliğine röntgen mütehassısı Doktor Cevat Tahsin Bey seçilmiştir. [...]" (Cumhuriyet, 23 Aralık 1933).

Ancak burada "bağımsız" kelimesini paranteze almak gerekir. Çünkü pek çok benzeri "sivil" kurum gibi bu dernek de devletle organik bir ilişki içerisindedir, yukarıda yer alan dernek yönetim kurulu üyelerinin profiline bakıldığında çoğunluğu asker kökenli ve orta-üst sınıfa mensup olduğu dikkat çekmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi kış sporlarının hayata geçirilmesinde askeriye ile siviller birlikte hareket eder. 1934 yılında Kulüp ilk kurultayını yapar, başkanlığa Saim Altıok, genel sekreterliğe ise Musa Ataş

seçilir (Cumhuriyet, 30 Kasım 1934). Nitekim *1934 Bursa Yıllığı*'nda [341] adları verilen idare heyeti üyelerinin[310] hepsi de parti üyesidir. Kuşkusuz derneğin ortaya çıkışında ve ayakta kalmasında ilk kurucuların kişisel çabaları çok önemlidir. Hepsi de yeni rejime koşulsuzca inanan bu insanların ortak noktası mevcut siyasi sisteme duydukları abartılı bağlılıktır. Dolayısıyla Avrupa'da sivil insiyatifle kurulan ilk dağcılık dernekleri, Türkiye'de bizzat devlet tarafından kurdurulmuş ve tek parti yönetiminin denetimi altında faaliyette bulunmuştur. Zaten Rejim, Halkevi bulunan bir yerde, devletin kontrolü dışında gelişen farklı bir kültürel oluşuma ya da sportif faaliyete sıcak bakmıyor, bunların Halkevlerinin denetimine girmesini istiyordu [342], [343].

Ancak, bütün otoriter yönelimine rağmen Halkevleri, merkezi devletin sosyal alana müdahale imkanının sınırlı olduğu tarihsel koşullarda geleneksel değerler etrafında oluşan zorunluluk esasına dayalı ilişkiler bütününün kırılmasında etkili olmuş ve bireylere kendilerini ifade edip gerçekleştirebilecekleri yeni potansiyel alanlar açmıştır. Bursa Halkevi dağ ve kış sporlarının gelişiminde öncü bir rol oynar. İlkel şartlarda da olsa Türkiye'de ilk defa modern anlamda kayak sporunun yapılmasına başlanır. 1932 yılında Bursa Halkevi'nin kurulmasına bağlı olarak kış sporları bağlamında gelişen tarihsel süreç, Türkiye'de bir ilk olduğu için, Türkiye'de kış sporlarının doğuşu başlığı altına yerleştirilebilir.

Erken Cumhuriyet döneminde dağ ve kış sporlarını ilk deneyimleyen grupların sosyal aidiyet durumuna bakıldığında çoğunlukla üst-orta sınıf Cumhuriyet elitleri, bürokratları, askeriye mensupları, üniversite ve özel okul öğrencileri ile yeni oluşan memur sınıfı olduğu görülür. Kulübün Uludağ'a düzenlediği ilk kış gezilerinden birini konu eden bir haberde katılımcılara ilişkin "Kadınlı erkekli sporcular alaca karanlıkta klüp binası önünde toplantılar. … Aralarında doktor, mühendis, avukat, baytar, muallim, memur, fabrikacı gibi çeşitli meslek adamları ve genç Türk kızlarile genç Türk kadınları vardı." [239] denilmektedir. Doğu illeri ayrı tutulmak üzere, genel olarak Türk

[310] 1934 Bursa Yıllığı'na [341] göre idare heyeti şu isimlerden oluşmaktaydı: Reis: Saim (Altıok) Bey; umumi katip: Musa (Ataş) Bey; muhasebeci: Tayyar Bey, üyeler İhsan Celal (Antel), Ecz. Nusret Bey ve Nihat Bey.

insanı Uludağ ve kış sporlarıyla ilk ilişkisini bu Kulüp aracılığıyla kurar. İlk nesil kayakçılardan Şemsi Şaktimur *Türkiye'de Kayak Sporunun Tarihçesi* [192] isimli anılarında kayağa başlayışına vesile olan bu dernekten ayrıntılı olarak bahseder. Askeri fabrikalarda işletme ve teknik üretim müdürü olarak görev yapan bir subayın oğlu olan yazar Kulüple ilk karşılaşmasına ilişkin izlenimlerini şu şekilde ifade eder:

> "[…] Ben 1933 yılında Bursa Lisesi 9. sınıfta okuyordum. İlk defa kayakçıların toplandığı Dağcılık Kulübünde onları görmüş ve bembeyaz karların üzerinde nasıl kaydıklarını merak etmiştim. Sınıf arkadaşım Enver Namar da bu kulübün üyesi idi. Onların otobüse binerek dağa çıkışlarını seyreder ve aralarına nasıl katılacağımı düşünürdüm. Kayak malzemesi ve kıyafetinin oldukça pahalıya mal olacağını düşünerek, dar gelirli bir ailenin çocuğu olmanın acısını anlamıştım. […]"[192]

Yukarıdaki ifadeler orta-üst sınıfa mensup ve bu gruba katılma ihtimali olan bir bireyin Kulübü ve kış sporlarını nasıl algıladığını göstermesi bakımından önemlidir. Alıntıda görüldüğü gibi, kış sporları ilk elden orta-üst sınıflar tarafından bile lüksü temsil eden ulaşılması zor bir arzu nesnesi olarak algılanmıştır. Nitekim Kulüp, kış sporlarının başlamasıyla Uludağ'a çıkmak üzere farklı kostümleri ve araç gereçleriyle Bursa'ya gelen varlıklı sınıfların toplumsal olarak ötekine görünür olduğu bir sahneyi tarifleyecektir. O günlere tanıklık etmiş emekli iktisatçı Hayri Gürmeriç kendisiyle yapılan sözlü tarih çalışmasında Kulübe ilişkin şunları söyler:

> "1940'lı yıllarda Bursa'da bir Dağcılık Kulübü vardı. Kulüp binası Belediye Binası ile Atatürk Caddesi arasında yeni yapılan alt geçidin üstüne çok yakın, Tayyare Sineması tarafından bugün bahçe haline getirilmiş sahadaydı. Daha ziyade İstanbul'dan Uludağ'a çıkmak için Bursa'ya gelen kayakçılar bu Kulüp binasında toplanırlar, dağa çıkış hazırlıklarını yaparlardı. Eski resimlerde Dağcılık Kulübü'ne ait binanın, Tayyare Sinemasının altında olduğu görülmektedir. Dağ kıyafetlerini giymiş genç, güzel hanımları, dağcı kılıkları içinde etrafa yukarıdan bakan beyleri, öğrenci psikolojisi içerisinde biraz da kıskanarak izlerdik. Öğle yemeklerini Kebapçı İskender'de yerler, akşam yemekleri için Kulüp binasının karşısındaki büyük lokantaya giderlerdi. Caddeden geçerken onları neşeli bir şekilde, hanımlı erkekli içkilerini yudumlarken görürdük."[344]

Bu kurumun eksiksiz bir tarihini yazmak bu tezin kapsamında değil, bununla birlikte burada bir parantez açarak Erken Cumhuriyet'in kültür ve mentalite tarihine olduğu kadar dağ ve kış sporlarının sosyal tarihine ilişkin de önemli veriler barındıran Türkiye'deki bu ilk dağcılık kulübüne akademik tarihyazımında hiç ilgi gösterilmediğini

belirtmek gerekir. Bursa Dağ Sporları Kulübü'yle ilgili yazılanlar bu kulübün faaliyetlerini yakından tanıyan, onlara bizzat katılmış olan ya da kuruluşunda yer alan kişilere ait, dolayısıyla kulübe kişisel hatıraları ile bağlı olanların anlatımını içeriyor[311]. Türkiye gibi çoğunlukla resmi ya da yarı resmi kaynaklar üzerinden tarih yazmanın zorunluluk olduğu bir ortamda bu durum aşağıdan yukarıya tarih yazmak için bir avantaj olarak düşünülebilir. Ancak, aynı sınıfsal kökenden gelen sivil bireylerin sözel anlatımlarına dayanan metinlerin benzer temaları öne çıkaran söylemlere sahip olduğu belirtilmelidir. Bunun yanısıra, çeşitli kurumsal değişikliklerle neredeyse 1960'lara kadar kesintisiz olarak aktif olan ilk dağcılık derneğinin günümüze ulaşan kurumsal bir arşivinin olmayışı da oldukça dikkat çekicidir. Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan araştırmalarda çok kısıtlı sayıda kulübün logosunu taşıyan yazışmalara rastlanmıştır, ancak bu belgeler doğrudan kulübün faaliyetlerine ilişkin bilgiler içeren dokümanlar değildir. Bu yazışmalar, özellikle 1950'lere kadar oldukça aktif olduğu anlaşılan bu derneğin bağımsız bir tüzel kuruluş olmaktan ziyade bir çeşit parti organı gibi çalıştığına işaret eder. Dernekle ilgili bilgiler daha çok halkevi faaliyet raporları ile gazetelere ve dergilere yansıyan haberlerden takip edilebilmektedir ve bu yüzden derneğin tarihiyle ilgili kronolojide çoğu zaman tutarsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Nasıl kapandığına ilişkin ise hiçbir bilgiye ulaşmak mümkün olmadı. Kulübün adeta buharlaşarak ortadan yok olduğu söylenebilir.

Bursa Halkevi'nin 1933 yılı faaliyet raporunda yeni kurulacak kulübün nizamnamesi hazırlanırken yabancı derneklerin nizamnamelerinden esinlenildiği [340] açıkça belirtilmiş, ancak hangi derneklerin nizamnamelerinin incelendiği konusunda bir bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte, Almanca konuşulan ülkeler ile İsviçre Alpinizm dernekleri olması büyük bir olasılık dahilindedir. Ayrıca, Kulüp kurucuları arasında yurt dışında eğitim görmüş ve kış sporlarını deneyimlemiş üyeler de bulunmaktadır. Örneğin, Fransa'da mühendislik eğitimi görmüş olan Bursa Sanat Okulu

[311] Örneğin, derneğin kurucu üyelerinde Saim Altınok'un oğlu Akın Altınok tarafından "Uludağ ve Unutulan Kulüp Bursa Dağcılık Kulübü" başlığıyla hazırlanan web sitesi oldukça çok ve önemli materyal içermesine karşın dönemi aşırı idealize eden bir yaklaşım sergilemektedir. Bkz: [360].

öğretmenlerinden yüksek mühendis Nihad kış sporları konusunda oldukça deneyimlidir (Cumhuriyet, 12 Şubat 1934).

Cumhuriyet Arşivi'nde Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün 1934 yılındaki kış faaliyetlerini [345] içeren bir raporda, kulübün **yerli ve yabancılardan** oluşan 70 üyesinin bulunduğu, ancak bunların sadece yarısının faal olduğu belirtilmektedir [346]. Şemsi Şaktimur'un yazdığı hatıratta [192] Bursa Dağcılık Kulübü'yle ilgili açıklaması derneğin üye profiliyle ilgili fikir vermektedir:

> "Türkiye'de kayak sporunun tarihçesine damgasını vuran ilk kulüp olarak 1932 yılında kurulan Bursa Dağcılık Kulübünün kurucularını, tanıyabildiklerimi ve aklımda kalanları, **asil sporcu ruhu taşıyan bu kişileri** yazmak istiyorum. Kulüp Başkanı Saim Altıok, eşi ve baldızı, öğretmen Huriye hanım ve sınıf arkadaşım Enver Namar, sanat okulu hocalarından Selahattin Dacı, saatçi Mehmet ağabey, şeftaki kompostosu fabrikası sahibi İhsan Antel, eşi ve oğlu Şerif Antel, Hâkimiyet Gazetesi sahibi Musa Ataş ve **eşi güzellik kraliçesi Şefika hanım**, Abdülhamit eczanesi ortaklarından Nusret, Fotospor Hakkı, Foto Neşet, yıllarca kayakevi müdürlüğünü yapmış olan sempatik ve yardımsever, güler yüzlü müstesna insan Mustafa San, yüksek mühendis Nihat ve Saim beyleri ve hanımefendileri şükranla anmak isterim."[192]

Kolayca farkedileceği gibi dernek üye profili Halkevi üye profiliyle paralellik gösterir. Yine aynı belgede faal olan üyelerin kendilerine ait malzemeleri kullandığı bilgisi verilmekte, kış sporlarına gösterilen büyük ilgiye rağmen, malzeme eksiklikleri ile bu spor için gerekli olan teçhizatın çok pahalı olması önemli birer sorun olarak belirtilmektedir. Bu dönemde kayak malzemeleri üst sınıflar için bile çok pahalıdır. Bunun da ötesinde ülkede kayak ve dağcılık malzemelerinin satıldığı mağaza bile yoktur. Dolayısıyla bu malzemelerin yurt dışından getirtilmesi gerekir. Bu kadar az bulunduğu ve de çok pahalı olduğu için kayak malzemeleri çok değerlidir. Kış sporlarının başladığı tarihlerde özel teşebbüs olarak kitlesel kayak malzemesi yapmayı düşünen bir girişimci ortaya çıkmamıştır[312]. Devlet de yaşamsal bir önem atfettiği ve kitleselleştirmek istediği bu spor dalına ilişkin sanayiinin kurulması yönünde bir çaba göstermemiş ve ithal malı malzeme ile yetinmiştir.

[312] Şemsi Şaktimur'da [192] de bu konuya dikkat çeker.

Bu dönemde Bursa'da kayak ve dağcılık malzemesi üretimi konusunda çeşitli yerli girişimler yapılır, ancak bunlar amatör bir düzeyden ileri gidemez. Bu konudaki maddi imkansızlıkların çözüm önerileri üretmek için düşünmeye ittiği söylenebilir. Buna tasarım, zanaat ya da üretim konuları üzerine odaklanan sistematik bir çaba olarak bakılamaz ama amatör yerli malzeme üretimi konusunda epeyce mesai harcandığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 12 Şubat 1934 tarihli bir haberde ellerinde kayakları ile poz vermiş bir grup lise talebesi görülmektedir. Haberde Bursa'daki "San'atlar Mektebi" talebelerinin bir kayakçılık grubu kurduğu ve resimde görülen kayakları kendilerinin yaptığı bilgisi verilir. Kayaklar bütün teçhizatı ile birlikte bir liraya mal edilmiştir. Haberin devamında "Bu girişime öncülük eden okul hocalarından Nihad Bey, aynı zamanda Bursa Dağ Sporları Kulübü'nde kayak antrenörüdür ve talebelerine kayakçılık dersleri de vermektedir." (Cumhuriyet, 12 Şubat 1934) denilmektedir. Bu döneme kişisel olarak tanıklık etmiş Orhan Tunçgöğüs ise Bursa'daki yerli kayak üretimiyle ilgili şunları dile getirir:

> "Kulübün elinde iki çift kayak vardı ve sırayla kullanıyorlardı. Bursa Sanat Mektebi Ağaç Model Atölyesi Öğretmeni Selahattin Daci, Osmanlı Bankası Müdürü Ferit Bey'in getirttiği iki çift Avrupa Kayağı model alarak Sanat Okulunda kayak imalatına başladı. Kayakların boyu 2.20 metre idi ve yandan kayışlıydı. Bu kayışlara Daci bağlaması denirdi. Kayakların burunlarını özel bir işlemden geçirerek kıvırıyor ve ayakkabıların kayağa oturacağı fiksasyonları kapı menteşesinden, batonları dişbudak veya kızılcık ağacından yapıyordu."[347]

Yukarıdaki alıntıdan anlaşıldığı gibi kayak malzemesi temin etmek için yaratıcı pratik çözümler üretilir. Hatıratlarda kayaktan çok daha büyük bir sorun olan kayak ayakkabıları için de lokal çözümler geliştirildiği ve ilk yerli kayak botlarının Bursa'da üretildiği söylenmektedir. 1900'lerin ilk yarısı boyunca Bursalı ayakkabı yapımcısı Mehmet Usta'nın ürettiği ayakkabılar çok rağbet görür. İlk başlarda kayarken domuz yağı sürülmüş asker postalı veya spor ayakkabı kullandıklarını belirten Ş. Şaktimur, daha sonra Bursa'daki Saraçlar Çarşısı'nda Mehmet Usta'ya yurt dışından getirilmiş orijinal ayakkabıların benzerini yaptırdıklarını söyler:

> "... Dikine inen kesik burunlu ayakkabılar Türkiye'ye gelince, Bursalı Mehmet Usta bu modeli aynen taklit ederek yeni bir biçim ortaya çıkarmıştı. Mehmet Usta "vaketa" dediği manda derisini aylarca bezir yağı veya ona benzer özel bir yağ içinde bırakarak, derinin emdiği yağ sayesinde kar suyunun içine

> geçmemesi temin edilmiş oluyordu. Çift dikişli kat kat köseleden taban yapılıyor, burunları çökmesin diye çelik burun geçiriliyordu. Kayak fiksasyonlarının ayakkabıyı aşındırmaması için de ayakkabı burnu yanlarına beyaz çelik köşebentler çakılıyordu. ... Yerli deriler ne yapılsa kar suyunu çekiyordu."[192]

"Kulübün vaziyeti" adlı başlık altında yazılanlar aynı zamanda Kulübün tamamen milli kaygılarla hareket eden bir kuruluş olduğuna işaret eder:

> "Kulübün vaziyeti:
>
> Yerli ve yabancı (70) den fazla azası vardır bunların ancak yarısı faaldır. Teçhizat ve malzemeleri şahsi mallarıdır. Malzemesinin biraz pahalı oluşu yürüyüşümüzü ağırlaştırmaktadır. Karşılık tedbirler aranmaktadır. Birinci planda demirbaş kayak gelmektedir. Azamızın yardım akçası tutarı ancak bina kiramızı karşılamaktadır esas nizamnamemizde de işaret edildiği vechile bu sporu umumileştirmek ve milli bir veçhe vermek için nakti yardıma ihtiyaç vardır. Yardım temini yolunda bazı teşebbüslerde bulunduk **neslin korunması: iktisadi derinlik ve memleket müdafası bakımından bu spora verilen kıymet ve ehemmiyeti taktir ediyoruz.** Ancak tahakkukunun bu yardımlara dayandığına işaret ederiz. Bu itibarla bütçemizin bir suretini bağlıyoruz. Bütçe tutarını kabartan türkiye idman cemiyetleri ittifakı umumi merkezinden talep edilen (5000) lira bu yaz içinde münhasıran ve tahsisen mevcut tesisatın bakım ve tamiratı ile yeni yapılması icap eden tesisata sarfedilecektir."[277]

Setbaşı'ndaki eski halkevi binasında faaliyete başlayan Kulüp, bir süre sonra Seyfi Arkan tarafından tasarlanan Bursa Tayyare Sineması'nın hemen yanında konumlanan art-deco tarzındaki yapıya taşınmıştır. Kulübün idari altyapısının kurulması daha önce bahsedildiği gibi Uludağ'ın imarıyla eş zamanlı ilerleyen süreçte gerçekleştirilir. 30 Kasım 1934 tarihli *Cumhuriyet*'te, Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün ilk kurultayını yaptığı ve yeni idare heyetini seçtiği bildirilir. İlk toplantısını yapan heyet üyeleri aralarında şöyle bir işbölümü yaparlar: "[...] Reisliğe Saim, umumi katipliğe Musa, muhasebeciliğe Tayyar, mümessil azalığa İhsan Celal, idare amirliğine **Huriye**." Daha önce belirtildiği gibi kadınların dağ ve kış sporlarına katılımı Erken Cumhuriyet yönetimi tarafından oldukça teşvik edilmiştir. Her ne kadar çağdaş kadın senaryosu bağlamında uygulamaya konulan bir yaklaşım olsa da 1930'larda kadınları dağcılığa ve kayağa teşvik etmek cüretkar ve sınırları zorlayan, özgürleştirici bir atılımdır. Pek çok spor dalı gibi kış sporlarının tarihi de toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşımla yazılmıştır. Uluslararası düzeyde bile kadınların kayak yapmaya başlamaları 1920'lerin başlarına tarihlenir [11]. Kadınların kayak yapmaya katılımı konusunda Bursa Dağcılık Kulübü'nün samimi bir

istek ortaya koyduğu ve bunun propagandasını yaptığı söylenebilir. 1933'lerde "Dağcılık Kulübü rağbet görüyor" başlıklı haberlerdeki kadın üyelere yönelik vurgu dikkat çekicidir. Örneğin, 28 Ocak 1934 (Cumhuriyet) tarihli bir haberde kadınların kulübe çok ilgi gösterdiği söylenirken, şimdiye kadar kulübe üye olan "ecnebi" ve Türk kadınlardan sonra 1933 Bursa güzeli Leman Sadullah Hanım'ın da kulübe katıldığı bildirilir.

Şekil 6.36 Bursa Dağcılık Kulübü Binası [341]

6.3.1.1 Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün Faaliyetleri

Kurulur kurulmaz hemen faaliyete başlayan Kulüp hiç tartışmasız hem Uludağ'ın fiziko-sosyo-kültürel mekânsal üretiminde hem dağ ve kış sporlarının gelişiminde hem de Bursa'nın Türkiye'nin ilk dağ ve kış turizm merkezi olarak inşa edilmesinde kilit bir rol oynar. Daha önce hiç eşi benzeri olmayan bir kamusallık tanımlayan Kulübün faaliyet alanına Uludağ'daki imar çalışmalarından propaganda posterleri ve broşürleri hazırlamaya, dağ ve kış sporlarıyla ilgili konferanslar düzenlemekten yürüyüş ve dağcılık gezileri tertiplemeye, kayak kurslarından kışın yukarıya çıkışların organize edilmesine ve Uludağ'daki fiziksel mekânların işletilmesine varıncaya kadar pek çok şey girer. Kendine pedogojik bir misyon yükleyen Kulübün dağcılıkla ilgili hemen her konuda

etkin olmak istediği göze çarpar. Kuşkusuz bütün bu faaliyetler ulusalcı bir ajanda içinde hareket edilerek yerine getirilir. Arşivde yer alan yazışmalardan izlenebildiği gibi Kemalistler kış sporlarını çok ciddi bir biçimde ele almışlar, bu sporları siviller arasında geliştirmek ve yaygınlaştırmak için büyük bir efor sarfetmişlerdir. Bu noktada Kulüp önemli bir siyasi misyonla faaliyete geçer. Yeni rejimin kış sporları politikalarının hayata geçirilmesi sürecinde ideolojik bir araç vazifesi görür. Arşivdeki resmi yazışmalardan işleyişinde tamamen partiye bağlı hareket ettiği anlaşılmaktadır. Kayakevi'ne alınacak radyodan Uludağ için bastırılacak broşüre kadar hemen her konuda merkezle irtibat halindedir. İdeolojik söylem dağ ve kış sporlarını halk sağlığı ve yurt savunması açısından ulusal bir ödev olarak sunar, dolayısıyla derneğin faaliyetleri uzun bir süre bu önceliği yansıtır. Bursa Dağcılık Kulübü merkezden gönderilen talimatlar doğrultusunda üstlendiği görevleri yerine getirir. Bursa Dağ Sporları Kulübü Başkanı ihsan Celal Antel'in, Uludağ'daki tesislerde yapılan mimari tadilatlarla ilgili bilgi vermek üzere CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı 29 Aralık 1943 tarihli Kulübün logosunu taşıyan arşiv belgesinde iki kurum arasındaki organik ilişki tüm açıklığıyla görünür:

> "Bu yolda bize düşen vazifelerin ne şekilde olursa olsun mutlaka başarılacağını ve bütün gayretimizle bunun tahakkukuna çalışacağımız ve **Partimizin emrinde hizmet etmeyi bir şeref saydığımızı arz ve sarsılmaz bağlılığımızı teyid ederiz.** En derin saygılarımızla."[320]

Ancak Kulübün bu süreçte sadece pasif bir özne olmadığı aynı zamanda aktif bir biçimde kararlar aldığı ve aldığı kararlarla hem Ankara'yı yönlendirdiği hem de Uludağ'daki mekânsal üretim sürecini belirlediği söylenmelidir. Örneğin, Kayakevi'nin fikir babası Kulüp yönetimidir. Fiziksel kuruluşunda olduğu gibi gündelik hayattaki işleyişinde de belirleyicidir. Bunun yanısıra Kulübün kurucuları Uludağ'a ve onunla ilgili herşeye büyük bir sempatiyle bakarlar ve bu yönde ciddi bir eğilim geliştirirler. Bir süre sonra Uludağ özelinde dağcılık faaliyetlerine önüne geçilmez bir arzuyla ve tutkuyla bağlanırlar. Kulüp yöneticilerinin Uludağ'a olan ilgisi Kulübün kuruluşundan çok daha öncelere dayanmaktadır. Örneğin Kulübün 1933-1941 yılları arasında başkanlığını yapan Saim Altınok 1925 yılında Uludağ'ın adının değişmesine vesile olan geziye katılanlar arasındadır. Uludağ'a entelektüel bir ilgi de duyan Altınok, bu ilgisini halka

açık konferanslarla da ifade eder[313]. Diğer kurucu üyeler arasında dağa olan ilgisini metinsel üretime dönüştürenler de bulunur[314]. Dolayısıyla bu öncülerin Uludağ'a olan ilgisi sadece görev bilinciyle ve Cumhuriyet idealizmiyle açıklanamayacak duyarlılıklar da içerir. Doğaya karşı yeni bir duyarlılıkla yaklaşan bu grup üyeleri on yıllar sonra dağcılık faaliyetlerini yaşamlarının önemli bir parçası yapacak yeni orta sınıf tipinin çok erken bir örneğini oluşturur. Aynı zamanda kendilerini yeni kurulmakta olan Cumhuriyetin inşasına katkıda bulunan etkin bir üye olarak gören bir kuşağa mensup bu insanlar, kış sporlarının geliştirilmesi konusuna adeta kendilerini adarlar ve bu konuda azimle çalışırlar. Varolan maddi zorluklara rağmen dağcılık faaliyetlerinin yürütülmesinde inatçı bir kararlılık sergilenir. Maddi anlamdaki bütün eksiklikler görmezden gelinir; faaliyetler devrimci coşku, maceracı ruh ve amatör çabalar eşliğinde ilerler. 1903 doğumlu İlk Kulüp Başkanı Saim Altınok'un 1959 yılında vefat etmesinin ardından kaleme alınan aşağıdaki yazı, bu kuşağın kendisini nasıl tanımladığını ifade etmesi bakımından önemlidir:

> "O genç bir öğretmen adayı olarak Milli Mücadele'ye fiilen katılarak Kuvayı Milliye ruhu ile yoğrulmuş, Büyük Atatürk'ün Devrimlerini halk yığınlarına yayan irfan ordusu saflarında yer almış, vatan aşığı bir idealisti. Uhdesine verilen her işin hakkından gelmesini bilirdi. Gençlik yıllarını harcadığı Yeşil Bursa'yı ve onun başı daima dumanlı Uludağ'ını taparcasına severdi."[348]

Uludağın imarına ve bu yöndeki çalışmaların yürütülüşüne yüce bir amaç atfedilir. Uludağ'ın imarını adeta bir toplumsal seferberlik olayı gibi tahayyül eden Kulüp üyeleri "yurt savunması ve neslin sağlığı için zaruri olarak görülen" bu uygulamaların hayata geçirilmesinde kendi evini inşa eden bir ailenin samimiyetini ve gayretkeşliğini gösterirler. İsmet Bozdağ'ın o yıllara ilişkin verdiği bilgiler, bu ruh halini göstermesi bakımından ilgi çekicidir:

> "30'lu yıllarda Bursa'da dağ sevdalısı epey insan vardı: ... Saim Altıok, Daci, Musa Ataş, kolsuz Turgut bey, hele Ekrem (Karay) Bey… Önceleri, Uludağ'da meteoroji memuru olarak bulunuyordu. Sonra başka yere tayin edilince istifa

---

[313] Örneğin, "Halkevi salonunda C.H.P. İl Sekreteri Bursa Dağ Sporları Kulübü Başkanı B. Saim Altıok tarafından verilen konferans" [292] de "Uludağ – Olimp'ler" başlıklı bir metin olarak yayınlanmıştır. Bkz: [292], S. 14-19.

[314] Örneğin, Musa Ataş tarafından *Bursa Kılavu* [334] isimli rehber hazırlanır.

edip dağa yerleşti, bir daha şehre bile inmedi diye bilirim. Bu dağ sevdalıları Uludağ'a modern bir dağ oteli yapılması çalışmalarını yürüttüler. **Hatta zirvede bir barınak yaptılar ve bu barınağın kapısı sağlam olsun diye, bir ağır demir kapıyı, ipleri omuzlarına bağlayıp zirveye kadar çıkardılar.** Bu barınakta bir defter açılmıştı. Zirveye çıkanlarlar bu deftere imzalarını atıyorlar, anılarını yazıyorlardı. Sonradan sordum, soruşturdum, ne barınaktan ne defterden, iz eser, kalmamış."[265]

1933'lerden itibaren Kulübün adı gazetelerde çok sık yer almaya başlar. Kulübün kurucu üyeleri amatör çabalar eşliğinde kayak sporunu ilk öğrenenler arasındadır ve Kulüp yönetimi bu konuya da gerçek bir görev duygusuyla yaklaşır. *Cumhuriyet* gazetesindeki 29 Mayıs 1933 tarihli bir haberde "Bursa'da her cuma Uludağ'a çıkılarak karlı mıntıkada kış sporları yapılmaya başlandı. Bursa'da teşkil olunan dağcılık kulübü Uludağ'da kar ve kış bitmeden **hemen** kayak sporunu öğrenmek için hummalı bir surette çalışıyor." denilmektedir. Hatta öyle ki bir diğer haberde kayakçıların şehrin yeni rejimi temsil eden merkezinde aralarında Bursa Valisinin de bulunduğu büyük bir izleyici kalabalığı önünde kayak talimleri yaptığı belirtilmektedir. Bunun yanısıra Kulüp gözetimindeki kayakçıların Uludağ'a çıkışları ve kente dönüşleri "halkta ilgi uyandırmak amacıyla" marşların ve tezaahüratların eşlik ettiği bir tür sosyal-siyasal gösteri biçiminde gerçekleştirilir. Kentsel kamusal mekâna yeni bir boyut olarak katılan bu uygulamaların sıradan halk tarafından nasıl algılandığını bilmek oldukça ilginç olurdu. Buna ilişkin bir bilgi mevcut değil, ancak basına yansıyan haberlerde yer alan "Gece klübün önü dağcıları **özençle** seyreden Bursalılarla dolmuştu."[269] türünden ifadeler sosyal-siyasal bir gösteriye dönen bu pratiklerin halkta ilgi ve merakın yanısıra bir arzu da uyandırdığını göstermektedir.

İlk başlarda daha çok karda yürüyüş faaliyetlerinin organize edilmesi dikkat çeker. Dağın her bir karışını tanımak ve deneyimlemek için özel bir çaba içinde olunduğu görülür. İdealize edilmiş bir milli romantizm arayışı içinde doğal peyzaja yapılan bu basit gezintilerin altında fethetmeye ve keşfetmeye yönelik güçlü bir duygu durumunun varlığı sezilir. Uludağ'a yapılan yürüşlere kaç kişinin katıldığı, kaç metre yüksekliğe çıkıldığı, yürüyüşlerin çıkış ve iniş süresi sayısal olarak ifade edilir. Bu dönemde "Bursa Dağ Kulübü 1500 metre yüksekliğe çıktı!" (Cumhuriyet, 2 Aralık 1933)

türünden başlıklarla verilen haberlere çok sık rastlanır[315] ve bu faaliyetler düzenli olarak Ankara'ya rapor edilir.

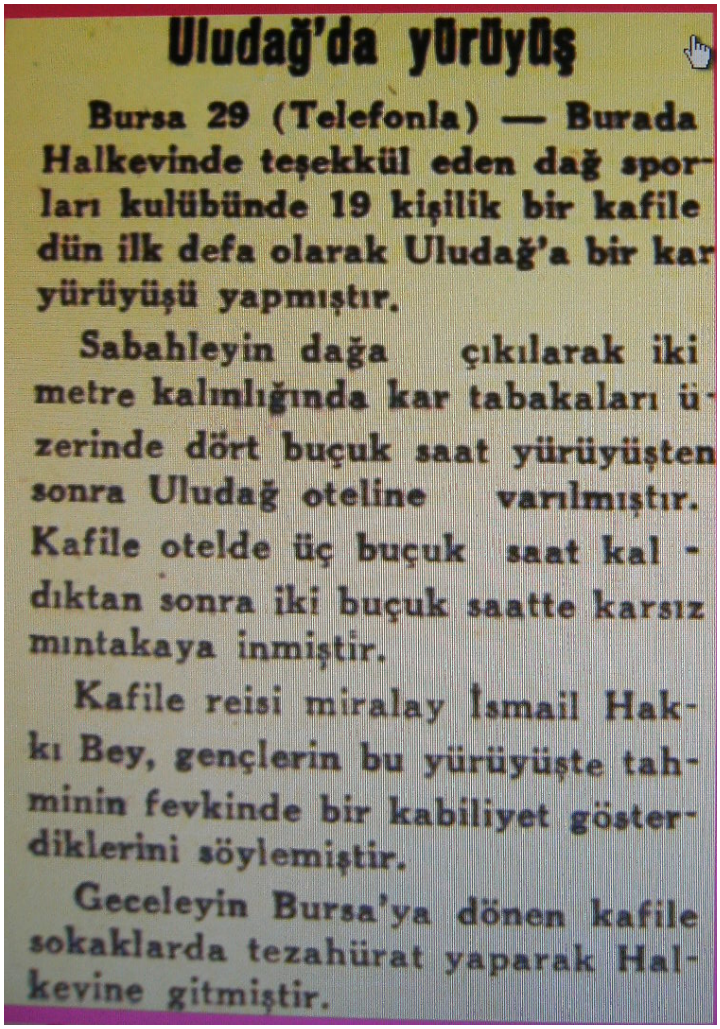

Uludağ'da yürüyüş

Bursa 29 (Telefonla) — Burada Halkevinde teşekkül eden dağ sporları kulübünde 19 kişilik bir kafile dün ilk defa olarak Uludağ'a bir kar yürüyüşü yapmıştır.

Sabahleyin dağa çıkılarak iki metre kalınlığında kar tabakaları üzerinde dört buçuk saat yürüyüşten sonra Uludağ oteline varılmıştır. Kafile otelde üç buçuk saat kaldıktan sonra iki buçuk saatte karsız mıntakaya inmiştir.

Kafile reisi miralay İsmail Hakkı Bey, gençlerin bu yürüyüşte tahminin fevkinde bir kabiliyet gösterdiklerini söylemiştir.

Geceleyin Bursa'ya dönen kafile sokaklarda tezahürat yaparak Halkevine gitmiştir.

Şekil 6.37 Uludağ'da yürüyüş başlıklı bir haber (Cumhuriyet, 30 Nisan 1933)

Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün, eş zamanlı olarak İstanbul'da kurulan İstanbul Dağcılık Kulübü ile irtibat halinde olduğu ve özel bir diyalog geliştirdiği görülür. Bu süreçte mali olanakları çok daha fazla olan İstanbul Dağcılık Kulübü Bursa'ya maddi yardımda bulunmaktadır. Türkiye'de görece geniş katılımlı ilk kış seyahatleri Uludağ'a düzenlenir. Özellikle yılbaşı, sömestr ve bayram tatillerinde, "kayak tatili" adı altında yeni bir sosyalleşme biçimini ve turizm türünü tanımlayan seyahatler, ilk kez Kulüp tarafından

[315] Kulüp Uludağ'a 9 Aralık 1933'de ikinci seyahatini düzenler. Habere göre kadın ve erkeklerden oluşan 40 kişilik grup Bursa'dan sabah saat beşte hareket etmiş ve 1850 metre yüksekliğe kadar yürüyüş yapmıştır. (Cumhuriyet, 9 Aralık 1933).

organize edilir. Örneğin, *Cumhuriyet*te yer alan bir haberde 1934'ün Ocak ayında İstanbul'dan elli kişilik bir grubun yılbaşı dolayısı ile ilk kez Bursa'ya geleceği bildirilir. Devamında İstanbul Dağcılık Kulübü'nün Uludağ'da yapılacak kış sporlarında kullanılmak üzere Bursa Dağ Sporları Kulübü'ne 50 çift kayak, 50 battaniye, 50 yatak minderi ve 3 telefon makinesi gönderdiği ve Bursa Dağ Kulübü'nün demirbaşı olacak bu malzemelerden iki kulübün müşterek istifade edeceği belirtilir." (Cumhuriyet, 9 Aralık 1933). Yine bu habere göre iki grubu kaynaştırmak üzere Bursa Belediyesi dağ kıyafetleri ile Belediye Salonu'nda bir balo düzenlemiştir. Avrupa'da kayağın sosyal olarak ortaya çıkması ve gelişmesi kulüplerle olur. Türkiye'de de aynı durum geçerlidir. Kulüp sadece yüksekliklerde teknik olarak deneyimlenmesinde değil, dağ ve kış sporlarının sosyal olarak görünürlük kazanmasında da etkilidir. Dağ ve kış sporları kent merkezinde yer alan yeni rejimi temsil eden mekânlarda törensel bir koreografiyle tasarlanmış sosyal etkinlikler olarak icra edilmeye başlanır. Hatta kısa bir süre sonra İstanbul ve Ankara'da da "Uludağ gecesi" adı altında bu türden etkinliklerin organize edilmeye başlandığı görülür[316].

1933'lerden itibaren Kulübe kaydolan yeni üyelere ilişkin verilen haberlere oldukça sık rastlanır. Bu haberlerde kadın üyelerin ve gençlerin katılımına özel bir vurgu yapılır. İlk dönemlerde Kulübün mümkün olduğunca sık dağ ve kış sporlarına ilişkin konferanslar düzenlediği, film ve fotoğraf gösterimleri yaptığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 25 Nisan 1933 gecesi Bursa Halkevi'nde Miralay İsmail Hakkı ve Abraham dağ sporları ile ilgili iki konferans vermiş ve projeksiyonlarla manzaralar göstermişlerdir. Bu etkinliğe 150 kişinin katıldığı bildirilir [340]. Bu konferansların "ülkedeki bütün münevver gençlerin istifade etmesi" parantezi açılarak, parasız yapıldığı vurgulanır. Kulübün bu süreçte gençleri örgütlemek için özel bir çaba içinde olduğu görülür. Kılık kıyafet ve malzeme açısından da bir standart yakalama çabası içinde olan Kulübün uluslararası dağcılık rozeti temin ettiği, sporculara hüviyet çıkardığı ve "kırmızı, laciverd ve beyaz" renklerden oluşan bir kol arması belirlediği bildirilir [340]. Muhtemelen kıyafetlerin ve

[316] Örneğin 28 Mart 1937 tarihli bir haberde Ankara'da düzenlenen "Uludağ Gecesi"nden söz edilmektedir. (Cumhuriyet, 28 Mart 1937)

sembollerin amacı birliktelik duygusu yaratmak, gençleri cezbetmek ve olaya askeri bir boyut katmaktır. Nitekim Kulüp bir örnek giysileri, kollarında kulüp kokartları, omuzlarında kayaklarıyla milli bayramlardaki geçit törenlerine de katılır. Kulüp üyeleri ilk kez 1933 yılında, bir örnek giysileri ve omuzlarında kayakları ile Ankara'da Cumhuriyet Bayramı'ndaki geçit törenine katılmışlardır [291].

Şekil 6.38 Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün Cumhuriyet Bayramı törengeçişi, 29 Ekim 1936 (Selçuk Alpay Arşivi) [291]

27 Haziran 1934 tarihli "Yunan dağ sporcuları Uludağ'da" başlıklı bir haberde, Yunan Dağcılık Kulübü'nden 18 kişilik bir sporcu kafilesinin Bursa'ya geldiği, grubu Bursa Dağ Sporları Kulübü'nün karşıladığı ve iki kulüp sporcularının zirveye çıkmak üzere Uludağ'a hareket ettiği bildirilir (Cumhuriyet, 27 Haziran 1934). Bu haber, kulübün dönemin diğer uluslararası kulüpleriyle temas içinde olduğuna ve iletişim kurma isteğine işaret eder. 21 Aralık 1934 tarihli bir diğer haberde, Alman Spor Teşkilatı'nın Bursa Dağ Sporları Kulübü'nden beş kayakçı ve gazeteciyi Almanya'da bu sene yapılacak kış sporları müsabakalarına katılmak üzere davet ettiği bilgisi verilir (Cumhuriyet, 21 Aralık 1934). 25 Aralık 1935 tarihli *Cumhuriyet'*te derneğin Almanya'da toplanacak Dağcılık Kulüpleri Kongresine katılmak üzere iki üye yollayacağı haberinin yer alması, Kulübün

dış dünya ile ilişkilere açık ve sınırlı da olsa iletişim kurma çabası içinde olduğunu gösterir.

Şekil 6.39 Yunan Dağcılık Kulübü'nün Bursa Dağ Sporları Kulübü'nü ziyareti [349]

Kış sporlarının başlamasıyla Uludağ'a yapılan gezilerin içeriğine yeni bir boyut daha eklenir. Bu geziler kış sporlarını tanıtmak için de kullanılmaya başlanır. Örneğin, 1934'ün Temmuz ayında tatili geçirmek üzere Bursa'ya gelen Ankara, İstanbul, İzmir, Edirne ve Konya kız muallim mektebi öğrencilerinden oluşan 250 kişilik bir gruba, Uludağ'ın muhtelif yerlerinde Bursa Dağ Sporları Kulübü katibi tarafından kayakçılık ve kış sporları hakkında bilgiler verilmiştir (Cumhuriyet, 2 Temmuz 1934). Kulübün Uludağ'a düzenlediği bu toplu faaliyetler adeta bir toplumsal seferberlik havası içinde değerlendirilir. Kuşkusuz bu durumun gerçekliğe temas eden bir tarafı da bulunur. Bunun yanısıra Uludağ'a yapılan geziler "bayram" olarak tanımlanmaya başlanır. Erken Cumhuriyet döneminde seküler geleneklerin inşa edilmesinde "bayram" çok sık kullanılan bir kavramdır. İnsanları aktif bir katılımcı haline getirmek, olaya bir törensellik, hatırlama kültürü ve süreklilik kazandırmak üzere dağda yapılan etkinlikler "bayram" adı altında ifade edilir:

> "Bursa Dağ Sporları Kulübü üyeleri mevsim başlangıcı olması dolayısı ile aileleri ile birlikte otobüslerle Karabelen'e çıkarak "bayram yapmışlar ve geç vakte kadar dağın muhtelif yerlerinde eğlenmişlerdir. Dağcıların bu bayramına bir üye sıfatı ile Vali Fazlı Bey de katılmıştır." (Cumhuriyet, 24 Eylül 1934)

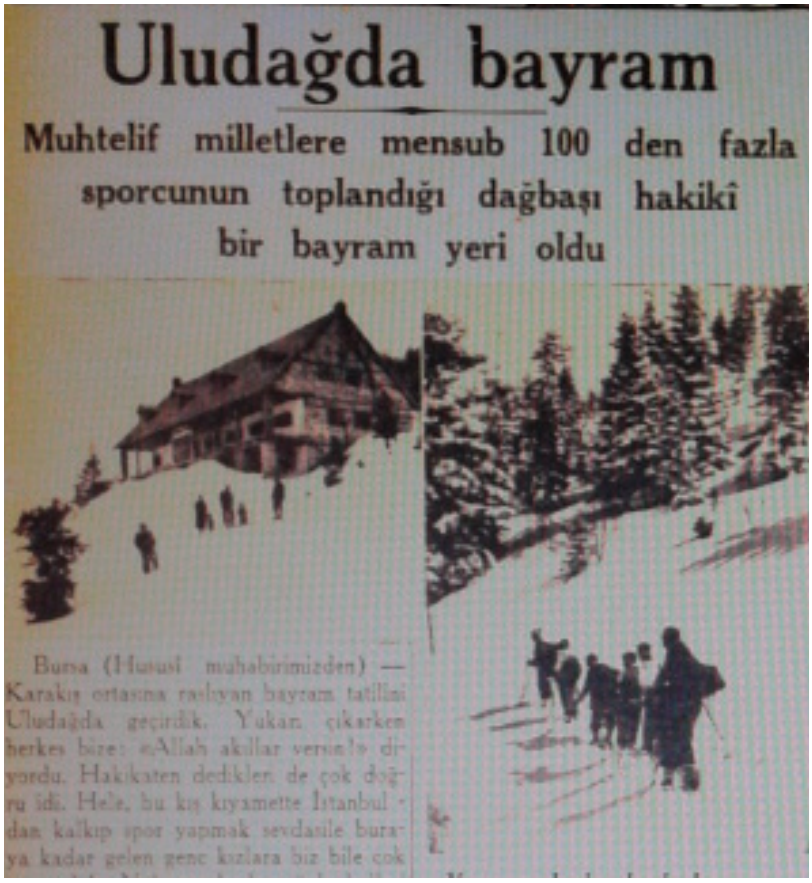

Uludağda bayram

Muhtelif milletlere mensub 100 den fazla sporcunun toplandığı dağbaşı hakikî bir bayram yeri oldu

Bursa (Hususî muhabirimizden) — Karakış ortasına rastlıyan bayram tatilini Uludağda geçirdik. Yukarı çıkarken herkes bize: «Allah akıllar versin!» diyordu. Hakikaten dedikleri de çok doğru idi. Hele, bu kış kıyamette İstanbul'dan kalkıp spor yapmak sevdasile buraya kadar gelen genç kızlara biz bile çok

Şekil 6.40 Uludağ'da bayramda kış sporları faaliyetleri (Cumhuriyet, 27 Aralık 1936)

Daha önce belirtildiği gibi bu süreçte Uludağ'da öğrenci kayak kampları, amatör kayak yarışları ve düzenli kayak talimleri başlatılır. 1933 yılından itibaren özellikle Ankara'da kurulan yeni üniversiteler düzenli kayak kampları yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin tarihinde ilkleri temsil eden ve Uludağ'ın kışlık bir spor alanı olarak inşa edilmesinde önemli bir dönemeci ifade eden bu yeni sportif uygulamalar Kulüp tarafından organize edilir. 3 Mart 1935 tarihli *Cumhuriyet*te yer alan aşağıdaki haber Uludağ'da yapılan ilk amatör kayak yarışlarına ilişkindir:

> "Yurt müdafasında, ekonomik kalkınmada, neslin sağlığının korumada müessir olan ve topraklarımızda yeni başlayan dağ ve kış sporlarının yayılımına fayda vermesi için önümüzdeki Kurban bayramının 2 3 üncü günleri Uludağ'da Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü beden terbiyesi muallimi Ridel'in bakımı ve hakemliği altında Bursa Dağ Sporları Kulübü tarafından aşağıda yazılı müsabakalar yapılacaktır." (Cumhuriyet, 3 Mart 1935).

Türkiye'nin kış sporları konusunda, 1933'den önce sahip olduğu bir birikim söz konusu değildir. 1930'lar Türkiyesi'nde kış sporları toplum için bir yeniliktir ve Kulüp kışın Uludağ'a çıkabilmek için başvurulması gereken tek seçenektir. Kış sporlarının

başlamasıyla şehre gelen yerli ve yabancı ziyaretçi gruplarının kışın yukarı çıkarılması Kulüp tarafından organize edilir. Kulübün kurucuları arasında yer alan Gazeteci Musa Ataş, *Bursa Kılavuzu*'nda [334] 1940'lı yıllarda Dağcılık Kulübü'nün ziyaretçileri iki yoldan Uludağ'a çıkardığı bilgisini verir. Bunlardan birincisi Kulübün, yaz kış düzenli bir şekilde kaldırdığı otobüslerle, karın durumuna göre, Duğlubaba'ya veya Kirazlı Yayla'ya kadar gitmek, daha sonra zaman zaman yürüyerek veya kayarak Uludağ Oteli'ne ve Kayakevi'ne ulaşmaktır. Dağa çıkış için başvurulan ikinci yol ise Ataş'ın vurgusuyla "daha zahmetlidir.". İkinci çıkış Elmaçukuru-Karabelen yolundan yaya veya katırla yapılır: Bunun için bir gün önceden Bursa Dağcılık Kulübü'ne başvurulup, katır kiralanır; isteğe göre ya katıra binerek Karabelen'e çıkılır ya da eşyalar katıra yüklenerek yaya olarak yürünür. Genellikle üç saatlik bir yolculuktan sonra Karabelen'deki İmdat Evine ulaşılır; burada kayaklar takılır ve kayarak Uludağ Oteli'ne veya Kayakevi'ne varılır. Eşyalar ise Kulübün Karabelen'deki hamal servisi tarafından, bir ücret karşılığında, gidecekleri yere kadar taşınır [334].

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı gibi bütün tesisleşme çabalarına rağmen 1940'lı yıllarda bile kış aylarında kayak yapmak için Uludağ'a çıkmak hiç de kolay değildir. Dağa çıkabilmek için mutlaka Bursa Dağcılık Kulübü'nün rehberliğinden ve yardımlarından faydalanmak gerekir. Bu durum mevcut koşulların bir dayatması olduğu kadar dönemin disiplin ve kontrol anlayışına da uygundur. Kulübün Uludağ'daki kamusal yaşamın her alanını denetleme isteğini yansıtan açıklamaları bulunur. Uludağ'da gerçekleştirilen altyapı, konaklama, sportif, sosyal tüm faaliyetler iyice merkezileştirilmiş Kulüp yönetimi tarafından kontrol edilir ve bu yönetim yapısı mekânda farklı oluşumlara izin vermez. Nitekim, 1938 yılından itibaren Uludağ'daki bütün tesislerin işletmesi Kulübe verilir ve bu durum muhtemelen 1940'ların son çeyreğine kadar sürer.

Sportif faaliyetlerin yanısıra Kulüp yukarıda bahsedildiği gibi Bursa'da kültürel ve sosyal faaliyetlerde de bulunur. Yeni rejimi temsil eden kentsel alanın içinde konumlanan Art-deco tarzlı kulüp binası kısa bir zaman içinde dönemin tüm önemli şahsiyetlerini biraraya getiren seçkin bir mekâna dönüşür ve kentin sosyo-kültürel hayatında simgesel bir rol edinir. Burada gerçekleştirilen sosyo-kültürel mekânsal üretimler 1950'lere kadar Bursa'nın kültür tarihine damgasını vurur. Kulüp tarafından dağ

baloları, yıldönümleri, eşya piyangoları, film gösterimleri, konferans sunumları gibi pek çok sosyal ve kültürel etkinlik düzenlenir:

> "Dağçıların balosu 19 Mayıs çarşamba akşam Uray (belediye) salonlarında verilen dağcı kulübü balosu seçilmiş bir aile toplantısı halinde ve büyük bir neş'e içinde sabaha kadar devam etmiştir. Salonlarda zevk selime uygun bir halde süslenmişdi." (Bursa Sesleri, 22 Mayıs 1937).

Bursa'nın kültür tarihinde çoğul bir deneyim alanını temsil eden Kulüp, sahip olduğu simgesel pozisyonu çok katmanlı etkinliklerle inşa eder. Ancak, bu etkinlikler dönemin halkçılık idealleriyle çelişir bir biçimde toplumsal hiyerarşileri yeniden üreten performanslar olarak belirir. Tüm kapsayıcı olmak isteğine rağmen Bursa Dağcılık Kulübü ancak bürokratların, memurların, yabancıların, kent elitlerinin ve üniversite öğrencilerinin buluşabildiği bir merkez haline gelir. Burası Uludağ gibi ilk elden kozmopolit karşılaşmalara imkân veren bir mekân olarak belirir. Bununla birlikte ülkede hakim olan ulusalcı ve askeri ortamın yansımaları Kulübün sosyal faaliyetlerinde de kendini duyumsatır. 29 Mayıs 1939 tarihli *Cumhuriyet*te Kulüple ilgili verilen haber Kulübün sosyal pozisyonunu göstermesi bakımından önemlidir:

> "Bursa Dağcılık Kulübü Belediye salonunda dördüncü yıllık aile toplantısını yapmıştır. Bu toplantıda Vali Şefik Soyer'le Belediye Reisi Neşet Kiper ve şehrimizin bütün tanınmış güzide aileleri hazır bulunmuşlardır. Salonlar baştan başa dağcılığa ait resimler semboller ve kayaklarla fevkalade zarif ve orijinal bir şekilde süslenmişti. **Bilhassa karlı Uludağ zirvesiyle yamaçlarının mücessem bir şekilde hazırlanan dekoru pek ziyade beğenilmiş ve alakayı toplamıştı. Bu mücessem Dağ üzerinde küçük vagonetlerle hava hattı da işliyordu.** İstiklal marşı ile açılan bu toplantıda evvela Kulüp Reisi Saim Altıok bu gecenin manasını kısaca anlatarak Yurtta dağcılığın yapılanmasının ve memleketin her tarafından bu idael sporun inkişafını teminin milli bir vazife olduğunu kaydetmiştir. Mütaakiben Galasaray Lisesi muallimlerinden Menes, Alp dağlarında yapılan tırmanıcılığa dair projeksiyonla bir konferans vermiştir. Konferansı dans takip etmiş, arasıra dağcıların söylediği marşlar eğlenceye ayrı bir çeşni vermiştir. Eğlence sabah güneş doğana kadar devam etmiş ve toplantıda bulunanlar, kadın ve erkek dağcılarla birlikte, (Dağbaşı) marşını söyleyerek dağılmışlardır." (Cumhuriyet, 29 Mayıs 1939)

Arşivdeki yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Kulüp ilk dönemdeki canlılığını ve iktidarını kaybetmeye başlar ve muhtemelen 1950'lerden sonra da dağılır. Kurucu ideolojiyi temsil eden CHP'nin iktidardan düştüğü ve kış sporlarının ardındaki nesnel temellerin ortadan kalktığı süreçte Kulüp de işlevini

tamamlamış görünür. Meşruiyetini tek parti rejimi üzerinden sağlayan ve iktidar taleplerini spor politikaları üzerinden dile getiren Kulübün tek parti iktidarından sonra adeta buharlaşarak yok olması hiç şaşırtıcı değil. Aynı şekilde kış sporları da kış uykusuna yatar. 1940'ların sonlarına kadar oldukça etkin bir konumda olan Kulübün ortadan silinişini, büyük ölçüde Erken Cumhuriyet koşullarının değişmesi bağlamında düşünmek gerekir. Uludağ ile ilk ilişkisini bu kulüp aracılığyla kuran yetişkin nesilden bir sonraki kuşak, Cumhuriyetin ilk çeyreğinde Bursa Dağ Sporları Kulübünün de katkılarıyla oluşturulan birikimi 1950'lerden sonra tek parti döneminin kapanmasıyla sosyo-kültürel olarak hayata geçirmeye başlar. 1945'den sonraki dönem bu tezin sınırları dahilinde değil. Ancak, yok oluşa giden süreç içinde Kulübün pozisyonunun nasıl değişip dönüştüğünü ve meşruiyetini ne şekilde sağlamaya çalıştığını bilmek oldukça ilginç bir araştırma konusu olabilir.

6.3.2 Türk Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları Kulübü

Günümüzde hâlâ faal olan Tenis, Eskirim ve Dağcılık Kulübü (T.E.D.), 28 Birinciteşrin (Ekim) 1933'de, Taksim Belediye Bahçesi'nin yanındaki bir binada "Türk Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları Kulübü" ismiyle zamanın Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ'ın himayesinde kurulur [350]. Bu kulübün ilk kuruluşuna ait hiyerarşisini, görevlerini ve hukuki altyapısını kısmen açıklayan bir nizamname mevcuttur. Üst bölümlerde bahsedildiği gibi, Kulüp kurulmadan önce Muhittin Üstündağ bir kaç kez İstanbullu sporcularla ve aile çevresiyle birlikte Bursa'ya gitmiş ve Uludağ'da incelemelerde bulunmuştur [351]. Nitekim derneğin nizamnamesinde de ilk defa 3 Nisan 1933'te Bursa'ya gidilerek Uludağ'a çıkıldığı ve burada üç gece kalındığı, 5 Nisan gecesi derneğin kurulmasına karar verildiği özel olarak belirtilmektedir. Kurucu üyelerin teker teker isimlerinin verildiği nizamnamede "**Madde 47-** Mösyö Guillot siviller arasında dağcılığın yapılmasına çalışmış, bir kulübün tesisini düşünmüş, teklif ve takip etmiş olarak kulübün daimi Reisi fahrisidir. Mumaileyhn idare heyeti ve mütehassıslar arasında rey sahibi olarak bulunur."[350] şeklinde düzenlenmiş, özel bir maddeyle yer verilen Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden [Mösyö] Guillot'e, katkılarından ve kulüp fikrini ortaya atmasından dolayı daimi **fahri** üyelik verilmiştir.

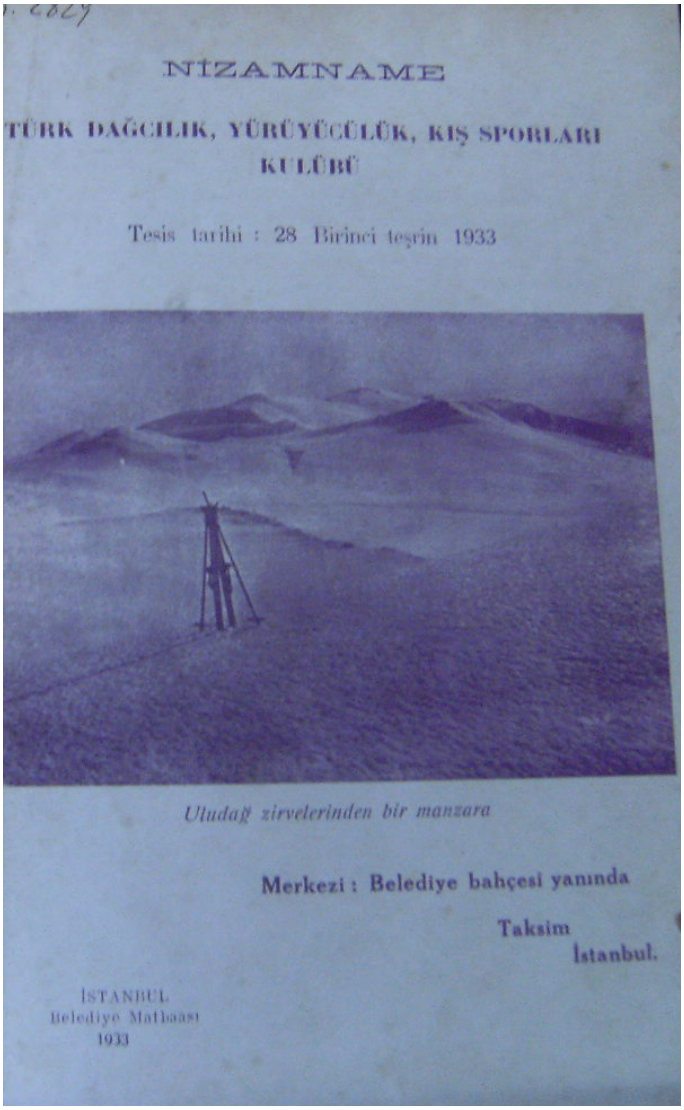

NİZAMNAME

TÜRK DAĞCILIK, YÜRÜYÜCÜLÜK, KIŞ SPORLARI KULÜBÜ

Tesis tarihi : 28 Birinci teşrin 1933

Uludağ zirvelerinden bir manzara

Merkezi : Belediye bahçesi yanında

Taksim

İstanbul.

İSTANBUL
Belediye Matbaası
1933

Şekil 6.41 Türk Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları Kulübü Nizamname [350]

Nizamnamede faal ve fahri olmak üzere iki tip üyelik bulunduğu, yönetim kurulu tarafından seçilen fahri üyelerin aidat vermek zorunda olmadıkları, buna karşın yönetim kurulu toplantılarına katılabilecekleri belirtilir. Sekizi yabancı olmak üzere yirmidört kurucu üyesi bulunan kulüpteki yabancıların durumuna ilişkin herhangi bir açıklama yer almaz. Kulübe üye olabilmek için iki üyeyi tanıyor olmak ve yönetim kurulu tarafından onaylanmak şartı aranıyorken; bunun dışında dağlara ya da spora ilgi duymak türünden koşullar yer almaz. Yıllık aidat 3 lira olarak belirlenmiştir; ancak üyelerin maddi gelirlerine göre bu miktarı artırmak mümkündür. Açıkca belirtilmese de varlıklı üyelerden yıllık aidatın dışında Kulübe maddi katkıda bulunmaları beklenmektedir.

Bu Kulübün kurulmasına vesile olan ve kurban bayramına denk gelen Uludağ seyahatiyle ilgili haberlere basında çok geniş yer verilir. Daha önce belirtildiği gibi bu seyahat Abraham'ın Uludağ'a ilişkin verdiği rapordan hemen sonra uygulamaya konmuş bir faaliyettir. Nitekim ilerleyen yıllarda sömestre ve dini bayram tatillerini Uludağ'da geçirmek olarak orta-üst sınıflar arasında toplumsallık kazanacak bir aktivitenin de ilk örneğidir. Gazeteler takip edildiğinde Muhittin Üstündağ ve çevresinin 1933'den sonra uzun yıllar dini bayramları Uludağ'da geçirdiği izlenebilmektedir. Kuşkusuz bu Kulübün kurulması ve faaliyete geçmesi de bir takım siyasal ve toplumsal beklentilere yönelik anlamlar içermektedir. Ancak Muhittin Üstündağ ve beraberindekileri 1933'den itibaren düzenli olarak her kış mevsiminde, hele de dönemin zor koşulları dikkate alındığında, Uludağ'a götüren ve Kulüp kurmak için biraya getiren sadece görev azmi ve sorumluluğu değildir. Yeni bir seçkinlik ve ayrıcalık oluşturma güdüsünün yanında Muhittin Üstündağ'ı Uludağ'a yönlendiren ciddi anlamda orta-üst sınıf duyarlılığına referans veren, sağlığa ilişkin geliştirdiği endişelerdir.

İlk yıllarında Kulübe Taksim Belediye Bahçesi içinde yer alan eski El Dorado Binası tahsis edilmiş, elden geçirilen binanın tesisatı bittiğinde (Cumhuriyet, 01 Mart 1934) 16 Mart 1934'te açılışı yapılmıştır (Cumhuriyet, 17 Mart 1934). Kulübün faaliyete geçtiği mekân, Erken Cumhuriyet rejiminin İstanbul'daki en simgesel kamusal alanlarından birinin içinde konumlanır. Kulüp, 1945 yılında Rüknettin Güney ve Fazıl Aysu'nun tasarladığı, İnönü Gezi Parkı'nın ucundaki modernist bina yapılıncaya kadar bu binada hizmet verir. Bursa Dağ Sporları Kulübü'nden farklı olarak yıllar içinde başlangıçtaki amatör çabardan kurumsal bir yapıya dönüşmeyi başarabilen Kulüp günümüzde T.E.D. (Tenis Eskrim Dağcılık Spor Kulübü) olarak (Tarabya'da) hâlâ faaliyet göstermektedir. Erken Cumhuriyet'teki spor politikaları doğrultusunda kurulan bu dernek, çok kısa bir süre içinde Erken Cumhuriyet seçkinlerinin modernite taleplerine ve üretimlerine ev sahipliği yapan seçkin bir kamusal mekân haline gelir. Sırf "tenis, eskrim ve dağcılık" gibi günümüzde aklın sınırlarını zorlayan, birbiriyle ilgi kurmanın oldukça zor olduğu üç alakasız sporun biraya gelmesinden oluşan ismiyle bile ilgi çekici olan Kulüp, sadece söz

edilen modern sporların tarihi için değil, Türk burjuvasının sosyal tarihi açısından da çok önemli bir yere sahiptir.

Derneğin nizamnamesinin ilk maddesinde kuruluş amacı şu şekilde belirtilmiştir:

> "Madde 1- Türk Dağcılık, Yürüyücülük, Kış sporları Kulübünün gayesi **bilhassa Türkler arasında ferden ve doğrudan doğruya beden hareket ve faaliyetlerini temin,** dağlık havalide yaya gezintiler zevkini neşr ve tamim etmek dağları ve askeri mıntıka dahilinde olmayan Türkiye dağlarını faideli göreceği bütün vesaitle tanıtmaktır. Bu maksadın elde edilmesi için grup halinde veyahut tek başına, mektep kafileleri, dağ sporları, kış sporları, dağda turizm, rehberlik ve vesaiti nakliye teşkilatının yapılması otel ıslah ve inşası, sığınak yol ve alelumum dağlara çıkmak için sarfı mesai, içtimalar, konferanslar, kongreler, musabakalar tertibine ve dağ bilgisinin kurulup yayılmasına yarıyacak mecmua vesairenin neşrine, dağ ilminin telkikine hadım koleksiyonlar tesis buna ait fenni, edebi, bedii tetkikatın neşr ve tamimine mali vaziyeti ile teşkilatının varacağı mertebelere göre çalışmak cemiyetin teşekkülünde temeldir." [350]

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, asıl amacını beden terbiyesi ve spor faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi olarak ifade eden Kulübün, emsali Alpinizm kulüpleri gibi, dağcılık ve kış sporları konusunda, çok kapsamlı fiziksel ve kültürel faaliyetleri de içeren bir biçimde etken olmak istediği görülmektedir. Nizamnamesinin 3. maddesinde yer alan "Merkezi umuminin ve idare heyetinin karar ve muvafakatile kulüp şubeleri açılabilir." [350] ifadesi, kulübün yurt çapında yaygınlaşmayı amaçladığını gösterir. Kuruluş söyleminde Kulübün kendini tanımladığı ifadelerin niteliği yeni ve modern bir duruma işaret eder.

20 Aralık 1934 tarihli *Cumhuriyet'*te yer alan "Dağcılık Kulübü Çok mükemmel bir program hazırladı." başlıklı bir haberde, "Türk gençliğinde dağ zevkile kış sporları sevgisini uyandırmak için" Kulübün faaliyete geçtiği ve bu doğrultuda, Kulüb Başkanı Emiroğlu Ziya Bey tarafından üç kısımlı geniş bir program hazırladığı bildirilmektedir. Bu programın başlıca maddeleri şunlardır:

> "1- Cuma günleri kulüp azası grup halinde kırlarda gezintiler yapacaktır.
> 2- Bayram ve **yortu günlerinde** kayakla dağlara çıkılacaktır.
> 3- Ayda iki lira mukabilinde Leningrad Akademisi eski eskrim muallimi Gorodeski tarafından kulüp azasına eskrim dersleri verilecektir.
> 4- Kulüb bahçesindeki 3 kortlarda azaya seneliği 20 liraya tenis öğretilecektir.
> 5- Aza hergün kulübde eğlenceli sporlar oynıyacaktır. Bu meyanda Ping-Pong oyunu da vardır.

6- Kulüb salonunda aza için bilardo masaları konacaktır.

Sporlardan sonra, aza parasız olarak duş yapabilecektir.

Bütün bunlardan başka kulüb içtimai sahada da faaliyete girişecek ve Perşembe akşamları konserler, çaylı danslar, temsiller, konferanslar verecek, bir de mükemmel kütüphane tesis edecektir. Aynı zamanda azadan isteği olanlara parasız müzik ve dans dersleri verilecektir." (Cumhuriyet, 20 Aralık 1934)

1930'lar burjuvasının sosyo-kültürel taleplerine ve hayallerine uygun olarak hazırlanmış olduğu görülen bu programdaki etkinlikler, Kulübün yukarıda belirttiği amaçla çelişir bir biçimde sıradan bir Türk gencinin maddi koşullarının oldukça üstündedir. Yukarıdaki programın içeriği ile Kulübün halkçılığa vurgu yapan söylemi arasındaki çelişki ise döneme has paradokslardan biridir. İlk elden etno-dinsel bir kompozisyon çizen Kulüp, İstanbul'un müslüman ve gayrimüslim en varlıklı kesimini bir araya getirir ve yukarıdaki alıntıda "yortu tatiline" yapılan vurgu, kuruluş yıllarında gayrimüslim üyelerin toplumsal taleplerinin de dikkate alındığını gösterir.

1930'ların ilk yarısı boyunca "Kış sporlarından en güzeli olan kayakçılığı yurt çapında yaymak için bütün çabasıyla çalıştığını" (Cumhuriyet, 12 Kasım 1937) her fırsatta belirten Kulüp, her sene şeker ve kurban bayramı ile yılbaşı ve 23 nisanlarda olmak üzere en az dört kez Uludağ'a gezi düzenlemeyi ilke edinmiştir. 1934 yılından itibaren *Cumhuriyet* gazetesinde çeşitli kamu tatillerinde Uludağ'a çıkmak isteyenlerin Kulübe baş vurmasını bildiren ilanlara çok sık rastlanır. Bu ilanlarda kış sporlarının promosyonu Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ üzerinden yapılır ve Valinin bayram tatilini Uludağ'da geçireceği özellikle vurgulanır. Örneğin, "Muhittin Bey'in her yeri bırakıp karlı, buzlu Uludağ'a gitmesini acaip ve garip bulabilirler." (Cumhuriyet, 30 Mart 1934) şeklinde niyet okuyan bir cümleyle söze başlayan bir haberde Valinin ağzından "Uludağ'da bir hafta bayram. Vali Bey bir haftada bir ay tatil gibi diyor." ifadelerine yer verilir[317].

Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ sık sık basında her fırsatta kış tatillerinde kayak yapan aktif bir sporcu olarak resmedilir. Özellikle *Yedigün, Foto Süreyya* gibi popüler dergilerde Muhittin Üstündağ'dan "Kış sporları aşığı" parantezi açılarak söz

[317] Ayrıca bkz: [351].

edilir[318]. Sporu yaygınlaştırmak isteyen rejim önemli pozisyonlardaki bürokratlardan bu konuda aktif tavır almalarını ve özendirici davranmalarını beklemektedir. Muhittin Üstündağ muhtemelen bu amacı da gözeterek örnek bir sporcu tavrı sergiler, kış sporlarına ve Kulübe çok ilgi gösterir ve ciddi anlamda maddi yardımda bulunur. Hatta, Muhiddin Bey'e dağcılık sporuna olan yakın ilgisi nedeniyle soyadı kanunu çıktıktan sonra Atatürk tarafından "Üstündağ" soyadının verildiği söylenmektedir [191].

Bursa Dağcılık Kulübüyle bağlantılı olarak hareket eden Kulüp, İstanbul'daki özel okulları, üniversiteleri ve spor kulüplerini kışın Uludağ'a götürmek üzere örgütler. Avrupa'da jimnastik, kürek ve bisiklet gibi elit spor kulüpleri Alpinizm faaliyetlerine karşı özel bir ilgi göstermiştir. Benzer bir durum Türkiye için de söz konusu olur. Kış sporlarının ortaya çıkmasıyla İstanbul'daki futbol, kürek, atletizm ve tenis gibi çeşitli spor kulüpleri kışın zaman geçirip fit kalabilecekleri yeni bir uğraş alanı bulur. Örneğin, basından takip edilebildiği gibi, İstanbul Su Sporları Kulübü, 1933-1935 yılları arasında her yarıyıl tatilinde Uludağ'da kış sporlarına katılan kulüplerden biridir. Kış sporlarının başlatılmasında aktif rol alan Vedat Abut, Bekir ve Şefik gibi orta-üst sınıfta mensup genç figürler aynı zamanda atletizm, kürek, tenis gibi spor dallarını profesyonel olarak deneyimleyen başarılı sporculardır.

İlk kurulduğu yıl Kulübün faaliyetleri içinde, özellikle İstanbul civarındaki "sayfiye" kavramıyla tanımlanan yakın yerlere yapılan yürüme gezileri önemli bir yer tutar. Kulübün İstanbul civarındaki mekânlara düzenlediği yürüyüşler kronolojik olarak *Cumhuriyet* gazetesinden takip edilebilmektedir. Kulüp neredeyse hiç aksatmadan her cuma günü, Kilyos, Alemdağ, … gibi İstanbul civarındaki doğal peyzajlara geziler düzenlemiştir (Cumhuriyet, 21 Kasım 1934). Türkiye'de "trekking"in günübirlik gidilen bir doğa parçası üzerinde bugün bildiğimiz anlamda estetik deneyim, sağlık, spor ve toplumsal ilişki kurma amaçlı olarak gerçekleştirilmeye başlaması 1930'lu yıllara rastlar ve kulüp üyeleri bu konuda ciddi bir performans sergiler. Her ne kadar daha sonra ismiyle ilgili revizyona gidildiyse de ilk olarak "Türk Dağcılık, **Yürüyücülük** ve Kış Sporları Kulübü" ismiyle kurulan Kulüp, Türkiye'de isminde "yürüyüş" yer alan ilk spor

[318] Bkz: [247]; [351].

kulübüdür. Türkiye'nin ilk yürüyüş kulübü denilemese de, kendini "yürüyüş" ile tanımlayan ilk kulüp olması itibarıyla on yıllar sonra ortaya çıkacak yürüyüş kulüplerinin basit bir öncülü olduğu söylenebilir. Daha önce belirtildiği gibi 1930'lar Türkiyesi'nde faydalı sporlar arasında en çok önem verilen spor dallarından biri yürüyüştür. Kuşkusuz bu spor yönetim tarafından halksağlığı bağlamında ele alınmakta, açık havada yapılan yürüyüş bedeni güçlendirmenin ucuz ve kolay bir yolu olarak düşünülmektedir. Dönemin yayınlarından bu düşünceyi izlemek mümkündür. Buna karşın 1930'larda ve 1940'larda üst sınıf Türkler arasında yürüyüş yapmak, yaban doğadan hoşlanmanın yönlerini bulmak oldukça moda haline gelmiştir. Gazetelere yansıyan yazılarda yürüyüş yapmayı öneren ve şehir hayatının hızlı temposundan uzaklaşmayı öğütleyen yazıların çokluğu dikkat çeker.

Kuruluşundan yaklaşık iki ay sonra 18 Mayıs 1934'te Kulübün bir tenis şubesi de açılmıştır. Bu sebeple Taksim'de tenis kortları yapılır. Türkiye'nin ilk tenis kulüplerinden biri olan Kulüp, tenis sporunun kurumsallaşmasında ve sosyal olarak yaygınlık kazanmasında öncü bir rol oynar. Özellikle tenis, Kulübün üye sayısının artmasında çok etkili olur. Örneğin, ilk toprak kort yapımı ile burada tenis oynanmaya başlamış ve üye sayısı süratle artarak 400'ü bulmuştur ki otarihte İstanbul'un nüfusu 650.000 civarındadır [352]. 1935'lerden itibaren basında çok sık Kulübün tenis faaliyetlerine ve tenis kortlarındaki düzenlemelere ilişkin haberlere rastlanır. Bu haberler çoğunlukla yeni tenis kortlarının eklenmesine ya da genişletilmesine ilişkindir. Örneğin, 15 Mayıs 1935'te (Cumhuriyet) üç yeni tenis kortunun hazırlandığı; 21 nisan 1936'da (Cumhuriyet) ise bu kortların genişletileceği bildirilir. Kulübün çatısı altında ulusal ve uluslararası pek çok tenis müsabakası düzenlenir ve Kulüp, tenis branşında önemli sporcular yetiştirir. Tenis ile aynı dönemde, sayıları bir hayli fazla olan eskrimciler de üçüncü spor dalını oluşturarak Kulübe dâhil olurlar. Dolaysıyla Kulüp tenis ve eskrim gibi iki elit sporunu bünyesinde birleştirir. Tıpkı dağ ve kış sporları gibi üst sınıf sporlarından ve dolayısıyla lükslerinden olan tenis, Erken Cumhuriyet yönetiminin ciddi anlamda kitleselleştirmek için çaba harcadığı spor dallarından biridir. Kulübün bünyesine dahil ettiği spor branşları belli bir karakter taşımaktadır: zengin, üst sınıf lüksleri. Hiç kuşkusuz üst sınıf sporunu yapmak bir ayrıcalığa sahip olduğunu göstermek

anlamına da gelir[319]. Bu bağlamda Kulüp Türkiye'de sporun sınıfsal kimliklerin inşasındaki rolü bağlamında önemli veriler barındırmaktadır.

Kulüp, Muhittin Üstündağ gibi Erken Cumhuriyet döneminin ünlü şahsiyetlerinden Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar tarafından da özel bir ilgiye konu olur ve himaye edilir. İstanbul İmar Planı kapsamında "İki No'lu Park" adı altında düzenlenen yeşil alan içinde kaldığı için tahliye edilen Kulüp binasının yerine, Lütfi Kırdar'ın "gösterdiği kolaylıklar ile" (Cumhuriyet, 05 Ekim 1942) yine aynı alan içinde yeni bir arsa tahsis edilir. İstanbul İmar Planı'nı tasarlayan Fransız Şehir Planlamacı Prost, Dolmabahçe Stadı, Spor ve Sergi Sarayı ile Tenis, Eskrim ve Dağcılık Kulübü'nü bir üçgen içinde düşünmüştür. Mimar Rüknettin Güney ve Fazıl Aysu tarafından dönemine uygun olarak tarihselci göndermeleri olan modernist bir bina tasarlanır. Dışarıda, biri merkezi olmak üzere, altı adet tenis kortuna açılan yeni yapı, içeride aletli jimnastik, kültür-fizik ve ritmik danslara da hizmet verebilen bir eskrim salonu, sporculara hizmet veren soyunma ve yıkanma servisleri, kulüp misafirlerinin ağırlandığı bir salon, idare ve oyun odası gibi bir programa sahiptir [353]. 05 Ekim 1942 tarihli bir haberde Taksim Gazinosu'nun karşısında yapılacak Tenis, Eskrim ve Dağcılık Kulübü binasının temel atma töreninin Lütfi Kırdar tarafından yapıldığı ve yapının üç ay içinde bitirileceği bildirilir. Önce 1, 2, 3 numaralı kortlar sonra da merkez kort, kulüp binası ve spor salonu yapılmış ve yeni tesis 1944 yılının Ekim ayında hizmete açılmıştır. Binanın açılışından bir yıl önce 1943 yılında tamamlanan tenis kortlarının açılışı ise, uluslararası tenis müsabakaları için yaptırıldıkları vurgulanarak, Lütfi Kırdar'ın isteği ile Erdal İnönü'ye yaptırılmıştır (Cumhuriyet, 05 Ağustos 1943).

Sportif faaliyetlerinin yanında, hatta daha da fazla, Kulübün sosyal ve sanatsal etkinlikler düzenlediği dikkat çekmektedir. Örneğin, D Grubu'nun 3. Plastik Sanatlar Sergisi bu Kulübün binasında açılmıştır (Cumhuriyet, 7 Haziran 1934). Türk Leh Dostluk Komitesi tarafından bir suvare verilmiştir (Cumhuriyet, 08 Haziran 1934). Çok sık yapılan bu tarz etkinlikler yine kronolojik olarak *Cumhuriyet'*ten takip edilebilmektedir. Bu bağlamda Kulüp İstanbul'da yeni şekillenmeye başlayan Müslüman Batılı bir

[319] Sporun sınıfsal kimliklerin inşasındaki rolü için bkz: [415].

burjuvazinin kültürel vizyonları çerçevesinde çok önemli bir işlev görür. Üstlendiği bu rol onu sosyal tarih içinde önemli bir yere oturtur. Ancak derneğin bu bağlamda tarihi henüz yazılmış değildir.

Bunun yanısıra Kulüp, kuruluş nizamnamesinde de belirtildiği gibi turizm bağlamında da önemli bir rol edinmiş görünür. Türkiye Turing Kulübü'yle özel bir diyalog geliştirdiği ve iletişim halinde olduğu gazetelerden izlenebilmektedir. Bu ilişki iki kurumun ortaklaşa düzenlediği sosyal etkinliklerle de perçinlenir. Örneğin *Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü Mecmuası*'nda kulübün 1935 yılında Dağcılık Kulübü'nde bir balo verdiği ve baloya İstanbul'un bütün tanınmış simalarının geldiği bildirilir [354]. Yine aynı yıla tarihlenen *Cumhuriyet*te (31 Ocak 1935) Türkiye Turing Kulübü'ne bağlı tercümanlar için düzenlenen **adabı muaşeret eğitimine** ilişkin son dersin Kulüpte yapılacağı belirtilir.

Kuruluşundan günümüze gelinceye kadar geçen süre içinde Kulübün isminin çeşitli kereler değiştiği gazetelerden takip edilebilir. 15 Haziran 1940 tarihli *Cumhuriyet*te "Dağcılık, yürüyücülük ve kış sporları namile faaliyette bulunan Taksim Dağcılık kulübü 'Tenis ve Dağcılık Kulübü' namile ile yeniden tesis edilerek Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne dahil olmuştur." denilmektedir. Ağustos 1941 tarihinde üyelerini kongreye davet eden bir ilanda "Dağcılık-Eskrim-Tenis Kulübü" adıyla yer alması isminin bir kez daha değiştiğini gösterir (Cumhuriyet, 25 Ağustos 1941). "Dağcılık-Eskrim-Tenis Kulübü"nden başlıklı bir diğer ilanda, 20 Mayıs 1944'teki toplantıda Kulüp isminin tadiliyle ilgili görüşüleceği özellikle belirtilir (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1944). Nitekim 1946 yılındaki yıllık kongre ilanında "Tenis-Eskrim-Dağcılık Kulübü" adıyla geçmektedir (Cumhuriyet, 19 Ocak 1946).

Başlangıçta dağ ve kış sporlarının halk arasında yaygınlaştırılmasına yönelik samimi bir istek ve inanç ortaya koysa da Kulübün ideolojik hedefleri ile etkinlikleri arasında büyük bir çelişki bulunmaktadır. Kulüpte gerçekleştirilen etkinlikler, yeni tipte sosyalleşme kanallarını ve biçimlerini tarif ederken, Erken Cumhuriyet burjuvasının oluşturduğu yeni ayrışma ve seçkinleşme biçimlerini de ifade eder. Kısa bir süre içinde Kulüp, en yüksek gelire, iyi eğitime ve Batılı anlayışa sahip kesimin sahiplendiği bir yer olur ve İstanbul'daki en sosyetik ve elit sosyal kulübe dönüşür. Örneğin, 1936 yılında başkan

olarak ünlü radyolog Prof. Dr. Muhterem Gökmen'in adı geçerken üye profilinde İstanbul'un ev varlıklı isimleri görülür: Avni Şasa (Tüccar), Mecdi Seydengeçti (Tüccar), Memduh Moran (Yük. Müh.), Ali Sermet (Yük. Müh.), Salih Körearif (Yük. Müh.), Cihat Teğin (Muhasebeci), Rıza Arseven (Tüccar), Orhan Safa (Prof. Dr.), Aydın Arakon (Rejisör), İhsan Şükrü Aksel (Prof. Dr.), Vedat Abut (Memur), Rıza Derviş (Tüccar), Tevfik Ali Çınar (Tüccar), Neşet Kavdoğan (Tüccar) [355]. Bu insanların ortak noktası ise Uludağ'a ve dolayısıyla dağ ve kış sporlarına gösterdiği olağanüstü ilgidir.

Her ne kadar Erken Cumhuriyet'in spor, sağlık ve halk eğitimi konusundaki ideolojik söylemini referans alarak hayata geçirildiyse de Kulübün kurulması ve kurumsallaşması Türk burjuvasının kendine has yöntemlerle yeni kamusallık üretimini temsil eder. Dolayısıyla bir söylem olarak ifade edilenlerin reel pratikteki karşılığı Erken Cumhuriyet dönemi Türk burjuvasının kamusal etkinlik programını tariflemektedir. T.E.D., Bursa Dağ Sporları kulübünden farklı olarak çok partili hayata geçilmesiyle yok oluş sürecine girmemiş aksine pozisyonunu daha da sağlamlaştırmıştır. Taksim Gezi Parkı'nın ucunda konumlanan dönemin tüm konforuyla donatılmış yeni kulüp binası modern burjuva kimliğinin dışa kapalı mekânsal bir ifadesi olarak 1980'lerde Tarabya'ya taşınıncaya kadar varlığını sürdürmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla Kulüp başlangıçtaki halkın eğitilmesi amacından çok çabuk uzaklaşarak 1930'ların sonundan itibaren tamamen seçkinci bir program oluşturmaya yönelir. Bu açıdan Kulübün tarihi, Erken Cumhuriyet'in halkın eğitilmesini amaçlayan kültürel politikalardan seçkinci program oluşturmaya yönelmesi [356] bağlamında paralel bir okumaya da olanak verir.

BÖLÜM 7

SONUÇ VE ÖNERİLER

"Erken Cumhuriyet'te Dağ ve Kış Mekânlarının İnşası" başlığı altında bu tez çalışmasında Türkiye coğrafyasında modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile dağ mekânların inşa edilmesine ilişkin sürecin İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar olan dönemdeki bir kesiti, geniş açılı ve uzun dönemli bir perspektifle incelenmiştir. Bu doğrultuda Osmanlıdan Cumhuriyete geçişle birlikte modern dağ imgelerinin inşa edilmesinden dağ ve kış sporlarının ortaya çıkışına kadar uzanan süreç, bu süreci var eden tarihsel, siyasal, toplumsal ve fiziko-sosyo-kültürel mekânsal dinamikler dikkate alınarak farklı konu başlıkları altında analiz edilip sorunsallaştırılmıştır. Söz konusu incelemenin ana eksenini premoderniteden moderniteye geçiş teşkil eder. Diğer bir ifadeyle bu tezde modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile yüksek coğrafi mekânların algılanışındaki değişimi izlemek ve kavramak modern öncesinden adım adım moderne geçişi ifade eden bir süreci imler. Bu bağlamda bu çalışmada, Erken Cumhuriyet'te modern dağ imgelerinin inşası ile yüksek coğrafi mekân algısında ortaya çıkan değişim ve söz konusu değişimin, mimarlığın ana konularından olan yapılar ve yapılı çevreyle birlikte fiziksel çevre kavranışı ve fiziko-sosyo-kültürel mekânsal üretimler ile olan ilişkisi "modern öncesi" ve "modern" bağlamlarında irdelenmiştir. Bunun yanısıra söz konusu süreç modern bir yönetim tarzı olarak sosyal devlet olgusunun gelişimiyle koşutluk içinde ele alınmış ve bu doğrultuda aynı zamanda H. Lefebvre'nin [17] mekân üretimine ilişkin düşünceleri referans alınarak, dağ ve kış mekânlarının inşası siyasal bir program dahilinde gerçekleşen sosyo-politik mekânsal üretimler olarak

değerlendirilmiştir. Tezin ana konusunu 1928-1945 yılları oluşturmaktadır. Ancak, konunun Türkiye coğrafyasında tarihsel süreç içinde geçirdiği dönüşümü anlamak üzere Geç Osmanlı dönemi ile Avrupa kültür coğrafyasındaki duruma da kısaca değinilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, tezin konusunu belirleyen problem tanımı ile ilgili kuramsal çerçeveyi ortaya koyan giriş bölümünün ardından, eleştirel söylem analizi ile her biri konuyu farklı bir açıdan kendi içinde irdeleyen ve tartışan beş bölümden oluşmaktadır. Modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı ile yüksek coğrafi mekânların inşa edilmesi, Erken Cumhuriyet'teki siyasal, toplumsal, zihinsel ve kültürel dönüşümlerle birlikte ulus devletin ve milli kimliğin inşa edilmesine olduğu kadar, doğa ve fiziksel çevre kavranışına, turizm, dağ ve kış sporları ile milli park ve doğal çevre koruma tarihine, görsel kültürdeki değişimlere, gündelik hayat, boş zaman ve tatil kültürüne, popüler tüketim örüntülerine ve tüketim imgeleri üretimine, siyasi ve sivil zihniyet tarihine ışık tutacak çok önemli veriler içermesine karşın, Türkiye'de tarihyazımı alanında hiç konu edilmemiştir. Bu açıdan tez, dikkate alınmamış bir konuyu gündeme taşımakla birlikte, aynı zamanda Türkiye modernleşmesini farklı açılardan çözümleme imkânı sunan yeni akademik çalışmalara konu oluşturacak problem alanlarını ortaya çıkarıp işaret etmeyi de amaçlamaktadır.

Bu çalışmada ön plana çıkan savlardan biri premoderniteden moderne, ilksel toplumlardan bugüne, animist inanç sistemlerinden büyük dünya dinlerine varıncaya kadar dağ kavramının önemli bir metafor olduğu ve bu uzun tarihsel süreç içinde üretildiği her bir tarihsel bağlama göre toplumsal ve siyasal hayatın tam merkezinde yer alan önemli meseleleri imlediği ve/veya ima ettiğidir. Dağ kavramı hem modern hem de premodern toplumlarda yaşam, ölüm, din, siyaset, iktidar, otorite, düzen, disiplin, merkez, yaratıcılık, kalıcılık, muhalefet gibi pek çok kavramı temsil eden bir metafor olma özelliği gösterir. Dağ kavramının değişen yüzyıllar, kültürel ve toplumsal coğrafyalar eşliğinde her bağlama uyan bir esnekliği bulunur. Pek çok ilksel kültür bu ıssız ve yüksek heybetli coğrafi mekânlara özel ve kutsal bir konum vermeye eğilimlidir. Romen dinler tarihçisi Mircea Eliade'ya [65] göre dağların kutsal kabul edilmesinde etkili olan en önemli unsur, gökyüzüyle olan ilişkisidir. Doğulu ve Batılı pek çok farklı kültür için aşkınlığı, gücü ve değişmezliği simgeleyen gökyüzü, bu niteliği ile

kozmogonik evren tasarımlarında önemli bir role sahiptir. Yükseklerde olmak kudretli ve kutsal olmakla eşdeğer tutulduğu ve "en yüksek olmak" tanrılara özgü bir nitelik olarak tasavvur edildiği için, pek çok kadim kültürde yüksekler tanrıların mekânı olarak ifade edilir [65]. Dolayısıyla, göksel yapılanmanın dışında yükseklik anlayışının coğrafyanın en yüksek noktalarını teşkil eden dağlarla anlamını bulduğu ve bunun yansıması olarak dağların, kutsal ve gizemli mekânlar olarak zihinlere yerleştiği söylenebilir. Dağlar, ilksel toplumların inançlarında tanrıların ikametgâhı olduğu için önemli mekânlar arasında yer alırken, daha gelişmiş dinlerde dağların kutsallığı Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize etmesinden ileri gelir. Modern toplumlarda ise dağlar fiziksel ve ruhsal olarak fethedilmesi ve disiplin altına alınması gereken bir mücadele alanı olarak belirir.

Modern dağ imgelerinin inşa edilmesi ile dağlarla modern ilişki kurma biçimleri ilk olarak Avrupa kültür coğrafyasında ortaya çıkar. İnsanlığın dağlarla bu türden bir ilişki kurması, güçlenmiş bir bireyselliğe ya da bireysel iradeye işaret eden modern ve seküler bir durumdur ve yeni bir değerler sistemini temsil eden bu dünyanın gerçeklik bağlamının merkezinde, diğer bir ifadeyle de yüce dağların zirvesinde artık ilahların yerine "üstün insan" konumlanır. Yüce dağın zirvesinde tek başına duran insan, 19. yüzyılda ortaya çıkan Batı merkezli modern anlatıların referans verdiği önemli bir metafor olma özelliği gösterir. Buradan hareketle denilebilir ki, dağların modern dünyada alt edilmesi gereken önemli bir "meydan okuma" nesnesi olarak belirmesi ve 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'da dağlara yönelik geliştirilen takıntılı ilgi, dağların neredeyse yaradılıştan beri yüklendiği simgesel anlamlarla birlikte, modernitenin ortaya çıkardığı paradigmadik değişimi reel ve metaforik olarak çok çarpıcı biçimde temsil ve ifade edebilme potansiyelinden ileri gelir. Dolayısıyla dağ kavramının Avrupa kültür coğrafyasındaki modernite tecrübesini çözümlemek ve sorunsallaştırmak için çok önemli bir imkân sunduğu görülür. Türkiye'de tarihyazımında hiç dikkat çekmemiş olan bu konu aynı zamanda Osmanlı ve Erken Cumhuriyet modernitesini yeniden değerlendirmek ve açımlamak için de önemli bir referans noktası olarak düşünülebilir.

Umberto Eco, *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik* [82] adlı çalışmasında Ortaçağ kültürünün gerçeklik üzerine bir düşünme olmaktan çok, kültürel geleneğin bir yorumu

olduğunu söyler. Dolayısıyla premodern dünyanın görme biçimi ve gerçeklik bilgisi ile ait olduğu kültürel coğrafyanın söylemsel geleneği arasında doğrudan bir ilişki bulunur. Doğal peyzaj ve fiziksel çevre kavranışı ile sanatsal üretimler de bu söylem tarafından belirlenir ve aynı ilişkisellik içinde gerçekleştirilir. Gündelik gerçeklik ve doğa geleneksel dünyanın kozmogonik dünya tasarımı içinde simgesel anlamlara sahiptir. Yüksek coğrafi mekân kavrayışının bağlamını da bu söylemsellik oluşturur. Pek çok premodern kültürde dağlara özel bir saygı ve sevgi gösterilip kutsalın tezahürleri olarak iletişim kurulurken 18. yüzyıla kadar Avrupa'da dağlar, tıpkı ormanlar ve çöller gibi yaşanması zor ve tarıma uygun olmayan doğal mekânlar olarak tahayyül edildiği için değer taşımazlar, aynı zamanda estetik olarak acaip ve çirkin bulunmalarının yanında, korku uyandıran ve mecburiyet dışında sakınılması gereken uğursuz coğrafi mekânlar olarak algılanırlar. Premodern ve erken modern Avrupalılar dinsel nedenlerle Alpler gibi yüksek ve engebeli yeryüzü parçalarından nefret edip uzak dururlar. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa kültür coğrafyasında, doğanın estetik bir gerçeklik olarak kavranması ile "doğanın estetik deneyimlenişi" diyebileceğimiz bir süreç başlar ve doğanın bir seyir nesnesi olması, ruhsal olarak hissedilmesi, güzel olarak tanımlanması, onunla yaşanan deneyimde yüksek duygular uyandırması gibi durumlar bu süreç sonucunda ortaya çıkar. Doğanın kavranışı ve anlamlandırılışında başlayan değişimler 18. yüzyılda doruk noktasına ulaşırken, yüksek coğrafi mekânlara ilişkin, daha önceki dönemlerde olmayan yeni bir duyarlılığın gelişmesi ile romantik bir ilginin ortaya çıkması söz konusu olur. Fiziksel çevrenin kavranışı ile yabanıl doğanın algılanışında yeni bir durumu işaret eden bu duyarlılık kısa bir zaman içinde dağ sublimasyonu olarak kavramsallaştırılan romantik bir idealizasyon sürecini başlatır. Dağların "güzel" olarak tanımlanmasına, estetik cazibesi için araştırılmaya, seyredilmeye ve fiziksel yakınlık kurulmaya değer bulunmasına ilişkin 18. yüzyılda ortaya çıkan bu düşünce devrimseldir.

Avrupa kültür coğrafyasında 18. yüzyıldan itibaren yüksek coğrafi mekânların yeni bir görme, okuma ve anlamlandırma biçimine konu olması ve geliştirilen yeni duyarlılık, 19. yüzyıl boyunca bilimsel araştırmaların, spor, sağlık ve yeni dış mekân aktivitelerinin, turistik faaliyetlerin ve dağcılık kulüplerinin ortaya çıkması ile Alplerin fiziksel dokusunda yeni fiziko-sosyo-kültürel mekânsal üretimler olarak kendine yer bulur.

Dolayısıyla “Dağların keşfedilmesi, anlamlandırılması ve mekânsal olarak inşa edilmesi” olarak tanımlayabileceğimiz bu süreç 18. yüzyılda Avrupa Alpleri’nde başlamış ve zamanla dağları estetik, ruhsal heyacan, bilimsel araştırma, sağlık, turizm ve spor için doğal bir kaynak olarak gören yaşam stili “Alpinizm” olarak kavramlaşmıştır. Alpinizm felsefesinin dayandığı kavramların hepsi de sekülerdir ve modern özneyle yakından ilintilidir. Aydınlanma çağının rasyonalitesinde ortaya çıkmış, Romantizmin zihinsel iklimi içinde gelişmiştir ve bu sürecin insanı temel alan ideallerini taşır. Alpler, 18. yüzyıldan başlayarak ilerlemeci modern kültüre ilişkin pek çok şeyi temsil eden bir sembole dönüşürken eşzamanlı olarak duygusal bir karşılık da oluşturmaya başlamış ve Romantizmle birlikte küresel ölçekte “evrensel bir coğrafi mekân” olarak anlam kazanmıştır.

Modern öznenin dünyayı kendisini bir süreliğine evinde hissedebileceği metaforik bir yer haline getirme çabası içinde olduğunu söyleyen ve bunu sürekli bir yeniden yıkıp inşa etme güdüsüyle özdeşleştiren Marshall Berman’a [185] göre bu durum modernitenin en temel özelliğidir ve bu hedefe ulaşıldığında inşa edilen ev kaçınılması gereken bir yere dönüştüğünden modern insan hemen yeni ve farklı bir hedefe yönelir. Dağ romantizminin ortaya çıkmasına ilişkin süreç böyle bir modernist geleneğin ve tepkiselliğin yansımasıyla da ilişkilidir. Dağlara yönelik algı değişiminde 18. yüzyıldan başlayarak üst sınıfların doğaya olduğu gibi “yabanıllığa” karşı da yeni bir pozitif tutum geliştirmeleri etkili olur. Bu süreçte, bir zamanlar medeniyetle özdeşleştirilerek inşa edilen şehirlerin karşıtı olarak kurgulanan yaban doğaya ve yüksekliklere karşı bir çekim başlar. Diğer bir ifadeyle Avrupa kentleri onu kuranlar ve üretenler tarafından kaçılması gereken bir yer haline gelirken, geçen bin yıl boyunca uzak durulan yabanıl doğa ve dağlar yeni hedef olarak belirir. Ancak bir süre sonra, idealist söylemler eşliğinde inşa edilen ve *sublime* olarak yüceltilen yüksek coğrafi mekânlar, insan ve doğa arasındaki bir mücadele alanı olarak görülür ve ilk önce bireysel olarak fethedilen dağlara daha sonra mimari müdahalelerle “medeniyet” götürülür. Marshall Berman’ın Harold Rosenberg’den alıntılayarak belirttiği gibi modernlik aynı zamanda “bir geleneği yıkma

geleneğidir." [357][320]. Ama aynı zamanda yıkılan gelenek modernitenin yıkıcılığı karşısında sığınılan metaforik bir liman olarak da belirir. Alan Confino'nun belirttiği gibi doğanın modern anlamda onanmasındaki en açık kanıt onun acımasızca ticarileştirilmesidir [358][321]. 19. yüzyıl boyunca önce yüceltilen, sonra fethedilen ve büyük bir coşkuyla ince ince mimari olarak işlenen Alpler daha yüzyılın sonu gelmeden kitle turizmine konu olur ve Alp deneyiminin ticarileşmesini ifade eden bu süreç sonunda "kayıp cennet" metaforuyla tanımlanmaya başlayan Alpler nostaljik bir gelenek üretiminin nesnesi haline de gelir.

Tezin "Avrupa'da Alplerin Keşfedilmesi ve Modern Dağcılığın İnşası" başlıklı ikinci bölümünde Avrupa kültür coğrafyasında modern dağ imgelerinin nasıl ortaya çıktığı ve yüksek coğrafi mekân algısının nasıl inşa edildiği uzun dönemli bir perspektifle irdelenmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'da dağ sublimasyonunun ortaya çıkışına yoğunlaşılırken, söz konusu durumun oluşmasında hangi siyasal, toplumsal ve kültürel koşulların rol oynadığı, tarihyazımının konuyu nasıl kurguladığı, hangi tarihsel deneyimler ve kültür coğrafyalarıyla ilişkilendirdiği, hangi ideolojik paradigmaların kullanıldığı gibi sorularına cevap aranmıştır. Dağ sublimasyonunun ortaya çıkışı bağlamındaki zihinsel dönüşümler premodernden moderne aynı zamanda kentleşmeye ve kapitalizme geçişi temsil eder. Dağ sublimasyonundan Alpinizme giden değişimlerin temelinde profesyonel bir orta sınıfın ortaya çıkışı, bu gruplar arasında artan hareketlilik, yeni toplumsal ve ekonomik hevesler, artan maddi zenginlik, boş zamanın ve yeni dış mekân aktivitelerinin ortaya çıkışı ve değişen tüketim alışkanlıkları gibi sosyo-ekonomik bir arka plan yer alır. Dolayısıyla dağ sublimasyonunun ortaya çıkışı Avrupa tarihinde siyasal, toplumsal, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları olan çok boyutlu bir dönüşümü temsil eder. Avrupa kültür tarihinde dağ sublimasyonunun ortaya çıkışı, doğa ve fiziksel çevre kavranışından, toplumun kendini yeniden üretme sürecinde geliştirdiği bilimsel

[320] [357], S. 81. Aktaran [185], S. 49.

[321] [358], S. 172-3. Aktaran: [13], S. 5.

söylemlere ve sosyo-kültürel mekânsal pratiklere, mimarlık, kent ve doğal çevrenin toplumla kurduğu ilişkilerden toplumsal zihinsel dönüşümlere varıncaya kadar geniş, karmaşık ve çok katmanlı bir araştırma alanı sunmaktadır. Söz konusu dönüşümün irdelenebilmesinde sekülerleşme temel parametrelerden biridir. Bu noktada bu dönüşüm modern paradigmanın inşa edilmesinde önemli bir parametre olarak belirir. 18. yüzyıldan itibaren modern paradigmanın inşa edilmesindeki sürekliliğin izleri dağ sublimasyonundaki dönüşümden izlenebilir. Dolayısıyla dağ sublimasyonu ve bundan türemiş fiziko-sosyo-kültürel ritüellerin dönüşümleri Avrupa merkezli modern paradigmanın inşasındaki önemli köşe taşları olarak değerlendirilebilir. Dağ kavramındaki modern dönüşüm bağlamında tikel örnekler üzerinden Osmanlı ile Avrupa arasında yapılacak karşılaştırmalı akademik çalışmalar iki farklı kültür dünyasındaki modernite tecrübesini yeniden değerlendirmek ve çözümlemek için önemli bir imkân sunmaktadır.

Tezin "Geç Osmanlıda Dağ İmgesi" başlıklı üçüncü bölümünde Geç Osmanlıda yüksek coğrafi mekânların algılanışına ilişkin genel bir çerçeve çizmek üzere bazı konu başlıkları altında mütevazi bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Yüksek coğrafi mekânların algılanması ve anlamlandırılmasına ilişkin süreç erken modern dönemden itibaren Batı Avrupa'da siyasal, kültürel, bilimsel, toplumsal ve sosyal bir uygulama alanı olarak öne çıkar ve yine söz konusu uygulama alanını değiştirir ve dönüştürürken, Osmanlı kültür coğrafyasında yüksek coğrafi mekânlara yönelik benzer bir modern ilginin ortaya çıkmadığı görülür. Kuşkusuz doğanın algılanışında 18. yüzyıldan itibaren kendini görünür kılan Avrupa'dakine benzer zihinsel bir değişim yaşanmış, doğa yeni bir deneyim alanı olarak edebi metinlerde yer almaya başlamış ve İstanbul'a özgü yeni bir romantizm doğmuştur. Ancak, Erken Cumhuriyet dönemine kadar dağlar, *sublime* bir doğa parçası olarak tanımlanarak imgeleştirilmez. Avrupa'da ciddi bir yazınsal üretime dönüşerek başlıbaşına hacimli bir literatür oluşturan dağ sublimasyonu kavramına Geç Osmanlı dünyasında hemen hiç ilgi gösterilmediği, dağlarla geleneksel dünyanın tanımladığı ilişki kurma biçimlerinin devam ettiği ve dağ sublimasyonunun neredeyse Erken Cumhuriyet'e kadar Avrupa'daki gibi modern bir değişim ve dönüşüm rotası olarak belirmediği tespit edilmiştir.

Buna karşın tezde somutlandığı gibi Osmanlı dünyasında dağ kavramı klasik dönemden erken moderne ve modernitenin çelişkilerine doğru giden uzun güzergahta çok önemli bir yer tutar ve Osmanlıya özgü fiziko-sosyo-kültürel süreçleri anlamak için olduğu kadar psiko-sosyal toplumsal yapıyı çözümlemek için de önemli veriler sunar. Bu bölümde dağ kavramı temelinde kültürel bir dönüşümün seyrini ve miras aktarımını ortaya koymak üzere İslam öncesi Türk toplumlarındaki dağ kavrayışına kısaca değinilmiştir. Çünkü, Orta Asya kültür coğrafyasından Anadolu'ya dağ kavramı bağlamında yoğun bir kültürel aktarım gerçekleşmiş ve dağ kültü Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına aktarılan bir uygulama olarak belirmiştir. Osmanlı zihinselliğini oluşturan temel etkileşim kaynaklarından biri İslam öncesi Türk kültürüdür ve dağların eski Türk toplumlarının hayat, zihniyet ve inançlarında çok önemli bir yer tuttuğu görülür. Eski Türk toplumları için dağlar bir coğrafi mekân değildir, sosyal ve kültürel yaşamla iç içe geçmiş, simgesel boyutları olan bir fenomendir. Hatta öyle ki, bu olağan yeryüzü parçası, ilksel gruplardan teşkilatlı bir devlet olmaya giden süreç içinde, her zaman bilgi, anlam ve imge üretme süreçlerine doğrudan nüfuz etmiş ve "dağ kültü" ile ifade bulan bu anlam kümeleri göçlerle birlikte Anadolu'ya da taşınmıştır. Orta Asya kültür coğrafyasından Anadolu'ya aktarılan dağ kültü, başta İslam olmak üzere söz konusu coğrafyada varlık gösteren diğer pek çok farklı kültür grubunun etkisi altında kalmış ve bu etkileşim sonucunda yeni formlar altında gündelik yaşama yerleşen eski inanç sistemine ait öğeler, Osmanlı coğrafyasındaki dağ algısının oluşumunda etkili olmuştur.

Bir dizi sembol, ritüel ve söylemlerden oluşan bir bütün olarak dağ kültünün Anadolu'da yerleşmesinde ve sürdürülmesinde, Ön Asya'nın kırsal kültüründen gelen göçebelerin etkili olduğu görülür. Dağ kültü, şehirlerde yerleşik hayat sürdüren ve dolayısıyla İslamiyet'in kitabi kültürüne açık zümreler üzerinde etkili olmaktan çok, İslâm kültür merkezlerinden uzakta konumlanan konar-göçer muhitlerinde gelişmiş ve eski Türk kültürünün İslamiyet'le uzlaştırıldığı, konar-göçerlere has bir İslam anlayışı

içinde [63], diğer bir ifade ile İslamın "heteredoks"[322] olarak tanımlanan inanç kültürlerinde ifadesini bulmuştur. Bu noktanın altını çizmek önemlidir, çünkü Osmanlı coğrafyasında, toplumdaki sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapı farklılıklarından kaynaklı farklı İslâmi yorumlara değinmeden, dağ kültünden söz etmek mümkün değildir. Dağ kültü, kırsalda yaşayan topluluklar için sadece bir inanç olmanın ötesinde toplumlaşmaya ve kendini ifade etmeye yarayan bir araçtır aynı zamanda.

Dolayısıyla Osmanlı coğrafyasında dağ kültü, dağların kutsal anlamını koruduğu akılda tutularak, merkez ve taşra kültürlerinde yer alış biçiminin niteliği ve niceliği bağlamında coğrafi ve kültürel bir parametre olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle, bu iki kültür grubu arasında dağların algılanışı bağlamında önemli bir fark olduğu ileri sürülebilir. Söz konusu fark tezde irdelendiği gibi iki kültür grubuna ait halk ve divan edebiyatı olarak öne çıkan edebi üretimlerde açıkca gözlenmektedir. Dağ kavramı, halk edebiyatında temel bir motif olmasına karşılık divan şiirinde bu türden merkezi bir konuma sahip değildir. Bunun yanısıra, dağ motifinin işlenişi bağlamında divan edebiyatı ile "halk edebiyatı" olarak tabir edilen sözel ürünler arasında varolan farklı tutumlar da göz ardı edilemez boyuttadır. Dağ motifi, halk edebiyatında hem nicelik olarak çok fazla yer alır hem de nitelik olarak çok farklı temalar etrafında konumlandırılır. Buna karşın "bahçe" divan şiirinde, dağın halk şiirinde sahip olduğuna benzeyen bir konuma sahiptir. Kırsalın, taşranın, heteredoksinin ve merkezin dışının üretimi olan halk edebiyatında "dağ" temel bir motif olarak yer alırken; merkezin, kentin, ortodoksinin ve devletin edebi dilindeki temel öğe "bahçe"dir. Bahçe düzenlenmiş, etrafı çevrilip sınırlandırılmış, dolayısıyla kontrol altına alınıp evcilleştirilmiş, diğer bir ifadeyle de disipline edilmiş, yapılanmış ve "cultivated" bir doğal mekânsal birimi işaret ederken, dağ bu özelliklerin tam tersini ima eden bir coğrafi mekân olma özelliği gösterir. Buradan hareketle denilebilir ki, reel ve metaforik olarak ifade ettikleriyle "dağ ve bahçe" birbirine zıt iki mekânsal birimi ve otoriteyi temsil ederken, "dağ ve bahçe"

[322] "Ortodoksi ve Heteredoksi" terimleri burada herhangi bir değer yargısı bağlamında değil, sadece sayısal olarak ağırlıklı olan ve olmayan Müslüman grupları ayırt etmek amacıyla kullanılmıştır.

kavram çifti işaret ettikleri gerçekliğin ötesinde siyasal göndermeler de içerir. Dolayısıyla Osmanlı kültür coğrafyasında genel bir soyutlama ile "dağ ve bahçe"nin iki ayrı otoriteyi ve toplumsal grubu temsil eden mekân olarak inşa edildiği ve Geç Osmanlı'da da söz konusu kavramların sembolik anlamlarını koruduğu ileri sürülebilir. Tezin ortaya çıkardığı bir sorunsal olarak dağ kültü Osmanlıdaki otorite-mekân ilişkisinin açımlanması ve çözümlenmesi için yorumlanmayı bekleyen konular arasındadır. Konunun, yeni sorularla ve arşiv malzemeleriyle birlikte, mikro tarih ve postkolonyal çalışmaların gündeme getirdiği "iktidar", "disiplin", "otorite", "ötekileştirme", "mekânsal pratikler" gibi kavramlara referans verilerek çalışılması bu bağlamda merkezin dışında yer alan aktörlerin ürettiği eylemselliklerin sorunsallaştırılması Osmanlıdaki sosyo-kültürel yapıyı çözümlemek ve Osmanlıda iktidar, toplum ve mekân arasındaki ilişkileri yeni bir kuramsal açılıma tabii tutmak için önemli bir imkân sunmaktadır.

H. Lefebvre artık bir klasik haline gelmiş *Mekânın Üretimi* [17] adlı çalışmasında mekân üretiminin tam bir politik etkinlik olduğu tespitini yapar ve eğer iktidarlar kalıcılık istiyorlarsa bunu ancak, hakimiyetleri altında bulunan coğrafyanın sınırlarını yeniden belirleyip sürekliliğini istedikleri toplumsal düzenin mekânını üretmekle sağlayabileceklerini söyler. Bununla birlikte mekân aynı zamanda kendisiyle ilgili her türlü tasarlama sürecine aktif ve dinamik bir aktör olarak katılarak söz konusu ideolojik söylemlere bir yön de verir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yeni düzenin kurulmasında mekân üretimi önemli bir konu olarak ele alınır. Dolayısıyla modern dağ imgelerinin ortaya çıkması ile dağların mekânsal olarak inşa edilmesi de bu bağlamda düşünülmesi gereken bir sosyo-politik etkinliktir. Tezin "Dini Kimlikten Milli Sekülerliğe: "Ulu"Dağ'ın Keşfedilmesi" başlıklı dördüncü bölümünde tartışıldığı gibi Türkiye coğrafyasında modern dağ imgeleri ulus devlet kurma süreciyle eş zamanlı olarak ortaya çıkar. Ulusal coğrafyanın ve milli kimliğin inşa edilmesi acil bir konu olarak belirirken, Avrupa kültür coğrafyasında olduğu gibi tabiat söz konusu inşa sürecinde romantize edilerek kullanılan önemli bir araç haline gelir. Milli bir romantizm arayışı içinde idealize edilen yüksek coğrafi mekânlar yeni bir görme ve okuma biçimine konu olur. Bunun yansıması olarak bu döneme kadar "Keşiş Dağı" olarak bilinen ve dinsel bir

kimliğe sahip olan Uludağ'ın, hem metaforik hem de reel olarak kelimenin tam anlamıyla "keşfedilmesine" ve onun üzerinden yeni bir Romantizm ve mekânsal üretim inşa edilmesine tanık olunur. Keşiş Dağı Erken Cumhuriyet aydınlarının gündemine imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde, ulus devlet kurma çabalarıyla eş zamanlı olarak girer. Keşiş'den Uludağ'a dönüşümün düşünsel alt yapısını yeni Türk kimliği ve coğrafyası inşa edilirken üretilen ideolojik söylemler ve yaklaşımlar oluşturur. Uludağ ismi Erken Cumhuriyet'te cerayan eden dil, tarih, coğrafya tartışmaları etrafında hayat bulur. Diğer bir ifade ile de Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte "Keşiş" isimli dinsel kimlikli bir mekânın, yeni politik ve kültürel şartlar altında "Uludağ" adı ile yeni baştan ama seküler olarak inşa edilmesi söz konusu olur.

Erken Cumhuriyet'te Uludağ özelinde yüksek coğrafi mekânların inşasına ilişkin siyasal yaklaşımın bazı yönlerini çözümlemek ve sorunsallaştırmak noktasında Osmanlı coğrafyasında dağ algısını tartışırken ele alınan "dağ ve bahçe" kavramlarına tekrar değinmek anlamlı görünmektedir. Bu bağlamda Uludağ'ın tarihsel geçmişinden kısaca söz etmek gerekir. Tarihsel süreç içinde yaşanan siyasi gelişmelere bağlı olarak 1925 yılında Uludağ adını alıncaya kadar bir kaç kez ismi değiştirilen dağın, tarihsel kayıtlarda geçen en eski ismi ""Olimpos"dur. Bizans'ın hâkimiyeti sırasında dini hayatın sayılı merkezlerinden biri haline gelen dağda irili ufaklı pek çok kilise ve manastır kurulmuş ve mitolojide tanrıların mekânı olarak ifade bulan Olimpos, 5. yüzyıldan sonra "tepeleri traşlı ve kıldan gömlekli" Hristiyan keşişlerin inzivaya çekildikleri "Oros Ton Kalegeron (Keşişler Dağı)" olarak anılmaya başlamıştır. 14. yüzyıldan itibaren bölgeye gelmeye ve yerleşmeye başlayan Türkler, büyük bir olasılıkla dağda münzevi bir yaşam sürdüren bu insanlar nedeniyle buraya "Keşiş Dağı" ismini vermişlerdir. Bursa ve çevresi Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra da dağ dini kimliğini korumuş ve eski işlevini sürdürmüştür; ancak büyük oranda keşişlerin yerini dervişler, manastırların yerini ise İslami tekkeler ve zaviyeler almıştır. Türk İslam geleneğinde çok önemli bir yeri bulunan babalar, dedeler, abdallar ve dervişler de dağda pek çok inziva mekânı kurmuşlardır. Osmanlı döneminde Uludağ civarında, yoğun bir tasavvuf kültürünün oluşması söz konusu olur. Aynı zamanda Uludağ, bu civarda bulunan köylerin merasıdır; dağın

tamamında yaylacılık yapılır. Uludağ eteklerinde yer alan pek çok Türkmen köyü bulunur ve dağın yüksek yaylaları bu köyler arasında paylaşılmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemindeki kozmopolit bir imparatorluktan seküler bir ulus devlete geçiş sürecinde dağın dini geçmişi de siyasal ve kültürel bir sorun haline gelir. Buna paralel olarak yeni Türk tarihi yazılırken Bizans ve son dönem Osmanlı araya mesafe koyulan tarihsel dönemler olarak belirir. Tasavvuf kültürü de bu süreçte tasviye edilecekler listesinde baş sıraya yerleştirilen unsurlardan biridir. Dolayısıyla Erken Cumhuriyet rejiminin Uludağ özelinde gerçekleştirdiği mekânsal üretim dağın fiziko-sosyo-kültürel topoğrafyasını tamamen değiştirmeye yönelik bir çaba olarak ifade edilebilir. Tezde somutlandığı gibi Uludağ, reel ve metaforik anlamda "dağ" kavramının merkezi kurumsal otoritenin dışındakilere ilişkin Osmanlıda temsil ettiği bütün unsurları üzerinde barındırmaktadır. Buradan hareketle, Uludağ'ın siyasal rejim tarafından yeniden inşa edilmesi ile alt metinde merkezi kurumsal otoritenin dışında kalanlara yani farklılıklara ve ıslaha direnenlere yönelik Foucault'cu [396] bir terminolojiyle bir disipline etme eylemi arasında korelasyon kurulabilir. Otorite-mekân ilişkisi bağlamında Erken Cumhuriyet'te Uludağ'ın mekânsal inşası, ulusal homojenleştirme söylemi çerçevesinde değerlendirilerek merkezi yönetim tarafından dağı bahçe kılmaya yani evcilleştirmeye, ıslah etmeye ve kontrol altına almaya yönelik bir disipline etme talebi olarak da ifade edilebilir. Dağı bahçe kılmaya yönelik söz konusu disipliner pratik talebi Uludağ özelinde ancak bir noktaya kadar hayata geçirilmiştir. Uludağ'ın mekânsal inşasında uygulamaya konulan ideolojik söylem özellikle dağın Bizansa ve Osmanlıya referans veren dinsel ve kültürel geçmişi üzerinde düşünülmesini engellemiş ve bu konulara ilişkin neredeyse günümüze kadar bir suskunluk süregelmiştir. Örneğin, Uludağ'daki manastırlarla ilgili yapılmış en kapsamlı çalışma, Rahip Pierre Bernardin Menthon tarafından 1935 yılında Paris'te yazılan kitaptır [140]. Ondan sonra bu tarihsel dönem ciddi bir ilgiye konu olmaz. Yani, gerek bu tarihsel dönem gerekse de bu kültür alanıyla Osmanlı'nın ilişkisi derinlemesine araştırılmış bir konu değil. Dolayısıyla tezin ortaya çıkardığı bir problem alanı olarak Uludağ'ın farklı tarihsel dönemlere ve kültürlere referans veren çok katmanlı geçmişi yeni akademik çalışmalarla çok acil yorumlanmayı ve tarihselleştirilmeyi bekleyen

konular arasındadır. Diğer taraftan Uludağ'da hayata geçirilen mekânsal üretimin dağın geleneksel sakinlerinin yaşantısı üzerindeki etkilerinin de araştırılması gerekmektedir.

Avrupa kültür coğrafyasında 18. yüzyıldan itibaren fiziksel olarak görünürlük kazanan dağlara, "ruhu arındıran alan, doğal estetik abidesi, sağlık membaı, bilimsel araştırma alanı, spor mekânı, endüstrinin yıkıcı etkilerinden sığınılan bir liman, turizm cenneti" gibi çeşitli modern söylemler eşiliğinde yeni sosyo-kültürel mekânsal anlamlar kazandırılması söz konusu olur. Yüksek coğrafi mekânlara ilişkin bu söylemler 19. yüzyıl boyunca hem modern bir spor ve boş zaman etkinliği olarak dağcılığın inşa edilmesinde; hem dağların fiziksel ve kültürel temsiliyetinde; hem de kent yaşamının normatif alanlarının sınırlarını zorlayan, yeni sosyalleşme kanallarını ve biçimlerini tarif eden kamusal alanların ortaya çıkmasında belirleyici olur. Cumhuriyetin erken yıllarında dağlara ilişkin, Avrupa'dakilere benzer ama farklı bağlamlarda modern söylemlerin icat edilmesi dikkat çeker ve bu söylemselliğin uygulandığı, temsil edildiği, olumlandığı ve hatta kurgulandığı yüksek coğrafi mekân olarak Uludağ belirir. Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de modern dağ imgelerinin ortaya çıkışı modern ve seküler olanın inşa edilmesine işaret eder. Ancak dikkat çekilmesi gereken nokta bu sürecin tetikleyicisi Avrupa kültür coğrafyasındaki gibi yeni ortaya çıkmış bir profesyonel orta sınıf yani sivil bir oluşum değildir. Türkiye coğrafyasında Alpinizm faaliyetleri tamamen devlet merkezli olarak tepeden inme bir biçimde hayata geçirilir.

Yüksek coğrafi mekânların nesnel, seküler ve milli bir gerçeklik olarak inşa edilmesiyle başlayan bu sürece 1930'larda dağ ve kış sporları katılır. 1800'lerin sonundan itibaren Avrupalı modern devletlerin biyopolitika ve militer tasarruflarında önemli bir işlev gören dağ ve kış sporları iki dünya savaşı arasındaki yıllarda pek çok devleti etkiler. Konu, Türkiye'de de ideolojik olarak sahiplenilen ve üzerine ciddi mesai sarf edilen bir alan haline gelir. Dağ ve kış sporlarının milliyetçilik, militarizm, halksağlığı ve fiziki kültür gibi modern devlet politikalarıyla eklemlenebilme potansiyeline sahip olması bu durumun oluşmasında önemli bir etkendir. Dağ ve kış sporlarının bu pozisyonu gerek spor tarihçiliğinde gerekse de akademik tarihyazımında oldukça gözden kaçırılmış bir durumdur ve dolayısıyla özel bir araştırmaya konu olmamıştır. Tezin "Erken Cumhuriyet'te Dağcılık ve Kış Sporlarının Örgütlenmesi" başlıklı beşinci bölümünde

Türkiye'de devletin bu sporlara hangi ideolojik beklentilerle yaklaştığı ve gerçekleştirdiği faaliyetler modern sosyal devletin oluşumuna koşut bir yaklaşımla ele alınmış ve söz konusu sporların yönetim tarafından nasıl algılandığı ve örgütlendiği ve bu örgütlenme sürecine ilişkin arka plan tahlil edilmiştir. Ulus devletin oluşma sürecinde, sosyal alanı ve halkı biyopolitik araçlarla biçimlendirmeye çalışan Cumhuriyet rejiminin, "Yeni Adam"ı yaratma kampanyası kapsamında ürettiği beden politikaları bağlamında özel bir önem verilen dağ ve kış sporları, ideolojik bir misyonla yüklenerek halksağlığı ve yurt savunması fonksiyonlarını sağlamaya yönelik olarak düşünülür. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise tüm gücüyle ülkeyi savaşa hazırlamaya çalışan yönetim tarafından söz konusu sporlar saf militer amaçlarla ele alınır. 1930'lu yılların başlarından neredeyse 1940'ların sonlarına dek Cumhuriyet yönetimi ülke genelinde dağ ve kış sporlarını yerleştirmek ve genelleştirmek üzerinde yoğunlaşır. Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi yönetici seçkinlerin dağ ve kış sporları olgusunu öncelikli ve yaşamsal bir konu olarak değerlendirdikleri görülür. Fakat devletin konunun öngördüğü uygulamaları gerçekleştirebilecek bilgi birikimi, maddi kaynakları ve teknik imkanları yoktur. Ülkenin reel ekonomik olanaklarının yetersiz olması, dağ ve kış sporlarının genelleştirilmesine ilişkin düşüncelerin geliştirilmesine bir engel teşkil etmemiş, ülkenin sınırlı reel ekonomik olanakları ile kısa vadede çok sınırlı da olsa çeşitli uygulamalar hayata geçirilmiş, ancak bu büyük tahayyülün gerçekliğe dönüştürülmesi mümkün olamamıştır.

Ulus devletler hayal edilmiş müşterek bir geçmişe yaslanırken, aynı zamanda idealize edilmiş olan hayali bir geleceğe de inanırlar. Erken Cumhuriyet Türkiyesi bağlamında da bu ütopik gelecek hayali önemli bir yer tutar. Şerif Mardin'in [419]'da belirttiği gibi hayal edilen bir sosyal modelin, gerçeğin kendisinden daha hızlı işleyebilmesi için, kişilerin kendisini farazi bir geleceğin içinde tasarlaması kaçınılmaz bir zorunluluk olur ve bu durum, toplumu varolan bütün karmaşık değerler sistemiyle anlama çabası yerine, kurgulanan bir gösteriye dönüştürerek yadsınmasına hizmet eder. Dağ ve kış sporlarına yönelik yaklaşım da bu doğrultuda belirlenir. Yönetim, dağ ve kış sporlarını ilk andan itibaren sosyo-ekonomik terimlerle algılamaz ve bu sporları belli bir sosyolojik siyaset kanavasına yerleştirmekte güçlük çeker. Erken Cumhuriyet'te Kemalist

seçkinlerin dağ ve kış sporlarını yurt çapında yaygınlaştırma projesi başlıbaşına bir paradoksu ifade etmektedir. Savaştan yeni çıkmış, halkın yüzde sekseninin köyde yaşadığı yoksul bir tarım ülkesinde, doğrudan burjuva kamusallığıyla ve kapitalizmle bağlantılı bu pratikleri yaygınlaştırma çabası hiç kuşkusuz söz konusu dönemin ürettiği paradokslardan sadece biridir. Erken Cumhuriyet yönetimi dağ ve kış sporlarının yurt çapında kitlelere ulaşması konusunda samimi bir istek ortaya koyar. Ancak bu uygulamalar toplumsal tabanda bir karşılık bulamadığı gibi tek parti döneminden sonra tamamen unutulur. Dağ ve kış sporlarına ilişkin geliştirilen ütopik ideolojik söylem, temas ettiği dinamik toplumsal gerçeklikler karşısında çözünür ve dağılır. Bununla birlikte arşiv belgelerinden takip edebildiğimiz gibi, bu dönem aynı zamanda çok sınırlı da olsa pek çok taşra ilinde modern anlamda kış sporlarının ilk kez deneyimlendiği, dağ ve kış sporlarına ilişkin haberlerin yerel basın organlarının ilk sayfalarına taşındığı, dağcılık kulüplerinin kurulduğu, dağ ve kış mekânlarının hayata geçirildiği, kayak yarışlarının tertip edildiği, taşra illerinden kayakçıların yetiştirildiği dolayısıyla farklı sosyo-kültürel sınıflara mensup toplumsal aktörleri bir araya getirerek yeni kamusal deneyimlerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Söz konusu deneyimler yeni arşiv belgeleri ışığında ve mimarlık tarihi ile kültürel çalışmaların arakesitinde bir yaklaşımla tekil örnekler üzerinden incelenmeyi ve sorunsallaştırılmayı bekleyen konular arasındadır.

Tezin “Uludağ’ın Mekânsal Üretimi” başlıklı altıncı bölümünde Uludağ’ın sosyo-kültürel mekânsal üretimi üzerinden Erken Cumhuriyet’te dağ ve kış imgelerinin nasıl ortaya çıktığı, toplumsal ve kentsel peyzajın ayırt edici bir özelliği olarak kamusal yaşama nasıl eklemlendiği ve Uludağ imgesinin nasıl inşa edildiği irdelenmiştir. Türkiye kültür coğrafyasında yüksek coğrafi mekânların toplumsal kavranışı bağlamında çok önemli bir rol oynayan Uludağ’ın ayrıcalıklı bir pozisyonu bulunur. Türkiye’de dağ ve kış sporları kamuya Uludağ üzerinden açılır. Erken Cumhuriyet’te yüksek coğrafi mekânlara ilişkin geliştirilmiş bütün modern duyarlılıklar Uludağ üzerinden ifade edilir ve dağ bu bağlamda kamusallık kazanan ilk ve tek yükseklik olma özelliği gösterir ve 1920’lerde başlayan bu ayrıcalıklı pozisyonunu Erken Cumhuriyet’ten sonra da çok uzun yıllar korur. 1920’lerin sonundan günümüze uzanan bir süreçte Uludağ ürettiği mekânsallık ile Türkiye kültür tarihinde simgesel bir rol edinir. Buradan hareketle

denilebilir ki; Uludağ, Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde dağ ve kış sporlarının inşa edildiği, temsil edildiği, olumlandığı ve kurgulandığı yüksek coğrafi mekân olma özelliği gösterir. Bursa kentine de önemli bir özgünlük katan bu pratikler, kentin fiziko-sosyo-kültürel yapılanmasında yeni bir katman olarak belirir. Uludağ'ın kamuya açılma süreci aynı zamanda dağ ve kış sporları ile turizm, yeni dış mekân aktiviteleri, dağcılık kulüpleri, milli park ve doğal çevre koruma tarihinde de önemli bir aşamayı ifade etmektedir. Tez, sözü edilen konularda sosyal tarih eksenli akademik çalışmalara ilişkin büyük bir eksikliğin varlığını ortaya çıkarmıştır.

Dağ ve kış sporları siviller tarafından ilk kez Uludağ'da deneyimlenir. Bunun yanısıra Uludağ'ın imarı Türkiye'de yabanıl peyzaja müdahalenin tarihinde önemli bir aşamayı temsil eder. Uludağ'daki imar faaliyetlerinin ideolojik alt yapısı devletin spor politikaları bağlamında belirlenir ve merkezi yönetimin doğrudan kontrolü altında uygulamaya konulur. Uludağ'ı Batılı ölçülere göre yapılandırmak isteyen yönetimin aynı zamanda Uludağ'daki kamusal yaşamı tüm yönleriyle denetim altında tutmak istediği görülür. Uludağ'da genel olarak fiziksel mekânın genişletilmesi sürekli gündemde tutulan bir konudur buna karşın maddi yetersizlikler yüzünden buradaki mekân üretimi sınırlı olur. Sınırlı mekân üretimi sadece maddi yetersizliklerle ilgili gibi durmaz. Erken Cumhuriyet'te dağ ve kış sporlarının mekânsallaşması söz konusu olduğunda kapitalist bir girişim olarak mekân üretimi onaylanmaz. Diğer yandan dağ ve kış sporlarına yüklenen ideolojik misyon da kendini duyurur. Bu durum doğal olarak dağın mekânsal üretiminin önünde bir engel olarak belirmiştir. Uludağ peyzajında 1929 yılında inşa edilen Uludağ Oteli ile 1936 yılında gençlerin örgütlenmesine yönelik hayata geçirilen ve yeni bir yapı tipolojisini temsil eden "Kayakevi" dışında söz etmeye değer bir mimari üretim yoktur. Söz konusu yapılar mütevazi boyutlarda olmalarının yanısıra teknik olarak da yetersizdir. Erken Cumhuriyet'teki dağ ve kış sporları politikalarının bu iki yapıyla temsil edildiği söylenebilir.

Uludağ'ın kamuya açılmasının aynı zamanda onun bir turizm nesnesi olarak tahayyülüyle doğrudan ilişkisi vardır. İmar edilen dağların turizm odaklı olarak tahayyül edilmesi büyük ölçüde Batı Avrupa'daki değişimin toplumsal boyutlarına koşut gibidir. Ne var ki, bunun Batı Avrupa'daki uzanımları daha 19. yüzyılın ikinci yarısında kitlesel

turizmle karakterize olurken, Uludağ'daki mekânsal üretim son derece sınırlı olur. Bununla birlikte Erken Cumhuriyet dönemi boyunca Uludağ'ın turizm bağlamında yapılanmasına ilişkin Cumhuriyet elitlerinin zihninde hayata geçirilmemiş çok çeşitli fantezilerin geliştirildiği görülür. Mevcut ekonomik olanakların sınırlı olması Uludağ'ın imarına ilişkin tahayyüllerin geliştirilmesinde büyük bir mâni oluşturmamış, Kemalist seçkinler Uludağ'a ilişkin fiziksel ve sosyo-mekânsal ütopyalar geliştirmişler ve önermişlerdir. Uludağ'a ilişkin üretilen ütopyalar çoğunlukla orta-üst sınıf değerleri etrafında biçimlenir.

Cumhuriyeti kuranlar için dağ ve kış sporları kişisel zevklere ve ekonomik çıkarlara yaslanmaktan çok, yurt savunması, spor ve halksağlığı gereksinimlerini karşılamanın aracı olarak ele alınmıştır. Ancak bu ideolojik söylemin mekâna değidiği anda ürettiği sosyal gerçeklik yeni ayrışma ve seçkinleşme biçimleri olarak belirir ve hazla ilişkilidir. Kış sporları kısa bir zaman içinde dönemin elit ve ana akım değerleri açısından saygın bir yer edinir ve bir statü göstergesi haline gelir. 1930'lardan başlayarak Uludağ üst sınıflar arasında yeni ayrışma ve seçkinleşme biçimlerini tanımlayan merkezi bir sosyalleşme mekânı olarak büyük bir önem kazanmaya başlar. Daha 1940'larda Uludağ'da kış sporlarını deneyimleyenler ülkedeki en varlıklı sosyo-ekonomik gelir düzeyine dahildir ve varlıklı kesim için bu sporlar bir ayrıcalık biçimi haline gelmiştir.

1930'lardan 1950'lere uzanan süreçte varlıklı Cumhuriyet elitleri bayram tatillerini, sömestr tatillerini ve yılbaşlarını Uludağ'da geçirme alışkanlığını geliştirirler. Uludağ'ın 1920'lerin ortalarında başlayan tarihçesinde Türkiye'nin ilk dağ ve kış turizmi odağı olarak 1950'lerden sonra öncü rol oynaması büyük ölçüde bu yeni eğilimlerin sonucunda olur. Uludağ'ın kamusallaşması, Erken Cumhuriyet'teki kültür dünyasını olduğu kadar aktörlerinin mentalite tarihini yorumlamak için de önemli veriler sunar. Uludağ'daki kamusallığın inşa edilmesinde rol alan aktörler sporu kimliklerinin önemli bir bileşeni olarak kabul ederken doğal peyzajın tedavi edici ve iyi hissetirici gücüne sonsuz bir inanç duyarlar. Bu bağlamda Uludağ'a takıntılı bir sevgi ve ilgi geliştirdikleri söylenebilir. "Sporcu ruhu" taşımayı önemli bir veri olarak kabul eden bu Erken Cumhuriyet elitleri, doğayla ve Uludağ'la bunun sınırları dışında ilişki kurma biçimlerini onaylamazlar ve küçümserler. Uludağ'ın kamusal üretiminde rol alan bu kişileri,

doğayla ve yüksek coğrafi mekânlarla kurdukları ilişki bağlamında yeni ortaya çıkmış sosyal bir grup olarak değerlendirmek gerekir. Uludağ üzerinden oluşturulan romantizmin 1950'lerden sonra ortaya çıkacak Mavi Anadoluculuk gibi entelektüel bir alt yapısı ve özel bir söylemi yoktur. Ancak Mavi Anadoluculuk hareketi içinde yer alan aktörlerin neredeyse hepsinin Uludağ deneyiminde aktif olarak rol aldığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla tikel örnekler üzerinden iki kültür grubu arasındaki ilişkiye odaklanan akademik çalışmalar Erken Cumhuriyet'teki dağ romantizmine ilişkin yeni kuramsal açılımlar ortaya çıkarma potansiyeline sahiptir.

Uludağ'ın imarında izlenen fiziko-sosyo mekânsal stratejiler dağ ve kış sporlarının yurt çapında mekânsallaştırılmasında bir yol haritası oluşturur. Ancak, Hükümet genel olarak dağ ve kış sporlarının ülke çapında mekânsallaşmasına ilişkin faaliyetlerinde idealizmden ziyade realizm, rasyonalizm ve pragmatizmi temel alır. Bu bağlamda Uludağ'da gerçekleştirilen sınırlı imar çalışmaları bir ilk olmasının yanında tekliği de temsil eder. Erken Cumhuriyet'te dağların mekânsallaşması söz konusu olduğunda mütevazi boyutlarda bir dağevi ile dağın muhtelif yerlerine sığınaklar, yürüyüş rotaları ve işaretlendirmelerin yapılması ve zirveye bayrak direği dikilip hatıra kasası konulmasını içeren basit bir programın devreye sokulduğu söylenebilir ki bu bile doğru düzgün hayata geçirilebilmiş değildir.

Erken Cumhuriyet'te köyün ve kırsal mekânın dönüştürülmesinde cüretkar ve sınırları zorlayan ütopyalar hayal edilirken dağların imarında daha mütevazi düşünceler etkili olmuştur. Zaman zaman bir potansiyel olarak ifade edilse de, Uludağ dışında ülke genelinde hiçbir yüksek coğrafi mekân turizm bağlamında düzenlenmek üzere tahayyül edilmemiştir. Bu durum ekonomik koşulların bir dayatması olduğu kadar, dağlara ilişkin geliştirilen algıyla da ilişkilidir. Erken Cumhuriyet'in zihinsel ikliminde dağ idealize edilen milli bir kültür coğrafyası olmasının yanında hem bedensel ve zihinsel fitlik kazandırmaya yarayan bir spor alanı hem insan sağlığına olan katkıları tartışılmaz teröpatik bir peyzaj hem de aşılması ve hakim olunması gereken doğal bir mücadele alanı olarak tahayyül edilir. Aynı zamanda dağlar yurt savunması için askerlerin yetiştirileceği doğal talim mekânları olarak ifade edilir. Yüksek coğrafi mekânlarda bedensel disiplini, özdenetimi ve ölçülü olmayı vurgulayan, sade ve tutumlu bir yaşam

önerilir. Dağ mekânlarının niteliği de konfora ve lükse önem vermeden, asgari bir yaşam standardını temel alarak bu yaklaşım çerçevesinde belirlenir.

Bu süreçte yurt çapında çok sınırlı sayıda dağ ve kış mekânları hayata geçirilir. İlginç bir biçimde dönem yayınlarında Uludağ'dakiler dışında ülke genelinde inşa edilen dağ ve kış yapılarına mimari bir ürün olarak hiç yer verilmediği gibi bu yapıların mimari biçimleri ya da nitelikleri de hiç konu edilmemiştir. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise mimarlar köyün ve kırsal alanın dönüştürülmesi üzerine sınırlı da olsa düşüncelerini ifade ederken dağ ve kış mekânları konusuna hiç ilgi duymamışlardır. Genel olarak dağ ve kış mekânlarını konu edinen metinler yok denecek kadar azdır. Köy ve kırsal mekânın dönüştürülmesine ilişkin pek çok ütopya üretilmiş ve önerilmiş iken yüksek coğrafi mekânların dönüştürülmesine ilişkin Uludağ dışında neredeyse hiç ütopya üretilmemiştir. Ancak ilginç bir biçimde Uludağ'da üretilen yapıların mimarisiyle ilgili de, "modern ve sıhhi" vurgusu dışında, tıpkı ülke genelinde inşa edilen diğer dağ ve kış mekânları gibi, herhangi bir kuramsal tartışma gerçekleştirilmemiştir. Ve aynı şekilde Uludağ'da üretilen yapıların nitelikleri ya da mimari biçimleri, ülkenin genelinde hakim olan mimarideki ulusallık arayışının konusu da yapılmamıştır. Bu durum burada üretilen mekânsallığın mimari ve kent planlama gibi ulusallık arayışının bir nesnesi olarak tahayyül edilmediğini düşündürür. Dolayısıyla yönetim yüksek coğrafi mekânlarda kendini mimari yapılarla ifade etme ihtiyacı ve gereği duymamıştır. Buradan hareketle yüksek coğrafi mekânlarda gerçekleştirilen yapım etkinliklerinin mimarlık kategorisinde değerlendirilmediği de ileri sürülebilir.

Erken Cumhuriyet'in temel iddiası ve amacı dağ ve kış sporlarını toplumsallaştırmak ve toplumsal sınıflar arasındaki sınırları kaldırmaktır. Uludağ'da tam da bunun tersi yönde yeni sosyallik alanları ve biçimleri ortaya çıkar. Uludağ'da ortaya çıkan ritüeller aynı zamanda üst sınıfların yeni ihtiyaç ve isteklerine karşılık gelir. Yeni seçkinlik biçimlerinin denendiği Uludağ Türkiye kültür coğrafyasında yeni bir merkez haline gelirken neredeyse Erken Cumhuriyet'teki en simgesel ayrışma modeline dönüştür ve bu pozisyonunu Tek Parti Dönemi'nden sonra da çok uzun yıllar korur.

1920'lerin sonlarından itibaren duyusal zevklerin tükenmez bir kaynağı olarak yüceltilen Uludağ sahip olduğu potansiyellerle kısa bir zaman içinde "neşe, eğlence,

haz, sağlık ve mutluluk" gibi bir dizi imgeyi temsil eden bir simge haline gelir. 1900'lerin ilk yarısı boyunca Uludağ imgesiyle ilişkili duyarlılık büyük ölçüde estetik, sağlık ve spor üzerinden kurulur. Hem hayallerle beslenen hem de hayaller kurduran bu imge aynı zamanda "Uludağ'a çıkmak" olarak ifade bulan bir ritüelin inşasına da katılır. Asıl 1950'lerden sonra toplumsallık kazanan "Uludağ'a Çıkmak" neredeyse 1990'lara kadar bu ülkede, üzerinde çok fazla hayal kurulan, çok fazla talep edilen ve özlem duyulan imgesel ve sanatsal bir ifade, toplumsal aktivite, kültürel tüketim ve arzu nesnesi olur.

KAYNAKLAR

[1] Mathieu, J., (2009). History of the Alps, 1500–1900: Environment, Development, and Society, West Virginia University Press, Morgantown.

[2] Hansen, P. H., (2013). The Summits of Modern Man: Mountaineering After the Enlightenment, Harward U. Press, Cambridge, Massachusetts and London. (Ebook).

[3] Thompson, S., (2010). Unjustifiable Risk?: The Story of British Climbing, Cicerone Press, UK.

[4] Ireton, S. M. ve Schaumann, C., Ed., (2012). Heights of Reflection: Mountains in the German Imagination from the Middle Ages to the Twenty-first Century, Camden House, NY.

[5] J. Ellis, R. (2001). Vertical Margins: Mountaineering and the Landscapes of Neoimperialism, Wisconsin Press, USA.

[6] Fleming, F., (2000). Killing Dragons: The Conquest of the Alps, Grove Press, NY. (Ebook).

[7] Ring, J., (2012). How the English Made the Alps, Faber and Faber Ltd., London. (Ebook).

[8] Braham, T., (2013). When the Alps Cast Their Spell: Mountaineers of the Alpine Golden Age, Neil Wilson Publishing, Scotland. (Kindle Edition).

[9] Beattie, A., (2006), The Alps: A Cultural History, Oxford University Press, NY.

[10] Tissot, L., (2011). “From Alpine Tourism to the Alpinization of Tourism”, S. 59-79, Ed. Zuelow, E. G. E., Touring Beyond the Nation: A Transnational Approach to European Tourism History içinde, Ashgate Publishing.

[11] Allen, E.J.B., (2007). The Culture and Sport of Skiing: From Antiquity to World War II, Massachusetts Press, USA.

[12] Keller, T., (June 2011). “Modernizing Mountains”, World History Connected 8.2., http://worldhistoryconnected.press.illinois.edu/8.2/forum_keller.html, 15 Kasım 2014.

[13] Holt, L. W., (2008). Mountains, Mountaineering and Modernity: A Cultural History Of German and Austrian Mountaineering, 1900-1945, Doktora Tezi, The University of Texas, Austin.

[14] Keller, T., (April 2009) .“The Mountains Roar: The Alps during the Great War”, Environmental History 14: 253-274.

[15] Colley, A. C., (2013). Victorians in the Mountains Sinking the Sublime, Ashgate, UK.

[16] Nicolson, M. H., (1997). Mountain Gloom and Mountain Glory: The Development of the Aesthetics of the Infinite (Weyerhaeuser Environmental Classics), University of Washington Press, Seatle and London.

[17] Lefebvre, H., (2014). Mekânın Üretimi, Türkçesi Işık Ergüder, Sel Yayıncılık, İstanbul.

[18] Murray, J., (1838). A Hand-book For Travellers in Switzerland and The Alps of Savoy and Piedmont, Including the Protestant Valleys of the Waldenses. John Murray & Son, London.

[19] Böhme, H., (2007). “Berg”, Derleyen: Konersmann, R., Wörterbuch der Philosophischen Metaphern, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

[20] Stephen, Sir L., (1871). The Playground of Europe, Longmans, Green and Company, London.

[21] Petrarch, (1336/1966). “The Ascent of Mount Ventoux, Book iv/I”, Ed. & Trans. Bishop, M., Letters from Petrarch, Indiana University Press, London.

[22] Ireton, S. M., Schaumann, C., (2012). “Introduction: The Meaning Of The Mountains: Geology, History, Culture”, [4]’ün içinde, S. 1-20.

[23] Milne, L. J., (1963). The Mountains, Life Nature Library Series, Time-Life International Inc., Netherlands.

[24] Riding, C. ve Llewellyn, N., (January 2013). “British Art and the Sublime”, in Riding, C. ve Llewellyn, N., Ed., The Art of the Sublime, Tate Research Publication, https://www.tate.org.uk/art/research-publications/the-sublime/christine-riding-and-nigel-llewellyn-british-art-and-the-sublime-r1109418, 12 December 2014.

[25] Eco, U., (2009). On Beauty: A History of a Western Idea, Çev. McEwan, Secker & Warberg, UK.

[26] Schaumann, C., (2012). “From Meadows to Mauntaintops: Albert Von Haller’s ‘Die Alpin’”, [4]’ün içinde, S. 57-77.

[27] Rousseau, J. J., (1761). Julie ou La Nouvelle Héloïse, Marc-Michel Rey, Amsterdam.

[28] Burke, E., (1759). A Philosophical Enquiry into the Origins of Our Ideas of the Sublime and the Beautiful, the second edition, R. and J. Dodsley, London.

[29] Buzard, J., (2002). "The Grand Tour and after (1660-1840)", S. 37-53. Ed. Hulme, P. ve Youngs, T., The Cambridge Companion to Travel Writing içinde. Cambridge University Press.

[30] Hansen, P. H. (July 1995). "Albert Smith, the Alpine Club, and the Invention of Mountaineering in Mid-Victorian Britain", The Journal of British Studies, Vol. 34, 3, Victorian Subjects, The University of Chicago Press: 300-324.

[31] Loocke, K. V., (7 Mayıs 2011). "How The British Created Modern Mountaineering", Summitpost.org, http://www.summitpost.org/how-the-british-created-modern mountaineering/713630, 14 Kasım 2014.

[32] Organ, M., (1 July 1993). Conrad Martens & the Picturesque: Precursor to Australian Impressionism, University of Wollongong Australia, http://www.uow.edu.au/~morgan/graphics/cmpicturesque.pdf, 12 Kasım 2014.

[33] Andrews, M., (1989). The Search for the Picturesque: Landscape Aesthetics and Tourism in Britain, 1760-1800, Stanford University Press, California.

[34] Neil, R., (2011). "Romantic Authorship and Picturesque War: Moyle Sherer's Recollections of the Peninsula (1823) and Georg Gleig's The Subaltern (1825)", S. 137-165, The Military Memoir and Romantic Literary Culture, 1780-1835, Ashgate Publishing, UK.

[35] Gilpin, W., (1770). Observations on Several Parts of Great Britain: Particularly the High-lands of Scotland, Relative Chiefly to Picturesque Beauty, Made in the Year 1770, T. Cadell and W. Davies, London.

[36] Bigg, C. ve Aubin, D. ve Felsch, F., (September 2009). "Introduction: The Laboratory of Nature-Science in the Mountains", Science in Context, Volume 22, Issue 3: 311-321.

[37] Agassiz, L., (1840). Études sur les Glaciers, Nicolet, Neuchâtel.

[38] Scheuchzer, J. J., (1723). Ouresifoitis helveticus, sive Itinera per Helvetiae alpinas regiones, Primum editus, Petri Vander Aa.

[39] Saussure, H. B. De, (1779). Voyages dans les Alpes, précédés d'un essai sur l'histoire naturelle des environs de Genève, Tome premier, Verlag, Neuchatel: Du Roi.

[40] Giacomoni, P., (2008). "Mountain landscape an the aesthetics of the sublime in Romantic Narration", S. 107-122. Ed. Gillespie, G. E. P. ve Engel, M. ve

Dieterle, B., Romantic Prose Fiction içinde, John Benjamins Publishing, Amsterdam and Philadelphia.

[41] Costa, P. F. (May, 2002), "The Culture of Curiosity at The Royal Society in the First Half of the Eighteenth Century", Notes and Records of the Royal Society of London Vol. 56, No.2: 147-166.

[42] Hansen, P. H. (1999). "Partners: Guides and Sherpas in the Alps and Himalayas, 1850s-1950s", in Voyages and Visions: Towards a Cultural History of Travel Ed. Elsner, J. and Rubiés, J.-P, Reaktion: 210-231.

[43] Holt, R., (1989). Sport and the British: A Modern History (Oxford Studies in Social History), Clarendon Press, Oxford.

[44] Burchard, J., (1955). Die Kultur Der Renaissance İn Italien, in Gesammelte Werte, Vo. 3, Benno, Basel.

[45] Ruskin, J., (1856). Modern Painters, volume 4, Smith, Elder & Co, London.

[46] Band G., (2006). Summit: 150 Years Of The Alpine Club, HarperCollins, London.

[47] Clark, R., (1953). The Victorian Mountaineers, B. T. Batsford, Londen. S. 88-89.

[48] Anderson, B. M., (2012). "The construction of an Alpine Landscape: building, representing and affecting the Eastern Alps, c. 1885–1914", Journal of Cultural Geography, Volume 29, Issue 2: 155-183.

[49] Baedeker, K., (1911). The Eastern Alps: Handbook for Travelers, 12th edition, K. Baedeker, Leipzig.

[50] Tschudi, F. V., (1856). Sketches of Nature in the Alps, Longman, Brown, Green, and Longmans, London.

[51] Duby, G. ve Aries, P., (2008). Özel Hayatın Tarihi 4 - Fransız Devriminden Büyük Savaş'a, Çeviren Ali Berktay, YKY, İstanbul.

[52] Story, W. W., (1863). Roba di Roma, 2nd edn, vol. 1., Chapman&Hall, London.

[53] Giudici, N., (2000). La philosophie du Mont Blanc, Grasset.

[54] "In The Beginning…", (31 Ocak 2010). Alpine History http://alpinehistory.com/2010/01/foxes/, 16 Kasım 2014.

[55] Coleman, S., (July 17, 2011). "A Brief History of European Alpinism". Sheridan Coleman, http://sheridanscoleman.blogspot.com.tr/2011/07/brief-history-of-european-alpinism.html, 18 Ocak 2014.

[56] Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, (2011). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi II. Kitap Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini, Hazırlayanlar: Dankoff, R. ve Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y., I. Cilt, YKY, İstanbul.

[57] Çelebi, E., (2009). Seyahatnâme'ye Göre Ruhaniyetli Şehir Bursa, Haz.Öcalan, H.B., Bursa İl Özel İdaresi, Ankara.

[58] Bıçak, A., (Mart 2005). "Osmanlı Devleti'nin Kozmogonik Temelleri", Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı 7: 189-200.

[59] İnan, A., (1976). Eski Türk Dini Tarihi, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.

[60] Roux, J. P., (1994). Türklerin ve Moğolların Eski Dini, Çev: Aykut Kazancıgil, İşaret Yay., Ankara.

[61] İnan, Abdulkadir (1995). Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK Yayınları, Ankara.

[62] Bayat, F., (2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü. Folklor/Edebiyat, Cilt 12, Sayı 46: 47-60.

[63] Ocak, A. Y., (2010). Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

[64] Eliade, M. (1999). Şamanizm, Çeviren İ. Birkan, İmge Kitabevi, Ankara.

[65] Eliade, M. (2003). Dinler Tarihine Giriş, Çev. Lale Arslan, Kabalcı, İstanbul.

[66] Özdemir, M, (Sonbahar 2013). "Türk Kültüründe Dağ Kültü ve Bir Yüce Dağ: Halbaba", Karedeniz Sosyal Bilimler Dergisi, No. 9: 141-163.

[67] Cassırer, E., (2005). Sembolik Formlar Felsefesi II-Mitik Düşünme, Çev. Milay Köktürk, Hece Yay., Ankara.

[68] Eliade, M., (1994). Ebedi Dönüş Mitosu, İmge Kitapevi, Ankara.

[69] Ögel, B., (1995). Türk Mitolojisi C.II, T.T.K. Yayınları, Ankara.

[70] Köse, S., (Winter 2013). "Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde 'Mitik Mekân' Ve 'Mitik Zaman' Algısı", Turkish Studies, Volume 8/1: 1995-2012.

[71] Ocak, A. Y., (1993). Dağ: Eski Türkler'de Dağ Kültü. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt.8, S. 401-402.

[72] Sönmez, S., (Haziran 2008). Dağ Kültü İnancının Altay, Tıva ve Sor Destanlarındaki Yansımaları Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

[73] Özünel, E. Ö., (2014). "Kendine Dönüşen Kahraman: Oğuz Kağan Destanı'nda İktidar Ve Kut", Millî Folklor, Yıl 26, Sayı 104: 5-19.

[74] Ergun, P., (2003). "Dede Korkut Hikâyelerinde Dağ Kültü". Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten: 75-88.

[75] Tanyu, H., (1973). Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

[76] Ecer, A.V. (2011). Hira Dağından Erciyes Dağına Dağların Kutsallığı, Kayseri Ticaret Odası Dergisi, Sayı 8: 100-105.

[77] Öz, S., (2007). Evliyâ Çelebi Seyahatnâme'sine Göre Anadolu'da Yer Adları, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

[78] Selçuk, A., (2010a). "Horasanda Eren Anadolu'da Evliya: Acısu Sıraç Köyü Örneğinde Kahraman Atalar Kültü", Millî Folklor, , Yıl 22, Sayı 87: 136-147.

[79] Selçuk, A., (2010b). "Dede Mezarındaki Sır: Ziyaret Fenomeni Ve Kutsalın Tezahürleri", Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 56: 61-72.

[80] Eliade, M. (2005). Dinler Tarihi, Çeviren: Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya.

[81] Eliade, M., (1971). Patterns in Comparative Religion,Translator: Sheed, R., Sheed & Ward, London.

[82] Eco, U., (1998). Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik, Can Yayınları, İstanbul.

[83] Akün, Ö. F., (1954). Anadolu Halk Şiirinde Tabiat Motifleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

[84] Akün, Ö. F., (2006-Bahar). Anadolu Halk Şiirinde Tabiat Motifleri, Tübar, XIX.

[85] Gürbüz, M., Şahin, M., (2012). M.,Türk Halk Müziği Söz Varlığında Coğrafi Motifler Ve Benzerlik Analizi, International Journal of Human Sciences [Online], Volume 9, Issue 2: 1633-1656.

[86] Narlı, M., (2007). Şiir ve Mekân, Hece Yayınları, Ankara.

[87] Andrews, W. G., (2012). Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı, Çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul.

[88] Altun, I., (Spring 2013). "Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Dağ Algısı", Turkish Studies, Volume 8/4: 67-80.

[89] Başgöz, İ., (1992). Karac'oğlan, Indıana Üniversitesi Türkçe Programı Yayınları 2, İstanbul.

[90] Tursun Bey, Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebul Feth), Tercüman 1001 Temel Eser, Yayına hazırlayan: Ahmet Tezbaflaran, Tercüman Yayınları, İstanbul.

[91] Yardımcı, M., (2008). "Halk Edebiyatı Ürünlerinde Aşıkların Dilinde Ve Köroğlu'nda Dağ", Edebiyat Tarihi Çercevesinde Aşık Edebiyatı Araştırmaları, Ankara: 249-269.

[92] Levend, A. S., (1943). Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Inkılap Yayınları, İstanbul.

[93] Ergül, M. S., (2009). Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959, Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.

[94] Yeniterzi, E., (2010). “Klasik Türk Şiirinde Ülke Ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3, Issue 15: 301-334.

[95] Erzen, M. A., (2013). “Divan Şiirinde Mitolojik Ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev’izâde Atâyî Divanı”, Turkish Studies, Volume 8/4: 835-854.

[96] Yavuz, H., (1996). “Divan Şiiri Simgeci Bir Şiir mi?”, Yazın, Dil, Sanat, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.

[97] Sinan, S., İ., (2005). Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı’ndaki Soyut Kavramlar (Kasîdeler-Musammatlar-Şehrengizler-Gazeller-Mukatta’lar), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

[98] Köksal, M., F., (2003). “Edebiyatımızda Kalıp Sözler ve Divan Şiirinden Dört Örnek”, No. 30: 331-348.

[99] Toçoğlu, N., T., (2008). Necatî Bey, Bakî, NEf’î ve Nedîm’de Doğa’dan Mekan’a Dönüşüm, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilken Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.

[100] Tuğcu, E., (2007). Şehrengizler Ve Âyîne-İ Hûbân-I Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilken Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.

[101] Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (1979). Cilt 3: 126.

[102] Aynur, H. ve Karateke, H., (2012). Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi’nin Yazılı Kaynakları, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

[103] Özay, Y., (2012). Evliyâ Çelebi’nin Acayip Ve Garip Dünyası, Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.

[104] Şengör, M. C., (2009-10), “Osmanlı’nın İlk Jeoloji Kitabı ve Osmanlı’da Jeolojinin Durumu Hakkında Öğrettikleri”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları XI/1-2: 119-158.

[105] Toprak, Z., (2012). Darwin’den Dersime Cumhuriyet ve Antropoloji, DR, İstanbul.

[106] İshakoğlu, S . (2011). “1900-1946 Yılları Arasında Darülfünun ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Botanik, Zooloji ve Jeoloji Eğitimi”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 0 (2): 319-348. http://e-dergi-marmara.dergipark.gov.tr/iuoba/issue/1220/14327, 8 Kasım 2014.

[107] Gümüşsoy, E., (2007). “Tanzimattan Sonra Halk Eğitimi İçin Kurulan İki Cemiyet: Cemiyet-İ İlmiye-İ Osmaniye Ve Cemiyet-İ Tedrisiye-İ İslamiye”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, No. 2: 173-192.

[108] Erginöz, G. Ş, (2008). “Aylık Türkçe Bilim Dergisi ‘Mecmua-i Fünun’”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları X1: 182-197.

[109] Akgün, M., (Bahar 1995). “Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve Mecmua-i Fünun’un Fel-sefi Açıdan Taşıdığı Önem”, Felsefe Dünyası, Sayı 15: 52-73.

[110] Adıvar, A., (1982). Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi, İstanbul.

[111] Tanpınar, A. H., (1988). XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul. (S. 181).

[112] Batır, B., (2004). “Türk Eğitim Reformunda Bir İsim: Mehmet Tahir Münif Paşa”, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 2: 11-24.

[113] Ülken, H. Z., (1979). Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul.

[114] Yinilmez, S., (2009). Osmanlıların Modernleşme Sürecinde “Yeni Bilim Anlayışının” Etkisi: Doğa Felsefesi mi? Fizik mi?, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe (Bilim Tarihi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

[115] Toprak, Z., (Aralık 2011). “Darwinizmden Ateizme Türkiye’de Tarih Eğitiminin Evrimi”, Toplumsal Tarih, Sayı 216: 2-14.

[116] Koyunoğlu, A., H., (2008). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, Yayına Hazırlayan: Kuruyazıcı, H., YKY, İstanbul.

[117] Beşikçi, M., (Spring 2009). “Militarizm, Topyekûn Savaş ve Gençliğin Seferber Edilmesi: Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu’nda Paramiliter Dernekler”, Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar, No. 8: 49-92.

[118] Akın, Y., (2004). Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor, İletişim Yayınları, İstanbul.

[119] Karabekir, K., (2000). Birinci Cihan Harbi’ne Neden Girdik?, Cilt 1, Yayına Hazırlayan: Özerergin, F., Emre Yayınları, İstanbul. (S. 35-36).

[120] Czant, H., (1907). Militär-Gebirgsdienst im Winter, C. W. Sterns, Wien.

[121] Guze, F. (Alman Yarbay), (2007). Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi’ndeki Muharebeler, Çeviren Yarbay Hakkı (Akoğuz), Genelkurmay Basımevi, Ankara.

[122] Bilgin, O., (15 Nisan 1969). “Erzurum Spor Tesisleri”, Hürgöz Gazetesi.

[123] Pomiankowski, J., (1990). Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü “1914-1918 I. Dünya Savaşı”, Çev. Kemal Turan, Kayıhan Yayınevi, İstanbul.

[124] Lucius, E., (Nisan 2012). Türk Kış Sporunun Başlangıcı Kayak Ve Buz Pateni Sporları, Kulturgeschichte Online, http://www.kulturgeschichteonline.eu/?page_id=177, 7 Aralık 2014.

[125] Jung, P. (1992). Der k.u.k. Wustenkrieg: Österreich-Ungarn im Vorderen Orient, 1915-1918, Wien.

[126] Viktor Pietschmann (PDF), Naturhistorisches Museum Wien, http://www.landesmuseum.at, http://www.zobodat.at/pdf/ANNA_61_0001-0003.pdf, 15 Kasım 2014.

[127] Six-Hohenbalken, M., (2016). Blurred Boundaries in World War I: Strategies of Censorship, Denial and the Role of Witness, S. 223-247. Editör: Weiss, N. ve Six-Hohenbalken ve M., Violence Expressed: An Anthropological Approach, Routledge, London and NY.

[128] Koyunoğlu, A. H., (1980). Birinci Dünya Savaşı Anıları ve Kayakçılık (70 sayfa, 34 levha).

[129] Allen, E.J.B., (Mart 2008). "Mathias Zdarsky: The Father of Alpine Skiing", Skiing, Volume 20, No. 1: 8-14.

[130] Allen, E.J.B., (2012). Historical Dictionary of Skiing, Scarecrow Press, Inc, Lanham, Toronto, Plymouth, UK.

[131] Wheler, G., (1642). Voyage de Dalmatie, de Gréce et du Levant, Amsterdam. (S.210).

[132] Homeros, (2013a). İlyada, Çev. Azra Erhat ve A. Kadir Can Yay., İstanbul.

[133] Homeros, (2013b). Odysseia, Çev. Azra Erhat ve A. Kadir Can Yay., İstanbul.

[134] Tonak, H., (2010). "Mitoloji ve Uludağ: Olimpos Mitosu", 1. Uludağ Buluşmaları (Bursa, 24-25 Eylül 2010), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa.

[135] Erhat, A., (1993). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitapevi, İstanbul. (S. 228).

[136] Herodotos, (2015). Herodotos Tarih Hasan Ali Yücel Klasikleri, Çev. Ökmen, M., İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.

[137] Strabon, (2015). Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV, Geographika, Çeviren : Adnan Pekman, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.

[138] Uludağ, O. Ş., (1936). Uludağ, Tapınakları-Keşişleri-Dervişleri, Kader Basımevi, İstanbul.

[139] Kaplanoğlu, R., (Güz 2010). "Bursa Kiliseleri", Bursa Araştırmaları Dergisi, Yıl 8, Sayı 30: 10-25.

[140] Menthon, R. P. B., (1935). L'Olympe de Bithynie-Ses Saint, Ses Couvents, Ses Sites, Cure latin de Bursa, Bonne Presse, Paris.

[141] Texier, C., (2002). Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Çevirmen: Ali Suat, Çevirimyazı: Kazım Yaşar Kopraman, Sadeleştiren: Musa Yıldız, I. Cilt, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.

[142] Uludağ ve Milli Park 2012, (2012). Metin/Tasarım Kuşku, O. S., Bursa Kent Konseyi, Bursa.

[143] Hızlı, M., (2010). “Mistik Açıdan Uludağ”, 1. Uludağ Buluşmaları (Bursa, 24-25 Eylül 2010), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa.

[144] Rice, T. T., (2002). Bizans'ta Günlük Yaşam. Bizans’ın Mücevheri Konstantinopolis, Özne Yayımcılık, İstanbul.

[145] Launay, V. M. ve Bonkowski, C., (2015). Bursa ve Civarı, Hazırlayan: Yaşayanlar, İ. ve Kurt, B., Heyamola Yayınları, İstanbul.

[146] Von Hammer-Purgstall, J., (1992). Büyük Osmanlı Tarihi, Çeviren: Mümin Çevik, Erol Kılıç, Cilt 1, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

[147] Köprülü, F., (1988). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Türk Tarih Kurumu, Ankara,

[148] Alkaya, H. B., (2006). Bursa Ve Çevresindeki Ziyâret Yerleri Ve Bunların Etrafında Oluşan Dînî İnançlar, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., Bursa.

[149] Dikmen, A., (2007). Bursa İnanç Coğrafyası (Bazı İlçeler Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

[150] Doktor Osman Şevki, (2012). Bursa ve Uludağ, Yay. Haz. Birgül, M. F. ve Çanaklı, L. A. ve Ağra, C., Bursa İl Özel İdaresi, Bursa.

[151] Vassaf, H., (2010). Bursa Hatırası, Haz. Kara, M. ve Kemikli, B., Bursa Kültür A.Ş., Bursa.

[152] Hasan Tâib Efendi, (2007). Hatıra ya da Bursa’nın Aynası, Der. Birgül, M. F., Bursa İl Özel İdaresi, Bursa.

[153] Mülazım Abdülkadir, (2009a). Bursa Tarihi Kılavuzu, Der. Birgül, M. F. ve Çanaklı, L. A., Bursa İl Özel İdaresi, Bursa.

[154] Mülazım Abdülkadir, (2009b). Bursa Rehberi, Der. Birgül, M. F., Çanaklı ve L. A., Bursa İl Özel İdaresi, Bursa.

[155] Mehmet Ziya Bey, (2009). Bursa’dan Konya’ya Seyahat, Der. Birgül, M. F. ve Çanaklı, L. A., Bursa İl Özel İdaresi, Bursa.

[156] Huart, C., (1978). Mevleviler Beldesi Konya, Çeviren Uzel, N., Tercüman, İstanbul.

[157] Show, W. M., (2004). Osmanlı Müzeciliği, İletişim Yayınları, İstanbul.

[158] Pockocke, R., (1745). A Description of the East and Some other Countries, C.2, London.

[159] Pardoe, M. J., (1854). The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks, G. Routledge, London.

[160] Bursa’da Kültür, http://www.bursadakultur.org/images/bursafiziki.JPG, 01 Ekim 2016

[161] Foucault, M., (2007). Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977-1978 (M Senellart, ed; G Burchell, trs), Palgrave Macmillan, Basingstoke.

[162] Vandergeest, P. ve Peluso, N.L., (1995). "Territorialization and State Power in Thailand", Theory and Society, Volume 24, Issue 3: 385-426. (S. 385).

[163] Fortna, B. C., (2005). Mekteb-i Hümâyun, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim, İletişim Yay., İstanbul.

[164] Öztürkmen, A., (2006). Türkiye'de Foklor ve Milliyetçilik, İletişim Yay., İstanbul.

[165] Üstel, F., (Aralık 1993). "Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu", Tarih ve Toplum 109:51-55.

[166] Özkan, H., (2002). The History of Geographical Perceptions in the Turkish Republic: A Spatial Interpretation of the Republican Regime during the Single-Party Era, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.

[167] Özkan, H., (Güz 2002). "Türkiye'de Tek Parti Dönemi Coğrafya ve Mekân Anlayısları: Yatay Bir Dönemlendirme Denemesi" Toplum ve Bilim, No. 94: 143-174.

[168] (BCA – 030.0.010.000.000.64.429.4).

[169] Bursa Coğrafyası Cenûbî Marmara Havzası, (2009). Yayına Hazırlayan: Birgül, M. F. ve Çanaklı ve L. A., Ağra, C., Bursa İl Özel İdaresi, Bursa.

[170] Sağdıç, B., (1936: İkinci Kanun). "'Uludağ' adı hakkında", Uludağ, Sayı 5: 36-39.

[171] Tolun, H., (1935: İlk Teşrin). "Pedagoji bakımında Uludağ", Uludağ, Sayı 4: 28-31.

[172] Zeldin, T., (1977). France: 1848-1945: Volume II: Intellect, Taste and Anxiety, Oxford University Press.

[173] Uludağ, O. Ş., (17 Ocak 1935). "'Uludağ' Soyadı ve Bursa Tarihi İçin Bir Vesika", Bursa Gazetesi.

[174] Ruskin, J., (1848). Modern Painters, volume I, Smith, Elder & Co, London.

[175] Uygur, T., (1935: Temmuz). "Dağ!", Uludağ, Sayı 3: 1-4.

[176] (BCA - 030.0.010.000.000.66.440.10).

[177] Millas, H., (2008). "Milli Türk Kimliği ve 'Öteki' (Yunan)", S. 193-202. Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik, Cilt 4, İletişim Yay., Ankara.

[178] Anderson, B., (2015). Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Çev. Savaşır, İ., Metis Yay., İstanbul.

[179] Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası, (1935). Ulus Basımevi, Ankara. (S. 25).

[180] (BCA - 030.0.010.000.000.66.440.8).

[181] Yıldızeli, İ. E., (2010). Büyükdedem Dr. Osman Şevki Uludağ, Pan Yayıncılık, İstanbul.

[182] Doktor Osmân Şevkî, (1928). Burûsa ve Uludağ Seyyâhlara Rehber, Türk Seyyâhin Cem'iyyeti.

[183] Baytop, A., (1994). Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn'un (1885-1961) İstanbul Üniversitesindeki Bilimsel Faaliyetleri, Mar. Üniv. Ecz. Der., 10 (1): 51-66.

[184] Gazete Sayfalarında Bir Zamanlar Uludağ 1929-1963, (2013). Hazırlayan: Kuşku, S., Bursa Kent Konseyi, Bursa.

[185] Berman, M., (1994). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor/Modernite Deneyimi, Çeviren Bülent Peker ve Ümit Altuğ İletişim, İstanbul.

[186] İzbırak, R., (1945). Cilo ve Nemrut Dağlarıyla Hakkari ve Van Gölü çevrelerinde Coğrafya Araştırmaları, DTCF Dergisi, No: 4, S:1: 103-112.

[187] Körpe, Ö., (Haziran 2011), "Osmanlı Ordu Teşkilatında Akıncı Ocağının Yeri ve Çağdaş Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkileri", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 7, Sayı 13: 125-165.

[188] Madanoğlu, C., (1982). Anılar (1911-1938), Çağdaş Yayınları.

[189] (BCA - 030.0.010.000.000.47.302.3, lef: 1-2-3).

[190] İhsan, (1934). Kayak ile Talim ve Terbiye, Büyük Erkanı Harbiye.

[191] Atabeyoğlu, C., (1991). Dağcılık ve Kayak Tarihi, Türk Spor Vakfı Yayınları, Ankara.

[192] Şaktimur, Ş., (1994). Türkiye'de Kayak Sporunun Tarihçesi.

[193] Küçükuğurlu, M. ve Sivaz, B. A., (2011). Erzurum Kış Sporları Tarihi 1915-2000, Serander Yay., Trabzon.

[194] Resimli Şark, (1 Mart 1931). No: 10: 45.

[195] Özmaden, H., (1999). Cumhuriyet Dönemi İlk Spor Teşkilatı Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (1922-1936)'nın Yapılanma Sürecinde Beden Eğitimi ve Sporun Fonksiyonları, Fonksiyonlardaki Değişimler ve Toplumsal Hayata Etkileri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğititimi ve Spor Anabilim Dalı, İstanbul.

[196] İnanç, G., (1995). "Bir Memleket Davası: Beden Terbiyesi", Toplumsal Tarih, No. 14: 59-63.

[197] Apak, R., (İkinci Teşrin 1938). "Onbeş Yıl ve Türk Sporu", Ülkü 7/69: 229-234.

[198] Gong, (22 Şubat 1933). "Türkiyemizde yeni bir spor ufku açıldı…", Türk Spor, Sene: 4, No: 22/177.

[199] Spor Alemi, (3 Ocak 1929). Sene: 10, No: 8.

[200] Palaz, C., (2004). State and Body: The Treatment of Physical Education during the Single-Party Period as a Case Study in Political Socialization, Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Enstitüsü.

[201] Apak, R., (Ocak 1936). "Türk Sporunun Yeni Yükümleri", Ülkü, Cilt: 6, No: 35. Der. Karaküçük, S., (1993). Ülkü Seçilmiş Spor Makaleleri 1933-1950, Ankara: 81-84.

[202] (BCA – 030.10.00.00.70.463.5.1, lef: 3)

[203] "Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü", (1968). Türk Ansiklobedisi, Maarif Matbaası, Ankara.

[204] "Beden Eğitimi Mükellefiyeti", (1968). Türk Ansiklobedisi, Maarif Matbaası, Ankara.

[205] Mehmetçik, (Şubat 1941). "Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü Erzurum Kayak Kursu", Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı: 26: 20-23.

[206] Dinçer, C., (Şubat 1940). "Kayak Başına", Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı 14: 17-18.

[207] "Orduda Spor", (Temmuz 1930). Askeri Mecmua, No: 77: 51-65.

[208] Timürbank, H., (Ağustos 1941). "Memleket Kayakçılığı Ve Geçirdiği Safhalarla 1941 Yılı Kayak Mevsimindeki Durumu", Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı: 32: 13-15.

[209] Kurt, A., "Eğir'dirde Açılan Dağcılık Kursu", (Ağustos 1940). Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı: 20: 17-18, 28.

[210] "Dağcılık ve Kayakçılık", (Kasım 1941). Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı: 35.

[211] Kaya, Ş., (İkincikanun 1939). "Beden Terbiyesi Kanunu", Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi, Sayı: 1.

[212] "Kayak Sporu", (15 Şubat 1938). Yedigün, No: 258: 3-4.

[213] (BCA - 030.10.00.00.46.297.5).

[214] Karabekir, K., (1995). Çocuk Davamız 1, Cilt 1, Yayına Hazırlayan: Özerergin, F., Emre Yayınları, İstanbul. (S. 49-50).

[215] "Yurtta Kayak", (Doğu Gazetesi, 11 Şubat 1938).

[216] Kaymakam Muzaffer, (1. Teşrin 1930). "Dağ Muhaberesinin Hususiyetleri", Askeri Mecmua, Sayı 78: 411-423.

[217] "Dağcılık ve kayak yurdun her tarafına yayılacak", (Mayıs 1940). Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı: 17: 5-6.

[218] Dinçer, C., (Ocak 1941). “Kar Mevsiminin Dahili İrtibat İttisal Ve Askeri Harekat Vasıtası: KAYAK”, Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı 25: 34-35.

[219] Aşir, V., (Şubat 1935). “Dağın ve Kışın Sporu”, Ülkü, Cilt: 4, No: 79. Der. Karaküçük, S., (1993). Ülkü Seçilmiş Spor Makaleleri 1933-1950, Ankara: 105-107.

[220] Mehmetçik, (Mart-Nisan, 1941). “Erzurum kayak kursunda elde olunan neticeler”, Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı: 27-28: 37-40.

[221] “Dağcılık Federasyonunun 1940-1941 yılı Faaliyet Hülâsası”, (Aralık 1941). Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı: 36: 3-7.

[222] (BCA - 490.1.0.0.1102.25.2).

[223] Zeki, M., (10 İkinciteşrin 1934). “Kayak sporlarını umumileştirmek için propaganda yapmalıyız.”, Spor Postası, Sayı: 31: 1.

[224] Bursa’da Kültür, http://www.bursadakultur.org/images/uludag6.jpg, 25 Kasım 2015.

[225] 1927-1928 Yılı Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, (1928), Ekler kısmı. İstanbul.

[226] Apak, R., (Mart 1935). “Türkiye’de Dağ Sporu”, Ülkü, Cilt: 5, No: 35. Der. Karaküçük, S., (1993). Ülkü Seçilmiş Spor Makaleleri 1933-1950, Ankara: 79-81.

[227] Fındıklı, E.B., (Mart 2016). Düşsel Coğrafyalardan Toplumsal Mühendislik Projelerine: Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun Mimarlık Metinlerinde Köy Ve Kent, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl 9, Sayı XXV: 475-506.

[228] Öztürkmen, A., (1998). “Cumhuriyet’in Eğlenceleri”, S. 69-71. Editör Tanyeli, U., Üç Kuşak Cumhuriyet, Tarih Vakfı, İstanbul. (S. 69).

[229] Seyyahlara Bursa Rehberi (Guide de Brousse Pour Les Voyageurs), (1931). Vilayet Matbaası, Bursa. (S. 32).

[230] Mundhenke, H., (October 1934). “Der Uludağ Ein Paradies der Bergfreunde”, La Turquie Kemalist, No:3: 22-24.

[231] (BCA – 490.01.1101.23.1.202, lef: 204)

[232] Alex Abraham, SR/Olympic Sports, http://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ab/alex-abraham-1.html, 14 Mayıs 2014.

[233] Foto Süreyya, (Şubat 1933). No: 21: 18.

[234] (BCA - 490.01.1101.23.1.194)

[235] (BCA - 490.01.1101.23.1.198)

[236] (BCA - 490.01.1101.23.1.196)

[237] (BCA - 490.01.1101.23.1.189)

[238] (BCA - 490.01.1101.23.1.185)

[239] Ataş, M., (22 İlkkânun 1934), “Bursada Kayak Başladı”, Top, Yıl: 1, No: 5: 5.

[240] 15 Bursa C.H.P. (1938). Bursa İl Basımevi, Bursa. (S. 88-89).

[241] Altınok, A., (Mart 2014). Dağda Güvenlik Jandarmalar, http://www.bursadagcilikkulubu.com/dagda_guvenlik.php, 12 Aralık 2014.

[242] (BCA- 490.01.1101.23.1.143)

[243] (BCA- 490.01.1101.23.1.136)

[244] (BCA- 490.01.1207.3.1.13)

[245] Kutay, C., (21 İkinciteşrin 1939). “Dağ.Deniz.Kar.Orman Uludağ”, Yedigün, No: 350, Cilt: 14: 10-11.

[246] Yedigün, (7 Mart 1934). No: 52, Cilt: 7.

[247] Sadullah, N., (18 Nisan 1934). “Bursada Yedigün Kayak Sefası”, Yedigün, No: 58, Cilt 3: 14-17, 21.

[248] Turgut, A. M. (1935). (İznik) ve Bursa Tarihi, Vilayet Matbaası, Bursa.

[249] (BCA - 490.01.1101.23.1.173).

[250] (BCA - 490.01.1101.23.1.141).

[251] (BCA - 490.01.1101.23.1.139).

[252] Yedigün, (28 Mayıs 1940). “İki Odalı Bir Dağ Evi”, No: 377, Cilt: 15: 14.

[253] Yedigün, (11 Haziran 1940). “İki Odalı Bir Dağ Evi”, No: 379, Cilt: 15: 7.

[254] Pura, F., (Nisan 1939). “Elmadağı”, Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı 4: 47-48.

[255] Gürbilek, N., (2001). Kötü Çocuk Türk, Metis, İstanbul. (S. 11).

[256] (BCA - 490.01.1101.23.1.166).

[257] (BCA - 490.01.1101.23.1.158).

[258] (BCA - 490.01.1101.23.1.179).

[259] Baba, N., (Ekim 1939). “Beden Terbiyesi ve Gençlik Meseleleri Kayak, Kamp ve Dağ Sporları”, Ülkü, Cilt: 14, No: 80. Der. Karaküçük, S., (1993). Ülkü Seçilmiş Spor Makaleleri 1933-1950, Ankara: 42-44.

[260] Fındıklı, E. B., (Aralık 2015). “İdeal Cumhuriyet Köyünü Düşlemek: Erken Cumhuriyet Döneminde Mimarlar ve Kırsal Mekân Algısı”, Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi, Sayı 8: 73-103.

[261] “Dağcılık ve Kayakçılık”, (Ocak 1940). Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı: 13.

[262] Beden Terbiyesi ve Spor, (Kasım 1941). Sayı: 35.

[263] “Dağ Evleri ve Dağ Kulübeleri”, (Kasım 1941). [262]: 27-30.

[264] Bursa Turing ve Otomobil Kulübü, (1938). Bilgi Matbaası, Bursa.

[265] Altınok, A., (Mart 2014). “Uludağ ve Unutulan Kulüp Bursa Dağcılık Kulübü”. http://www.bursadagcilikkulubu.com/anasayfa.php, 18 Mayıs 2014.

[266] “Kayak Sporu”, (13 Mayıs 1933). Türk Spor, Sene: 5, No: 33-188: 8.

[267] Ataş, M., (7 Mart 1934). “Uludağda Kış Sporları”, Yedigün, Cilt: 7, No: 52: 3-4.

[268] Ataş, M., (26 Birincikanun 1934). “Bursa’da Dağcıların Bayramı”, Yedigün, No: 94, Cilt: 4: 6-8.

[269] “Uludağ’da Kayakçıların Bayramı”, (16 İkincikanun 1935). Yedigün, No: 97, Cilt 4: 7, 21.

[270] Büyük Gazete, (25 Şubat 1935). No: 18.

[271] Abut, V., (17 Şubat 1934). “Uludağa Kayakla Çıkış”, Türk Spor, Sene: 5, No: 21/228: 11-13.

[272] Batuman, B., (2012). “Cumhuriyet’in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı” Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler Ankara'nın Kamusal Yüzleri, Der: Sargın, G. A., (2012). İletişim Yayınları, İstanbul: 41-77. (S. 46).

[273] Ataberk, A., (2 Ekim 2011). “Anılara Yolculuk” http://anilarayolculuk.blogspot.com.tr/2011/10/uludag-1925.html, 8 Nisan 2014.

[274] Ekrem, B., (5 Mayıs 1934). “Uludağ’ın verdiği spor zevkleri”, Türk Spor, Sene: 5, No: 32/ 239.

[275] Ataş, M., (28 Mart 1934). “Uludağ’da Bir Gün”, Yedigün, Cilt: 3, No: 55: 3-4, 23.

[276] “Prof. Raysenbah Uludağı çok beğendi”, (17 Mart 1934). Türk Spor, Sene: 5, No: 25/232: 4.

[277] (BCA - 490.01.1101.23.1.191).

[278] Altınok, A., (Mart 2014). “30’lu yıllarda Uludağ’da kayakçılar”, http://www.bursadagcilikkulubu.com/30yillarkayak.php, 12 Mart 2014.

[279] (BCA - 490.01.1101.23.1.183).

[280] (BCA - 490.01.1101.23.1.161).

[281] (BCA - 490.01.1101.23.1.152).

[282] (BCA - 490.01.1101.23.1.150).

[283] (BCA - 490.01.1101.23.1.149).

[284] (BCA - 490.1.0.0.1682.847.20).

[285] Kılıç, B., (19 Ağustos 2004). Cem Atabeyoğlu ile Röpörtaj, Aksiyon, Sayı: 506, http://www.biyografi.net/kisiyazdir.asp?kisiid=3001, 12 Aralık 2014.

[286] (BCA - 490.01.1101.23.1.145).

[287] (BCA - 490.01.1101.23.1.144).

[288] Riedel, L. H., (1935). Kayak Talimatnamesi, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları.

[289] (BCA - 490.01.1101.23.1.146).

[290] Lüküslü, D., (2009). Türkiye'de "Gençlik Miti" 1980 Sonrası Türkiye Gençliği, İletişim Yayınları, İstanbul. (S. 20).

[291] Bir Zamanlar Uludağ 1925-2012, (2012). Hazırlayan Kuşku, O. S., Bursa Kent Konseyi, Bursa.

[292] "1937 Bursa Yıllığı", (1938). Ataman, S., 11 Eylül 1922-1938 Bursa Kurtuluşunun 16 Incı Yıldönümü Hatırası, Yeni Basımevi, Bursa. (S. 7).

[293] "Dağ Sporları Kulübü", (01 Nisan 1944). İktisadi Yürüyüş Dergisi, Yıl: 5, Cilt: 5: 100-104.

[294] (BCA – 490.01.1207.3.1.29).

[295] (BCA - 490.01.1207.3.1.31).

[296] Altınok, A., (Mart 2014). "Uludağ'a Çıkış", http://www.bursadagcilikkulubu.com/uludag_ana.php, 13 Kasım 2014.

[297] "Uludağ", (30 Ekim 1936). Ülke, No: 1: 36.

[298] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 138).

[299] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 139).

[300] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 133-136).

[301] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 132).

[302] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 130).

[303] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 122).

[304] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 123-126).

[305] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 127).

[306] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 107).

[307] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 97).

[308] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 98-99).

[309] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 95).

[310] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 88).

[311] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 79).

[312] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 76).

[313] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 73-74).

[314] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 71-72).

[315] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 70).

[316] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 67).

[317] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 26-27).

[318] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 64).

[319] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 43-44).

[320] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 34).

[321] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 32-33).

[322] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 26-27).

[323] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 25).

[324] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 22).

[325] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 10-11).

[326] (BCA - 490.1.0.0.1682.847, lef: 20).

[327] (BCA- 490.01.1101.23.1.145).

[328] Tanyeli, U., (2012). İstanbul'da Mekan Mahremiyetinin İhlali ve Teşhiri: Gerilimli Bir Tarihçe ve 41 Fotoğraf, Akın Nalça Kitapları, İstanbul. (S. 62).

[329] Sargın, G. A., (2012). "Kamu, Kent ve Polytika" Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler Ankara'nın Kamusal Yüzleri, Derleyen Sargın, G. A., (2012). İletişim Yayınları, İstanbul: 9-41. (S. 32).

[330] (BCA- 490.01.1101.23.1.131).

[331] (BCA - 490.1.0.0-1102.25.2.122).

[332] Kurt, A., (Ocak 1940). "Kayakçıların Cenneti Uludağ", S. 6-10, [261]'in içinde.

[333] (BCA- 490.01.1101.23.1.131).

[334] Ataş, M., (1944). Bursa Kılavuzu, Cumhuriyet Matbaası.

[335] "Uludağ", (1 Nisan 1944). İktisadi Yürüyüş Dergisi, (01 Nisan 1944).

[336] Simmel, G., (2004). Modern Kültürde Çatısma, Çeviren: Bora, T. ve Kalaycı, N. ve Gen, E., İletişim Yayınları, İstanbul.

[337] C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi (1932). Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.

[338] Akkuş, M., (2011). Bursa Halkevi Ve Uludağ Dergisi, Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa.

[339] (BCA – 490.01.1101.23.1.185)

[340] Halkevi Bursa 1933, (1933). Bizim Matbaa, Bursa.

[341] 1934 Bursa Yıllığı, Bursa.

[342] Fındıklı, E. B., (Aralık 2012). "Tek Parti Döneminde Türkiye'de Halkevleri ve İtalya", Arredamento Mimarlık, Sayı 12: 100-112. (S. 102).

[343] Türkoğlu, Ö., (1996). "Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları", Kebikeç, Sayı 3: 97-106. (S. 102-103).

[344] Gürmeriç, H., (Güz 2005), "Uludağ'a Yolculuk", Bursa Araştırmaları Vakfı, Sayı: 10. http://www.bursadagcilikkulubu.com/uludaga_yolculuk.php, 18 Kasım 2014. Aktaran: [360].

[345] (BCA – 490.01.1101.23.1.188).

[346] (BCA – 490.01.1101.23.1.187).

[347] Tunçgöğüs, O., (2008). Uludağ Söyleşileri. Aktaran: [273].

[348] Pekitkan, A. N., (1 Şubat 1959). Toprak Mahsülleri Ofisi Dergisi.

[349] Altınok, A., (Mart 2014). "Etkinlikler". http://www.bursadagcilikkulubu.com/etkinlikler.php, 12 Aralık 2014.

[350] Nizamname, (1933). Türk Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları Kulübü, Belediye Matbaası, İstanbul.

[351] "Uludağda bir hafta bayram tatili", (Nisan 1934). Foto Süreyya, Sene: 3, No: 32: 19.

[352] T.E.D., T.E.D.'in Tarihçesi, https://www.tedclub.org.tr/tr/Ted-Tarihce, 12 Mayıs 2015.

[353] Arkitekt, (1945). No: 5-6: 97-99.

[354] "Turizm Havadisleri", (21 Nisan 1935). Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü Mecmuası, No: 14/69: 47.

[355] T.E.D., T.E.D. Spor Kulübü Kurucu Üyelerimiz, https://www.tedclub.org.tr/tr/Kurucu-Uyeler, 12 Mayıs 2015.

[356] Tanyeli, U., (2007). Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000, Akın Nalça Kitapları, İstanbul. (S. 411).

[357] Rosenberg, H., (1959). The Tradition of the New, Horizon.

[358] Confino, A., (1997). The Nation as a Local Metaphor. Württemberg, Imperial Germany, and National Memory,1871-1918, U of North Caroline, Chapel Hill.

[359] Kaplanoğlu, R., "Bursa'daki Tasavvuf Kültüründe, İslam Dışı Etkiler", S.1-14, Academia.edu, https://independent.academia.edu/RKaplano%C4%9Flu, 05 Kasım 2014.

[360] Altınok, A., (Mart 2014). Uludağ ve Unutulan Kulüp Bursa Dağcılık Kulübü, http://www.bursadagcilikkulubu.com/anasayfa.php, 12 Aralık 2014.

[361] The Art of the Sublime, Tate, http://www.tate.org.uk/art/research-publications/the-sublime, 4 Aralık 2016.

[362] Hipple, W. J., (1951). The Beautiful, the Sublime, and the Picturesque in Eighteenth-century British Aesthetic Theory, Carbondale.

[363] Birmingham, A., (1986). Landscape and Ideology: the English Rustic Tradition 1740-1860, University of California Press, Berkeley.

[364] Pugh, S., (1990). Ed., Reading Landscape: Country, City, Capital, Manchester University Press, NY.

[365] Robinson, S. K., (1991). Inquiry into the Picturesque, University of Chicago Press, Chicago.

[366] Clark, W. ve Golinski, J. Ve Schaffer, S., Ed., (1999). The Sciences in Enlightened Europe, University of Chicago Press.

[367] Hamadeh, S., (2014). Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul, İletişim Yay., İstanbul.

[368] Tanyeli, U., (2010). Türkiye'nin Görsellik Tarihi'ne Giriş, Akın Nalça Kitapları, İstanbul.

[369] Ergun, P., (2004). Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

[370] Ocak, A. Y., (1992). Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

[371] Kaya, D., (2003). "Başlangıçtan Günümüze Âşık Edebiyatı", Âşık Edebiyatına Giriş, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yay., Bişkek: 3-8.

[372] Tanyeli, U., (2007). Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900 – 2000, Garanti Galeri, İstanbul.

[373] Göle, N., (2002). Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine, Metis Yayınları, İstanbul.

[374] Corbin, A. ve Courtine, J. J. ve Vigarello, G., Yay. Haz., (2011). Bedenin Tarihi 2 (Fransız Devrimi'nden Büyük Savaş'a), Çev. Orçun Türkay, YKY, İstanbul.

[375] Dündar, A. M., (2012). "Pertev Demirhan ve Rus-Japon Harbinden Alınan Maddi ve Manevi Dersler Adlı Eseri Üzerine", S. 299-318. Editörler: Esenbel, S. ve Küçükyalçın, E., Türkiye'de Japonya Çalışmaları Konferansı –I- Bildiri Kitabı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

[376] Doğan, S., (2003). "Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 2: 73-89.

[377] Lemerle, P. (2009). Bizans Tarihi. Çeviren: Üstün, G., İletişim Yay., İstanbul.

[378] Eyice, S., (1991). “Aynaroz”, TDV İslam Ansiklobedisi, Cilt 4: 267-269.

[379] Tanyeli, U. (2011). “Geçikmiş Bir Modernlik Tartışması: Kültür Otarşisi İlleti”, Rüya, İnşa, İtiraz Mimari Eleştiri Metinleri, Boyut, İstanbul.

[380] Akpınar, Ö., (2010). Geographical Imagination In School Geography During The Late Ottoman Period, 1876-1908, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

[381] Lekan, T. M., (2003). Imagining the Nation in Nature: Landscape Preservation and German Identity, 1885-1945, Harvard University Press.

[382] Armağan, M., (2005). Osmanlı'yı Kuran Şehir-Bursa'ya Şehrengiz, Timaş Yayınları, İstanbul.

[383] Günergün, F. ve Ata, K., (2007). “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde araştırmanın kurumsallaşması: 1933 Reformu’nu izleyen otuz yıl içinde yapılan doktoralar”, Yay. Haz.: Aras, N.K. ve Dölen, E. ve Bahadır, O.,Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961), TÜBA Yay. No: 15, İstanbul: 190-213, 518-526.

[384] Sabanoğlu, A. (Ekim, 2008). “Komandonun Tarihçesi”, Kara Kuvvetleri Dergisi: 33-39.

[385] Dağ Elbise Teçhizat Ve Malzemesi Tarifnameleri, (01 Ocak 1927). Osmanlıca.

[386] Nihad, M., (01 Ocak 1926). Dağ Harbi, Osmanlıca.

[387] Dağ Talimnamesi, (01 Ocak 1928). Osmanlıca, Talimat.

[388] Dağcılık Talim Ve Terbiyesi Hakkında Mütehassıs Kötner Beyin Raporu, (01 Ocak 1928). Osmanlıca, Çev. Nihad.

[389] Mülazım İhsan, (Mart 1932), “Dağ sporları ve Dağ Kulüpleri”, Askeri Mecmua, No 84: 29-33.

[390] Foucault, M., (2008). The Birth of Biopolitics, Çev. Graham Burchell, Palgrave, NY.

[391] Guttmann, A., (2004). From Ritual to Record: the Nature of Modern Sports Updated with a New Afterword, Columbia University Press, NY.

[392] Özbek, N., (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet, 1876-1914, İletişim Yayınları, İstanbul.

[393] Tayga, Y., (1990). Türk Spor Tarihine Genel Bakış, GSGM, Ankara.

[394] Toprak, Z. (1998). “Meşrutiyet ve Mütareke Yıllarında Türkiye’de İzcilik”, Toplumsal Tarih 9, No.52: 13-20.

[395] Toprak, Z. (1985). “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklobedisi, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul: 531-536.

[396] Foucault, M., (2015). Hapishanenin Doğuşu, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara.

[397] Ünver, C., (2001). Images and Perceptions of Fascism among the Mainstream Kemalist Elite in Turkey, 1931-1943, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Enstitüsü, İstanbul.

[398] Daver, A., (Cumhuriyet, 03 Temmuz 1930). "Alman Spor Teşkilatının Azameti".

[399] Engin, F., (Mart 1940). "Beden Terbiyesinin Askerlik Bakımından Ehemmiyeti", Beden Terbiyesi ve Spor, Sayı: 15.

[400] Türk İli Kış Ve Dağ Ahvali, (1927). Yay. Haz. Coğrafya Encümeni, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Talim ve Terbiye Dairesi Neşr., Matbaa-i Askeri, İstanbul.

[401] Abut, V., (Cumhuriyet, 03 Mart 1936). "Gençler Birinci Olacaklarını Sanıyorlarmış".

[402] Bursa Ansiklopedisi, (1987). Haz. Yılmaz Akkılıç, Y., Cilt .2, Bursa Hakimiyet Gazetesi Yayınları, Bursa.

[403] Habermas, J., (1997). Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul.

[404] Plumwood, V., (2004). Feminizm ve Doğaya Hükmetmek, Çeviren B. Ertür, Metis Yayınları, İstanbul.

[405] Said, E. W., (2001). Şarkiyatçılık, Çev. Berna Ünler, Metis Yayınları, İstanbul.

[406] Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5853bb03c2c039.63687495, 18 Aralık 2015.

[407] Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, (Nisan 1999). Yay. Haz. İnan, Prof. Dr. A., Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ankara.

[408] Yedigün, (17 Birinci Teşrin, 1934). No: 84, Cilt: 4: 9.

[409] "Erciyes ve Bolkar Zirvelerine Çıkış", (Kasım 1941). [262]: 33-48. (S. 36).

[410] "İsviçrede zenginler böyle eğleniyor", (Şubat 1934). Foto Süreyya, Sene: 3, No: 31: 8.

[411] Gürallar, N., (2003). Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İletişim Yay., İstanbul.

[412] Gürallar, N., (2001). "Halkevleri", 113-118; Edi.: Gültekingil, M. ve Bora, T., (2001). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt: 2 Kemalizm, İletişim Yay., İstanbul.

[413] Fındıklı, E. B., (2014). "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Sosyolojik Kavramların ve Siyasi Pozisyonların Dönüşümü Bağlamında Halkevleri", Toplum ve Bilim 130: 6-36.

[414] Karaömerlioğlu, M. A., (October 1998). “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey,”,Middle Eastern Studies, Vol. 34, No. 4: 67-91.

[415] Bourdieu, P., (December 1978). “Sport and social class”, Social Science Information, 17: 819-840.

[416] Gray, T., (2001). Thomas Gray’s Journal Of His Visit to the Lake District in October 1769, Ed. Roberts, W., Liverpool University Press.

EK-A

TARANAN KAYNAKLAR

A-1 Arşivler

T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müd. Cumhuriyet Arşivleri Daire Başkanlığı

Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu (1920-1944)

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Kataloğu (1924-1949)

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü (1924-1951)

Cumhuriyet Halk Partisi / Fırkası Arşivleri Kataloğu (1923-1951)

A-2 Süreli Yayınlar

Arkitekt/Mimar (1931-1945)

Askeri Mecmua (1928-1932)

Beden Terbiyesi ve Spor (1939-1942)

Foto Süreyya (1931-1934)

Harp Mecmuası (Sayı 1-27)

La Turquie Kemalist (1934-1936)

Olimpiyat (1931-1934)

Resimli Şark (1931-1933)

Spor Alemi (1928-1929)

Spor Postası (1934-1936)

Top (1934-1935)

Türkspor (1939-1934)

Türk Spor Kurumu (1936-1938)

Uludağ (1935-1938)

Ülkü (1933-1945)

Yedigün (1933-1945)

A-2 Günlük Gazeteler

Akşam (1933)

Cumhuriyet (1928-1945)

Hakimiyet-i Milliye (1928)

Ulus (1935-1937)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Bahar KAYA

Doğum Tarihi ve Yeri : 30.04.1972

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : kaya_bahar@hotmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	**Alan**	**Okul/Üniversite**	**Mezuniyet Yılı**
Y. Lisans	Bina Planlama ve Araştırma	Yıldız Teknik Üniversitesi	2005
Lisans	Mimarlık	Yıldız Teknik Üniversitesi	1995
Lise		İzmir Karşıyaka Lisesi	1989

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	**Firma/Kurum**	**Görevi**
2001-Hâlen	Dolmabahçe Sarayı	Mimar

YAYINLARI

Makale

1. “Çok Sesli Modernleşme: Toplumsal ve Kentsel Bir Aktör Olarak Dolmabahçe”, Mekânın Hafızası: Dolmabahçe, (2016). Derleyen: Kaya, B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul içinde, S. 7-17.

2. “Istabl-I Âmire’den *Beden Terbiyesi Mabedi*’ne: Dolmabahçe Stadyumu”, Mekânın Hafızası: Dolmabahçe, (2016). Derleyen: Kaya, B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul içinde, S. 251-313.

Kitap

1. Mekânın Hafızası: Dolmabahçe, (2016). Derleyen: Kaya, B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.